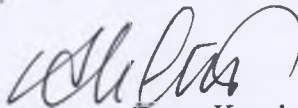

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

.Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tasavvuf Tarihi Bilim Dalı'nda 105265102 numaralı .Nimetullah AKAY'ın hazırladığı "Başlangıcından XVIII. Yüzyılın Sonuna Kadar Mevlevilik-Devlet İlişkisi" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 07/04/ 2014 tarihinde, saat 10.00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

07/04/ 2014

(Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Yrd. Doç. Dr. Ali TENİK

Üye
Yrd. Doç. Dr. Abdürrahim ALKIŞ

Üye
Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ

Üye
Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk
ALTIPARMAK

Üye
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KURT

Bu Tezin Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM
Enstitü Müdürü

21.4.2014

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntılarının, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Enstitünüz **Temel İslâm Bilimleri** Anabilim Dalına bağlı **Tasavvuf Tarihi** Bilim Dalı Doktora öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum **“Başlangıcından XVIII. Yüzyılın Sonuna Kadar Mevlevîlik-Devlet İlişkisi”** konulu tezdeki bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

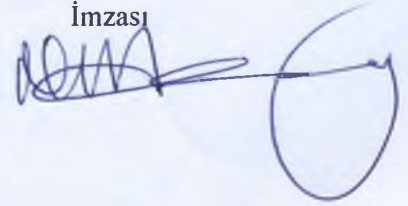
(17.10.2014)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Nimetullah AKAY

İmzası

YAZISMA ADRESİ:

Binevler Mah. Şehit Emre Bakırcı Cad.

No: 24/10 Şahinbey/Gaziantep

Tlf. 0506 705 92 47

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TASAVVUF TARİHİ BİLİM DALI

BAŞLANGICINDAN XVIII. YÜZYILIN SONUNA KADAR
MEVLEVÎLİK-DEVLET İLİŞKİSİ

(DOKTORA TEZİ)

Nimetullah AKAY

Danışman:

Yrd. Doç. Dr. Ali TENİK

ŞANLIURFA- 2014

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	X
ÖNSÖZ.....	XII
ÖZET.....	XIV
ABSTACT.....	XV
GİRİŞ.....	1
1. Kaynakların Değerlendirilmesi.....	1
2. Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Yaşadığı Dönemin Genel Siyasî ve Sosyal Görünümü.....	9
3. XIII. Yüzyılda Anadolu'da Dinî ve Tasavvufî Hareketler.....	16
3.1. Anadolu'nun İslâmlaşması.....	16
3.2. Ahilik.....	26
4. Mevlânâ'nın Tasavvuf Anlayışı.....	32
5. Mevlevîliğe Genel Bir Bakış.....	41
6. Mevlânâ'nın İnsanlığa Bıraktığı Miras.....	44
1. BÖLÜM: ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN	
1.1. Anadolu Selçukluları ve Mevlânâ Celâleddin.....	49
1.1.1. Anadolu Selçuklularının Buhranlı Döneminde Mevlânâ.....	49
1.2. I. Alâeddin Keykubad Döneminde Mevlânâ.....	58
1.2.1. I. Alaeddin Keykubad ve Bahaeddin Veled.....	58
1.2.2. Mevlânâ'nın Döneminin Devlet Adamları İle İlişkileri.....	62
1.3. II. Gıyâseddin Keyhüsrev ve Mevlânâ.....	65
1.4. Mevlânâ ve Mu'ineddin Süleyman Pervâne.....	66
1.5. II. İzzeddin Keykavus Döneminde Mevlânâ.....	68
1.6. IV. Rükneddin Kılıçarslan Döneminde Mevlânâ.....	71

1.7. Mevlânâ ve Diğer Bazı Devlet Adamları.....	74
1.8. Mevlânâ Celâleddin ve Moğollar	77
1.9. Mevlevîliğin Kurumsallaşması.....	91
1.9.1. Mevlevîliğin Ortaya Çıkması ve Tasavvufî Hareketler.....	91
1.9.2. Sultan Veled'in Mevlevîlik Tarihindeki Yeri.....	93
1.9.3. Sultan Veled'in Yöneticilerle İlişkileri.....	97
1.10. Osmanlı Devletinin İlk Yıllarındaki Mevlevîliğe Genel Bakış...99	
1.10.1. Osmanlı Devletinin İlk Yıllarında Mevlevîlik.....	99
1.10.2. Mevlânâ ve Konya Dergâhı.....	104
1.10.3. Osmanlı Yöneticileri ve Mevlevîlik	106
2. BÖLÜM: XIV. YÜZYILDA MEVLEVÎLİK-DEVLET İLİŞKİSİ	
2.1. Ertuğrul Gazi-Mevlânâ İlişkileri.....	109
2.1.1. Ertuğrul Gazi ve Oğlu Osman Konya'da.....	109
2.1.2. Osman Gâzi ve Mevlânâ.....	111
2.1.3. Osmanoğulları ve Çelebiler.....	112
2.1.4. Feridûn Ulû Ârif Çelebi.....	114
2.2. Osman Gâzi'den Sonra Mevlevîlik.....	117
2.2.1. Orhan Gâzi ve Mevlevîlik.....	117
2.2.2. Şehzâde Süleyman ve Mevlevîlik.....	118
2.2.3. I.Murad ve Mevlevîlik.....	121
2.2.4. Mevlevî Kaynakların Tenkîdi.....	121
2.2.5. Şemseddin Emir Âbid Çelebi.....	122
2.2.6. Hüsameddin Vâcîd Çelebi ve Emir Âlim Çelebi.....	124
2.2.7. II. Emir Âdil Çelebi.....	125
2.2.8. II. Emir Âlim Çelebi.....	125

3. BÖLÜM: XV. YÜZYILDA MEVLEVÎLİK-DEVLET İLİŞKİSİ

3.1. II.Murad Döneminde Mevlevîlik.....	126
3.1.1. Osmanlı Merkez Yönetiminin Mevlevîlikle İlk Teması.....	126
3.1.2. II. Murad Zamanında Mevlevîlik.....	126
3.1.3. Edirne Mevlevîhânesi.....	129
3.1.4. Ulu Ârif Çelebi'nin Şefaati.....	129
3.1.5. Mesnevî-i Muradîye.....	131
3.1.6. II. Ârif Çelebi.....	133
3.2. Fatih Sultan Mehmed ve Mevlevîlik.....	134
3.2.1. İstanbul'da İlk Tarikat Faâliyetleri.....	134
3.2.2. Kalenderhâne Mevlevîhanesi.....	135
3.2.3. Fatih Sultan Mehmed ve Mevlevîlik.....	136
3.2.4. Fatih'in Vakfiyesinde Kalenderhâne Mevlevîhânesi.....	136
3.2.5. Abid Çelebi Tekkesi.....	138
3.2.6.Konya Halkının İstanbul'a Sürgün Edilmesi.....	139
3.2.7. Fatih Sultan Mehmed ve Pir Adil Çelebi.....	140
3.2.8. Pir Adil Çelebi ve Mevlevî Gelenekleri.....	141
3.2.9. Fatih Sultan Mehmed Dönemi ve Sonrası Çelebi Tayinleri..	142

4. BÖLÜM: XVI. YÜZYILDA MEVLEVÎLİK-DEVLET İLİŞKİSİ

4.1. II.Bayezid Döneminde Mevlevîlik.....	144
4.1.1. II. Bayezid Döneminde İstanbul'da Mevlevîlik.....	144
4.1.2. Mevlânâ Türbesi ve Dergâhının Tâmiri.....	145
4.1.3. Galata Mevlevîhânesi.....	146
4.1.4. Cemâleddin Çelebi'nin Postnişinliği.....	147
4.2. Yavuz Sultan Selim Döneminde Mevlevîlik.....	148
4.2.1. Yavuz Sultan Selim ve Mevlevîlik.....	148

4.2.2. Mevlânâ Dergâhına Yapılan Hizmetler.....	149
4.2.3. Divâne Mehmed Çelebi	151
4.3. Kanûni Sultan Süleyman Döneminde Mevlevîlik.....	153
4.3.1. Şemsîler ve Zâhid Mevleviler.....	153
4.3.2. Kanûni Sultan Süleyman ve Mevlevîlik.....	154
4.3.3. Şeyhülislâm Çivizâde'nin Mevlevîliğe Muhâlefeti.....	156
4.3.4. Mevlânâ Dergâhına Cami	158
4.3.5. Kanûnî Döneminde Mevlevîliğe Yapılan Hizmetler.....	159
4.3.6. Pirî Mehmed Paşa ve Mevlevîlik.....	160
4.3.7. Hüsrev Çelebi'nin Postnişinliği.....	161
4.4. XVI.Yüzyılın İkinci Yarısında Devlet Adamlarının Mevlevîliğe Hizmetleri.....	162
4.4.1. II. Selim ve III. Murad'ın Mevlevîliğe Hizmetleri.....	162
4.4.2. Sevâkıb-ı Menâkıb.....	164
4.4.3. Mesnevî Şârihi Şem'i.....	165
4.4.4. Yenikapı Mevlevîhânesinin İnşâsı.....	166
4.4.5. Yenikapı Mevlevîhânesinin İlk Postnişini Kemal Ahmed Dede.....	171
4.4.6. Beşiktaş Mevlevîhânesi.....	173
4.4.7. Ankaravî Rüsûhî İsmail Dede.....	175
4.4.8. Ferruh Çelebi ve Çelebiler Arasındaki İlk Kavgalar.....	176
5. BÖLÜM: XVII. YÜZYILDA MEVLEVÎLİK-DEVLET İLİŞKİSİ	
5.1. I.Ahmed Döneminde Mevlevîlik.....	178
5.1.1. I.Ahmed ve I.Bostan Çelebi	178
5.1.2. I.Ahmed'in Mevlânâ Hakkındaki Şiiri.....	179
5.1.3. Şeyh Cünûnî Ahmed Dede.....	181

5.2. IV. Murad Döneminde Mevlevîlik.....	182
5.2.1. IV. Murad ve Tuğânî Ahmed Dede	182
5.2.2. Kâdızâdelilerin Mevlevî Adâbına Karşı Çıkması.....	185
5.2.3. Abdülmecid Sivasî.....	187
5.2.4. IV. Murad ve Ebubekir Çelebi'nin Sürgünü	188
5.2.5. Bazı Tarikat Şeyhlerinin Öldürülmesi.....	192
5.2.6. Konya Mevlevîleri ve Abaza İsyânı.....	193
5.2.7. Ahmed Remzi el-Mevlevî'nin IV. Murad Hakkındaki Şiiri.....	194
5.2.8. Mesnevî Şârihi Sarı Abdullah.....	195
5.2.9. Mevlevî Şâir Edirneli Neşatî.....	196
5.2.10. Cevrî İbrahim Çelebi	196
5.2.11. Sabûhî Ahmed Dede.....	198
5.2.12. Câmî Ahmed Dede.....	200
5.2.13. Küçük Ârif Çelebi.....	201
5.2.14. Hüseyin Çelebi ve “Çelebilik” Makamı Kavgaları.....	201
5.2.15. Şaban Dede ve IV. Murad.....	203
5.3. IV.Mehmed Döneminde Mevlevîlik.....	204
5.3.1. IV. Mehmed ve Müneccimbaşı Ahmed Dede.....	204
5.3.2. IV.Mehmed Devrinde Üstüvânî.....	205
5.3.3. Vanî Efendi ve Semâ'nın Yasaklanması.....	207
5.3.4. Niyazî-i Mısrî ve Kadızâdeliler.....	209
5.3.5. Sultan İbrahim ve Hüseyin Çelebi.....	210
5.3.6. Sûfî Mehmed Paşa'nın Mevlevîliği.....	210
5.3.7. Şeyh Adem Dede.....	212
5.3.8. Mevlevî Ressam Mehmed Dede.....	213
5.3.9. Kârî Ahmed Dede.....	213

5.3.10. Bursalı Nacî Ahmed Dede.....	215
5.3.11. Yusuf Nesib Dede.....	217
5.3.12. Arifî (Peçevî) Ahmed Dede.....	218
5.3.13. Sâkîb Mustafa Dede.....	219
5.3.14 Buhûrîzâde İtrî Efendi.....	220
6. BÖLÜM: XVIII. YÜZYILDA MEVLEVÎLİK-DEVLET İLİŞKİSİ	
6.1. II.Ahmed Döneminde Mevlevîlik.....	222
6.1.1. II.Ahmed ve Mevlevîlik.....	222
6.1.2. Kara Bostan Çelebi.....	222
6.2. I.Mustafa ve III.Ahmed Döneminde Mevlevîlik.....	223
6.2.1. II.Mustafa ve Mevlevîlik.....	223
6.2.2. III.Ahmed ve Mevlevîlik.....	224
6.2.3. Sadreddin Çelebi	225
6.2.4. Hattat Süleyman Nâhifî.....	226
6.2.5. Pendârî Kârî Ahmed Dede.....	227
6.2.6. Mesnevîhan Mehmed Dede.....	228
6.2.7. Safiyullah Musa Dede.....	228
6.2.8. Fasîh Dede.....	229
6.2.9. I.Mahmud ve Mevlevîlik.....	230
6.2.10. Kütahyavî Ebubekir Dede.....	231
6.3. III. Mustafa Döneminde Mevlevîlik.....	232
6.3.1. III.Mustafa ve Mevlevîlik	232
6.3.2. Mehmed Ârif Çelebi ve Mevlevîliğin Yayılması.....	233
6.3.3. Şâir II.Ebubekir Çelebi.....	234
6.4. I. Abdülhamid Döneminde Mevlevîlik.....	235
6.4.1. I.Abdülhamid ve Çelebi Tâyinleri.....	235

6.4.2. Mesnevîhân Hoca Neş'et.....	236
6.4.3. Adana'daki Vakfın Gelirlerinin Asitâneye verilmesi.....	237
6.5. III. Selim Döneminde Mevlevîlik.....	238
6.5.1. III.Selim ve Mevlevîlik.....	238
6.5.2. III. Selim'den Mevlevîlere Atiyyeler.....	238
6.5.3. Konya'daki Sultan Selim Camiinin Tâmiri.....	239
6.5.4. III. Selim'in Mevlevîliğe ve Bektaşiliğe Yaklaşımı.....	240
6.5.5. III. Selim'in Mevlevîlik Anlayışı.....	241
6.5.6. Mevlânâ Türbesine Yeni Örtüler.....	241
6.5.7. Mevlevî Şâiri Şeyh Gâlib.....	243
6.5.8. Şeyh Gâlib'in Eserleri.....	245
6.5.9. Galata Mevlevîhânesinin Tâmiri.....	246
6.5.10. III. Selim-Şeyh Gâlib Dostluğu.....	247
6.5.11. Saray Mensupları ve Şeyh Gâlib.....	249
6.5.12. Şeyh Gâlib ve Nizâm-ı Cedid Hareketi.....	250
6.5.13. Esrâr Dede ve Tezkîresi.....	251
6.5.14. Çelebi Mehmet Emin Efendi'nin Muhâlefeti.....	253
6.5.15. III.Selim ve Mevlevî Mûsikîsi.....	258
6.5.16. Şeyh Gâlib'in III.Selim'i Öven Bahârîye Kasîdesi.....	259
6.5.17. III.Selim'i Öven Bahârîye Kasîdesinin Açıklaması.....	261
6.5.18. Ali Nutkî Dede.....	263
6.5.19. Abdûlbaki Nasır Dede.....	264
6.5.20. Recep Hüseyin Hüsnü Dede.....	266
6.5.21. Abdurrahim Dede.....	266
6.5.22. III. Selim ve Hamamîzâde İsmail Dede Efendi.....	267
6.5.23. Ahmed Ağa (Vardakosta).....	268

6.5.24. Üsküdar Mevlevîhânesi.....	269
6.5.25. Pâdişahların Mevlevîhânedeki Karşlanması.....	270
6.6. XIX. Yüzyıl ve Sonraki Dönemde Mevlevîlik Tarîkatı Hakkında Genel Değerlendirme.....	270
6.6.1. II. Mahmud Döneminde Mevlevîlik.	270
6.6.2. I. Abdülmecid Döneminde Mevlevîlik.....	281
6.6.3. Sultan Abdülazîz Döneminde Mevlevîlik.....	284
6.6.4. II. Abdülhamid Döneminde Mevlevîlik.....	285
6.6.5. V. Mehmed Reşad Döneminde Mevlevîlik.....	290
SONUÇ.....	295
KAYNAKÇA.....	302
ÖZGEÇMİŞ.....	327

KISALTMALAR

age:	Adı geçen eser
agm:	Adı geçen makale
ag.mad:	Adı geçen madde
Arş:	Arşivi
Başb:	Başbakanlık
Bkz:	Bakınız
BOA:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C-c:	Cild
Çev:	Çeviren
D.G.B:	Doğuştan Günümüze Büyük
DİA:	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Dr:	Doktor
H-h:	Hicrî
Haz:	Hazırlayan
İA:	İslâm Ansiklopedisi
İst:	İstanbul
K.T.Y:	Kütüphanesi Türkçe Yazma
M-m:	Miladî
MEB:	Milli Eğitim Bakanlığı
Mü:	Mütercim
Müd:	Müdürlüğü
No:	Numara
Osm:	Osmanlı
Öl:	Ölümü
Prof:	Profesör

S-s:	Sayfa
Sad:	Sadeleştiren
S.Ü:	Selçuk Üniversitesi
Ter:	Tercüme
ty:	Tarih yok
Ünv:	Üniversitesi

ÖNSÖZ

Dünya tarihinde önemli yer edinen devletlerin asıl enerji kaynakları, onların mânevî kültürleridir. Selçuklu Devletleri ve Osmanlı Devleti de İslâm dininin yüce değerlerine bağlı kalmış, mânevîyata azamî derecede önem vermişlerdir. Bu sebeptendir ki, Selçukluların ve Osmanlıların mânevî hayatının zenginliği, bu devletlerin yüzyıllar boyunca ihtişamlı bir şekilde hayatîyetlerini devam ettirmelerine sebep olmuştur. Selçuklu ve Osmanlı toplumunda mânevî dinamiklerin en önemlisi, tartışmasız olarak tasavvufî akımlar olmuştur. Bu toplumları mânevî değerler açısından zengin kılan tasavvufî akımların en dikkate değer unsurlarından biri, şüphesiz Mevlânâ fikirlerinin temelini oluşturduğu Mevlevîliktir. Mevlevîlik tarîkatı geniş kitleler üzerinde etkili olduğu gibi, çoğu zaman Anadolu Selçuklu ve Osmanlı sarayına da girebilmiş ve zamanın yöneticileri üzerinde önemli ölçüde tesir icra etmiştir. Bu durum, sonraları Mevlevîliği adeta bir devlet tarîkatı haline getirmiş ve Mevlevî tekkelerinin vakıflar yoluyla maddî zenginliklere ulaşmasını sağlamıştır. Unutulmamalıdır ki Mevlânâ ve Mevlevîliğin Anadolu Selçuklu ve Osmanlı sultanları tarafından tutulmasının en büyük sebebi, bizzat Mevlânâ Celâleddin Rûmî Hazretlerine ve fikirlerine duyulan saygı ve sevgidir. Bu çerçevede yürüttüğüm çalışmamda, Mevlânâ'nın mânevî şahsiyetinin ve fikirlerinin üstüne bina edilen ve bir tarîkat olarak ortaya çıkan Mevlevîliğin, Selçuklu ve Osmanlı sultanları ve yöneticileri üzerindeki etkisini ve bu tarîkatın devlete ve devlet adamlarına dayanışmanın tarîkat üzerindeki olumlu-olumsuz etkilerini ortaya koymayı maksad edindim. Bu çalışmamda ne kadar başarılı olduğuma ben karar verecek durumda değilim. Ancak konuyla ilgili eserlerin büyük kısmına ulaştığımı sanıyorum. Bu amaçla Konya, Ankara, Bursa ve İstanbul'da araştırmalarda bulundum. Kütüphane ve arşivlere girip araştırmamı olabildiğince olgunlaştırmaya çalıştım. Değerli Hocalarım, Prof. Dr. Murat Akgündüz, Doç. Dr. Abdülvahap Yıldız ve Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Kurt'un yakın ilgilerinden ve yardımlarından dolayı teşekkür ediyorum. Danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ali Tenik'in değerli zamanlarını bana ayırması ve bir ilim adamı hassasiyetiyle yönlendirmelerde bulunması, çalışmamın olgunlaşmasına sebep olmuş, bilim adamı kişiliğiyle, yaklaşım ve yardımlarıyla üzerimde

unutamayacağım olumlu etkiler bırakmıştır. Kendisine ne kadar teşekkür etsem azdır. Bu alışmamla Tasavvuf Tarihine ve Kùltür hayatımıza bir katkı sağlamış isem kendimi bahtiyar hissedeceğim.

Nisan 2014

Nimetullah AKAY

ÖZET

MEVLÂNÂ VE MEVLEVÎLİK

Bu çalışmada, Mevlânâ Celâleddin Rûmî (öl. 672/1273) ve Mevlevîlik tarîkatı şeyhlerinin devlet adamları ile olan ilişkileri ele alınmıştır. Bu bağlamda, Mevlânâ'nın Selçuklu ve Moğol devlet adamları ile olan münâsebetleri üzerinde özellikle durulmuştur.

Çalışmamızda tespit edebildiğimiz kadarıyla, Mevlevîlik tarîkatının kurumlaşmasını Mevlânâ'nın takipçileri sağlamışlardır. Bu bağlamda, Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in ciddi katkıları olmuştur. Mevlevî ileri gelenlerinin Osmanlı Devlet adamları, özellikle de III.Selim (1761-1808) ile kurdukları yakın ilişki, tarîkatın gelişmesini ve bir devlet kurumu haline gelmesini sağlamıştır.

Mevlevîlik, âdetâ Osmanlı Devleti ile doğmuş ve onunla XX. yüzyılın başlarında tarih sahnesinden çekilmiştir. Günümüzde Mevlevîlik tarîkatı faâl olmamakla beraber, Mevlânâ'nın başta Mesnevî olmak üzere eserleri hâlâ önemini korumaktadır.

Anahtar Sözcükler: Mevlânâ Celâleddin Rumi, Mevlevîlik Tarîkatı, Anadolu Selçuklu Devlet Adamları, Osmanlı Devlet Adamları, Sultan III.Selim, Mesnevî.

ABSTRACT

MAWLANA AND MAWLAVI ORDER

This study examines Mawlana (d. 672/1273), one of the most important influential spiritual leaders of his time, and his relationship with the statesmen of his period. In particular, his relationship with the Seljuk and Mongol statesmen is studied. In addition, the relationship between his followers and the statesmen is investigated.

This study has indicated that the Mawlawi order was turned into an institution by his followers. His son Sultan Veled played an important role in this respect. It has been underlined that the close relationships between Mawlawi Sheiks and the Ottoman sultans, in particular, Sultan Selim III (1761-1808) contributed to the development and the institutionalization of this order.

Although Mawlana's books, especially Masnawi still plays a role, the order lost importance and influence with the disintegration of the Ottoman Empire.

Keywords: Mawlana Jalal al-Din Rumi, Mawlawi order, the statesmen of the Anatolian Seljuks, the statesmen of the Ottoman Empire, Sultan Selim III, Masnawi

GİRİŞ

1.KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

"Başlangıcından XVIII. Yüzyılın Sonuna Kadar Mevlevîlik-Devlet İlişkisi" konulu çalışmama başlamak için üç grup eserden istifade ettim. Birincisi, Anadolu Selçuklu dönemi ile ilgili eserler; ikincisi, Mevlevîlik tarihi ile ilgili eserler; üçüncüsü ise Osmanlı tarihi ile ilgili kaynaklar olmuştur. Ayrıca elde ettiğim bilgileri İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivinde çalışarak belgelemeye çalıştım. Bu maksatla *Mühimme Defterleri*, *Hât-ı Humâyunlar*, *Dâhiliye İrâdeleri*, *Evkâf İrâdeleri*, *Meşihât İrâdeleri*, *Mâliye İrâdeleri*, *Meclis-i Valâ İrâdeleri* gibi belgelerden faydalandım. Bunlarla, Kanûnî Sultan Süleyman döneminden itibaren geçen süre içindeki bilgileri belgelendirmeye çalıştım. Ayrıca Mevlânâ ve Mevlevîlik tarihi ile ilgili bilimsel değeri olan bir çok makaleden yararlandım. Çalışmam sırasında başvurduğum ana kaynaklar şu başlıklar altında değerlendirilebilir:

1.1. *Risâle-i Sipahsâlâr*. Yazan: Feridun b. Ahmed Sipahsâlâr (öl. 712/1312). Mevlânâ'nın hizmetinde bulunan, ancak hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Sipahsâlâr, eserini bitirmeden vefat etmiştir. Eser, Mevlânâ'nın babası Sultan Veled, Mevlânâ, Burhanüddin Muhakkik Tirmizî, Şems-i Tebrizî, Sultan Veled, Ulu Ârif Çelebi ve Âbid Çelebi'nin menkıbelerini içinde bulunduruyor. Risâle, önce 1901 tarihinde Hindistan'da, sonra 1947'de Tahran'da basılmıştır. 1912'de Tahirü'l-Mevlevî, daha sonra da Midhad Buharî tarafından Osmanlıcaya tercüme edilmiştir. 1977 yılında, Tahsin Yazıcı'nın Türkçe tercümesiyle, Tercüman 1001 Temel Eser serisi arasında basılmıştır. Eser, kendisinden sonra yazılan *Menâkibü'l-Ârifin*'e kaynaklık etmiştir. Konuları olduğu gibi eserine nakleden Ahmed Eflâkî, eserinde bu risâle ve müellifinden bahsetmemiştir.

1.2. *Menâkibü'l-Ârifin*. Yazan: Ahmed Eflâkî (öl.761/1360).

Mevlevîlik tarihi ile ilgili başvurulan en önemli eserdir. Ahmed Eflâkî XIV. Asırda yaşamış olup, Ulu Ârif Çelebi'nin hizmetinde bulunmuş, onunla Anadolu'nun birçok yerini gezmiştir. Eflâkî, eserinde, Bahâüddin Veled, Mevlânâ

Celâleddin Rumî, Selahaddin Zerkubî, Hüsâmeddin Çelebi, Veled Çelebi, Ulu Ârif Çelebi, Şemseddin Emir Âbid Çelebi gibi Mevlevîliğin temelini atan zatların hayatını menkıbelerle anlatmaktadır. Adı geçen eser Mevlevîlik tarihi ile ilgili olarak ilk başvurulması gereken eser olarak önemini korumaktadır.¹

1.3. *Sefîne-i Nefise-i Mevlevîyân*. Yazar: Sakıb Mustafa Dede (öl.1148/1735).

Mevlevîlik tarihi açısından üçüncü derecede önemli olan bir eserdir. Sakıb Dede, XVII. ve XVIII. asırda yaşamış olmasına rağmen, *Menâkibü'l Ârifin*'in bittiği tarihten itibâren gelen 140 Mevlevî şeyhinin biyografisini ele almıştır. Eser üç cüz halinde hazırlanmıştır. Ancak Sakıb Dede, kendisinden önce yaşamış zatların hayatlarını Mevlevî Menkıbelerine dayanarak yazdığı için, eserde yer yer tarih hatalarına rastlanabilmektedir. Bu sebeple eserden faydalanırken bazı olayların tarihî tenkidini yapmak gerekir.²

1.4. *Tezkîre-i Şuâra-i Mevlevîye*. Yazar: Esrâr Muhammed Dede (öl.1211/1796). Yazar, Galata Mevlevîhânesi şeyhi ve III. Selim'in musâhibi şâir Gâlib Dede (öl.1214/1799) zamanında yaşamıştır. Eseri, Mevlevî şâirlerine ait bir tezkîredir. Gâlib Dede'nin topladığı ve seçtiği 200 kadar Mevlevî şâirlerin hal tercemeleri ve şiirlerine bu eserde yer verilmiştir. Abdülbaki Gölpınarlı (Öl.1982), *Sefîne* gibi, bu eserin de tarihî tenkide tabi tutulması gerektiğini söylemektedir. Esrâr Dede'nin tezkîresi Ali Enver tarafından kısaltılarak yeniden yazılmış ve *Semâhâne-i Edeb* ismi ile 1309/1892 tarihinde İstanbul'da basılmıştır. Tezkîre'nin bir yazma nüshası Konya Mevlânâ İhtisas Kütüphanesinde bulunmaktadır.³

1.5. *Mevlânâ Celâleddin*. Yazar: Abdülbaki Gölpınarlı (öl. 1982)

Mevlânâ ve Mevlevîlik hakkındaki bilimsel çalışmalarıyla ilk olarak kendini kabul ettiren Abdülbaki Gölpınarlı, yararlandığı kaynakları, tenkid süzgecinden geçirerek gerçeklere ulaşmaya çalışmış. Bu eser Mevlânâ'nın hayatı, felsefesi, eserleri hakkında başvurulması gereken ilk eserlerdendir.⁴

¹Bkz: Ahmed Eflakî, *Ariflerin Menkıbeleri*, Çev. Tahsin Yazıcı, c. I-II, MEB Yayınları, İstanbul, 1995; Tahsin Yazıcı, "Ahmed Eflâkî", *DİA.*, II, İstanbul, 1989, s.62.

² Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s. 296.

³ Konya Mevlânâ İhtisas Kütüphanesi, no: 1502; F.Babinger, *age.*, s.348.

⁴ Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, İnkılâp Kitâbevi, İstanbul, 1952.

1.6. Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik. Yazan: Abdülbaki Gölpınarlı (öl. 1982). Cumhuriyet döneminde Mevlevîlik tarihi ile ilgili olarak yapılan en güzel araştırma olarak kabul edilir. Gölpınarlı, Mevlânâ'dan itibaren Cumhuriyet dönemine kadar geçen süre içinde, Mevlevîlik tarikatının, tarihî süreç içindeki durumunu anlatmaktadır. Eser muhtelif zamanlarda basılmıştır.⁵

1.7. Selçuk-Nâme. Yazan: Ahmed bin Mahmûd (Öl. 977/1569-1570)

Selçuk-Nâme yazarı Ahmed b. Mahmud, en eski kaynak olan Âta-i'nin, *Hadâiku'l-Hakâik fi Tekmiletü's-Şakâik* adlı eserinde hayatı hakkında bilgiler verilmektedir. Bursalı olduğu anlaşılan müellif eserini yazarken *Zübdetü't-Tevârih*, diğer adıyla *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiye* kitabından faydalanmıştır. Bu eser Selçuklu tarihinin ana kaynaklarından kabul edilmektedir. Eser Arapça olarak kaleme alınmış, daha sonra Türkçeye çevrilmiştir. Selçuk-Nâme 1977 yılında Tercüman 1001 Temel Eser serisinde Erdoğan Merçil'in yayına hazırlanmasıyla yayınlanmıştır.⁶

1.8. Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti. Yazan: Osman Turan.(1914-1978). Osman Turan yirminci yüzyılın en tanınmış Selçuklu tarihçisidir. Bu konuda ayrıca *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, *Türk-İslâm Medeniyeti*, *Selçuklular zamanında Türkiye*, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar* isimli kitapları yayınlanmıştır.⁷

1.9. Kitab-ı Cihânnûma (Neşrî Tarihi). Yazan: Mehmed Neşrî (Öl.926/1520).

Mehmed Neşrî, *Cihânnûma* adlı sekiz kısımlık bir dünya tarihi yazmıştır. Bunlardan yalnız Osmanlı Hanedânının tarihini içeren altıncı kısım zamanımıza kadar muhâfaza edilmiştir. Bu kısım üç bölüme ayrılmıştır: a- Evlâd-ı Oğuz Han, b- Rum Selçukluları, c- Osmanlı Hanedânı. Osmanlı tarihi II. Bâyezid'e kadar anlatılmakta ve bu sultanın yaptığı büyük işlerden, kurdurduğu binâlardan, uzak memleketlere gönderdiği elçilerden, Osmanlı vezirlerinden, âlimlerinden,

⁵ Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, 1983.

⁶ Amed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme*, Haz. Erdoğan Merçil, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977.

⁷ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993, s.5.

şeyhlerinden ve dervişlerinden bahsetmektedir. Neşri, kendinden sonra gelen tarih yazarlarını etkilemiştir.⁸

1.10. *Şakâik-ı Numâniye*. Yazan: Ahmed Taşköprülüzâde (Öl.968/1561).

Taşköprülüzâde Edirne ve İstanbul'da müderrislik görevini yaptıktan sonra, Bursa ve İstanbul kadılıklarında bulunmuştur. Bir çok eseri olmakla birlikte en önemlisi Arapça yazılmış olan *Şakâik el - Nu'mâniye fi ulema el- Devlet el- Osmaniye*'dir. Bu eserde on Osmanlı hükümdarı (I. Osman'dan Kanûnî'ye kadar) ve 522 âlim ve tarîkat şeyhinin biyografileri yer almaktadır. 965/1558'de biten bu eser dönemin Osmanlı düşünce tarihinin baş kaynağıdır. Bir çok kez Türkçe'ye çevrilmiş ve başkaları bu esere zeyiller yazmıştır. Çalışmamda Mehmed Mecdi tarafından tercüme edilen aslından ve iki zeylinden faydalandım. Bunların ilki, *Şakâik*'e İlk zeyli yazan *Nev'izade Atai* (Öl.1044/1634) olmuştur. *Hadâ'ik ül- Hakâik fi- Tekmilat eş- Şakâik* adındaki bu eser, Kanûnî Sultan Süleyman ve II. Selim zamanlarında yaşadıkları halde, Taşköprülüzâde'nin, eserinde bahsetmediği bilginler ile IV. Murad'ın saltanatına kadar gelmiş olan Osmanlı ulemâsı ve meşâyihinin biyografilerini içermektedir. Bu eserde 999 biyografya vardır. Diğer, Şeyhî adı ile tanınmış olan Şeyh Muhammed b. Şeyh Hasan el- Feyzi (Öl.1145/1732) Nev'izade'nin zeyline *Vekâ'i ül- Füzela* adlı iki cildlik bir zeyl yazmıştır. Bu eserdeki biyografiler hemen Âtai'nin kaldığı yerden başlamakta ve 1043/1633'den 1130/1718'e kadar gelmektedir. Eserin birinci cildinde IV. Murad zamanında yaşamış ulemâ ve tarîkat şeyhlerinden bahsedilmekte, son olarak da IV. Murad'ın biyografisi yer almaktadır. Bu ciltte ayrıca I. İbrahim ve IV. Mehmed devrindeki ulemâ, meşâyih ve bir kısım devlet adamlarından bahsedilmektedir. İkinci ciltte de II. Süleyman, II. Ahmed, III. Mustafa ve III. Ahmed döneminin önemli şahsiyetlerinden bahsedilmektedir. Burada toplam olarak 330 biyografya yer almaktadır.⁹

1.11. *Tevârih-i Al-i Osman*. Yazan: Lütfi Paşa (Öl. 971/1564).

Lütfi Paşa, birçok saray memurluklarında bulunduktan sonra, Karaman, Suriye ve Rumeli valiliklerinde bulunmuş, son olarak kendisine üçüncü vezirlik rütbesi

⁸ F. Babinger, s. 41.

⁹ F. Babinger, s. 94.

tevcîh olunmuştur. Döneminde bir çok askerî seferlerde bulunmuştur. Lütfi Paşa, eserinde 961/1553 yılına kadar meydana gelen olayları kaleme almıştır. Kendi zamanında yazdıklarına başlı başına bir kaynak olarak bakılabailir. Geri kalan kısımlarda kendinden öncekilerin yazdıklarını kopya etmekle kalmış, kendi memuriyet ve icraatını ise etraflıca anlatmıştır.¹⁰

1.12. *Selim-nâme*. Yazan: Celâlzâde Mustafa Çelebi (Öl.975/1567).

Birçok görevlerde bulunan Celâlzâde, son olarak Müteferrikabaşılık ve Nişancılık görevlerini yapmıştır. Birçok eserle birlikte, *Selimmâme* veya *Me'asir-i Selim Han* adlı I. Selim'in saltanatı zamanına ait bir tarih yazmıştır. Yirmi üç fasıla ayrılmış olan bu kitabın girişinde yazar kendi hayatından bahsetmektedir. Çok ayrıntılı olan bu eser, zaman silsilesine riayet ederek, I. Selim'in ölümüne kadar hayatını anlatmaktadır. Yazar bizzat yaşadığı dönemi anlatmıştır.¹¹

1.13. *Tarih-i Nişancı*. Yazan: Mehmed Paşa (Öl.979/1571).

Merzifonlu olan Mehmed Paşa birçok görevlerden sonra Mısır Valisi oldu. Kanûnî Sultan Süleyman'ın özendirmesiyle, *Siyer-i Enbiyâ-i İzâm ve Ahvâl-i Hulefâ-i Kirâm ve Menâkib-i Selâtin-i Osman* adıyla yazılmış *Tarih-i Ramanzâde* veyahut *Tarih-i Nişancı* diye tanınmış olan eseri, bugün bile sevilen, Osmanlı tarihine ait el kitaplarından. Bu eser, kısa bir dünya tarihinden sonra I. Osman'dan Kanûnî'ye (969/1561'e) kadar ayrıntılı olarak Osmanlı tarihinden bahseder. Tarihî bilgiler arasında evliyâlar, ünlü şâirler, bilginler, yazarlar, binâlar ve sultanlar hakkında da bilgiler vardır.¹²

1.14. *Tezkîretü's-Şuâra*. Yazan: Latifi (Öl.990/1582).

Hayatının sonuna doğru İmaret Katipliği yapmış ve Mısır'a giderken fırtına neticesi boğulmuştur. Latifi'nin *Tezkîretü's-Şuâra* ve *Tefsîret el Nûzema* adlı biyografik eseri üç fasıla ayrılmıştır. Eserde şâir olan Osmanlı Sultanları ile II. Murad'tan, eserin yazıldığı yıla kadar geçen 282 şâirin hayatı anlatılmıştır. Müellif, eseri, ölümünden çok önce, 953/1546 yılında bitirmiştir. Kitapta hısım ve hemşerilerine fazla yer vermiştir. Babinger'e göre, her noktasına tamamıyla inanmak

¹⁰ F. Babinger, s. 11.

¹¹ F. Babinger, s. 54.

¹² F. Babinger, s. 116

doğru olamayan bu eser, Edebiyat Tarihi bakımından daima önemli bir kaynak olmuştur.¹³

1.15. *Tâcü't Tevârih*. Yazan: Hoca Sadeddin (Öl.1008/1599).

I. Selim'in(Yavuz Sultan Selim'in) Nedimi Hasan Can'ın oğlu olan Sadeddin, babasından bu pâdişah hakkında ayrıntılı hikâyeler ve fıkralar dinlemiş ve bunlardan yararlanarak *Selimmâme*'sini yazmıştır. Sadeddin, 943/1536'da İstanbul'da doğmuş olup Ebussuûd Efendi'den ders almıştır. Manisa Valisi Şehzâde Murad'a öğretmen olarak gönderildiği için "Hoca" lakabını almış, III. Murad'ın tahta geçişinden sonra da "Hoca-i Sultanî" unvanını almıştır. III. Mehmed zamanında da saraydaki mevkiini muhafaza etmiş, 1006/1598'de "Şeyhülislâm" olmuştur. Hoca Sadeddin'in *Tâcü't Tevârih*'i çok meşhur bir Osmanlı tarihi kaynağıdır. Eserde, kuruluşundan I. Selim'in ölümüne kadar Osmanlı hükümdârlarının zamanlarında geçen olaylar ağır bir üslupla anlatılmıştır. Beş cilt halinde yayınlanan eser hala eski Osmanlı tarihi için, önemli ve daima başvuru olan bir kaynak olma özelliğini korumaktadır.¹⁴

1.16. *Tarih-i Peçevî*. Yazan: İbrahim Peçevî (Öl.1061/1650).

Yazar, çeşitli görevlerde bulunmakla birlikte bir çok sefere de katılmıştır. Son olarak çeşitli defterdârlıklarda bulunduktan sonra doğduğu yer olan Macaristan'ın Peçuy kasabasına yerleşmiş ve eserini burada yazmıştır. Kitabını yazarken, kendisinden önceki Osmanlı tarihlerini incelemiş, Macar tarihi ile ilgili eserleri de gözden geçirmiştir. Böylece yabancı kaynaklara bakan ilk Osmanlı tarihi yazarı olmuştur. İbrahim Peçevî'nin eseri, 926-1049/1520-1639 yılları için en değerli tarih kaynağı olarak kabul edilmektedir. Kitapta son olarak anlatılan olay, IV. Murad'ın İran seferinden İstanbul'a dönüşüdür.¹⁵

1.17. *Seyâhatnâme*. Yazan: Evliyâ Çelebi (Öl.takriben 1089/1678).

Asıl adı Mehmed Zilli b. Derviş Mehmed olan yazar, IV. Murad döneminde Saraya müzahip olmuş, sonra da aylıklı sipahî olarak görev alıp kendini seyahate

¹³ F. Babinger, s. 154.

¹⁴ Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, c.1-5, Ankara, 1992; F.Babinger, s. 17.

¹⁵ F. Babinger, s. 214.

vermiştir. Nihâyet 1083/1672’de dinlenmeye çekilmiştir. Hangi yılda öldüğü bilinmemektedir. Eseri 1040/1631 yılındaki olayların anlatımıyla başlamakta olup, 1089/1678 yılına kadar devam etmektedir. Evliyâ Çelebi bir çok abartmaları olmakla birlikte kültür tarihine, efsanelere ve coğrafya’ya ait bilgilerle dolu olan on cildlik bir seyahatnâme yazmıştır.¹⁶

1.18. *Sahâifü’l Ahbar = Münecimbaşî Tarihi* . Yazar: Münecimbaşî Ahmed Dede (Öl.1113/1702).

Mevlevî olan Ahmed Dede, IV. Mehmed zamanında bir süre Münecimbaşî görevinde bulunduktan sonra, ömrünün son yıllarını Medine’den sonra Mekke’de geçirmiş ve orada vefat etmiştir. Ahmed Dede, Arapça, Farsça ve Türkçe, yetmiş kadar kaynaktan faydalanarak Adem peygamberden 1083/1672 yılına kadar gelen, *Câmiü’l-Düvel* adlı iki cildlik bir hükümdâr sülâleleri tarihi yazmıştır. Arapça kaleme alınan bu eserin Osmanlı tarihi ile ilgili bölümü ilk olarak 1132-1142/1720-1730 yıllarında Ahmed Nedim tarafından *Sahâifü’l Ahbâr* adıyla Türkçeye tercüme edilip basılmıştır. Cumhuriyet döneminde bazı bilim adamları, Ahmed Nedim’in tercümesini yetersiz görmüşlerdir. Bunlardan İsmail Erünsal eserin Osmanlı tarihi ile ilgili bölümünü, Arapça aslından tercüme ederek yeniden yayınlamıştır.¹⁷

1.19. *Nâima Tarihi*. Yazar: Mustafa Nâima (Öl.1128/1716).

Mustafa Nâima, III. Ahmed döneminde 1121/1709’da Vakânüvis olarak tayin edilmiştir. Resmî bir vazifeyle yazmış olduğu Osmanlı tarihi, Babinger tarafından “cüretkârâne” olarak değerlendirilmiştir. Eser 1000-1070/1591-1659 yıllarını içine almaktadır. Çok okunan bu eserin asıl adı *Ravzat el - Hüseyin fi Hulâsatü’l Ahbâr el- Hafikeyn*’dir.¹⁸

1.20. *Tarih-i Âta*. Yazar: Tayyazâde Âtâullah Ahmed (Öl.1297/1880).

Kısaca Âta Bey diye anılan yazar, genel olarak “*Âta Tarihi*” diye tanınmış olan beş ciltlik bir Osmanlı tarihinin yazarı olarak ün kazanmıştır. Eser hazırlanırken birçok eski kaynaktan faydalanılmıştır. Bu eser birçok bakımdan benzerlerinden

¹⁶ F. Babinger, s. 159.

¹⁷ Münecimbaşî Ahmed dede, *Münecimbaşî Tarihi*, Tercüman 1001 Temel Eser, c. I-II; Münecimbaşî Ahmed b. Lütfullah, *Camiü’l-Düvel*, Haz. Ahmet Ağrakça, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995; F. Babinger, s. 4.

¹⁸ F. Babinger, s. 108.

üstün kabul edilmektedir. İçindekiler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır: I.Cilt, Osmanlı Devletinin kurucusu I. Osman'dan Kanunî'ye kadar teşrifat, Enderun memurları ve vazifeleri, tanınmış kişiler, yapılar; II. Cilt, Enderun'dan yetişmiş olan sadrazamların, devlet adamlarının ve diğer rütbe ve makam sahiplerinin biyografileri; III. Cilt, XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan sadrazamların, rütbe ve makam sahiplerinin, alimlerin biyografileri; IV. ve V. Ciltler, sultanların, şehzâdelerin ve Enderun şâirlerinin manzum ve nesîrleri ihtiva eder.¹⁹

1.21. Tarih-i Cevdet. Yazan: Ahmed Cevdet Paşa (Öl.1312/1895).

Ahmed Cevdet XIX. yüzyılın en tanınmış bilim adamlarındandır, vermiş olduğu birçok eserin en önemlileri tarih ile ilgili olanlardır. Sultan I. Abdülmecid onu, Küçük Kaynarca Antlaşmasından Yeniçerilerin imhasına kadar (1188-1242/1774-1826) süren bir Osmanlı tarihi yazmaya memur etmiştir. Bu eserin üç cildini bir yıl sonra (1271/1885'te) Sultan'a sununca kendisine “*Vakanüvis*”lik vazifesi verilmiştir. Bundan sonra Maârif, Âdliye, Dahîliye ve Ticaret nazırlıklarına en son olarak da Şura-i Devlet Reisi vekilliğine getirilmiştir. Ahmed Cevdet, yalnız arşivlerden değil, kendinden önceki vakânüvislerden ve bir kısım Arapça kaynaklardan da faydalanmıştır. Yazar, seleflerinin eserlerinden bağımsız bir yaklaşımla faydalanmış olduğundan kimsenin tesiri altında kalmadan kendi fikirlerinin ürünü olan bir eser ortaya koymuştur. Olayları genellikle kronolojik bir sıra ile ele almış, ancak savaşlar ve iç olaylar birbirine karıştırılmamıştır. On iki cilt olarak hazırladığı eserinde, zaman zaman yönetimin hoşuna gitmeyen olayları atlamıştır. Tarih-i Cevdet, döneminin olayları için en güvenilir kaynak olma özelliğini taşımaktadır. Paşa'nın başta *Kısâs-ı Enbiyâ* ve *Tezâkîr* olmak üzere başka birçok eseri mevcuttur.²⁰

1.22. Tarih-i Ebü'l - Faruk. Yazan: Mehmed Murad (Öl.1337/1917).

Dönemindeki birçok siyasal olaylarda da rol oynayan Mehmed Murad, ilk olarak Fransız ve Rus kaynaklarına göre *Tarih-i Umumî* adlı altı ciltlik bir dünya tarihi yazmıştır. Buna ayrıca *Tarih-i Osmanî* adlı bir ciltlik zeyil yazmıştır. Kanun-i Esasınin yeniden yürürlüğe girişinden (1326/1908) önce kaçak olarak birçok yıllar

¹⁹ F. Babinger, s. 397.

²⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, I-VI, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1993; F.Babinger, s. 152.

Mısır'da ve Avrupa'da yaşamıştır. II. Abdülhamid döneminde istibdadın aleyhinde, kendisinin idare ettiği Mizan mecmuasında yazılar yazmıştır. 1326/1908'den sonra İstanbul'a dönünce, ömrünün son yıllarını Osmanlı tarihi ile ilgili eserini yazarak geçirmiştir. Ömer Faruk adındaki oğlundan dolayı *Tarih-i Ebü'l - Faruk* adını alan eseri yedi ciltten oluşuyor. Bu eser günümüz Türkiye'sinde pek tanınmamaktadır. Bu eserin bir nüshası Şanlıurfa İl Halk Kütüphanesi eski eserler bölümündedir.²¹

1.23. Osmanlı Müellifleri. Yazar: Bursalı Mehmed Tahir (Öl.1344/1925).

Birçok askerî görevlerde bulunan müellif, son olarak Bursa mebusu olmuş ve 1329/1913'te yarıbaylıktan emekli olmuştur. Bundan sonraki yıllarını ilmî çalışmalara vermiştir. Ünlü Osmanlı bilgin, şâir ve şeyhlerinin biyografileri üzerinde çalışmış ve *Osmanlı Müellifleri* adlı eseri ortaya koymuştur. Burada en önemli, Osmanlı şeyh, fâkih, şâir, edip, tarihçi, hekim, matematikçi ve coğrafyacılarının hayatlarını toplayıp tasvir etmeyi denemiştir. Üç ciltten oluşan *Osmanlı Müellifleri*'nin değeri büyüktür. Yazar, Osmanlı müellifatının bazı dallarına özel bir ilgi göstermiş, buna karşılık bazı alanları kısa geçmiştir. Esere bibliyografik bir başarı olarak bakılmayacağı ifade edilmiştir. Ancak büyük Osmanlı yazarlarının hayat ve eserlerine genel bir bakış olmak bakımından başarılı bir deneme olarak görülmektedir.²²

2. MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN RÛMÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMİN SİYASÎ VE SOSYAL GÖRÜNÜMÜ

Selçuklu fetihlerinin başladığı dönemlerde, Anadolu'nun sosyal ve ekonomik yönü pek iç açıcı değildi. Sürekli savaşlar yoluyla meydana gelen tahribat, insan unsurunun azalmasına, üretimin düşmesine sebep oluyordu. Anadolu'nun iktisadî hayatında ancak XII. yüzyıldan itibaren bir düzelme ve canlanma görülmüştür. Bu asırdan sonra, Anadolu'nun ekonomisinin temelini tarım, ticaret, sanayi ve hayvancılık oluşturuyordu. XIII. yüzyıl Anadolu Selçukluları ekonomisi, tarihinin en parlak devri olarak dikkat çekmektedir.²³

²¹ F. Babinger, s. 425.

²² F. Babinger, s. 442.

²³ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul, 1993, s.362; Carl Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Çev. Neşet Çağatay, TTK Yayınları, Ankara, 1992, s. 213-214; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 1993,

Diğer taraftan, XIII. yüzyıl, Moğolların İslâm âlemini kasıp kavurduğu bir asırdır. Moğol hükümdârı Cengiz Han, sayıları 150 bin ile 200 bin arasında olan ordusu ile harekete geçmiş ve önemli bir mukâvemetle karşılaşmadan Harizmşahların elinde bulunan toprakları işgal etmiş ve başta Semerkand ve Buhara olmak üzere, bütün Maverâünnehir bölgesi Moğolların eline geçmiştir.²⁴ Doğu İslâm âleminin bu en büyük, en gelişmiş, en güzel şehirleri Moğollar tarafından yakılmış, yıkılmış ve halkı hemen tamamen öldürülmüştür. Moğol istilâsı İslâm Medeniyetinin gerilemesinde büyük rol oynadı. Medenî hayatının tahribinden ve İslâm-Türk dünyasının büyük bir felâkete uğramasından sonra ilim ve kültür alanında da büyük bir gerileme yaşandı.²⁵

XIII. yüzyılın başında doğmuş ve gerek Moğolların istilâlarını, gerekse Anadolu Selçuklu Devletinin en parlak dönemini ve bu dönemden sonraki düşüşünü yaşamış Mevlânâ Celâleddin Rûmî, 604/1207 tarihinde, babasının irşâd faaliyetlerini hızla devam ettirdiği ve bölgenin Moğol seli tehlikesi altında olduğu bir zamanda, Belh'te dünyaya gelmiştir.²⁶

Babası “*Sultanü'l-Ulemâ*” lakabıyla tanınan Muhammed Bahâeddin Veled b. Huseyn el Bekrî,²⁷ Harizm'in en ünlü alim mutasavvıflarından olup, vaaz ve tedris ile uğraşır ve meclisinde o devrin bütün ileri gelenleri ve büyükleri, hatta bazen bizzat hükümdâr hazır bulunurdu. Genel olarak kabul edilen görüş, Ahmed Eflâkî

s.179; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, MEB Yayınları, İstanbul, 1992, s.65; Oğuz Ünal, *Horasandan Anadolu'ya*, Türk Devlet Yayınevi, Ankara, 1980, s.174.

²⁴ M. Aziz Ahmet, *Siyasî Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu*, Haz. Tansu Say, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ty, s. 110-111.

²⁵ T. V. Arnold, *İntişar-i İslâm Tarihi*, İstanbul Yeni Matbaa 1343, s. 225-226; Abdulkadir Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi Kuruluş Devri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1994, s. 18-21; Carl Brockelmann, s. 203-204; Oğuz Ünal, s. 175-176.

²⁶ Ferîdün bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *Risâle- Mevlânâ ve Etrafindakiler*, Çev. Tahsin Yazıcı, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977, s. 33; Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkibeleri*, I, MEB. Yayınları, İstanbul, 1995, s. 242; Edirneli Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, Haz. Atsız, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ty, s. 20; Franklin Lewis, *Mevlânâ*, Çev. Gül Çağalı Güven-Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 78.

²⁷ Sipehsâlâr, *Risâle-Mevlânâ ve Etrafindakiler*, s. 17; Ahmed Eflâkî, c. I, 161; Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, Haz. M.Akkuş-A.Yılmaz, Seha Neşriyat, I, 306, İstanbul, 1990; Rranklin Lewis, s. 76; Edirneli Oruç Beğ, s. 20; Ayrıca Bkz. M. Nazif Şahinoğlu, “Bahâeddin Veled”, *DİA*, IV, İstanbul, 1991, s. 460-462.

gibi Latîfî'nin de Tezkîresinde belirttiği üzere, Bahâeddin Veled'in soyları itibârî ile onuncu atada Hz. Ebubekir-i Sıddık'a (r.) ulaştığı şeklindedir.²⁸

Moğol istilâsı bütün Asyada korkunç bir hava estirmiş ve halk Moğollar gelmeden önce buldukları yerleri terk ederek, daha emin yerlere göç etmeye başlamışlardır. Şartlar, Moğol istilâsı tehlikesinden kaçan Türk göçebelerinin Anadolu'ya göç etmesine sebebiyet vermiştir.²⁹ Tam bu yıllarda Horasan erlerinden Mevlânâ Celâleddin Muhammed'in babası, "Sultanü'l-Ulemâ",³⁰ yani, bilginler pâdişahı diye anılan Belhli Muhammed Bahâeddin Veled, vaazlarıyla, insanların mânevî açıklıklarını gidermeye çalışıyordu. Bahâeddin Veled'in gün geçtikçe artan kerâmetleri, doğru sözlülüğü ve insanları doğru yola yöneltmeye çalışması, gittikçe sevenlerinin artmasına sebep olmuştur. Onun gittikçe taraftar kazanması zamanın bazı muhâliflerini rahatsız etmeye başlamıştı. Bahâeddin Veled'in irşâd anlayışı ve fikirlerinin en önemli muhâliflerinden biri olan Fahreddin Râzî, (544-1150/606-1209)³¹ Yunan Felsefesinin tesiri altında kalarak, aklın yol göstericiliğine dayanan felsefî bir anlayışı savunuyordu. Tasavvuf erbâbı da bu felsefeci grubu, yoldan çıkmış sapıklar olarak görüyorlardı.

Gerek mutasavvıf Bahâeddin Veled, gerekse felsefî fikirlere sahip Fahreddin Râzî, yaşadığı toprakların hükümdârı olan Harizmşahlar tarafından sevilip

²⁸ Sipehsâlâr, *Risâle- Mevlânâ ve Etrafindakiler*, s. 17-18; Ebu'l-Hasan En-Nedvî, *Hazret-i Mevlânâ*, Çev. Yusuf Karaca, İstanbul, 2007, s. 19; *Latîfî Tezkiresi*, Haz. Mustafa İsen, s. 42, Ankara, 1990; Edirneli Oruç Beğ, s. 20; Erdoğan Erol, "Mevlânâ Gelince Babası Ayağa Kalktı mı?", *V.Milli Mevlânâ Kongresi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 89; Hüseyin Ayan, "Şeyh Gâlib'te Mevlânâ Sevgisi", *V.Milli Mevlânâ Kongresi*, s. 51; Ebu'l-Hasan En Nedvî, *Hazret-i Mevlânâ*, Çev. Yusuf Karaca, İstanbul, 2007, s. 19. (Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ soyunun Hz. Ebubekir'e dayandığı iddialarını kabul etmiyor. Gölpınarlı, konu ile ilgili yaptığı araştırmalardan sonra şöyle diyor: " *Sultan-al-Ulemâ ve Mevlânâ'nın, Ebu-Bekr soyundan geldikleri hakkındaki rivâyet, ancak Sultan Veled'den sonra meydana çıkmış ve düzme şecerelerle ananeleşmiştir.*" Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, İnkılâb Kitabevi, İstanbul, 1952, s.38.)

²⁹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s.481-482; Geniş bilgi için bkz: Abdulkadir Yuvalı, s. 186-192.

³⁰ Bkz. Sipehsâlâr, s. 19-20.

³¹ Râzî, Gâzâlî sonrası dönemde, geleneksel Ehl-i Sünnet anlayışının; kelâmda Eş'ariliğin, fıkhıta Şâfîliğin ünlü savunucularından kabul edilmektedir. Döneminde bilinen hemen bütün ilim dallarında eser telif eden Fahrüddin Muhammed b. Ömer er-Razî (öl. 606/1209), yazdığı eserlerde çoğunlukla eleştirilerek yaklaşımına olsa da, felsefî konulara ve görüşlere oldukça geniş yer vermesi, kimilerince takdir, kimilerince de tenkit edilmiştir.(Bkz. Süleyman Uludağ, *Fahrettin Râzî*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991; Hayri Kaplan, "Bahâ Veled, Şems ve Mevlânâ'nın Râzî'ye Yönelik Eleştirileri ve Râzî'nin Süfîlere/ Tasavvufa Bakışı" *Tasavvuf Dergisi Mevlânâ Özel Sayısı*, Ankara, 2005, s. 285-330; Ayrıca bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Fahreddin er-Razî", *DİA*, XII, İstanbul, 1995, s. 89-95.)

sayılıyorlardı. Ancak halk nezdinde mutasavvıfların kalbe ağırlık veren meslekleri daha çok tutuluyordu. Bundan dolayı Bahâeddin Veled'in irşâd halkasına katılan insanların sayısı gittikçe artıyordu. Râzî'nin fikirlerinden etkilenen Harizmşah'ın dikkatini Bahâeddin Veled'in gittikçe artan nüfuzu da çekiyor, bu durumdan rahatsız oluyordu.³²

Taraftarlarının artmasından dolayı Harizmşah Muhammed'in kuşkulananmasından rahatsız olan Bahâeddin Veled, göç etmeye karar verir. Bu göç kararından halkın rahatsız olup kargaşa çıkarması üzerine, Harizmşah pişman olup göçü engellemeye çalışmışsa da, Bahâeddin Veled'i ikna edememiştir.³³

Bahâeddin Veled, Nişabur'dan Bağdad'a, Mekke'ye, Şam'a, Malatya'ya, Erzincan Akşehiri'ne³⁴ gelerek burada Melik Fahreddin'in hatunu tarafından yaptırılan tekkede bir müddet oturduktan sonra, Larende'ye (bugünkü Karaman'a) geldi ve orada da yedi sene kaldı. Celâleddin babasıyla Larende'de bulunduğu sırada Lala Şerafeddin Semerkandî'nin Gevher adlı kızıyla evlenmiştir. (622/1225-1226).³⁵ Nihayet Alâeddin Keykubâd'ın mükerrer ve ısrarlı davetleri neticesinde Bahâeddin Veled, ailesiyle Konya'ya gelerek yerleşmiştir.³⁶ Hükümdâr'ın büyük iltifatlarına mazhar olan Sultanü'l-Ulemâ, son günlerine kadar ilim ve tadrîs ile uğraşarak 628/1230-31 yılında ölmüştür.³⁷

Anadolu Selçuklu Devletinin en büyük hükümdârlarından biri olan Alâeddin Keykubâd, Moğol selinin er-geç kendi sınırlarına da dayanacağını düşünerek tedbirler almaya başlamıştı. Diğer taraftan Harizmşah Celâleddin Mengüberti,³⁸

³² Sipehsâlâr, s. 20-21; Franklin Lewis, s. 89-93; Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, c. 4, s.358, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1987; Alişan Özatilla, *Mevlânâ Celâleddin*, Konya, 1968, s.64-67; Handan Dizdarzâde, *İstanbul Mevlevihaneleri*, İstanbul Büyükşehir Yayınları, İstanbul, 2010, s. 14-16.

³³ Sipehsâlâr, s. 21.

³⁴ Bkz. Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Nakışlar Yayınevi, İst., 1980, s. 75.

³⁵ Ahmed Eflâkî, c. I, s. 182-185; Bediüzzaman Füzûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, Ter. Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul, 1963, s.34; Franklin Lewis, s. 106; Handan Dizdarzade, s. 20.

³⁶ Sipehsâlâr, s. 23; Ahmed Eflâkî, c. I, s.185; Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, Haz. Unat-Köymen, Ankara, 1949, c.I, s. 36; Muharrem Şen, "Eva de Vitray Meyorovitch'e Göre Mevlana", *Selçuk Dergisi*, sayı 2, Konya, 1988, s. 4; Bediüzzaman Füzûzanfer, s. 41; Ebu'l-Hasan En-Nedvî, s.22; Franklin Lewis, s.106-107; M. Orhan Bayraklı, *Türk İmparatorlukları Tarihi*, Bilge Karınca, İstanbul, 2006, s. 294.

³⁷ Ahmed Eflâkî, c.I, s. 191-192 ; Ayrıca bkz. H.Ritter, "Celaeddin Rumi", *İA.*, c.III, s. 53-59; Franklin Lewis, s. 117.

³⁸ Bkz. Aydın Taneri, "Celâleddin Harizmşah", *DİA*, VII. İstanbul, 1993, s.248-250.

Asya'yı ateşe veren Moğollar'a karşı giriştiği büyük gayret ve kahramanlıkla bu istilâ selini durdurmuş, Gürcistan'ı da alarak, Harizmşahlar Devletini tekrar diriltmeye muvaffak olmuştu.³⁹

Harizmşahların, Azerbaycan, Batı İnan ve Doğu Anadolu toprakları üzerinde hâkimiyet tesis etmesi, Selçukluları rahatsız etmiş, ancak Alâeddin Keykubâd, Moğol tehlikesini gördüğü için, başlangıçta Harizmşahlarla dostâne münâsebetler kurmaya çalışmış idi. İki Sultan arasındaki münâsebetler, Harizmşah Celâleddin'in Ahlat'ı muhasarası ile siyasî gerginliğe dönüştü. Halifeliğin ve Eyyubîlerin gerginliği ortadan kaldırma çabaları sonuçsuz kaldı ve Harizmşah m.1230 yılında "Kubbetü'l-İslâm" diye bilinen Ahlat'a girerek, şehri yağma ve tahrip etti. Alâeddin Keykubâd, Erzurum Meliki Cihan Şah'ın⁴⁰ Harizmşah ile birlikte hareket etmesi üzerine, Eyyubî Meliki Melikü'l-Eşref ile ittifak kurarak Harizmşahların üzerine yürüdü. İki ordu Erzincan ovasında, Yassıçimen denilen yerde karşılaştı(Ağustos 1230).⁴¹ Selçuklu ordusu Harizmşah'ın ordusunu mağlup etti.⁴² Kaçan Celâleddin Harizmşah, tekrar Moğollara karşı bir ittifak arayışına girdiyse de siyâsî hatalarından dolayı muvaffak olamadı. Celâleddin, kendi çapında Moğollarla mücâdeleye devam etti. Ancak bir çarpışmada yenik düşünce, Eyyubî Meliki Eşref'in yanına gitmeye çalışırken yolda öldürüldü.⁴³

Selçuklular ile Harizmşahlar arasındaki savaşın meydana getirdiği zâfiyet, Moğolların, Doğu Anadoluya yaptıkları saldırılarının artmasına yol açtı. Ancak Alâeddin Keykubâd'ın aldığı önlemler sebebiyle, Moğollar onun döneminde

³⁹ B. J. Von Hammer Purgstall, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c.I, Ter. Mehmed Ata, Haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, Üçdal Neşriyat, İstanbul, ty., s. 49; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1980, s.25; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK Yayınları, Ankara, 1993, s.169; Carl Brockelmann, s. 205; Abdulkadir Yuvalı, s. 25.

⁴⁰ Bkz. Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 25-27.

⁴¹ B. J. Von Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c.I, s.50. (Bu eserde Yassıçimen savaşının tarihi 627/1229 şeklinde geçmektedir.); Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, I, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 215; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 26; Ali Gönül, *Selçuklular Tarihi*, c.II, Emek Matbaası, Manisa, 2007, s. 154-156; Ayrıca bkz. Andre Miquel, *İslâm Medeniyeti*, Haz. Ahmet Fidan, Gerçek Hayat. İstanbul, 2003, s. 255; Nuri Topaloğlu, *Selçuklu Devri Muhaddisleri*, Erciyes Üniv. Yayınları, Kayseri, 1988, s. 25-26.

⁴² Sipehsâlar, s. 26-27; E. Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 145.

⁴³ Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-Nâme*, c. II, Haz. Erdoğan Merçil, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977, s.151-152; O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s.299; İ. Kafesoğlu, *Selçuklular Tarihi*, s. 67; E. Merçil, s. 196-197; A. Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 176-177; Coşkun Alptekin, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, c. 8, Zaman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1992, s.289-291.

Anadolu'ya giremediler. Alâeddin Keykubâd'ın (zehirlenerek) ölümü (634/1237) üzerine, vasiyeti gereğince oğlu İzzeddin Kılıçarslan geçmesi gerekirken, bir kısım beylerle işbirliği yapan II. Giyâseddin Keyhüsrev, bir tertiple tahta geçmiş ve bu durum Anadolu Türk beyleri tarafından hoş karşılanmamıştı. Genç ve tecrübesiz Sultan, tahta geçmesinde büyük yardım aldığı Sadeddin Köpek'i Melikü'l-umerâ (Başkomutan) görevine getirdi. Sadeddin Köpek kendisine rakip olabilecek değerli devlet adamlarını bir bir ortadan kaldırarak, Sultan'ı kendi çıkarları doğrultusunda kullanma fırsatını bulmuştu.⁴⁴

Harizmşah Celâleddin'in öldürülmesinden sonra askerleri Selçuklu hizmetine girmişlerdi. Ancak Harizm Beylerinden Kayır Han'ın (öl. 634/1237) Sadeddin Köpek tarafından belirtilen sebeplerden dolayı öldürülmesi, askerlerinin Selçuklu hizmetinden ayrılmasına sebep oldu. Bu askerler Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bir süre karışıklıklara sebep oldular.⁴⁵

Sadeddin Köpek'in Selçuklu Devletinin başına geçme hayallerinin farkına varan Sultan Giyâseddin Keyhüsrev, Sivas subaşısının yardımıyla Sadeddin Köpek'i öldürttü (m.1238 veya m.1239). Sultan Giyâseddin, Sadeddin Köpek'in yandaşlarını da görevlerden aldı. Yeni göreve getirenlerin içinde Mevlânâ ile ilişkisi olan Mühezzebüddin Ali (Mui'neddin Süleyman Pervâne'nin babası) vezirliğe getirildi. Bu dönemde Anadolu Selçuklularının önemli diğer bir sorunu da, Moğol istilâsı nedeniyle Anadolu'ya girip Güneydoğu Anadolu'da yoğunlaşan ve çoğunlukla Şamanist inanca sahip göçebe Türkmenlerinden olan grupların giriştikleri isyân ve yağmalamalardır. Tarihe "Babaîler İsyanı" olarak geçen bu hareket bastırılmasına rağmen, sonraki yıllarda tesirleri devam etmiştir.⁴⁶

Bu sırada İran topraklarını işgâl eden Moğollar, Selçuklu Devletinin Babaî isyânlarını bastırmada zorluk çektiğini görmüş ve bu durum onların Anadolu'ya

⁴⁴ Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-Nâme*, c. II, s. 153; Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK Yayınları, Ankara, 1991, s. 32; O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s.300; E. Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 141; A. Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s.180-181; A. Gönül, c. II, s. 175; N. Topaloğlu, s.26.

⁴⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1952, s. 3-4; E. Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 148-149; Bilgi için bkz. Ail Gönül, c. II, s. 175-176.

⁴⁶ Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-Nâme*, c.II, s.153; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 6-8; E. Merçil, s. 149; A. Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s.181; Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990, s.119-120; A. Gönül, c.II, s. 183-186; O. Nuri Küçük, *Mevlânâ ve İktidar*, Rûmî Yayınları, Konya, 2007, s. 13-14.

giriş isteklerini arttırmıştı. Moğol ordusu başkomutanı Baycu Noyan, 30 bin kişilik ordusu ile m.1242’de önce Erzurum’u alıp şehri tahrip etti. Sonra da sayıca kendilerinden çok olan 80 bin kişilik Selçuklu ordusunu, m.1243 yılında Köseadağ Savaşında mağlup etti. Sultan Giyâseddin ordusunu terk ederek kaçtı.⁴⁷

Moğollar daha sonra Sivas ve Kayseri şehirlerini alarak tahrip ettiler. Amasya kadısı ile yola çıkan Vezir Mühezzebüddin Ali, Anadolu’nun pek çok kalelerin askerlerle dolu olduğunu maharetle telkin ederek, Moğol komutanını, yıllık bir vergi teklifiyle sulha razı etti. Bundan sonraki dönem Moğolların Anadolu’ya hâkim olduğu dönemdir.⁴⁸ Artık Anadolu Selçuklu Devleti Moğol İmparatorluğunun merkezine bağlı, haraç veren (haraçgüzâr) bir vilâyet durumuna gelmişti. II. Giyâseddin Keyhüsrev’in m.1246’daki ölümünden sonra, üç küçük oğlunun yanında, devlet adamlarının toplanıp mevki ve ihtirâs mücâdelelerine girişmeleri, Moğolların müdâhelelerine, askerî işgâllerine ve ağır vergilerle devleti ve halkı ezmelerine fırsat verdi.⁴⁹

Devlet adamlarının güç mücâdeleleri, Mu’ineddin Süleyman Pervâne’nin zaferiyle, m.1261’de sona erer. Moğollarla iyi geçinen ve onlara dayanan bu devlet adamı, bir sükûn ve istikrar devri tesis eder. m.1261’den m.1277 yılına kadar süren bu dönem “Pervâne Devri” adıyla anılmıştır.⁵⁰ Bununla birlikte Moğol işgâli Anadolu Türkleri tarafından ağır bulunmuş, hep kurtulma yollarını aramışlardır.⁵¹

Bu arayış neticesinde, Moğolları ilk olarak mağlup ederek Mısır’a girişlerine izin vermeyen Memlûk Sultanı Baybars Anadolu’ya dâvet edilmiş, o da m.1277’de Kayseri’ye gelerek, Selçuklu usûllerine göre ve merâsimle Selçuklu Devleti tahtına oturmuştur. Ancak Baybars’ın Anadolu’da kalamayacağı düşüncesi ve Moğol korkusu, Selçuklu devlet adamlarının Baybars ile sağlam bir işbirliği yapmalarına

⁴⁷ O. Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Meşkûresi Tarihi*, s. 190-194; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s.4; E. Merçil, s. 151-152; O. Ünal, *Horasan’dan Anadolu’ya*, s. 175; Geniş bilgi için bkz. A. Gönül, *Selçuklular Tarihi*, c.II, s. 190-194; N. Topaloğlu, s. 26.

⁴⁸ Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-Nâme*, c.II, s. 154; İ. Kafesoğlu, *Selçuklular Tarihi*, s. 69; O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, s. 300; C. Alptekin, s. 304-307; Geniş bilgi için bkz. E. Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 139-148.

⁴⁹ O. Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Meşkûresi Tarihi*, c.II, s. 3-5; A. Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi Kuruluş Devri*, s. 102-103; A. Gönül, c. II, s.173.

⁵⁰ Bkz. O. Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Meşkûresi*, c.II, s. 150-161; N. Topaloğlu, s. 26-27.

⁵¹ E. Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 157; Andre Miquel, s. 284; Bkz. Ali Gönül, s. 238-241.

imkân vermedi.⁵² Baybars'ın Mısır'a dönüşünden sonra Anadolu'ya giren Moğol Komutanı Abaka, bu olay ile ilgili olarak çok insan öldürdü ve olayda dahli var diye Mu'ineddin Pervâne'yi de idam etti.⁵³

Bundan sonra Selçuklu Hanedanı m.1308 yılına kadar devam ettiyse de, Moğollar Seçuklu Devletini fiilen yıktılar ve Anadolu'yu vâlileri ile yönetip, askerî işgâl altına aldılar.⁵⁴ Bundan sonraki yıllarda, iktidar kavgaları, yağma ve işgâllerden dolayı huzursuzluk ve asayişsizlik memlekete hâkim oldu. Bu sebeple Anadolu Selçuklu medeniyeti büyük yara aldı, ekonomik çöküntü hâd safhaya çıktı.⁵⁵

3. XIII. YÜZYILDA ANADOLU'DA DİNÎ VE TASAVVUFÎ HAYAT

3.1. Anadolu'nun İslâmlaşması

X. yüzyıldan itibaren İslâmiyeti kabul eden Türkler, çoğunlukla Sünnî mezhepleri benimsemişlerdir. Bu sebeple Anadolu'ya geçen bu Müslüman Türk kitlesi, çoğunlukla Hanefî, kısmen de Şafiî mezhebine mensuptu. Sünnîlik dışında gelişen cereyân ve mezhepler ise, özellikle XIII. yüzyıldaki göçlerle Anadolu'ya yerleşen göçebe Türkmenler arasında yayılma zemini bulmuş, bazı siyâsî ve sosyal hareketler de dinî ve tasavvufî alanlarda tesirli olmuştur.⁵⁶

XII. yüzyılın sonlarında Anadolu'nun büyük kısmının fethi tamamlanıp, Anadolu Selçukluları ve diğer Anadolu Türk devletleri kuruluşlarını sağlam bir siyâsî ve içtimâî ortamla takviye ettikten sonra, XIII. yüzyılın başlarından itibaren Anadolu'ya muhtelif tasavvufî cereyânlara ve tarîkatlara mensup şeyhler ve dervişler gelmeye başladı. Bu tarîkatların ekserisi Sünnî olmakla beraber gâyr-i Sünnî olanları da vardı. Sünnî olanlar Kübrevîlik, Sühreverdîlik, Mevlevîlik, Nakşibendîlik ve Halvetîlik gibi tarîkatlardı. Buna karşılık XIII. yüzyıldaki göçlerle Anadolu'ya geçen bazı Türkmen aşiretlerinin mensup olduğu Baba İlyas-ı

⁵² Geniş bilgi için bkz. A. Gönül, *Selçuklular Tarihi*, c. II, s. 241-244.

⁵³ F. Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s.33; F. Lewis, *Mevlânâ*, s. 335-336; A. Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi Kuruluş Devri*, s.111-112; A. Gönül, c. II, s.246-250.

⁵⁴ Oktay Aslanapa, *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı*, MEB Devlet Kitapları, İstanbul, 1977, s. 5.

⁵⁵ O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s.300-301; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 5; E. Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 160-161.

⁵⁶ İ. Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 104.

Horasanî'nin⁵⁷ oluşturduğu gayr-i Sünnî olan Babaîlik⁵⁸ tarikatı da Anadolu'da, bilhassa kırılık kesimde yaygın bir hâle gelmişti. Ancak Anadolu Selçuklu devleti idarecileri bu Sünnî olmayan tarikatlara itibâr etmemişlerdir.⁵⁹

Selçuklular, Sünnî dört mezhepten Hanefîliği, kısmen de Şafîliği kabul etmiş olduklarından dolayı, çoğunlukla itikadî olarak Matûridî mezhebine mensup idiler. Aslen Türk olması muhtemel olan İmam-ı Matûridî,⁶⁰ ehl-i sünnet itikadını, Orta Asya ve Maverâünnehir'de, dönemin müşriklerine verdiği kesin ve sağlam cevaplarla yaydı. Matûridî, 333/994 yılında vefat ettikten sonra, mezhebini pek çok sayıda büyük âlimler devam ettirmiştir.⁶¹

Matûridîlik, başta Selçuklular olmak üzere, diğer Türk siyâsî kuruluşlarının resmî mezhebi durumuna gelmiştir. Abbasî Halifelerinin de aynı mezhebe bağlı olmaları, iki iktidar arasındaki bağın kuvvetlenmesine sebep olmuştur. Böylece Hanefî mezhebinin itikadî görüşünün temsilcisi olan Matûridîlik, Hanefîliğin de bölgede geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Bundan başka, İslâmî akîdelere sıkı sıkıya bağlı, Malikî ve Hanbelî mezhepleriyle Hanefî mezhebini uzlaştıran, daha mütedil Şafî mezhebi de, bilhassa Tuğrul Bey'in (öl. 455/1063) veziri Amidülmülk el- Kündürî'nin Eş'arileri (Eş'arî, Şafîliğin itikadî mezhebidir.) lânetleme ve Şafî⁶² mezhebine bağlı olanlara baskı yapma siyâsetine son veren ve memleketi terk etmek zorunda kalmış Şafî fakihlerinin geri dönmesini sağlayan vezir Nizâmülmülk'ün gayretleri dolayısıyla Selçuklu devletinde ve Türkler arasında revaç bulmuştur.⁶³

Herhangi bir zorlamayla değil, kendi arzularıyla kabul ettikleri İslâmiyet'i kısa zamanda benimseyen Türkler, henüz İslâmiyet'e girmemiş veya girip de onun akîde

⁵⁷ Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, "Baba İlyas", *DİA*, c. IV, İstanbul, 1991, s.368.

⁵⁸ Ş. Turan, *Türk Kültür Tarihi*, s.119-120; Ayrıca Bkz. Ahmet Yaşar Ocak "Babailik", *DİA*, c.IV, İstanbul, 1991, s. 373-374; A. Gönül, *Selçuklular Tarihi*, c.II, s. 183-186.

⁵⁹ İ. Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 106-107; A.Yaşar Ocak, "Anadolu" *DİA*, c.III, İstanbul, 1991, s.113-114.

⁶⁰ Mâtûridî ve Mâtûridîlik hakkında bilgi için bkz. Avni İlhan, *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, Tercüman Aile ve Kültür Yayınlar, İstanbul, 1987. s. 134-135.

⁶¹ Nureddin Es-Sabunî, *Matûridîye Akâidi*, Ter. Bekir Topaloğlu, İstanbul, 1987, s.9-10.

⁶² Bkz. Fazlur Rahman, *İslâm*, Selçuk Yayınları, İstanbul, 1996, s. 106-110.

⁶³ İ. Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 104; Bu konuda geniş bilgi için bkz. Erol Güngör, *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, İstanbul, 1982, s. 187-190.

ve esasları ile layıkıyla uyuşmamış diğer Türkler arasında da İslâm dinini tanıtmaktan geri kalmamışlardır. Eski İran ananelerini bünyesinde barındıran Horasan, İslâmiyet'in bu bölgelere yayılmasından sonra, tasavvuf cereyânlarının başlıca merkezlerinden biri ve belki birincisi durumuna gelmişti. Bu yüzden Maverâünnehir İslâmlaştıktan sonra, bu inancın, İslâmiyet'in evvelce takip ettiği yollarla Türkistan'a girdiğini görüyoruz.

Herat, Nişabur, Merv gibi şehirler IX. yüzyılda mutasavvıflarla nasıl dolmuşsa, X. yüzyılda da, Buhara ve Fergana'da yoğun olarak şeyhler görülmeye başlanmışlardır. Bu dönemde ortaya çıkan mutasavvıflar, büyük bir inançla, İslâm dininin göçebe Türkler arasında yayılması için çaba sarf etmişlerdir.⁶⁴

Yukarıda ifade edildiği gibi, çoğunlukla Sünnî mezheplerden Hanefiliği benimseyen Selçuklular, Sünnî mezhepler arasında olduğu gibi, mütedil Şii'lere karşı da ayrılık siyâseti gütmüyor, Hz. Peygamber (s.) soyundan gelen seyyidleri ve şerifleri himâyesinde bulunduruyor, alevîlere hanegâh ve hatta medreseler inşâ ediyorlardı. Böylece "Hülefâ-i Râşidin"e (İlk dört halifeye) küfretmeyen mütedil Şiiler, Selçuklular zamanında tam bir hürriyete sahip oldular. Ancak şîi Fatımîlerin, Selçukluları içerden çökertmek için gönderdikleri propagandacı Batınîler, ifsat ve kışkırtma gayretlerinden geri kalmıyor, bu yıkıcı faâliyetlerinden dolayı da, Büyük Selçuklu Devleti içinde karışıklıkların meydana gelmesine sebep oluyorlardı.⁶⁵ Devlet tarafından kendilerine karşı mücâdele başlatılan Batınîler, fikirlerinden dolayı değil, yıkıcı faâliyetlerinden dolayı cezalandırılıyorlardı.

Malazgirt zaferinden (m.1071) sonra meydana gelen Anadolu'ya yoğun göç hareketleri, XIV. yüzyıla kadar devam etti. Bilhassa Moğol istilâsı öncesi ve istilâ sırasında Türkistan, Harizm ve Horasan'dan kaçmak zorunda kalan bir çok mutasavvıf, âlim, derviş ve şeyh de Anadolu'ya gelip yerleştiler. Bu âlim ve fâzıl insanlar, Anadolu'nun birçok yerinde tekke ve zâviyeler kurdular. Bu durum, XIII. yüzyıl Anadolu'sunda sosyal, ekonomik, dinî ve kültürel hayatın geniş ölçüde değişmesine ve gelişmesine sebep oldu.⁶⁶

⁶⁴ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1984, s. 17-18.

⁶⁵ O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, s. 317.

⁶⁶ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 19-20.

Gelişmiş kültür çevrelerinden gelen şeyh ve dervişler, daha çok, şehirlere yerleşerek, yüksek zümredeki insanlara hitap ettiler. Bununla beraber tasavvuf, göçebe ve yarı göçebe çevrelerde de yayılmaya başlamıştı. Bu Türkmen çevrelerinde yaşayan ve “Baba”, “Ata” veya “Dede” unvanını taşıyan şeyh ve dervişler, daha basit ve sâde bir İslâmiyet anlayışı yayarak bir çeşit halk tasavvufu oluşturuyorlardı.⁶⁷ Ancak devlet kontrolünden uzak yerlerde faâliyet gösteren bu şeyh ve dervişlerin, daha çok gâyr-i Sünnî bir anlayışın içinde oldukları görülmüştür.

Şehirlere yerleşen mutasavvıfların Sünnî mezheplerden olması, Selçuklu devlet adamlarının da Sünnî itikâdını benimsemesine sebep olmuştur. Bu durum sebebiyle kırılık kesimlerde faâliyet gösteren ve Sünnî düşünceden uzak olanlarla devlet arasında gerginlik meydana gelmiş ve bu durum neticesinde meydana gelen karışıklıklar, sonraları Anadolu Selçuklu devletini zor durumda bırakmıştır.

XII. ve XIII. yüzyılların siyasî gelişmelerinde önemli ölçüde etkili olan Haçlı Seferleri ve Moğol istilâsı ile bunlara bağlı olarak ortaya çıkan siyâsî çöküntü ve kargaşa ortamı, Müslüman halkı yeni arayışlara yönlendirmiş ve pek çok kişi mutasavvıfların fikirlerini kurtuluş vesilesi olarak görmüşlerdir.⁶⁸ Bu durum tarikatların Selçuklu topraklarında yayılmasına sebep olmuştur. Kadirîyye,⁶⁹ Ekberîyye,⁷⁰ Yesevîyye,⁷¹ Kübrevîyye,⁷² Nakşibendîyye,⁷³ Mevlevîyye,

⁶⁷ Ahmet Yaşar Ocak, S. Farukî, “Zaviye” *İA.*, c. XIII, İstanbul, 1986, s. 470; Ahmet Yaşar Ocak, “Anadolu”, *DİA*, c. III, İstanbul, 1992, s. 113.

⁶⁸ Nimetullah Akay, “Anadolu Selçuklularında Dinî Hayat ve Tasavvuf”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı 108, İstanbul, Aralık 1995. s. 18.

⁶⁹ İslâm âleminde en yaygın tarikatlardan biridir. Kurucusu ve pîri Abdulkadir-i Geylânî (öl. 562/1166-67)’dir. (bkz. Osman Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s. 172-174; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1981, s. 275-281; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 18. Yüzyıl*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004, s. 373-426.)

⁷⁰ Bu tarikatın kurucusu meşhur mutasavvıf Muhyiddin Arabî (560/1165-638/1240)’dir. Vahdet-i Vücut felsefesinin en büyük temsilcisi olan bu zat Endülüs’te doğmuş, genç yaşta Kur’an’ı hıfz etmiş, tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerini tahsil etmiştir. Daha sonra Kuzey Afrika üzerinden Hacc’a gitmiş, oradan Şam, Bağdad’a uğrayarak devrin âlim ve sufileriyle görüşmüş, arkasından Konya’ya gelmiştir. Devrin Selçuklu hükümdarlarının iltifatına mazhar olmuş, Sadeddin Konevî’nin dul annesiyle evlenerek, onun eğitimi ile ilgilenmiştir. Konya’dan tekrar Şam’a dönerek, burada vefât etmiştir. Birçok eser yazmış olmakla beraber en meşhurları “el-Fütuhâtü’l-Mekkiyye“, ve “Füsûsu’l-Hikem“ dir. Muhyiddin’in “Şeyh-i Ekber“ lakabından dolayı, “Ekberîyye“ adını alan tarikatı, diğer tarikatlar gibi yaygınlık kazanmamış olmakla birlikte, İbnü’l-Arabî’nin düşünceleri diğer bütün tarikatlarda az-çok etkili olmuştur. (Bkz. Osman Türer, *Tasavvuf Tarihi*, *Seha Neşriyat*, İstanbul, 1995, s. 196-198.)

Bektaşîyye⁷⁴ tarikatları bunların başında gelmektedir. Ayrıca bu dönemde Hurûfiyye, Kalenderîyye, İbâhîyye gibi, ehl-i sünnet çizgisinden ayrılmış olan tarikatlar da bulunmakta idi.⁷⁵

Gerek İran, gerekse Anadolu Selçukluları sultanlarının adâletli ve insanî davranışlarına karşılık, gayr-i Müslim teb'anın minnet ve şükran duygularını ifade etmiş olmaları, Selçuklu yönetiminin değişik inanç sahiplerine gösterdikleri müsâmaha açısından kayda değerdir. Selçuklu şehirlerinde Hıristiyanlar gibi Yahudiler de bulunuyordu. Şehirlerde genellikle Müslümanlarla gayr-i Müslimler ayrı mahallelerde yaşıyordu. Ne devlet ne de Müslüman halk "ehl-i zimme" denilen bu kitlenin hayatlarına karışmazlardı. Selçukluların Anadolu'ya gelmesinden önce, Anadolu'da dinî hayat, özellikle gayr-i Müslimler açısından daha özgür bir ortama kavuşmuştur.⁷⁶

Bilindiği gibi, XIII. yüzyılda Moğol istilâsından kurtulmak isteyen Türk kitleleri, Anadolu'ya gelerek yerleşmiş ve burayı kendilerine yurt edinmişlerdir. Bu topluluklar arasında çeşitli tarikatlara bağlı derviş ve şeyhlerin varlığı, Anadolu'yu kültür bakımından İslâmlaştırmaya yardımcı olmuştur. Henüz taze bir imana sahip olan bu insanların arasında dolaşan tarikat şeyhlerinin büyük bir kısmı, Allah'ın rızasını kazanmak için İslâm dinini yaymaya çalışmışlardır.

Korkunun, meşakkatin, siyâsî ve içtimâî karışıklığın ve iktisâdî buhranın verdiği şaşkınlıkla, kendilerine bir dayanak ve mânevî destek arayan Anadolu insanı, tarikat şeyhlerine bağlanarak huzuru bulmaya çalışmışlardır. Ruhlarındaki acıyı, yoksulluğu ve boşluğu mutasavvıfların telkîn ve irşâdları ile giderip dolduran bu

⁷¹ Yesevîyye tarikatının kurucusu Hoca Ahmed Yesevî'dir. (öl. 562/1166). Türklerin İslâmiyeti benimsemelerinde bu tarikatın büyük rolü olmuştur. Yesevîyye tarikatı, varlığını Nakşibendiyye tarikatı içerisinde sürdürmüştür. (Bkz. S. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, s.179-187)

⁷² Kurucusu Necmeddin Kübrâ'dır.(öl. 618/1226). Moğolların Harizm bölgesini işgâli sırasında Necmeddin Kübrâ'nın 600 müridi bulunuyordu. Kendisi, müridlerinin bölgeyi terketmesini istemiş ve Moğollarla savaşarak şehid olmuştur. Müridlerinin çoğunlukla Anadolu'ya gelerek halkı irşâd ettikleri bilinmektedir.(O. Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s. 199-201.)

⁷³ Kurucusu Bahâeddin Nakşibend'dir. (öl. 740/1339). Tarih boyunca, en fazla İslâm âleminde yaygın olan bir tarikatır. (Geniş bilgi için bkz. S. Eraydın, s. 215-235; R. Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 229-310.)

⁷⁴ Bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, "Hacı Bektaş-ı Veli", *DİA*, c. XIV, İstanbul, 1996, s. 445-458.

⁷⁵ O. Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, s. 29-31; F. Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 95-96; İ. Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 106-108.

⁷⁶ İ. Kafesoğlu, s. 104-107; F. Köprülü, s. 78, ; H. Algül, c. IV, s.446-449.

insanlar, bütün zorluklarla mücâdele etmeyi başarabilmişlerdir. Devrin sosyal bünyesinde çok önemli rolleri olan bu tasavvuf hareketi, Anadolu'da İslâmî kültürün yerleşmesine ve burada büyük bir medeniyetin kurulmasına sebep olmuştur.⁷⁷

Türklerin kalabalık ve dağınık kitleler halinde Anadolu'ya gelip yerleşmesi, Anadolu'da karışık bir ortamın oluşmasına da sebep olmuştur. Meydana gelen bu karışıklığı gidermede en önemli unsurun din olması yanında, din birliğinin dervişler ve tarikatlar sayesinde gerçekleştirildiği de bilinen bir gerçektir. Medreselerin istikrarlı bir şekilde cemiyet içinde çalışmasına karşılık, tekke ve zâviyeler, heyecan unsuruna verdikleri önemle, devamlı gazâ halinde yaşayan Türkleri harekete geçiren başlıca kuvvet olmuştur. Müslümanların en önemli moral kaynağı olan tasavvuf, Anadolu Selçuklu Devletinin kurulması aşamasında, İslâm'ın geniş kitlelere yayılmasına ve Anadolu Müslümanlarının birlik ve bütünlük kazanmalarına büyük ölçüde yol açmıştır.

XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'da görülmeye başlanan ve gittikçe kuvvet kazanan tasavvufî hareketlilik, Anadolu'nun ulaşılabildiği her köşe ve bucağında tekkeler ve zâviyelerin açılmasını sağlamıştır. Ayrıca çilehâneler açarak mensuplarını kemâlata yönlendiren çok sayıda tasavvuf mektebi, Anadolu toprakları üzerinde mantar gibi bitmiş ve bir çok yeni yerleşim biriminin de oluşmasına sebep olmuştur.

Anadolu Selçuklularından sonra, Beylikler devrinde, bilhassa Osmanlı Beyliğinin ilk yıllarında, değişik tarikat mensupları birçok derviş, Bizans'a karşı yapılan gazâlara katıldı. Bu tarikat mensupları, fethedilen topraklarda tekke ve zâviyeler açarak İslâm'ın yayılmasına büyük katkılarda bulundular. Anadolu'da "Gaziler"⁷⁸ veya "Rum Abdalları"⁷⁹ gibi mânevîyat erleri, Anadolu'nun kısa zamanda İslâmlaşması konusunda büyük hizmetlerde bulundular. Şüphesiz tarikatların, mânevî temelleri sağlam atması üzerine, siyâsî bir dağınıklık içinde

⁷⁷ Abdülkadir Karahan, *Türk Kültür ve Edebiyatı*, İstanbul, 1992, s. 51; Mehmet Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, Ankara, 1987, s.125; Bkz. A. Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi Kuruluş Devri*, s.186-192; N. Akay, s. 16.

⁷⁸ Geniş bilgi için bkz. F. Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 84-88.

⁷⁹ Bkz. F. Köprülü, aynı eser, s.94.

görülen Anadolu, kısa zamanda sınırları, kıtaları aşacak olan Osmanlı Devletini ortaya çıkardı. ⁸⁰

Müslüman Türklerin Anadolu'ya yerleşmesinden sonra, İslâm memleketlerinin genel ananesine uyularak, burada birçok tekke ve zâviyeler kurdular. Etraftan gelen veya bölgede yetişen şeyhler, dervişler, Anadolu topraklarında kuvvetli bir tasavvuf cereyânının uyanmasını sağladılar. Bu şeyh ve dervişler arasında, İran'dan, Mısır'dan, Irak'tan ve Suriye'den gelen, ayrıca Horasan ve Maverâünnehirde yetişen birçok derviş, hatta Orta Asya'dan gelen Yesevî tarikatı mensupları da vardı. Moğol istilâsı da birçok tarikat erlerinin Anadolu'ya gelip yerleşmesine sebep olmuştur.

Moğolların Harizm'i işgâl ettikleri sırada, Necmeddin Kübrâ'nın, (öl.618/1221) 600'den fazla mürîdinin önce Horasan'a, oradan da Anadolu'ya geçip irşâd faâliyetlerinde buldukları bilinmektedir.⁸¹ Anadolu'da halkın bu şeyh ve tekkelerine bağlılığının gittikçe artmakta olması da, bu teşeküllerin kültür hayatı üzerinde yaptıkları tesiri göstermesi bakımından değer taşımaktadır. Halkın tekke ve şeyhlerine karşı duydukları bu aşırı rağbet ve bağlılığı, aynı zamanda sultanların ve beylerin de onların nüfûzlarını kabul etmelerini sağlamıştır. Hatta sultan ve beyler çeşitli şehirlerde tekke ve zâviyeler binâ ettirerek, çoğu zaman kendileri de bir tarîkate bağlanmışlardır.⁸² İslâm ülkelerinin çeşitli bölgelerinde tekkeler, dinî, içtimâî, askerî ve ilmî vb. muhtelif hizmetler gördüğü gibi, güzel sanatlara da beşiklik etmiştir. Tekke ve zâviyelerin mimârî yapılarında çoğunlukla medrese planları uygulanmıştır.⁸³

XIII. yüzyıl Anadolu'sunda Vakıf sistemi de yaygın bir hale gelmişti. Cami, medrese, han, imârethâne vb. müesseselerde olduğu gibi, tekke ve zâviyeler de

⁸⁰ F. Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s.195; Halil İnalcık, *Devlet-i Âliyye*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, s. 17,26; Ayrıca bkz: H. Ahmet Sevgi, "XIII. Asırda Anadolu'da Fikrî ve Tasavvufî Hareket", *Erciyes Ünv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri, 1986, s. 283-295; Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Veli*, Ankara, 1991, s.16; N. Akay, s.17.

⁸¹ S. Eraydın, s. 164.

⁸² F. Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 200.

⁸³ Ş. Turan, *Türk Kültür Tarihi*, s.274.

vakıflarla geçimlerini sağlamaktaydılar. Abbasiler döneminden Osmanlılara kadar tekke ve zâviyelere pek çok vakıflar tahsis edilmiştir.⁸⁴

Tekkeler çoğunlukla medreselerin yanında bulunmakta, ancak medreselerden farklı yönleri ile İslâm fikir ve sanat hayatına hizmet eden, dinî olmakla beraber sosyal yönü de olan kurumlardır. Bu sebeple bir çok yönüyle halka mal olmuş ve toplumu derinden etkilemişlerdir. Tekkeler, özellikle XIII. yüzyılda başlayan Moğol istilâsının sebep olduğu göçlerden sonra Anadolu'da çoğalmışlardır. Bu çoğalmada Seçuklu idarecilerinin teşvik edici tavırları büyük rol oynamıştır.

Birbirlerinden sistem ve bazen muhteva bakımından farklı, çeşitli tarîkatlara mensup şeyh ve derviş gruplarının, Seçuklu topraklarında açtıkları tekkelerde yürütülen yoğun bir tasavvufî eğitim faâliyeti görülmüştür. Bu durum, her bakımdan bir oluşum içinde olan XIII. yüzyıl Anadolu'sunda, bilhassa din ve kültür birliğini oluşturma açısından oynadığı mühim rolle en çok göze çarpan bir vakıdır. Her tekke, kendi mensup olduğu tasavvuf düşüncesi gereğince, bu dinî-tasavvufî eğitim işini ele almaktaydı. Kübrevîlik, Sühreverdîlik ve Mevlevîlik gibi Sünnî olanlar, daha çok şehirliler ve üst tabaka arasında geniş taraftar topluyorlardı. Yesevîlik,⁸⁵ Kalenderîlik, Haydarîlik, Vefâlik gibi Sünnî olmayanlar en fazla medreselerin etkili olmadığı göçebe ve yarı göçebe muhitlerle, yeni fethedilen topraklarda etkili olmuşlardır.⁸⁶

Tekkeler, Selçuklu Anadolu'sunda sayı itibarıyla medreselerden çok fazla olup, en ücra yerlere kadar sokulmuşlardı. Bu durum Anadolu'nun, özellikle ücra yerlerinde, dinî eğitim faâliyetlerinin tasavvuftan ibâret olduğunu göstermektedir. Selçuklular sonrası Beylikler döneminde de aynı durumun mevcut olduğu bilinmektedir. İlk Osmanlı hükümdârlarının etrafındaki dinî şahsiyetlerin içinde, tekkelilerin medreselilerden daha fazla olduğu görülür. Şeyh Edebâli, Abdal Musa, Geyikli Baba gibi şahsiyetler örnek olarak gösterilebilir.⁸⁷

⁸⁴ Baeddin Yediylidiz, "Vakıflar", *D.G. Büyük İslâm Tarihi*, c. XIV, İstanbul, 1993, s.108-109.

⁸⁵ Bkz. S. Eraydın, s. 179-187; M. Demirci, *Tasavvuf ve Tarîkatlar Ansiklopedisi*, s. 215-216.

⁸⁶ O. Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, c. II, s. 29-30; İ. Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 106-107; A. Yaşar Ocak, *ag.mad.* s. 74-75.

⁸⁷ F. Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 84-85.

Osmanlılarda, tekke-medrese arasındaki dengenin kurulması, ancak XV. yüzyılda gerçekleşmiştir. Osmanlıların ilk dönemlerinde halk ile en çok ilgilenenler, “Rum Abdalları”(Abdalan-ı Rum)⁸⁸ denilen dervişler ile Ahi tekkeleri mensupları olmuştur. Bunlara, Rıfâî,⁸⁹ Kadirî,⁹⁰ Nakşî,⁹¹ Bektaşî⁹² ve Mevlevî tekkeleri de eklenebilir. Bu dönemde çok etkili olan tekkelerin XVI. yüzyılın sonlarından itibaren bir bozulma dönemi içine girdikleri müşâhede edilmektedir.⁹³

Tekkelerin küçük bir çeşidi olan zâviyelerin de, kendi çevrelerinde İslâm dinini yaymada önemli rol oynadığı görülmektedir. Büyük Selçuklu ordusunun m.1048 yılında Pasinler ovasında Bizans’a karşı kazandığı zaferden hemen sonra, Pasinlerin Yeğen Paşa köyünde Halil Divânî zâviyesinin kurulmuş olduğunu görüyoruz. Muhtemelen bu, Anadolu’da kurulan zâviyelerin ilklerindedir. Anadolu Selçuklularının gelişme dönemlerinde, büyük yerleşim birimlerinde nüfûz kazanmış bulunan Mevlevîyye, Kübrevîyye, Sühreverdiyye⁹⁴ tarikatları şeyhlerine zâviye inşâ edilip, buralara çeşitli vakıflar tahsis edilmiştir.

Ülkenin boş ve ıssız yerlerinde zâviyeler tesis ederek, oraları meskûn hale getiren dervişlerin tesis ettirdiği bu yerleşim sistemi, Anadolu’ya gelmiş göçebe Türklerin toprağa yerleşmesini ve yerleşik bir düzene geçmelerini sağlamıştır. Bir zâviye kurulduktan sonra, etrafında yavaş yavaş bir iskân topluluğu meydana gelmiş; böylece oluşan küçük yerleşim birimi, o zâviyenin kurucusu olan şeyhin adıyla anılmıştır. Zamanla zâviyelerin etrafı genişleyerek, bir iskân topluluğu meydana geliyordu. Böylece ıssız, kuş uçmaz-kervan geçmez yerler kısa zamanda

⁸⁸ Kendisini Allah yoluna adayan kişilere “abdâl” adı verilmiştir. Daha sonraları tasavvuf ehli de bu isimle anılmıştır. Ayrıca, tasavvufla ilgisi olmayan istismarcı divâne, başıboş, cezbeli kişiler için de bu ad kullanılmıştır. Anadolu’da olanlar, Anadolu Abdalları anlamına gelen “Abdalân-ı Rum” ismiyle anılmışlardır. (Bkz. F. Köprülü, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, s. 94.)

⁸⁹ Bkz. Güniz Akın ve diğerleri, *İslâm-Türk Ansiklopedisi*, “Ahmed Rifâî”, c. I, İstanbul, 1987, s. 94.

⁹⁰ Bkz. S. Eraydın, s. 275-281.

⁹¹ Bkz. S. Eraydın, s. 217-234.

⁹² Ş. Turan, s. 121-123.

⁹³ F. Köprülü, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, s. 94-95; A. Y. Ocak, *ag.mad.*, s. 75; Ethem Cebecioğlu, s. 15.

⁹⁴ Bu tarikatın kurucusu, Şehabüddin Ebu Hafs es-Sühreverdi’dir. (539/1144-632/1234). Bu zat Sünnî sülflüğün en meşhur temsilcilerinden biridir. İran-Suhreverd’de doğmuş, Bağdad’a yerleşmiştir. “Avârifü’l-Meârif” adlı eseriyle tanınmıştır. Bağdad hükümdarının elçisi olarak Konya’ya gelmiştir. Sühreverdiyye tarikatı, İran, Pakistan, Hindistan ve Afganistan’da yayılmıştır. (Bilgi için bkz. O. Türer, s. 198-199.)

şenleniyordu. Böyle önemli bir görevin ifâsına sebep olan zâviyeler, devlet politikası gereği, hemen her bakımdan destekleniyordu.⁹⁵

Anadolu Selçuklu sultanları ve devlet adamlarının yaptırdıkları zengin vakıflarla donatılmış zâviyeler, Anadolu'nun her tarafını kaplamıştı. Buralarda devletin tâyin ettiği maaşla yaşayan şeyh ve dervişlerin görevleri, yolcu ve misafirlere yardım edip dinlenmelerini sağlamak ve devletin bekâsı için dua etmektir.⁹⁶

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu'da inşâ olunan zâviyeler incelendiğinde, herhangi bir şeyhin, yanında belli sayıdaki mürîdleriyle, bir şehir veya kasabanın uygun bir mevkiinde zâviyesini kurduğu görülmektedir. Bu yerler ya şeyh tarafından temin edilmekte veya o yerin hükümdârı, devlet adamları ve zenginleri tarafından bağışlanmaktaydı. Kurulan bu zâviyenin giderlerini karşılamak üzere bazı vakıflar teşekkül ettirildiği gibi, hazineden de gerekirse yardım yapılmaktaydı. Köylerde ve yol üzerinde olan zâviyeler ise, giderlerini bizzat kendi el emekleriyle karşıyorlardı. Bu zâviyeler etrafında tarla ziraatı, hayvancılık, bağcılık, değirmencilik gibi meşguliyetler bulunmakta ve bunlarla zâviyeye gelir temin edilmekteydi.

Osmanlı Devletinin kuruluşuna tekabül eden dönemde zâviyelerin; terk edilen yerleri iskân etmek, taşrada asayiş ve konaklama görevini ifâ etmek, sınırlarda gözetleme görevini yapmak, gelip geçen yolculara Allah rızası için kolaylıklar sağlamak gibi fonksiyonlar icrâ ettiği görülmektedir.⁹⁷ Genellikle Sünnî tasavvuf cereyânlarına ait zâviyelerden başka, Batınî tarikatlarının da Anadolu'da bir çok zâviyesi bulunmuştur. Kalenderîliğe ve m.1240'larda Selçuklu devletine karşı ayaklanan Baba İlyas-ı Horasanî'nin mürîdlerine ait bir çok zâviye Anadolu'nun değişik muhitlerinde bulunmaktaydı.⁹⁸ Anadolu'da İslâmlaşma döneminin en faâl dinamiklerinin tekke ve zâviyeler olduğu görülmektedir.

⁹⁵ E. Cebecioğlu, s. 19-22; N. Akay, s.19.

⁹⁶ A. Y. Ocak, S. Farukî, *ag.mad.*, s.470.

⁹⁷ A. Y. Ocak, S. Farukî, *ag.mad.*, s. 470-472; Ayrıca bkz. E. Cebecioğlu, s. 19-24.

⁹⁸ Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, Vatan Matbaası, İstanbul, 1341, s. 175; Ş. Turan, s. 119-120; A. Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı*, İstanbul, 1980, s. 118; A. Gönül, c. II, s. 183-186; Zâviyeler hakkında geniş bilgi için bkz. A. Yaşar Ocak, S. Farukî, "Zaviye", *İA.*, c. XIII, s. 468-476.

Selçukluların Anadolu'daki hâkimiyetinden sonra dinî mimârî alanında büyük ilerleme kaydedilmiş, başta camiler olarak, tekke ve zâviye gibi tarîkat merkezleri, İslâm'ın gâyr-i Müslimler arasında hızla yayılmasına sebep olmuştur. Tarîkat merkezleri olan tekke ve zâviyeler, camiler gibi Selçuklu dinî hayatının şekillendiği merkezler idi. Bunlar sadece Müslüman halkın dinî-tasavvufî hayatını tanzim etmiyor, İslâmlaşmanın hızla yayılmasına da sebep oluyorlardı. Bütün bunlar bize, camilerde olduğu gibi tekke ve zâviyelerin de Anadolu'daki dinî hayatın şekil kazanmasında etkili olduğunu göstermektedir. Coşkun zikirleri, müsâmahakâr tutumları ve kurdukları sosyal tesisleriyle pek çok kişiyi dergâhlarına çeken dervişler, Anadolu'nun İslâmlaşmasında ve Türkleşmesinde büyük rol oynamışlardır.⁹⁹

Selçuklu Devletinin varlığını yitirmeye başlaması, Anadolu'da Beylikler Döneminin başlamasına yol açtı. Moğol-İlhanlı hâkimiyeti altındaki eski Selçuklu merkezlerinde, özellikle mevcut yüksek İslâm'ın temsilcileri olan Mevlevîler, yeni ortaya çıkmakta olan Beyliklerin geleceğini parlak görerek, özellikle Beyliklerin ileri gelenlerine nüfûz ettiler. Gâyr-i Sünnî unsurların tesirlerini hafifletip dengeleyerek, üst yapıda etkili oldular ve Beylik merkezlerinde Mevlevîhâneler kurdular.¹⁰⁰

3.2. Ahilik

Anadolu Selçukluları ve Osmanlıların ilk dönemlerinde, Anadolu'da kurulan esnaf ve çiftçi yardımlaşma teşkilâtı mahiyetini taşıyan Ahilik müessesesinin de, Anadolu'daki dinî ve tasavvufî hayat üzerindeki tesiri büyük olmuştur. Ahilik, Arapçada "kardeşim" anlamında "ahi", bir görüşe göre de Türkçedeki "cömert" anlamında olan "akı" kelimelerinden ismini almıştır.¹⁰¹

Ahilik kurumunun, İslâm toplumlarında ortaya çıkan "Fütüvvet"¹⁰² müessesinden kaynaklandığı kuvvetle muhtemeldir. Arapça'da genç, yiğit, delikanlı

⁹⁹ H. Algül, s. 451-452.

¹⁰⁰ Feridun Emecan, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. I, İstanbul, 1994, s. 6-7.

¹⁰¹ Ziya Kazıcı, "Ahilik", *DİA.*, c.I, İstanbul, 1988, s. 540; Vahid Çubuk, *Osmanlı Teşkilat ve Siyaset Kültürü*, Emre Yayınları, İstanbul, 1996, s. 9; Nîmetullah Akay, "Anadolu Türk Tarihinde Ahilik Müessesesi", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı 122, İstanbul, Şubat 1997, s. 13.

¹⁰² Abdülkerim Kuşeyri'nin (Öl. H.465/ m.1072)"*Errisaletü'l-Kuşeyriye*" adlı eserinde, "Fütüvvet" tamamen İslâm tarihi çerçevesinde değerlendirilmekte ve İslâmî bir müessese olarak izâh

ve cömert kişi anlamında olan “feta” kelimesinden türetilerek adına “Fütüvvet” denilen kurumun temeli, ananeye göre Hz. Ali’ye (r.) ve bu yüzden de Hz. Peygamber’e (s.) dayanmaktadır.¹⁰³ Abbasî Halifesi en-Nasır Li-dinillah’ın(Öl. 622/1225) ıslah ettiği Fütüvvetin saraydaki gelişmesinin, Bağdad’da ve bütün şarkta Moğol istilâsıyla son bulduğu sanılmaktadır.¹⁰⁴

Bağdad’ın tahribinden sonra Halifeliğin Mısır’a nakledilmesiyle Fütüvvetin de merkezi burası olmuştur. Mısır’da Fütüvvet parlak bir devir yaşadı. Mısır’daki ilk Halife el-Müntasır,(Öl. 659/1261) Memlük Sultanı II. Baybars’a Fütüvvet elbisesini giydirir.¹⁰⁵ Ancak Fütüvvet, Mısır’da varlığını uzun süre devam ettiremeyince, kısa bir zaman sonra buradaki varlığını yitirmiştir.¹⁰⁶ Abbasî Halifesi en-Nâsır (Öl. 622/1225) ve haleflerinin idâresindeki saray fütüvveti ile Anadolu şehirlerinde halk arasında görülen fütüvvet belirli noktalarda ayrılıklar gösterir.¹⁰⁷

Abbasi fütüvveti, daha çok bilginler, müsavvıflar ve din adamları, yöneticilerle hükümdârlar ve emirlerle uyuşum içinde idiler. Anadolu fütüvveti ise, devlet otoritesinin aralık bıraktığı gediklerden veya merkezî yönetimin gücü yetmediği durumlardan faydalanarak, çoğu defa zenginlere ve halka baskı yapan kişilere karşı ayaklanma şeklinde kendini gösteriyordu.¹⁰⁸

edilmektedir. Risâle’deki “Fütüvvet” bahsine Kehf suresinin 13. ayeti ile başlanılmaktadır. Bu ayette “Onlar Rablerine iman etmiş gençlerdi. Biz de onların hidayetlerini arttırdık” denmektedir. Bu duruma göre İslâm Fütüvveti, kehf suresinde geçen ve zamanın müşrik yöneticisinden kaçıp mağaraya sığınan ve burada uzun süre uyutulan yedi genç ile başlamaktadır. Risâle’de, ayetten sonra Resulullah’ın (s.) şu hadisi zikredilmektedir: “Kul Müslüman kardeşinin ihtiyâcını yerine getirmekte olduğu sürece, yüce Allah da onun ihtiyâcını yerine getirir.” Ayet ve hadis zikrinden sonra, müellif Kuşeyri, “Fütüvvetin esası, kulun daima başkasının hizmetinde olmasıdır” demektedir. (Bkz. Abdülkerim Hevazini’i-Kuşeyriyyin-Nisaburî, *Errisaletü’l Kuşeyriye*, Beyrut, h.1413, m.1993; Ayrıca bkz. Kuşeyrî, *Tasavvufun İlkeleri (Risâle-i Kuşeyri)*, c.II, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1978, s. 362-369; H. İnalçık, *Devlet-i Âliye*, s.37.)

¹⁰³ M. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1984, s.213-214.

¹⁰⁴ Ziya Kazıcı, “Ahilik”, *DİA*, I, İstanbul, 1988, s. 540-541.

¹⁰⁵ Franz Taeschner, “İslâm’da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihî Ana Çizgileri”, Çev. Semahat Yüksel, *Belleten*, c. XXXVI, Ankara, 1972, s.227.

¹⁰⁶ Bkz. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 149-151.

¹⁰⁷ İ. Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 103; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 20; Franz Taeschner, s. 204,228; N. Akay, s. 13.

¹⁰⁸ Neşet Çağatay “Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları”, *Belleten*, c.XI. Ankara, 1976, s. 424.

Ahi teşkilatının Pîri olarak bilinen Ahi Evren (Hace Nasîrî'd-din Mahmud),¹⁰⁹ Anadolu Selçuklu hükümdârı I. Alâeddin Keykubâd'ın(öl. M.1237) ve Mevlânâ Celâleddin'in çağdaşıdır. Ahi Evren,¹¹⁰ uzun bir müddet Konya'da oturmuş, daha sonra Kayseri ve Denizli'de bulunmuş, akabinde Kırşehir'e yerleşmiş ve burada vefât etmiştir.(659/1261).¹¹¹

Anadolu'da, Selçuklu hâkimiyeti zamanında ve Beylikler devrinde, Fütüvvet ayrı bir gelişme gösterir. Anadolu'daki Fütüvvet mensuplarının kendilerini “Ahi” olarak isimlendirmeleriyle oluşan yan teşkilât, bir bakıma diğer Fütüvvet teşkilâtından ayrılmış oluyordu. Ahilerin koyu birer sûfi oldukları bilinmektedir. Bazı Ahi tekkeleri, yakın zamanlara kadar derviş tekkeleri şeklinde varlıklarını devam ettirmişlerdir.¹¹²

Anadolu'da bir dereceye kadar devam eden Saray Fütüvveti, bir süre sonra Anadolu'nun eski şehir kültürü zemininde, bilhassa orta halli halk tabakasına yönelmiştir. Faâliyetleri de eskisi gibi savaş oyunları değildi. Ziraatle meşgul oldukları için refâh içinde yaşıyorlardı. Ahilik olarak Fütüvvetin, Anadolu'da halk içinde yaptığı gelişmenin zamanla daha aşağı halk tabakasına inmesiyle “Lonca” haline geldiği görülmüştür. Ancak Loncalar zamanla birçok bakımdan Fütüvvet teşkilâtından uzaklaşmıştır.¹¹³

Selçuklu ve ilk Osmanlı sultanlarının, vezirleriyle birlikte Lonca teşkilâtına üye oldukları ifâde edilmektedir. Anadolu'nun bir çok şehirlerinde tekkeleri bulunan

¹⁰⁹ Ahilik üzerindeki çalışmalarıyla tanınan Mikâil Bayram, Ahi Evren ile Anadolu Selçuklu döneminde yaşadığı bilinen ve güldürü, latife ve fıkralarıyla tanınan Nasreddin Hoca'nın aynı kişiler olduğunu söylemektedir. Ayrıca Vahid Çubuk, adı geçen kitabının 10. sayfasında Ahi Evren'in Şems-i Tebrizî'ye mürîd olduğunu söylerken, Mikâil Bayram Ahi Evren'nin Mevlânâ ve Şems'e muhâlif olduğunu ve hatta Şems-i Tebrizî'yi Ahi Evren ile Mevlânâ'nın oğlu Alâeddin'nin öldürdüğünü ifâde etmektedir. (Bkz. H. İnalçık, *Devlet-i Âliyye*, ss. 35-36; Mikâil Bayram, *Ahi Evren Mevlânâ Mücadelesi*, İstanbul, 2012, s. 28-29, 56-58; Vahid Çubuk, *Osmanlı Teşkilât ve Siyâset Kültürü*, s. 10.)

¹¹⁰ Ahi Evren'in ismi bazı kaynaklarda Ahi Evran şeklinde geçiyorsa da Mikâil Bayram, doğrusunun Ahi Evren olduğunu ifâde etmektedir.(Bkz. Mikâil Bayram, *Ahi Evren Mevlânâ Mücadelesi*, s. 49.)

¹¹¹ Geniş bilgi için bkz. Mikâil Bayram, *Ahi Evren Mevlânâ Mücadelesi*, s. 52-60; Ayrıca bkz. İlhan Şahin, “Ahi Evran”, *DİA.*, c.I, İstanbul, 1988, s. 529-530.

¹¹² İbrahim Kafesoğlu, s. 102-103; Franz Taeschner, s.229; Vahid Çubuk, s.10.

¹¹³ Franz Taeschner, s. 231,233; Geniş bilgi için bkz. Vahid Çubuk, s. 26-41.

Ahilerin Osmanlı devletinin kuruluşunda büyük emekleri geçmiştir.¹¹⁴ Ahiler, sadece kendi mensuplarının haklarını korumak için oluşmuş bir teşkilât değil, inanç birliği için bir araya gelmiş, İslâm'ı yaymaya gaye edinen bir kuruluş halinde idiler. Böylece toplum içinde bir dayanışmanın ortaya çıkmasını sağlamışlardır.¹¹⁵

Anadolu'da merkezî yönetimin zayıflamasıyla ahilerin gücü artmıştır. Ahilerin açıkça ortaya çıkmaları, ilk defa Köseadağ savaşı (m.1243) hemen sonra olmuştur. Ahilik, kuruluş itibarıyla, bir tarikat kuruluşu olarak ortaya çıkmış değildir. Ancak tarikatların prensip ve teşkilâtından faydalanmayı da ihmal etmemişlerdir. Daha sonraları Ahiler, Mevlevî ve Bektaşî tarikatlarına girmişlerdir.

Mevlevîlerin ileri gelenlerinden Çelebi Hüsameddin'in babası "Ahi Türk" Konya'daki Fütüvvet teşkilatının başı idi. Aynı şekilde Kırşehir'deki bir Bektaşî zâviyesinin Ahilik teşkilâtına bağlı olduğundan bahs edilmektedir. Ancak bütün bunlara rağmen Ahilik teşkilâtı, Sünnîlik ve ılımlı Şîlik çizgisini kaybetmemiştir. Anadolu'daki ahilerin en ileri gelenlerinden olan Ahi Evren Şeyh Nasreddin'in (öl. 659/1261) Sünnî ve Şafiî olduğu bilinmektedir.¹¹⁶

Ahilerin Fütüvvet teşkilatına tam üye ve layık olabilmeleri için, ilim ve sanatla uğraşmış veya uğraşmakta olmaları gerekirdi. Üyelerin, Cuma akşamları yapılan toplantılarda okunan Kur'an-ı Kerim, Hadis, menâkıb, tasavvuf edebiyâtı ve hikmet gibi derslere ve ilim meclislerine katılması mecburi idi.¹¹⁷ Ahi teşkilatının prensip ve özelliklerini en iyi anlatan "Fütüvvetnâme" adıyla yazılan belgelerdir.¹¹⁸ Fütüvvetnâmelerin XIII. yüzyılda yazıldığı sanılmaktadır. Bütün bu bilgilere rağmen, Fütüvvet ve Ahiliğin aynı olmadığı, bunların farklı teşkilâtlar olduğunu iddiâ edenler de vardır.¹¹⁹ Ancak ortaya konulan bilgilerden hareketle, Ahiliğin temelinde Fütüvvet teşkilâtının var olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

¹¹⁴ M. F. Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 89.

¹¹⁵ Ziya Kazıcı, "Ahilik", *DİA*, C.1, s. 540; Vahid Çubuk, s. 12.

¹¹⁶ Ahi Evren hakkında geniş bilgi için bkz. Neşet Çağatay, "Anadolu'da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evren", *Belleten*, c. XLXI, Ankara, 1982, s. 423-436; Mikail Bayram "Ahi Evren'in Öldürülmesi ve Ölüm Tarihinin Tesbiti" *IX. Türk Tarih Kurumu Kongresi Bildirileri*, c. II, Ankara, 1981, s. 523.

¹¹⁷ Ahmed Ağırakça, "Fütüvvet", *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, c.I, İstanbul, 1990, s. 58-59.

¹¹⁸ M. F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mütasavvıflar*, s. 215; Ayrıca bkz. Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvetnâme", *DİA*, c. XIII, İstanbul 1996, s. 264-265.

¹¹⁹ Bk. Neşet Çağatay, *agm.*, ss. 424-438;

Ahilik, bir taraftan fetih ve gaza hamlelerini kolaylaştıran bir teşekkül, bir taraftan da şehir ve kasabalarda sanatkârları ve çalışanları kendi himâyelerine almış iktisadî bir kurum, bir esnaf teşkilâtıdır. Aynı zamanda teşkilâta mensup kimselerin dinî ve mânevî ihtiyaçlarına cevap veren bir tasavvuf hareketi olarak da değerlendirilebilir. Fütüvvet, XIII. yüzyılda, bütün yakın şark Müslüman dünyasında âdetâ moda olmuştur. Ancak Fütüvvetin, Anadolu'da Ahilik şeklinde her yerden daha fazla geliştiği bilinmektedir.

Seyyah İbn-i Batûta (Öl. 771/1369) Anadolu'yu dolaşırken, hep Ahi zâviyelerinde misâfir kaldığından, seyahatnâmesinde onlar hakkında geniş bilgiler vermektedir. Burada Ahilerin günlük yaşayışları, misâfir ağırlama ve ikrâmlarda bulunmaları konularında uzun uzadıya bilgiler verilmektedir. Verilen bu bilgilerden Ahiliğin ortaçağ İslâm dünyasında örnek bir sosyal kuruluş olduğunu anlayabilmekteyiz.¹²⁰

İbn-i Batûta verdiği bilgilerle, Anadolu'nun en ücrâ yerlerine, dağ başlarına kadar yayılan zâviyeleriyle, ahilerin her türlü misâfire, sıkıntı günlerinde kucak açtıklarını; yolların emniyetli olmayıp, taşıma araçlarının iptidâi olduğu bir devirde, seyahat edenlerin sığınabilecekleri birer konaklama yeri tesis etmek suretiyle, günümüz insanına gerçekten düşündürücü mesajlar verdikleri görülmektedir.¹²¹

Ahiye-i Fityân, yani “genç kardeşler” ünvanı altındaki bu tasavvufî teşkilâta, yalnız Anadolu Selçuklularında, Anadolu Beyliklerinde ve Osmanlı Devletinin ilk yıllarında rastlanmaktadır. İbn-i Batûta, ikrâmlarını gördüğü birçok Ahi şeyhinin ismini zikretmektedir. Bu bilgiler, Ahilerin Anadolu'nun birçok yerleşim merkezine yayılmış olduklarını göstermektedir. Bütün bunlardan Anadolu'nun İslâmlaşması bakımından Ahilerin önemli bir rol oynadıklarını anlayabilmekteyiz.¹²²

Anadolu beyliklerinde de, dinî, askerî bir tarîkat olarak pek mühim yer işgâl ettiğini seyyah İbn-i Batûta'dan öğrendiğimiz Ahilik, en iyi şekilde Anadolu Selçuklu ülkesine yerleşmiş, ekonomik ve sosyal buhranlar zamanında Selçuklu

¹²⁰ Geniş bilgi için bkz. Mehmet Şeker, *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadî Hayatı ile Ahilik*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993; A. Sait Aykut, “İbn Batuta”, *DİA*, c. XIX, İstanbul, 1999, s. 361-368.

¹²¹ Bkz. Mehmet Şeker, s. 71-89; Ayrıca bkz. Vahid Çubuk, s. 21-24.

¹²² Mehmet Şeker, s. 86-87; Vahid Çubuk, s. 13.

siyâsî hayatında büyük bir mevki işgâl etmiş, bilahâre Osmanlı esnâf teşekküllerinin de esasını oluşturmuştur.¹²³

Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Gazi, Ahi reislerinden olan Şeyh Edebâli'nin¹²⁴ kızı Malhun Hâtunla evlenerek bu teşkilâtla iyi ilişkiler içine girdi. Edebâli'den gelen Ahi reisliği daha sonraları Sultan I. Murad'a intikal etti. Orhan Gazi, şed kuşanan ve kuşatan bir Ahi idi. Vezirleri Alâeddin Paşa ve Çandarlı Halil Paşa da Ahi idiler. Fetihlerde ilk Osmanlı pâdişahlarının en büyük yardımcıları dervişler ve Ahiler idi. Anadolu'da Ahilerin nüfûzu XV. Asrın ilk yarısına kadar devam etti. Daha sonra Ahilik kısmen esnâf birlikleri ve köy gelenekleri halinde varlığını sürdürdü. Ahilik İstanbul fethinden sonra yerini Lonca teşkilâtına bıraktı.¹²⁵

Anadolu Selçuklularında, devletin, vatandaşının eğitim ve öğretimi ile yakından ilgilendiği, bilhassa dinî kültürünü ve sosyal yaşayışını yönlendirmede belli bir siyâset ve programı olduğu bilinmektedir. Bu devrin en yaygın kuruluşu olan Ahilik teşkilâtı ve bu teşkilâtın kadınlar kolu olan Bacıyân-ı Rum (Anadolu bacıları)¹²⁶ teşkilâtı bunun sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Bacıyân-ı Rum'un kurucusu Ahi Evren'in eşi Fatma Bacı'dır. Bu teşkilâta Ahiliğin bir yan kuruluşu gözüyle bakabiliriz.¹²⁷ Ayrıca "Abdalân-ı Rum" denilen ve bazı tarih kaynaklarında "Horasan Erleri" namıyla da zikredilen bir zümreden bahsedilmektedir. Bunların bilhassa XIV. Asırda mühim bir dinî-içtimâî rol oynadığı bilinmektedir. Anadolu'nun fethinde vazife alan bu derviş grupları,

¹²³ M. F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 216.

¹²⁴ Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, V, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1992, s. 1-2.

¹²⁵ Şerafettin Turan, Loncanın İspanya kökenli olduğunu yazar. Bkz. Ş. Turan, *Türk Kültür Tarihi*, s. 319; Ayrıca bkz. Vahid Çubuk, s. 26-40.

¹²⁶ Orhan F. Köprülü, "Bacıyân-ı Rum" *DİA.*, c. IV, İstanbul, 1991, s. 415.

¹²⁷ Mikâil Bayram, „Anadolu Selçuklularından Günümüze Din Eğitimi“, *Türkiye I.Din Eğitimi Semineri Kitabı*, Ankara, 1981, s. 49; Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mikâil Bayram, "Bacıyân-ı Rum Hakkında Yeni Kaynaklar" *X. T.T. Kongresi Bildirileri Kitabı*, c.III, Ankara, 1986, s. 967; Ayrıca bkz. Mikâil Bayram, "Anadolu Selçuklu Devrinde Anadolu Bacılarının Kurucusu Fatma Bacı Kimdir", *Bellekten*, c.XLVII, Ankara, 1981, s. 252-472.

Osmanlı Devletinin kuruluşunda da büyük kahramanlıklar göstererek önemli hizmetlerde bulunmuşlardır.¹²⁸

4. MEVLÂNÂ'NIN TASAVVUF ANLAYIŞI

Mevlânâ Celâleddin Rumî gibi, günümüze kadar yankısı ulaşabilen ve şöhreti İslâm âleminin de sınırlarını aşan, İslâm aleminde sûfi bir başka şahsiyet yoktur. Bilhassa Osmanlı döneminde, Anadolu'nun dört bir köşesini mürîdlerinin doldurduğu, metodu büyük bir alana yayılmış bu eşsiz sûfi şahsiyeti anlatmaya ve açıklamaya yönelik inceleme ve araştırmaların ardı arkası hiçbir zaman kesilmiyor. Mevlânâ'nın irşâdlarını ve gidişatını kendilerine mürşîd edinen ve o yolda ilerleyen meşâyih ve mürîdleri de dört bir yana yayıldılar. Mevlânâ tasavvufa büyük bir ivme kazandırmış, gerek Anadolu'da, gerekse Anadolu dışında bir çok insana mürşîd olmuştur.¹²⁹

Mevlânâ'nın yetiştiği ortamı iki evrede ele alabiliriz. Birincisi, doğduğu Belh'te aldığı İslâmî eğitimidir. Mevlânâ, bölgede "Sultanu'l-Ulemâ" sıfatıyla bilinen babasından ve bölgenin gözde âlimlerinden İslâmî ilimleri tahsil etti. Mevlânâ aldığı ciddî bir eğitimle, Hanefî hukukunda fetvâ makamına gelmişti. Ayrıca İslâmın diğer ilim alanlarında da otoriter bir konuma gelmişti. Anadolu'ya geldikten sonra, kırklı yıllara kadar tasavvufa intisâbı bulunmamaktaydı. Mevlânâ'nın çocukluğunu ve gençliğini geçirdiği Belh şehri, medreselerin, âlimlerin ve zâhidlerin çokluğundan dolayı "Kubbetü'l-İslâm" diya anılırdı. Belh, birçok önemli şahsiyetin yetiştiği bir merkez durumunda idi.¹³⁰ Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled ile Belh'ten ayrıldığı zaman, yirmi yaşına yaklaşmış bir gençti. Göç esnasında, Nişabur'da, büyük sûfi Feridüddin Attar'ın¹³¹ Bahaeddin Veled ile görüştüğü ve Mevlânâ'ya *Esrâr-Nâme* adlı kitabının bir nüshâsını verdiği rivâyet

¹²⁸ Osman Çetin, *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslâmiyet'in Yayılışı*, İstanbul, 1981, s. 144. 146; F. Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, s. 94.

¹²⁹ Ahmet Fuat Mütevellî, *Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri*, Mevlânâ En Büyük Mürşit, s. 59.

¹³⁰ A. Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 42; Ali Tenik, Dr. Ali Tenik ile Söyleşi, *Tasavvuf Dergisi*, sayı. 20, Mevlânâ'ya Armağan Sayısı, Ankara, 2007, s. 395.

¹³¹ Feridüddin Attar (öl. m.1119/1193 veya 1221), İranlı mutasavvıf, şâir ve tabibdir. Nişabur'da doğdu ve orada yaşadı. Hangi tarîkate bağlı olduğu bilinmiyorsa da, onun Sünnî olup, aşk, sevgi, vecd, hâl ve heyecan dolu bir tasavvuf cereyanının güçlü temsilcisi olduğu bilinir. Mevlânâ'da Attar'ın tesiri büyüktür. Onun *Tezkîretü'l-Evliyâ*, *Pendnâme* ve *Mantıkâtü't-Tayr* isimli eserleri meşhurdur. (M. Demirci, *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, s. 27-28.)

ediliyor. Mevlânâ, bu eserden bazı hikâyeleri *Mesnevî*'sine aldığına göre, bu rivâyetin doğru olduğu kabul edilebilir.¹³²

Mevlânâ'nın hayatının ikinci ve asıl önemli dönemi, onu "Mevlânâ" yapan zaman dilimidir. Mevlânâ'nın Konya'da Şems-i Tebrizî ile tanışması, hayatı için bir dönüm noktası olmuştur.¹³³ Bu buluşma Mevlânâ'nın hayatında büyük bir değişim gerçekleştirmiş, ona evrensel bir âlim vasfını kazandırmıştır. Şüphesiz, ona bu özelliği kazandıran, tasavvufî ruh derinliğidir.¹³⁴

Babasının ölümünden sonra, Mevlânâ'nın sufiyâne ve şâirâne şahsiyetini teşkîl eden mühim ve esaslı amillerden biri, önce dokuz sene kadar Seyyid Burhanüddin Tirmizî (öl. m.1241)¹³⁵ ile beraber bulunmasıdır. Sultânü'l-Ulemâ'nın başlıca halifelerinden olup "Muhakkik" ve "Seyyid-i Sırdan"¹³⁶ lakablarıyla ün kazanan Seyyid Burhanüddin, Şeyhinin vefâtından sonra Konya'ya gelerek o zamana kadar şer'î ve edebî ilimleri layıkıyla öğrenmiş olan genç Celâleddin'in mânevî terbiyesini üzerine almıştı. Şeyh Şehabüddin Suhreverdî ile görüşerek, onun büyük takdirini kazanan Seyyid Burhanüddin,¹³⁷ sonraları Kayseri'ye çekilmiş ve orada ölmüştür.¹³⁸

Mevlânâ, daha ziyâde bir gönül adamı ve fevkalâde bir şâir olması sebebiyle kolayca "İlim ehli" vasfından "ehl-i hâl" vafına kaymış ve bilhassa sûfî-melâmî fikirlerle dolu olarak Tebriz'den Anadolu'ya gelen Şems-i Tebrizî¹³⁹ ile sohbetlerinden sonra, kendini büsbütün mânâ âlemine atmıştır. Mevlânâ, kuvvetli edebî kabiliyetiyle irşâd vâzifesine başlamış, *Divân-ı Kebir*, bilhassa edebiyâta

132 A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 44.

133 A. Gölpınarlı, *aynı eser*, s. 68-73.

134 Ali Tenik, *ag. söyleşi*, s. 396.

135 Bkz. Sipehsâlâr, s. 117-120; A. Gölpınarlı, *aynı eser*, s. 44-48.

136 Herkesin gönlünden geçenleri bildiğinden, yahut adını söylemeksizin Şems'in geleceğini Mevlânâ'ya haber verdiğinden dolayı Burhanüddin Muhakkik "Seyyid-i Sırdan" diye anılmıştır. (A. Gölpınarlı, *aynı eser*, s. 45.)

137 Bkz. Ahmed Eflâkî, c.I, s. 221-240; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 44-48.

138 Ahmed Eflakî, c.I, s. 234-235; Hüseyin Vassaf, s. 309; F. Köprülü, s. 218; B. Füzûzanfer, s. 61; O. Türer, *Ana Hatlariyle Tasavvuf Tarihi*, İstanbul, 1995 s. 188; Ethem Cebecioğlu, "Psiko-Tarih Açısından Farklı Rûhî Tekâmül Mertebelerinin Mevlânâ'nın Anlaşılmasındaki Rolü -Metodolojik Bir Yaklaşım-, , *Tasavvuf Dergisi*, Mevlânâ Özel Sayısı, sayı 14, Ankara, 2007, s. 32; Ebu'l-Hasan En-Nedvî, s. 23; Ayrıca bkz. F. Lewis, *Mevlânâ*, s. 135-148; Geniş bilgi için bkz. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 44-48.

139 Bkz. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 48-59.

yüksek bir değere sahip olan *Mesnevî*, şiirin adeta sihirli gücü ile insanların doğrudan doğruya duygularına hitap konusunda, ona mükemmel bir şekilde yardımcı olmuştur.

Mevlâna'nın 'insanîyetçilik'¹⁴⁰ deyimi ile hülâsa edilebilecek olan ana fikri, din, mezhep, soy farkı gözetmeyen 'üniversal' bir karakter taşır. "*Her peygamberi ümmeti sever, fakat Mevlânâ'yı bütün din ve devlet sahibi sever*" sözünde anlamını bulan bu düşünüş, çoğunlukla Türklerin, özellikle de Selçuklu yöneticilerinin geniş müsâmahalı tutumlarının ifâdesi olarak, Rum, Ermeni, Yahudî gibi Müslüman olmayan unsurlar için de bir câzibe merkezi haline gelmiş, bu sebeple onun ölümü Anadolu'da bulunan herkesi derinden üzmüştür.¹⁴¹ Mevlânâ, bir olan Allah sevgisinden ibâret olan sufiyâne aşka ulaşmayı, güzel sanatların üç kolu olan şiir, mûsikî ve raksı kaynaştıran semâ'ın rehberliğinde temine muvaffak olmuştur.

İbrahim Kafesoğlu'na göre, Mevlânâ'nın düşüncelerinde mücâhede ve mücâdele bulunmamaktaydı. Sulh ve sükûncu Mevlânâ, siyâsî ve idârî meselelere karışmamış, Moğollarla daha iyi geçinmenin yollarını aramış ve Moğollarla anlaşan Mu'ineddin Süleyman Pervâne ile iyi münâsebetler içinde olmuştur. Mevlânâ'nın telkinleri daha çok yüksek tabakaya hitap etmekle beraber, aşağı tabakadan da mürîdleri olmuş, ancak başta Türkmenler olarak, taşradaki halk kitleleriyle fazla ilgilenmemiştir. Bundandır ki daha sonraki dönemlerde de Mevlevîler hep iktidarlarla işbirliği yapmıştır.¹⁴²

Mevlânâ Celâleddin, gerek babasından, gerekse Seyyid Burhanüddin Muhakkik'ten tamamıyla zahidâne¹⁴³ ve müttekiyâne telakkiler almıştır. Bunun neticesi olarak Celâleddin, bir taraftan tedris ile, diğer taraftan, Gâzâlî'nin şeriât hükümleriyle birleştirdiği tasavvuf esaslarıyla uğraşıyordu. Ancak bu sıralarda

¹⁴⁰ Bkz. A. Gölpınarlı, *aynı eser*, s. 189-206.

¹⁴¹ Sipehsâlâr, s. 114; A. Gölpınarlı, *aynı eser*, s. 128; Franklin Lewis, s. 274

¹⁴² İ. Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 110-112.

¹⁴³ Bkz. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 139-144.

Şems-i Tebrizî¹⁴⁴ adlı bir dervişin Konya'ya gelerek Mevlânâ'yla buluşmuş olması (641/1244), onun mânevîyatı üzerinde şiddetli ve değiştirici bir tesir yaptı.¹⁴⁵

Mevlânâ, sanki Şems ile "kalü bela"dan beri tanıştıyordu. Sanki yanmaya, tutuşmaya hazır bir lamba, onu alevlendirecek bir kibrit, bir çakmak taşı bekliyordu. Şems, bin mumluk bir elektrik lambasının, ışığını etrafa, hatta cihana yayacak düğmeyi çeviren el gibi oldu. Mevlânâ, tasavvuf neşvesiyle müridlerini kiskandıracak şekilde âdetâ coşmaya başladı.¹⁴⁶

Şems-i Tebrizî, diyâr diyâr dolaşmış, çeşitli mutasavvıfların hizmetinde bulunmuştur. Baba Kemal Cendî müridlerinden olduğu, hatta onun tekkesinde Fahrüddin Irakî (öl. 688/1289) ile görüştüğü rivâyet olunur. Bir rivâyete göre 645/1247-48'de öldürülen, diğer kuvvetli rivâyetlere göre ise Konya'dan ayrılan Şems-i Tebrizî'nin, Mevlânâ ile münâsebet derecesi ve bağlılıkları hakkında değişik kaynaklarda türlü türlü bilgi mevcut olmakla beraber, onun Mevlânâ üzerindeki tesiri fevkalâde dikkate değerdir.¹⁴⁷ Bu iki mutasavvıf önce altı ay Şeyh Selahaddin Zerkubî'nin (öl. 657/1258) hücrelerinde sohbet ettikten sonra oradan çıkarlar.¹⁴⁸

Şems-i Tebrizî, babasının ve Seyyid Burhanüddin'in eserinin izinden giderek, semâ'a¹⁴⁹ önceleri rağbet etmeyen Mevlânâ'yı semâ'a rağbet ettirmiş olduğu için, Mevlânâ artık semâ'dan geri kalmıyordu.¹⁵⁰ Lâkin, Mevlânâ çevresinin kendisine karşı düşmanca bir vâziyet aldığını gören Şems, hiç haber vermeksizin Şam'a çekildi. Buna çok üzölen Mevlânâ, oğlu Sultan Veled'i göndererek Şems'i Şam'dan Konya'ya getirtti¹⁵¹ (643/1246). Şems'in tekrar gelişine Mevlânâ çok sevindi. Bir

¹⁴⁴ Bkz. Sipehsâlâr, s. 121-131; A. Gölpınarlı, *aynı eser*, s. 48-102.

¹⁴⁵ Sipehsâlâr, s. 125-126; A. Eflâkî, c. I, s. 255-256; H. Vassaf, s. 310; A. Schimmel, s. 296; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 66-67; C. Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, s. 211; A. Karahan, *Türk Kültürü ve Edebiyatı*, İstanbul 1992, s. 90-91; Aydın Taneri, *Türk Devlet Geleneği*, İstanbul, 1993, s. 4.

¹⁴⁶ A. Eflâkî, c. I, s. 258-259 ; Ayrıca bkz. A. Karahan, s. 22; İbrahim Özdemir, *Mevlânâ ve Konfüçyüz*, Konya İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2008, s. 61.

¹⁴⁷ Geniş bilgi için bkz. Sipehsâlâr, s. 121-131; A. Eflâkî, c. II, s. 124-125; B. Füzûzanfer, s. 103-114; F. Köprölü, s. 220-221; Ebu'l-Hasan En-Nedvî, s. 25-30; A. Gölpınarlı, *aynı eser*, s. 48-102.

¹⁴⁸ Sipehsâlâr, s. 125.

¹⁴⁹ Bkz. Abdülkerim Hevazin el-Küşeyrî en-Nisaburî, *Er-Risâletü'l Küşeyrîye*, Beyrut, 1413/1993, s. 335-351; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 214-215.

¹⁵⁰ Sipehsâlâr, s. 71; A. Gölpınarlı, *aynı eser*, s. 72.

¹⁵¹ Sipehsâlâr, s. 126-129; A. Gölpınarlı, *aynı eser*, s. 79.

müddet sonra kendi harem terbiyesiyle yetişmiş Kimya adlı genç bir kızı Şems ile evlendirdi.¹⁵²

Rivâyete göre, Mevlânâ'nın ortanca oğlu Alâeddin bu evliliği kışkırdı. Bundan sonra Şems ile Alâeddin'in araları bozuldu. Bunun üzerine Şems ortadan kayboldu. Bir rivâyete göre Alâeddin arkadaşlarıyla birlikte Şems'i bıçaklayarak öldürdü. Bu konuda Mevlevî tarihçileri, kendi aralarında kesin bir sonuca ulaşmış değildirlir.¹⁵³ Çünkü Şems'in kayboluşundan sonra, Mevlânâ'nın Şam'a kadar giderek aradığı da ifâde edilmektedir. Ancak Şems'i aramak için Şam'a giden Mevlânâ onu bulamayınca tekrar Konya'ya dönmek zorunda kalır.¹⁵⁴

İslâm tasavvufunun en büyük *Mesnevî* müellifi Mevlânâ Celâleddin, eserlerini Farsça yazmasına rağmen İran dışında bir muhitte büyümüştür. Babası Bahâeddin Veled, kendini devletinden çıkıp gitmek zorunda bırakan Harizmşah Muhammed'in gazabına uğramıştı. Bahâeddin uzun bir yolculuktan sonra Anadolu'daki Konya'ya geldi. Dönemin hükümdârı I. Alâeddin Keykubâd, ona büyük saygı gösterdi. Orada, 626/1230 yılında ölene kadar vaazlar verdi ve müderrislik mevkîini elde etti.¹⁵⁵

Sultanü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled ölünce, yerine oğlu Celâleddin geçti. Celâleddin, Konya'dan Suriye'ye¹⁵⁶ giderek Halep ve Şam'da ilim tedrisinde bulunduktan sonra geri dönüp irşâd faaliyetlerini sürdürdü.¹⁵⁷ Celâleddin'in Anadolu'da çok meşhûr ve pek etkili olmuş olan *Mesnevî*'si, tamamen şâirâne bir

¹⁵² Sipehsâlâr, s. 129-130; A. Gölpınarlı, *aym eser*, s. 81.

¹⁵³ M. Bayram, *Ahi Evran-Mevlânâ...*, s. 155-156; Ayrıca bk. F. Lewis, *Mevlânâ*, s. 232-242.

¹⁵⁴ Sipehsâlâr, s. 130-131; A. Eflâkî, c. II, s. 262,266,270,271,277,281 vd; F. Köprülü, s. 222-223; Mevlânâ ile Şems ilişkileri hakkında geniş bilgi için bkz. Rasih Güven, "Mevlânâ Djalal Al-Dın Al-Rumi And Shams-i Tebrizî", *Doğu Dilleri Dergisi*, sayı 2, Ankara, 1996, I, s. 225-239; Şems'in ölümü ile geniş bilgi ve farklı değerlendirmeler için bkz. Mikâil Bayram, *Ahi Evren Mevlânâ Mücadelesi*, s. 155-162.

¹⁵⁵ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 41-42.

¹⁵⁶ Mevlânâ, beraberindeki babasının müridleriyle ilk olarak Halep'teki Halaviyye medresesinde kalmaya başlar. Burası Hanefî mezhebinin en önemli merkezlerindendi. Mevlânâ'nın bu medresedeki ilim tahsili tahminen iki-üç yıl sürmüştür. Mevlânâ buradan Şam'a gider. Şam şehri, Mevlânâ'nın tahsil hayatında önemli bir yere sahiptir. Mevlânâ'nın burada ilk kez Şems ile karşılaştığı söylenir. Mevlânâ Şam'da ilgi görür ve Mukaddemîye medresesinde misafir edilir. İlim tahsiline devam eden Mevlânâ, burada ikinci kez Muhyiddin Arabî ile görüşür. Mevlânâ, ayrıca Şam'da, Necmeddin Kübrâ'nın halifelerinden Sadeddin Hamevî (öl. 650/1252) ile Halvetî şeyhlerinden Evhadüddin Kırmanî ile de görüşür. (Sipehsâlâr, s. 35; E. Cebecioğlu, s. 33.)

¹⁵⁷ Franklin Lewis, s. 149-154.

dille, ene'nin “Vahdet-i Vücûd”çuluk bakımından izâhını hedef tutan tasavvufun temel fikirlerini açıklamaktadır.¹⁵⁸

Muhyiddin Arabî'nin¹⁵⁹ açtığı Vahdet-i Vücûd¹⁶⁰ mektebini takip eden mutasavvıflar, varlık kavramından başka bir varlığın mevcudiyetine inanmazlar. Onlara göre, şu gördüğümüz çokluk âlemi bir hayal ve vehimden ibarettir. Nisbî varlıkların hakikatte varlığı yoktur. Bunlar İlâhî zatın tecellileridir. Mevlânâ, “*Onun varlığına karşı yok olmak gerektir; Onun huzurunda varlık nedir? Mânâsız bir şeyden ibarettir!*”¹⁶¹ ve “*varlığımız Sensin, biz yoklarız, ey fâni suretlerde görünen Mutlak varlık*” derken bunu kasetmiş oluyordu. Başka bir beyitte de Mevlânâ, Hakk'ın eşyaya tecellisi dolayısıyla çeşitli suretlerde görüldüğünü ifâde ile, tecellîden hasıl olan renk ve kesret âleminin hakîkatte renksiz ve birlik teşkil ettiğini beyân etmektedir: “*O, hem gönüllerde kendini gösterir, hem yoksulun hırkasını diker. Hüner bakımından yayılmış tek cevherdik. Başsızdık, ayaksızdık. O âlemde güneşe benzerdik. Doğümümüz yoktu, saftık tıpkı su gibi.*”¹⁶²

Muhyiddin Arabî'nin görüşleri kendisinden sonra gelen bütün mutasavvıfların nazâr-ı dikkatini çekmiş ve onların ekserisi bu fikirlerin tesiri altında kalmışlardır. Muhyiddin Arabî, derin, geniş veya bazen muğlak fikirlerinden dolayı başka ülkelerde tekfire uğradığı halde, Konya'da en yüksek itibârı görmüş ve fikirleri Türk mutasavvıfları üzerinde derin tesirler yapmıştır.¹⁶³ Bilhassa Anadolu'da ve İran'da revaç bulan bu fikirler, daha sonra Muhyiddin Arabî'nin takipçisi olan Sadreddin

¹⁵⁸ Carl Brockelmann, s. 211; Bkz. Hülya Küçük, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, İstanbul, 2011, s.193-196; Alişan Özatilla, *Mevlânâ Celâleddin*, Konya, 1968, s. 39.

¹⁵⁹ Geniş bilgi için bkz. Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, c. II, s. 29-32; M. Erol Kılıç ve diğerleri, “İbnü'l-Arabî, Muhyiddin”, *DİA.*, c. XX, İstanbul, 1999, s. 493-522

¹⁶⁰ Bkz. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 172-175; A. Schimmel, *age.*, s. 243-248; Geniş bilgi için bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuf*, İstanbul, 2009, s. 58-81; S. Eraydın, s. 117-125. (Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ ve Şems'in Muhyeddin Arabî'ye fazla bağlı olmadığını ifâde etmektedir. Bkz. A. Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddin*, s. 47.)

¹⁶¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, Çev. Veled İzbudak, Gözden Geçiren: Abdülbaki Gölpınar, MEB Yayınlar, İstanbul, 1990, s. 42.

¹⁶² Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, s. 48-49; İbrahim Düzen, *Aziz Nesefî'ye Göre Allah, Kâinat ve İnsan*, Ankara, 1991, s. 79; Ayrıca bkz. Meliha Anbarcıoğlu, “Mevlânâ Celâle'd-Din-i Rumî'nin Hayat ve Ölüm Hakkındaki Düşünceleri”, *Doğu Dilleri Dergisi*, sayı 3, c. II, Ankara, 1977, s. 1-26.

¹⁶³ O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s. 354.

Konevî ile hicrî yedinci yüz yılın en büyük mutasavvıflarından olan Mevlânâ Celâleddin gibi büyük şahsiyetler vâsıtasıyla geniş bir kitleye mâl edilmiştir.¹⁶⁴

Muhyiddin Arabî'nin İlâhî mârifet¹⁶⁵ konusunda en dikkat çekici tarafı, ârife olağanüstü bir güç izâfe etmiş olmasıdır. Muhyiddin Arabî'den sonr Mevlânâ Celâleddin ve Sadreddin Konevî de aşağı yukarı aynı şekilde, Hakk'ı kavramak için istidlâl ve mantığın kifâyetsizliğini ileri sürmüşlerdir. Mesela Mevlânâ, filozofları, yalnız akla önem verip duyguya ve oluşa önem vermediklerinden noksan görür. Kıyâs ve istidlâlin insanı hatalara düşüreceğini belirtir.¹⁶⁶ Ancak Muhyiddin Arabî ile zirveleşen Vahdet-i Vücûd merkezli felsefî tasavvufun, bütün tasavvufu temsil ettiğini söylemek de mümkün görülmemektedir.¹⁶⁷

Muhyiddin Arabî ve Mevlânâ Celâleddin en büyük “*Vahdet-i Vücûd*”çulardan sayıldıkları halde, ikisinin de eserlerinde “*Vahdet-i Vücûd*” deyimi geçmiyor. Onlar varlığın birliğinden söz ederken, onun “Bir”den doğduğunu, Allah’ın birliğinden yaratılmış olduğunu ifâde ediyorlar; kâinatın sonradan yaratılmış olduğunu, maddenin kadîm olmadığını söylüyorlar.

Muhyiddin, yaratılış aşamalarını anlatırken, Allah’ın “Ehad” olduğunu, bunun da bizim tarafımızdan bilinemez olduğunu, ancak Allah’ın kendisince bilinen zatî hüviyetini ifâde ettiğini, bizce bilinemez bir şey olduğu için, ihlâs suresinde “De ki o ehaddir” emriyle İlâhî vahiy yoluyla bildirdiğini söylüyor. Ona göre: “*Ehadiyyet, Allah’ın kendi birliğine kendisinin tanıklık etmesi, Vahdaniyet ise, biz kulların Onun birliğine tanıklık etmemizdir.*”¹⁶⁸

Muhyiddin, Vahidîyyetin Ehadîyyetten çıktığını, ondan da esmâ ve sıfatların çıktığını, esmâ ve sıfatların tecellîlerinden de diğer varlıkların zuhûra geldiğini, “*mülk âlemi*” denilen görünen varlıkların ve kâinatın ve kâinattaki bütün oluşumların, hepsinin öncelikle Allah’ın Rahman isminin tecellîsi ile meydana geldiğini ifâde eder.

¹⁶⁴ İ. Düzen, s. 251.

¹⁶⁵ Bkz. Abdülkerim Kuşeyri, *Er-Risâle...*, s. 311-316.

¹⁶⁶ İ. Düzen, s. 68; Ayrıca bkz. Othman Kaak, "Mevlânâ Celâl ed Dine", *Doğu İlleri Dergisi*, sayı 3, Ankara, 1969, c. II, s. 165-172.

¹⁶⁷ Abdülhakim Yüce, *Razi'nin Tefsirinde Tasavvuf*, İzmir, 1996, s. 18; Bkz. Hülya Küçük, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, İstanbul, 2011, s. 122-136.

¹⁶⁸ Bkz. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 152-155.

Görüldüğü gibi, Muhyiddin'in "*Vahdet-i Vücûd*" anlayışı, her şeyin varlığının Allah'ın varlığından kaynaklandığı üzerine kurulu bir görüştür. Burada, ne Allah'ı kâinata veya maddeye ircâ etmek, ne de maddeyi ve kâinatı ilahlaştırıp, Allah yerine geçirmek gibi bir iddiâ yoktur. Ayrıca Muhyiddin'e (bugün aynı ithâmı Mevlânâ Celâleddin'e yapanlar da vardır.) yapılan haksız suçlamalardan biri de, İbn-i Teymiyye'nin, onun "Hulûliyye" ehlinen olduğu yolundaki görüşüdür. Oysa son devir mütasavvıflarından Ahmed Avni Konuk (Öl. 1357/1938), *Mesnevî-i Şerif* Şerhinin mukaddemesinde, "*Hulûl, Hak Tââla'nın, kulun zahirde görülen bedenine veya herhangi bir maddenin içine girmesi demektir. Ne Fusûsu'l Hikem'de, ne Sadreddin Konevî'nin Fusûs Şerhinde, ne de Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde hulûle benzer bir mâna yoktur*" diyerek, bu tür ithâmı bütünüyle reddetmektedir.¹⁶⁹

İslâm Tasavvuf ve Kelâm ilmindeki *Vahdet-i Vücûd*, Allah'ı kâinata ircâ eden, ya da onu kâinat içinde belirsiz bir kudretmiş gibi, şuursuz bir varlıkmiş gibi gösteren "Panteizm" görüşlerinden çok farklı bir anlayış ve inanç çeşididir. Allah'ın birliğine iman demek olan Tevhidi, bütün varlığı kapsayan küllî bir iman şeklinde anlayan görüştür. Diyebiliriz ki, *Vahdet-i Vücûd* inancı, Muhyiddin Arabî'de bir ilim ve mârifet meselesi, Mevlânâ'da ise bir aşk ve muhabbet meselesidir.

Allah dostlarının bilgiyi nereden aldıklarıyla ilgili olarak Mevlânâ Celâleddin *Divân-ı Kebirinde* şöyle diyor:

Hak'kın o misafirleri Cibril'le beraber

Kevser sunulan aynı gümüş tasta içerler.

Dostun dokunur lebleri sahasına dostun,

Ancak onu takvâ denilen küpte bulursun.

Rab ehlinin üstadı bilâvâsıta Rab'dır,

*Elbette kitab ehlinin üstadı kitabıdır.*¹⁷⁰

Netice olarak Mevlânâ, bu alemde ne varsa hapsinin Allah'tan olduğunu, fakat bunların hepsinin veya hiçbirinin Allah olmadığını öğretiyor ve şunu öneriyor:

¹⁶⁹ Emin Işık, Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri, *Hazret-i Mevlânâ'da Vahdet-i Vücud Meselesi*, Ankara, 2000, s. 45-46.

¹⁷⁰ Mevlânâ, *Divân-ı Kebir*, c. II, 4. gazel'den.

“Allah’ın varlığı sabittir. Buna delil de istemez. Eğer sen bir iş yapmak istiyorsan, Onun huzurunda kendi kulluğunu ispat et!”¹⁷¹

Mevlânâ'ya göre, her velinin zâhirde bir şeye tutkusu vardır. Bazıları gezmekten, bazıları ticaretten hoşlanırlar. Bazıları ilim tahsil etmeye rağbet ederler. Bazıları da kendi geçimlerini temin etmeye meylederler. Hatta bazıları başkalarının hoşnutsuzluğunu celb etmek için, peygamberlerin vaaz ettikleri hükümlere aykırı hareket eder gibi görünürler. Böylece bu kubbelerin altında gizlenerek şöhretten kaçınırlar ki, halktan hiç biri onları tanımasın ve onların hallerine mülâki olmasın.¹⁷²

Mevlânâ'nın en çok vurgu yaptığı iki önemli konu, aşk ve sevgidir.¹⁷³ Mevlânâ'nın aşk duyuş ve anlayışı, ancak onun sözlerinden, şiirlerindeki çok hassas ve heyecanlı uslûp ve ifâdesinden, yaşayışındaki inançlarına ve duygusallığına uygun davranış ve durumlarından çıkarılabilir. Mevlânâ'ya göre aşk, her müşkülü yenmeğe, her sorunu aşp çözererek yükselmeye, her engeli göğüslemeye güç veren ve bunlarla başa çıkabilen kuvvettir. Ama bu öyle bildiğimiz beşerî aşktan ibâret değildir, kendini Allah'a adamaktır. Dünya nimetlerinden vazgeçerek ve onları küçümseyerek, adeta İlâhî kudret denizinde yok olmaktır. Böyle bir aşk öğretilmez; dersi, hocası yoktur, ancak yaşanabilir. Bu aşk yaratılanı Yaratana götüren köprü mesâbesindedir.¹⁷⁴

Mevlânâ Celâleddin, iyiliğe yönelmek, kötülüğün geçici olduğuna inanarak ondan sakınmak, hayırlı işler, yararlı davranışlarla insanlara ve Müslümanlara hizmette bulunmak, samîmiyet ve safvetle hareket etmek, Allah'tan başkasına kul olmamak gibi en yüksek ahlâkî vasıflarla mânen donanımlı olarak, tasavvufun önce insanlar için istediği bir yaşayışı seçmemizi telkin ve tavsiye etmiştir. Sonra bu büyük insan, bizi yaratan ve yaşatan Rabbimiz uğruna, öz benliğimizi fedâ etmek suretiyle ârifler zümresine yükselmeyi, nihâyet Allah'a giden yol üzerindeki

¹⁷¹ Mevlânâ, *Fihî Mâ Fih*, Çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu, MEB Yayınları, İstanbul, 1990, s. 144.

¹⁷² İbrahim Düzen, s. 179; Bkz. Mehmed Ali Ayni, *Tasavvuf Tarihi*, İstanbul Vatan Matbaası, 1341, s. 122.

¹⁷³ Hüseyin Kurt, Dr. Hüseyin Kurt ile Söyleşi, *Tasavvuf Dergisi*, Mevlânâ'ya Armağan Sayısı, sayı 20, Ankara, 2007, s. 383.

¹⁷⁴ Sipehsâlâr, s. 52-53; Abdülkadir Karahan, "Mutasavvıf Şair Olarak Mevlânâ", *VI. Milli Mevlânâ Kongresi*(Tebliğler), Konya, 1993, s. 21-22.

konakları aşarak, kâmil insan aşamasına vasıl olmayı ve bunu da ancak İlâhî aşk sâyesinde elde edebileceğimizi, eserlerinde ifâde etmektedir.¹⁷⁵

Mevlânâ tasavvuf tarihinde çöşkun bir meşrebin temsilcisi olarak bilinir. O, bütün eser ve sohbetleriyle insanlığı kendisinin yaşadığı mânevî hayata dâvet etmiştir. Bunun için hiç ayırım yapmadan herkese hitap etmiş, onları ikâz etmeye çalışmıştır. Mevlânâ'nın vefâtından sonra oğlu Sultan Veled zamanında, temelinde onun fikirleri bulunan Mevlevîlik bir tarîkat olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁷⁶

5. MEVLEVÎLİĞE GENEL BİR BAKIŞ

Bilindiği gibi Mevlevîlik, bizzat Mevlânâ hayattayken kurulmamıştır. Her ne kadar Mevlânâ, babası tarafından, Kübrevîlik anlayışı ve Şems-i Tebrizî vâsıtasıyla Melâmetîlik ve Kalenderîlik mektebinin vârisi olmuş ve bu iki mektebi Muhyiddin Arabî'nin Vahdet-i Vücûd sisteminin etkisiyle yorumlayarak kendine mahsus bir tasavvuf anlayışı ortaya koymuşsa da, bu anlayışa göre düzenlenen bir mistik hayat tarzı başlangıçta oluşturulmuş değildi. Mevlevîliğin, Mevlânâ'nın m.1273 yılındaki vefâtından sonra Çelebi Hüsâmeddin (öl. m.1283), Sultan Veled (öl. m.1312) ve nihayet Ulu Ârif Çelebi (öl. m.1320) zamanlarında bir tarîkat şeklinde teşkilâtlandıktan sonra, âyin ve erkânının, kılık-kıyâfetinin tesbit edildiği biliniyor.¹⁷⁷

Bugüne kadar Mevlevîliğin tarihi üzerinde yapılan araştırmalar, bu tarîkatın asıl usûl ve erkânının Ulu Ârif Çelebi zamanında, onun şahsî gayretleri ile, Moğol-İlhanlı yöneticileri ve Anadolu'nun muhtelif yerlerindeki Türkmen Beyliklerinin idârî çevreleri ile kurduğu yakın ilişkiler sâyesinde yayıldığını göstermektedir. Özellikle XIV. Yüzyılda büyük kültür merkezlerinde tekkeler açarak yerleşen ve mahallî otoritelerin, yahut aydın çevrelerin ilgisini çeken Mevlevîlik, giderek bütün Anadolu sathına yayılmaya başladı.¹⁷⁸

Sultan Veled ile Sünnî bir çizgiye yerleşen Mevlevîlik, oğlu Ârif Çelebi'den itibâren Kalenderâne bir eğilimi de ortaya koyarak, kısmen heterodoks (gâyr-i

¹⁷⁵A. Karahan, s. 23; A. Özatilla, s. 40-41; H. Kurt, *ag.söyleşi*, s. 385-386.

¹⁷⁶Mehmet Önder, "Konya'da Mevlânâ Dergâhı Arşivi ve Mevlevîhâneleri", *IX.Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 26; Aydın Taneri, s. 709.

¹⁷⁷N. Yüce, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c.II s. 128.

¹⁷⁸A. Gölpınar, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 2006, s. 63-72.

Sünnî) nitelikte ikinci bir istikâmet doğurdu. Böylece Sünnî kol giderek resmî yönetimlerce desteklenip gelişerek bilinen klasik Mevlevîliği oluştururken, ikinci akım ise, Şems-i Tebrizî'ye atfen Şemsîlik adı altında, daha çok Kalenderî hüviyet kazanarak ileriki yüzyıllara intikal etti.

Sünnî meşrepteki asıl Mevlevîlik, Konya'daki dergâhtan yürütülen merkezîyetçi bir yönetim sâyesinde bu çizgisini korumayı başardı. Bu Sünnî Mevlevîlik, mevcut siyâsî ve sosyal düzenin bozulmasına yol açacak hareketlere girmemeyi ve daima yönetim çevrelerinin yanında olmayı tercih etti. Mevlevîliğin ileriki tarihi boyunca da güdülen bu politika, Beylikler döneminde muhtelif beyliklerin arazilerinde zengin vakıflar elde ederek ve ekonomik bakımdan da sağlam bir yapıya kavuşarak, güçlü bir tarikat kimliğiyle Osmanlı Devletine intikaline imkân hazırladı.

Osmanlı Beyliği ortaya çıktığı zaman, Mevlevîliğin yalnızca Konya'daki asıl Mevlânâ dergâhından başka, beş tekkeye daha sahip olduğu ve Kırşehir, Amasya, Tokat, Erzincan, Bayburt merkez olmak üzere doğuda; Niğde, Karaman, Akşehir, Ilgın, Denizli, Kütahya ve Karahisar gibi batı bölgelerinde de zâviyelerin açıldığı bilinmektedir. XIV. Yüzyıl boyunca, yalnız bu sayılan şehirlerde değil, sanıldığından aksine köylerde dahi kendini kabul ettiren Mevlevîliğin, Osmanlı Kuruluş devrinde, Osmanlı topraklarında mevcudiyetinin tam olarak tesbit edilmediği bir vakıadır. Mevlevîliğin Osmanlı topraklarına ne zaman ve nasıl girdiği, kimler tarafından temsil edildiği ve ilk olarak hangi zâviyelerin açıldığı açığa çıkmış değildir. Özellikle bu erken Osmanlı dönemindeki Mevlevîlik hakkında fazla bir şey bilinmemesi, bu tarikatın Osmanlı Devletinde yayılması meselesinin çözüme kavuşturulmasını zorlaştırıyor.

Osmanlı Devletindeki Mevlevîlik tarikatının, ancak XVII. yüzyıldan itibarenki faaliyetleri iyi bilinmektedir. Bu dönemler hakkında Mevlevî kaynakları bollaştığı gibi, arşiv belgeleri de ortaya çıkmıştır.¹⁷⁹ Osmanlı topraklarında Mevlevîliğin gelişmeye başlaması, muhtemelen, XV. Yüzyılın ortalarına doğru başlamıştır.

Sultan II. Murad'ın Edirne'de büyük bir Mevlevî dergâhı açmak suretiyle, bu tarikatı resmen merkezî yönetimin destek ve himâyesine aldığı söylemek yanlış

¹⁷⁹ N. Yüce, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, s. 130.

olmamak gerektir. II. Murad'dan hemen sonraki pâdişahların da Mevlevîlerle ilgileri konusunda fazla bilgiler bulunmamaktadır. Ancak bu dönemde yönetim çevrelerine mensup bazı devlet adalarının ve yetkili şahsiyetlerin Mevlevîliğe ilgi duymaları muhtemel olup, bu yolla Mevlevî şeyhleriyle ilişki içine girildiği söylenebilir. Ancak bu dönemde Mevlevîlerin siyâsî iktidar tarafından fazla önemsendiği söylenemez.

Mevlevîler, XVI. Yüzyıldan itibaren yönetim çevreleriyle ilişkilerini arttırmaya başlamış, 'üst tabaka tarîkatı' şeklinde bir hüviyet kazanarak, yavaş yavaş önemli eyâlet ve sancak merkezlerinde yoğunlaştıkları görülmüştür. XVI. Yüzyıl başlarında küçük kasabalarda 76 kadar zâviye, büyük merkezlerde ise 14 civârında Mevlevî dergâhının bulunduğu tesbit edilmiştir. Mevlevî tarîkatı esas itibâriyle XVII. yüzyıldan itibaren olgunlaşarak, önemli şahsiyetler yetiştirmeye başlamıştır. Bu yüzyıldan itibaren Mevlevîlik, artık Osmanlı devletinin en saygın sûfî çevrelerinin başında gelmektedir. Bu özelliğinden dolayı sosyal ve dinî hareketlerden uzak oluşu nedeniyle devletin desteğini kazanması, başka tarîkatlarda olup da tâkibata uğrayanların sığınacağı ve kendilerini gizleyebileceği bir kapı haline gelmiştir.¹⁸⁰

¹⁸⁰ A. Yaşar Ocak, s. 128-129.

6. MEVLÂNÂ'NIN İNSANLIĞA BIRAKTIĞI MİRAS

Mevlânâ, Şems-i Tebrizî'nin ortadan kaybolmasından sonra, onun, mürîdi bulunan Selâhaddin Zerkûb şeklinde belirlediğini söyleyerek, sevgi ve muhabbetini Selâhaddin'e bağlayarak tesellî buldu.¹⁸¹ Burhanüddin Muhakkik'in mürîdi olup, ilk zamanlarda Konya'da kuyumculukla uğraşan ve sonraları Şems-i Tebrizî'ye de mülâki olan Selâhaddin, eskiden beri zühd ve takvasıyla tanınmış idi. Mevlânâ'nın ona olan on senelik samîmi bir bağlılıktan sonra, Selâhaddin hastalanarak öldü. Celâleddin bundan çok müteessir olarak bir takım gazeller tanzim etti.¹⁸²

Selâhaddin Zerkûb'un vefâtından sonra Mevlânâ'nın halife ve musâhibi, Çelebi Hüsâmeddin oldu.¹⁸³ Şeyh Ebu'l-Vefa-i Bağdadî evladından olan Hüsâmeddin, şeyhine karşı pek büyük bir saygı ve sevgi ile bağlı olması bakımından, Mevlânâ'dan da aynı müşfik muâmeleyi görmüş oluyordu. Çelebi Hüsâmeddin babasından kalan malı, mülkü feda ederek Mevlânâ'nın yanında kaldığını ve kendisinin Şafî mezhebinde olduğunu, Mevlânâ'ya, mezhebini değiştirip Hanefi mezhebine geçeceğini söylemesi üzerine, Mevlânâ'nın "*Hayır, hayır, uygun olan, kendi mezhebinde kalman ve onu gözetmendir. Fakat bizim yolumuzda yürü ve halkı bizim aşk caddemize doğru yönelt*" dediği ve Mevlânâ'nın Hanefi mezhebinde olduğu kaydedilmektedir.¹⁸⁴

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'yi vücuda getirmesinde Çelebi Hüsâmeddin'in tesiri büyük olmuştur. *Mesnevî*'nin bütün ciltlerinde Çelebi Hüsâmeddin'in gayretinden bahsedilmektedir.¹⁸⁵ Çelebi sülûk adâbını ve tasavvufî hakikatleri dervişlere telkin edebilecek bir mesnevî vücuda getirmesini Mevlânâ'dan isteyince, Mevlânâ da bu görüşte olduğunu söyler ve birlikte çalışmaya başlarlar. Bu suretle yedi-sekiz senelik bir zaman zarfında altı ciltten mürekkep olan *Mesnevî* meydana geldi.¹⁸⁶

¹⁸¹ Sipehsâlâr, s. 131-133; A. Eflâkî, c. II, s. 287-288; S. Eraydın, s. 199.

¹⁸² Sipehsâlâr, s. 136-137; A. Eflâkî, c. II, s. 287-321; H. Vassaf, s. 310; F. Köprülü, s. 225; A. Schimmel, s. 270-271; Ebu'l-Hasan En-Nedvî, s. 34.

¹⁸³ Sipehsâlâr, s. 138; A. Eflâkî, c. II, s. 323; B. Füzûzanfer, s. 136-138.

¹⁸⁴ A. Eflâkî, c. II, s. 324, 347; Ayrıca bkz. Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara, 1989, s. 87; Ebu'l-Hasan En-Nedvî, s. 35-36.

¹⁸⁵ Sipehsâlâr, s. 139-140; A. Eflâkî, c. II, s. 327-331; Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, c. V-VI, Çev. Tahirü'l-Mevlevî, Haz. Selâhattin Tuna, İstanbul, 2011, s. 7-8,303.

¹⁸⁶ A. Eflâkî, c. II, s. 325-330; F. Köprülü, s.226; B. Füzûzanfer, s.44-148; Geniş bilgi için bkz. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 117-122.

Tahminen 26.000 beyitten¹⁸⁷ fazla olmasıyla kemiyet bakımından da muazzam bir eser sayabileceğimiz *Mesnevî*, yalnız Mevlânâ'nın değil, belki bütün tasavvufî edebiyâtın en ünlü mahsûlüdür. Mevlânâ eski mutasavvıf şâirlerin usûllerine uyarak, her fikri, her nâsihatı, her nazârîyeyi münâsip bir hikâyeye ile anlatır. Şiiri, ruhunun en samîmi ihtiyaçlarını tebliğ edecek bir vâsıta gibi kullanan Mevlânâ, *Mesnevî*'yi de hizmetinin bir aracı olarak kullanmış ve hiç bir zaman kendisini herhangi bir şâir, bir sanatkâr seviyesinde görmemiştir.¹⁸⁸

Mevlânâ, insanlık âlemine bıraktığı önemli birer miras olan değerli eserlerini Farsça yazmıştır. Mevlânâ'nın eserlerinin öğrenilmesi, onun temelini attığı tarîkattaki mânevî hayatın temelini oluşturduğundan, Mevlevî dervişleri, tarîkatta ileri bir merhâleye ulaşabilmek için Farsça'yı öğrenme ihtiyâcını duymuşlardır.¹⁸⁹ Eserlerden *Mesnevî*¹⁹⁰ ve *Divân* manzum olup diğerleri mensurdur. Mevlânâ'nın eserlerinin en ünlüsü ve hacimlisi olan *Mesnevî*, dinî, tasavvufî ve ahlakî yönü ağır basan didaktik (Öğretici, bilgi verici) bir eserdir. *Mesnevî*'de işlenen konulardan çoğu öğüt verme maksadını güder. Konuların işlenişinde hikâyeye ve fabller¹⁹¹ kullanılmıştır. Kıssadan hisse çıkarmaya dayanan bu anlatım tarzı, Mevlânâ'dan önce de var olup, İslamî dönemde ilk örneklerine, İran edebiyâtı mesnevîlerinde rastlanmaktadır.

İran tasavvuf edebiyâtının belki en çok tanınan ve okunan Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sini Konya'da telif etmiş olmasının elbette kültür tarihi bakımından özel önemi vardır. Çünkü o sıralarda Anadolu Selçuklu aydınları, Farsça yazılmış eserleri rahatça okuyorlardı. Selçukluların yerini Osmanlılar alınca İran edebiyâtının yerleşmiş gözüken nüfûzu bir süre daha devam etmiştir.¹⁹²

187 Tahirü'l-Mevlevî'nin tercüme ettiği *Mesnevî*'nin altıncı ve sonuncu cildi 25.332. beyitle bitiyor. Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, c. V-VI, Çev. Tahirü'l-Mevlevî, Haz. Selahattin Tuna, s. 644.

188 F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 227-228; Aydın Taneri, *Mevlânâ Ailesinde Türk Milleti ve Devleti Fikri*, Ankara 1987, s. 667.

189 Nicolae Jorca, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. I, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005, s. 142; Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, Çev. Elif Kılıç İstanbul 2005, s.30.

190 Bkz. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 117-122.

191 Fabl, ahlâkî bir ders vermek maksadıyla, daha çok insan dışı varlıklar (hayvanlar, bitkiler) arasında geçtiği tasavvur edilen olayları ele alan, alegorik ve genellikle manzum masal, hikâyeye denir. (*Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, II, MEB, Ankara, 1995, s. 885.)

192 Abdülkadir Karahan, *Dr. Muhammed İkbâl ve Eserlerinden Seçmeler*, İstanbul, 1974, s. 10.

Latîfî'ye göre, tarîkat ilminde, tasavvuf yolunda, *Mesnevî* gibi bir kitap mutasavvıflar arasında çok az bulunur. Üstelik de o güzel kitaptaki hikmetli beyitler düşünülüp taşınılmakla yazılmadı, tersine bunların her kelimesi, hiç şüphesiz gayb âleminin varidâtıdır. İbâreleri sırf gerçek ve işaret ettikleri inceliklerle doludur. Ayetlerin mânalarını ihtivâ eder. Mutasavvıflar arasında onun bir adı da *Mahzenü'l Esrâr*'dır. Yüce Kur'an'ın sırlarını, Peygamber'in hadislerinin rumûzlarını ve sırlarını, şiir kutusunda biriktirmiş, önceki ve sonraki bilgilerin hakikat ve inceliklerini orada kullanmıştır.

Mesnevî'nin karmaşık beyitleri çok, anlaşılması güç sembolleri pek fazladır. Normal kişilerin anlaması müşküldür. Görünüşte şeriâta muhâlif olan beyitler vecd¹⁹³ halinde söylenmiştir. Bunlar rumûzla anlatılmış şeyler olup yoruma müsâittirler. Bunların anlamını, tarîkat yolunun sonuna gelmiş olanlarla batın ilminde, gaybî bilgilere sahip olanlar bilir. Onların zorluklarının çözümü de gönül ehli ve keşif sahibi olanlarca yapılabilir. Çünkü Mevlânâ, zâhir ve bâtın ilimlerinde eşi az bulunur biriydi. Kendi döneminin müftüsü ve dört medresenin müderrisiydi. Güzel ifade edilmiş sözlerinde hata yoktur. Hata ve yanlışlar ancak işitenlerin kendi anlayış ve kavrayışlarındandır.¹⁹⁴

Mesnevî, yüzyıllar boyu Mevlevî tekkelerinde okutulmuştur. Bir çok şerh ve tercümesi yapılmıştır. Bunların tanınmış olanlarından bazıları şunlardır: Ankaralı İsmail Rusûhî (öl. m.1631), *Şerh-i Mesnevî*; Süleyman Nahîfî, *Terceme-i Mesnevî*; Bursalı İsmail Hakkı,(öl. m.1725)¹⁹⁵ *Ruhû'l Mesnevî*; Veled İzbudak (öl. 1950), *Mesnevî*; Abdülbaki Gölpinarlı (öl. 1982), *Mesnevî ve Şerhi*. Batı dillerinde yapılmış olan *Mesnevî* çevirilerinden en tanınmış olanı ise Nicholson'unkidir. (Bkz. R.A.Nicholson, *The Mathnawi Of Jelalu'd-din Rumi*, E.J.Gibb Memorial New Series, London, 1924-1940, VI, 1-8).¹⁹⁶

¹⁹³ Aşk ve muhabbetle, kendinden geçecek kadar İlâhî bir aşk hali. Yüksek heyecan. İhtiyâkın galebesi. (Abdullah Yeğin, *Yeni Lûgat*, YAY, İstanbul, 1975, s. 759)

¹⁹⁴ Latîfî Tezkiresi, s. 43-44.

¹⁹⁵ Bilgi için bkz. M. Murat Yurtsever ve diğerleri, "İsmail Hakkı Bursevî", *DİA*, XXIII, İstanbul, 2001, s. 102-110.

¹⁹⁶ Mehmet Önder, *Mevlânâ Şehri Konya*, Ankara, 1971, s. 331-333; Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1995, s. 49-50; Geni bilgi için bkz. B.Fürzanfer, s. 211-222.

Mevlânâ'nın ününü sağlayan ikinci manzûm eseri *Divân* ya da yaygın olarak bilinen diğeri adıyla *Divân-ı Kebir*'dir. Diğeri eserlerine göre lirizm¹⁹⁷ yanı ağır basan *Divân*'daki manzûmelerinde, Mevlânâ, daha çok tasavvufî aşkı işlemiştir. *Divân*'da özellikle Şems'in etkisi belirgindir. Bundan dolayı bu eser *Mevlânâ Divânı*, *Divân-ı Şems-i Tebrizî* ve *Şemsü'l Hakâyik* adları ile de anılmıştır. Eserin Türkçe çevirileri arasında, Mithat Baharî ile Abdülbaki Gölpınarlı'nın yapmış olduğu tercümeleler zikredilebilir. (Bk. Mithat Baharî, *Divân-ı Kebir'den Seçme Şiirler*, İstanbul 1959; Abdülbaki Gölpınarlı, *Divan-ı Kebir Tercemesi*, 5 Cilt, İstanbul 1957-1960). *Divân-ı Kebir*'in Batı dillerinde yapılmış olan çevirileri arasında en tanınmış olanı ise Nicholson'unkidir. (Bk. R.A.Nicholson, *Selected Poems From the Divanı Shamsi Tebriz*, edited and Translated With an Introduction, notes and appendices, Cambridge 1988).¹⁹⁸

Mevlânâ'nın manzûm olan *Mesnevî* ve *Divân* adlı eserlerinden başka mensûr eserleri de vardır. Bunlar *Fîhi Mâ Fîh*, *Mecâlis-i Seb'a* ve *Mektubât*'tır. *Fîhi Mâ Fîh*, Mevlânâ'nın sohbetleri sırasında, başta tasavvuf olmak üzere, din, ahlâk, felsefe ile ilgili görüşlerini anlattığı, dünya, insan, ve şiir anlayışını söz konusu ettiği konuşmalarından meydana gelmiş bir eserdir. Diğeri eserlerinin çoğunda olduğu gibi, bu eser de sohbetleri sırasında bulunan yakınları tarafından not tutulmak suretiyle ortaya çıkmıştır. *Fîhi Mâ Fîh*'in Türkçe'ye yapılmış iki çevirisi bulunmaktadır. Bunlardan ilki Meliha Tarıkahya (Anbarcıoğlu), ötekisi ise Abdülbaki Gölpınarlı tarafından yapılmıştır. (Bkz. Meliha Ülker Tarıkahya, *Fîhi-Mâ-Fîh Tercümesi*, İstanbul 1954; Abdülbaki Gölpınarlı, *Fîhi Mâ Fîh*, İstanbul 1959).¹⁹⁹

Mevlânâ'nın yedi vaazının bir araya getirilmesiyle meydana getirilmiş bir eseri de *Mecâlis-i Seb'a*'dır. Bu eser, metnin Türkçe çevirisiyle birlikte Ahmed Remzi Akyürek tarafından yayımlanmıştır. (Bkz. A.R.Akyürek, *Anadolu Selçukileri Mevlevî Betikleri*, İstanbul 1937). Ayrıca Abdülbaki Gölpınarlı da *Mecâlis-i Seb'a*

¹⁹⁷ Lirizm, şahsî duyguların coşkulu bir üslûpla anlatılması; duygululuk, coşkunluk.

¹⁹⁸ M. Önder, s.333; M. Mengi, s.50-51.

¹⁹⁹ Mevlânâ, *Fîhi Mâ fîh*, Ter. Meliha Ülker Anbarcıoğlu, İstanbul, 1990, s.1-vii; B. Füzûzanfer, s.223-225; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 268-269; M. Önder, s.333; Ayrıca bkz. Nilgün Çelebi, "Fîhi Mâ Fîh'i Okumak", *II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi*, Konya 1991, s. 125-130.

adlı eseri tercüme etmiştir. (Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mecâlis-i Seb'a, Mevlânâ'dan Tercümeler*, Konya, 1965).²⁰⁰

Mevlânâ'nın mensûr eserleri arasında yer alan *Mektubât* ise onun Selçuklu Devleti ileri gelenlerine, dönemin devlet adamlarına, dostlarına yazdığı 145 mektubun bir araya getirilmesi suretiyle eser halini almıştır. Mektuplar üzerindeki çalışmalara gelince: *Mektubât*, önce F. Nafiz Uzluk tarafından yayımlanmıştır. (Bkz. Feridun Nafiz Uzluk, *Mevlânâ'nın Mektupları*, İstanbul 1937). Eser ayrıca A. Remzi Akyürek tarafından düzeltilerek "*Anadolu Selçuklu Mevlevî Betikleri*" adlı kitabın II. cildinde yer almıştır. Abdülbaki Gölpınarlı da bu eser üzerinde çalışmıştır. (Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mektuplar*, İstanbul 1963).²⁰¹

Devrin edebiyât dili Farsça olması sebebiyle Mevlânâ eserlerini, başta *Mesnevî*²⁰² olarak bütün eserlerini Farsça yazmıştır. Mevlânâ'nın Türkçe olarak herhangi bir eseri yoktur. Farsça şiiirler arasında bazı Türkçe kelimeler geçmektedir.²⁰³

²⁰⁰ M. Mengi, s.51; Geniş bilgi için bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Fihî-Mâ-Fih ve Mecâlis-i Seb'a'dan Seçmeler*, Ankara, 1985.

²⁰¹ M. Önder, s. 334-335; M. Mengi, s. 52; Bkz. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 268.

²⁰² Bkz. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 117-122.

²⁰³ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul, 1993, s.426; Faruk K. Timurtaş, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, İstanbul, 1981, s.158; Niclae Jorca, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. I, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, s.142.

1. BÖLÜM: ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN

1.1. ANADOLU SELÇUKLULARI VE MEVLÂNÂ

1.1.1. Anadolu Selçuklularının Buhranlı Döneminde Mevlânâ

Mevlânâ Celâleddin (öl. 670/1273) ve Yunus Emre²⁰⁴ gibi büyük mutasavvıfların geniş bir din anlayışı ve insanlık görüşü ile meydana çıkmaları ve türlü din ve mezhep mensuplarının onların etrafında toplanması, Selçuklu Türkiye'sine mahsus içtimâî ve kültürel muhîtin tabîî bir neticesi idi.²⁰⁵ Selçuklular, Mevlevîlere büyük sevgi besliyorlardı. Meselâ, başlangıçta şüpheli bir belirsizlikle bakan Sultan I. Alâeddin Keykubâd (öl. 634/1237), kısa sürede Celâleddin'nin babası Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled (öl. 627/1230)²⁰⁶ karşısında eğilmiş ve ona büyük saygı göstermeye başlamıştır.²⁰⁷

Sultan Alâeddin Keykubâd, Konya'yı camiler, tekkeler, medreselerle süslediği gibi, şehrin etrafını muhkem bir surlarla çevirmişti. Bu şehri, hususî bir mânevîyat adamının himâyesi altına almak arzusuyla, pederi Bahâeddin Veled ile birlikte,

²⁰⁴ Yunus Emre, Türk tasavvuf şiirinin abide şahsiyetlerinden biridir. En ince dinî ve tasavvufî meseleleri en kolay ve basit şekilde ifâde eden şiirleriyle, güzel ve sâde Türkçe ifâdesiyle, asırlardır gönüllere İlâhî terennümler sunmaktadır. Yunus Emre'nin doğum yeri, ailesi ve yaşayış tarzı kesin çizgilerle bilinmemektedir. Tasavvuf anlayışına uygun bir şekilde, hayatının maddî cephesi adeta bilinmezler alemidir. Tarîkatı da kesin olarak bilinmiyor. Şu beyit onun tarîkat anlayışını özetlemektedir. *Şeriat, tarikat yoldur varana/ Hakikat meyvası ondan içeru.*

Araştırma ve tahminlere göre Yunus Emre, ya Sakarya havzasında, veya Karaman, Konya çevresinde yaşamıştır. Onun Mevlânâ ile görüştüğü şu beytinden anlaşılmaktadır: *Mevlânâ Hüdâvendigar bize nazar kıldı/ Onun görklü nazarı gönlümüz aynasıdır.* Yunus Emre'nin doğum ve ölüm tarihleri hakkında ancak tahminlerde bulunabiliyor. 707/1307 yılında olgunluk yaşında olduğu, *Risâletü'n-Nushiye* adlı eserini bitirmesinden anlaşılıyor. Seksen yıla yakın yaşadığı şiirlerinden anlaşılmaktadır. Buna göre Yunus'un, on üçüncü yüzyılın yarısı ile on dördüncü yüzyılın ilk çeyreğinde yaşadığı kesin görülmektedir. Rivâyete göre, Mevlânâ, Mesnevîsini Yunus'a okutmuş ve nasıl bulduğunu sormuş, o da: "Çok güzel, ama hayli uzun yazmışsın. Ben olsam şöyle derdim olur biterdi: *Ete kemiğe büründüm/ Yunus diye göründüm*" diye cevap vermiş. Yunus Emre'nin şiirleri "*Yunus Emre Divanı*" ismi altında bir araya getirilmiştir. (Geniş bilgi için bk. Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2008; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 242-244; İ. Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s.119-120; A. Schimmel, s. 282-289; Ethem Ruhî Fıglalı ve diğerleri, *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, Tercüman Aile ve Kültür Yayınları, İstanbul, 1987, s. 218-219.)

²⁰⁵ A. Eflâkî, c. I, s. 648-649; Osman Turan, *Selçuklu Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul, 1993, s. 354; F. Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, s. 65.

²⁰⁶ Bkz. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 34-42.

²⁰⁷ Sipehsâlâr, s. 23; A. Eflâkî, c. I, s. 189-190; M. Orhan Bayrak, *Türk İmparatorlukları Tarihi*, Bilge Karınca, İstanbul, 2006, s. 294.

Belh'ten gelip, Anadolu'yu (Rum ülkesini) mesken tutan ve bundan dolayı Rûmî ünvanıyla anılmakta olup, asrın en büyük tasavvuf şâiri Mevlânâ Celâleddin'den ve babasından kendisi için dualar istemekteydi. "Efendimiz", "Muhıbbîmiz" demek olan "Mevlânâ", Osmanlı memleketlerinde mevcut en muteber bir tarikat olan Mevlevîliğin dayanak noktası olmuştur.²⁰⁸

Selçuklu idârecileri, çoğunlukla Mevlânâ Celâleddin'e büyük saygı duyuyorlardı. Sultan IV. Rükneddin Kılıçarslan (öl. 663/1266) Celâleddin'i "baba" olarak yüceltiyordu. Onun annesi Gürcü Tamara²⁰⁹ (II. Giyâseddin Keyhüsrev'in eşi), Mevlânâ Celâleddin'e derin saygı duyuyordu. Bu kadın, Mevlânâ'nın portresinin yapılmasını buyuruyor, Konya'dan bir yere giderken portreyi yanında taşıyor, Mevlânâ'nın bir gömleğini elde etmek için, iki bin altın sikke ödüyordu.²¹⁰

Mevlevî tarikatı yalnız Konya'da değil taşrada da güçlenmiştir. Mevlânâ'ya bağlı olan Mu'ineddin Süleyman Pervâne'nin (öl. 674/1276) çocuklarında, Mevlevîlere karşı bir ailevî bağlılık vardı. Amasya'daki Mevlevîhâne Mu'ineddin'in oğlu tarafından yaptırılmıştır.²¹¹

Mevlânâ ile yakın bir ilişki içinde bulunan Süleyman Pervâne ve ailesi vâsıtasıyla, henüz Mevlânâ Celâleddin hayatta iken, Mevlânâ ve ailesinin Tokat'ta tanındığı ve taraftar topladığı ifade edilmektedir. Meselâ, Mevlânâ'nın müsâadesiyle, Mu'ineddin Süleyman Pervâne tarafından Tokat'a çağrılan ve kendisine büyük bir hanigâh yaptırılan Şeyh Fahreddin-i Irakî (öl. 688/1289)²¹² Mevlânâ'ya büyük sevgi beslemiştir. Mevlânâ'nın torunu Ulu Ârif Çelebi Tokat'a geldiğinde şehrin ileri gelenleri, sultanların hanımları ve Pervâne'nin kızı kendisine son derece saygı göstermişlerdir.²¹³

²⁰⁸ B. J. Von Hammer Purgstall, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. I, Çev. Mehmet Ata, Haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983, s. 52.

²⁰⁹ Gürcü Kralının kızı ve II. Giyaseddin Keyhüsrev'in eşi olan Gürcü Hatun, kocası öldükten sonra, zamanın ünlü Selçuklu devlet adamı Muineddin Süleyman Pervane ile evlenmiştir.

²¹⁰ Ahmed Eflâkî, c. I, s. 648-649; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 211.

²¹¹ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev. Azer Yaran, Ankara, 1988, s.325-326.

²¹² Bkz. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 238.

²¹³ A. Eflâkî, c. II, s.548-549; Hasan Yüksel, "Tokat Mevlevîhânesi", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996. s.61.

XIII. yüzyılın ortalarından itibaren Moğolların Anadolu'yu istilâsı sırasında, halk çok güç şartlar altında yaşamak zorunda kalmıştı. Halka ve devlete mânevî destek elzemdi. Dünyanın fâniliği, âhiretin ebedî saâdet vaad eden sonsuz hayatının imrenilmeğe değer hülyâsı olan Şeriât²¹⁴ ve Tasavvuf,²¹⁵ inanç, görüş ve düşünüşünün daha da güçlenmesine yardımcı olmuştur. Bu dönemde halkın tasavvufa meyli, beyleri, vezirleri ve sultanları da bu mesleğe meylettirmişlerdir.

Abbasî Halifesi Nâsır Li-dinillah zamanında, I. İzzeddin Keykâvûs, Şeyh Mecdeddin İshâk'ı Bağdad'da gönderip, Halife'den Fütüvvet şalvarı istemiş. Halife de kendisine saltanat menşuru, Fütüvvet şalvarı ve icâzetnâmesiyle siyah sarık göndermiştir. I. Alâeddin Keykubâd zamanında, Halife tarafından Şehâbeddin Sühreverdî²¹⁶ (öl. 632/1234-1235) Konya'ya yollanmış, Pâdişaha at ve imâme getirmişti. Sultan Alâeddin, Şeyhi, âlimle ve sûfilerle Aksaray'da karşılaşmış, Şeyh giderken, ona bir saatlik mesâfeye kadar refâkat edip uğurlamış, Halife'ye çok miktarda para göndermişti.²¹⁷ Ayrıca, bir taraftan Konya'da şeriât ilimlerinin mümtaz sîması Sadeddin Konevî (öl. 673/1274),²¹⁸ diğer taraftan tasavvufun dehâsı Mevlânâ Celâleddin da Selçuklulardan saygı görüyorlardı. Buna karşılık bu büyük zatlar, maddî zorluklar içinde bunalır gibi olan insanlara birer ümit kapısını aralamış ve onları her türlü günlük sıkıntılara tahammüle, sabırlı olmaya, hoşgörüyü alıştırmaya çabasını göstermişlerdir.²¹⁹ Sultanlar, âlimlerin ve sûfilerin toplum üzerindeki etkilerini gördükleri için, onlarla iyi geçinip, saygı göstermeyi zarûrî görmüşlerdir.

²¹⁴ İslâm Hukuku anlamına da gelen Şeriât için bkz. El- Risâletü'l-Küşeyriye, s. 82-83; Fazlur Rahman, *İslâm*, Çev. M. Dağ-M. Aydın, Selçuk Yayınları, İstanbul, 1996, s. 93-118, 140-163.

²¹⁵ Tasavvufun Menşei için bkz. El-Risâletü'l-Küşeyriye, s. 279-283; Macit Fahri, *İslâm Felsefesi Tarihi*, Çev. Kasım Turhan, İklim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 213-218; A. Schimmel, s. 17-47; Hülya Küçük, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2011, s. 31-68.

²¹⁶ Bkz. A. Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, s.227-230.

²¹⁷ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 20.

²¹⁸ Malatya doğumlu olan Sadreddin Konevî, hayatını Konya'da geçirmiştir. Büyük bir mutasavvıf olmakla birlikte hayatının ilk yılları hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Sadreddin küçük yaşta iken babası ölmüş, annesi ile evlenen meşhur mutasavvıf Muhyiddin Arabî, onu büyütmüş, tahsili ile bizzat ilgilenmiştir. Sadreddin Konevî, Muhyiddin'in Vahdet-i Vücûd görüşünü benimsemiş ve onun sadık talebelerinden olup, Anadolu'da fikirlerinin ve eserlerinin yayılması için büyük çaba göstermiştir. Anadolu Selçuklu döneminin en meşhur fikir adamlarından olan Konevî, çağdaşı olan Mevlânâ da kendisine hürmet göstermiştir. Tasavvufî görüşleri Kur'an ve Sünnet çizgisi dahilindedir. Mevlânâ'nın vefâtından bir yıl sonra 673/1274 yılında vefât etmiştir. Mezarı, Konya'da kendi adını taşıyan bir mescidin avlusunda bulunmaktadır. (Bkz. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 230-234; *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, s. 169-170.)

²¹⁹ A. Karahan, *agm.*, s. 22; N. Çağatay, s. 83.

Hiç bir büyüğe, hiç bir pâdişaha ve beye boğun eğmeyen Mevlânâ, Moğolların maddî galebesini görüyor ve bu akının sonucunda çöken Selçuklu medeniyetinin yerine ileri bir medeniyetin kurulacağını umuyordu. Bu sebeple Moğolların Anadolu'yu işgâli karşısında pek rahatsız olmuş gibi görünmemekteydi.²²⁰ Ancak putperest bir kavim olan Moğolların, İslâm'ın koskoca medenî devlet ve saltanatlarını yıkarak onlara hâkim oluşları,²²¹ ümera ve halkın bir kısmının ümidlerini ve inançlarını sarsmıştı. İşte böyle bir zamanda Mevlânâ ve diğer büyük müşîdler ortaya çıkmaya başladı. Bu zatlar Anadolu çocuklarına, bu vâziyetin bir imtihân olduğunu, İslâm'ın yine muzaffer ve galip olacağını telkin ediyorlardı.

Mevlânâ, *Mesnevî'sini*, Bağdad'ın Moğollar tarafından tahrip edilmesinden²²² (655/1258), üç sene sonra yazmaya başladı. Mevlânâ, zulmeden Moğolların yüksek İslâm prensipleri karşısında bir nesilde eriyebileceklerini ve mânen tükeneceklerini biliyor ve görüyordu. *Mesnevî*, İslâm birlik ve imanının yeniden kurulacağını müjdeleyen ümid ve şâhâne vecd ifâdeleriyle doludur. Mevlânâ'nın bu büyük dinî ve imanî arzuları Osmanlı hamlesi ile tahakkuk edecekti.²²³

Mevlânâ için, küfür içinde de olsa insanı kazanmak ve ona insan olmanın gereklerini hatırlatmak temel hedef olmuştur. Zira insan her zaman ve her anda yeni şeyler öğrenip anlayabilir, Müslüman olmayanlar Müslüman olarak ölebilirlerdi.²²⁴

²²⁰ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, 1983, s. 267.

²²¹ T.V. Arnold, "*İtişar-ı İslâmiye Tarihi*" adlı eserinde Moğolların İslâm ülkelerindeki tahribatını şöyle anlatıyor: "Tedhiş ve tahrib maddeleri nokta-i nazarlarında Moğol istilâsı ile mukâyese edilecek hâdisat bulunmaz. Cengiz Han'ın suvarileri şevahik-i cibalden kopup de aşağı doğru hızla yuvarlanan tepe parçaları gibi İslâm'ın ma'mure-i harâset ve medeniyetini çiğneyip geçmişler ve arkalarında evvelce etrafi bağlar ve mahsulî tarlalar ve bostanlarla muhat bulunan saray-ı muallaleri, şâhâne kaşâneleri havi yerleri çöl veya biçimsiz harâbe hallerine getirmişler. Herat şehrinde yüzbin kişiden sadece saklanan kırk kişi kalmıştı. Bir hayli ashab-ı ilim bulunmakla ma'ruf olan Buhara şehrinde Moğollar mescidleri, makamât-ı mübârekesini ahur haline koymuşlar ve parçalanmış nushâ-i nefise-i Kur'anîyenin yapraklarından hayvanlara yataklıklar yapmışlar. Ahalisi kılçtan geçirilmiş... Semerkand, Belh gibi bir çok şehir aynı akıbete düşmüşlerdi. Öyle şehirler ki medeniyet-i İslâmiyeye şân ve şeref bahş ediyorlar, nice fazıl zahidlerin makarri ve nice tedrisât-ı cedidenin makamı bulunuyorlardı. Asırlardan beri Abbâsiye hanedanının payitahti bulunmuş olan Bağdad şehri de aynı talihin seyyiatine düşmüşü." (*Age.*, s. 225)

²²² Andre Miquel, *İslâm Medeniyeti*, Haz. Ahmet Fidan, Gerçek Hayat, İstanbul, 2003, s. 283.

²²³ Bkz. Mikâil Bayram, *Ahî Evren ve Ahî Teşkilatının Kuruluşu*, Konya, 1991, s. 92-94; Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 428-429; Samiha Ayverdi, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, c. I, İstanbul, 1975, s.77-78.

²²⁴ Bkz. İbrahim Düzen, "Mevlânâ'nın Tasavvufî Görüşüne Göre İnsan", *V.Milli Mevlânâ Kongresi*, Konya, 1992, s. 29.

Mevlânâ'nın bu insanlık anlayışı ve geniş müsâmahası bir çok gâyr-i müslimin hidâyetine vesîle olmuştur.²²⁵

Mevlevîlik, diğer tarîkatlar kadar çok yaygın değilse de, dünyanın tasavvufî anlayışı yanında, kültür ve sanat faâliyetlerini de etkileyen bir cereyândır. Halkın dinî hayatı üzerinde Anadolu'da her zaman, daha sonra da Rumeli'de, bazı tarîkatlarla birlikte Mevlevî tarîkatı, resmî din adamlarında çok daha fazla bir etki icrâ etmiştir.²²⁶ Bektaşîlik²²⁷ ile birlikte, neredeyse Anadolu'ya hâs bir tarîkat²²⁸ olan Mevlevîlik, tasavvuf düşüncesinin eyleme dönüştürülmesinin ve düşünce ile faâliyet arasındaki uyumun en güzel örneklerini oluşturmuştur.²²⁹

Bektaşîliğin Türkmen kesimlerinde okur-yazar olmayanlar arasından çıkıp yayılmasına karşılık, Mevlevîlik büyük bir kentte, Selçuklu başkentinde oluşmuştu.²³⁰ İşte Bektaşîlik²³¹ ve Mevlevîliğin tarih boyunca farklı zeminlerde yayılmasının en önemli sebebi de bu olmalıdır.

Yukarıda da ifâde ettiğimiz gibi, Mevlevîliğin tarîkat yöntemini Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled (öl. 712/1312) oluşturmuştur. Mevlânâ'nın yerine postnişin olarak, yani tekkenin birinci efendisi olarak Hüsâmeddin Çelebi'den (öl. 683/1284) sonra Sultan Veled gelmiştir. Sultan Veled bu süre içinde Mevlevîlik tarîkatını kurmuş oldu.²³² Sultan Veled tekkede *Mesnevî* okutup, Mevlevîliği, tekkeden yetişen tarîkata bağlı kişilere anlatmış, böylece Mevlânâ'nın yolu demek olan Mevlevîye/Mevlevîlik ortaya çıkmıştır.²³³

²²⁵ Bkz. O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s. 389.

²²⁶ Carl Brockelmann, s.255.

²²⁷ Bektâşîlik, Hacı Bektâş-ı Veli'ye nisbet edilen bir tarîkattır. Bektâşîlik Anadolu ve Rûmeli topraklarında yaygın olan tarîkatlardandır. Özellikle Osmanlılar zamanında Yeniçeri ordusuyla kurdukları yakın ilişki sebebiyle, Bağdat'tan Viyana'ya, Mısır'dan Kırım'a kadar geniş bir alanda faâliyet göstermiştir. 1826 senesinde Yeniçeri Ocağı kaldırılınca, bu tarîkatın faâliyetlerine de son verilmiştir. Tarîkat müesseseseleşirken, özellikle Batınîlik akımı tesirinde kalmıştır. Merkez tekke Hacıbektaş'taki dergâhtır. (Bkz. A. Schimmel, s. 290-292; Mehmet Kara, *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, s. 41.)

²²⁸ Ş. Turan, s.118.

²²⁹ Ş. Turan, s.116.

²³⁰ Yaşar Nuri Öztürk, *Tarihi Boyunca Bektaşîlik*, İstanbul, 1995, s.78.

²³¹ Bkz. H. Küçük, s. 148.

²³² N. Yüce c. II, s.27.

²³³ Nevin Korucuoğlu, "Veled Çelebi Mevlevîliği Anlatıyor", *Erdem*, sayı 23, Ankara, 1996, c. VIII, s.397-398.

Mevlevîlerin, sonradan "Veled Kolu" ile "Şems Kolu" diye iki kol halinde gelişme gösterdiğinden bahsedilir. Daha çok sünnî akîdelerden tâviz vermeyen "Veled Kolu"nun yanında, kalendermeşrep diye ifâde edilebilen "Şems Kolu" nisbeten halkla bağdaşmış, Mevlevî köyleri meydana getirmişlerdir. Medrese, Mevlevîlerin bu taşkın zümresini hoş görmüyordu. "Şems Kolu" denilen bu zümre, Batınî inançlara ve Alevî temâyüllere sahip olmuşlar, hatta Bektaşîlerle âdetâ birleşmişler ve Hurûfî²³⁴ kanaatlarını benimsemişlerdi. Fakat yine de, bu zümre bile Alevîler²³⁵ gibi İran'ı kâbeleştirmemiş, hele iktidarı hedef gösterecek bir harekete hiç girişmemişlerdir. Bunun sebebi de Mevlevîlerin, Alevîlerden daha mistik oluşları ve görünüşte Sünnî tanınmaları ve nihâyet Mevlevîlerin içinde gerçekten de Sünnî ve zâhid²³⁶ bir diğer zümrenin bulunuşu idi. Bu ikinci zümre olan Mevlevîler artık iktidara bağlanmışlardır.

Vakıflar, tâmirler, inşâlar, ihsanlar, atıyyeler, hükümetin bu tarîkat erbâbının arasındaki iç kavgalara müdâhelesi ve kat'i şekilde teşekkül eden Mevlevîliğin artık yüksek zümrenin mistik-idealist, fakat yine de insanî ve müsâmahalı zevkini temsil edişi, Mevlevîlik tarîkatını yavaş yavaş halktan çekmiştir.²³⁷ Diğer yandan

²³⁴ Hurûfilik, harflerin bir takım sır ve hakikatları ihtiva ettiği inancına dayanan ve İslâm âleminde Fazlullah-ı Esterebâdî-i Hurûfî (Öl. 796/1394) tarafından sistemleştirilen bir akımdır. İran'da yaşayan bu akımın kurucusu, daha ziyâde Batınîlikten, kısmen de tasavvuftan etkilenecek sistemini geliştirmiştir. Batıl düşüncelerinden dolayı Timur'un oğlu tarafından katletirilmesine rağmen bilhassa Anadolu'da yayılma fırsatı bulmuştur. Harflerin bir takım sırları ihtiva ettiği anlayışı tasavvufta da mevcuttur. Harflerin sırları konusunu eserlerinde en çok işleyen Muhyiddin Arabî'dir. Hurûfilikten en çok etkilenen Bektaşîliktir. Bununla birlikte Hurûfilik tarîkatlar arasında tutunamamıştır. Hurûfilik üzerine Türkiye'de en çok çalışan Abdülbaki Gölpınarlı'dır. (O. Türer, s. 152-153; Geniş bilgi için bkz. A. Gölpınarlı, *Hurûfilik Metinleri Kataloğu*, Ankara, 1973, s.1-33.)

²³⁵ Alevî, kelime olarak Arapça'da "Ali'ye mensup", "Ali'ye ait" anlamına gelir. Mezhepler tarihi ve tasavvuf edebiyatında ise, "Hz. Ali'yi sevmek, saymak ve ona bağlı olmak" anlamlarında kullanılmıştır. Lügat anlamının dışında "Alevî" tabiri, Hz. Ali'yi en üstün sahabe olarak gören ve Hz. Muhammed (s.)'den sonra onun, Allah'ın ve Hâzret-i Peygamber'in tâyini ile imamlığa gelmesi gerektiğini kabul edenler için de "Şia" ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Böylece bu zümreler, Hz. Ali'ye mücerred sevgi bağlılığın ötesinde, onun ve soyunun adına ayrı bir farklılaşma hareketinin siyâsî mümessiliğini de üstlenmiş olmaktadır. Bu sebeptendir ki, Hz. Ali ve ona sevgi ve bağlılık adına ortaya çıkıp da siyâsî bir zümreleşme hareketini tercih eden Şîî topluluklara, ileri görüşlere dayalı olarak Zeydiyye, İsmâîlye, İmâmîyye, Nusayrîyye ve benzeri isimler verilmiş ve bunlar da öylece tanınmışlardır. (Bkz. Ethem Ruhî Fıglalı, *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, s. 19-22.)

²³⁶ Zâhid, zühd kelimesinden gelir. Borç olan ibadetlerden, aslî vazifelerden başka, dünya süs ve makamlarından ferâgat eden kimse, sufi, müttaki, zühd ve perhizkârlıkla müttasif olan mânalarına gelmektedir. (A. Yeğîn, s. 778; Ayrıca bkz. S. Eraydın, s. 89-90; O. Türer, s. 78-81)

²³⁷ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 270.

Mevlânâ soyunun, Sultan Veled'in kızı Mutahhâre Abide Hâtun²³⁸ kolundan devam eden kanadına "*Înâs Çelebileri*" denilmekteydi. Bu yüzden Mevlevî şeyhleri "Çelebiler" ve "Çelebi olmayanlar" diye temelde iki gruba ayrılmaktadır.²³⁹

Mevlânâ Celâleddin'in toplum üzerinde, özellikle zamanın iktidar çevrelerinde etkili olduğu, o dönemde resimlerine verilen değerden de anlaşılmaktadır. Mevlânâ'nın döneminde Anadolu'da yerli Rum ressamın bulunduğu, bunlar tarafından Mevlânâ'nın resimleri yapıldığı ve hatta Mevlânâ'nın tesiriyle Alâeddin Thrayanus adlı ressamın Müslüman olduğu ifade edilmektedir.²⁴⁰

Geniş bir dinî müsâmaha içerisinde yaşayan Anadolu Selçukluları ve bilhassa Mevlânâ Celâleddin'in muhiti resime fenâ nazarla bakmıyorlardı. Konya'da Âyn'ül-devle ve Kaluyân adlı iki Rum ressamın (nakkâş) Mevlânâ'nın mürîdi oldukları belirtilmektedir. Gürcü Hâtun ve Ekmeleddin gibi ileri gelen Mevlânâ hayranları onlara ihsanlarda bulunuyor ve Mevlânâ'nın resimlerini onlara yaptırıyorlardı. Bu ressamlar arasında Mevlânâ mürîdlerinden Bedreddin Yavaş ve Şahabeddin adlı iki Türk ressamı da vardı.²⁴¹

Mevlânâ ölmeden önce, hasta yatağında yatarken, bir rivâyete göre yedi gün, diğer bir rivâyete göre de kırk gün süre ile Konya'da depremler meydana gelir. Bunun üzerine, Konya halkı bu halden usanıp Mevlânâ'dan yardım ister. Mevlânâ onlara şöyle der: "*Herhalde yer acıkmış, yağlı lokma istiyor olmalıdır. Derhal isteğine erişecek, arzuladığını ele geçirecektir. Siz de bu sıkıntıdan kurtulacaksınız.*"²⁴² Yine bir gün Şeyh Sadreddin Konevî ve dervişlerin ileri gelenleri Mevlânâ'yı ziyârete giderler. Mevlânâ'nın halini görerek üzüldüler. Sadreddin "*Allah acil şifalar versin, tamamen sıhhate kavuşacağınızı umuyorum*" dedi. Bunu üzerine Mevlânâ : "*Artık şifa size mübârek olsun. Âşık ile mâşuk*

²³⁸ Geniş bilgi için bkz. Hülya Küçük, "Mevlevî Hanım Halife ve Şeyhler", *Tasavvuf Dergisi*, sayı 20, Mevlânâ'ya Armağan sayısı, Ankara, 2007, s. 69-78.

²³⁹ Reşat Öngören, "Mevlânâ'nın Osmanlıya Etkileri", *İslâm Aylık Mecmua*, Aralık, 1996, s.32.

²⁴⁰ A. Eflâkî, c. II, s. 124-125.

²⁴¹ A. Eflâkî, c. 1, s. 648-649 ; O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İst. 1993, s.389.

²⁴² Sipehsâlâr, s. 112.

arasında kıl payı kadar mesâfe kaldı. Onun da kalkmasını ve nurun nura katılmasını istemiyor musun?” dedi.²⁴³

Mevlânâ'nın bu son günlerinde Çelebî Hüsâmeddin kendisine, “namazını kim kıldırın?” diye sorar; Mevlânâ, “Şeyh Sadreddin” diye cevap verir. Mevlânâ 5 Cemaziyelâhir 672/ 17 Aralık 1273 tarihinde güneş batarken vefât etti. Ölümü anında, Ekmeleddin en-Nahcuvâî ve Gazanfer et-Tebrizî adlı iki tabib Mevlânâ'nın başucunda bulunmuşlardır.²⁴⁴ Cenâzesine sanki kiyâmet kopmuş gibi büyük bir insan kitlesi katılmış, her ırktan, her dinden insanlar cenâzede bir araya gelmişlerdi.²⁴⁵

Mevlânâ Celâleddin, ebediyete intikal etiğinde, onun cenâze namazını, vâsiyeti üzerine büyük âlim ve mutasavvıf Sadreddin Konevî²⁴⁶ kıldırarak için öne geçmiş, ancak hıçkırıklarla ağlayıp bayılması üzerine Kadı Sıraceddin el-Urmevî (öl. 683/1283-1284)²⁴⁷ tarafından kıldırılmıştır.²⁴⁸

Mevlânâ Celâleddin, son aylarda artık bu âlemden ayrılmak zamanının geldiğini gösteren bir takım tesirli gazeller yazıyordu. Hakikaten bir süre sonra hastalandı ve çok geçmeden vefât etti.²⁴⁹ Techîz ve tekfin işlemlerinin tamamlanması üzerine ertesi günü, hemen bütün Konya halkının iştirâkıyla ve

²⁴³ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 126.

²⁴⁴ Sipehsâlâr, s. 113; Cevat İzgi, “Gazanfer et-Tebrizî”, *DİA*, XIII, İstanbul, 1996, s. 433-434.

²⁴⁵ Sipehsâlâr, s. 114; O. Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, c. II, s. 31; Ebu'l-Hasan En-Nedvî, *Hız. Mevlânâ*, Çev. Yusuf Karaca, İstanbul, 2007, s. 37-38; A. Özatilla, *Hak âşığı Mevlânâ Celâleddin*, Konya, 1968, s. 229.

²⁴⁶ Sadreddin Konevî, Şeyh Mecdüddin İshak'ın öz, Muhyiddin Arabî'nin ise üvey oğludur. Konevî, mürşîdi Muhyiddin Arabî'yi ve eserlerini Anadolu'ya ve dünyaya tanıtır ve anlaşılmasını sağlayan önemli bir şahsiyettir. Konevî aynı zamanda Mevlânâ'nın yakın dostudur. Mevlânâ'dan bir yıl sonra (m.1274'te)Konya'da vefât etmiştir. (A. Eflâki. c. I, s. 791)

²⁴⁷ Kadı Sıraceddin Ebü'l-Sena Mahmud, Bağdad Nizâmiye medresesinde tahsil görmüş, sonra da Musul'da müderrislik yapan Ebü'l-Fazl Yunus b. Kemaleddin Musa'dan ders almıştır. Usûl-i Fıkıh ve mantık ile ilgili eserleri vardır. Kutbeddin Râzî (öl. 1364-1365) tarafından şerh edilen “*Matâli el-Envâr*” adlı eseri meşhûrdur. Mevlânâ zamanında Konya'da uzun süre kadılık yapan ve büyük bir hürmete mazhar olan bu âlim, ilk zamanlarda Mevlânâ'ya muarız iken, onun büyüklüğünü görmüş ve bütün itirazlarından vazgeçmiştir. Mevlânâ'nın rağbeti yüzünden rebap düşkünlüğü Konya'yı sarmıştı. Konya âlimleri, Mevlânâ'nın ölümünden sonra Kadı Sıraceddin'e baş vurarak, haram olduğu gerekçesiyle rebab ve semâ'ı menetmesini istemişlerdi. Kadı, Mevlânâ'nın adettir, diye gelenleri yatıştırır. Kadı Sıraceddin Mevlânâ'nın cenâzesini kılmış ve kabrinin başında yanık bir rubâî okumuş, herkesi ağlatmıştı. Mevlânâ'dan on yıl sonra vefât etmiştir. (Bkz. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 239)

²⁴⁸ Sipehsâlâr, s. 114; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 128.

²⁴⁹ Sipehsâlâr, s. 33.

yukarıda ifâde edildiği gibi, vâsiyeti üzerine Sadreddin-i Konevî Cenâze namazını kaldırmak için öne geçmiş, ancak Şeyh Sadreddin şiddetli teessüründen hıçkırıkla ağlayıp bayılmış.²⁵⁰ Bunun üzerine Kadı Sıraceddin Urmevî öne geçerek Mevlânâ'nın cenâze namazını kaldırdıktan sonra,²⁵¹ Mevlânâ bugünkü merkâdine defnedilmiştir. Yerine büyük oğlu Sultan Veled'in tensib ve recâsıyla, halifesi Çelebi Hüsâmeddin geçti.²⁵²

Mevlânâ, sağlığında, mezar üzerine türbe yapma geleneğine taraftar görünmüyordu. Babası Bahâeddin Veled vefât ettiği zaman, cenâzesi şimdiki Mevlânâ türbesinin bulunduğu Has Bahçe'ye defnedilmişti. Mevlânâ, Mu'ineddin Süleyman Pervâne'nin buaraya türbe yapmasına karşı çıkmış ve “*Şu gök kubbeden daha iyisini, daha büyüğünü yapamayacağına göre, yenisini yapmaya zahmet etmeyiniz*” diyerek buna mânî olmuştu.²⁵³ Ancak Eflâkî'ye göre de Mevlânâ şöyle vâsiyette bulunmuştur: “*Bizim dostlarımız, türbemizi ta uzaklardan görünecek şekilde yüksek yapsınlar Kim bizim türbemizi ta uzaklardan görerek tam bir inançla bizi hatırlarsa, onun nâmı iki cihanda aziz olacaktır.*” Zaten Mevlânâ'nın vefâtından sonra, yapılan ziyâretler bir türbenin yapımını gerekli kılmıştı. Bunun üzerine, Mevlânâ'nın kabri üzerine türbe yapılmasına, Alâmeddin Kayser ve Mu'ineddin Süleyman Pervâne ile karısı Gürcü Hâtun'un teşebbüs ve maddî yardımlarıyla başlanmıştır. Daha sonra türbe değişik onarımlar geçirmiştir.²⁵⁴

Mevlânâ'nın ölümünden sekiz ay sonra Sadreddin Konevî²⁵⁵ de vefât etmiş, sonra diğer âlim ve mutasavvıflar da birer birer, arka arkaya vefât edince, halk tüm bunların kendilerine birer ibret olduğunu anlamış, mânevîyat önderlerinin aralarından gittiğini görünce çok fazla üzölmüşlerdir. Böylece maddî, mânevî olarak

²⁵⁰ Şeyh Sadreddin'e bunun sebebini sorduklarında, “Tam ilerlediğim vakit, saf bağlamış, namaz ve niyâzla meşgul melekler şeklinde bir topluluk gördüm ve o halin heybetinden aklım başımdan gitti” şeklinde cevap vermiştir. (Bkz. Sipehsâlâr, s. 115; A. Eflâkî, c. I, s. 565.)

²⁵¹ Sipehsâlâr, s.114; Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, Çev. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul, 1990, s. 315.

²⁵² Sipehsâlâr, s. 144; A. Eflâkî, c. II, s.50,167,327; Bkz. B. Fûruzanfer, s.149-156; F. Köprülü, s. 229; Bkz. Mahmud b. Muhammed Kerim el-Aksarayî, *Musameretü'l Ahbar*, Haz. Osman Turan, Ankara, 1943, s.119; Alişan Özatilla, s. 229.

²⁵³ M. Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 13.

²⁵⁴ A. Eflâkî, c. II, s. 381-382; A. Gölpinar, *aynı eser*, s. 130-131; Hasan Özönder, "Mevlânâ Türbe ve Külliyesinin Tamir ve İleveler Kronolojisi", *Selçuk Dergisi*, sayı 2, Konya, 1988, s. 14.

²⁵⁵ Bkz. A. Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 230-235.

çöküntüye uğradıklarını anlamışlardır. Bu din ve devlet muhâfızlarının vefâtıyla birlikte, memleket perişân olmuş harap ve bîtap bir hâle düşmüştür. Anadolu Selçuklu Devleti ise parçalanmaya başlamıştır.

1.2. I.ALÂEDDİN KEYKUBÂD DÖNEMİNDE MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN

1. 2.1. I.Alâeddin Keykubâd ve Bahâeddin Veled

Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled, ailesiyle, Alâeddin Keykubâd'ın ısrarlı dâveti üzerine Konya'ya geldiği zaman, burada kendilerine gereken ilgi ve saygı gösterilmiştir. Bu dönem Selçukluların en parlak dönemidir. Bunun sırlarından biri, devrin devlet adamlarının mânâ âleminin büyüklerine gereken saygıyı göstermeleri olmalıdır. Alâeddin Keykubâd'ın âlim ve fâzıl insanlara ilgisi ve Konya'nın dönemin önde gelen âlimlerine ev sahipliği yapması, Larende'deki (Bugünkü Karaman) Mevlânâ ailesini de Konya'ya çekmişti.²⁵⁶

Sultan Alâeddin, sûfilere (Tasavvuf ehline) değer vermektedir. Nitekim Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled'i Sultan ve emirleri karşılamışlardır. Sultan Alâeddin, misâfirlerini bizzat sarayında ağırlamak istemişse de, Bahâeddin Veled, *“İmamlara medrese, şeyhlere hânegâh, emirlere saray, tüccarlara han, başıboş gezenlere zâviyeler, gariplere kervansaraylar münâsiptir”* diyerek, Altunapa Medresesine inmiştir. Rivâyete göre, Sultan misâfirlerine türlü hediyeler ve paralar gönderir, ancak Bahaeddin Veled *“Sizin mallarınız haramla karışık ve şüphelidir. Bana yetecek kadar esbâbım vardır ve daha atalarımızın gaza suretiyle elde ettikleri malımız duruyor”* diyerek kabul etmez.²⁵⁷ Başka bir gün Sultan Alâeddin, Mevlânâ'yı saraya dâvet eder. Alâeddin, şehrin bütün ileri gelenlerinin huzurunda, Sultanü'l Ulemâ Bahâeddin Veled'e büyük hürmet gösterir ve ona Selçuklu tahtını teklif eder. Sultanü'l-Ulemâ ona iltifatlarda bulunur. Sultan da tam bir istekle Bahâeddin Veled'in mürîdi olur. Bunun üzerine ileri gelenlerin tümü Sultana uyararak mürîd olurlar.²⁵⁸

Mevlevî kaynaklarında, Bahâeddin Veled ile Sultan Alâeddin Keykubâd arasındaki iyi ilişkilerden uzun uzadıya bahsedilir. Sultan, Bahâeddin Veled'in öğüt

²⁵⁶ A. Gölpınarlı, *aymı eser*, s. 43-44; B. J. Von Hammer Purgstall, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. I, s. 52; F. Lewis, *Mevlânâ*, s. 329-330.

²⁵⁷ A. Eflâkî, c. I, s. 188-189;

²⁵⁸ A. Eflâkî, c. I, s. 190.

ve tavsiyelerine çok önem verir. Yine rivâyet edildiğine göre, Sultan, Moğol tehlikesine karşı yaptırdığı şehrin kalesini tamamlayınca Bahâeddin Veled'den gelip kaleyi görmesini rica etmiş, o da kaleyi gezip gördükten sonra Sultan Alâeddin'e şunları söylemiştir:

“Sellere ve düşman süvarilerine karşı çok güzel bir kale yaptın. Fakat mazlumların dua oklarına karşı ne yapabilirsin? Çünkü bunlar yüz binlerce kale burçlarını ve bedenlerini delip geçerler ve dünyayı harap ederler. Sen adalet ve ihsan kalesi yapmağa, hayırlı dualardan askerler vücuda getirmeğe çalışıp gayret et. Zira bu, böyle binlerce kuvvetli surlardan senin için daha iyidir. Halkın ve dünyanın emniyeti ve amanı ondadır.” 259

Bahâeddin Veled bu ifâdeleriyle, bir devletin ayakta kalabilmesi için yalnız maddî tedbirlerin yeterli olmadığını, adaletin hüküm sürmesi gerektiğini, zulme maruz kalan insanların beddualarından çekinmek gerektiğini ve düşmana karşı alınacak asıl tedbirin bunlar olduğunu söylemek istemektedir..

Bu dönemin önemli olaylarından biri Anadolu Selçukluları ile Harizmşahlar²⁶⁰ arasında meydana gelen Yassıçimen Savaşıdır. (627/1230).²⁶¹ Yassıçimen savaşından önce Alâeddin Keykubâd, kısa bir süre önce (m.1230 veya 1231) vefât eden Bâhaeddin Veled'in türbesini ziyâret etmiş, arkasından Mevlânâ Celâleddin'in duasını almıştır. Bu savaşı Harizmşahlara karşı yapan Selçuklu hükümdârı Alâeddin Keykubâd, Harizmşahların ordusu çok güçlü olmasından dolayı tedirgindir.

Savaş başladığında, Celâleddin Harizmşah (öl. 628/1231) ordusuna doğru çok şiddetli rüzgârların esmesiyle bu ordu dağılmış, perişân olmuş, bozguna uğramıştır. 15.000 süvari uçurumlardan düşerek ölmüş, bazı askerler de atlarını bırakarak dağa doğru kaçmışlardır. Niçin kaçtıkları ise anlaşılamamıştır. Alâeddin Keykubâd ise bu

259 A. Eflâkî, c. I, s. 218.

260 Harizmşahlar için bkz. Carl Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Çev. Neşet Çağatay, Ankara, 1992, s.198-202; Ayrıca bkz. Aydın Taneri, “Harizmşahlar”, *DİA*, c. XVI, İstanbul 1997, s. 228-231.

261 A. Eflâkî, c. I, s. 185; Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-Nâme*, c. II, s. 151; B. Füzûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, Ter. Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul, 1963, s. 34; Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihân-Nüma*, c. I, Haz. Unat Köymen, Ankara, 1949, s. 36; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s. 299; Muharrem Şen, Eva de Vitray Meyorovich'e göre Mevlânâ, *Selçuklu Dergisi*, sayı 2, Konya, 1988, s. 4.

ani bozgunu anlayamamış, önce harp hilesi zannetmişse de, sonradan Harizm²⁶² ordusunun yenildiğini görerek Allah'a şükrederken, bu gâlibiyetin (Mevlânâ kaynaklı) mânevî bir yönünün olduğunun farkına varmıştır.²⁶³

Mevlânâ ve Mevlevîlik etkisi Anadolu üzerinde uzun yıllar devam etmiştir. Alâeddin Keykubâd'ın üzerinde ise çok derin izler bırakmıştır. Bu etki sonrası kendisi şeyhlere çok hürmet etmiş, dualarını almış; önemli zamanlarda evliyâ türbelerini ziyâret ederek zaferler için dua etmiştir. Meşhur vezir Celâleddin Karatay (öl. 652/1254) ise Alâeddin Keykubâd'ın mânevîyatı hakkında şunları söylemiştir: "*On sekiz sene Sultanın hizmetinde bulundum, onun gecenin üçte birinden fazlasını uyuduğunu hatırlamıyorum. Bilakis onu geceleri Kur'an okumak, namaz kılmak, dua etmek ve çalışmakla meşgûl olduğumu gördüm*" der.²⁶⁴

Alâeddin Keykubâd'ın medreseler, zâviyeler, kervansaraylar, hastaneler, köprüler, camiler ve başka hayır müesseseleri yaptırdığı, âlimlere, şeyhlere, dervişlere, zâhidlere çok saygı gösterdiği, yapılan gaza ve kazanılan zaferlerin onların mânevî etkisiyle gerçekleştiği, hatta rüyasında nuranî şahısların kedisine zafer müjdeleri verdiği ifâde edilmektedir.²⁶⁵ Kendisinin bu şekilde büyüklere tabi olması ise hem halk tarafından çok fazla sevilmesini hem de çok başarılı bir hükümdâr olmasını sağlamış, bu dönemde Anadolu Selçukluları altın çağını yaşamıştır.²⁶⁶

Tasavvufî gelenekte kerâmetvârî olayların önemi büyüktür. Aynı durum Mevlevî kaynaklarında da görülmektedir. Örneğin *Sipehsâlâr*'da ve *Eflâkî*'de, Mevlânâ'nın babası Sultan'ül Ulemâ Bahâeddin Veled'in Alâeddin Keykubâd'ın imdâdına nasıl yetiştiği anlatılmaktadır. Buna göre, Sultan Alâeddin ve adamları, Harizmşah askerinin durumunu yerinde görmek için, kılık değiştirerek bölgeye giderler. Ancak Celâleddin Harizmşah onların durumundan şüphelenir.

²⁶² Harizm için bkz. Abdülkerim Özeydin, "Harizm", *DİA*, XVI. İstanbul, 1997, s. 217-220.

²⁶³ *Sipehsâlâr*, s. 26-27; A. Eflâkî, c. I, s. 213-214; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 370-371.

²⁶⁴ O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s.392.

²⁶⁵ O. Turan, s. 392-393.

²⁶⁶ O. Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, c. I, s. 213.

Menkıbeye²⁶⁷ göre, Bahâeddin Veled'in gece rüyada Alâeddin Keykubâd'ı uyarması üzerine oradan ayrılarak, muhtemel bir tehlikeden kurtulmuşlardır.²⁶⁸

Alâeddin Keykubâd, eskiden İslâmî bir eğitim merkezi olmayan Konya'ya bazı âlim ve fâzıl kişileri çekerek, burada İslâm'ın ahlakî ve tasavvufî görüşüne yakınlık duyan ve Farsça'nın konuşulduğu kültürel bir çevre oluşturmayı başarmıştı. Bu yüzden de Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled, şehirdeki ortamı elverişli bulup yerleşmeye karar vermiştir. Burada onlar için bir nevi, bir mektep inşâ edildi. Böylece hem Bahâeddin Veled hem de oğlu Celâleddin, bir tür devlet himâyesi içinde kendilerini buldular. Mevlânâ, bundan sonra, Seyyid Bürhanüddin Muhakkik'in²⁶⁹ tensibiyle, çok köklü İslâmî eğitim merkezleri olan Halep²⁷⁰ ve Şam'da bir süre eğitim gödükten sonra, Konya'ya dönerek burada kalmayı tercih etti.²⁷¹ Mevlânâ'nın bundan sonraki hayatında, çevresinde fakîhler, filozoflar ve nazariyatçılardan ziyâde geniş halk kitlelerini buldu.²⁷²

Gerek Bahâeddin Veled'in gerekse oğlu Mevlânâ'nın derslerine devam eden yöneticiler ve elitler, kesinlikle cahil olmamakla birlikte, fıkıh ve hadis gibi İslâmî bir ilim de tahsil etmemişlerdi. O dönemde temel İslâmî bilimlerden sonra edebiyât ve şiir revaçtaydı. Eflâkî'nin verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre, Mevlânâ'nın derslerine katılanların çoğu temelde din eğitimi görmemiş veya din eğitiminde yetersiz olan insanlardan; Konya ve civarından gelen, kuyumcu Selâhaddin gibi, esnâf, tüccar vb. gibi sıradan halk kesiminden oluşuyordu. Mevlânâ'nın meclisine devam edenlerin bir kısmı kendilerini onun mürîdi olarak telakki ederken, diğerleri de, ya meraktan, ya dindarlık gayretinden veya sosyalleşme arzusu yüzünden

²⁶⁷ Menkıbeler, Allah'ın veli kullarının, bilhassa tarikat pîrlerinin ve şeyhlerin örnek ve ibret alınabilecek davranışlarını ve kerâmetlerini anlatan hikâyelerdir. Çoğulu "menâkıb"dır. Ashabın fâziletiyle ilgili hadislerin toplandığı bölüme "Kitabü'l-Menâkıb" adı verilmiştir. Tasavvufun yaygınlaşmasıyla sûfilerin hikmetli sözlerini ve fâziletli davranışlarını ifâde etmek için kullanılmıştır. Menkıbeler, herkesin anlayabileceği sade bir dille yazılmıştır. Bir çok ulu kişinin menkıbelerinin toplandığı eserlere menâkıbnâme denilmektedir. (Bkz. O. Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s. 17.)

²⁶⁸ Sipehsâlâr, s. 24-26; A. Eflâkî, c. I, s. 214-215.

²⁶⁹ Bkz. Sipehsâlâr, s. 117-120; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 44-48.

²⁷⁰ Bkz. Sipehsâlâr, s. 83-84.

²⁷¹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 44-45.

²⁷² F. Lewis, *Mevlânâ*, s. 442.

katılıyorlardı. Ancak Mevlânâ'nın özel derslerine katılabilenler, onunla kısa zamanda yakın dostluk kurabiliyorlardı.²⁷³

1.2.2. Mevlânâ'nın Dönemin Devlet Adamları İle ilişkileri

I. Alâeddin Keykubâd, Anadolu halkının şuurunda efsâneleşmiş bir hükümdâr olarak yaşamış ve adaleti hakkında bir takım menkıbeler teşekkül etmiştir. Mevlânâ'nın şiir ve gazellerinde de “Keykubâd” kelimesi büyük ve yüce pâdişah anlamında kullanılmaktadır. Bu durum, Keykubâd'ın Anadolu halkı ve Mevlânâ'nın hafızasında bıraktığı güzel bir intibadan kaynaklanmış olmalıdır.

Mevlânâ ailesini Konya'ya dâvet ederek, Mevlânâ ve Mevlevîliğin kültür tarihimizdeki yerini almasını sağlayan, bilginlere ve tasavvuf ehline iyi davranan Alâeddin Keykubâd'ın, babası Bahâeddin Veled ile ilişkilerini yetişkin olarak gözlemleyen Mevlânâ'nın, kendilerine yurt sağlayan Sultan Alâeddin'e karşı tutumunu ve hislerini anlamak zor olmasa gerek.

Selçuklu Devletinin başkentinde yaşayan ve mânevî rehberlik vasfıyla, içinde yaşadığı toplumun düşünüş ve hayat felsefesine etkisi bilinen ve toplumda dikkat çeken Mevlânâ'nın, bu vasfıyla halkın yanı sıra halkı yönetenler nezdinde de ön plana çıktığı ve kendisine saygı gösterildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Mevlevî kaynaklarından, aslında Mevlânâ'nın, dönemin diğer âlim ve şeyhlerine oranla, Selçuklu yöneticileriyle daha az görüştüğü, bu dönem devlet adamlarının diğer âlim ve mutasavvıfları daha çok ziyâret ettikleri anlaşılmaktadır.

Mevlânâ'nın mürîdleri, mürşîdlerinin büyüklüğüne rağmen, onun bu kadar ziyâret edilmemesini anlamakta zorluk çekiyorlardı. Nihâyet mürîdler, zamanın tanınmış devlet adamlarının kendisini neden ziyâret etmediklerini sorarlar. Mevlânâ mürîdlerine şöyle cevap verir: “*Siz onların yalnız gelmemesini görüyor, bizim tarafımızdan onlara yol verilmediğini görmüyorsunuz. Yanımıza gelmeleri için onlara yol vermiş olsak, sohbetimize susamış olan dostlara yer kalmazdı.*”²⁷⁴

Mevlânâ ve mürîdleri arasında geçen bu diyalogun yaşandığı günün ertesinde, birçok Selçuklu ileri gelenlerinin Mevlânâ'yı ziyârete geldikleri belirtilir. Mevlânâ emirlerin bu ziyâreti esnasında genel teâmülünü değiştirerek, onlara İlâhî bilgiler,

²⁷³ F. Lewis, s. 443-444.

²⁷⁴ A. Eflâkî, c. 1, s. 308-309; O. Nuri Küçük, s. 41-42.

lâtif ve zârif şeyler nakleder, birçok öğüt verir ve tasavvufî sırdan bahseder. Sohbetin sonunda bu tarz davranışını şöyle açıklar:

“Bizim İlâhî bilgi ve sırlarımız gerçekte dostlarımızın nasibidir. Bizim emirlerle tasavvufî sırlardan bahsettiğimiz şu sohbetimiz, onların bizi ziyârete gelmemelerini, dostlarımızın hoş karşılamayıp, yanlış değerlendirmelerinden kaynaklandı. Eğer biz emirlere bu şekilde sohbette bulunsak ve onlar bizim sohbetimize sık sık gelseler, dostlarımız buna rızâ göstermezlerdi. Bu sebeple bize düşen vâzife, emirlerin halkın işleriyle meşgul olmaları ve biz dervişlere eziyet etmemeleri için onlara dua etmektir.” 275

Bu ifâdelerden, Mevlânâ'nın herkesin görevini yapması gerektiği mesajını vermek istediğini anlayabiliriz. Buna göre, devlet adamlarının görevi ülkeyi en güzel ve adil bir şekilde idâre etmek olduğu gibi, vaktini zikir ve ibâdetle geçiren ehllullahın da vâzifeleri, Allah'a karşı kulluk görevlerini en güzel bir şekilde yerine getirmeleri ve devlet işleriyle uğraşanların muvaffakiyeti için dua etmeleri olmalıdır.

Mevlânâ'nın, dönemin devlet adamlarıyla içli-dışlı olmamasının bir sebebi de, dönemin ileri gelenlerinin Mevlânâ'yı mürîdlerinden dolayı tenkit etmeleridir. Bu konu ile ilgili olarak rivâyet edilir ki, Mevlânâ'ya çok saygı besleyen Mu'ineddin Pervâne bir toplantıda, *“Mevlânâ'nın mürîdleri acayip insanlardır. Çoğu aşağı tabakadan ve zenaat sahibi kimselerdir. Onun etrafında şehrin ileri gelenleri hemen hiç yoktur. Her nerede bir terzi, bir bakkal varsa onu mürîdliğe kabul ediyor”* şeklinde konuşuyor. Bu sırada semâ'da²⁷⁶ olan Mevlânâ şöyle bağırır ve *“Bizim Mansur²⁷⁷(öl. 309/922), hallaç değil miydi? Şeyh Ebubekir-i Buharî dokumacı*

²⁷⁵ A. Eflâkî, c. I, s. 309; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 219.

²⁷⁶ Semâ', "işitmek, dinlemek" gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvuf ıstılahı olarak semâ, "dinî mûsikî" anlamında kullanılmış, daha sonraki asırlarda Mevlevîlerin zikir meclislerine isim olarak verilmiştir. Sufiler bazı ayet ve hadislerden hareket ederek semâ meclislerinde mûsikî dinlemenin mübah olduğunu söylemişler, bazı sûfler de belli şartlarla buna izin vermişlerdir. XIV. Yüzyıldan itibaren Mevlevî tarikatının zikrine isim olarak verilen Semâ'ya "Mukabele" de denmiş ve zikir meclislerinin sembolü haline gelmiştir. Mevlevî semâ'sının esası, mûsikî ve rakstır. Bugünkü şekliyle Pîr Âdil Çelebi (öl. 865/1460) tarafından ortaya konmuş olduğu kabul edilmektedir. Semâ, Mevlevî tekkeleri ve zâviyelerinde "semâhâne" denilen kare şeklindeki merkezî bir salonda yapılır. Semâ, Mevlevîliğe göre, tamamen ilâhî aşk ve vecdi sembolize eder. (Bkz. A. Eflâkî, c. I, s. 792-794; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 214-215; Ethem Ruhi Fığlalı, *Tasavvuf ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, s.179-181; Ayrıca bkz. Bayram Ali Çetinkaya, "İkiz Ruhlar"ın Konuşma Dili Semâ, *Tasavvuf Dergisi*, Mevlânâ'ya Armağan Sayısı, sayı 20, Ankara, 2007, s. 93-115.

²⁷⁷ Mansur Hallac hakkında bilgi için bkz. A. Schimmel, s. 65-77

değil miydi? Onların sanatları kendi marifetlerine ne ziyân getirdi ki?” der. Bunun üzerine Pervâne yaptığı yanlışı anlayarak Mevlânâ’dan özür diler.²⁷⁸

Başka bir zamanda, yine Pervâne, “*Hüdavendigâr Hazretleri, eşi olmayan bir pâdişahdır. Onun gibi bir hakikat sultanının asırlar boyunca gelmiş olduğunu sanmıyorum. Fakat müridleri çok mânasız ve fena insanlardır*” der. Mevlânâ’nın muhiblerinden biri Pervâne’nin bu sözlerini Mevlânâ’ya iletir. Mevlânâ, hemen bir kağıda şunları yazarak Pervâne’ye gönderir: “*Eğer benim müridlerim iyi insan olsalardı, ben onların müridi olurum. Kötü insan olduklarından, ahlâklarını değiştirip iyi olmaları, iyiler ve iyi amel eden insanlar sırasına girmeleri için onları müridliğe kabul ettim.*”²⁷⁹ Mevlânâ’nın bu tavırlarından anlıyoruz ki, o insanlara insan oldukları için değer veriyor ve onları irşâd etmeye çalışıyor. Ona göre, zengin olmanın veya makam sahibi olmanın insanlara tek başına verdiği bir değer bulunmamaktadır.

Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh* adlı eserine Hazret-i Peygamber’in (s.) şu hadisiyle başlıyor: “*Bilginlerin kötüsü emirleri ziyâret eden, emirlerin iyisi bilginleri ziyâret edendir. Fakat fakirin kapısına gelen emir ne kadar hoş ve emirlerin kapısındaki fakir ne kadar kötüdür.*” Mevlânâ’ya göre halk bu hadisi yanlış yorumluyor. Halka göre “*Bir alimin, bilginlerin en kötüsü olmaması için, emiri ziyâret etmemesi lazımdır ve emiri ziyâret etmek ona yakışmaz.*”

Mevlânâ, yukarıdaki hadisin mânâsının şöyle olması gerektiğini ifâde ediyor: “*Âlimlerin kötüsü, emirlerden yardım gören ve emirler vasıtasıyla durumunu düzelden, kuvvetini elde edendir. Emirler bana bağışlarda bulunur, saygı gösterirler, bir yer verirler düşüncesi ve onların korkusu ile okuyan kimse bilginlerin en kötüsüdür.*”²⁸⁰

Mevlânâ, bu hadis yorumuyla, ilim adamlarının emirleri, dünyalık menfaatler için ziyâret etmemesi gerektiğini ve onların emirleri, nasihat edip, doğru yolun gösterilmesi için ziyâret edebileceklerini ifâde etmektedir. Mevlânâ’nın hayatına ve eserlerine baktığımız zaman bütün ömründe, belirttiği bu mânaya uygun yaşadığını görebiliriz.

²⁷⁸ A. Eflâkî, c. I, s. 328; A. Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s.217.

²⁷⁹ A. Eflâkî, c. I, s. 303-304; Clement Huart, s. 135; O. Nuri Küçük, s. 45-46.

²⁸⁰ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 3-4.

1.3. II.GİYÂSEDDİN KEYHÜSREV VE MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN

1.3.1. II. Giyâseddin Keyhüsrev –Mevlânâ İlişkisi

Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd²⁸¹ 635/1237 senesinde zehirlenerek²⁸² öldüğü zaman geride üç oğlu kalmıştı. Bunlar 16 (veya 13-14) yaşlarında Giyâseddin Keyhüsrev, 8-9 yaşlarında İzzeddin Kılıçarslan ve daha küçük yaşlarındaki Rükneddin idiler. Veliâhd İzzeddin Kılıçarslan olmasına rağmen, ileri gelen emirler Kayseri’de bulunan Giyâseddin Keyhüsrev’in tahta çıkmasını daha uygun görerek onu tahta geçirdiler.²⁸³

II. Giyâseddin Keyhüsrev, kendini bilen ve akıllı devlet adamlarını değil, cahil insanları tercih ediyor, dünyevî zevk ve eğlencelerle vakit geçiriyordu. Mutasavvıf ve mürşidlerle görüşmüyor, onların hayır dualarını almıyor, hatta idraksiz ve çok cahilâne konuşmalar yapıyordu. Bunun üzerine Mevlânâ Celâleddin ve mürîdleri Sultan’ın sarayından uzaklaştılar.²⁸⁴ Sultan Giyâseddin, yalnızca kendi ordusunun zâhirî gücüne güveniyor, kendisini yenilmez zannediyordu. Hatta o kadar ileri giderek, bir Müslüman devlet adamına yakışmayan şu sözleri söylemiştir: "*Allah onlarla olsa dahi Tatarları (Moğolları) mağlup ederim.*" Ancak durum tersine cereyân etmiş, 1243’de Köseadağ’da meydana gelen savaşta ise Moğollar az bir kuvvetle koca Selçuklu ordusunu büyük bir mağlubiyete uğratmışlar, hesapsız ganimetler elde etmişlerdir.²⁸⁵

Selçuklu ordusunun Köseadağ mağlubiyetinden sonra Moğollar Anadolu’yu işgâle başlamışlar, her tarafı yağma ve talan etmişlerdir. Celâleddin Karatay, bu dağınkılığı toparlamaya çalışmışsa da, onun vefâtıyla Moğolların baskısı ve müdâheleleri daha çok artmış, aşırı ölçüde haraç ve vergiler almaya başlamışlar, veremeyenleri öldürmüşler, zulümler yapmışlardır.

²⁸¹ Alâeddin Keykûbad hakkında bilgi için bkz. O. Turan, *Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s. 298-300; İ. Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 65-68; E. Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 139-148; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Seçuklular Dönemi*, TTK, Ankara, 1993, s. 168-180.

²⁸² B. J. Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. I, s. 53; A. Gönül, *Selçuklular Tarihi*, c. II, s.169-170.

²⁸³ Ahmed bin Muhammed, *Selçuk-Nâme*, c. II, s. 155; E. Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara, 1993, s. 148; A. Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, Kayaseri, 1994, s. 36; Ali Gönül, c. II, s. 173.

²⁸⁴ B. J. Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. I, s. 54.

²⁸⁵ O. Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkuresi*, c. 1, s. 91-99 ; E. Merçil, *Müslüman Türk Devletler Tarihi*, s. 151-152; C. Brockelmann, s. 214; C. Alptekin, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, c. VIII, s. 305, İst., 1992; A. Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi c. I*, s. 38; A. Gönül, *age.*, s. 190-194.

Anadolu başarısız ve yeteneksiz devlet adamları yüzünden mahv-u perişân olmuş, çok sayıda ocak sönmüş, kıtlıklar ve salgın hastalıklar başlamıştır. Bu sırada Mevlânâ Celâleddin ise Anadolu halkına yardım etmiş, yaraları sarmış, kıtlık çeken halka buğday dağıtmış, insanlara moral vermek için dervişler görevlendirmiştir. Böylece Anadolu halkına sahip çıkmış ve yalnız olmadıklarını göstermiştir. Tüm bunları gören Moğollar da Konya'yı almak için harekete geçmişlerdir. Çünkü işgal edilmeyen tek yer Konya'dır.²⁸⁶

Moğol Komutanı Baycu Noyan,²⁸⁷ Konya'yı kuşatmış, tüm halkı ölüm korkusu sarmıştır. İnsanlar Moğollardan çok korktukları için birbirleriyle helalleşmeye başlamışlardır. Her şeyden ümitlerini kestikleri bir anda Mevlânâ'ya gidip yardımını istemişlerdir. Mevlânâ da halkın isteğini yerine getirmiş, Konya'nın Kulağı Küpeli kapısından çıkıp, Konya Meydanı arkasında bulunan tepede kuşluk namazını kılmaya başlamıştır. Yeşil elbiseli bu zatın kerâmetini gören (cismen, zâhiren çok büyümüş ve devleşmiştir) ve haşmetinden korkan Moğollar şehre dokunamamışlar, hediye olarak gönderilen parayı ve malı alıp geri dönmüşlerdir. Yalnız Baycu Noyan yemin ettiği için surların bir miktarını yıktırmıştır. Oysa Konya'yı yerle bir edeceğini söyleyen bu Moğol komutanı şehre hiçbir şey yapamamıştır. Konya ise bundan sonra "*Evlîyâ Şehri*" ünvanıyla anılmaya başlanmıştır.²⁸⁸

1.4. MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN VE SÜLEYMAN PERVÂNE

Kösedağ mağlubiyetinden sonra, Selçuklular Moğolların hâkimiyetine girmiş, Anadolu halkı ise gittikçe ağırlaşan Moğol baskısından kurtulacakları günü hasretle beklemişlerdir. Ancak bu baskılara rağmen Anadolu'da gelişen iktisâdî ve medenî yükseliş devam etmiştir. Bu devrede Moğolların daimî müdâhele ve baskıları ile birlikte, Selçuklu Devletinde saltanat mücâdeleleri ve ihtiraslı devlet adamlarının entrikaları da devam etmiştir. Zamanın devlet adamlarından vezir Mu'ineddin Süleyman Pervâne, dışta Moğolların ve içte Selçuklu devleti ileri gelenlerinin güvenlerini kazanan politikaları ile, otuz yıl devleti kısmen de olsa ayakta

²⁸⁶ A. Özatilla, s. 6-7.

²⁸⁷ Bkz. A. Yuvalı, s. 138-140.

²⁸⁸ A. Eflâkî, c. 1, s. 453-454; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 218; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara 1988 ss. 69-70.

tutabilmiş, Selçuklu topraklarında yegâne söz sahibi olmuş, müsbet ve menfi taraflarıyla bir “*Pervâne Devri*” yaşatmıştır.²⁸⁹

Mu’ineddin Pervâne, âlim, şeyh ve mutasavvıflara çok saygılı davranıyor, medrese ve zâviyeler inşâ ediyor, onlara maddî yardımlarda bulunuyor, sözlerini dinliyor ve hayır dualarını alıyordu. Çok sayıda âlim ve şeyhlerden dostu vardı. Bunların bazıları: Sadreddin Konevî, Sıraceddin Mahmud, Şeyh Fahreddin Irakî, Celâleddin Mahmut, Baba Kemâl Cendi, Taceddin Erdebilî ve İzzeddin Mehmed'dir. Mevlânâ Celâleddin'in ise Pervâne'nin yanında çok müstesna bir yeri vardır. Onunla münâsebetleri çok sık ve çok sıklıdır. Eflâkî'nin Menâkibinde, Mevlânâ ile birlikte ismi en çok geçen devlet adamıdır. Sohbetlerine ve ziyâfetlerine katılır, saygıda kusur etmez, irşâdlarından faydalanır ve feyz alırdı. Dergâha gelir ve mürîdlerle iyi ilişkiler içerisinde olurdu.

Mevlânâ, mektuplarında kendisi için, "Uluğ Pervâne, Pervâne-i azum, Katığ uluğ Pervâne, Mu'ineddin Pervâne Beg" unvanlarını kullanmıştır. Bu da bizlere, aralarındaki münâsebetin mükemmelliğini göstermeye kâfidir.²⁹⁰ Ancak Mu'ineddin Süleyman'ın, zamanın ilim adamlarına olan yakınlığı ve saygısı, Mevlânâ ile olan ilişkilerinden ibâret değildir. Meselâ Sadreddin Konevî'yi de Pervâne'nin sıkça ziyâret ettiği kaynaklarda belirtilir. Ayrıca Pervâne'nin o günün tanınmış âlimlerinden olan, *Lemâat* isimli eserin sahibi Fahreddin Irakî'yi de çok sevip saydığı ve hatta onu kendine şeyh olarak kabul ettiği ifâde edilir.

Mu'ineddin Pervâne'nin, Mevlânâ'yı ziyârete geldiği zamanlarda, aralarındaki diyalogun genelde sohbet ve nâsihat havasında geçtiği anlaşılmaktadır. Kimi zaman Mevlânâ, herhangi bir olay nedeniyle Pervâne ve onunla beraber gelen emirlere nâsihat ederken, kimi zaman da bu istek Pervâne'den gelmektedir. Mevlânâ nâsihat ederken âlimleri, salihleri, ârifleri ve fakirleri koruyup kollamasını istiyor; güçsüzlere zulmetmemesini, mazlumlara karşı haksızlıkta bulunmamasını tembih ediyor ve yapılan bazı icrâatlardan dolayı Pervâne'yi eleştiriyordu.

²⁸⁹ O. Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Meşkûresi Tarihi*, c. II, s. 150-161; E. Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 156-160; F. Lewis, *Mevlânâ*, s. 336; O. Ünal, *Horasan'dan Anadolu'ya*, s. 175; A. Gönül, *Selçuklular Tarihi*, c. II, s. 238-241.

²⁹⁰ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 524-525.

Mevlânâ Celâleddin'in arzusu ile Mu'ineddin Pervâne fakirlere yardım ediyor, Anadolu'nun düştüğü ızdıraptan kurtulması için çalışmalar yapıyor, sosyal ve ekonomik olarak yaraları sarmaya çalışıyordu. Mevlânâ'nın himmeti ve kendisinin gayretleriyle Anadolu'daki Müslüman halk biraz rahatlıyor, çekilen çileler hafifliyordu. Böylece Mevlânâ'nın Anadolu üzerindeki izleri derinleşiyor, Anadolu insanının Mevlâna'ya hayranlığı ise gündend güne artıyordu.²⁹¹

Ancak Pervâne, Mevlânâ'nın her nâsihatını yerine getirmediği için Mevlânâ'nın ikâzlarıyla da karşılaşılıyordu. Bir gün Pervâne, Mevlânâ'dan kendisine nâsihat etmesini ister. Mevlânâ ona “*Kur'an'ı ezberlediğini duydum*” der. Pervâne “*evet*” diye cevap verir. Mevlânâ şöyle devam eder: “*Hadisler hakkındaki Cami'-ül Usûl'ü de Şeyh Sadreddin'den dinlediğini duydum. Madem ki, Allah ve onun Resûlü'nün sözlerini okuyorsun ve onlardan nâsihat almıyorsun ve hiçbir ayet ve hadis müktezasınca âmel etmiyorsun, benim nâsihatımı nasıl dinler ve ona nasıl uyarısın?*” der. Mevlânâ'nın bu ifâdelerinden çok etkilenen Pervâne ağlayarak dışarı çıkar ve bundan sonra iyi âmel işlemekle, âdaletle ve ihsan dağıtmakla ilgili meşguliyetlerine ağırlık verir.²⁹²

1.5. II. İZZEDDİN KEYKÂVÛS DÖNEMİNDE MEVLÂNÂ

II. Giyâseddin Keyhüsrev öldüğü (öl. 644/1245) zaman, geride on bir yaşında İzzeddin Keykâvûs, dokuz yaşında Rükneddin Kılıçarslan ve yedi yaşında Alaeddin Keykubâd olmak üzere üç oğlu kalmıştı. Bunlardan Gürcü Hâtun'dan olan ve en küçüğü olan Alâeddin Keykubâd veliahd idiyse de, devlet ileri gelenleri II. İzzeddin Keykâvûs'u (öl. 677/1279 veya 1280) Selçuklu tahtına çıkardılar.²⁹³ Bu sırada Güyük Han'ın (öl. m.1249) Moğol tahtına çıkması münâsebetiyle Sultan II. İzzeddin Moğolistan'a dâvet edilir. Ancak Moğolistan'a Sultan'ın kardeşi Rükneddin Kılıçarslan'ın gönderilmesine karar verilir. Moğollar, beklentilerin aksine Kılıçarslan'ı Sultan olarak geri gönderir. Bu durum kardeşler arasında taht mücâdelesinin meydana gelmesine sebep oldu. Bir süre sonra İzzeddin Keykavus mücâdeleyi kazanarak tekrar sultan oldu. Fakat Moğol Baycu Noyan'a yenilen

²⁹¹ F. Lewis, *Mevlânâ*, s. 337; A. Özatilla, s. 220-224.

²⁹² A. Eflâkî, c. I, s. 344; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 220; Mevlânâ-Pervâne ilişkileri hakkında geniş bilgi için bkz. O. Nuri Küçük, *Mevlânâ ve iktidar*, Konya, 2007, s. 49-67.

²⁹³ A. Gönül, *Selçuklular Tarihi*, c. II, s. 206-208.

İzzeddin Keykâvûs önce Antalya'ya kaçtı, oradan da Bizans'a sığındı. Bunun üzerine Selçuklu tahtına Rükneddin Kılıçarslan geçti (655/1257).²⁹⁴

Bâdireli bir saltanat dönemi geçiren II. İzzeddin Keykâvûs, Mevlânâ ile yakın ilişkileri olan ve ondan sürekli öğüt isteyen bir sultandı.²⁹⁵ Mevlânâ'nın semâ meclislerine katılan Sultan'a, Mevlânâ "oğul" diye hitap etmektedir. Sultan İzzeddin Konya'da olduğu zaman Mevlânâ ile sıkça görüşür, Konya dışında olduğu zaman da onunla mektuplaşırdı. Mevlânâ mektuplarında, Yusuf Peygamber'in babası Hz. Yakup'tan ayrılışını anlatır ve Sultanla durumunu baba-oğul iki peygamberin durumuna benzetir, bütün müridlerin dualarının kendisiyle olduğunu belirtir ve mümkün olan en kısa zamanda görüşme temennisinde bulunurdu. Mevlânâ, İzzeddin'in hükümdârlığı kardeşleriyle paylaşma zorunda kalması dolayısıyla kendisini tesellî eder, bunu dünyanın geçiciliğine ve güvenmezliğine verir.²⁹⁶

Eflâkî *Menâkıb*'ında, Sultan İzzeddin ile Mevlânâ ilişkileri hakkında bir olaydan bahsetmektedir. Buna göre, Sultan, saltanatının başlangıcında çok gururluydu. Veziri olan Sahib Şemseddin İsfahânî (öl. m. 1249) ise Mevlânâ'ya bağlı olup sürekli onu ziyâret ediyordu. Bundan rahatsız olan Sultan, vezirine Mevlânâ'ya bağlılığının sebebini sorar. Vezir Mevlânâ'nın fâziletlerinden ve kerâmetlerinden bahsederek Sultan'ın Mevlânâ'ya karşı yumuşamasını sağlar.

II. İzzeddin Keykâvûs, bir gün din ulularını sınamak için bir hokkanın içine bir yılan yavrusunu koyarak, kapağını kapatır. Emirlerine ve vezirlerine "*Bu hokkayı bana Bizans Tekfuru bir çok hediyelerle gönderdi. Tekfur bana 'Eğer dininiz hak ise bilginleriniz bu hokkada ne olduğunu söylerler. Bilirlerse ben de haraç vermeyi üstüme alırım' diyor*". Herkes bu soru karşısında şaşırır ve Sultan İzzeddin, Pervâne'nin bu hokkayı alıp Konya'nın bütün şeyhlerine, âlimlerine ve kadılarına göstermesini emreder ve "*Bu bilginler, haklarındaki itikadımızın doğruluğunun iki misli olması için bu hokkada ne olduğunu söylesinler*" der. Bu durum karşısında herkes acze düşer. Sadece Mevlânâ durumu anlıyor ve bunu müridi Selahaddin'in söylemesini söylüyor. Şeyh Selahaddin İzzeddin'e "*Ey İslâm Sultanı! Bu bîçâre*

²⁹⁴ Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-Nâme*, s. 155-156; İ. Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s.69; E. Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 153-155; F. Lewis, *Mevlânâ*, s. 333; A. Gönül, *Selçuklular Tarihi*, c. II, s. 214.

²⁹⁵ F. Lewis, *Mevlânâ*, s. 332.

²⁹⁶ F. Lewis, *Mevlânâ*, s.333.

yılan yavrusunu niçin bu hokkaya hapsettin? Allah'ın dostlarını sınamak insanlıktan uzaktır. Hele senin ziyâretiyle şereflediğin Allah dostu (Mevlânâ), bu gök hokkalarının bütün sırlarına ve yer âleminin bütün zerrelere ve yaratılış sırlarına tam mânasıyla vakıftır.” Dedikten sonra semâ başlar ve Sultan'ın da Mevlânâ'ya olan saygısı artar ve ona mürîd olur.²⁹⁷

II. İzzedin Keykavus ile Mevlânâ arasındaki ilişki konusunda bize bir kanaat verebilecek başka bir olay daha Eflâkî tarafından aktarılmaktadır. Buna göre, İzzeddin Keykâvûs bir gün Mevlânâ'yı ziyârete gidiyor. Mevlânâ Sultan'a iltifat etmeyince, Sultan boynunu bükerek Mevlânâ'dan bir nasîhat istiyor. Mevlânâ İzzeddin'e şöyle diyor: “Sana ne öğüt vereyim. Sana çobanlık vermişler, sen kurtluk ediyorsun. Sana bekçilik emretmişler, sen hırsızlık ediyorsun. Allah seni Sultan yaptı, sen şeytanın sözü ile hareket ediyorsun.” Bu sözler karşısında Sultan ağlayarak dışarı çıkar, tövbeler eder ve “Ey Allah'ım Mevlânâ hazretleri bana sert sözler söyledi ise de, senin için söyledi. Ben zavallı kul da bu tevazuu senin pâdişahlığından dolayı gösteriyor ve sana yalvarıyorum. Bu iki riyasız sıdkın hürmetine bana merhamet et” der. Mevlânâ dışarı çıkar Sultanın gönlünü alarak şöyle der: “Git yüce Allah sana merhamet etti ve seni bağışladı.”²⁹⁸

Yine bir gün Sultan II. İzzeddin, vezir ve emirleriyle Mevlânâ'yı ziyârete gelirler. Ancak Mevlânâ “kapıyı kapatın” der ve bir hücrede gizlenir. Kendisine Sultan geldi derlerse de o “Sultan'a 'Zahmet etmesinler' deyin” der, bunun üzerine Sultan beraberindekilerle geri döner.²⁹⁹ Bütün bunlardan anlıyoruz ki, ziyâretler tek taraflı olmuş, Mevlânâ, hiçbir sultan zamanında saraya gitmemiştir. Ayrıca Mevlânâ, zamanın idârecilerine hoş görünmeye çalışmamış, gerçekleri her zaman bütün çıplaklığıyla ifâde etmiş, idârecilerin kahrını hiç kâle almamıştır. Zamanın idârecileri de çoğunlukla, Mevlânâ gibi mânevîyat sultanlarının ikâzlarından alınmamış, dediklerini yapmamış olsalar bile, onlara saygıda kusur etmemişlerdir.

²⁹⁷ A. Eflâkî, c. II, s. 289-292.

²⁹⁸ A. Eflâkî, c. I, s. 669-670.

²⁹⁹ A. Eflâkî c.,I, s. 448; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 219-220.

1.6. IV. RÜKNEDDİN KILIÇARSLAN DÖNEMİNDE MEVLÂNÂ

II. Giyâseddin Keyhüsrev'in ikinci oğlu olan IV. Rükneddin Kılıçarslan, (öl. m.1276) ağabeyi II. İzzeddin Keykâvûs zamanında Moğolistan'a gönderilince, oradan Sultan olarak geri döndü. Bir süre ağabeyi II. İzzeddin ile müşterek sultanlık yaptı.³⁰⁰ Daha sonra Moğollardan kaçan II. İzzeddin Keykavus Bizans'a sığınınca, Moğol Baycu Noyan'ın onayıyla Rükneddin Kılıçarslan Selçuklu tahtına oturdu. Ancak daha sonra geri dönen İzzeddin Keykavus, Rükneddin Kılıçarslan ile taht mücâdelesine başladı.³⁰¹ Sonunda Moğollar da devletin ikiye bölünüp iki kardeş arasında paylaşılmasını kabul etti.³⁰²

Ülkenin batı tarafı İzzeddin'e doğusu Rükneddin'e verilmişti.³⁰³ Ancak IV. Rükneddin Kılıçarslan Moğollardan yardım alarak, İzzeddin'in yenilmesine ve tekrar Bizans'a sığınmasına sebep oldu. Böylece m.1262 yılında devlet tekrar IV. Kılıçarslan'a kaldı. Ancak, Moğollardan destek alan Mu'ineddin Pervâne, Abaka'nın emriyle, kendisi de kardeşi Alâeddin'i zehirlemiş olduğu için, IV. Kılıçarslan'ın önce içkisine zehir koyup zehirledi sonra da boğdurdu. (m.1266)³⁰⁴

Rivâyet edilir ki, Mu'ineddin Pervâne'nin Mevlânâ için hazırladığı bir toplantıda Sultan Rükneddin de bulunmaktaydı. Semâ gündüzden gece yarısına kadar sürünce Sultan'ın beli ağrımış, bunu hisseden Mevlânâ semâ'ı durdurmuş. Ancak müridlerden biri semâ'ı bırakmamış ve nara atmaya devam ediyormuş. Sultan bu adamın bağırışından rahatsız olunca Mevlânâ şöyle demiş: “*Siz sadece içinizde oynayan ve sizi kulağından çekip aşağılık ülkesine çeken bir kurt sebebiyle bu kadar kaynaşıyor, huzur bulamıyor, bir an bile velilerin sohbetine tahammül edemiyorsunuz. Bir kimsenin içinde ağzı açık bir ejderha bulunursa ve bu ejderha yüce âleme yükselmek isterken, o kimseyi de en alçak yere sürüklemek isterse, o kimse nasıl rahat edebilir?*” Bu sözler üzerine müridler nara atıp sevindiler.

³⁰⁰ E. Merçil, s.154-155; A. Gönül, c. II, s. 209-211.

³⁰¹ Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-Nâme*, s.155-156.

³⁰² E. Merçil s. 154-155.

³⁰³ A. Yuvalı, s.111.

³⁰⁴ Ahmed bin Mahmud, s. 155-156; Hammer, c. I, s. 56; E. Merçil, s. 156-157.

Mevlânâ'nın kerâmetini gören Sultan Rükneddin söylediklerinden dolayı pişman olarak baş koyup mürîd olur ve Mevlânâ'ya bağlılığı artar.³⁰⁵

IV. Kılıçarslan vücutça kuvvetli, yakışıklı, cesâretli, ata binmeyi seven, kılıç ve mızrak kullanmakta usta bir hükümdâr idi. Mevlânâ Celâleddin ile arası çok iyidir. Onu saraya dâvet eder, fikirlerini alır ve saygı gösterip sohbetlerine katılırdı. Ancak Mevlânâ, Sultan'dan dünyalık kabul etmemekteydi. Nitekim Sultan IV. Rükneddin'in gönderdiği beş kese altını hendeğe attırıldığı ifâde edilmektedir.³⁰⁶

IV. Rükneddin, bir sohbet esnasında Mevlânâ Celâleddin'e karşı hatalı bir cümle kullandı. Sultan, Türkmen şeyhlerinden Buzağı Baba'yı (Baba Merendi)³⁰⁷ kendisine "baba" edindiğini söyleyince, Mevlânâ "*sen kendine baba buldun ise biz de bir evlat buluruz*" deyip sohbeti terk etmiştir.³⁰⁸ Bu durumdan pişman olan Sultan, Pervâne vasıtasıyla Mevlânâ'dan özür dilemek ister. Bunun için büyük bir semâ tertip edilip Konya'nın bütün şeyhleri ve ileri gelenleri dâvet edilir. Emir Pervâne Sultan adına Mevlânâ'dan özür üstüne özür diler. Bir süre sonra, hepsi gümüş ve altın kaplarla dolu bir sofraya hazırlanır ve Sultan'ın adeti üzere, şarkıcılar şarkılar söylemeye başlarlar. Mevlânâ, sofraya itibâr etmez ve "*Bu tiksiniyen yemeği, bu tiksiniyen kab içine koymak ve Allah dostlarının önüne getirmek, icrâ ve idâresi tedbire ihtiyaç gösteren bir dinin ve insanlık mezhebinin dışındadır. Allah'a şükürler olsun ki, O, bize kâse ve keselerden tam bir ferâgat bağışlamış ve bizi bu şeylere doyurmuştur*"³⁰⁹ der ve semâ'a kalkar. Bunun için hizmetçiler sofrayı toplamak zorunda kalırlar. Bu hal Sultan'ın hoşuna gitmez. Sultan'ın durumunu anlayan Mevlânâ, semâ esnasında şu gazeli söyler: "*Allah'a yemin ederim ki, ne yağlıya, ne tatlıya, ne de altın dolu keseye, ne de altın kaba meylim var.*"³¹⁰

³⁰⁵ A. Eflâkî, c. I, s. 322-323.

³⁰⁶ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 220.

³⁰⁷ Abdülbaki Gölpınarlı Baba-i Merendi hakkında şunları söylemektedir: "Bu zatın kim olduğunu bilmiyoruz. Ancak, Sipehsâlâr'da adı 'Buzağı' olarak geçen bu zata 'Şeyh Bâbâ-yı Merendi' dediğini Eflâkî'den öğreniyoruz. Her iki kaynağa göre, 'Bâbâ-yı Merendi' Sultan Rükneddin'e epeyce nüfuz etmişti." (Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 241-242.)

³⁰⁸ Sipehsâlâr, s. 87-88; A. Eflâkî, c. I, s. 323-324; O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s. 531-532.

³⁰⁹ A. Eflâkî, c. I, s. 374.

³¹⁰ Sipehsâlâr, s. 88; A. Eflâkî, s. 375.

Mevlânâ, bahsi geçen toplantıdan sonra medresesine döner. Ancak Mevlânâ, toplantı esnasında Sultanı tahtta başsız görür. Hüsâmeddin de aynı durumu görmüştür. Bundan sonra Sultan IV. Kılıçarslan bir boşluğa düşmüş, ne yapacağını bilememiş ve düşmanları tarafından hazırlanan tuzaktan kurtulamamıştır. Nitekim Kayseri’den gelen Moğol emirleri Rükneddin’i Kayseri’ye dâvet ediyorlardı. Sultan Mevlânâ’dan izin istedi. Mevlânâ ise gitmesini uygun görmedi. Ancak Sultan, kendini Kayseri’ye gitmek zorunda olduğunu düşünür ve gider. Birkaç gün sonra Mevlânâ, etrafındaki cemâata “*Bir aziz ahiret yolculuğuna çıkmıştır; onun için gayip namazı kılalım*” der ve bu niyetle namaz kılar. Sonra semâ’a kalkan Mevlânâ, şu gazeli okur:

“Sana oraya gitme, seni yakalarlar, zîrâ çok eli uzun kişilerdir, ayağını bağlarlar demedim mi?

Demedim mi, sana orada tuzak yem içindedir. Tuzağa düştüğünde, seni nasıl kurtarırlar?”

Birkaç gün sonra gelen haber ile, Sultan’ın, Mevlânâ’nın işaret ettiği günde öldürüldüğü anlaşılır.³¹¹ IV. Rükneddin, yiğit, cesâretli ve kuvvetli olmasına rağmen, Moğollardan izin alan Pervâne, onu, Moğol beylerinin yardımıyla boğdurarak öldürmüştür.(m.1266).³¹² Bundan sonra Selçuklu Devleti çok zor anlar ve günler yaşamış, dağılmaya başlamıştır.

Rivâyet edilir ki, Moğol komutanı Geyhatu, Aksaray’a geldiğinde, Konya’ya bir elçi göndererek kendisinin geleceğini ve şehrin hazırlanmasını istemiştir. Fakat birkaç kişi tarafından bu elçi öldürülmüştür. Bu duruma çok kızan Moğol komutanı Konya üzerine yürümüş ve bu şehri yağmalamaya karar vermiştir. Konya halkı ise bundan çok fazla korkmuştur. Konya’ya yaklaşıldığı sırada Geyhatu bir rüya görür. Rüyasında, Mevlânâ’nın türbesinden heybeti ile çıktığını, boğazını sıktığını ve kendisinin bu niyetinden vazgeçip derhal geri dönmesini sert bir dille söylediğini görmüştür. Titreyerek uyanan Geyhatu, rüyasını anlattığında, kendisine Mevlânâ’nın “*Bu şehir bize aittir*” dediği anlatılır. Bunun üzerine Geyhatu, Konya’ya

³¹¹ Sipehsâlâr, s. 88-89; A. Eflâkî, c. I, s. 324-325. (Eflâkî’de Sultan’ın çağrıldığı yer “Aksaray” olarak geçmektedir.)

³¹² E. Merçil, s. 157.

dokunmayacağını söyler. Mevlânâ'nın türbesini ve Sultan Veled'i ziyâret edip saygılı bir şekilde çekilip gider.³¹³

Geyhatu, Konya'ya gazapla, yağma, tahrip ve katl niyetiyle gelmiş, fakat tâzim ile geri dönmüştür. İşte büyüklere saygı ve hürmet devam ettikçe onların himâyesi de devam eder. Onlar kadar sadık ve kadîrşinâs kimse de yoktur. Bunun içindir ki aslanan, bulunulan zaman ve mekân içerisinde onlara tâbî olmak, onların değer ve kıymetini çok iyi bilip anlamaktır.³¹⁴

1.7. MEVLÂNÂ VE DİĞER BAZI DEVLET ADAMLARI

Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, Mevlânâ son derece muktesit bir şekilde yaşamıştır. Fetvâ ve ders karşılığı aldığı az miktardaki para ile geçinirdi.³¹⁵ Devlet adamlarından para kabul etmezdi. Evinde çok kere yiyecek bulunmazdı. Son hastalığında elli iki dirhem borcu vardı. Alacaklı, Mevlânâ'nın ölümünden önce bu borcu bağışlamış, o da bundan dolayı Allah'a şükürler etmiştir. Bir kadından başka karısı olmayan Mevlânâ, köle ve câriye de bulundurmamıştır. Kızının bir gün hizmetçisini incittiğini görünce buna çok canı sıkılmış ve kızına “*İster misin fetvâ vereyim, bütün âlemde ne kul bulunsun ne câriye, hepimiz kardeşiz*” diye çıkmıştır.³¹⁶

Mevlânâ, güler yüzlü, tatlı sözlü, ailesine karşı müşfik olan ve sözlerinde lâtifeler, nükteler bulunan; bütün insanları, aynı yolun yolcusu, aynı kervânın bir ferdi olarak gördüğü için, aralarındaki anlaşmazlığı, uyuşmazlığı pek gârip ve anlamsız bulan bir şahsiyettir. O, derin, özlü ve köklü halk sevgisiyle, halka hizmet etmeyen devlet adamlarını sevmemektedir.³¹⁷

Mevlânâ, insanı bütün âlemin özü ve yüce değerler manzûmesine sahip bir varlık olarak görmektedir. Bundan dolayı Allah, insana sayısız lütûf ve ihsanda bulunmuş, onu kerem sahibi yapmıştır. Her şey insan için bir vâsıta, insan ise

³¹³ Sipehsâlâr, s. 103-104.

³¹⁴ A. Eflâkî, c. I, s. 539-540; Z. Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 429, Ötüken, İst., 1994.

³¹⁵ Sipehsâlâr, s. 98.

³¹⁶ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 216.

³¹⁷ A. Gölpınarlı, s. 219.

gâyedir. Yarattığı diğer varlıklar insanın emrine ve hizmetine verilmiştir.³¹⁸ Elbette ki, bu yüce varlık olan insana hizmetle mükellef olanlar görevlerini eksiksiz yapmalı ve reisliği insana hizmet yolunda harcamalıydılar. Mevlânâ, insana hizmet etmeyen devlet yetkililerini büyük tanımamış ve böylelerini her zaman ikâz etmiştir.

Mevlânâ'ya göre, pâdişahlık, beylik ve vezirlik ölümdü, dertti, can çekişmeydi. Ona göre, yer yüzünde at gibi hür olmak için kul olmak gerektir. Pâdişahın maksadının, halkın huzur ve emniyetini temin etmek olduğunu söylemekteydi. Makam ve mevkî heveslileri için de şöyle der: “*Halk, makam ve rütbe için aşağılıklara katlanır, bayağı hallere düşer, yücelik ümidiyle horluktan lezzet alır, horlanmaktan hoşlanır.*” Yine Mevlânâ'ya göre, Allah dostlarının, taşını toprağını öpüp yalamak, aşağılık adamlara hizmetten, onların bağlarına, bahçelerine sahip olmaktan çok daha değerlidir. Gönlü aydın bir ere hizmet etmek, pâdişahların başına taç olmaktan daha iyi, der Mevlânâ.³¹⁹

Zamanın ileri gelenleri, Mevlânâ'yı, öbür şeyhler gibi meclislerinde görmek istiyorlardı. Onlarla düşüp kalkmasını, şiirleriyle onları neşelendirmesini, onların sofrasında yiyip içmesini, onların ihsanlarını almasını istiyorlardı. Halbuki o, Pervâne'nin evinde altın ve gümüş sahanları görünce, yemek yemeden çekip gidiyordu.³²⁰ Sultanlar ve emirler Mevlânâ'nın geçimi için gümüş veya altın para gönderdikleri vakit, Mevlânâ bunları Selâhaddin Zerkûb ile Çelebi Hüsâmeddin'in evine gönderir, ev halkı için bir şey bırakmazdı. Ancak fazla ihtiyaç olduğu zamanlar, Sultan Veled ricada bulunur, bunun üzerine az bir miktar onlara verirdi.³²¹

Mevlânâ'nın etrafında toplananların içinde büyük rütbelilerin sayısı azdı. Mu'ineddin Pervâne, Sâhip Fahreddin, Alâmeddin Kayser, Sultan Alâeddin Keykubâd'ın lalası ve sonra saray kethüdâsı olan Emir Bedreddin Gevhertaş, vezir Celâleddin Karatay, Kırşehir hâkimi Cacaoğlu Nureddin, Selçuklu emirlerinden Taceddin Mu'tez Mevlânâ'ya sevgisi ve saygısı olan emirlerdi. Ancak o dönemde,

³¹⁸ Hamdi Kızıler, “Mevlânâ'ya Göre İnsan ve Değeri”, *Tasavvuf Dergisi* Mevlânâ Özel Sayısı, sayı. 14, Ankara, 2005, s. 479.

³¹⁹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 220.

³²⁰ Sipehsâlâr, s. 88.

³²¹ Sipehsâlâr, s. 48-49.

şöhret sahibi şeyhlere hürmet etmenin bir gelenek halinde olduğunu unutmamak gerekir. Devlet adamları bu şekilde nüfûzlarını arttırdılar.³²²

Ahmed Eflâkî'nin eserinden, Mevlânâ'nın diğer bazı devlet adamlarına mektuplar yazdığını, onlarla iyi münâsebetler içinde olduğunu da öğreniyoruz. Bunlardan biri, kısa bir süre (m.1256-1257) II. İzzeddin Keykâvûs'un vezirliğini yapmış olan, ancak Moğollar aleyhinde bulunduğu için öldürülen Kadı İzzeddin Konevî'dir. Bu kişinin Mevlânâ'nın dini yorumlayış şekline hayran olduğu ve Mevlânâ³²³ için Konya'da bir cami yaptırdığı ifade ediliyor. Cami bitince Kadı, Mevlânâ'dan bir vaaz vemesini rica etmiştir. Mevlânâ bunun üzerine bu yeni camide vaaz vermiş, halka nasihatlerde bulunmuştur..³²⁴

m.1249'dan m.1254'e kadar atabek veya nâib olan Celâleddin Karatay da Mevlânâ'ya yakınlığı olan bir devlet adamıdır. Karatay, ihtida etmiş bir Rum olup, I. Alâeddin Keykubâd'ın azatlı kölesiydi. II. Giyâseddin Keyhüsrev, onu "Hâzine-i Hassa" memuru olarak atamış, daha sonra II. İzzeddin Keykâvûs'un nâibi olmuştu. Celâleddin Karatay, veli yaratılışlı bir zat olarak tavsif edilmiştir. Mevlânâ, bir mektubunda onu, "*Allah'a en yakın meleklerin sıfatlarıyla sıfatlanmış, hayır ve insaf madeni, arıkların kaçıp sığındıkları, yoksulları kollayan ve mazlumların imdadına koşan zat*" diye tanımlar. Celâleddin Karatay, Alâeddin Camiine yakın bir yerde fıkıh ilminin tahsil edildiği bir medrese yapmış, Mevlânâ da çeşitli vesilelerle burayı ziyâret etmiştir.³²⁵

Mu'ineddin Süleyman'ın damadı ve IV. Rükneddin'in mâliye nâzırı Mecdeddin Atabek de Mevlânâ'nın mürididir.³²⁶ II. Giyâseddin Keyhüsrev'in karısı olan ve onun ölümünden sonra Mu'ineddin Pervâne ile evlenen, IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın annesi Gürcü Hâtun da Mevlânâ'nın mürîdesidir. Eflâkîye göre Gürcü Hâtun, Kayseri'ye gitmesi gerektiğinde, Mevlânâ'dan ayrılmaya

³²² A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 216-217.

³²³ Bkz. A. Schimmel, s. 267-282.

³²⁴ A. Eflâkî, c. I, s. 276-277.

³²⁵ A. Eflâkî, c. I, s. 406-407.

³²⁶ F. Lewis, s. 339.

dayanamamış ve yanında götürmek üzere ressam Aynüddeve-i Rûmî'ye, Mevlânâ'nın bir veya birkaç portresini yaptırmıştır.³²⁷

1.8. MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN VE MOĞOLLAR

Yaşadığı dönemden günümüze kadar, Mevlânâ Celâleddin ve eserleri hakkında övücü ve takdir edici görüşler ve değerlendirmeler fazla olmakla beraber, zaman zaman olumsuz kanaatlar ve tenkitler de görülmüştür. Mevlânâ, çoğunlukla mânevî alanda toplumları etkileyen, insanları irşâd eden bir din âlimi olarak görülmüştür. H. 9. yüzyılda (m.15. yüzyılda) yaşamış ve yüze yakın eser veren büyük İslâm alimlerinden Molla Abdurrahman Câmî,³²⁸ (öl. m.1492) Mevlânâ'dan iki asır sonra yaşamıştır. Câmî, Mevlânâ Celâleddin'in mânevî büyüklüğünü şu dörtlülle ifade etmiştir:

O, mânevî cihanın feridunu,

Zâtına delil olarak Mesnevîsi var,

Ben o yüce zâtı nasıl vasfedeyim,

*Peygamber değil amma, kitabı var.*³²⁹

Mevlânâ ile aynı yıllarda yaşayan, Muhyiddin Arabî'nin mürîdi ve oğulluğu olan Sadreddin Konevî'nin³³⁰ de Mevlânâ'ya saygılı olduğu ve ikisinin iyi münâsebetler içinde buldukları değişik kaynaklardan anlaşılmaktadır. Molla Câmî'den rivâyetle bir olay anlatılmaktadır. Bir gün Konya büyükleri büyük bir cemiyet halinde bir yere toplanmışlardır. Şeyh Sadreddin, sofanın yukarısında, şeref

³²⁷ A.Eflâkî, c. I, s. 648-649; Ayrıca aynı eser, c. II, s. 85; Bkz.. B. J. Hammer, c. I, s. 56; A. Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s.211.

³²⁸ "Molla Câmî" diye de bilinen Molla Abdürrahman Câmî, miladî 1414-1492 yılları arasında yaşamış, İranlı büyük şâir, din âlimi ve mutasavvıftır. Herat'ta Nizâmiye medresesinde, Semerkand'da Uluğ Bey medresesinde tahsil görmüştür. Tahsilini bitirdikten sonra müderris olmuş, geçirdiği bir aşk mâcerasından sonra tasavvufa yönelmiştir. Nakşîbendi şeyhlerinden Sadeddin Kaşgârî ve Ubeydullah Ahrâr'dan tasavvuf eğitimi almıştır. Ali Şîr Nevâî ve Semerkand hükümdârlarının yakın ilgisini gördü. Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'a dâvet edilmişse de, İstanbul'a gidememiştir. En önemli eseri Nefahâtü'l-Üns adını taşır. Cami aynı zamanda büyük bir Mevlânâ hayranıdır.(Mehmet Demirci, *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, s.44; Geniş bilgi için bkz. Ömer Okumuş, "Cami, Abdürrahman", *DİA*, c. VII, İstanbul, 1993, s. 94-99.)

³²⁹ Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, Çev. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul, 1990, s. 312-313; Abdülkadir Karahan, "Mevlânâ'nın Mümtaz Şahsiyeti ve Tükenmez Enerjisi", *7. Millî Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, Konya- Mayıs, 1993, s. 11; Mehmet Orhan Bayrak, *Türk İmparatorlukları Tarihi*, Bilge Karınca, İstanbul, 2006, s.295; Camî hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Asgar Hikmet, *Camî Hayatı ve Eserleri*, Çev. M.Niyazî Gençosman, MEB Yayınları, İstanbul, 1994.

³³⁰ Bkz. A. Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 230-234.

mevkîinde, bir halının üzerine oturmuştur. Mevlânâ Celâleddin içeri girince, Şeyh saygıyla yerini Mevlânâ'ya bırakmak ister. Mevlânâ “*Yarın mahşer gününde, bana Şeyh'in seccadesine neden oturdun derlerse ne cevap veririm?*” Diyerek seccadeye oturmak istemez. Şeyh Sadreddin de kendisine şöyle der: “*Siz nereye oturursanız ben karşınıza otururum.*” Arkasından Şeyh Sadreddin, “*Üzerinde oturduğumuz halı ne size, ne de bana yaramaz*”, diyerek halıyı kaldırıp uzağa atar.³³¹ Yine Mevlânâ'nın bir gün Şeyh Sadreddin'in medresesine gittiği ve Sadreddin'in nezâketen, ders okutmayı Mevlânâ'ya bıraktığı belirtilmektedir.³³²

Ayrıca son dönem Osmanlı âlimlerinden olan Hüseyin Vassaf,³³³ *Sefine-i Evliyâ* adlı eserinde, Mevlânâ için şu takdir edici ifâdelerde bulunmaktadır: “*Hız. Mevlânâ, kerâmet-i velâyetle mütebahhir ve ûlum-i kevneynde mazhar-ı mecmaü'l-bahreyndir. Öyle bir şeyh-i mânevî, sahib-i kitâb-ı Mesnevî'dir ki, kitabı hüccet-i din ve bürhan-ı ehl-i yakindir. Meşâyih-i ekmelin halâyıkı, sûy-ı hâlîka onunla irşâd ederler. İlm-i sülukta ve tarîk-ı tasavvufta onun bir misli yoktur. Her bir beyti, bir gencine-i marifet ve hikmettir. Teemmül ve tefekkür ile yazılmış değildir. Her bir lafz-ı bî-şübhe, irâdet-i âlem-i gaybtır. İbârâtı sırf hakâyık, işârâtı pür dakâyıktır. Câmi-i maâni-i âyât ve ahbâr ve erbâb-ı tasavvuf nezdinde bir adı “Mahznü'l-Esrâr”dır. Kur'an-ı Azîmin esrâr ve nîkatını ve Ehâdis-i Nebevîye'nin rumüzât ve mektumâtını derc etmiştir. Ulûm-ı evvelin ve âhîrinin, hakâyık ve dakâyıkı onda mündemictir. Ebyât-ı gâmızası gayet çoktur. İşârât-ı mufaddalasına nihâyet yoktur. Velhasıl ukûl-ı âdiye idrakinde âciz ve kâsırdır. Müşkûlatın halli, erbâb-ı kulûb ve ashâb-ı mûkaşefeden olmaya vâbestedir.*”³³⁴

Mevlânâ'nın düşüncesine ilk olarak kayda değer bir ciddî karşı duruş Osmanlılarda, Kanûnî döneminde bir Şeyhülislâm'da görülmektedir. 946/1539 tarihinde Şeyhülislâm olan Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'nin,³³⁵ Muhyiddin

³³¹ Clement Huart, *Mevlevîler Beldesi Konya*, Çev. Nezih Uzel, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1078, s. 112.

³³² A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 234.

³³³ Bkz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, “Hüseyin Vassaf”, *DİA*, c. XIX, İstanbul, 1999, s. 18-19.

³³⁴ H. Vassaf, s. 318.

³³⁵ Bkz. Hüseyin Akkaya, “XVII. Yüzyıl Osmanlı Devletinde Görülen Fikir Hareketlerinden Kadızâdeliler-Sivasiler Tartışması”, *Osmanlı*, VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 170-177; Mehmet İpşirli, “Çivizâde Muhyiddin Mehmet Efendi”, *DİA*, c. VIII, İstanbul, 1993, s. 348-349.

Arabî³³⁶ ve Mevlânâ Celâleddin hakkında menfî fikirleri bulunmakta ve bu fikirlerini pervasızca savunabilmektedir.

Mevlânâ ve Muhyiddin Arabî'yi tekfir edecek kadar ileri giden Çivizâde, bu menfî fikirlerinden dolayı zamanın Pâdişahı Kanûnî Sultan Süleyman (öl. m.1566) tarafından 949/1542'de azledildi.³³⁷ Şeyhülislâmlık makamından azledilmezlik prensibi böylece ilk defa Çivizâde'nin azliyle bozulmuş oluyordu. Çivizâde'nin dürüstlüğü ve ilmî yeterliliğinden bahsedilmesine rağmen, bazı konularda çok sert bir tutumlar takındığı ve alışla gelenin dışında fetvâlar verdiği ve azlinin bu yüzden olduğu belirtilmektedir.³³⁸

Çivizâde'nin, Muhyiddin Arabî, Mevlânâ gibi İslâm tasavvufunun en tanınmış şahsiyetlerini aşırı şekilde tenkit etmesi, para vakfı (vakf-ı nükûd) meselesine karşı çıkması, bilhassa abdest alınırken mest üzerine mesh yapılması konusundaki sert muhâlefeti tartışmalara yol açmış olduğundan, başta Ebussuûd Efendi³³⁹ (öl. m.1574), Şeyhülislâm Çivizâde'nin bazı fetvâlarını Divân-ı Hümâyuna getirerek ilmî açıdan reddetmiştir. Bu gelişmeleri yakından takip eden Kanûnî Sultan Süleyman, vezirlere emir verip, bu konuları görüşmek üzere ulemâyı toplantıya çağırmasını istemiştir. Devrin âlimleri, sonuçta Çivizâde'nin hatalı olduğu kanaatine varmışlar ve ferman gereği bu görüşlerini imzalı olarak Pâdişah'a sunmuşlardır.³⁴⁰

XVI. yüzyılda, Mevlânâ'nın etkisini, en güzel, Şeyhülislâm Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi ile Kanûnî Sultan Süleyman arasında geçen ve Osmanlı tarihinde ilk defa Şeyhülislâmın azl edilmesiyle neticelenen bu olay yansıtmaktadır. Ayrıca nakledildiğine göre, Çivizâde, Mevlânâ'nın kâfir olduğuna dair bir fetvâ

³³⁶ Bkz. A. Schimmel, s. 230-239; Macit Fahri, *İslâm Felsefesi Tarihi*, Çev. Kasım Tahran, İklim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 222-230.

³³⁷ Ahmet Cihan, *Osmanlı İlmîye Sınıfı*, birey, İstanbul, 2004, s. 37.

³³⁸ Mecdi Mehmed Efendi, *Şakâik-i Nu'mâniye ve Zeyilleri*, c. I, Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul, 1989, s. 446-447.

³³⁹ Ebussuûd Efendi, miladi 1491- 1574 yılları arasında yaşayan ve Kanûnî döneminde vâzife yapmış Osmanlı Şeyhülislâmıdır. Babası Şeyh Mehmed Yavsi'dir. Yavuz Sultan Selim döneminde Şeyhülislâmlık yapan İbn-i Kemâl'den ders alarak tahsilini tamamlamıştır. Sahn-ı Semân medreselerinde müderrislik yaptıktan sonra, 1537'de Rumeli Kazaskeri, 1545'te de Şeyhülislâm oldu. Bu görevde yirmi sekiz yıl kaldı. Mezarı İstanbul-Eyüp'tedir. Ölümü Mekke ve Medine'de duyulduğunda Arap âlimleri gaybî cenâze namazını kılmışlardır. (Geniş bilgi için bkz. Ahmed Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", *DİA*, c. X, İstanbul, 1994, s. 365-371.)

³⁴⁰ Mecdi Mehmed Efendi, *Şakâik-i Nu'mâniye ve Zeyilleri*, s. 446-448; Lütü Paşa, *Tevârih-i Al-i Osman*, İstanbul Matbaa-i Amire 1341, s. 390-392; Mehmet İpşirli, s. 348.

yazıp Kanûnî'ye göndermiş, Pâdişah, bunun üzerine onu Şeyhülislâmlık makamından azl ederek şu dörtlükle cevap vermiştir:

Aşıka ta'n etmezdi hoca-i bisyâr-fen,

Ger fûnun-u aşkden bilseydi bir miktar fen,

Şeyhülislâmım diyen bir tıfl-ı ebcedhan olur,

*Mekteb-i aşkından ol yar edecek izhâr fen.*³⁴¹

Tarihte yaşanmış bu münferit olay gibi, günümüzün tanınmış tarihçilerinden olan Prof.Dr. Mikâil Bayram da Mevlânâ ve eserlerine olumlu bakan çizgiden ayrılarak, Mevlânâ ve muhibbi olan Şems-i Tebrizî (öl. ?, 645/1247) hakkında alışlagelenden farklı görüşler ortaya atmıştır. Bayram, Mevlânâ ve Şems-i Tebrizî'nin Moğolların ajanı olduğunu iddia etmekte ve iddialarına da Mevlevîlik kaynaklarından deliller göstermektedir.³⁴²

Bir çok İslâm âlimi, Bayram'ın iddiâları istikâmetinde meseleye bakmamaktadır. Bayram, Mevlânâ'nın akli ihmal edip sadece kalb yoluyla gittiğini ifâde etmekteyse de, asrımızın İslâm âlimlerinden Said Nursî³⁴³ (öl. m.1960) ise aksini ifâde etmekte, Gâzâlî³⁴⁴ (öl. m.1111) gibi Mevlânâ'nın da akli ihmal etmediğini, akıl ve kalb ittifakıyla gittiğini söylemektedir. Nursî, Mesnevî-i Nuriye adlı eserinde konu ile ilgili şunları ifâde ediyor: “*Mevlânâ Celâleddin (r.a) ve İmâm-ı Rabbanî (r.a) ve İmâm-ı Gâzâlî (r.a) gibi, akıl ve kalb ittifakıyla gittiği için, her*

³⁴¹ Sakıb Dede, cüz I, s. 41; Bkz. Reşat Öngören, "Mevlânâ'nın Osmanlı'ya Etkileri", *İslâm Aylık Mecmua*, Aralık, 1996, s. 31.

³⁴² Gilgi bilgi için bkz. Mikâil Bayram, *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, İstanbul 2012, s.101-191.

³⁴³ Said Nursî, 1878 senesinde Bitlis'te dünyaya gelmiş, 1960 senesinde de Şanlıurfa'da vefât etmiş, yirminci yüzyılın büyük İslâm âlimlerindendir. “Bediüzzaman” olarak da bilinmektedir. Kur'an ayetlerinin tefsirlerinden ve Hâzret-i Peygamber'in (s.) hadislerinin açıklamalarından müteşekkil, Sözler, Mektubat, Lem'alar, Şualar, Mesnevî-i Nuriye, İşaratü'l İcaz ve Asây-ı Musa adlı eserleri Türkiye'de ve İslâm aleminde hüsn-ü kabul görerek, istifâde edilmektedir.

³⁴⁴ Gâzâlî, m. 11-12. yüzyılda yaşamış İslâm âleminin büyük mütefekkirlerindendir. “Hüccetü'l-İslâm” ve “Zeynü'd-Din” gibi unvanları da vardır. Tus'ta doğdu. Birçok yerde eğitim gördükten sonra, Bağdad Nizâmîye Medresesinin Müderrisliğine getirildi. Sonra Bağdad'ı terk ederek Şam'a gitti. Ümeyye Camiinde on yılı aşkın çile ve tefekkür hayatı yaşadı. Burada *İhyâu Ulumi'd-din*, adlı eserini yazdı. Ömrünün sonlarına doğru doğum yeri olan Tus'a döndü. Burada fıkıh eğitimi için bir medrese, süffiler için de bir hankâh yaptırdı. m.1111 yılında burada vefat ederek, Taberân mezarlığında, ünlü şair Firdevsî'nin yanına defnedildi. Birçok eseri bulunmaktadır. (*İslâm-Türk Ansiklopedisi*, I, Tercüman Aile ve Kültür Yayınları, İstanbul, 1987, s. 282; Gazali Hakkında geniş bilgi için bkz. A. Sichimmel, s. 88-92; Mustafa Çağrırcı ve diğerleri, “Gazali” *DİA*, c. XIII, İstanbul 1996, s. 489-534; Ayrıca bkz. Macit Fahri, *İslâm Felsefesi Tarihi*, Çev. Kasım Turhan, İklim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 196-208.)

şeyden evvel kalb ve rûhun yaralarını tedâvi ve nefsin evhamından kurtulmasını temine çalışıp...” 345

Mevlânâ'nın çağdaşı olan, derin, coşkun ve Hakk'a vâsıl olmuş bir mütasavvıf ve iyi bir Müslüman olan Yunus Emre'nin bakışından hareketle de Mevlânâ hakkında bir kanaate varabiliriz. Zira, şiiirlerinden açık bir şekilde anlaşılıyor ki, Yunus Emre, İlâhî aşkla kendinden geçmiş, Kur'an'ın has bendesi, Hazret-i Muhammed (s.) ve sahabilerininin aşıkı olan bir şahsiyettir. Aşağıdaki beyitten Yunus Emre'nin Mevlânâ ile görüştüğünü ve onun mânevîyatına hürmetkâr olduğunu anlayabiliriz:

Mevlânâ Hüdâvendigar bize nazar kıldı

*Ârif ma'nîye daldı çün biledür ferîşte.*³⁴⁶

Bazı kaynaklarda bu beyitin ikinci mısraı şöyle geçmektedir:

Onun görklü nazarı gönlümüz aynasıdır. ³⁴⁷

Mikâil Bayram'ın Mevlânâ hakkındaki iddiâlarını, diğer İslâm âlimlerinin görüşlerini ve yaşadığı dönemin sosyal ve siyâsî olaylarını da göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekir. Köseadağı yenilgisinden sonra, Anadolu Selçuklu Devletindeki İslâm ümerâsının ümitleri kırılmıştı. Putperest Moğolların İslâm'ın koskoca medenî devlet ve saltanatlarını yıkarak onlara hâkim oluşları,³⁴⁸ ümerâ ve halkın bir kısmının ümitlerini kırmış, Müslümanlığa olan imanlarını sarsmıştı. İşte böyle bir zamanda büyük mürşîdler ortaya çıkmaya başladı. Bunlar Anadolu insanlarına bu vâziyetin bir imtihân olduğunu, İslâm'ın yeniden muzaffer olacağını telkin ediyorlardı. İşte bu mürşîdlerden biri belki de en büyüğü, mütefekkir, mütasavvıf Mevlânâ Celâleddin idi.³⁴⁹

Mevlânâ, Moğolları “kâfir” olarak değil, istikbaldeki Müslümanlar olarak görüyordu. Bunun için Mevlânâ bir şiirinde “*Sen Tatarlardan korkuyorsan Allah'ı tanımıyor demeksin; ben ise onlara (Müslümanlaştırmak için) iki yüz iman*

³⁴⁵ Said Nursî, *Mesvevî-i Nuriye*, YAN, İstanbul, 1988. s.10.

³⁴⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus Emre ve Tasavvuf, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2008, s.10.

³⁴⁷ Bkz. Ethem Ruhî Fığlalı, *Tasavvuf ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, s. 218-219.

³⁴⁸ T.V. Arnold, *İntişar-i İslâmiye Tarihi*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1343, s.225.

³⁴⁹ Bkz. O. Nuri Küçük, *Mevlânâ ve İktidar*, Konya, 2007, s. 108-110.

sancağıyla hücum ediyorum.” Nitekim Abaka'nın oğlu Argun ile evlendirilen Selçuk prensesi olan Hudâvend Selçuk Hâtun'un terbiye ettiği Mahmud Gazan Han³⁵⁰ İslâmiyet'i kabul edince,³⁵¹ Mevlânâ'nın torunu Ârif Çelebi ile görüşmeyi arzu etmiş ve sohbetindeki meşâyihden hep Mevlânâ'nın hallerini sorarmış. Gazan Han, Mevlânâ'nın yukarıda zikredilen gâzeli için “*Mevlânâ'y-ı Rûm bu güzel gazeli benim için yazmıştır. Çünkü bu zamanda Moğollar arasında iman bayrağını ben kaldırdım. Bu Tatar tâifesi bu zamanda Müslüman oldu*” diye övünürmüş. ³⁵²

Mevlânâ, Moğol askerlerinin Konya içlerine kadar geldiği günlerde, korkudan şaşkına dönen halkın mânevîyatını kuvvetlendirmek, onları korkusuz hâle getirmek için büyük gayretler sarf etmiş; onun bu hâlleri çoğunlukla iyimser bir bakışla yorumlanırken, az da olsa bir kısım kimseler tarafından “Moğol taraftarlığı” olarak değerlendirilmiştir. Gerçekte o, bir gün Moğolların çekilip gideceklerini, taşkınlıklarının ve yaptıkları zulümlerinin bir gün son bulacağını seziyordu. Zamanın Selçuklu yöneticilerinden ümidini kesen halk, Mevlânâ Celâleddin'i sık sık ziyâret ediyor, âdetâ ona sığınıyorlardı. Mevlânâ, Konya'ya Moğol hücumundan hiçbir şey olmayacağını, kendisine başvuranları temin ederek halkı yüreklendirmiş, mânevîyatlarının bozulmaması için hizmette bulunmuştur. Halka her zaman sabır telkin etmiş ve korkmamalarını tavsiye ederek onlara moral vermiştir. ³⁵³

Mevlânâ'nın, halka moral verirken Moğol akınını açıkça tenkit etmemesi, bazılarınca, onun Moğol yanlısı olduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Oysa o, Moğolları kötölemek yerine onlardan Allah'a sığınmış, bu durumun bir imtihan gereği olduğunu görmüş ve halkı sabırlı olmaya dâvet etmiştir. Moğolların kötülükte bulduklarını, kendisinin kötülükte bulunmak istemediğini belirtmiş; onların iki yüz iman ordusu çıkaracağını söyleyerek, ilerde Müslüman olacaklarını îmâ etmiştir. Mevlânâ, Moğol akınının gittikçe zayıflayacağını, sonucunda, bu durumun Anadolu'ya ve şark âlemine bir şeyler vereceğini, yıpranmış eskinin bu yeni ve

³⁵⁰ Bkz. W. Barthold, “Gazan”, İA, 37.cüz, MEB, 1947, s.729-728; Abdülkadir Yuvalı, “Gazan Han”, *DİA*, c. XIII, İstanbul 1996, s.429-431.

³⁵¹ Kayhan Atik, Lütü Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman, s. 147; T.V. Arnold, *İntişar-ı İslâm Tarihi*, s.239.

³⁵² A. Eflâkî, c. II, s.441-442; Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, İst., 1994, s. 428-429; O. Nuri Küçük, s. 105-106.

³⁵³ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 218; A. Özatilla, *Hak Âşığı Mevlânâ Celâleddin*, Konya, 1968, s.201.

zinde unsurla kaynaşıp yenileceğini, yapılan zulmün ilk taşkınlıktan meydana geldiğini ve zamanla sükûn bulacağını düşünüyordu. Hatta, o, ahlâk bozukluğu ve zulümle yoğrulmuş saltanatların ve saltanatlara dayanan bozuk ve kokmuş bilgin ve aydın sınıfının çöküp yıkılmasını, belki ibretle, belki de acı bir zevkle seyrediyordu.³⁵⁴

Görüşleri zamanımızın bilim adamları tarafından çok tartışılan Mikâil Bayram, Kayseri ve çevresinde toplanmış olan Moğol askerleri arasında Mevlânâ'nın hocası Şems-i Tebrizî'nin, müridleri ile birlikte bulunduğunu ve bunların Kalenderî³⁵⁵ olduklarını, Şems-i Tebrizî'nin bir Kalenderî şeyhi³⁵⁶ olduğunu, bu Kalenderîlerin Moğollarla birlikte Kayseri surlarından gedik açıp şehre girmeye çalıştıklarını, on binlerle ifade edilen Ahiler ve Türkmenlerin burada katliama tabi tutulduğunu, Ahiler ve Türkmenler burada katliama tabi tutulurlarken, Moğolların, Mevlânâ'nın hocası olan Kayseri'deki Seyyid Bürhanüddin'in eteğine paralar-altınlar saçtıklarını iddiâ etmektedir. Bayram, özetle, Mevlânâ'nın Hocası Burhanüddin Muhakkik'in, Şems-i Tebrizî'nin ve bizzat Mevlânâ'nın, katliamlarında Moğolları haklı bulduklarını, onlara taraftar olduklarını ve Müslüman halka karşı onlarla birlikte hareket ettiklerini söylemektedir. Bayram daha da ileri giderek, Şems-i Tebrizî ve Mevlânâ'nın Moğollara ajanlık yaptıklarını öne sürmekte ve bu fikirlerini, Mevlevî kaynaklarına dayandırdığını ifade etmektedir.³⁵⁷

Mikâil Bayram, *Menâkibü'l-Ârifin*'de geçen bir bahsi hatırlatarak, Mevlâna'nın Hülagu'yu desteklediğini ve Halife'yi tahkir ettiğini ifade etmektedir.

³⁵⁴ A. Gölpınarlı, *aynı eser*, s. 218-219.

³⁵⁵ “Kalender” kelimesi, yaygın olan kanaate göre Farsça olup, rind, kayıtsız, laubali, dünya ile alakayı kesmiş, Allah'a yönelmiş anlamlarına gelmektedir. Kalenderîlerin en önemli özelliği, „Çar-darb“ diye bilinen, saç, sakal, bıyık ve başın ustura ile traş edilmesidir. Bu tavırda insanların kınamalarını celb etme düşüncesi vardır. Kalenderîye, Melâmîyeden doğmuş bir tasavvufi harekettir. Orta Asya ve İran'da doğan Kalenderîlik, diğer komşu din ve kültürlerin de etkisinde kalarak yayılmış, Cemâlüddin Sâvî (öl. 630/1233) tarafından yeniden teşkilatlandırılmıştır. Sünnî anlayışa aykırı halleri bulunmaktadır. Moğol istilâsı nedeniyle birçok Kalenderî Anadolu'ya gelmiş, Bektaşîlik başta olmak üzere bazı tarikatları etkilemiştir. (O. Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, c.II, ss. 30-31; M. Kara, *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, s. 126; Kalenderîler hakkında bilgi için bkz. Mikâil Bayram, *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, s. 173-174; Handan Dizdarzâde, *İstanbul Mevlevâhaneleri*, s. 154.)

³⁵⁶ Doğru bildiği herşeyi açıksözlülükle söylemiş olan Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddin isimli eserinde, bu konudaki araştırmaların sonucunda şunları söylüyor: “*Şems-i Tebrizî'yi Kalenderîyeden göstermek cesâretini kendimizde bulamıyoruz. 'Makalat'ta* , *bu hususta açık bir sözünü bulabilseydik tereddüdümüz kalmazdı... Nitekim Şems'in Fütüvvet ehliyle münâsebeti var...*” (Bu konuda bilgi için bkz. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 64-65.)

³⁵⁷ M. Bayram, *age.*, s. 172-175.

Bahis özetle şöyle geçmektedir: “ *Mevlânâ’dan şöyle rivâyet ettiler ki: Hulâgû, (m.1257) Bağdad’a geldi. Bağdad’ı zapt edemeyince, askerlerine, ‘üç gün kimse bir şey yemesin ve atlara da yem verilmesin. Herkes Bağdad’ın fethi için kendi yaratkanına (Yaradanına) yalvarsın. Belki bütün kapıları açan Tanrı, fethi kolaylaştırır ve servet elde edilir. Çünkü Halife çok zengindir ve azmıştır.’ dedi.*” Bunun üzerine Bağdat’ın Moğolların eline geçtiği ve Halife’nin esir alındığı, Mevlânâ’nın ise olayı şöyle yorumladığı ifâde edilmektedir: “*Yemek yemeyip oruç tutmak, Dini inkâr edenler ve gerçek bilgidен haberi olmayan ham insanların işlerinde böyle tesir gösterir, onların galip ve muvaffak olmalarına sebep olursa, basîret sahibi Allah dostları hakkında ne tesir yapar ve neler bağışlar, var kıyâs et.*”³⁵⁸

Eflâkî’nin eserinde geçen bu bahse dikkatle baktığımız takdirde, aslında orucun insana olan faydasının anlatıldığını görebiliriz. Diğer taraftan Halife, halife olduğu için değil, Halife’nin zevk ve sefa içinde yaşamayı, gaflette bulunması ve içinde bulunduğu konumun gereklerini yapmadığı için tenkit ediliyor.

Bayrama göre, “Mevlânâ, Hallac-ı Mansur³⁵⁹ (öl. m.921) gibi, Bâyezid Bistâmî³⁶⁰ (öl. 261/874) gibi, Ebü’l-Hasani’l Harakânî (öl. 425/1033) gibi Şakîk-i

³⁵⁸ A. Eflâkî, c. I, s. 388-389.

³⁵⁹ Tasavvuf tarihinin en meşhur sûfilerinden olan Hüseyin b. Mansur Hallac (öl. m.921) İran’da, Beyza’da doğdu. Küçük yaşta Kur’an’ı ezberledi. İlim tahsilinden sonra Hac için Mekke’ye gitti. Burada çok çetin bir çile hayatı yaşadı. Daha sonra gittiği yerlerde vaaz ve nâsihatlarda bulundu. Bağdad’da ilmî ve tasavvufî dersler verdi. Açıksözlülüğü Sarayın hoşuna gitmiyordu. Gittikçe aleyhinde bir akım gelişti. Bazı aykırı hallerinden dolayı sihirbaz, deli gibi isnatlarla hapse atıldı. Ayrıca onu sevenler de çoktu. Saray, münâzaralar tertip ederek, sözünü sakınmayan Hallac’ı mahkûm etmek istiyordu. Nihayet Kâdı Ebû Amr’dan Mansur’un ölüm fetvâsı alındı ve idam edildi. Feci bir şekilde vücudu parçalanarak yakıldı. Hallac’ın “hulûl”e, yani ilâhî varlığın insan varlığına girdiğine inandığı, dinlerin birliğini kabul ettiği söylenir ve nihâyet “Ene’l-Hak” (Ben Hakkım) diyerek Allah’lık iddiâ ettiği için idam edildiği kanaati yaygındır. Mutasavvıfların çoğu Hallac-ı Mansur’u haklı ve masum görür. Ancak zâhir âlimleri tarafından reddedilmiştir. (Bkz. Sultan Veled, *Maârif*, Çev. Meliha Anbarcıoğlu, MEB, İstanbul, 1991, s. 12-13; A. Schimmel, s. 65-77; S. Eraydın, s.135-139; M. Demirci, *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, s.79.)

³⁶⁰ Asıl adı, Ebu Yezid Tayfur b. İsa el-Bistâmî (Veya, Tayfur b. İsa b. Adem b. Sürûşan) olup, İran’da, Bistâm diye bir yerde yaşamıştır. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Gençliğinde zâhir ilmini tahsil ettiği ve Hanefî fikhî okuduğu bilinir. Bazı tasavvuf kitaplarında Bistâmî’ye nisbetle Tayfuriyye isimli bir tasavvuf cereyanından bahsedilir. Bâyezid, tasavvuf tarihinde daha çok, mânevî sarhoşluk ve vecd halinde söylediği sözlerle (şatahatla) meşhurdur. “Kendimi tenzih ederim şanımla ne yücedir”, “Cehennem ne ki, onu görsem eteğimle söndürürüm”, “Bir denize daldım ki, peygamberler onun sahilinde durdu.” Gibi sözleri, mutasavvıflar tarafından, sekr ve cezbe halinde söylenen sözler olarak kabul edilmektedir. Bütün hallerine rağmen, Bâyezid-i Bistâmî, nefle mücâhedeye, riyazata çok önem vermiş, şer’î hükümlere sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. (Bkz. A. Eflâkî, c. I, s.743; S. Eraydın, s. 36-38; M.Demirci, *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, s.38.)

Belhî³⁶¹ (öl. 174/790) gibi İranlı, İran kültürünün ürünü olan mutasavvıfların yolunda olan bir mutasavvıftır. Ve bu mutasavvıflar Hulûliye³⁶² mezhebindedir. Ve Mevlânâ da Şems-i Tebrizî gibi Hulûliye mezhebindedir. Bayram, buna delil olarak da, *Mesnevî*'deki Bâyezid Bistamî ile ilgili hikâyeyi gösteriyor. Ona göre, orada Mevlânâ, Hulûl felsefesini anlatıyor. Hulûl felsefesine göre, Allah insanlara hulûl eder. Bu Hıristiyanlıktan gelme bir inançtır. Çünkü biliyorsunuz, Hıristiyan mezheplerden özellikle Nasturîler diyorlar ki, Hz İsa bir beşer olarak dünyaya geldi, fakat sonra Cenâb-ı Allah Hz. İsa'ya hulûl etti. Ve Hz. İsa'nın şahsiyeti ilâh oldu, Allah oluverdi. Böyle bir mezhep var. İşte bu anlayışın İslâm dünyasındaki uzantısı da Hulûliyecilerdir.”³⁶³

Muhyiddin Arabî ve Mevlânâ Celâleddin'e yapılan suçlamalardan biri de işte bu Hulûliyecilik meselesidir. İbn-i Teymiyye³⁶⁴ gibi günümüzde de Mikâil Bayram, onların “Hulûliye” ehlinde olduğu yolunda görüş sergiliyorlar. Ahmed Avni Konuk,(Öl. 1357/1938) konu ile ilgili olarak *Mesnevî-i Şerif* şerhinin mukaddemesinde, “*Hulûl, Hak Taâla'nın, kulun zahirde görülen bedenine veya herhangi bir maddenin içine girmesi demektir. Ne Fusûsu'l Hikem'de, ne Sadreddin Konevînin Fusûs Şerhinde, ne de Mevlânâ'nın Mesnevîsinde hulûle benzer bir mâna yoktur*” diyerek, bu tür ithâmları bütünüyle reddetmektedir.³⁶⁵

Moğol Baycu Noyan, m.1243 yılında Köse'de Selçuklu ordusunu ağır bir mağlubiyete uğrattıktan sonra Anadolu'yu haraca bağladı. Hem Selçuklu Devleti ağır vergiler ödüyor, hem de halka ağır vergiler yükleniyordu. Vergi toplamak amacıyla Anadolu ahalisine büyük zulümler yapılmaktaydı.

Hülâgû Han tarafından Anadolu'ya vezir olarak tayin edilen Tâcüddin Mu'tez, Moğollara ait vergileri toplamakla görevliydi. Mevlânâ'ya yazdığı mektupta,

³⁶¹ Tam adı, Şakîk b. İbrahim Ebu Aliyyi'l-Ezdi'dir. Belh şehrinde dünyaya geldi. Horasan şeyhlerinin meşhûrlarındandır. İbrahim Edhem ile arkadaşlık yaptığı ve ondan tarikat feyzi aldığı rivâyet edilir. 174/790 tarihinde şehid olarak vefât eder. Kabri, Horasan civarında Haltan vilayetindedir. (Bkz. S. Eraydın, s. 35-36.)

³⁶² Bilgi için bkz. Kürşat Demirci-Yusuf Şevki Yavuz, “Hulûl“, *DİA*, İstanbul, 1998, s. 340-344.

³⁶³ M. Bayram, *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, s. 178-179; Ayrıca Mikâil Bayram, 2002 yılında katıldığı bir TV programında (ATV- Ceviz Kabuğu) bu görüşlerini sözlü olarak ifade etmiştir. Bkz. www.kurannesli.info.2003

³⁶⁴ Bkz. Macit Fahri, s.283-288.

³⁶⁵ Emin Işık, s. 45-46.

Moğollar için vergi toplamaktan kendisini ziyâret etmeye gelemediğini ifade ediyordu.³⁶⁶ Bayram'a göre, "*Mevlânâ da ona, Moğollara hizmet etmesinin hakça bir iş olduğunu, Moğolların Müslümanlara emniyet ve güven sağladıklarını söylemiştir. Mevlânâ'nın sohbet meclislerinde Moğolların müşrik oldukları söz konusu edildiğinde, Mevlânâ ve Şems-i Tebrizî, Moğolların müşrik olmadıklarını çevrelerine telkin etmekteydiler.*" (Bkz. M. Bayram'ın adı geçen TV konuşması.)

Oysa, aslında Mevlânâ Tâcüddin Mu'tez'i, Moğollara hizmet ettiği için değil, göreviyle halka yardım ettiği, halkın işlerini yola koyduğu için tesellî etmektedir. Mevlânâ şöyle diyor: "*Bu işler de Hakk işidir. Çünkü bunlar, Müslümanlığın güvenini temin ediyor. Siz onların gönüllerini rahat ettirmek ve birkaç Müslümanın huzur ve güven içinde ibâdetle, taatle meşgul olabilmeleri için, kendinizi malınızla, canınızla, feda ettiniz. Bu da hayırlı bir iştir. Hak Teâla size böyle hayırlı bir iş yapma arzusunu vermiştir.*"³⁶⁷ İfadelerden anlaşılacağı üzere, Vezir Mu'tez'in, Moğolların verdiği görev vâsitasıyla, Müslümanların işlerinin yola koyması ve onlara yardım etmesi isteniyor.

Bayram'a göre, eski İran inancından kaynaklanan bir görüşle, Mevlânâ, Cengiz Han'ın lahutî (insan üstü) bir şahsiyat olduğunu ve Cenâb-ı Allah'tan mesaj aldığını savunmakta, Allah'ın ona güç ve iktidar bahşettiğini telkine çalışmaktadır. Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ'nın Moğol yanlısı yönetimi desteklemesi işini Moğolları İslâmlaştırmak için yaptığını söylemektedir. Yine Mikâil Bayrama göre, Mevlânâ ile Moğollar arasında bu sıcak ilgiyi kuran Şems-i Tebrizî'dir. Bunu da Şems-i Tebrizî'nin Kalenderî olmasına bağlamaktadır. Ona göre, Moğollar Şems'i ajan olarak Anadolu'ya göndermişlerdir.³⁶⁸ Halbuki Abdülbaki Gölpınarlı, araştırmalarında Şems-i Tebrizî'nin Kalenderî olduğuna dâir bir bilgiye rastlamadığını belirtmektedir.³⁶⁹

Mevlânâ, Moğollara karşı ciddî bir savunma yapma durumunda kalan Anadolu halkının arasında farklı bir duruş sergiler. Mevlânâ, silahlı ve şiddete dayalı mücâdeleyi değil, büyük tahribata uğramış coğrafyada, inanan bir kalbe sahip

³⁶⁶ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fih*, s. 18.

³⁶⁷ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fih*, s. 18-19.

³⁶⁸ M. Bayram, *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, s. 237-238.

³⁶⁹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 64-65.

“insan”ı inşâ etme yollarını arar. Moğollara olan yaklaşımını bu açıdan anlamaya çalışmak gerekir.³⁷⁰ Mevlânâ’nın eserlerine ve onunla ilgili rivâyetlere baktığımız zaman, Mevlânâ’nın Moğollar’ı desteklediğine veya onları haklı bulduğuna dâir bir ifâdeye rastlamak mümkün görülmemektedir. Aksine bir çok yerde Mevlânâ, Moğolların zulmünden ve onların müşrikliklerinden bahsetmekte, ancak onların kahrını celb edecek açık bir maddî mücadelenin içine girmediği görülmektedir. Muhtemelen Mevlânâ, siyâseten Moğollarla mücâdele etmenin bir faydası olmadığını düşünmüş, bundan dolayı da mânevî mücâhedeyi tercîh etmiştir.

Mevlânâ, bir yandan gerçekçi davranarak, o gün dünyanın en güçlüsü durumunda olan Moğolların bu yükselişini ve gücünü tasavvufî bir yorumla izâh etmiş, bu olaylarda kaderin cilvesini görmüş, “*Beşer zulm eder, kader adalet eder*”³⁷¹ gerçeğini çeşitli yorumlarıyla ifâde etmeye çalışmıştır. Olaylarda kaderin cilvesini gören Mevlânâ, Moğolların yaptıkları zulmü de nazarlara vermekten çekinmemiştir. Mevlânâ’nın Moğollara bakışını *Fîhi Mâ Fîh*’de geçen şu ifâdeler göstermektedir: “*Biri, Tatarlar da kıyâmete inanyorlar... dedi. Mevlânâ buyurdu ki: Yalan söylüyorlar; kendilerini Müslümanlarla bir göstermek istiyorlar... Eğer onlar kıyâmete inanyorlarsa bunun delili hani? Bu günahlar, bu zulümler ve kötülükler, üst üste birikmiş karlar gibi, kat kat yığılmıştır...*”³⁷² Ayrıca, Moğollara itaat edip boyun eğmekten şikâyet eden birisine Mevlânâ “*Madem ki bunun kötü ve beğenilmeyen bir şey olduğu hatırlınıza geliyor, öyleyse, mutlaka sizin kalb gözünüz eşsiz, benzersiz, niteliksiz ve pek büyük bir şey görmüş olmalıdır. İşte bu yüzden, bunlar ona çirkin ve kusurlu görünüyor*”³⁷³ demektedir. Görüldüğü gibi, Mevlânâ bu ifâdelerle, Moğollara boyun eğip itaat etmenin doğru olmadığını ve bunun farkına varmanın hayra âlamet olduğunu söylemeye çalışıyor.

Mevlânâ, tasavvufî yorumlarıyla, güç ile gerçek kudret arasında sürekli bir doğru orantı olmadığını, halkın acizliğiyle Allah’a sığınmasının baskıya dayalı bir medeniyeti yıkabileceğini beyân ederek, Moğolların bu güçlerinin ve yaptıkları zulümlerinin uzun sürmeyeceği mesajını vermiştir. Bununla birlikte Mevlânâ’nın

³⁷⁰ Bkz. Cengiz Batuk, “Reddiye/Polemik Geleneği ve Mevlânâ’nın Hristiyanlık Algısı“, *Tasavvuf Dergisi*, Mevlânâ’ya Armağan Sayısı, sayı 20, Ankara, 2007.

³⁷¹ Bkz. Said Nursi, *Sözler*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2001, s. 428.

³⁷² Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 102-103.

³⁷³ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 121.

mesajlarıyla günübürlük ve bölgesel düşünmediğini, evrensel bir düşünce ile olaylara yaklaştığını söyleyebiliriz. Ayrıca Mevlânâ'nın Moğolların ilerde Müslüman olacaklarını bildiğini ve mânevî canipten aldığı bu önsezisini defalarca ifade ettiğini de söyleyebiliriz. Söz konusu misyonunu hâlen günümüzde de sürdüren Mevlânâ'yı, bu açıdan bile Selçuklu dostu veya Moğol taraftarı diye nitelemekten ziyâde, evrensel anlamda bir insan dostu diye tanımlamak, dinî, tarihî ve sosyal gerçeklere daha uygun olacaktır.³⁷⁴

İslâm tasavvufunun, insan ve hoşgörüsü denilince önde gelen isimlerinden olan, eserleriyle ve geride bıraktığı mirasla asırlardır insanları etkileyen Mevlânâ'yı, döneminde yaşanan siyâsî entrikalar içinde göstermek, onu anlamak veya anlamamak ile ilgili bir meseledir. Örneğin Mevlânâ'nın, Moğolları lahûtî bir güç olarak gördüğü şeklindeki iddiâ çerçevesinde söylediklerine baktığımızda, bunun doğru olmadığını göreceğiz. Mevlânâ'nın bu tür intibâları verecek ifâdelerinden hareketle, İslâm toplumunun, yanlışlarıyla Allah'ın gazâbını celb ettiğini ve Allah'ın Moğol gibi bir zâlim milleti onların başına musallat ettiğini nazara vermek istediğini görebiliriz. Mevlânâ, zâlimin Allah'ın kılıcı olduğu gerçeğini nazarlara veriyor ve Müslümanların acziyetinin onları kurtaracağı mesajını müjdeliyordu.

Mevlânâ, zamanının acıklı görünen olaylarına tasavvufî bir perspektifle bakıyor ve bu olaylardan çıkarılması gereken dersleri nazara veriyor. Mevlânâ'nın değerlendirmelerinde kimi zaman gereksiz ve çok kötü olarak görülen durumlara farklı açılardan bakılırsa, aslında görüldüğü gibi olmadığını anlayabiliriz. Tarih felsefesi yorumlarıyla birçok tarihî olayın perde arkasındaki gerçekleri görebiliriz. İnsan, tarihte yaşanan olayları kendi kısacık ömrü ve gündelik hesaplarıyla değerlendirirse hatalı sonuçlara varabilir. Tarihî olaylara, insanlık tarihi açısından bakılması gerekmektedir.

Mevlânâ'nın mesajlarını eskimez kılan hususlardan biri de, onun, devrinin olaylarına gömülmeyerek, tarihe yönelik bir üst bakışı yakalayan tarih değerlendirmeleri yapmasıdır. Moğol istilâlarından sonraki sürece baktığımız zaman, bu tür değerlendirmelerde ne kadar haklılık payı olduğu görülecektir. Nitekim çok geçmeden Moğolların İlhanlı kolunun İslâmiyeti resmi din olarak kabul

³⁷⁴ O. Nuri Küçük, s. 106-107.

etmesi bu haklılığın göstergesidir.³⁷⁵ Ayrıca istilâ ve baskılar sonucu Anadolu'ya geçen âlim, sûfî ve sanat erbâbı, Anadolu'nun aydınlanması denebilecek, kültür tarihimiz adına son derece renkli bir dönemin yaşanmasına sebep olmuşlardır. Bunun sonucu olarak Beylikler Dönemi kültürü yaşanmış ve arkasından Osmanoğulları beyliğinin bir cihân devletinin temelini atması zemini hazırlanmıştır.

Ortaya atılan iddiâlardan bir tanesi de, Şems-i Tebrizî'nin Kalenderî Şeyhi ve Moğol ajanı olmasıdır. Oysa bu iddiânın da tarihî gerçeklerle pek uyuşmadığı görülmektedir. Doğru bildiklerini açık bir şekilde ifade etmekten çekinmeyen Abdülbaki Gölpınarlı, araştırmaları sonucunda Şems-i Tebrizî'nin Kalenderî olduğuna dair bir bilgi bulamadığını, hatta onun Fütüvvet erbâbıyla münâsebeti olduğunu ifade etmektedir.³⁷⁶ Zîrâ Şems'in böyle bir misyonu olsaydı, siyâseten de etkili olacak ve dönemi anlatan kaynaklarda adı geçecekti. Oysa Şems'in günün olayları içinde olduğunu gösteren bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Diğer bir iddia da, Mevlânâ'nın, Ahîlerin Moğollara isyân etmelerinden dolayı onlara karşı hasmâne bir tutum içinde olmasıdır. Ahilikle ilgili çalışmalarıyla tanınan Franz Taeschner, araştırmalarında, Anadolu'daki Mevlevîlik tarîkatını ve Ahilik müessesesini birbirini tamamlayıcı organizasyonlar olarak görmekte; Mevlevîliğin daha ziyâde içe yönelik mânevî uygulamaları esas alan bir yapılanma olduğu, Ahiliğin ise daha çok bu esasları ilke olarak besleyen ve bunları ticaret hayatına tatbik eden sosyal bir kuruluş olduğu, şeklinde açıklamaktadır.³⁷⁷ Mevlevî kaynaklarında ve özellikle Eflâkî'nin *Menâkib*'inde Mevlânâ çevresinde bulunan birçok Ahiden söz edilmekte ve bu iki kurum fikir birliği içinde gösterilmektedir.³⁷⁸

İnsan ve insan sevgisine ilişkin tutum ve düşünceleriyle dünyaca tanınan Mevlânâ'yı,³⁷⁹ kendi zamanının siyâsî entrikaları içinde göstermek ve mesajlarından âdetâ gâyr-i İslâmî sonuçlar çıkarmak için gayret göstermek, maksadını aşan bir girişim olarak değerlendirilmektedir. Belgelerden anlaşıldığına

³⁷⁵ Bkz. T.V. Arnold, *İntişar-ı İslâm Tarihi*, s. 239.

³⁷⁶ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 64-65.

³⁷⁷ Bu konuda geniş bilgi ve değerlendirme için bkz: O. Nuri Küçük, s. 124-133.

³⁷⁸ Bkz. A. Eflâkî, c. II, s. 114-115, 128, 184-185, 414-415, 457, 484-485.

³⁷⁹ Bkz. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 189-206.

göre, Mevlânâ'nın Moğollarla direkt bir ilişkisi olmamış, ya kendisine onlarla ilgili bir soru sorulmuş ya da o dönemde meydana gelen bir olay üzerine bu konudaki fikirlerini beyân etmiştir. Mevlânâ'nın bundan öteye geçmeyen Moğollar hakkındaki tutumu yanında, dönemin Selçuklu yöneticileriyle de karşılıklı sevgi ve saygıya dayanan bir ilişki içinde olmuştur. İddiâ edildiği gibi Mevlânâ, Moğol çıkarlarına hizmet eden ve Moğollar nezdinde bu yönüyle kabul gören birisi olsaydı, Moğollarla iyi geçinmek için büyük çaba içinde olan Selçuklu yöneticileriyle birlikte etkin bir devlet adamı konumunda olması gerekirdi. Halbuki, Mevlânâ, etrafındakilere tasavvufî terbiye aşıl原因 bir gönül adamı olarak görülmekte ve siyâsete karıştığı ile ilgili en küçük bir bilgi dahi bulunmamaktadır.³⁸⁰

Mevlânâ, dönemin siyâsî ricâli arasındaki çekişme ve rekâbete dayalı siyâsî mücâdelelerden de uzak kalmaya özen göstermiştir. Mevlânâ'nın, döneminde sadece Selçuklu devlet adamlarına hitap ettiği şeklindeki kanaatin aksine, dönemin ileri gelenleri tarafından, Mevlânâ'nın etrafındaki mürîdlerinin halkın alt tabakadaki kesimlerinden olması nedeniyle eleştirildiğini, zamanın elitlerinin diğer şeyhlere daha çok rağbet ettiklerini ve Mevlânâ'nın devlet erkânına ilgi göstermediğini bu konudaki rivâyetlerden anlıyoruz.³⁸¹

Mevlânâ'nın devlet adamları ile ilgili ilişkilerinde, realiteden uzak, duygusal, yalın bir milliyetçilikle Selçukluların yanında hareket etmediği gibi, güçlünün yanında olma kaygısıyla da Moğolların yanında hareket etmemiştir. Ancak aşk merkezli bir hayat felsefesine sahip olan Mevlânâ'nın Moğollara karşı da sürekli onulmaz bir nefretle hareket ettiği söylenemez.³⁸² Yaşantısı ve düşünceleriyle yerel bir söylemden ziyâde evrensel mesajlarla insanlığı kucaklayan Mevlânâ, tam anlamıyla bir "*İnsan dostu*" olma misyonuyla asırlara seslenmiştir.

XIII. yüzyıl Anadolu'sunda yaşayan "*İnsan dostu*" Mevlânâ, asırlar öncesinden günümüze mesajını ulaştırmayı başarabilen, İslâm tasavvufunun önemli şahsiyetlerinden biri olarak kabul edilir. Fikirleri halen dünya çapında yankı uyandıran Mevlânâ'nın, içinde yaşadığı toplumu da olumlu yönde derinden etkilediği bilinmektedir. Ancak yukarıda belirtildiği gibi, bazı araştırmacılar

³⁸⁰ A. Gölpınarlı, s. 218-219.

³⁸¹ Bkz. A. Eflâkî, c. I, s. 303-305.

³⁸² A. Gölpınarlı, s. 218-219.

tarafından Mevlânâ hakkında ileri sürülen kimi iddiâlarda, Mevlânâ'nın Anadolu'da Moğol propagandası yapan ve onları âdetâ kutsayan bir tutum içinde olduğu belirtilmektedir. Ancak bir bütün olarak Mevlânâ değerlendirildiğinde, Moğol ajanlığı iddiâsını destekleyecek bir durumun ne yaşantısında ne de eserlerinde bulunmadığını rahatlıkla görebiliriz. Tarihe damgasını vuran bir kısım insanların bazı konularda eleştirilmesi tarihî bir vakıa olarak her zaman normal karşılanmıştır. Bu eleştiriler sağlam kaynaklara dayandırılarak, ve yaşanan zamanın şartları iyice tahlil edilerek yapılırsa, şüphesiz tarihî bazı gerçeklerin ortaya çıkması açısından her zaman faydalı olacaktır. Mânevî rehberlik vasfıyla Selçuklu Anadolu'sunda önemli etkileri olan Mevlânâ'nın, döneminin gerek aydınlarıyla, gerekse yönetici çevreleriyle iyi ilişkiler içinde olmasını, böyle bir Mânevî Sultan için kaçınılmaz görmek gerekmektedir.

1.9. MEVLEVÎLİĞİN KURUMSALLAŞMASI

1.9.1. Mevlevîliğin Ortaya Çıkışı ve Anadolu'da Tasavvufî Hareketler

XIII. yüzyıl, Anadolu insanının Moğol baskısı altında ezildiği bir dönemdir. Maddî güçlerini yitirmiş Anadolu'nun Müslüman ahâlisi mânevî kurtarıcılar bekliyordu. Tasavvufa yabancı olmayan Anadolu'da Tasavvufî akımların yayılması için şartlar tam anlamıyla oluşmuş bir durumdaydı.

Mevlevîlerden önce Anadolu'da Kalenderîler vardır. Bunlar Suriye ve Mısır'da dergâhlar kurmuşlardı. Kalenderîlik'ten ayrılan Haydarîlik³⁸³ bütün Anadolu'da bilinmektedir.³⁸⁴ Mevlânâ'yı çok seven ve onun da sevgisine mazhar olan Hacı Mübârek Haydarî, bizzat bu tarîkatın kurucusu Kutbüddin Haydar'ın (öl. 618/1221) halîfesidir ve Konya'da yaşamaktadır.³⁸⁵

³⁸³ Horasan'da ortaya çıkan Haydarîyye tarîkatının kurucusu olarak kabul edilen Kutbüddin Haydar'ın müridleri genellikle rind ve kalendermeşrep kişilerdi. Haydarîler, kısa zamanda İran'dan sonra, Türkistan, Hindistan ve Anadolu'da geniş bir alana yayılmışlardır. Haydarîyye, Anadolu'da XV. yüzyıldan sonra, Şemsîler ve Rum Abdalları gibi kendilerine benzeyen diğer tasavvufî zümrelerle birlikte sosyal hayattan silinmiş, bazı gelenekleri Bektaşîliğin içinde devam etmiştir. (Bkz. Tahsin Yazıcı, "Haydariye", *DİA*, c. XVII, İstanbul, 1998, s.35-36; Ayrıca bkz. O. Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 39.)

³⁸⁴ İ. Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s.113.

³⁸⁵ A. Eflâkî, c. I, s. 402.

Büyük bir halk isyânını meydana getiren Babaîlerin arta kalanları, içlerinden yetişen büyüklere uymuşlar, Baba Saltuk (öl. 1300'den önce), Yunus Emre'nin³⁸⁶ (öl.1320) şeyhi Baba Tapduk³⁸⁷, Sarı Saltuk halîfesi Barak Baba (öl.1307) gibi nüfuzlu şeyhler etrafında toplananlar 'Saltuklar', 'Baraklılar' gibi adlar almışlardır. Sonradan, adına kurulacak tarîkatın, bütün Şîî-Batınî tarîkatleri temsil edeceği Baba Bektaş (öl. m.1270-1271) etrafında bir hayli adam toplanmıştır.³⁸⁸

İlk başlarda "Ahmedî" denilen Rıfâî³⁸⁹ dervişleri de Anadolu'da bulunmaktadır. Hatta Mevlânâ zamanında Seydî Taceddin Rıfâî, Konya'ya gelmiş, dervişlerinin yılanlarla ve ateşle oynamaları, Konyalılar tarafından ilgiyle seyredilmiştir. Mevlânâ'nın zevcesi de bunları görmek istemişse de, Mevlânâ buna izin vermemiştir. ³⁹⁰ Diğer taraftan Fütüvvet erbâbı ise, bu dönemde Konya'da ve bütün Anadolu'da oldukça yaygındır.³⁹¹

Bütün bunlardan başka, Konya'da, Karamanoğullarından Alâeddin Bey oğlu Sultan Muhammed tarafından yaptırılan bir Kazerûnî³⁹² tekkesinin bulunuşu, Şiraz'ın Kazerûn kasabasında doğan ve Hanbelî mezhebine dayanan aşırı Sünnî bir tarîkat kuran, Abû-İshâk İbrahim bin Şehriyâr'ın tarîkatına mensup olanların da, adlarına tekke kurulacak kadar çok olduğunu göstermektedir. Bu tarîkatlar içinde Mevlevîliğe rakip olabilecek tek tarîkat ise Şeyh-i Ekber adıyla tanınan Muhyiddin Arabî (öl. 638/1240) tarafından kurulan ve oğulluğu, muhaddis ve sûfî Sadreddin Konevî (öl. m.1274) tarafından temsil edilen Ekberîyye³⁹³ tarîkatiydi.

İçlerinde, Mu'ineddin Süleyman Pervâne, Hatiroğlu Meceddeddin Atabek, Celâleddin Müstevfi gibi beyler ve bir çok bilginler bulunan bir topluluğun Sadreddin Konevî'den hadis okuduğuna dair bilgi Eflâkî'nin menâkibinde geçtiği

³⁸⁶ Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, c.V, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara, 1992, s. 50-51; A. Schimmel, s. 282-289.

³⁸⁷ Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *aynı eser*, s. 49.

³⁸⁸ F. Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s.101.

³⁸⁹ Bkz. D. S. Margolouth, "Ahmed Rifâî", *İA*, 3.cüz, MFV, 1941, s. 203-204; O. Türer, s. 186-188.

³⁹⁰ A. Eflâkî, c. II, s. 299-300.

³⁹¹ Bkz. A. Schimmel, s. 215-216.

³⁹² Bkz. Nuri Yüce s. 130-131.

³⁹³ Bilgi için bkz. A. Schimmel, s. 230-239; S. Eraydın, s. 140-148; M. Erol Kılıç, "Ekberîyye", *DİA*, c. X, İstanbul, 1994, s. 544-545.

gibi,³⁹⁴ bir belgeyi de Fahrettin Uzluk “*Mevlânâ'nın Mektupları*” adlı eserde neşretmiştir. Ancak bir süre sonra müridlerini bizzat Sadreddin dağıtmış, bu suretle Anadolu’da Muhyiddin Arabî ile Sadreddin’den ancak birer ad ve herkesin anlayamayacağı kitaplar kalmıştır. Halbuki *Mesnevî* ve *Divân-ı Kebir*, tedvin edildikten sonra, yalnız tasavvufu benimseyenler tarafından değil, şiire düşkün herkes tarafından sevilmiş, okumaya ve okutulmaya başlanmış ve değişik düşüncelere sahip ilim erbâbı tarafından şerhler yazılmıştır. Adı geçen tarikatların hiçbiri Anadolu’da tutunma açısından Mevlevîlikle rekâbet edecek durumda değildir. Mevlevîliğin kuruluş ve yayılış döneminde, ona rakîb tek akım Şîî-Batınî zümrelerdi. Fakat onlar da henüz birleşmek ve teşkilâtlanmaktan uzaktı.³⁹⁵

1.9.2. Sultan Veled’in Mevlevîlik Tarihindeki Yeri

Sultan Veled, m.1226 (öl. m.1312) yılında, dedesi Bahâeddin Veled’in ailenin başında bulunduğu sıralarda, Karaman’da doğdu. Mevlânâ, babasının ismini verdiği Sultan Veled’i çok severdi. Küçücük çocukken annesi vefât ettiği için, babasının koinunda yatar, süt emmek istediği zaman Mevlânâ ona memesini vererek avuturdu. Biraz büyüyünce onu hemen her yerde Mevlânâ’nın yanında görmek mümkündü. Mevlânâ, sevgisiyle, teveccühüyle daha kendi zamanında Sultan Veled’i yüceltmiş ve adamlarına tanıtmıştı. Sultan Veled her hususta babasına uymuş, onun sözünden hiç çıkmamış, onun sevdiklerini ağırlamış, onun yolunda yürümüştür.³⁹⁶

Veled, teşkilâtçı ve girgin bir şahsiyettir. Mevlânâ bir ideoloji adamıydı. Sultan Veled ise Mevlânâ’nın ideolojisini benimsemişti. Ancak kendisinde, babasında bulunan tefekkür ve heyecan bulunmamaktaydı. Bununla beraber Sultan Veled temkînli, mantıklı ve bilhassa zamanın icaplarını görüp gözetirdi. Bunun için Veled, ideoloji bakımından bazı feragâtlarda bulunarak, Mevlânâ düşüncesini sistemleştirmeye ve bir Mevlânâ yolunu açmaya çalışmış, başka tarikatlardan ayrı bir Mevlevîlik tarikatı kurma gayreti içine girmiştir.³⁹⁷

³⁹⁴ A. Eflâkî, c. I. S. 344.

³⁹⁵ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 26-27; A. Özatilla, s. 3-15

³⁹⁶ A. Gölpınarlı, s. 42-43; Meliha Anbarcıoğlu, Sultan Veled’in *Maarif* eserinin önsözü, MEB, İstanbul, 1991, s. VI.

³⁹⁷ A. Gölpınarlı, s. 47; Handan Dizdarzâde, *İstanbul Mevlevîhaneleri*, İstanbul, 2010, s. 62-63; M. Orhan Bayrak, s. 295.

Sultan Veled, ilk öğrenimini babasından ve bir süre Konya'da bulunan Burhanüddin Tirmizî'den alır. Daha sonra kardeşi Alâeddin ile birlikte eğitim görmek üzere Şam'a gönderilir. O sıralarda Şam bir ilim merkezidir. Kardeşiyle Şam'da uzunca bir süre kalarak eğitimlerini tamamlayıp Konya'ya dönerler. Sultan Veled tasavvuf eğitimini ise Şems-i Tebrizî ve babasından alır.³⁹⁸

Mevlânâ'nın vefâtından sonra, aralarında Mevlânâ'nın en yakın mürîdi ve *Mesnevî* kâtibi Hüsâmeddin Çelebî'nin³⁹⁹ de bulunduğu bir topluluk tarafından Mevlânâ'nın postuna oturması istenir. Büyük bir feragât ve alçak gönüllülük örneği göstererek, bu makama kendisinden önce (m.1273'te) mürşîd postuna geçen Hüsâmeddin Çelebî'nin,⁴⁰⁰ ondan sonra da Mevlânâ'nın mürîdi ve dostu, Kerimeddin Begtemüroğlu'nun layık olduğunu söyler. Mevlevî kaynaklarında bu ikinci zat hakkında bilgiye fazla rastlanmamaktadır. Sultan Veled *İbtidânâme*'sinde ondan “*gizli bir er*” diye bahseder.⁴⁰¹ Sultan Veled, Divânındaki bir rubâisinde Begtemüroğlu'nu, “*Halk arasında Begtemüroğlu Kerîm'sin ama, benim için sen bilgiyle, görüşle dolusun. Sedefe benzeyen bedeninde eşsiz bir incisin. Sedefin de yeri mi olur. Sen yüzlerce inci denizisin*” şeklinde över.⁴⁰²

Hüsâmeddin Çelebi'nin vefâtından sonra, Kerimeddin Begtemüroğlu yedi yıl Mevlânâ postuna oturmuş görünse de, ancak bu durumunun açığa vurulmadığı görülmektedir. Yani, Mevlânâ mürîdleri Sultan Veled'e bağlanmış, Veled de Şeyh

³⁹⁸ Bkz. Sipehsâlâr, s. 144-145.

³⁹⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*'nin bir çok yerinde Çelebî Hüsâmeddin'in büyüklüğünden bahsetmektedir. *Mesnevî*'nin 5. cildinin başında şu mısralar bulunmaktadır:

Yıldızların şahı olan Şah Hüsâmeddin, Mesnevî'nin beşinci cildine başlanılmasını istemektedir.

Ey Hakkın ziyası ve cömert olan, safa üstadlarının da üstadı bulunan Hüsâmeddin!

Ey Hüsâmeddin; senin mânevî yüksekliğin, akılların erebileceği dereceyi çoktan geçti.

Akil senin mahiyetini açıklamakta aciz kaldı. (Mevlânâ, *Mesnevî*, c. V, Çev. Tahirü'l-Mevlevî, Haz. Selahattin Tuna, Kıkambar Kitaplığı, İstanbul 2011, s. 7-8.) Ayrıca, 6. cildin başında da, eserin Hüsâmeddin'in teşvikiyle yazıldığı belirtilmektedir:

Ey gönüllerin hayatı Hüsâmeddin, çoktan beri Mesnevî'nin bu altıncı cildinin yazılmasını beklemektesin.

Hüsâmî-Nâme, senin gibi çok bilgili bir insanın himmetiyle, gayretiyle dünyayı dolaşmakta, herkesçe tanınmaktadır. (Mevlânâ, aynı eser, VI, s. 303.)

⁴⁰⁰ Sipehsâlâr, s. 142; Ayrıca geniş bilgi için bkz. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s.113-122.

⁴⁰¹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 44.

⁴⁰² M. Önder, s. 19.

Kerimeddin'e tabi olmuştur. Veled eserinde onun mânevî fâziletinden bahsetmişse de, onun hakkında yeterli bir bilgiye rastlanmamıştır.⁴⁰³

Verilen bilgilerden anlaşıldığı kadariyle, Sultan Veled, Çelebi Hüsâmeddin'den sonra babasını temsil etmeye başlamış ve Mevlânâ zamanında bir nüve olan, fakat henüz kurulmamış olan Mevlevîliği babası adına kurmaya, etrafa gönderdiği halîfelerle bu mesleği yaymaya koyulmuş, yani bilfiil Mevlevîliğin başına geçmiştir. Ancak çok samîmi bir zat olduğundan, kendisinin henüz olgunluğa ermediğini hissetmiş, yahut babasının yolundan gitmek istemiş ve bu sâiklerin tesiriyle Şeyh Kerimeddin'e tabi olmuştur. Fakat Şems'in akibeti kendisini daha uyanık hareket etmeye mecbur etmiştir. Daha doğrusu Mevlânâ'daki, varlığı sarsacak, tedbiri yok edecek, düşünceye yer bırakmayacak derecedeki aşk ve cezbe kendisinde olmadığından, Kerimeddin'i herkese duyurmamış, böylece de bu er gizlilik âleminde kalmıştır.⁴⁰⁴

Bütünüyle Mevlânâ Celâleddin'in fikirleri üzerinde kurulan Mevlevîliğin tarîkat olarak teşkilatlanması, genellikle Mevlânâ makamına geçen oğlu Sultan Veled zamanında gerçekleştiği kabul edilmektedir.⁴⁰⁵ Mevlânâ'dan sonraki iki halifesini tâkiben posta geçerek, *Divân*, *İbtidâ-nâme*, *Velednâme* ve *Rebâbnâme* gibi eserleriyle Mevlevîlik sûfiliğini kalıplaştıran Sultan Veled, Mevlevî halîfeliğini kendi ailesi tekeline alarak “*Çelebi Hânedâni*”nin kurulmasını da sağlamıştır.⁴⁰⁶

Sultan Veled'in posta oturmasıyla, Çelebi Hüsâmeddin'nin aksine, Dergâha bir canlılık gelmiştir. Sultan Veled, girişken bir yapıya sahip olup saray ve devlet adamlarıyla iyi ilişkiler içindeydi. Veled'in *Divân*'ında, Sultan Giyaseddin Mesud, Mu'ineddin Süleyman Pervâne, baş vezir Sahip-Ata Fahreddin Ali, Selçuklu Sultanı IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın Karısı Gömeç Hâtun ve Selçuk Hâtun, saray baştabibi Ekmeleddin, Emir Alâmeddin Kayser, devrin ileri gelenlerinden Hatiroğlu

⁴⁰³ A. Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 45.

⁴⁰⁴ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 44-46; Halit Özdüzen, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, İstanbul, 2006, s. 160-161.

⁴⁰⁵ Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004, s. 311-312.

⁴⁰⁶ İ. Kafesoğlu, s. 112; N. Yüce s.128-129.

Şerafeddin, Ahi Çoban, Ahi Muhammedşah ve daha birçok kişiler için yazılmış kasîdeler vardır.⁴⁰⁷

Sultan Veled Selçuklu saltanatını elleri altında bulunduran Moğollarla da iyi ilişkiler içindedir. Moğolların Anadolu Genel vâlisi Samagor Noyan'ı methetmekte, öteki Moğol beyleriyle de iyi geçinmektedir. Bütün bunlar, Selçukluların bu karışık son döneminde, Mevlevî topluluğunun zarar görmemesi, hizmetlere devam edilebilmesi ve bir araya gelerek teşkilât oluşturması içindir.⁴⁰⁸

Sultan Veled, aynı zamanda Mevlevîlik adabına “Rebâb”ı yerleştirmiş ve yazdığı bir eserine “*Rebâbnâme*” ismini vermiştir. Veled, *Rebâbnâme*'nin yazılış sebebini yazarken, Rebâbın önemini şöyle ifade ediyor: “*Hazret-i Mevlânâ, Mesnevî'de buyurmuşlardır ki: 'Ney, şundan dolayı şikâyet ediyor: Kamışlıktan kesilmiş, dostlarından uzak düşerek gârib kalmıştır.' Neyin sesinde bir inlemeden fazla bir şey yoktur. Rebâbda ise bir çok inilti ve perişânlık vardır. Rebâbın bütün malzemesi (deri, kıl, tel ve ahşap) gâriptir. her biri kendi vatanından, kendi cinsinden ayırdıkları için inliyor vr ferman ediyorlar. Demek oluyor ki, Rebâbdaki iniltiler, neyden daha çok ve daha çeşitlidir.*”⁴⁰⁹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*'nin birinci makalesinin ilk paragrafında da şunları söylüyor: “...göğün bütün zerrelere Cenâb-ı Hakk'ı zikretmektedirler. Bütün eşya tesbih ediyor olunca, rebâbın da tesbih edenlerden olması lazım gelir. Çünkü rebâb da bir şeydir.”⁴¹⁰

⁴⁰⁷ Meliha Ülker Anbarcıoğlu, *Maarif* (Sultan Veled) Önsöz, MEB, İstanbul, 1991, s. XXIII.

⁴⁰⁸ Tahsin Yazıcı, “Arif Çelebi”, *DİA*, c. III, İstanbul, 1992, s. 363-364; M. Önder, s. 20-21,

⁴⁰⁹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, Mütercim: Niğdeli Hakkı Eroğlu, Çev. Amber Güneysel, Haz. İsmail Koçak, Konya İl Kültür Müdürlüğü, İstanbul, 2011, s. 2.

⁴¹⁰ Sultan Veled, *aynı eser*, s. 4; Sultan Veled hakkında geniş bilgi için bkz, M. ÜlkerSultan Anbarcıoğlu, s. V-xxxix.

1.9.3. Sultan Veled'in Yöneticilerle İlişkileri

Sultan Veled, yukarıda da belirtildiği gibi, divânında bir çok nüfuzlu kişiyi övmüştür. Kendilerine muhabbeti olup yardımlarda bulunan bir çok hatırlı insana kasîdeler yazmıştır.

Sultan Veled, yalnız üzerinde hakkı olanlara, yalnız Mevlânâ ile münâsebeti olanlara methiye yazmamış, zamanın olaylarıyla da ilgilenmiştir. Selçuklu Sultanı IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın bir oğlu olması üzerine, yedi bentlik bir methiye yazmış, İlhanlılar hükümdârı Sultan Ahmed'in izin ve müsâadesiyle daha sonra Konya'ya gelen Moğol tabî Giyâseddin Mesud'u⁴¹¹ ve Emirahûr Necmeddin'i öven birer kasîde yazmış, ayrıca on beş beyitlik ve “*Çün şah-ı Mes'ud şod- Çünkü Pâdişahımız Mes'ud oldu*” redifli bir methiyeyi, bir kasîdeyi ve bir gazeli bu münâsebetle inşâd etmiştir. Yine Sultan Mesud'a yazdığı diğer bir kasîdede, iki dileği olduğunu bildirir ve pâdişahın babasıyla atasından gelirinin yolunda olduğunu, böyle bir oğulun, onu yüz misline çıkarırsa degeceğini söyler. İkinci dileğinin de Mevlânâ aşıklarından on dört kişiden vergi alınmaması olduğunu arzedip, “*Sahibe emret, bahâne bulursa dinleme, bahusus bunu Samagar da kabul etmiş, buna dâir bir altamga vermişti. Sen de lütfet, elimizden çıkanı geri ver*” der.⁴¹²

Sultan Mes'ud'un adı Sultan Veled'in mensur “*Maârif*” adlı eserinde de geçer. Sultan Veled burada şöyle diyor: “*Sultan Mes'ud'a dedim ki: Allah dostlarına yüz tuttun. Mevlânâ'nın temiz türbesine riâyet ettin, iyilik yaptın. Yaptığın şey tam yerinde. Ancak sen asker toplamak, Moğollara hizmet etmek, onlara riâyette bulunmak ve mal feda etmek gibi şeylerde de elinden geleni geri koyma. Çünkü sen, bir kere elinde bulunan bütün emniyet sebepleriyle gücünün yettiği şeyleri yap da, ondan sonra Allah yardım eder ve sebepleri kurtuluşuna sebep kılar.*”⁴¹³

Sultan Veled'in Moğolları gücendirmemesini tavsiye ettiği Sultan Mes'ud, öyle bir zavallıydı ki, pâdişahlığından önce Kırım'a kaçmış, oradan da Erzincan'a dönerek Abaka Han'a itâatini bildirmiş, Moğollar da onu Sultan yapmıştı. Sultan

⁴¹¹ Kayhan Atik, *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s.144.

⁴¹² A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 48-49.

⁴¹³ Sultan Veled, *Maârif*, Çev. Meliha Anbarcıoğlu, MEB, İstanbul, 1991, s. 139-140; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 50.

Veled ise bu Sultan için methiyelerde bulunmuş ve onun Sultan olmasını, emniyetin, âsâyîşin ve huzurun başlangıcı olarak göstermiştir. Sultan Veled, Moğolların Anadolu umûmî valisi Samagar Noyan'ı⁴¹⁴, karısını, kızını ve oğlunu da şiirlerinde övmüştür.⁴¹⁵ Gerçekten Sultan Veled, Moğol beyleriyle de iyi geçinmiş, onlara kendini saydırmıştır. Eflakî, Moğol beylerinden Emir İrincin'in, ve Mahmut Gazan Han zamanında Abışka Noyan'ın Sultan Veled'i ziyâret ettiğini yazar.⁴¹⁶

Sultan Veled *Maârif*'inde dönemin devlet adamlarının Moğollardan korkusunun gereksizliğini ve insanların dış görünüşe verdiği ehemmiyeti de şu satırlarla anlatmaktadır: “*Ömründe hiç prens görmemiş ve büyüklükle hiçbir ilgisi olmayan bir Moğol, sadece başına bir sorguç koysa emirleri, vezirleri ve pâdişahları incitir. Moğol şehzâdelerinin ve sultanlarının âzamet ve sertlikleri onların hatırlarına öyle yerleşmiş ve kalblerine öyle bir tesir yapmıştır ki, onun bir derviş ve Moğollar arasında hiçbir değer taşımayan bir fakir olduğunu bilseler bile onun, bu dış görünüşüne ve elbiselerine saygı göstererek bütün küstahlık ve edbsizliklerine katlanırlar. Eğer Allah ve Allah dostları için sizin yanınızda o değer, o menzil, o mertebe olsaydı, siz ‘acaba bu velâyet sahibi midir, yoksa değil midir?’ Diye dervişlere fayda, zarar ve imtihân gözüyle nasıl bakardınız? Hiçbir yeri ve işi olmayan o Moğola dış görünüşü için hürmet ediyorsunuz. Bu derviş ise dervişlikten bahsediyor ve dervişlik elbisesi giymiştir...*”⁴¹⁷

Bütün bunlar gösteriyor ki, Veled, bir hayat ve mânevîyat adamıdır; heyecan ve aşk onda geri plandadır. Temkînli, mantıklı ve her işini düşünerek yapan bir zattır. Böyle olmasaydı teşkilâtçı olamaz, Mevlevîliği de kuramazdı. Fırsatları kaçırmayan girişken bir hayat adamı ve temkînli bir şahsiyettir. Mevlânâ'nın nüfûzundan faydalanan Sultan Veled'in, fikrî bakımdan dâima mistik inançlara bağlandığı ve maddî hayatıyla mânevî ve fikrî hayatının arasında bir tezât bulunduğu görülüyor.⁴¹⁸

414 Samagar Noyan için bk. A. Yuvalı, s. 133-134.

415 A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 50-51.

416 A. Eflakî, c. II, s. 409-410.

417 Sultan Veled, *Maarif*, s. 159-160.

418 A. Gölpınarlı, s. 51.

Sultan Veled, 712/1312 yılında, seksen altı yaşında vefât etti.⁴¹⁹ Babasının sağ tarafına gömülen Veled, Eflâkî'ye göre şöyle demiştir: “*Bu gece sevinç duyduğum ve kendi kendimden azâd olduğum gecedir.*”⁴²⁰ Ayrıca sekerât anında “*Hüdâvendigâr, Mevlânâ Şemseddin ve Allah dostlarının hepsi gelmiş beni bekliyorlar, benim yokluğuma üzülmemeniz gerekir*” dediği rivâyet edilmektedir. Sultan Veled'in geride, Çelebi Ârif, Çelebi Âbid, Çelebi Zâhid ve Çelebi Vâcid adında dört oğlu kalmıştı.⁴²¹

1.10. OSMANLI DEVLETİNİN İLK YILLARINDAKİ MEVLEVİLİĞE GENEL BAKIŞ

1.10.1. Osmanlı Devletinin İlk Yıllarında Mevlevîlik

Mevlânâ ve eserleri üzerine yapılan ilk çalışmaların, daha Selçuklular döneminde başladığı bilinmektedir. Ancak Osmanlı Devletinin ilk döneminde Mevlânâ'ya duyulan büyük saygıya rağmen, Mevlevîliğin fazla revaçta olmadığı görülmektedir. Bu dönemde devlet ricâli tarafından önemli bir desteğe sahip bulunmayan Mevlevîler, ancak XV. ve XVI. yüzyıllarda, bazı güçlü mümessilleri vâsıtasıyla halk arasında etkili olmaya başlayıp yayılma zemini buldular. Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarında, Mevlânâ ve Mevlevîlik kültürünün fazla etkili olmadığı görülmektedir. Yapılan araştırmalar, Mevlevîliğin, ancak İstanbul'un fethinden sonra, orada açılan ilk dergâhlar vâsıtasıyla, özellikle devlet adamlarından teveccüh gördüğünü ortaya koymaktadır.⁴²²

Selçuklu Anadolu'sunun, Osmanlı öncesindeki döneminde, Anadolu tasavvufunda iki büyük mânevîyat adamını görüyoruz. Bunlardan biri Mağrip (Kuzey Afrika'nın batı İslâmı) tesirlerini temsil eden ve Muhyiddin Arabî'nin “Vahdet-i Vücûd”⁴²³ ekolünün yerleşmesinde bir numaralı etkili olan Sadreddin

⁴¹⁹ Feridûn bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *Risâle*'sinde Sultan Veled'in doksan altı yaşında vefat ettiğini yazar. Oysa diğer tarihî kaynaklara baktığımız zaman seksen altı yaşında öldüğünü anlıyoruz. (Bkz. Sipehsâlâr, s.147.)

⁴²⁰ A. Eflâkî, c. II, s. 413; F. Lewis, s. 288.

⁴²¹ Sipehsâlâr, s. 147.

⁴²² Mustafa Aşkar, “Molla Fenarî'nin (öl. 834/1431) ‘Şerhu Dîbaceti'l-Mesnevî' Adlı Risâlesi ve Tahlili”, *Tasavvuf Dergisi*, Mevlânâ Özel Sayısı, sayı 14, s.83; Sezâi Küçük, Mevlevîliğin Son Yüzyılı, Simurg Yayınları, İstanbul, 2003, s. 34-35.

⁴²³ Bkz. A. Schimmel, s. 243-248; Hülya Küçük, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, s. 122-138; Şaban Döğen, *Risâle-i Nur ve Tarikat*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 1998, s. 29-40.

Konevî (öl. 673/1274); diğeri ise şark tesirlerini taşıyan ve yeni bir tasavvufî akımın önderliğini yapan Mevlânâ Celâleddin'dir.

Osmanlı'nın ilk dönemine baktığımız zaman, medrese sisteminin ve resmî eğitimin, Sadreddin Konevî kanalıyla Muhyiddin Arabî ekolünü benimsediğini anlıyoruz. Muhyiddin Arabî ekolü, ilk Osmanlı müderrisi Dâvûd-ı Kayserî⁴²⁴ ile Anadolu'ya esaslı bir şekilde girmiştir.⁴²⁵ Dâvûd-ı Kayserî'den sonra, Muhyiddin Arabî'nin sistemini devam ettiren, Kuruluş döneminin Osmanlı âlimi Molla Fenârî'dir.⁴²⁶

Osmanlı Devletinin kuruluşu sırasında Anadolu şehirlerindeki en mühim tarikatlar Mevlevîyye, Rıfâîyye⁴²⁷ ve Halvetîyye⁴²⁸ tarikatları idi. İsmi Mevlânâ Celâleddin'den alan "Celâlîyye" veya daha sonra umûmîleşen ismiyle Mevlevîyye tarikatı, bilindiği gibi Mevlânâ'nın hayatında henüz bir tarikat şeklinde kurulmamış idi.⁴²⁹

En yüksek tabakadan en fakir halk tabakalarına kadar, hatta Hıristiyanlar, Musevîler de dahil olmak üzere, etrafına bir çok mürîdleri toplayan Mevlânâ'dan sonra, halifeleri onun büyük şöhretinden istifâde ederek, muhtelif yerlerde zâviyeler açtılar. Gittikçe de tarikatın âyin ve erkânı da teessüs etti. Daha çok yüksek tabakadaki devlet ricâli, esnâf ve sanatkârlara dayanan bu tarikat, daha ilk zamanlardan beri Sünnî inanca aykırı oluşumlara aleyhtar olmuş, mevcut içtimâî ve siyâsî nizâmın muhâfazasına çalışmıştır.

⁴²⁴ Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, c. V, s. 6; Geniş bilgi için bkz. Mehmet Bayraktar, *Kayserili Dâvûd (Dâvûdu'l-Kayserî)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.

⁴²⁵ S. Eraydın, s.167; M. Aşkar, *agm.*, s. 84; Geniş bilgi için bkz. Mehmet Bayraktar, "Davûdu'l Kayserî ve Osmanlı İlim Geleneği", *Osmanlı*, c. VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 57-65; S. Hayri Bolayır, "Klasik Dönem Osmanlısında Düşünce ve Osmanlı Tehafüt Tutkusu", *Osmanlı*, c. VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 117.

⁴²⁶ Molla Fenârî'nin asıl adı, Şemseddin Muhammed bin Hazma bin Muhammed İbnu'l-Fenârî er-Rûmî'dir. Fenâr, Molla Fenârî'nin Maveraünnehir'deki köyünün adıdır. Molla Fenârî, 751/1450 senesinde doğmuş olup, babası zamanın sûfi-âlimlerinden Nureddin Hazma b. Muhammed'dir. Molla Fenârî, dönemin Osmanlı âlimleri olan Alâeddin Esved (öl.795/1393), Tâceddin Kürdî (öl. 799/1397), ve Cemâleddin Aksarayî'den (öl. 790/1388) ders almıştır. 834/1431 senesinde vefât etmiştir. (Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, c V, s. 19-24; Faik Reşad, Eslâf, Haz. Şemsettin Kutlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ty., s. 75-81; M. Aşkar, s. 85-87.)

⁴²⁷ Bkz. Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004, s. 547-556.

⁴²⁸ Bilgi için bkz. S. Eraydın, s. 236-241; Süleyman Uludağ, "Halvetîyye", *DİA*, c. XV., İstanbul, 1997, s. 393-395; R. Muslu, s. 63-228.

⁴²⁹ F. Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 95.

Fuat Köprülü, Mevlevîliği ve Bektaşîliği aynı mahiyette addedenlerin görüşlerini reddetmekte ve bu iki tarîkatın Osmanlı tarihinde dâima birbirine rakîp iki kuvvet olarak yaşadıklarını ifâde etmektedir.⁴³⁰ Gerçekte Osmanlılar Mevlevîlik ve Bektaşîlik⁴³¹ arasında bir dengeyi dâima göz önünde tutmuşlardır. Öyle ki, söz konusu bu iki tarîkat, zaman zaman ülke idâresinde etkili olan birer siyâsî grup ve güç kaynağı olmuştur.⁴³²

Kuruluş döneminde, Anadolu beylikleri üzerinde önemli derecede nüfûza sahip olan Ahilik ve Mevlevîlik gibi tarîkatlar, Osmanlı Devletinin kuruluşunda önemli rol oynamışlardır. Bu tarihlerde Osmanlı idârecilerinin mutasavvıflara hem maddî hem de mânevî açıdan ilgi göstermesi ile, tekke ehli âdetâ Anadolu'ya hücum etmişlerdi.⁴³³ Daha sonra kuvvetlenen tarîkatlar Anadolu'nun siyâsî tarihi üzerinde söz sahibi olmuşlardır.⁴³⁴

Sultan Veled tarafından tarîkat haline getirilen ve sonradan kurallara bağlanan Mevlevîlik, Mevlânâ Celâleddin'in sözünü ve müziğini, yeni doğmakta olan Osmanlı Devletinin dört bir bucağına yaymıştır. Daha sonraları ise Mevlevî tarîkatı şeyhlerinin Osmanlı sarayı ile büyük ilişkileri olmuştur.

Mevlevîlik Osmanlı Devletinin sınırlarını hiç bir zaman aşmamışsa da, sayısız küçük Mevlevî tekkeleri, Mısır ve Suriye dâhil, bütün Osmanlı Devleti sınırları içinde yayılmıştır. Mevlevîliğin pîri Mevlânâ Celâleddin'den mirâs kalan semâ'⁴³⁵, Osmanlı Devletindeki bir çok klasik müzik yorumcularına ve bestecilerine ilham vermiştir. Nitekim, İtrî⁴³⁶ gibi, Türk klasik müziğinin en güzel parçaları, ya tarîkattan olan veya tarîkatla ilişkisi olan sanatçılarca bestelenmiştir. Mevlevîlik

430 F. Köprülü, s. 95; Ayrıca bkz. Y. Nuri Öztürk, s. 78-79; Z. Nur Aksun, c. VI, s. 433.

431 Bkz. A. Schimmel, s.290-293; R. Muslu, s. 493-511.

432 Ş. Turan, s.123.

433 Mehmed Murad, *Tarih-i Ebü'l Faruk Tarih-i Osmaniye*, Dersaadet Matbaa-i Amidi, 1325, c. I, s. 233.

434 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, Ankara, 1994, s. 530; Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Devlet Teşkilatı, *D.G.B.İslâm Tarihi*, c. XII İstanbul 1993, , s.420-421.

435 Bkz. A. Eflâkî, c. I, s. 792-794; A. Schimmel, s. 160-166.

436 Bilgi için bkz. Nuri Özcan, "İtrî Efendi, Buhurîzâde", *DİA*, c. XIX, İstanbul, 1999, s.220-221.

tarîkatı Türk toplumuna hattatlar ve minyatürcüler gibi, İslâm sanatının en güzel örneklerini sağlamıştır.⁴³⁷

Sanat, tefekkür ve mânevîyat adamı olan Mevlânâ'nın *Mesnevî*si Farsça olmasına rağmen, Osmanlılar, Hz.Mevlânâ'nın hem mânevî mirasına hem tarîkatına şuurlu olarak vâris olmuşlardır.⁴³⁸

Mevlevîlik, Osmanlılar döneminin en dikkat çekici tasavvufî hareketlerinden biri olmuştur. *Mesnevî* o derece sevilmiştir ki, zamanla "*Mesnevî Enstitüsü*" diyebileceğimiz "*Dârü'l-Mesnevî*"ler açılmış, *Mesnevî* bu yolla okunmuş ve yaygınlaştırılmıştır. Mevlevîhâneler kültürümüzün temel taşlarından biri olan güzel sanatların da hâmisî olmuş, bu faâliyetlerin gelişmesine doğrudan tesir etmişlerdir. Büyük mûsikî ustalarımız gibi, büyük şâir ve sanatkârlarımızın da yetişme ocakları Mevlevîhâneler olmuştur.⁴³⁹

Osmanlı Devletini ziyâret eden Avrupalılar Mevlânâ'dan etkilenmişler ve Fars Edebiyatıyla ilgilenen ilk doğubilimciler, çeviri için onun eserlerini seçmişlerdir. Batıda Mevlevîlere "*Dönen Dervişler*" derler. Öyle ki, Batıda, Celâleddin Rumî'den daha çok tanınan mutasavvıf yoktur.⁴⁴⁰ XIX. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a gelmiş olan Fransız yazar Gerard De Nerval, Seyâhatnâmesinde Mevlevîler hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Nerval'ın İstanbul'da bulduğu değerli ve anlamlı nesnelere biri de camilerle, İslâm'ın hoşgörüsünü temsil ettiklerine inandığı Mevlevîlerdir. Ona göre dervişler, gelmiş geçmiş bütün dinleri temsil eden mistik bir ordudur. Bu dervişler, İstanbul'un efsânevî ve Sünnî Müslümanları olup, Nerval'ın gözünde, Müslüman ülkeler arasında tanıdığı en insancıl ve en hoşgörülü din adamlarıdır. Galata ve Üsküdar Mevlevîhânelerinde âyinlere katılan Nerval, onların müzik ve semâ'larına hayran

⁴³⁷ A.Schimmel, s. 279-280.

⁴³⁸ Mustafa Tahralı, "Prof. Dr.Mustafa Tahralı ile Mevlânâ ve İbn Arabî Üzerine Söyleşi", *İslâm Aylık Mecmua*, Aralık, 1996, s. 35.

⁴³⁹ Mehmet Kara, "Tasavvuf", *D.G.B. İslâm Tarihi*, c. XIV, İstanbul 1993, s. 376.

⁴⁴⁰ A. Schimmel, s.267.

kalır. Belli bir sıra ve disiplin içinde başlayan âyinleri ile Mevlevîlerin “Nirvana”ya⁴⁴¹ ulaşarak, Tanrı katına eriştiklerini ifâde eder.⁴⁴²

İslâm dünyasında çoğunlukla tarîkatlar ve tekkeler vâsıtasıyla yüzyıllar boyunca tesir ve nüfûzu devam eden "tasavvuf", Müslümanların kültürel gelişiminde ve edebiyatlarında, geniş ölçüde payı bulunan bir düşünce ve yaşayış akımını temsil eder. Mevlânâ'nın, gerçek ve yüzyıllar boyu tesir ve nüfûzu süregelen bir tasavvuf şâiri olarak, İslâm edebiyâtında âdetâ hâkim bir niteliği koruyabilmesi, sevilmesi, hayranlık ve saygı ile okunması; onun hayat, duygu, düşünce âlemindeki bazı gelişmelere ve özellikle de yaratılışındaki Allah vergisi kabiliyete çok şey borçludur.⁴⁴³

Mevlânâ doğum yeri olan Belh'den başlayıp Nişabur, Bağdad, Hicâz, Şam, Malatya, Erzincan, Larende'ye (Karaman'a) kadar uzanan seyahatleri esnasında, tasavvuf zevk ve şevkinden haberdar olmuş ve bu durum hayatının sonuna kadar, içinde yaşadığı (627-672/1229-1273 yıllarında) Konya'da kemâlini bulmuştur.

Mevlevîlik, Mısır ve Rûmeli'deki Mevlevîhâneler dışta tutulursa, daha çok Konya-İstanbul merkezli bir tarîkat olmuş, neredeyse Osmanlı Devleti ile kurulmuş, bu devletle gelişip yayılmıştır. Gerek merkez dergâhtaki postnişinler, gerekse diğer şeyhler, devlet idârecileriyle iyi geçinmiş, batınî tarîkatlara karşı, özellikle Şeyh Bedreddin⁴⁴⁴ hâdisesinden sonra, Osmanlı sarayı ile iyi ilişkiler içinde olmuşlardır.⁴⁴⁵

Bugünkü Mevlânâ dergâhının bulunduğu yer, Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd tarafından Mevlânâ'nın ailesine vakfedilmiştir. Babasının tavsiyesi üzerine Sultan Veled, Selçuklu ve Moğol devlet adamları ile iyi geçinmiş, onların

⁴⁴¹ Nirvana, Budizm inancında, ihtiyarlıktan, ölümden, dünya çilelerinden, arzu ve ihtiraslardan kurtulup yüceliğe ve huzurun en yüksek seviyesine çıkmak demektir. Bu inanca göre, Izdıraba son vermek için arzularından, fani işlerden sıyrılmak gerekir. (Bkz. Günay Tümer, “Budizm”, *DİA*, c. VI, İstanbul, 1992, s. 352-360.)

⁴⁴² Tuğrul İnal, "Gerard De Nerval'ın İstanbul Seyahati", *X.Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, c. V, Ankara, 1994, s. 20-36.

⁴⁴³ Abdülkadir Karahan, "Mutasavvıf Şâir Olarak Mevlânâ", *İslâm Aylık Mecmua*, Aralık, 1996, s.21.

⁴⁴⁴ Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, c. V, s. 32-35.

⁴⁴⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, "Mevlevîlik", *İA*, c. VIII, İstanbul 1979, s.168.

dergâha mal ve para vakfetmelerini sağlamıştır. Karamanoğullarından bazı beyler de Konya dergâhına önemli miktarda mâl ve emlâk vakfetmişlerdir.⁴⁴⁶

Selçukluların, Sadreddin Konevî ve Mevlânâ ailesinden vergi muâfiyeti usûlünü, Karamanoğulları ve daha sonra da Osmanlılar devam ettirmişlerdir.⁴⁴⁷ Konya Osmanlılar tarafından fethedildiğinde, Mevlevî vakıflarının yüzlere ulaştığı, yapılan tahrir sırasında tespit edilmiştir. Mevlevîler en çok Osmanlı pâdişah ve devlet adamlarından destek görmüşlerdir.⁴⁴⁸

1.10.2. Mevlânâ ve Konya Dergâhı

Osmanlı Devletinin kuruluşunda Mevlevîliğin Anadolu'da tesis etmiş olduğu zeminin rolü büyük olmuştur. Bu dönemde Kuzey Anadolu, Çorum, Ankara ve Bursa, babaların tekkeleri ile kuşattıkları yerler olmasına karşılık, Konya'nın başşehir olduğu, Kayseri, Konya, Kütahya, Aydın hattı da Mevlevîlerin nüfuzu altında idi.⁴⁴⁹ Mevlânâ yalnız Konya'nın değil, bütün Anadolu'nun mânevî sâhibi ve koruyucusu durumundadır.

Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarında Anadolu bir cihâd beldesi sayıldığı için, bütün İslâm dünyasının gönül mîmârları Anadolu'ya gelmişlerdir. Anadolu'da bir yandan İslâm birliğinin sağlanması, diğer yandan da Haçlı ordularına göğüs germek için gönül sultanlarının Anadolu'ya yönelmesi zorunluydu. Muhyiddin Arabî İspanya'dan, Mevlânâ da Horasan'dan Anadolu'ya bu yüce maksatlar için gelmişlerdir.⁴⁵⁰

Mevlânâ ve *Mesnevî*, âdetâ Anadolu'nun hayat kaynağı olmuştur. Mevlânâ'yı anmadan, 455/1071 yılından bu yana Anadolu'nun Müslüman olma sırrı çözülemez. Mevlânâ'nın dergâhı yüzyıllar boyu Anadolu'nun hayat kaynağı olma yanında, dünyaya açılan kapısı olmuştur. Peygamber sevdalısı olan ve Anadolu'da sevgi ve hoşgörünün simgesi durumunda olan Mevlânâ, *Mesnevî*'siyle Anadolu'dan bütün

⁴⁴⁶ Yusuf Küçükdağ, "Seyyid Abdülkadir Efendi Vakfiyesi", *III.Milli Mevlânâ Kongresi*, Konya, 1988, s. 282.

⁴⁴⁷ M. Çetin Varlık, "Anadolu Beylikleri", *D.G.B.İslâm Tarihi*, c. X, İstanbul, ty, s. 42.

⁴⁴⁸ Ahmet Kabaklı, *Mevlânâ*, İstanbul, 1975, s. 80.

⁴⁴⁹ Mustafa Akdağ, *Türkiye İktisadî ve İctimai Tarihi*, c. I, İstanbul, 1995, s. 44.

⁴⁵⁰ Ersin Nazif Gürdoğan, "Mevlânâ Dünyaya Açılan Anadolu", *İslâm Aylık Mecmua*, Aralık, 1996, s.17.

dünyaya ümit ve sevgi ışıkları saçmaktadır. Konya'daki Mevlânâ dergâhı âdetâ Anadolu'nun kalbidir.⁴⁵¹

Selçuklu türbeleri arasında "Mevlânâ Türbesi"nin özel bir yeri vardır. Konya'nın hâricî surları dışında, bir bahçede, ilk defa Mevlânâ'nın babası "Sultanü'l Ulemâ"nın buraya defniyle belirlenen bugünkü külliye, daha sonra Mevlânâ ve yakınlarının da burada defnedilmeleriyle önem kazanmıştır. Mevlânâ'ya duyulan sevgi, saygı ve bağlılık, kısa bir süre sonra burada bir manzûmenin meydana gelmesini sağlamıştır. Hicri 672 yılında (m. 17 Aralık 1273) vefat eden Mevlânâ'nın kabri üzerine türbe yapılmasına, Alameddin Kayser ve Mu'ineddin Süleyman Pervâne ile karısı Gürcü Hâtun'un teşebbüsüyle başlanmıştır. Daha sonra türbe değişik onarımlar geçirmiştir.⁴⁵²

Diğer şehir ve ülkelerdeki Mevlevîhâneler, Mevlevî tarikatının merkez asitânesi olan Konya Dergâhından yönetilirdi. 1344/1925'ten sonra merkez Halep'e taşındı. Mevlevîhâneler adet olarak az bulunur, fakat geniş bir sahayı içine alırdı. İstanbul'da altı tane Mevlevîhâne vardı: Yenikapı, Üsküdar, Kasımpaşa, Eyüp, Galata, Beşiktaş Mevlevîhâneleri.⁴⁵³

Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled, üç yaşında iken geldiği Konya'ya çok bağlıydı. Onun Konya'ya bakıp, *"Bu ne hoş şehir, sanki karaltısında rahmet aktığı görünüyor"* demesi meşhurdur.⁴⁵⁴ Eflâkî'nin rivâyetine göre, bir gün Konya manzarasına bakan Sultan Veled, *"Süphanellah! Bu Konya şehrinin ne güzel manzarası vardır. Zira onun manzarasından rahmet nurları ışıltıyor"* dedi. Babası Mevlânâ da, *"Evet, vallahi bizim Konya çok mesut ve mübârek bir şehirdir. Mürîdlerin huzurunda onu sana bağışladım"* buyurdu. Veled baş koyup babasının ayaklarını öptü. Bunun üzerine Mevlânâ, *"Bahâeddin, bizim mübârek türbemiz, büyük Mevlânâ Bahâeddin Veled'in kemikleri, çocuklarımız, bizden sonra gelenler, muhiblerimiz ve arkadaşlarımız bu şehirde buldukça bu ülke zevâl bulmayacak ve bu ülkeye yabancının atının ayağı basmayacak, bu kavmin üzerine düşmanın kılıcı*

⁴⁵¹ Andre Mıqaul, s. 287; E. Nazif Gürdoğan, s.18; R. Muslu, s. 355-356.

⁴⁵² A. Eflâkî, c. II, ss.381-382; Hasan Özönder, "Mevlânâ Türbe ve Külliyesinin Tamir ve İleveler Kronolojisi", *Selçuk Dergisi*, sayı 2, Konya, 1988, s.14.

⁴⁵³ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, ty, s. 294; Bkz. R. Muslu, s. 355-362.

⁴⁵⁴ Sultan Veled, *İbtida-nâme*, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara, 1976, s. VII.

çekilmeyecek ve düşman kan dökmeyecek ve tamamiyle harap olmayacak, boş da kalmayacaktır ve dâima şehrin halkı mübarek türbenin hâreminde emin ve mesut olacaklar. Zamanın fetretlerinden gece ve gündüzün değişmelerinden sâlim kalacaklardır” buyurdu.⁴⁵⁵ Konya tarihine baktığımız zaman Mevlânâ'nın bu şehir için söylediklerinin doğru çıktığını söyleyebiliriz. Mevlânâ'dan sonra Konya şehri ne bir saldırıya uğradı, ne yakıp yıkıldı, ne de ona hâkim olan mânevî hayat eksildi.

Merkez dergâh olan Konya'daki Mevlevî temsilcilerine "Çelebî"⁴⁵⁶ denmekteydi. Mevlevîliğin maddeten merkezliğini temin eden makam "Çelebîlik" makamıydı. Çelebîler, tekkelere şeyh tâyin ederler, yahut şeyh olması istenen zata icâzetnâme vererek isteyenlerin dileğini tasvip etmiş olurlardı. Çelebîlik makamının hemen dâima babadan oğula intikal etmesi, Mevlevî tekkelerinde de bu usûlün, kendiliğinden ikâmesini icap etmiş ve tarîkatın bozulmasında, hatta zaman zaman bazı şeyhlerle Çelebîlik makamı arasında aykırılıklar çıkmasında mühim bir âmil olmuştur.⁴⁵⁷

1.10.3. Osmanlı Yöneticileri ve Mevlevîlik

Osmanlılarda idârecilerin tasavvufa karşı duydukları meyl,⁴⁵⁸ XV. yüzyılın başlarından itibâren, devletin çeşitli bölgelerinde, tasavvuf ehline, kendi tarîkatlarının âyin ve akîdelerini yayma imkânı ve fırsatını vermiştir. Bir çok tarîkatla birlikte Mevlevîlikte de XV. yüzyılın ikinci yarısından XVI. yüzyılın ortalarına kadar geçen zaman zarfında, memlekette görülen alaka ve desteğin bir tezâhürü olarak, bu yayılma daha da kuşatıcı bir havaya bürünmüştür. Osmanlı hükümdârları da ulemâ ve meşâyihe hürmet göstermişlerdir.⁴⁵⁹

Abdûlbaki Gölpınarlı, Osmanoğullarının ilk devirlerindeki hükümdârların, mesela II. Murad (öl. m.1451) ve II. Mehmed'in, (öl. m. 1481) Mevlevîleri bir kudret telakki ederek onların yoluna ehemmiyet verdikleri, şeklindeki görüşlere

⁴⁵⁵ A. Eflâkî, c. II, s. 391.

⁴⁵⁶ Bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, "Çelebî", *DİA*, c. VIII, İstanbul, 1993, s.259.

⁴⁵⁷ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.152.

⁴⁵⁸ Bkz. Ira M.Lapidus, "Tasavvuf ve Osmanlı İslâm Toplumu", Çev. Celal Türer, *Türkiye Günlüğü*, sayı 45, Mart-Nisan 1997, s.102-112.

⁴⁵⁹ İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet/Tekke Münasebetleri*, İstanbul, 1989, s.28.

katılmıyor. Ona göre, Şeyh Bedreddin⁴⁶⁰ isyânı yüzünden Sünnî inanca zıt inançlar besleyen tarîkatlar hakkında şiddetli bir tenkil, hatta imhâ siyâsetine girişen Osmanlılar, Mevlevîlere dokunmadılar, fakat onları, kendilerini destekleyen bir kuvvet olarak da görmediler. Ancak XV-XVI. yüzyıllarda, Anadolu'da ve bilhassa Rumeli'de kaynaşan Şîi-Batîmî cereyân arasında Divâne Mehmed Çelebi, Yusuf Sineçak, Şahidî gibi Mevlevîler, yani ayrıca "Şemsîler" diye adlandırılan zümre, halkı kucaklamaya başladığı zaman, Osmanoğulları de Mevlevîleri farkedip ehemmiyet vermeye başladı.⁴⁶¹

Mevlevîlik XVI. yüzyıldan itibaren, yüksek tabakaya bağlanmaya, yavaş yavaş köyden kasabalara, kasabalardan şehirlere çekilmeye başlandı. Tarîkata halktan intisâp edenler de var olmakla beraber, ancak daha ziyâde vezirler, beyzâdelere ve hükûmet ricâlî, hatta son zamanlarda Pâdişahlar, Mevlevîlik tarîkatına büyük ilgi göstermeye başlıyorlar. Mevlânâ'ya gösterilen saygı yüzünden, Osmanlılar da diğer beyler gibi Mevlevîlere saygı göstermişler, Mevlânâ türbesini yüksek bir makam telakki etmişlerdir.

Osmanlı Devletinin son zamanlarında pâdişahlar (III. Selim, öl. m. 1807; II. Mahmud, öl. m. 1839; Abdülmecid, öl. 1861.) tarîkata giriyor ve Mevlevîler artık yüksek zümreye mâl oluyordu.⁴⁶² Danişmend, *Kronoloji*'sinde, tarih boyunca pâdişahlara kılıç kuşatanlardan bir kısmının da Konya Mevlevî Çelebîleri olduğunu

⁴⁶⁰ Şeyh Bedreddin, miladî 1359-1416 (veya 1420) yılları arasında yaşamış, en çok tartışılan bir Osmanlı âlimidir. Babası Sınavna Kadısı İsrâil'dir. Çocukluğunda babasının yanında Kur'an'ı hıfzetti. Zamanın âlimlerinden Arapça sarf-nahiv okudu. Konya, Kahire, Mekke'de tahsiline devam etti. Mısır'da Sultan Berkuk'un oğluna hocalık yaptı. Fıkıh'ta devrin tanınmış âlimlerinden oldu. Ahlatlı Şeyh Hüseyin'e bağlanarak tasavvuf yoluna girdi. Şeyhinin izni ile Timur'un bulunduğu Tebriz'e gitti. Şeyh Cezerî'nin onu tavsiye etmesi üzerine burada fikhî meseleleri çözdü. Buradan Mısır'a şeyhinin yanına döndü. Şeyhi'nin ölümü üzerine yerine geçti ve önce Haleb'e oradan da Konya'ya döndü. Sakız adasına giderek, Hıristiyan olan Bey'in Müslüman olup kendisine bağlanmasını sağladı. Edirne'ye gelen Şeyh Bedreddin, burada Edirne tahtına oturan Musa Çelebi'ye Kazasker oldu. Musa Çelebi öldürüldükten sonra Şeyhe aylık bağlanarak İznik'te oturmaya mecbur edildi. Buradan Rumeliye geçmenin yolunu buldu. Mürîdi Börklüce Mustafa'nın Osmanlı Devletine isyân etmesi üzerine, kendisi de isyan etmiş duruma düştü. Sonunda yakalandı ve Molla Hayder-i Âcemî'nin fetvâsıyla idam edildi. (819/1416). Bazılarınca, Şeyh Bedreddin'in, zamanın âlimlerince çok tartışılan ve iddiaya göre, ehl-i Sünnet akidesine ters düşen görüşleri bulunmakta idi. Osmanlı tarihçileri ise, Şeyh'in müridleri yüzünden suçlu duruma düştüğünü yazmaktadırlar. (Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, c. V, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1992, s. 32-34; Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, c. I, Ter. İsmail Erünsal, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ty., s. 188-190; B. J. Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. II, s. 422; Niyazi Akşit, *A'dan Z'ye Tarih Ansiklopedisi*, Serhat Dağıtım, İstanbul, 1981, s. 167.)

⁴⁶¹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.269.

⁴⁶² A. Gölpınarlı, *ag.mad.*, s. 169.

ifâde etmekte ise de Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlevîlerin sadece Sultan V. Mehmed'a kılıç kuşattığını söylemektedir. 463

Şuâra tezkîrelerine göre Divân Edebiyatındaki şâirlerin bağılı olduğu tarikatlar içinde %68 ile Mevlevîlik ilk sırada yer almaktadır.⁴⁶⁴ Tezkîrelere göre divân şâirlerinin en çok iltifat ettikleri tarikat Mevlevîlik olmuştur. Mevlevîlik, Türk edebiyât ve mûsikîsine büyük katkılar sağılayan tarikatların başında gelir. Mevlevîlik tarikatının piri Mevlânâ'nın büyük bir şâir olması, bu geleneğin oluşmasında en büyük etkindir. Mevlevî şâirlerin böylesine çok oluşu müstakil tezkîrelerin yazılmasına da sebep olmuştur. Sâkıb Dede'nin *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyye*'si, Esrâr Dede'nin *Tezkîre-i Şuâra-i Mevlevîyye*'si ile Ali Enverî'nin *Semâhâne-i Edeb*'i bunların en önemlileridir.⁴⁶⁵

463 İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. IV, İstanbul, 1971, s. 444; İslâm Ansiklopedisi, c. VIII, s. 168; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 276-277.

464 Bu konuda geniş bilgi için bkz: Mustafa İsen, *telerden Bir Ses*, s. 213-216.

465 Mustafa İsen, s. 217; İskender Pala, "Edebî Çehresiyle Mevlevîhaneler", *S..Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996, s. 55-60.

2. BÖLÜM: XIV. YÜZYILDA MEVLEVÎLİK-DEVLET İLİŞKİSİ

2.1. ERTUĞRUL GAZİ-MEVLÂNÂ İLİŞKİLERİ

2.1.1. Ertuğrul Gazi ve Oğlu Osman Konya'da

Mevlânâ Celâleddin 672/1273'te vefât ettiğine göre, onun yaşadığı dönem, Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Gazi'nin babası Ertuğrul Gazi'nin (öl. m.1281)⁴⁶⁶ zamanına denk gelmektedir. Osman Gazi (öl. m. 1334)⁴⁶⁷ ise ancak Mevlânâ'nın son zamanlarına yetişmiştir. Gerek Ertuğrul Gazi'nin gerekse Osman Gazi'nin Mevlânâ ile görüştüğüne dair rivâyetler bulunmaktadır.

Mevlânâ'nın, Ertuğrul Gazi ve Osman Gazi ile görüşmeleri hakkındaki rivâyetlerin çoğu menkıbelere dayandırılmaktadır. İlmî kurallar içinde bu bilgilere ihtiyâtla bakmak zorundayız. Çünkü bunları doğrulayacak belge bulunmamaktadır. Ancak menkıbelere de toplumsal açıdan bakarsak, genellikle bir gerçeğe bağlı olduklarını kabul edebiliriz. Menkıbeler, tam anlamıyla gerçekleri yansıtmasa bile, gerçeğe giden yolun izlerini taşımaktadırlar. Bu açıdan zikredilen rivâyetlere bakarsak, ihtiyâtı elden bırakmamak kaydıyla, anlatımların zayıf da olsa bazı gerçekleri yansıttığına inanmak gerekir. Eğer bahsedildiği şekillerde Osman Gazi, küçüklüğünde Mevlânâ ile görüşmemiş olsa bile, Mevlânâ'nın o dönemde Anadolu'yu saran şöhretinden haberdar olduğu ve etkilendiği ifâde edilebilir.

Tayyârzâde Ahmed Âta'nın ifâdesine göre, Sultan II. Alâeddin-i Selçukî⁴⁶⁸ meçhul bir şahsı kendine peder ittihâz etmiş ve bunu devlet erkânına ve tanınmış

⁴⁶⁶ Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, c. I, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s. 26-28; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd-Düvel*, Haz. Ahmet Ağırakça, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s.54-66; Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi- Sahaiñü'l-Ahbar fi Vekaiü'l- A'sar*, c. I, Çev. İsmail Erünsal, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ty., s. 51-56; B. J. Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. I, Ter. Mümin Çevik-Erol Kılıç, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983, s. 63-64; A. De Lamartine, *Aşiretten Devlete Türkiye Tarihi*, c. I, Haz. M. R. Uzmen, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ty., s.56-59; Fuad Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, TTK Yayınları, Ankara, 1991, s. 65-72; Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, I, Faisal Finans Kurumu Yayını, İstanbul, 1986, s. 66-67; Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, c. I, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 13-14; İlhan Şahin, *Büyük İslâm Tarihi*, c. X, Çağ Yayınları, İstanbul, ty, s. 136-138.

⁴⁶⁷ Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *age.*, c. I, s. 33-52; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, s. 67-88; Müneccimbaşı Ahmet Dede, c. I, s.59-81; Hammer, c. I, s. 65-90; Lamartine, c. I, s. 60-72; Yılmaz Öztuna, c. I, s. 68-70; Z. Nur Aksun, s. 14-35; İlhan Şahin, c. X, s. 138-143

⁴⁶⁸ Eflâkî, bu Selçuklu Sultanının IV. Rükneddin Kılıçarslan olduğunu yazar. Eflâkî'nin görüşü tarih gerçeklerine daha uygun görülmektedir. Bkz. A. Eflâkî, c. I, s. 323-324.

kişilere bildirmek için de büyük bir ziyâfet vermiştir. Bu ziyâfet sırasında Sultan Alâeddin o zatı işaret ederek, kendisini peder-i mânevî ittihâz ettiğini ilan etmiştir. Bu sırada ziyâfette bulunan Mevlânâ Celâleddin bu duruma içerlenerek meclisi terk etmiş ve dergâhına yönelmiştir. Mevlânâ yolda Osman Gazi ve pederi Ertuğrul Bey'e rastlar. Mevlânâ Osman Gazi'ye "*Alâeddin kendisine bir peder bulmuş, ben de seni evlat eyledim.*" der. Osman Gazi saraydaki işlerini bitirdikten sonra Mevlânâ Dergâhına sevinçle dönmüş, sohbet sırasında Mevlânâ, Osman'a saltanatını ve bu saltanatın evlatlarına geçeceğini ve uzun süreceğini müjdelemiştir.⁴⁶⁹

Osman Gazi bunun üzerine, Selçuklu Devletinin inkırâzından sonra iktidâr sahibi olunca, "kalansüve" denilen Mevlevî külâhını giyip başına taç etmiştir. Daha sonra bu başlığı altınla süsleyerek oğlu Orhan Gazi'ye de bu geleneği bırakmıştır. Sikke denilen bu başlık, Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar kullanılmıştır. Tayyârzâde bu olayı, kendisine "şeyhim" dediği Yenikapı Mevlevîhânesi postnişini Osman Selahaddin Dede'nin anlattığını ve Dede'nin de bunu Selçuklu tarihinden istinbât ettiğini ifâde etmektedir.⁴⁷⁰

Başka bir rivâyete göre, Ertuğrul'un Konya'yı bir ziyâretinde, yine yanında oğlu Osman vardır. Mevlânâ'yı ziyârete gittiklerinde, Mevlânâ, Selçuklu sultanının yanından yeni dönmüştür. Çok üzgün görünüyordu. Bunun sebebi ise Selçuklu sultanının Babay-ı Merendî adındaki bir pire fazla iltifât etmesi idi. O gün dergâhında Ertuğrul ile Osman'ı görünce, "*Eğer Sultan, kendime bir baba buldum, diye iftihar ediyorsa, işte ben de kendime bir evlat buldum.*" dedi. Osman'ı yanına alarak sevdi ve hayır duada bulundu, sonra ona: "*Yavrum, sen büyük bir devlet sahibi olacaksın. Fakat Mevlânâ soyuna hürmette kusur etme.*" diyerek müjdeledi. Ayrıca "*Madem ki bunun oğulları ve torunları benim neslime inanırlar ve bağlanırlar, devletleri daim olsun.*" diyerek dua buyurdular.⁴⁷¹

⁴⁶⁹ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, s. 56.

⁴⁷⁰ Tayyârzâde Ahmed Âta, *Tarih-i Âta*, İstanbul, 1291, c. I, s. 18-19; Bkz. A. Eflâkî, c. II, s.323-324.

⁴⁷¹ Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Sahâifü'l-Ahbar-Müneccimbaşı Tarihi*, Mütercimi Ahmed Nedim, İstanbul Matbaa-i Amire, 1285, c. III, s. 266; A. Eflâkî, c. I, s. 323-324.

Hüseyin Vassaf⁴⁷² *Sefîne-i Evliyâ* adlı eserinde, Mevlânâ'nın Ertuğrul Gâzi hakkında dua buyurduğunu zikretmektedir.⁴⁷³ Yine bir rivâyete göre ise, Ertuğrul Gâzi, o zamanlar daha çok küçük olan oğlu Osmancık ile Konya'ya gelirler ve Mevlânâ'yı ziyâret ederler. Mevlânâ küçük Osman ile alakadar olup, ona "Fâtihayı biliyor musun?" der. Osman, Fâtihayı devamlı olarak okur, on sekiz adet olunca keser. Bu defa Hazret "Bir de ben okuyayım" diyerek on sekiz adet de kendileri okurlar. Sonra Hüsâmeddin Çelebi'ye " Biraz da sen oku" derler. Bir o kadar da Çelebi Hazretleri okurlar.⁴⁷⁴

Mevlevîler arasında yaygın olan bir menkıbeye göre de; bir gün Selçuklu uç beylerinden olan Ertuğrul Gazi ile oğlu Osman, Konya'ya geldiklerinde Mevlânâ'yı ziyâret ederler. Elini öptükten sonra, Ertuğrul Gazi, İslâm dünyasının hâlini sual ile kurtuluş ümidini sorar. Cevap verdikten sonra, henüz çok küçük olan oğlu Osman'a sağ elini iki defa verir ve saltanatının bu kadar süreceğini söyler. Bunu az bulup tekrar el verilir. İki el vermenin (sağ el çizgilerinde eski rakamlarla on sekiz sayısı bulunduğu için) devletinde otuz altı tane Sultan geleceğinin ifâdesi olduğu beyân edilmektedir.⁴⁷⁵

2.1.2. Osman Gazi ve Mevlânâ

Âta Tarihinde verilen bilgiye göre, Osman Gazi'nin Mevlânâ'ya olan kemâl derecedeki meyil ve sevgilerinden dolayı, o zamanlarda Mevlevî dervişlerinin giydikleri kalensüve (tepesi sivri külâh) tabir olunan külâhı giydikleri halde, sonra bu külâhın üzerine tekvirî sarık ve tepesine sırma tabla konularak süslenmiş ve pâdişaha ait olduğu için kalensüvenin adı, Mevlevî dervişlerinin başlarına giydikleri deve tüyü rengindeki iki katlı külâh olarak da bilinen "sikke"ye çevrilmiştir.⁴⁷⁶

⁴⁷² Hüseyin Vassaf 1288-1289/1872 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Babası Sinaniyye tarikatına mensup idi. Annesi de Ziyâeddin-i Gümüşhanevî'ye intisap etmiştir. Hayatı boyunca tasavvuf erbâbı ile iç içe yaşamıştır. Bir çok eserinden bahsedilmekle birlikte, en önemli eseri *Sefîne-i Evliyâ*'dır. 1348/1929 yılında İstanbul'da vefât etmiştir. (Bkz. Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 8-22.)

⁴⁷³ Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I. Haz: M. Akkuş-A. Yılmaz, İstanbul, 1990, s. 313.

⁴⁷⁴ Z. N. Aksun, c. VI, s.429-430.

⁴⁷⁵ Z. N. Aksun, c. VI, s. 429.

⁴⁷⁶ Tayyazade Ahmed Ata, c. I, s.17.

Sâkıb Dede de *Sefine*'sinde Mevlânâ'nın oğlu Bahâeddin Sultan Veled'in Osman Gazi'ye "Arakiyye"⁴⁷⁷ giydirdiğini yazar.⁴⁷⁸

Abdülbaki Gölpınarlı, kaynaklarda geçen yukarıdaki bilgileri efsâne olarak değerlendiriyor ve bunların gerçeğe ilgisi olmadığını belirtiyor. Rivâyetlere göre Mevlânâ, Rükneddin Kılıçarslan'ın Babay-ı Merendî adlı birisini kendisine "Baba" edinmesine gücünmüş ve sarayı terkedip dışarı çıkmıştır. Bu sıralarda saraya gelmekte olan Osman, Mevlânâ'yı görünce niyâza durmuştu. Bu hareketten hoşlanan Mevlânâ Osman'ın belindeki kılıcı çözüp, tekrar bağlamış ve "*Saltanatı Selçuklulardan aldık, sana ve soyuna verdik*" demiştir.

Diğer bir iddiâyâ göre, Selçuklu Saltanatının yıkılmasından sonra Mevlânâ Konya'da on sekiz gün hükümdârlık etmiş, sonra hükümdarlığı Osman'a vermiştir. Başka bir iddiâ da, Osman'a Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in kılıç kuşatmasıdır. Bu iddiaları gerçeğe aykırı bulan Gölpınarlı, bunlardan birinci iddiânın Eflakî'nin eserine sonradan ilâve edildiğini, ikincisinin ise Muhlis Paşa'nın Karaman'da altı ay padişahlık edip Babaîleri kıranlardan intikâm aldıktan sonra, saltanatı Baba İlyas Sûfilerinden Nureddin Sûfi'nin (Nure Sofi) oğlu Karaman'a bıraktığına dair "*Şakâyık*"taki kayıttan bozma olduğunu, üçüncüsünün ise ilk iddiânın bozulmasından meydana geldiğini ifâde ediyor.⁴⁷⁹

2.1.3. Osmanoğulları ve Çelebiler

Abdülbaki Gölpınarlı, "garip bir iddiâ" diye ifâde ettiği bir söylentiden bahsetmektedir. Buna göre; ana tarafından Hz. Muhammed'e (s.), baba tarafından Hz.Ebubekir'e (r.) mensup olan ve aynı zamanda Harizmşahlar soyuyla da münâsebeti bulunan Mevlânâ Celâleddin'in soyu, pâdişahlığın gerçek vâris ve sahibi idi. Osmanoğulları ise ancak Çelebilere⁴⁸⁰ niyâbet (vekâlet) yoluyla pâdişahlık etmekte idiler. Hatta Çelebi, İstanbul'a geldiği zaman Üsküdar'da kalması iktizâ

⁴⁷⁷ Arakiyye, kelime olarak 'ter emen' anlamına gelmektedir. Mevlevîlikte ise beyaz ve döğme yünden yapılmış, sikke kadar uzun olmayan bir serpuştur. Sema' çıkarmamış matbah canları arakiyye giydikleri gibi, isteyenlere ve bilhassa çocuklarla kadınlara şeyh tarafından arakiyye tekbir edilirdi. (Bkz. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.426-427.)

⁴⁷⁸ Sakıb Dede, *Sefine-i Nefise-i Mevlevîyân*, cüz I, Mısır Vehbiye Matbaası, 1283, s.133.

⁴⁷⁹ Bkz. A. Gölpınarlı, *Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 274.

⁴⁸⁰ Çelebilik hakkında bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, "Çelebi", *DİA*, c. VIII, İstanbul, 1993, s. 259; Celâleddin Çelebi, "Çelebi Efendi", *DİA*, c. VIII, İstanbul, 1993, s. 348-349.

ederdi. Çünkü Üsküdar'dan İstanbul'a geçerse pâdişahın saltanatı Çelebiye teslim etmesi ve ona biat eylemesi lazım idi.⁴⁸¹

Daha sonraları pâdişahlara, İstanbul'daki Ebu Eyyub el Ensârî⁴⁸² Türbesinde, Mevlânâ makamına sahip olan Çelebinin kılıç kuşattığı hakkında umûmî bir kanaat meydana gelmiştir. Halbuki kılıç kuşatma töreninin doğrudan doğruya Fütüvvet⁴⁸³ ehlinin tesiri ile meydana geldiği bilinmektedir. Böyle kabul edilmekle birlikte, özellikle XVII. yüzyıldan önceki tarihler bu törenden bahsetmemişlerdir. Yalnız Amasya'da pâdişahlık haberini alan II. Murad, yanındakilerle Bursa'ya yaklaşınca Emir (Sultan) Buhârî (öl. m. 1429),⁴⁸⁴ yeni pâdişahı halkla şehir dışında karşılamış ve ona kendi eliyle kılıç kuşatmıştır.⁴⁸⁵ Gerçekten de, bir kısım Mevlevî çevrelerinin olayları abarttığı konusunda, Gölpınarlı'nın fikirlerine katılmamak mümkün değildir.

Mevlevîlerin baştan beri Sultan V. Mehmed Reşâd müstesna Osmanlı pâdişahlarına kılıç kuşattıkları rivâyetlerini belgelemek mümkün

⁴⁸¹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 274.

⁴⁸² Hz. Peygamber'in (s.) Mekke'den Medine'ye hicreti sırasında, onu evinde misafir eden Sahabî. Emevîler zamanında İstanbul'u kuşatan İslâm ordusu içinde bulunmuş ve burada şehit düşmüş, İstanbul'un surları dibinde defnedilmiştir. İstanbul'un fethi sırasında, Fatih'in Hocası Akşemseddin tarafından mezarı bulunmuş, kendisine türbe, türbenin yanında da cami yapılmıştır.

⁴⁸³ Fütüvvet, varlıklarını halkın menfaat ve istirahatına hasreyleyen zahitler hakkında kullanılır bir tabirdir. Arapça bir kelime olan fütüvvetin manası kerem, seha ve cömertliktir. Fütüvvet hasseten "Ahi"lik süluk makamlarından birini teşkil eder. (Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, c. I, s.638; Fütüvvet hakkında geniş bilgi için bkz: Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya, 1991, s.11-30.)

⁴⁸⁴ Asıl adı Seyyid Şemseddin Muhammed Buhârî olan bir sûfi ve mürşiddir. M.1368'de Buhara'da doğmuş, m.1429'da Bursa'da vefât etmiştir. Soyu Hz. Hüseyin'e dayanır. Onun için Seyyid Emir Buhârî ve Emir Sultan diye meşhur olmuştur. Gençliğinde Hacca gider ve buradan aldığı bazı mânevî işaretlerle, Osmanlı Devletinin başkenti Bursa'ya gelip yerleşir. Emir Buhârî Osmanlı fetihleriyle yakından ilgilendi. Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmet ve II. Murad'a kılıç kuşattı. II. Murad'ın İstanbul kuşatmasına dört yüz dervişle katıldı. Yıldırım Bayezid'in Hundî Hâtun adındaki kızıyla evlendi. Rivâyete göre, Niğbolu zaferinden sonra Yıldırım Ulu Camii'ni inşâ etti. Pâdişah Emir Sultan'a camii'n bir eksikliği olup olmadığını sordu. Bu soruya "Her tarafı güzel olmuş, ama dört tarafında birer meyhanesi eksik" diye cevap verir. Yıldırım, hayret içinde sebebini sorunca "Siz Allah'ın evi olan vücudunuzu meyhane haline getirmeyi garipsemiyorsunuz da bunu neden hayretle karşılıyorsunuz?" diya cevap verir ve bunun üzerine Padişah içkiyi bırakır. Yıldırım'ın Timur mağlubiyetinden sonra, Çelebi Mehmed ve II. Murad zamanlarında halk üzerinde büyük mânevî tesiri olmuştur. M. 1429'da ölünce vasiyeti üzerine cenaze namazını Ankara'dan gelen Hacı Bayram-ı Veli kıldırmıştır. (Emir Sultan hakkında bkz. Şinasi Çoruh, *Emir Sultan*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ty; M. Demirci, *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, s. 61-63.)

⁴⁸⁵ Münecceimbaşı, c. III, Müt. Ahmed Nedim, s.337; B.J.Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. II, Ter. Mehmed Ata, Haz. M.Çevik, E.Kılıç, İstanbul, 1983, s.439.

görülmemektedir.⁴⁸⁶ Osmanlıların Çelebilere niyâbet yoluyla Pâdişahlık yaptığı gibi bir kısım Mevlevî rivâyetlerinde de gerçeklerin izini bulmak oldukça zor görünmektedir.

2.1.4. Feridûn Ulu Ârif Çelebi

Hz. Mevlânâ'nın torunu ve Sultan Veled'in büyük oğlu Ârif Çelebi, 6-7 Haziran 1272'de (h.671) doğduğu zaman Mevlânâ Celâleddin hayatta idi. Annesi, Mevlânâ'nın önde gelen halifelerinden Selâhaddin Zerkub'un kızı Fatma Hâtun'dur. İlk adı Feridûn Ârif, lakabı da Celâleddin olan Ârif Çelebi, dedesi Mevlânâ'ya çok benzemekte idi. Ârif Çelebi'nin eğitimi ile ilgili bilgi yok denecek kadar azdır. Eflâkî, onun hakkında ayrıntılı bilgi vermesine rağmen, altı yaşında iken Malatyalı Selâhaddin adında birinden Kur'an dersi aldığından başka, sonraki tahsili hakkında bir bilgi vermemektedir. Bununla birlikte, pek parlak olmasa da, divânındaki gazel ve rubâiler, onun edebiyat alanında da bilgi edindiğini göstermektedir.⁴⁸⁷

Eflâkî rivâyet eder ki, Ârif Çelebi altı yaşında Kur'an dersini alırken, ne zaman içeri girerse babası Sultan Veled ayağa kalkar, ikrâm eder ve mihrâbında ona yer verirdi. Biri kendisine “*Ârif nihâyet sizin çocuğunuzdur. Bu çocuğa bu kadar izzet ve ikrâmda bulunmak lazım mıdır? Ulular bunu yapmamışlar, hatta ayıp saymışlar*” dedi. Bunun üzerine Sultan Veled, “*Hayır hayır, böyle söylemeyin ve aksini düşünmeyin, halkın ayıplamasını da bırakın. Allah'a yemin ederim ki, Allah'a yemin ederim ki, Ârif medresenin kapısından içeri girdiği anda, babam hazretlerinin içeri girdiğini zannediyorum. Onun salınışı, nazlı nazlı yürüyüşü, ölçülü biçili hareketleri tıpkı babamındır. Babamı da gençliğinde bu sıfat ve surette görüyordum. Bizim Ârif'in bu anlayışlığı, akıl sağlığından değil, belki Allah vergisiyledir, sonradan kazanılmış değildir*” diyerek, ilgisinin gerekçesini açıklamıştır.⁴⁸⁸

Ârif, dedesine çok benzediği için kendisine “Ulu Ârif Çelebi” denmeye başlandı. Çelebi adı “Çalabî”, yani “Allah'tan, Allah yolundan, Allah'a ait” anlamına geldiği gibi, “efendi” anlamına da geliyordu. Çelebi Hüsâmeddin'den sonra Sultan Veled'e de “Veled Çelebi” denmişse de asıl çelebilik Ulu Ârif Çelebi ile başlamış,

⁴⁸⁶ A. Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 276-277.

⁴⁸⁷ Tahsin Yazıcı, “Ârif Çelebi”, *DİA*, c. III, İstanbul, 1992, s. 363-364.

⁴⁸⁸ A. Eflâkî, c. II, s. 430-431.

bundan sonra Konya Mevlânâ dergâhında postnişin olan şeyhlere denildiği gibi, Mevlânâ soyundan gelen erkeklere de “Çelebi” denilmiştir.⁴⁸⁹

Sultan Veled'in Mevlevî postuna oturup, Mevlevî tarikatının temellerini attığı yıllarda, Ulu Ârif Çelebi Anadolu'da birçok geziler yapmış, Tebriz, Marende ve Sultaniye'ye gitmiş ve gittiği her yerde Sultanlar ve Beyler tarafından saygı görmüştür. Ârif Çelebi, her gittiği yere adamlarını bırakmış ve böylece ilk Mevlevî tekkelerinin meydana gelmesini sağlamıştır.⁴⁹⁰

Ulu Ârif Çelebi'nin, yolculuklarında tanınmış ve ileri gelen kişilerle teması olmuştur. Erzurum'da bulunan Geyhatu'nun karısı Paşa Hâtun, Ulu Ârif Çelebi'ye mürîd olmuş ve ikisi birbirine bağlanmışlardı. Rivâyete göre Paşa Hâtun ölünce Ârif Çelebi ağlamış ve günlerce yemek yememiştir.⁴⁹¹

İslâmiyeti kabul etmiş olan Gazan Han (öl. m.1304), Ulu Ârif Çelebi'nin kerâmetlerini işittikten sonra onunla tanışmak istediğini bildirmiş, ama Çelebi, onun için uzaktan dua edeceğini bildirerek dâveti geri çevirmiştir. Bu durum Gazan Han'ın tanışma arzusunu daha da arttırmıştır. Sonunda Gazan Han'ın karısı İltirmiş Hâtun büyük bir semâ ayini düzenleyerek Ârif Çelebi'yi davet etmiştir. Çelebi onun çadırına girip Kur'an ve gazeller okuduktan sonra semâ etmiş, gerek İltirmiş, gerekse Gazan Han, Çelebi'nin büyüüne kapılmışlardır.⁴⁹²

Gazan Han, Mevlânâ'nın kendisi için yazdığını düşündüğü, Moğolların Müslüman olmasıyla ilgili bir beytini cübbelerinden birine altın sırma ile işletmişti. Gazan Han'ın üzerindeki Mevlevî etkisi, m.1297'de III. Alâeddin Keykubâd b. Feramerz'in Konya'da Selçuklu tahtına oturmasını netice verdi.. Alâeddin, bunun şükrânesi olarak Ârif Çelebi'yi mükâfatlandırdı.⁴⁹³

Gazan Han'ın ölümünden sonra yerine geçen Olcaytu Hudâbende, Müslüman olmuş, ama Şîî akidesini tercîh etmişti. Anadolu'daki Cuma hutbelerinde Hz. Peygamber'in sahabilerinin isimlerinin geçmesini yasaklamış, Hz. Ebubekir'in

⁴⁸⁹ A. Eflâkî, c. II, s. 419; M. Önder, s. 28.

⁴⁹⁰ Sipehsâlâr, s. 147-148; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 69; R. Muslu, s.312; N. Yüce s. 128.

⁴⁹¹ A. Eflâkî, c. II, s. 484-485.

⁴⁹² A. Eflâkî, c. II, s. 439-440; F. Lewis, s. 486.

⁴⁹³ A. Eflâkî, c. II, s. 441-442; F. Lewis, s. 486.

mezarının Hz. Peygamberinkinden uzaklaştırılmasını istemişti. Sultan Veled Olcaytu'yu bu kararından vazgeçirmek için Ârif Çelebi'yi, İran'daki Moğol başkenti Sultaniye'ye göndermek istedi. Sultan Veled öldüğünde Ârif Çelebi yola çıkmak üzereydi. Bu yüzden bu yolculuk ertelendi. Daha sonra Sultaniye'ye gitmek üzere yola çıkan Ârif Çelebi, önce Bayburt'a varmış ve orada Mevlevî Ahi Ahmed'in misâfiri olmuştur. Bu esnada Erzurum, Bayburt ve diğer beldelerin hâkimi olan Hoca Yakut bu şehre gelmiş; Ulu Ârif Çelebi'yi kendi köyüne dâvet etmiş, orada yapılan bir Mevlevî semâ'ı sırasında Ulu Ârif Çelebi, vali Hoca Yakut'a Olcaytu'nun öldüğünü bildirmiştir. Buna rağmen Ârif Çelebi yola devam etmiş ve m.1317 yılında Sultaniye'ye ulaşmıştır. Çelebi yaklaşık bir yıl Sultaniye'de kalmıştır.⁴⁹⁴

Sultan Veled'in Konya'da bulunduğu ve Ulu Ârif Çelebi'nin gezilerine devam ettiği yıllarda, Anadolu Selçuklu devleti tarih sahnesinden silinmiş, Anadolu'da beylikler ortaya çıkmıştır. Osmanlı Beyliği de Osman Gazi ile kendini göstermiş, büyük bir devlet olarak ortaya çıkmanın ilk adımları atılmaya başlanmıştır. Bu tarihlerde Asya'dan Anadolu'ya geçen ve kendilerine Horasan Erenleri denen mutasavvıf dervişlere Anadolu'daki Beyler büyük saygı duymuş ve onların irşâdlarının etkisi altında kalmışlardır.

Sultan Veled'in ölümünden (713/1312) sonra oğlu Ulu Ârif Çelebi'nin şeyhlik makamına geçişi ile "Çelebilik" babadan oğula geçen bir makam hâline gelmeye başlamıştır. Ulu Ârif Çelebi'den sonra, Konya Mevlânâ Dergâhı postnişinleri, Mevlânâ soyundan babadan oğula geçerek, tıpkı Osmanlı Devleti ile birlikte bu durum altı yüz yıl devam etmiştir.

Ulu Ârif Çelebi'nin Konya Mevlânâ dergâhı şeyhliği ancak sekiz yıl sürdü. Ulu Ârif Çelebi babasından devraldığı Mevlevîlik tarikatını, merkezi Konya olmak üzere sağlam temellere oturtturarak yaymaya çalıştı. Birçok şehirlerde Mevlevî tekkeleri açılmaya başlandı. Mevlânâ Türbesi ve Dergâhının vakıf gelirleri bu dönemde artmaya başladı. Yine bu dönemde semâ' ve zikir usûlleri kurallaştırıldı.

⁴⁹⁴ A. Eflâkî, c. II, s. 451-454; O. Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 37.

Ulu Ârif Çelebi, 5 Kasım 1320'de (h.721) kırk sekiz yaşında iken vefât etti. Ulu Ârif Çelebi de dedesi Mevlânâ gibi divân sahibi ve şâirdir.⁴⁹⁵

Ulu Ârif Çelebi, Mevlevîliğin İstanbul öncesi dönemine damgasını vurmuştur. Düşünceleri ve yaşayış tarzı Anadolu'daki Kalenderî zümrelerinin etkisi altında şekillenmiş, ehl-i Sünnet dışı akımlara duyduğu yakınlık, onu bu mistik oluşumlarla Mevlevîlik arasında bir sentez yapmaya yöneltmiştir. Hayatı boyunca, başta Anadolu'nun tümü olarak, Irak ve Tebriz'e seyahatlar yapmış olması ve bu bölgelerdeki tasavvufî anlayışları Mevlevîlik bünyesine katmak isteyişi, onun dikkat çekici yönlerini teşkil etmektedir. Ayrıca şarap içtiği ve rindmeşrep bir kişiliğe sâhip olduğu belirtilmektedir.⁴⁹⁶ Ârif Çelebi'nin bu durumu bir kısım Mevlevî dervişlerini etkilemiş olsa bile Mevlevîliği ehl-i Sünnet çizgisinden uzaklaştırıcı bir etkide bulunmamıştır.

2.2. OSMAN GAZİ'DEN SONRA MEVLEVİLİK

2.2.1. Orhan Gazi ve Mevlevîlik

Müverrih Ahmed Cevdet Paşa'ya göre, Sultan Orhan (726-763/1326-1362)⁴⁹⁷, divânda ve alaylarda, "Burmali Tülbent" tâbir olunur amâme iktisa ederdi. Sair vakitlerde altın ve gümüş ile müzeyyen Mevlevî külâhı şeklinde külâh giyerdi. Evlâd-ı kîrâmı da bu şekilde giyinirdi. Bir zaman sonra devlet adamlarına dahi bu şekilde giyinme izni verilmiştir.⁴⁹⁸ Sultan Orhan'ın Mevlevî külâhına benzer bir başlık giymesini, sadece Mevlânâ'ya olan sevgisine bağlamak için elimizde bir delil bulunmamaktadır. Ancak dönemin neredeyse genel prensibi olan, mutasavvıflara saygı geleneği içinde durumu değerlendirirsek, Orhan Gazi'nin Mevlânâ'ya saygı ve sevgi duyduğunu söylemek mümkün olacaktır.

⁴⁹⁵ Ulu Ârif Çelebi için bkz. Sipehsâlâr, s.147-148; A. Eflâkî, c. II, s. 416-571; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.65-95; M. Önder, s. 27-33. (Sipehsâlâr, Ulu Ârif Çelebi'nin ölümünü, hicri 719 olarak geçmektedir. Bkz. Sipehsâlâr, s.148)

⁴⁹⁶ Ekrem Işın, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. V, İstanbul, 1994, s. 423.

⁴⁹⁷ Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, c. I, s. 51-106; *Müneccimbaşı Tarihi.*, c. I, Tercüman, s. 85-98; Hammer, c. I, s. 91-149; Z. N. Aksun, c. I, s. 36-50; Lamartine, c. I, s. 73-106; İlhan Şahin, c. X, s. 143-148

⁴⁹⁸ Ahmed Cevdet, *Kisâs-ı Enbiya ve Tevârih-i Hülefâ*, Dersaadet Kanaat Matbaası, 1331, s. 994; Ayrıca bkz. Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, c. I, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s. 3-4.

2.2.2. Şehzâde Süleyman ve Mevlevîlik

Orhan Gazi'nin büyük şehzâdeleri ve vezir-i âzamı olan Süleyman Paşa'nın zamanında, Konya'da postnişin bulunan Mevlânâ Celâleddin'in torunu Çelebi Feridûn Ulu Ârif Efendi'ye kalben çok fazla bağlı olması dolayısıyla, Çelebi Efendi, Şehzâde'ye yeni bir kisve (elbise, kıyâfet) ile ferâce,⁴⁹⁹ tennûre⁵⁰⁰ ve kemerden ibâret olan bir takım Mevlevî elbisesi hediye etmiş, Şehzâde de bu elbiseyi memnuniyetle giymiştir. Bu kıyâfet Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar pâdişahların resmî elbisesi olmuştur.⁵⁰¹

Tayyârzâde Ahmed Âta, tarihinde bu konu ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: "*Sultan Osman Hân-ı Gazi Hazretlerinin Tarîkât-ı Aliye-i Mevlevîyeye olan hulûs ve inâbetleri, Orhan Hân-ı Gazi'ye ve Sultan Orhan Han'dan şehzâde-i ekberleri Süleyman Paşa-ı Gazi'ye tevârûs etmiş olan ve Osman Han Gazi'nin iktisa ettiği "kalansevü" tabir olunur külâhın üzerine destar tekviri ve destarine "Yusufî" itlak olunmesi cihetle müşarünileyh Şehzâde Süleyman Paşa Hazretlerinin Tarîkât-ı Âliye-i Mevlevîyeye olan fart-ı muhabbetleri ol asırda Konya'da Post Saâdet-i Aray-ı Hazret-i Mevlânâ'da irşad-ı fermay-ı erbab-ı maârif olan hafîd-i Hazret-i Pîr Sultan Veledzâde Ulu Feridûn Ârif Çelebi Efendi Hazretlerinin ma'lumleri olması, Şehzâde-i müşarünileyh Hazretlerinin 758(H.) tarihinde Rum ili canibini teşrif ve is'ad ile bir taraftan ifay-ı gazâvât-ı saadet-i gayete ikdam ve diğer canibden emm-i ekremilerinin açtığı çığırî tevsie ve nizamât-ı devleti tezyide ve tenzife mezid-i itina ve ihtimam buyurmekde oldukları zaman-ı saâdet-i nişâne tesadüf etmekle Feridun Ulu Ârif Çelebi Efendi Hazretleri âlâmet-i fâhire-i hüsn-ü kabul olmak üzere teberrüken bir aded sikke-i şerife-i Mevlevîye ihda ve Şehzâde u müşarünileyh Hazretleri dahi temenna-i iktisa buyurması ol kisve-i şerife maa destar Selâtin-i Azâm Hazretlerine mahsus olduğu ezelden 'sikke' tabiri ile tezyin-i tarif etmiş olduğu tevârihte görünmüş. Bu serrişte ile havas-ı bendeganın arz ettikleri arzu ve hevahişle muid Hazret-i Pâdişah de bulunanların kaffesine Mevlevî sikke-i şerifeleri iktisa ettirilmiş olduğu rivâyet-i mütevatiresine bakılınca dâire-i hümâyun*

⁴⁹⁹ Mevlevîlerin giydikleri önu açık hırka. (Örneklerle *Türkçe Sözlük*, c. II, MEB, s. 907.)

⁵⁰⁰ Matbâhta (mutfakta) hizmet elbisesi veya semâ'da giyilen etekleri geniş ve uzun elbise. (Bkz. M. Önder, s. 125-126.)

⁵⁰¹ A.Seydi Bey, *Teşrifât ve Teşkilatımız*, Haz. Niyazi Ahmed Banoğlu, İstanbul, ty, s. 86; Hammer, c. I, s. 97.

hademesinin ahadden tefrik ve temyizi bu suret-i mesude ile cilveger-i mevki-i hasen husul olmuş ve mücelle-i acizide Süleyman Paşa'nın iktisa ettikleri 'sikke-i şerife' ile 'ferace' ve 'tennure' ve 'kemer'in taklid ve tenvileri Enderun-u Hümayunce intihâb-ı ta'mim ve telbise mukaddeme-i tefe'ül add ve ittihaz kılınmış olup, yeniçeri bölükbaşileri beyinde ma'ruf olan ve nisf-ı i'lasine kadar şerifeye şebih bulunan üsküfün iktisasi Şehzâde-i müşarünileyh Hazretlerinin semere-i teşviklerinden neş'et etmiş... üsküf... I.Murad zamanında tezyin... ile kisve-i selatin ve erbab-ı cah ve temkin olup,... tac-ı sultanî ittihaz ve itibar buyurulmuştur.⁵⁰²

Tayyârzâde'nin yukarıdaki ifadelerine göre, Osman Gazi'nin Mevlevî tarikatına olan bağlılığı Orhan Gazi'ye, ondan da Şehzâde Süleyman'a tevârüs etmiş. Bu sebeple Osman Gazi'nin giydiği kalensüve tabir edilen külâhın üzerine Orhan Gazi tarafından tekvirî destar sarılmıştır. Şehzâde Süleyman bu tarihlerde Konya'da postnişin bulunan Mevlânâ'nın torunu Ulu Ârif Çelebi'ye bağlı olduğu gibi Mevlevîliğe de aşırı bir muhabbetle bağlıdır.

Rivâyete göre, Şehzâde Süleyman, 758/1356 tarihinde Konya'ya gitmiş ve Rumeli'deki fetihlerinden dolayı Feridûn Ulu Ârif Çelebi ona hüsn-ü kabul gösterip teberrüken bir adet Mevlevî sikkesi giydirmiştir.⁵⁰³ Bu sikkenin destar (sarı) ile giyilmesi büyük sultanlara mahsus olduğu ve bu sebeple "sikke" ismi verildiği, tarih kaynaklarında geçmektedir. Daha sonra bu sikke saray mensuplarına da giydirilmiş, bununla birlikte ferâce, tennûre ve kemer Enderûn⁵⁰⁴ mensuplarının alâmet-i fârikası olmuştur. Yine sikkeye benzeyen üsküf de Süleyman Paşa vâsıtasıyla Yeniçerilere giydirilmiştir. Bu üsküf, I. Murad zamanında rağbet buldu ve üzeri altın ile süslenerek sultanların kisvesi haline getirildi. Bu üsküfa "Tâc-ı Sultanî" ismi verildi.

Burada görülen, Süleyman Paşa'nın Ulu Ârif Çelebi ile görüşmesi olayı, Çelebi'nin 721/1319-1320 tarihlerinde ölmesi gerçeğinden dolayı doğru görülmemektedir. Zira bu tarihlerde henüz Bursa bile fethedilmemiş, Rumeli'ye ise hiç geçilmemiştir. Süleyman Paşa'nın Rumeli'de fetihlerde bulunduğu 750-

⁵⁰² Tayyârzâde Ahmed Ata, c. I, s. 17-18.

⁵⁰³ Hammer, c. I, s. 145-146.

⁵⁰⁴ Osmanlı Devletinde, devlet adamlarının yetiştirildiği, sarayın bünyesindeki mektep. (Örneklemlerle *Türkçe Sözlük*, c. I, s. 835.)

760/1350-1360 yıllarında Çelebilik makamında Emir Âdil Çelebi bulunmaktadır. Süleyman'ın Emir Âdil Çelebi ile diyâlog kurmuş olması tarihî gerçeklere daha uygun gelmektedir.

Solakzâde tarihine göre ise, Yeniçeri Ocağında “Altınlı Börk” giyilmesi Bolayır Fatihî Gazi Süleyman Paşa'nın icâdı idi. Kendileri Mevlânâ Celâleddin Hazretlerine son derece rağbet ve muhabbetleri olduğu için bu kisveyi giymişlerdi. Sultan I. Murad zamanında fazla rağbet buldu ve üzeri altın ile süslendi. Bazı seferlerde Osmanlı pâdişahları bu üsküfî teberrüken giyerlerdi. Bu gelenek Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar sürdü.⁵⁰⁵

Uzunçarşılı'nın, Cevat Paşa'nın "*Tarih-i Askerî*" adlı eserinden naklen verdiği bilgiye göre, Süleyman Paşa, Feridûn Ulu Ârif Çelebi'den Mevlevî sikkesi giymiştir. Ancak yukarıda da verdiğimiz bilgiye göre, 721/1320 tarihinde vefât eden Çelebi'nin 759/1358 tarihinde vefât eden Süleyman Paşa'ya sikke giydirmeye ihtimali tarihen mümkün görülmemektedir. Yine Uzunçarşılı, D'ohsson'un, Süleyman Paşa'nın Mevlânâ Celâleddin'e müracaatını ve Pîr'in onun başına kendi külâhlarından birini geçirdiğini ve Süleyman Paşa'nın bu külâhın etrafını sırma ile işletip üzerine sarık sardığını ve askerlerine de böyle yapmalarını emrettiğini yazdığını belirtir. Halbuki Mevlânâ Süleyman Paşa'dan seksen beş yıl önce vefât etmiştir. Bu duruma göre verilen bilgilerin doğru olma ihtimali bulunmamaktadır.⁵⁰⁶

Şehzâde Süleyman'ın Mevlânâ'ya bağlılığı Hoca Sâdeddin Efendi tarafından da dile getirilmektedir. Buna göre Rumeli'ye geçmek için hazırlık yapan Şehzâde Süleyman, bir şeyhin duasını almak için Mevlânâ Celâleddin'in halifelerinden bir aziz ile, hareket edeceği zaman görüşmüş, Şeyh ona bir Mevlevî külâhı armağan ederek zafer ve başarısı için dua etmiştir. Şehzâde, bunun sonucunda zaferler elde etmiş, ganimetleri gazilere dağıtmak için başında taşıdığı o külâhı ölçek olarak kullanmış ve bunu bir "himmet-i ricâlullah" kabul etmiş, arkasından külâhı altınlarla süsleyerek kendisi için pâdişahlık tacı ittihâz etmiştir.⁵⁰⁷ Yine Hoca'nın ifâdesine göre, yeniçerilerin üsküf giymesi, yeniçeri bölükbaşları arasında gelenek haline

⁵⁰⁵ Solakzâde Mehmed Hemdemi Çelebî, *Solakzâde Tarihi*, İstanbul Mahmud Bey Matbaası, 1297, s. 28.

⁵⁰⁶ Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 217-218.

⁵⁰⁷ Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârih*, c. I, İstanbul Matbaa-i Amire, 1279, s. 56-57.

gelmekle birlikte bu durum Süleyman Paşa'nın icadıdır. Şehzâde Süleyman, Hazret-i Mevlânâ'ya olan fazlaca sevgisinden dolayı bu başlığı giymiş ve ondan itibâren yeniçeriler tarafından aynı başlık kabullenmiştir.⁵⁰⁸

Görüldüğü gibi Şehzâde Süleyman'ın Mevlevîliğe olan muhabbeti bir çok önemli kaynakta zikredilmektedir. Gösterilen şahıs ve belirtilen tarihlerde yanılma olsa bile, bu durum Süleyman Paşa'nın Mevlevî muhibbi olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

2.2.3. I. Murad ve Mevlevîlik

Mevlânâ'ya bağlılığı büyük olduğu anlaşılan I. Murad Hüdâvendigâr, (Saltanatı, 763-791/1362-1389)⁵⁰⁹ yaldızlı Mevlevî sikkesi⁵¹⁰ giymiş ve bu sikkenin kenarı bir parmak kadar görünecek şekilde üzerine hafif bir sarık sarmıştır. Hüdâvendigâr'ın ekseriyetle kırmızı nakışlı beyaz bir elbise giydiğini tarihler kaydetmektedir.⁵¹¹

2.2.4. Mevlevî Kaynaklarının Tenkîdi

Abdülbaki Gölpınarlı, Osmanlı-Mevlevî ilişkilerini incelerken, gerek Sâkıb Dede'nin *Sefine*'sinden, gerekse Esrâr Dede'nin *Tezkîre*'sinden bilgiler aktarmakta ve buradaki bilgileri tenkîd süzgecinden geçirmektedir. Gölpınarlı bir değerlendirmesinde, “*Sâkıb Dede, Konya'nın Pîr Adil Çelebi zamanında Osmanoğulları tarafından alındığını yazıyorsa da, Konya bu zatın ölümünden altı yıl sonra 871/1466'da Osmanlı Devletinin idaresine geçmiştir*” demektedir. Yine Sâkıb Dede, Sultan Osman'ın Sultan Veled'e, Çelebi Mehmed'in de Pîr Âdil'e mensub olduğunu söyler. Hatta bu yüzden de birçok büyüklerin Mevlevî olduklarını

⁵⁰⁸ Hoca Sadeddin, c. I, Matbaa-i Amire, s. 39-40; Orhan Şaik Gökyay, *Kâtip Çelebi*, Ankara, 1982, s. 310-311; Bkz. Osmanzâde Taib Ahmed, *Hâdikatü'l Vüzerâ*, İstanbul Ceride-i Havadis Matbaası, 1271, s. 5-6.

⁵⁰⁹ Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, c. I, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, s. 107-191 Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd-Düvel*, Haz. Ahmet Ağırakça, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 102-127; *Müneccimbaşı Tarihi*, c. I, Tercüman., s. 101-130; Hammer, c. I, 150-192; Lamartine, c. I, s. 105-158; Z. N. Aksun, c. I, s. 51-70; İ. Şahin, ss. 149-154.

⁵¹⁰ Sikke, Mevlevîlik tarikatine mensup kimselerin başlarına giydikleri özel surette yapılan külâhtır. Diğer tarikat mensupları başlarına giydiklerine ‘tac’ adını verdikleri halde ‘sikke’ terimi yalnız Mevlevîliğe has bir alem olarak tanınmıştır. (Bkz. M. Onder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 121-122.)

⁵¹¹ Ali Seydi Bey, s. 86; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, Ankara, 1988, s. 217-218; Bkz. Mahmud Şevket, *Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyye*, İstanbul Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1325, s. 29-30 ve diğer.

bildirir. Ayrıca son zamanlarında Çelebi'nin yerine oğlu Cemâleddin'i geçirmesi üzerine, I. Mehmed'in hediyeler göndererek bir mektupla bunun sebebini sorduğunu, Âdil Çelebi'nin de "Biz Pîr Âdil'iz, mürîdimizin de ardımızdan gelmesi gerek" dediğini, Pâdişah'ın da Pîr Âdil'den sonra öldüğünü yazar.⁵¹² Fakat Pîr Âdil'in Çelebi Mehmed'den çok sonra, 865/1460 tarihinde (Çelebi Mehmed'in öl. 824/1421) öldüğü bilinmektedir. Bu duruma göre bu rivâyetlerin doğru olma ihtimali yoktur.⁵¹³

Yine Sâkıb Dede, Germiyanlı⁵¹⁴ Süleyman Şah'ın oğlu Yakub Bey'in, Timur akınından sonra Osmanlılar tarafından öldürüldüğünü ve kızının daha önce Yıldırım Bâyezid ile evlendiğini, Musa ve İsa Çelebi'lerin bu kızıdan doğduğunu, ana tarafından Mevlânâ soyundan oldukları için kendilerine "Çelebi" dendiğini yazar. Halbuki Yakub Bey 832/1429'da eceliyle ölmüştür. ⁵¹⁵

Yıldırım'la evlenen kız Yakub Bey'in kızı değil kız kardeşidir.⁵¹⁶ Sultan I. Mehmed'in annesi olan bu hanım, 817/1414'ün sonlarında veya 818/1415 yılının başlarında ölmüştür.⁵¹⁷ Verilen bu bilgilerden hareketle Sâkıb Dede'nin *Sefine*'sinde geçen bazı bilgilere ihtiyatla bakılması gerektiğini öğreniyoruz. Kaynaklardaki bilgilere ihtiyatla bakmak bir araştırmacı için prensip olmalıdır. Burada amaç, muhtemel bazı yanlışları ortaya çıkarıp, araştırmacılara ışık tutmak olacaktır.

2.2.5. Şemseddin Emir Âbid Çelebi

Ulu Ârif Çelebi'nin, kardeşi Şemseddin Emir Âbid Çelebi hakkında bol inâyetleri ve lütûfları olduğundan, ömrünün sonlarına doğru onu yerine geçirmiş,

⁵¹² Sâkıb Dede, cüz I, s.132-133.

⁵¹³ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.100.

⁵¹⁴ Germiyanogulları hakkında bilgi için bkz: Mustafa Çetin Varlık, "Germiyanogulları", *DİA*, c. XIV, İstanbul, 1996, s. 33.

⁵¹⁵ Aşağıdaki kaynaklar, Yıldırım'la evlenen kızın Yakub Bey'in kızı değil, kız kardeşi olduğunu belirtmektedir. Bkz. Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, I, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara, 1992, s.148; Derviş Ahmed Aşıkî, *Âşık Paşazâde Tarihi*, Haz. Cemil Çiftçi, Mostar, İstanbul, 2008, s. 111-112; Münecimbaşı Ahmed Dede, *Münecimbaşı Tarihi*, c. I, Tercüman, S. 114; Z. N. Aksun, *Osmanlı Tarihi*, I, s. 60; Yusuf Halaçoğlu, "Anadolu" *DİA*, c. III, İstanbul, 1992, s.116.

⁵¹⁶ Bu konuda, Mustafa Çıpan, 7. Mevlânâ Kongresine sunduğu bildirisinde şunları ifade etmektedir: " Germiyanoglu Süleyman Şah, Sultan Veled'in Kızı Mutaharra Hâtun'dan doğan Devlet Hâtun'u 1378 yılında Yıldırım Bayezid'le evlendirmiş; Kütahya, Tavşanlı, Eğrigöz ve Simav'ı çeyiz olarak Osmanlılara vermiştir. Sultan Murad da oğlu Yıldırım Bâyezid ve Devlet Hâtun için mutantan bir düğün tertip etmiştir. Bu gelişmeler neticesinde Germiyanogullarının hükümet merkezi Kütahya'dan Afyon'a taşınmıştır." (7. *Mevlânâ Kongresi Tebliğleri* Kitabı, s.98.)

⁵¹⁷ Sipehsâlâr, s.148-149; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.102-103.

çocuklarının ve mürîdlerinin işlerini ona havâle etmiş; ölümünden sonra, Emir Âbid Çelebi Mevlânâ Dergâhının dördüncü şeyhi olmuştur.⁵¹⁸

Selçuklu Devletinin yıkılışından sonra, Konya'ya Karamanoğulları yerleşmişse de, İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han, Anadolu'ya Emir Çoban adlı bir komutanını Genel Vâli olarak göndermiş, Emir Çoban ile Karamanoğulları karşı karşıya gelmişlerdir. Ulu Ârif Çelebi'nin öldüğü yıl Emir Çoban'ın oğlu Timurtaş, Konya'yı Karamanoğullarının elinden almıştır. Bu sırada Emir Çoban ve oğlu Timurtaş, Ebu Said Bahadır Han'a karşı bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.⁵¹⁹

Timurtaş ile arası iyi olmayan Emir Âbid Çelebi, siyâsî kargaşaların huzursuzluk meydana getirdiği bu dönemde, ancak Konya'daki postuna sahip olabilmiş, Mevlevîliğin yayılması için fazla bir çaba gösterememiştir. Eflâkî, Âbid Çelebi ile Timurtaş'ın arasındaki münâsebeti şöyle anlatmaktadır: *“Timurtaş hazretleri, tam bir aşkla Çelebi Âbid hazretlerinin ve hanedanının bütün çocuklarının mutlaka bu cemaâtin yoluna girmelerini, iyi ve kötü zamanlarda, hazarda ve seferde kendi hizmetinde bulunmalarını istiyordu. Fakat onlar, gönül ehlinin feragatinden ve vecde dalmalarından habersizdiler. Kötü söyleyen kıskançlar ve inatçı kinciler, onlar serkeşlik ettikleri, onunla müttefik olmadıkları ve onu istemedikleri şeklinde gösteriyorlardı. Çelebi Âbid Hazretleri de, bunlara uzaktan sevgi gösteriyor, fakat onların toplantılarına seyrek gidip geliyordu. Bunun için Timurtaş inciniyor ve kızıyordu.”*⁵²⁰

Timurtaş, o sıralar İlhanlı devletinin Anadolu'daki beylerbeyi (genel vâlisi) bulunan Eretna Bey'e emir vererek, Çelebi'nin Konya'da kalmamasını sağlamak için elçilikle uç beylerine gönderilmesini ve Çelebi'nin, Üç beylerini Timurtaş'ın hâkimiyetine teşvik etmesini sağlamaya çalıştı. Eğer Çelebi bu işi başaramazsa, geri gelmemesi ve orada kalması istendi. Çelebi bu görevden affi için Eflâkî'yi Eretna Beyi'ne gönderir. Ancak Eretna Bey, Çelebi'nin mâzeretini kabul etmeyince, Çelebi de istemeyerek de olsa görevi kabul edip Konya'dan çıkar. Büyük üzüntüyle çıkınca *“Biz dönüp gelinceye kadar, bunlardan hiç kimse kalmayacaktır”* diye söylenir.

⁵¹⁸ A. Eflâkî, c. II, s. 573.

⁵¹⁹ A. Eflâkî, c. II, s.575.

⁵²⁰ A. Eflâkî, c. II, s. 577.

Gerçekten de Âbid Çelebi, Uç beylerini dolaşıp döndüğünde, Emir Zahirreddin'den başka kimseyi bulamaz.⁵²¹

Timurtaş 728/1327 yılında, Memlûk Devletine sığınmıştır.⁵²² Bunun üzerine Emir Âbid Çelebi bir ara Sultaniye'ye gitmek istemiş ancak Tebriz'den geri dönmüştür. Çelebi'nin bu durumunu öğrenen Ebu Said Bahadır Han 734/1333 yılında Çelebi'nin gönlünü almak için ona çeşitli hediyeler göndermiştir. 736/1335 yılında Ebu Said Bahadır Han'ın ölümü⁵²³ ile İlhanlı Devletinin çöküşü üzerine, Konya tekrar Karamanoğullarının eline geçmiştir. Karamanoğlu beylerinin yardımı ile Mevlânâ türbesinde ve Dergâhta onarımlar yapılmıştır. 740/ 23 Temmuz 1338'de Şemseddin Âbid Çelebi'nin ölümü üzerine yerine Hüsâmeddin Vacid Çelebi geçmiş, Âbid Çelebi kardeşi Ulu Ârif Çelebi'nin yanına defnedilmiştir.⁵²⁴

2.2.6. Hüsâmeddin Vacid Çelebi ve Emir Âlim Çelebi

Feridun Ulu Ârif Çelebi'nin oğlu Vacid Çelebi, Şemseddin Emir Âbid Çelebi'nin sağlığında, onun adına Dergâhta halîfe olarak görev yapar, vakıf işlerini idâre ederdi. 740/1338'de Dergâha şeyh olarak posta oturan Vacid Çelebi, ancak dört yıl görev yapabilmiş, bu dönem içinde fazla bir faâliyet olmamıştır. 744/7 Şubat 1342'de öldüğü zaman Mevlânâ Dergâhı şeyhsiz kalma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Geleneğe göre posta Vacid Çelebi'nin yerine kardeşi Emir Âlim Çelebi'nin oturması lazımdı. Çünkü Vacid Çelebi'nin erkek çocuğu olmamıştır. Ne var ki Emir Âlim Çelebi, Konya'dan çok uzaklarda, Tebriz'de bulunmaktaydı. Kendisine gelmesi için haber salınmıştır.

Tam sekiz yıl beklenmiş ve bu süre içinde küçük kardeşi Emir Âdil Çelebi vekâleten Dergâh postnişini olmuştur. 751/1350 yılında Emir Âlim Çelebi'nin ölüm haberi Konya'ya ulaşınca, yerine Emir Âdil Çelebi geçmiştir. Bu sekiz yıllık devreyi mevlevîler "Niyâbet" (vekillik) yılları olarak zikrederler. Emir Âlim Çelebi'nin gurbette ölmesi ve Mevlânâ Türbesinde mezarının bulunmaması Mevlevîlerce

⁵²¹ A. Eflâkî, c. II, s. 578.

⁵²² Timurtaş aynı yıl, Memlûk Sultanı En-Nâsir Muhammed Tarafından öldürüldü. (Bkz. O. Aslanapa, *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı*, s.7.)

⁵²³ A. Eflâkî, c. II, s. 579-580; Nadir Devlet, "İlhanlılar", *D.G.B. İslâm Tarihi*, İstanbul, 1992, c. IX, s. 74; H. Dizdarzade, s.66-67.

⁵²⁴ Geniş bilgi için bkz. A. Eflâkî, c.II, s.573-593; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.97-98; M. Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, s.34-35.

üzüntü ile karşılanmaktadır.⁵²⁵ Bu duruma göre Emir Âlim Çelebi, Çelebilik makamında fiilen bulunmamıştır.

2.2.7. II. Emir Âdil Çelebi

Feridun Ulu Ârif Çelebi'nin oğlu olan Emir Âdil Çelebi, 751/1350 yılında Çelebilik makamına geçmiş ve on sekiz yıl postnişin olarak Mevlânâ Dergâhında hizmet görmüştür. Emir Âdil Çelebi'ye kadarki Mevlevî tarihine ışık veren en önemli kaynak, Eflâkî'nin "*Menâkibü'l Ârifin*" adlı eseridir. Eflâkî'nin 761/1360 yılında ölmesi üzerine bundan sonraki Çelebiler hakkında Kütahya Mevlevîhânesi Şeyhi Sâkîb Mustafa Dede'nin *Sefîne-i Nefise-i Mevlevîyân* adlı eseri bilgi vermektedir. Emir Âdil Çelebi zamanında Konya Karamanoğullarının elindedir. Karaman Beyleri Mevlevîlere karşı çok saygılı davranmaktadırlar. II. Emir Âdil Çelebi 770/1368 yılında ölünce yerine Âbid Çelebi'nin oğlu II. Emir Âlim geçmiştir.⁵²⁶

2.2.8. II. Emir Âlim Çelebi

770/1368 yılında Konya Dergâhı postnişinliğine geçen II. Emir Âlim Çelebi zamanında, Karamanoğlu Alâeddin Bey'in, Larende'deki (Karaman) Mevlânâ'nın annesi Mü'mine Hâtun'un, kardeşi Muhammed Alâeddin'in ve bir ihtimalle eşi Gevher Hâtun'un mezarları üzerine 771/1370 yılında bir türbe, bitişiğine bir mevlevîhâne ve mescîd yaptırdığı ve bunlara zengin vakıflar bağlandığı ifade edilmektedir. Emir Âlim Çelebi'nin kendisini tamamen ibâdete ve semâ'a vermiş olduğunu kaynaklar belirtmektedir. Yirmi yedi yıl Dergâhta Çelebilik makamında oturan II. Emir Âlim Çelebi 799/1395 yılında ölmüş ve cenâzesi Mevlânâ türbesinde defnedilmiştir. Ondan sonra Çelebilik makamına Emir Âdil'in oğlu II. Ârif Çelebi geçmiştir.⁵²⁷

⁵²⁵ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.98; M. Önder, s.35.

⁵²⁶ Sâkîb Dede, cüz I, s. 123-124; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 99; M. Önder, s. 36.

⁵²⁷ Sâkîb Dede, cüz I, s. 124-129; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 99; M. Önder, s. 37.

3. BÖLÜM: XV. YÜZYILDA MEVLEVÎLİK-DEVLET İLİŞKİSİ

3.1. II. MURAD DÖNEMİNDE MEVLEVÎLİK

3.1.1. Osmanlı Merkez Yönetiminin Mevlevîlikle İlk Teması

Bugün bilindiği kadarıyla, Osmanlı merkezî yönetiminin Mevlevîlikle ilk temasları, II. Murad⁵²⁸ döneminde (824-855/1421-1451) gerçekleşmiştir. Bu dönemde Mevlevîlik artık diğer tarikatlar içinde Anadolu'da önemli bir güce erişmiş, Osmanlı beyliği de Anadolu'da geleceğin kendisine ait olduğu mesajını vermeye başlamıştır.

Osmanlı merkezî yönetimi, özellikle Yıldırım Bâyezid⁵²⁹ döneminden (m. 1389-1402) itibâren, Anadolu'da birinci derecede söz sahibi olabilmek için, mevcut bütün sûfî tarikatlarına çok iyi davranmış, onları zengin vakıflarla beslemiş, ileri gelen şeyhlerle yakın temas kurarak onların güven ve bağlılıklarını kazanmaya azamî bir gayret göstermiştir. Mevlevîler başta olmak üzere tarikatlarla kurulan bu ilişkilerde siyâsî maksatlar olduğu gibi, sultanların ve diğer yöneticilerin şeyhlere karşı duydukları şahsî sevgi ve hürmet de önemli rol oynamıştır.⁵³⁰

3.1.2. II. Murad Zamanında Mevlevîlik

II. Murad (öl. 855/1451) döneminde Osmanlılar arasında tasavvufa temâyül kuvvetle devam etmekte, özellikle Zeynîyye⁵³¹ ve Mevlevîyye yüksek mahfillerde büyük rağbet görmekte idi.⁵³² Ayrıca Emir Sultan Buhârî'nin Sultan II. Murad'a kılıç kuşatması da tasavvuf ehlinin bu dönemde ne denli itibâr sahibi olduğunu

⁵²⁸ Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, c. II, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, s. 122-258; Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd-Düvel*, s. 184-233; *Münecimbaşı Tarihi*, c. I, Tercüman, s. 197-249; Hammer, c. II, s. 439-522; Lamartine, c. II, s. 309-413; Z. N. Aksun, c. I, s. 107-126; Y. Öztuna, c. I, s. 90-97; İ. Şahin, c. X, s. 181-208.

⁵²⁹ Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, c. I, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, s. 192-335; Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd-Düvel*, s. 127-146.

⁵³⁰ A. Y. Ocak, *agm.*, s. 21.

⁵³¹ Zeyniyye Tarikatının kurucusu Ebu Bekir Zeynüddin Hâfî, (öl. m.1435) Horasan'ın Havaf köyünde doğmuş meşhûr velilerdendir. Zeyniyye Halvetî tarikatının kollarındandır.

⁵³² Halil İnalçık, "Murad II.", *İ.A.*, c. VIII, s. 606.

göstermektedir.⁵³³ II. Murad'ın özellikle Mevlânâ'ya ve soyuna derin bağlılığı vardı.⁵³⁴ Sultan II. Murad Hazret-i Mevlânâ'nın *Mesnevî'sini* çok sever, onu her zaman derin bir vecd içinde okurdu.⁵³⁵

Rivâyet edildiğine göre, II. Murad, Hacı Bayram Veli'nin⁵³⁶ (öl. 833/1430) nüfuzundan şüphelenmiş ve bu sebeple onu Edirne'ye dâvet etmiştir. Bir sohbet esnasında II. Murad, Hacı Bayram Veli'ye, "*Hazret-i Mevlânâ üzerine bir سوالim vardır*" der ve "*Efendi Hazretleri, Şems-i Tebrizî Mevlânâ'nın mürîdi midür, mürşidi mi?*" diye sorar. Hacı Bayram Veli şöyle cevap verir: "*Şemseddin çok diyar görmüş, türlü eyyam yaşamış bir düşünce eridir. Kendi başına zâhirî ilimlerde ilerlemiş ve bir gün bu ilimlerden sıkılmıştır. Kendininkine benzer bir engin ruh aramıştır. Bir gece rüyasında bir ses işitir; bu ses ona 'Konya'ya git, orada Celâleddin'i bul' der.*

Hacı Bayram Veli sözlerine şöyle devam eder: "*Şems, meşakkatli bir yolculuktan sonra Konya'ya gelir ve Mevlânâ'nın geçeceği yol üstünde durur. Celâleddin mürîdlerinin ortasında bir katır üstünde geçmektedir. Şems yanına yaklaşır, kılık kıyafeti pejmürdedir. Mevlânâ ise bu kıyafetten hoşlanmaz, ama Şems bunu bilir fakat mahsus yapar ve Mevlânâ'dan 'Muhammed mi, Bâyezid Bistamî⁵³⁷ (öl. 261/874) mi büyüktür?' diye sorar. Celâleddin yoluna devam etmez ve düşünceye dalar, sonra şu cevabı verir: 'Muhammed fahr-i âlemdir, peygamberdür. Bâyezid ise kuldur'. Şems, öyleyse Muhammed 'Ya Rabbî biz Seni*

⁵³³ Bkz. Tayyazâde Ahmed Âta, c.I, s. 33; (Ahmed Vefik Paşa), *Fezleke-i Tarih-i Osmanî*, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1293, s. 47.

⁵³⁴ Hoca Sâdeddin, c. I, Matbaa-i Amire, s. 402-403; Sâkıb Dede, s. 139.

⁵³⁵ Enver Behnan Şapolyo, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, İstanbul, 1961, s. 84-85.

⁵³⁶ Hacı Bayrâm-ı Veli'nin doğum yeri Ankara'nın Solfasol (Zül'l-Fadl) köyüdür. Asıl ismi Numan olsa da, mürşidi Ebu Hamîd Aksarâyî (Somuncu Baba) ile buluşmaları bir kurban bayramına rastladığı için, Şeyhi tarafından kendisine Bayram ismi verilmiştir. İyi bir tahsilden sonra Ankara ve Bursa'da müderrislik yaptı. Daha sonra tasavvufa meylecti. Hacı Bayram-ı Veli Ebu Hamid'e intisap ettikten sonra üç sene kadar Mekke ve Medine'de kaldı. Daha sonra Anadolu'ya gelen Hacı Bayram, Şeyhi'nin vefâtına kadar hizmetinde bulunur. 833/1430 tarihinde, seksen yaşlarında Ankara'da vefât eder. (S. Eraydın, s. 254-257; Bu konuda geniş bilgi için bkz. Hoca Sâdeddin Efendi, c. V, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, s. 47-48; Nihat Azamat, "Hacı Bayram-ı Veli", *DİA*, c. XIV, İstanbul, 1996, s.442-447.)

⁵³⁷ Bâyezid-i Bistamî, İslâm tasavvufunun önemli simalarından biridir. Önce fıkıh ilmi ile uğraşmış, sonra tasavvufa yönelmiştir. Vahdet-i Vücûd fikrinin ilk izleri onda görülür. Aşk ve vahdet kavramları üzerinde durmuştur. Bâyezid-i Bistamî'nin vefât tarihi bazı kaynaklarda 261/874, bazı kaynaklarda da 267/880 şeklinde geçmektedir. (Bkz. A. Eflâkî, c. I, s. 743; Feridüddin Attar, *Tezkîretü'l-Evliyâ*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1984, s. 53-66; Sultan Veled, *Maarif*, Çev. Meliha Anbarcıoğlu, MEB, İstanbul, 1991, s. 41-42; A.e Schimmel, s. 52-55; S. Eraydın, s.36-38; O. Türel, s. 84; H. Küçük, s. 183.)

hakıyla bilmedük' diye neden demiş? Halbuki Bâyezid ise 'Benim âzametim şanı ben bilürüm, ben sultanlar sultanıym' demişdür' der." 538

Karşılaşmanın bundan sonraki safhasını Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ* adlı eserinde şöyle anlatıyor: "*Mevlânâ cevaben, 'Fahr-i âlem ve Nebiyy-i Muhterem (asm) Efendimiz hazretlerinin sîne-i mübarek ve aşk-ı pâkları, deryây-ı amîk olup, ona her ne kadar tecelliyât-ı ilâhiye zuhur etse yine tahammül ile, Hak Teâla Hazretlerinden tecelliyâtın izdiyâdını istirhâm ve dâima, 'Ma arefna hakka ma'rifetike' diye arz-ı hakikat ve meram eder. Amma Bâyezid-i Bistâmî'nin âyine-i tecellî-i ilâhî olan kalbine bir zerre kadar nur-u samedânî aks ve lemeât edince, şuaından kendi kendini görmeye muktedir olamaz ve kendini kayb ve ferâmuş eyledikde, 'Subhane ma a'zama şânî' diye buyurmalarıyla... Hz. Mevlânâ'nın bu cevab-ı hikmet meabı üzerine Cenâb-ı Şems 'Allah' diye figân ederek yere düşüp bayıldı. O anda kalb-i Mevlânâ'ya bir tecelli-i ilâhî lemeân eylediğinden derhal atından inip, Şems'in hâk-pâyına yüz sürerek, ba'de'l-ifaka Hz. Şems'i birlikte hâne-i saâdetlerine götürdü.*"⁵³⁹

Bahsi edilen sohbet esnasında, Sultan II. Murad, Hacı Bayram'a ayrıca şu soruyu sorar: "*Efendi hazretleri Şems-i Tebrizî'nin Mevlevîlik içre mertebesi nedür?*" Hacı Bayram Veli,⁵⁴⁰ kesin bir ifâdeyle "*Şems olmasaydı Mevlevîlik dahi olmazdı*" der. Yine II. Murad, Hacı Bayram'a "*Tarîkatınızla Hz. Mevlânâ'nın tarîkatı arasında ne fark vardır?*" diye sorar. Hacı Bayram "*Bilindiği gibi Mevlevîlik Acem'den Türklere intikal etmişdür. Celâleddin, Mevlevîliği orada olduğu zaman'a ait olan ulu bir pirdir. Bunu kullandığı dilden, hemen her mezhepten insanı çağırışından dahi anlarsuz. Farkımız bundandır ki, biz Türkçe konuşur, Türkleri çağıruruz*" diye cevap verir.⁵⁴¹

Acaba yukarıdaki mülâkat gerçekten vuku bulmuş mudur?.. Bu soruya net bir cevap verebilmek için yeterli kaynak bulamadım. Hasan Küçük, adı geçen eserinde bu mülâkatı zikrederken, Fatih'in Sertürbedârı Ahmed Amiş Efendi Hazretlerinin

⁵³⁸ Hasan Küçük, *Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri: Taîikatlar*, İstanbul, 1980, s. 165.

⁵³⁹ H. Vassaf, s.310; Geniş bilgi için bkz. Sipehsâlâr, s.121-125; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 66-68.

⁵⁴⁰ Bayramîye Tarikatı hakkında bilgi için bkz. S. Eraydın, s. 254-258.

⁵⁴¹ H. Küçük, s. 165-166.; Bkz. A. Eflâkî, c. I, s. 256-257.

feyz ve velâyetlerini devam ettiren Şeyh Mustafa Efendi Hazretlerinden bizzat dinlediklerini, aynen aldığını ifâde etmektedir. Ancak Şems ile Celâleddin'in karşılaşması *Menâkibü'l Ârifin*'de de geçmektedir. Hacı Bayram Veli'nin II. Murad ile görüşmesini ise Menâkib eserlerinde geçen olaylar gibi değerlendirebiliriz. Menkıbevî rivâyetlere ilmî bir kıstas olarak bakmak mümkün değildir. Ancak az da olsa, bu tip rivâyetlerde hakikat payı bulunabilir.

3.1.3. Edirne Mevlevîhânesi

Kaynaklarda, II. Murad'ın Edirne'de, mensup bulunduğu rivâyet edilen tarîkatın, yani Mevlevîliğin tekkesi olarak bir Mevlevîhâne inşâ ettirdiği belirtilir. Ancak sonra, bu Mevlevîhânenin yerine Muradîye Camii yapılmış, ayrıca yanında yeni bir Mevlevîhâne de inşâ edilmiştir.⁵⁴² Yine Evliya Çelebi'ye göre, Edirne'deki Muradîye Camii, II. Murad'ın Mevlânâ Celâleddin'e duyduğu sevgiden dolayı, iki kubbeli bir Mevlevîhâne olarak önceleri yapılmıştır. Sonra içinde kanlı bir olay meydana gelince, yeşil çinî kaplı ince bir minare inşâ ettirerek cami haline getirilmiştir.⁵⁴³ Sonra bu caminin kuzey yönündeki geniş meydana Mevlevîhâne, imâret, medrese ve derviş hücreleri yaptırılmakla, Hünkâr sarayına yakın güzel bir Mevlevîhâne vücûda getirilmiştir.⁵⁴⁴

Arşiv araştırmalarım sırasında Edirne Mevlevîhânesi ile ilgili bir çok belgeye rastladım. Bu belgelerden, Edirne'deki Mevlevîhâne'nin XVIII. ve XIX. yüzyılın sonlarına kadar faâliyyette olduğunu anlıyoruz.⁵⁴⁵ Görüldüğü gibi, çeşitli kaynaklardan II. Murad'ın Edirne'de bir Mevlevîhâne açtığını öğreniyoruz. Bu durum, diğer belgelere oranla çok daha net bir şekilde II. Murad'ın Mevlevîliğe olan yakınlığı hakkında bize bilgi vermektedir.

3.1.4. Ulu Ârif Çelebi'nin Şefâati

II. Murad'ın Mevlevîliğe saygısının diğer bir göstergesi olarak, Karaman seferi sırasında meydana gelen olay zikredilebilir. Münecimbaşı'ya göre 837/1435 tarihinde II. Murad, Karamanoğulları üzerine yürümüş ve İbrahim Bey Taş İli'ne

⁵⁴² A. Y. Ocak, s.21; Z. N. Aksun, s.126; E. B. Şapolyo, s. 90.

⁵⁴³ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, c. III, Dersaâdet İkdâm Matbaası, 1314, s. 435.

⁵⁴⁴ Hoca Sadeddin, c. I, Matbaa-i Amire, s. 402.

⁵⁴⁵ Bkz. *BOA*, Cevdet Evkaf, no:1662; *BOA*, Dâhilye İradeleri, no: 27857, 27866.

sığınmıştır. Sonra Karamanoğlu İbrahim Bey korkup Mevlânâ Celâleddin'in torunu Ulu Ârif Efendi'yi Sultan'ın huzuruna şefâatçı olarak göndermiş ve bunun üzerine II. Murad, İbrahim Bey'i affederek memleketini yine ona bırakmıştır. Münecimbaşı bu bilgileri verdikten sonra, bu şefâatçı zatın bir rivâyete göre Müftü Mevlânâ Hamza⁵⁴⁶ olabileceğini zikreder.⁵⁴⁷

Hoca Sadeddin'e göre de, II. Murad 844/1442 tarihinde Karaman seferi sırasında yine bölgeyi ele geçirmiş ve Karamanoğlu İbrahim Bey tekrar Taş İli'ne kaçmıştır. Daha sonra Mevlevî Ulu Ârif Çelebi'yi şefâatçı olarak II. Murad'a göndermiş ve affedilerek ülkesine dönmesine izin verilmiştir.⁵⁴⁸ Mevlevî şeyhleri daima Karamanoğullarının Osmanlılar nezdindeki şefâatçılarının başında yer almakta idi.⁵⁴⁹ Ancak bazı kaynaklarda Ulu Ârif Çelebi yerine başka isimler zikredilmektedir.

Solakzâde'ye göre de, Karamanoğlu af için, şer'i hükümleri idâreye memur olan kalem erbâbından Mevlânâ Hamza'yı Dersâdet'e gönderdi. Mevlânâ Hamza⁵⁵⁰ Pâdişah'ın huzuruna husûl bulunduğu, Karamanoğlu'nun tevbe ve istiğfarını, suçlarının ve hatalarının özrünü arz eyledi. Nihayet şöyle dediği rivâyet edilir: "*Karamanoğlu, hânedânınızın beslemelerindedir. Ne denli yükseklîğe erişse, yine zayıf kulunuzdur. Az günah için, çok ceza vermek müriüvvet değildir. Kul günah işledikten sonra yaptığı işlere pişman olup, bundan böyle ahdi ve peymanını bozmayacaktır. Hamid vilâyetinden bütünü ile el çekecektir. Keremi çok olan Cihân Pâdişahından bu defa da suçlarının defterine bir af rakamının çekilmesi rica olunur.*" Böylece çok tazarrû ve niyâzda bulununca merhameti çok olan Pâdişah, hâyır endişesiyle: "*Gerçi onun ahdü yeminine bizim itikadımız yoktur. Lâkin yine senin hatırın için bütün günahından geçtik*" buyurdular. "*Idâresi altında bulunan*

⁵⁴⁶ Bkz. Derviş Ahmed Aşıkî, *Aşık Paşazâde Tarihi*, s. 196.

⁵⁴⁷ Münecimbaşı, *Sahaifü'l-Ahbar*, c. III, s. 351.

⁵⁴⁸ Hoca Sadeddin, c. I, Matbaa-i Amire, s. 371; Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukûat*, Sad. Neşet Çağatay, Ankara, 1987, c. I, s. 39; H. İncılık, a.g.mad., s. 606; J. V. Hammer, c. II, s. 479.

⁵⁴⁹ Mehmed Murad, *Tarih-i Ebü'l Faruk Tarih-i Osmaniye*, c. I, Dersaadet, Matbaa-i Amidi, 1325, s. 233.

⁵⁵⁰ Bazı kaynaklar, Mevlânâ Hamza'nın da Mevlânâ Celâleddin'in soyundan geldiğini yazar. Mevlânâ Hamza el-Karamanî, devrinin Konya âlimlerinden tahsil görmüş, Tefsir ve Hadis ilimlerinde ileri bilgi sahibi bir şahıs olduğu belirtilir. 871/1467'de vefât etmiştir. (Bkz. Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd-Düvel*, s. 208.)

*vilâyeti, yine kendisine mukarreb kılıb, saadetle izzetli saltanat canibine avdet ettiler", diye olay hakkında bilgi verilmektedir.*⁵⁵¹

Solakzâde, İdris-i Bitlisî tarihinde, Hamza'nın yerine Karamanoğlu İbrahim'in Mevlânâ Celâleddin soyundan Ârif Çelebi'yi, II. Murad'a şefâatçı olarak gönderdiğinin yazıldığını belirtir. Osmanlı Pâdişahının Mevlânâ Celâleddin hânedânına büyük itikadı olmakla, Karamanoğlu onun şefâatinin reddolunmayacağını anlayarak, ikisi arasında aracı olundu, diye kaydedilmiştir.⁵⁵²

Ayrıca yine Müneccimbaşı tarihinde, İbrahim Bey'in, veziri Server Bey'i, müftüsü Saru Yakub'u ve Sultan'ın kız kardeşi olan zevcesini şefâatçı olarak Sultan'a gönderdiği kaydedilmekte, ancak müftüsü Saru Yakub'un yerine bir rivâyete göre, Mevlânâ'nın torunlarından Ârif Çelebi'nin heyette bulunduğu belirtilmektedir.⁵⁵³ Ancak Ârif Çelebi isminde herhangi bir postnişin bahsedilen tarihlerde Çelebilik makamında bulunmamaktadır. Çünkü II. Ârif Çelebi 824/1421 yılında vefât etmiş ve yerine geçen Pîr Âdil Çelebi otuz dokuz yıl Çelebilik makamında kalmıştır.⁵⁵⁴

837/1435 ve 844/1442'de gerçekleşen Karaman Seferleri sırasında, Çelebilik makamında Pîr Âdil Çelebi bulunmaktadır. Bu duruma göre ya tarihler yanlış bilgi vermektedir veya bahsi geçen Ârif Çelebi "Çelebilik" makamına geçmeyen Mevlânâ soyundan gelen başka bir zattır. Ancak bütün bu doğru veya yanlış bilgiler, Osmanlıların Mevlânâ soyuna saygılı davranmalarının neticesi olarak yayılmış görünmektedir. Zira, adı geçen Mevlânâ Hamza'nın da Mevlânâ soyuna mensup olduğunu yazan kaynaklar bulunmaktadır.⁵⁵⁵

3.1.5. Mesnevî-i Murâdîye

Sultan II. Murad'ın Mevlevîliğe yakınlığını gösteren en önemli delil, "*Mesnevî-i Murâdîye*" ismiyle ilk olarak tercüme edilen Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sidir. II. Murad adına telif edilen "*Mesnevî-i Murâdîye*", Mü'inüddin bin Mustafa'nın XV. yüzyılın ikinci çeyreğinde, *Mesnevî*'nin birinci cildini tercüme ve şerh ederek iki

⁵⁵¹ Solakzâde, s. 166.

⁵⁵² Solakzade, s. 166-167.

⁵⁵³ Müneccimbaşı, *Sahaifü'l-Ahbar*, c. III, s. 355.

⁵⁵⁴ Sâkıb Dede, s. 130-131; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 99-100.

⁵⁵⁵ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camü'd-Düvel*, s. 208.

cild halinde ortaya koyduğu bir eserdir.⁵⁵⁶ Bu eser *Mesnevî-i Şerif*'in Türkçede bilinen ilk tercüme ve şerhi olarak karşımıza çıkmaktadır. XV. yüzyılın, 14.404 beyit ile hâcim bakımından en büyük eserlerinden biri olan "*Mesnevî-i Murâdîye*" Mevlevîlik ile *Mesnevî* tercüme ve şerhleri üzerinde yapılacak olan araştırmalara da bir başlangıç teşkil etmiştir.⁵⁵⁷

Mütercim Mu'inüddin bin Mustafa, kaynakların kendisinden bahsetmemesine rağmen, XV. yüzyılın hâcim bakımından en büyük eserlerinden birini veren bir Mevlevî şâiridir. Mu'inüddin, Sultan II. Murad Han adına yazdığı bu eseri ile XV. yüzyılın önde gelen şâirleri arasında yer almıştır. Ayrıca şâir Mu'inüddin, Hz. Mevlânâ'yı bir tarafa bırakırsak, Sultan Veled, Ahmed Eflakî, Celâleddin Ergun Çelebî, Muzaffer Çelebi ve Burhaneddin İlyas Çelebi'den sonra Türk edebiyâtı içerisinde yer alan Mevlevî şâirlerinin altıncısı veya yedincisi kabul edilebilir.

"Muinî" mahlasını kullanan Mu'inüddin b. Mustafa'nın, hakkında herhangi bir bilgiye sahip olunmayan şeyhi Abdurrahim'in de II. Murad devrinin meşâyihinden olması gerekmektedir. Zaten II. Murad döneminde Osmanlılar arasında tasavvufa temâyül kuvvetle devam etmekte, bilhassa bu devirde Zeynîyye ve Mevlevîyye tarikatları yüksek mahfillerde rağbet görmekte idi.⁵⁵⁸

Mu'inî,

"Mevlevîyem Mevlevîyem Mevlevî

Mevlevî olmayan olur levlevî"

beytiyle Mevlevî tarikatına olan bağlılığını ortaya koymaktadır.⁵⁵⁹ *Mesnevî-i Murâdîye*, Sultan II. Murad Han'ın isteği üzerine yazılmıştır. Sultanın bu isteğini, Mu'inî bir lutûf olarak karşılamış ve eserini vermiştir. *Mesnevî-i Murâdîye*'nin yazılış tarihi 839/1436'dır. Mu'inî, eserine Sultan II. Murad'a izafeten "*Mesnevî-i Murâdîye*" ismini vermiştir.⁵⁶⁰ Bu eser (yazma), iki cild halinde Bursa "Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi"nin "Ulu Camii" tasnifi, 1664 ve 1665

⁵⁵⁶ N. Yüce s.32.

⁵⁵⁷ Mu'inüddin b. Mustafa, *Mesnevî-i Murâdîye*, Mu'ini'nin Çevirisinden Hazırlayan: Kemal Yıldız, Ankara, 1982, s.V.

⁵⁵⁸ Mu'inüddin b. Mustafa, s.VII-VIII; Ali Temizel, *Mevlânâ*, Konya, 2009, s. 153.

⁵⁵⁹ Mu'inüddin b. Mustafa, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Müzesi, Ulu Camii Tasnifi, s. X

⁵⁶⁰ Mu'inüddin b. Mustafa, s.XIII-XIV

numarasında bulunmaktadır. "*El-Ma'nevî el-Murâdî el-Müntehâb Minel-Mesnevî er-Reşâdî*" ismiyle kayıtlı bulunan bu eserin birinci cildi; 278X178, 200X120 mm., 194 yk., 18 st., nesih kırması 841 h. şeklinde, ikinci cildi; 278X178, 200X120 mm., 214 yk., 18 st., nesih kırması şeklinde kayıtlıdır.

3.1.6. II. Ârif Çelebi

Ulu Ârif Çelebi'nin torunu olan II. Ârif Çelebi, dedesinden ayırt edilmek için Küçük Ârif veya Ârif-i Sâî (İkinci Ârif) diye anılmıştır.⁵⁶¹ II. Ârif Çelebi'nin Çelebilik makamında bulunduğu yıllar Anadolu çalkantılar içindedir. Osmanlı Pâdişahı Yıldırım Bayezid'in Rumeli ve Sırp seferlerini fırsat sayan, başta Karamanoğulları olmak üzere, bazı Anadolu beylikleri Osmanlılara karşı harekete geçmişlerdir. Bunun üzerine, Yıldırım 807/1390 yılında Konya'yı muhâsara etmiştir. Ancak Karamanoğlu Alâeddin Bey özür dilemiş ve bunun üzerine iki taraf arasında barış yapılmıştır.⁵⁶²

Yıldırım Bayezid'in Niğbolu Seferi sırasında, Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey 814/1397 yılında tekrar Osmanlı şehirlerine saldırmışsa da, bu sefer Yıldırım, Karaman üzerine yürümüş ve onu esir etmiştir. Anadolu Beylerbeyi Timurtaş Paşa, Alâeddin Ali Bey'i öldürtünce Konya bir süre Osmanlı idâresine girmiştir.⁵⁶³

Timur'un, 820/1402 yılında Yıldırım Bayezid'i Ankara Çubuk ovasında mağlup edip esir etmesi üzerine, Konya tekrar Karamanoğullarının eline geçmiştir. Bu sıralarda II. Ârif Çelebi siyâsî olaylara bulaşmamaya çalışmış, tarikatını ve dervişlerini bu olayların dışında tutmuştur. O, bu sırada Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey'in Mevlânâ Türbesinde başlattığı büyük tâmiri tamamlamak için gayret göstermiştir.

Mehmet Önder, "Şikârî"den naklen bu onarım hakkında şunları söylemektedir: "*Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey, Güneydeki Gorikos(Kızkalesi) kal'asını almak, böylece Akdeniz ticaretinin bir bölümünü elinde bulundurmak istemektedir. Ne var ki Kal'a çok güçlüdür. Bir gece Alâeddin Ali Bey, rüyasında Hz. Mevlânâ'yı görür ve ondan Gorikos Kal'asını fethedeceği müjdesini alır. Bundan sonra, Güney'e bir sefer*

⁵⁶¹ Sâkıb Dede, cüz I, s. 130.

⁵⁶² Hoca Sadeddin, c. I, Matbaa-i Amire, s. 197-199; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbar*, c. I, s. 135.

⁵⁶³ Hoca Sadeddin, c. I, Matbaa-i Amire, s. 201-203; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbar*, c. I, s.136; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd-Düvel*, s.131.

*düzenleyerek sahil emirleri ile birleşir, Gorikos'u fetheder. Zafer dönüşü Konya'ya gelen Alâeddin Ali Bey, "gazâ mâlı ile" Mevlânâ Türbesini onartmaya başlar. Onarım, 814/1397 yılına kadar sürer. Türbe âdetâ yeniden yapılmıştır. Buna göre dört fil ayağı üzerine oturan sivri kemerler arasındaki doğu ve batı duvarları açılmış, yalnız güney duvar örtülü kalmış, böylece Türbe genişletilerek, dışarıdaki mezarların da Türbe içine alınması sağlanmıştır. Ayrıca kemerleri birbirine bağlayan çapraz tonoz kubbenin üzerine, dilimli silindir şeklinde bir kubbe, onun da üzerine yine dilimli konik kümbet yükseltilmiş, bugünkü durumunu almıştır. Kubbe ve kümbetin dış yüzeyleri çinilerle kaplanmıştır."*⁵⁶⁴

Verilen yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığı üzere Mevlânâ Türbesi, bugünkü şeklini büyük ölçüde 800/1397 yılında tamamlanan bu onarımla almıştır. II. Arif Çelebi yirmi altı yıl Çelebilik makamında kaldıktan sonra, 824/1421 yılında vefât etmiş, o da Mevlânâ türbesine defnedilmiştir.⁵⁶⁵

3.2. FÂTİH SULTAN MEHMED VE MEVLEVÎLİK

3.2.1. İstanbul'da İlk Tarîkat Faâliyetleri

İstanbul'un fethinden sonra toplumda en çok ilgi görmeye başlayan tarîkatlar, Mevlevîlik⁵⁶⁶ ve Zeynîlik'tir. Fâtih Sultan Mehmed⁵⁶⁷ döneminde (855-886/1451-1481) etkili olan Zeynîliğin İstanbul'dan önce Bursa'nın hâkim tarîkatı olması nedeniyle, doğrudan doğruya şehir hayatına girmesi dikkat çekicidir. Medrese kültürüne yakın bir tasavvuf anlayışına sahip bulunan Zeynîyye tarîkatı daha sonraları Şeyh Muslihiddin İbn Vefa (Öl. m.1491) ile kemâl devresine ulaşmış, tekkesi pek çok ilim adamının toplantı yeri hâline gelmiştir.⁵⁶⁸ Zeynîyye tarîkatının, daha sonra üstlendiği bu rolü Nakşibendîliğe terk ederek tarih sahnesinden çekildiği görülmektedir. Mevlevîlik ise âdetâ bir devlet kurumunun yer değiştirmesine benzer bir şekilde, Konya'dan İstanbul'a taşınmış, Konya merkez

⁵⁶⁴ M.s. 38-39.

⁵⁶⁵ Sâkıb Dede, cüz I, s. 130.

⁵⁶⁶ R. Muslu, s. 313.

⁵⁶⁷ Bkz. Hoca Sadettin Efendi, c. II, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, s. 258-310; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd-Düvel*, s. 234-301; *Müneccimbaşı Tarihi*, c. I, Tercüman, s. 254-262, ayrıca, c. II, s. 313-366; Hammer, c. II, s. 523-564, ayrıca, c. III, s. 649-842; Lamartin, c. II, s. 415-544, ayrıca, c. III, s. 553-573; Z. N. Aksun, c. I, s. 127-173; Y. Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. I, s. 97-132; İsmet Miroğlu, c. X, s. 209-254.

⁵⁶⁸ S. Eraydın, s. 167.

olma özelliğini korumak şartıyla, tarîkat mensuplarının İstanbul'daki faâliyetlerine izin verilmiş ve desteklenmiştir.⁵⁶⁹

Fâtih Sultan Mehmed döneminde, İstanbul'daki tarîkat faâliyetleri tam anlamıyla aydınlatılma imkânına kavuşulamamıştır. Bu durum iki nedene bağlanmaktadır. Birincisi, Fâtih'in derviş zümrelerine duyduğu siyâsî kuşku ve onları iktidar mekânizmasına karşı potansiyel bir tehlike şeklinde görmesidir. Devletin fikrî temellerini tarîkat ideolojilerine değil, medreselere ve dolayısıyla ulemâ zümresine dayandırması, bu tavrın bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. İkinci sebep ise, tarîkatların bu dönemde henüz tam anlamıyla teşkilâtlarını kuramamış olmaları ve düzensiz toplumsal zümreler niteliğini taşımaları olarak gösterilmektedir.

3.2.2. Kalenderhâne Mevlevîhânesi

Mevlevîliğin İstanbul'daki ilk merkezi, bir Bizans kilisesi olup, Fetih'ten sonra camiye çevrilmiş yapıdır. Şu anda Kalenderhâne Camii olarak bilinen bu yapı, Fâtih Sultan Mehmed'in vakıflarındandır.⁵⁷⁰ Bu yapı Fetih'ten hemen sonra Mevlevî dervişlerine tahsis edilmiş ve daha sonra camiye çevrilerek "Kalenderhâne Camii" olarak tanınmıştır. Ancak tam mânâsıyla anlaşılamayan nokta, aynı zâviyenin adından dolayı bir Kalenderî merkezi olup olmamasıdır. Kalenderîlik ve Mevlevîliğin özellikle Ulu Ârif Çelebi'nin kişiliğinde bütünleşen iki ayrı tasavvuf akımı olabileceği göz önünde bulundurulursa, İstanbul'daki erken dönem Mevlevîliğin Kalenderîmeşrep bir mistik akım olarak bu zâviyede temsil edildiğini kabul etmek mümkün olabilir. Nitekim bu tasavvuf sentezinin, daha sonra Divâne Mehmed Çelebi aracılığıyla, Galata Mevlevîhânesinin ilk kuruluş yıllarında tekrar gündeme geldiği söylenebilir. Kalenderhâne zâviyesinde Mevlevî faâliyetlerinin ne kadar sürdüğü bilinmemektedir. Ancak bu mekânın tam teşekküllü bir mevlevîhâne olmamakla birlikte, geçici bir süre Mevlevîliğe hizmet ettiği kesindir.⁵⁷¹

⁵⁶⁹ Handan Dizdarzâde, *İstanbul Mevlevîhaneleri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 152.

⁵⁷⁰ Ayvansarayî Hafız Hüseyin, *Hadikatü'-i-Cevâmî*, c. I, Haz. İhsan Erzi, İstanbul, 1987, s. 230.

⁵⁷¹ Ekrem Işın, *İstanbul*, c. V, s. 422-423; H. Dizdarzâde, s.152.

3.2.3. Fâtiḥ Sultan Mehmed ve Mevlevîlik

Fâtiḥ Sultan Mehmed'in de, babası gibi Mevlevî muhiblerinden olduğu bilinmektedir. Şeyhinin de Emir Âdil Çelebi olduğu rivâyet edilmektedir. Fatih'in başına, üstü altın sırmalı Mevlevî sikkesi giydiği ve üzerine de ipekli destar sardığı da ifade edilir.⁵⁷² Fetihten sonra ilk Mevlevîhânenin, Kalenderhâne Camii bünyesinde açıldığı vakfiyelerden anlaşılmaktadır. Bununla, İstanbul fethi yıllarında, Osmanlı toplumunda Mevlevîlik tarikatının gündemde olduğu sonucunu çıkarılabiliriz.

İlk defâ, Fâtiḥ Sultan Mehmed zamanında kiliseden camie çevrilen Kalenderhâne Camii zâviyesi vakfında, zâviyede bir Şeyhin, bir de mücâvirlerin yemeklerine nezâret eden zâviye nâzırının bulunması, bir hafızın Cuma günleri, Cuma namazından sonra semâ' meclisinde *Mesnevî* okutması, sohbetin sonunda meclis-i semâ'nın bir aşirle tamamlanması, Mevlevîler ıstılahında mutrıb⁵⁷³ denen dört kişinin adet olunduğu vecihle dostlarıyla semâ' meclisleri yapmaları şart koşulmaktadır ki, bu suretle Kalenderhâne zâviyesi, tam mânâsıyla bir Mevlevî dergâhı şeklinde açılmıştır. Böylece fetihten sonra İstanbul'da kurulan ilk Mevlevîhâne'nin Kalenderhâne zâviyesi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bir süre sonra bu zâviyenin Mevlevîhâne olmak hususiyetini kaybettiği sanılmaktadır. Çünkü kaynaklar, daha sonraki yıllar için bu dergâhtan bahsetmemekte ve ilk Mevlevîhâne olarak, kimileri Âbid Çelebi Tekkesini, kimileri de 897/1491-1492'de Divâne Mehmed Çelebi adına kurulan Kulekapısı (Galata) Mevlevîhânesini göstermektedirler.⁵⁷⁴

3.2.4. Fâtiḥ Sultan Mehmed'in Vakfiyesinde Kalenderhâne Mevlevîhânesi

Fâtiḥ Sultan Mehmed'in vakfiyesindeki Kalenderhâne Mevlevîhânesi ile ilgili bölüm şöyledir:

"...ve cami-i Şerifin duhn, zeyt u hasirine külle yevm ibrikçi tayin buyurdiler. Vezaifü'z-zâviyeti'l-ma'ruf bi Kalenderhâne ba'de zalik ol salın ahsen-i mesâlik

⁵⁷² E. B. Şapolyo, s. 105.

⁵⁷³ Çalgıcı, saz çalan, sazende, çalgıcılar topluluğu.

⁵⁷⁴ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 336-337; Nejat Göyünç, "Osmanlı Devleti'nde Mevlevîler", *Belleten*, sayı 213, Ankara, 1991, c. LV, s. 354; Bkz. *Fatih Mehmed II. Vakfiyeleri*, Vakıflar Umum Müdürlüğu Neşriyatı, Ankara, 1938, s. 323-328.

mısra'ı maiye-i muhteşemi hizmeti dervişânesi mucibince taife-i dervişândan alayışi dünyay-ı bi bekadan tiğ-i tecrit ile kat ü rişte-i ümmit edüb ankebütvâri her biri bir köşede kanaat ihtiyar edüb kavgay-ı melahiyeti zikr-i Îlâhîye'ye tebdil ve cami-i ali izzü enbali bir siyah şale tahvil eden Mesnevî mu'tekifani 'hürm-i kibriyaşuste dil ez suret-i kibr ü riya dideneh vükun u mekan der nazar bal nehu her du cihan zir-i per neser' fukaray-ı muhteremin zümresine dahi umûmî keremlerinin iştimali ve ol taifey-i aliyyenin tatyib-i hatir u nazm-ı ahvali için best besat ni'mete himmet ve bunların cem'ine çem' olub Cenâb-ı kuds-i Îlahi'ye varınca delil-i rah u mürşid-i aghah olan şeyh ve mürebbilerinin tedarikine mübaşeret buyurub şart buyurduler ki Kalenderhane ismi ile müsemma olan buk'a-ı celile için vera' u takvası mütebeyyin bir şeyh-i salih-i din nasb olunub vakf-ı şeriften vazifesi külle yevm on akçe ola. Ta ki ol mürşid-i arif ahval-i ehl-i sülûke vakf olup bi'sel-fakir ala babi'l-emr mefhuminden mütehaşi ashab-ı riyâzet olan fukaray-ı irşâde istihkakı zahir u faşi olmakla daima seccade-i irşadde mekin ve talib-i tarik-ı hak olan ashab-ı isti'dadi irşad u isale muin ola. Ve bir kimesne zâviye-i şerifenin naziri olub mücavirinin et'ime muvazzeffe ve müsâfirinin ziyâfet-i mertebesi ile takayyüd ve riayet-i havatir varid u sadriy-i tefekküd adeti olub vakf-ı şerifden külle yevm vazife-i nezaret beş akçeye mutasarrıf ola... Ve bir kelam-ı hafız-ı mecid eyyam-ı cum'ada ba'de selati'l cum'a akd olunan meclis-i semâ'da Mesnevî-i ma'nevi okuyub sohbet-i fukara tamamından sonra Kur'an-ı azimü's-şandan bir aşr-i şerif tilâvet etmekle müstağrak bahr-i aşk u şühud olan fukâray-ı alem sahv, iade ve icra' ve hayat bahş-ı ashâb-ı meclisi olmakla hatm-ı meclis-i sema' eyleyüb vakf-ı şerifden külle yevm bir akçe vazifeye mütesarrıf ola. Ve iki hasanü's-savt kimesne meclis-i sema'den resm-i mu'tadleri üzere tahrir-i erbab-ı aşk için eş'ar ve bunun emsali ba'zı akbar okuyub her birine birer akçeden ikisine yevmi iki akçe verile. Ve dört nefer dervişân-ı mütribine ki istilâh-ı dervişân u Mevlevîyân'dan semâ'zen ta'bir olunan yaranla hasbe'l-ade akd-ı meclis-i semâ' edilir. Mecmuune külle yevm sekiz akçe verile..."⁵⁷⁵

Fâtih'in Mevlevîlerle ilgilendiğine dair verilen diğer bazı bilgilere göre, Mevlevîlik ile ilgili bir çok eser veren Şahidî İbrahim Dede'nin babası Hudâyî Salih, İran'da tahsilini bitirip yurduna dönünce, Fâtih Sultan Mehmed'in veziri

⁵⁷⁵ Fatih Mehmed II. Vakfiyeleri, s. 324-328.

Mahmud Paşa (öl. 879/1474) tarafından Fâtih'e arzedilmiştir. Fatih, kendisine dileğini sorunca, o da, vefât etmiş olan Seyyid Kemâl'in Muğla'daki makamını istemiş ve oraya şeyh olarak tâyin edilmiştir.⁵⁷⁶ Yine nüfus tahrir (yazma) kayıtlarından anlaşıldığına göre, 847/1443 tarihinde Fâtih Sultan Mehmed, Konya Kalesini tâmir ettirdiği sırada, Mevlânâ Dergâhı ve türbesi için de bazı vakıflar tahsis etmiştir.⁵⁷⁷

3.2.5-Âbid Çelebi Tekkesi

İstanbul Fâtih'teki Âbid Çelebi Tekkesi, İstanbul'un ikinci Mevlevîhânesi ve XV. yüzyılın sonlarında kurulmuş en eski tekkelerinden biridir. Kuruluşundan XVIII. yüzyılın sonlarına kadar faâliyetini sürdürmüş, bir süre terkedilmiş bir vâziyette kaldıktan sonra, XIX. yüzyılda tekrar canlandırılmışsa da bugüne intikal etmiş değildir. Kuruluşunda, Mevlevîyye ve Nakşibendîyye'ye hizmet etmiş, bir süre de Sa'dîyye'ye⁵⁷⁸ geçmiştir. Burası, Âbid Baba tekkesi veya Fâtih Mevlevîhânesi adlarıyla anılmıştır.

Tekke'nin bânisi, Nakşibendî şeyhlerinden Abdullah-ı İlâhî'nin⁵⁷⁹ halîfesi, Mevlânâ Celâleddin'in neslinden gelen Âbid Çelebi'dir. (öl. m.1498).⁵⁸⁰ İnşâ tarihi bilinmemekle birlikte, vakfiye tertibi m.1494 tarihine rastlanmaktadır. Banîsi Âbid Çelebi'nin hem Mevlevîyye'den hem de Nakşîyye'den icâzeti bulunduğu için iki tarîkata da hizmet etmiş ve bu durum vakfiyesinde belirtilmiştir. Tekkede, Cuma geceleri Nakşîyye'nin, Perşembe günleri de Mevlevîyye'nin âyini icrâ edilmekteydi.

⁵⁷⁶ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.133.

⁵⁷⁷ Şahabettin Uzluğ, *Mevlânâ'nın Türbesi*, Konya, 1946, s.156; İbrahim Ateş, "Mevlânâ Dergâhı ile İlgili Vakıf ve Vakfiyeler", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara, 1992, s.31; Hasan Özönder, "Mevlânâ Türbe ve Külliyesinin Tamir ve İlaveler Kronolojisi", *Selçuk Dergisi*, sayı 2, Konya, 1988, s.18.

⁵⁷⁸ Sa'dîyye tarîkatı, Havranda doğan Sa'düddin b. Musa Cibâvî'nin (öl. 700/1300) kurduğu bir tarîkattir. Cibâvî, ruh hastalıklarını telkin yoluyla tedavî etmekle meşhur olmuştu. Daha çok Suriye'de yayılan bu tarîkat, Selâmiyye kolunun kurucusu Abdüsselâm (öl. 1165/1752) ile Anadolu'ya girdi. (Bkz. M. Kara, *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, s.169.)

⁵⁷⁹ Abdullah-ı İlâhî'nin doğum yeri Simav'dır. İstanbul'da, Zeyrek Camii medrese iken bir müddet tahsilde bulunmuş ve Ali Tûsî'nin İran'a dönüşünde kendisi de Horasan'a gitmiştir. Kirman'da, Tûsî'den, Semerkand'da ise Hoca Ubeydullah Nakşibendî'den tarîkat adabını öğrenmiştir. Buhara'da Şeyh Bahâeddin'i ziyâret edip, bir sene yanında kalmıştır. Anadolu'ya dönüşünde Herat'a giderek Molla Abdurrahman Câmî ile buluştuktan sonra, Simav'a gelmiştir. Daha sonra İstanbul'a yerleşmiştir. Anadolu'ya Nakşibendîliği getiren kişi olarak bilinir. Vardar Yenicesi'nde, 896/1490-91 tarihinde vefât etmiştir. (Bilgi için bkz. Hoca Sadettin Efendi, s. 194-201; M.Demirci, *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, s. 13)

⁵⁸⁰ Ayyansarâyî Hafız Hüseyin, c. I, s. 207.

Tekke, Fatih'in Mevlevîlere tahsis etmiş olduğu Kalenderîye Camii/Tekkesinden sonra şehrin ikinci Mevlevîhânesi sayılması açısından önem arz etmektedir.⁵⁸¹

3.2.6. Konya Halkının İstanbul'a Sürgün Edilmesi

Karamanoğulları Beyleri fırsat buldukça Osmanlı Devletine karşı ayaklanmışlardır. Ancak her seferinde Osmanlı ordularına karşı mağlup olup, Osmanlı pâdişahlarından özür dilemişlerdir.⁵⁸² Osmanlı Devleti için hep problem olan Karamanoğulları, Osmanlıların Mevlânâ'ya olan sevgisini bildiklerinden çoğu zaman bunu kullanmış ve Mevlevî şeyhlerini Osmanlı pâdişahlara ricacı olarak göndermişlerdir.⁵⁸³ Bu şefâatçı zatların çoğunlukla Mevlevî olması kuvvetle muhtemel görünmektedir. Aynı şekilde Kıvâmî de I. Karaman Seferi sırasında Karamanoğulları tarafından Mevlânâ neslinden birinin Fâtih'e şefâatçı olarak gönderildiğini söylemektedir.⁵⁸⁴

Karamanoğlu İbrahim Bey vefât edince, Karaman'da miras meselesi ortaya çıkmıştı. Uzun zaman devam eden bu miras işine Uzun Hasan dahi karışma sevdasına düştü. Bunun üzerine Fâtih Sultan Mehmed Konya'ya girerek, Taş-eli bölgesi hâriç olmak üzere Karaman ülkesini topraklarına kattı. Konya'da namına sikke kestirdiği gibi şehzâdesi Mustafa'yı⁵⁸⁵ da buraya vâli tâyin etti. Veziriâzam Mahmud Paşa'yı Toroslara kadar göndererek ülkenin fethini tamamladı.

Mahmud Paşa Konya'ya dönünce, Fâtih Sultan Mehmed, Konya ve Larende'deki iş ve sanat erbâbının İstanbul'a yollanmasını emretti.⁵⁸⁶ Mahmud Paşa şefkatinden dolayı bunu yapamayınca görev Rum Mehmed Paşa'ya verildi.⁵⁸⁷ Rum Mehmed Paşa, Pâdişah'tan aldığı emir üzerine, ifratla hareket edip memleketin

⁵⁸¹ M. Baha Tanman, "Abid Çelebi Tekkesi", *DİA*, c. I, İstanbul, 1988, s. 308.

⁵⁸² Bkz. *Mecmua-i Münşeat-ı Feridun Bey*, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1274, c. I, s. 149-150.

⁵⁸³ Kıvâmî, *Fetihnâme-i Sultan Mehmed*, Haz. Franz Babinger, İstanbul, 1955, s. 32; Ebu'l Faruk, c. I, s. 265.

⁵⁸⁴ Kıvâmî, s. 32-33.

⁵⁸⁵ Kaynaklarda hakkında fazla bilgi bulunmayan Şehzâde Mustafa'nın kısa bir süre sonra (m.1471 veya 1472 senesinde) vefât ettiği anlaşılmaktadır.(Bkz. Münnecimbaşı, *Camii'd-Düvel*, Haz. Ahmet Ağırakça, s. 276-277.)

⁵⁸⁶ Solakzâde, s.233.

⁵⁸⁷ Tayyazâde Ahmed Âta, c. II, s. 6.

itibârlı halkını da âmele sırasına katarak bir çok kişiyi zorla İstanbul'a naklettirdi.⁵⁸⁸ Hatta Mevlânâ Celâleddin Hazretleri'nin neslinden Ahmed Çelebi b. Emir Âli Çelebi'yi bile zulümle İstanbul'a gönderdi. Sultan Mehmed Han bu aşırı tutumdan haberdar olunca Ahmed Çelebi ve beraberindekilere iltifat ederek ve sevgi göstererek memleketlerine dönmelerine izin verdi.⁵⁸⁹

Fâtih Sultan Mehmed Han, Karaman Seferlerinin birinde Bolvadin'e uğramış, Mevlevîhâne haziresinde yatan büyük şeyh Ahi Mehmed Dede'nin kabrini ziyâret etmiş ve Üçhöyük mevkiindeki büyük bir çiftliği Mevlevî tekkesine vakfetmiştir. Muharrem Bayar'ın kendi arşivinde bulunduğunu iddiâ ettiği vakıf berâtı şöyledir: “*Bolvadin Kazasında bulunan bundan akdem Cennet-mekân firdevs-i aşiyân merhum ve mağfur lehüma Sultan Han-Sultan Mehmed Han Hazretlerinin vakf ve ihya buyurdıkları Ahi Mehmed Dede zâviyesine, kasaba-i mezbura mürur ve ubur eden fukaraya it'am-ı taâm eylemek şartıyla vakf-ı sahih şeri ile vakf buyurdıkları zâviye-i mersumenin mutasarrıfı Veliyüddin fevd olup, evlâd-ı zükuru olmağla erbâb-ı istiğnadan...*” (Bu satırdan sonraki kısmına ait parça bulunamamıştır.)⁵⁹⁰

3.2.7. Fâtih Sultan Mehmed ve Pîr Âdil Çelebi

Sâkîb Dede ‘*Sefine*’sinde, Konya'nın Pîr Âdil Çelebi zamanında Osmanlılar tarafından alındığını yazmış⁵⁹¹ ise de Konya bu zatın vefâtından altı yıl sonra 871/1466 yılında Osmanlıların eline geçmiştir.⁵⁹² Yine Sâkîb Dede, Sultan Osman'ın, Sultan Veled'e, Sultan Çelebi Mehmed'in de Pîr Âdil'e mensup olduğunu söyler.⁵⁹³ Ayrıca Sâkîb Dede, Pîr Âdil Çelebi'nin yerine Cemâleddin Çelebi'yi geçirmesi üzerine, Çelebi I. Mehmed'in hediyeler göndererek bunun sebebini sorduğunu, Âdil Çelebi'nin de "Biz Pîr Âdil'iz, mürîdimizin de ardımızdan gelmesi gerek" dediğini belirtir. Pâdişahın da Pîr Âdil'den sonra öldüğünü yazar.⁵⁹⁴ Öyle

⁵⁸⁸ Aşık Paşazâde Tarihi, s. 251; Ebu'l Faruk, c. II, (1329), s.103; Hammer, c. III, s. 732-733

⁵⁸⁹ Mehmed Neşri, *Neşri Tarihi*, c. II, Haz. M. A. Köymen, Ankara, 1984, s. 177; Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd-Düvel*, s. 274; Münecimbaşı, *Sahâifü'l Ahbar*, c. III, s. 384-385; Hammer, c. III, s. 720-722; Z. N. Aksun, c. I, s. 153.

⁵⁹⁰ Muharrem Bayar, "Bolvadin Mevlevihanesi ve Pendarî Kaari Ahmed Dede", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996, s. 227.

⁵⁹¹ Sâkîb Dede, cüz I, s. 132.

⁵⁹² Hammer, c. III, s. 719.

⁵⁹³ Sâkîb Dede, cüz I, s.134-135.

⁵⁹⁴ Sâkîb Dede, cüz I, s.134-135.

görülüyor ki Sâkıb Dede, I. Mehmed ile II. Mehmed'i karıştırmıştır. Bütün bu söylenenler Fâtih Sultan Mehmed için söylenmiş olsaydı daha mantıklı ve gerçeğe yakın olurdu. Zira I. Mehmed, Pîr Âdil Çelebi'nin "Çelebilik" makamına geçtiği yıl olan 824/1421'de vefât etmiştir. Dolayısıyla bahsi geçen olayın Fâtih Sultan Mehmed için anlatılmak istendiğini ancak sehven I. Mehmed yazıldığını tahmin ediyoruz.

3.2.8. Pîr Âdil Çelebi ve Mevlevî Gelenekleri

II. Ârif Çelebi'nin ölümünden sonra yerine Emir Âlim Çelebi'nin oğlu Pîr Âdil Çelebi "Çelebilik Makamı"na (824/1421'de) geçti. Otuz dokuz yıl Çelebilik makamında bulunan Pîr Âdil Çelebi, Mevlevî tarîkatının ikinci kurucusu sayılır. Onun zamanında tarîkat usûlleri yeniden tesbit edildi.⁵⁹⁵ Pîr Âdil Çelebi'nin "Pîr" olarak anılması, onun Mevlevî tarîkatının usûl ve kâidelerini bir çeşit yeniden tesis etmesindedir. Mevlevî tarîkatının gelenekleri Pîr Âdil Çelebi ile kökleşmiş ve kurumsallaşmıştır.

Pîr Âdil Çelebi zamanında Konya, Mevlânâ'ya ve Mevlevîliğe bağlı Karamanoğulları elinde bulunmakla birlikte, Osmanlı-Karamanoğulları rekâbetinin gittikçe Osmanlılar lehine kaydığı da görülmüyordu. Osmanlılar, Mevlânâ'ya olan saygılarından dolayı Mevlânâ soyuna önem vermekteydiler. Hatta Mevlânâ soyu ile akraba oldukları da ifâde edilmektedir. Mevlevî kaynakları şöyle rivâyet eder ki: Sultan Veled'in kızı ve Mevlânâ'nın torunu Mutahhara Hâtun Germiyân Beyi Süleyman Şahla evlenmiş ve bu evlenmeden Hızır ve İlyas Paşalar ile Devlet Hâtun adında bir kız dünyaya gelmiştir. Osmanlı Pâdişahı Yıldırım Bayezid ile evlenen Devlet Hâtun'dan Musa, İsa ve Mehmed Çelebiler doğmuştur. İşte bu Osmanlı şehzâdelerinin "Çelebi" olarak anılması bu hâdiseye bağlanmaktadır. Bu sebeple Çelebiler, Osmanlı pâdişahlarını kendileri için akraba saymışlardır.⁵⁹⁶

Pâdişahların da, maddî olan bu akrabalığı, Mevlevî tarîkatını gözeterek ve saygı göstererek devam ettirdikleri belirtilmektedir. Oysa Osmanlıların Mevlânâ'ya ve Mevlevîliğe saygılarını maddî bir akrabalığa bağlamanın gerçekçi bir yaklaşım

⁵⁹⁵ Sâkıb Dede, cüz I, s.131-132.

⁵⁹⁶ M. Önder, s.39-40.

olmayacağı düşünülebilir. Zirâ özellikle kuruluş döneminde Osmanlı pâdişahlarının hayatında mânevîyatın büyük bir yeri bulunmaktadır.

İstanbul'u fetheden Fâtih Sultan Mehmed, Anadolu'nun önemli kısımlarını (Karadeniz sahillerini) fethettikten sonra, Karamanoğulları gâilesini ortadan kaldırma planını yapmakta olduğu yıllarda, 865/1460 yılında Pîr Âdil Çelebi vefât etmiş, Yerine oğlu Cemâleddin Çelebi geçmiştir.

3.2.9. Fâtih Sultan Mehmed Dönemi ve Sonrası Çelebi Tâyinleri

Başlangıcında Konya Mevlânâ Dergâhına Postnişin tâyini, “Dergâh Zâbitânî” denen dergâh ileri gelenlerinin öneri ve kabulleri ile yapılmaktaydı. XVI. Yüzyılın başlarından itibâren Postnişinlik tâyini Pâdişah'ın irâdesine bırakılmıştır.⁵⁹⁷ Böylece Postnişin olan çelebilerin tâyinleri sultanlar tarafından yapıyordu. 982/1574 senesinden itibaren çelebilerin tâyinleri Şeyhülislâmlara bırakıldı.⁵⁹⁸ “Meclis-i Meşâyih” kurulduktan sonra⁵⁹⁹ tâyin keyfiyeti, bu makamın, önce Şeyhülislâmlığa, oradan da Sadrazâma arzından, oradan da Pâdişah irâdesine sunulduktan sonra çelebiye tebliğ edilirdi. Zâviye şeyhleri de çelebiler tarafından atanırdı.⁶⁰⁰

Çelebilik makâmını temsil eden zatlar, Mevlânâ'nın ve Mevlevîliğin mümessili olarak kabul edildikleri için, Mevlevî tekkelerine şeyh tâyin ederler ve şeyh olacak zata icâzetnâme verirlerdi. Şeyh olacak zat adına yazılmış şeyhlik berâtı (Meşihâtnâme), Konya'dan İstanbul'a Kapı Kethüdâsı'na⁶⁰¹ gönderilir, oradan Şeyhülislâmın makamına iletilirdi. Yeni tâyin edilen şeyh ile Şeyhülislâmın tanışmasını da sağlayan bu işlem özel bir merâsimle yapılırdı.⁶⁰²

Konya Dergâhı şeyhinin bütün Mevlevî zâviyeleri üzerinde son söz sahibi olmasının temelinde, çelebilerin nüfûzlarını arttırmak istemeleri arzusu yatmaktadır.

⁵⁹⁷ M. Onder, s. 81.

⁵⁹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara, 1988, s. 179.

⁵⁹⁹ Geniş bilgi için bkz. Mehmed Demirci, "Türkiye'nin Çağdaşlaşma Sürecinde Tarikatlar", *Türkiye Günlüğü*, sayı 45, Mart-Nisan 1997, s.16-17.

⁶⁰⁰ Nejat Göyünç, "Osmanlı Devletinde Mevleviler", *Belleten*, c. LV, sayı 213, Ankara, 1991, s. 355; W. Barthold, “Çelebi”, *IA*, c. III, s. 369; R. Muslu, s. 314-315.

⁶⁰¹ Kapı Kethüdâsı: Valilerle sancak beylerinin, dâirelerin ve patrikhânenin, Bâb-ı Âli ve resmî dâirelerdeki işlerini takip etmek üzere tâyin edilen memur. (Bkz. M. Zeki Pakalın, c. III, s.172.)

⁶⁰² Reşat Öngören, "Mevlânâ'nın Osmanlıya Etkileri", s. 32; Mehmet İpşirli, “Çelebi”, *DİA*, c. VIII, İstanbul, 1993, s. 259

Diğer taraftan çelebilerin da arzları ve verecekleri meşihâtnâmeler üzerine Mevlevî tekkelerine, devlet ileri gelenleri tarafından berâtla tâyin yapılmasının, devlet otoritesini hem bütün ülkede hâkim kılmak, hem de çelebilere destek ve güç sağlamak maksadı ile gelenekleştiği kabul olunabilir.

Kadirî tarîkatı şeyhlerinin de tâyinlerinin aynı usûlle, Tophane'deki şeyhlerine bırakıldığı bu gâyeye matuf olmalıdır.⁶⁰³ Ancak devletin Mevlevî tarîkatine daha fazla ilgi duyduğu ve bunun sonucu olarak tarîkat üzerinde tasarruf hakkını kendisinde bulundurduğu anlaşılmaktadır. Görünürde bu durumun tarîkata faydası olduğu düşünülse de, gerçekte ise bu durum Mevlevîliği halktan uzaklaştırmış ve devlet erkânına has bir tarîkat özelliğine büründürmüştür.

Diğer tarîkatlarda olduğu gibi Mevlevî dergâhları da kendi hâllerine bırakılmış olsaydı, mecburen halka yönelecek ve toplum kesimlerinin gönlünde yer edineceklerdi. Bu durum da Mevlevîliğin geniş halk kitleleri tarafından benimsenmesine sebep olacaktı. Bilindiği gibi günümüzde Mevlânâ ve Mevlevîlik ile ilgili çalışmalar devlet tarafından desteklenmesine rağmen, Mevlevîlik tarîkatı, halk nezdinde işlerliğini devam ettirememekte, mevcut Mevlevîhâneler ya müze veya mescîd olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Kısacası Mevlevîlik, günümüzde sadece tarihî bir kültürel değer olarak bilinmektedir. Mevlevîlikle yaşıt veya daha eskiye dayanan tarîkatların müntesiplerinin bugün var olması ve bunların toplum nezdinde kendilerine bir taban bulmaları açısından meseleye bakarsak, Mevlevîliğin böyle bir sonuçtan mahrum kaldığını söyleyebiliriz.

⁶⁰³ N. Göyünç, s. 355-356.

4. BÖLÜM: XVI. YÜZYILDA MEVLEVÎLİK-DEVLET İLİŞKİSİ

4.1. II.BÂYEZİD DÖNEMİNDE MEVLEVÎLİK

4.1.1. II. Bâyezid Döneminde İstanbul'da Mevlevîlik

II. Bâyezid⁶⁰⁴ dönemi (886-918/1481-1512), diğer tarikatlar gibi Mevlevîliğin de kurumlaştığı ve ilk büyük tekkesi sayılan Galata Mevlevîhânesinin faaliyete geçtiği bir zaman dilimidir. Ayrıca bunun dışında, Mevlevî kültürünü yaşatan Âbid Çelebî tekkesinin⁶⁰⁵ inşâsı ve faaliyete geçmesi de bu döneme denk gelmektedir.

Kurulduğu semtten dolayı Fâtih Mevlevîhânesi olarak da bilinen bu tekkenin temelleri, Mevlânâ soyundan olduğu söylenen ve sonradan Nakşibendîliğe intisâb ederek Abdullah-ı İlâhî'den hilafet alan Âbid Çelebî (öl. 902/1497) tarafından atılmıştır. Tekkenin inşâ tarihi belli olmamakla birlikte vakfiyesi 890/1485 tarihini taşımaktadır. Bu durum, bu Mevlevî-Nakşî merkezinin Galata Mevlevîhânesiyle aynı yıllarda faaliyete geçtiği ihtimalini güçlendirmektedir.

Âbid Çelebî tekkesinin vakfiyesine göre, burada Perşembe günleri Mevlevî âyini, Cuma geceleri de Nakşî "*Hatm-ı Hâcegân*"⁶⁰⁶ icrâ edilmiştir. Böylece adı geçen tekke ile, iki tarikatın tasavvuf kültürü birleştirilmeye çalışılmıştır. Bu durum daha sonraki asırlarda meyvesini vermiş, iki tarikata birlikte meyil gösterenler ortaya çıkmıştır. Özellikle Nakşibendîler içinde Murad Molla ve Hoca Hüsâmeddin Efendi gibi tanınmış mesnevîhanlar *Mesnevî* okutulan Nakşî tekkelerini kurmuşlardır.⁶⁰⁷

⁶⁰⁴ Bkz. Hoca Sadettin Efendi, c. III, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, s. 185-351; *Müneccimbaşı Tarihi.*, c. II, Tercüman, s. 369-448; Hammer, c. III, s. 843-865, ayrıca c. IV. s. 957-1035; Lamartine, c., III, s. 575-650; Z. N. Aksun, c. I, s. 174-203; İ. Miroğlu, c. X, s. 255-280.

⁶⁰⁵ H. Dizdarzâde, s.153.

⁶⁰⁶ *Hatm-ı Hâcegân*, Nakşibendî tarikatı mensuplarının toplu halde iken ve sadece kendi aralarında yaptıkları zikrin adıdır. (Bilgi için bkz. M. Demirci, *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, s. 88.)

⁶⁰⁷ E. Işın, *İstanbul*, c. V, s. 424; H. Dizdarzâde, s. 153.

4.1.2. Mevlânâ Türbesi ve Dergâhının Tâmiri

Bilhassa XVI. yüzyılda, II. Bâyezid devrinden itibâren Mevlevîler, Osmanlı sultanlarından ve diğer devlet adamlarından büyük ilgi görmeye başladılar. Sultanın II. Bâyezid'in sûfilîğe meyyal mizacı, Mevlânâ'ya karşı büyük sevgi duymasına ve dolayısıyla Konya'daki dergâhta epeyce tâmirat ve değişiklikler yaptırılmasına vesile olmuştur.⁶⁰⁸

Pir Âdil Çelebi'den (öl. 865/1460) sonra Çelebilik makamına geçen Cemâleddin Çelebi (öl. 915/1509), Fatih Sultan Mehmed'e Bâyezid'in doğumunu müjdelemiştir. Bu yüzden Bâyezid ona ve Mevlânâ'ya karşı büyük bir saygı göstermiş, türbedeki sandukaları yenilemiş, üstlerine örtülmek üzere değerli kumaşlar göndermiştir.⁶⁰⁹ Aynı zamanda Bâyezid'in türbede bir tâmir yaptırdığı ve nakışların, Mevlevî Abdurrahman İbn-i Muhammed el Halebî tarafından işlendiği, Sultan Veled'in yattığı yerin kible tarafındaki pencerenin altındaki kitâbeden anlaşılmaktadır.⁶¹⁰ Mevlânâ Türbesinin tezyinâtında bugün, Karamanoğulları ile bilhassa II. Bâyezid zamanında yapılan süslemeler hâkimdir.⁶¹¹

II. Bâyezid zamanında, Mevlânâ türbesinde yapılan köklü tâmirler sonucunda iç süslemelerin de büyük bir kısmı yenilenmiştir. Buna dâir genişçe iki satırlık kitâbe, Türbenin güney duvarında kabartma olarak yazılıdır. Koyu yeşil zemine altın suyu ile yazılmış ve çeşitli motiflerle süslenmiş Arapça kitâbe şöyledir:

"Nukuşet'il Kubbet'ül Hadra fî eyyam-ı devleti's Sultani'l Müeyyed bi-te'yidi'llahi'l-müste'an Bâyezid b. Muhammed Han

Ala yedi'l-abdi'z-zai'fi'l Mevlevî Abdurrahman bin Muhammed el Halebî ve enşede fî tarihi hazeyni'l-beyteyni..."

Türkçesi: "*Yeşil Kubbe, yardımı istenen Allah'ın kuvvetiyle desteklenen Muhammed Han oğlu Sultan Bâyezid'in devleti günlerinde, zayıf kul Mevlevî Halebli Mehmed'in oğlu Abdurrahman'ın eliyle nakşedildi ve buna tarih olarak şu iki beyit*

⁶⁰⁸ A. Y. Ocak, *agm.*, s. 21.

⁶⁰⁹ Sâkıb Dede, s. 143.

⁶¹⁰ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 153; Ayrıca bkz. H. Özönder, *agm.*, s. 15-18.

⁶¹¹ H. Özönder, *Konya Mevlânâ Dergâhi*, s. 72-73.

söylendi..." Bu ifâdelerden kitâbenin iki satırı daha olduğu anlaşılmaktadır, ancak zamanla kaybolmuştur.⁶¹²

4.1.3. Galata Mevlevîhânesi

II. Bayezid dönemine kadar İstanbul'daki faâliyetlerini belli bir merkezde yoğunlaştıramayan Mevlevîlik, 897/1491 yılında ilk önemli tekkesi sayılan Galata (Kulekapısı) Mevlevîhânesini⁶¹³ inşâ eder. İskender Paşa'nın Galata sırtlarındaki av çiftliğinde kurulan Mevlevîhânenin ilk postnişini "Divâne" veya "Divânî" lakabıyla anılan Mehmed Dede'dir. Galata Mevlevîhânesinde kısa bir süre postnişinlik yapan Divâne Mehmed Dede, yerine halîfesi Safaî Dede'yi bırakarak İstanbul'dan ayrılır. Gerek Safaî Dede, gerekse onun yerine geçen Mesnevîhan Mahmud Dede'nin (öl. 955/1548) ne ölçüde Divâne Mehmed'in Kalenderîmeşrep tasavvuf anlayışını sürdürdükleri bilinmemektedir. Ancak Mevlevîliğin İstanbul'da Safaî Dede ile gerçek anlamda kurumlaşmaya başladığı ifâde edilmektedir.⁶¹⁴

II. Bâyezid döneminde Mevlevî faâliyetlerinin geçici bir süre için kesintiye uğradığı ve Galata Mevlevîhânesinin Padişah'ın siyâsî desteğini kazanan Halvetîler tarafından denetim altına alındığı belirtilmektedir.⁶¹⁵

Sâkîb Dede'ye göre, Divâne Mehmed Çelebi, Kanûnî devrinde İstanbul'a gelmiş ve İskender Paşa Konağında misâfir olmuş; Paşa, Galata'da, kule civarındaki bahçesini vakfederek oraya Mevlevîhâne kurmuştur. Ona göre Divâne, İstanbul'dan Bursa'ya, oradan Kütahya'ya gitmiştir. Daha sonra Karahisar'a dönen Divâne Mehmed Çelebi burada vefât etmiştir. (935/1529-1530).⁶¹⁶ Ancak Sefine'deki bu bilgilerin tarihi gerçeklere uygun olmadığı görülmektedir.

Bahçesini Mevlevîhâne için vakfeden İskender Paşa'nın Kanûnî döneminde yaşamadığı ve Fatih'in hassa gılmanlarından olduğu, dolayısıyla Mevlevîhâne'nin 896/1491-1492 yılında kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihte ise Kanûnî'nin dedesi

⁶¹² H. Özönder, *Konya Mevlânâ Dergâhı*, s.75-77.

⁶¹³ R. Muslu, s. 313; Geniş bilgi için bkz. M. Baha Tanman, "Galata Mevlevîhânesi", *DİA*, c. XIII, İstanbul, 1956, s. 317-321.

⁶¹⁴ Nihat Azamat, "Divâne Mehmet Çelebi", *DİA*, c. IX, İstanbul, 1994, s. 435-436.

⁶¹⁵ E. Işın, *İstanbul*, c. V, s. 424; H. Dizdarzade, , s. 214.

⁶¹⁶ Sâkîb Dede, s.41-42.

II. Bâyezid Pâdişah'tır.⁶¹⁷ Bu duruma göre, Galata Mevlevîhânesi, Fatih'in hassa gılmanı ve II. Bâyezid'in veziri olan İskender Paşa'nın arazisinde, II. Bâyezid döneminde 892/1491-1492 tarihinde inşâ edilmiştir.⁶¹⁸

II. Bâyezid'in dindar oluşundan dolayı "Sofu" olarak bilindiği malumdur. Mevlânâ'ya olan bağlılığı, Mevlevîlere de sevgi beslemesine sebep olmuştur. Nitekim Sultan Bâyezid zamanında Mevlevî vakıflarına vergi muâfiyeti getirilmiştir.⁶¹⁹

Galata Mevlevîhânesi binâsı, halen "Divân Edebiyatı Müzesi" olarak faâliyet göstermektedir. Yetkililerden aldığımız bilgiye göre burada zaman zaman Mevlevî âyinleri de icrâ edilmektedir.

4.1.4. Cemâleddin Çelebi'nin Postnişinliği

Cemâleddin Çelebi'nin postnişinliği sırasında, 871/1466 yılında Konya Osmanlı Devletine bağlanır. Böylece Karamanoğlu Beyliği de son bulur. Fatih Sultan Mehmed'in Konya'yı fethi ile eşraftan bazı ailelerin İstanbul'a sürgün edilmesi olayını Cemâleddin Çelebi önlemeye çalışmış, Konya'ya vâli olarak tâyin edilen Şehzâde Mustafa ile, onun vefâtından sonra da yerine gönderilen Sultan Cem ile dostâne münâsebetler kurmuştur.

Fatih'in 886/1481'de ölümünden sonra Amasya'da vâli iken Osmanlı Tahtına oturan Şehzâde Bâyezid ile, bu tahtta hak iddîa eden Sultan Cem arasındaki olaya hiç karışmamış olan Cemâleddin Çelebi, daha sonra Sultan II. Bâyezid'in de saygısını kazanmıştır.⁶²⁰

Cemâleddin Çelebi, Fatih Sultan Mehmed'e Bâyezid'in doğumunu müjdelemiş ve bu sâikle de II. Bâyezid ona ve Mevlânâ'ya karşı büyük saygı göstermiş, türbedeki sandukaları yenilemiş, üstlerine örtülmek üzere değerli kumaşlar

⁶¹⁷ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.111-112.

⁶¹⁸ Mustafa Çıpan, "Mevlevî Şeyhlerinden Divâne Mehmed Çelebi", *VII.Milli Mevlânâ Kongresi* (Tebliğler), Konya, 1994, s.102.

⁶¹⁹ Geniş bilgi için bkz. İ.Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya, 1964, s. 678-683; Ayrıca bkz. Yusuf Küçükdağ, "Seyyid Abdulkadir Efendi Vakfiyesi", *III.Milli Mevlânâ Kongresi*, Konya, 1988, s. 283.

⁶²⁰ M. Önder, s. 42.

göndermiştir.⁶²¹ Mevlevî kaynakları, Mevlânâ Türbesi ile semâhâne ve mescidi ayıran post kubbesi ile, Mevlânâ sandukasının doğu ve batısındaki "Kıbâbü'l Aktâb" (Kutubların Kubbeleri) denilen ve mezarların üzerini örten kubbeli bölümlerin Fatih devrinde yaptırıldığını ifade ederler.

Cemâleddin Çelebî zamanında Sultan II. Bâyezid, Mevlânâ Türbesinin kalem işi nakışlarını yaptırmış ve türbedeki sandukaların üzerine Bursa'da dokunan ipekli çatma kadife, sevaî, diba gibi kumaşlardan pûşîdeler (örtüler) sermiştir. Kırk dokuz yıl Çelebilik makamında kalan Cemâleddin Çelebî 915/1509 yılında ölmüştür. Mezarı Mevlânâ Türbesindedir.⁶²²

4.2. YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİNDE MEVLEVÎLİK

4.2.1. Yavuz Sultan Selim ve Mevlevîlik

Yavuz Sultan Selim'in (918-926/1512-1520)⁶²³ tarih, felsefe ve tasavvuf sahalarında geniş bir bilgisi vardı. Muhyiddin Arabî ve Mevlânâ Celâleddin'e karşı göstermiş olduğu hürmet ve alaka, onun Vahdet-i Vücûd felsefesine ilgi gösterdiğini ortaya koymaktadır.⁶²⁴ Ömrü kısa ve mimârî eserler inşâ etmeye kafi gelmediği halde, onun en önemli mimârî faaliyetleri arasında, Şam'da, Salihîye'de Muhyiddin Arabî için yaptırdığı cami, imâret ve türbe ile Konya'da Mevlânâ dergâhına yaptırdığı su tesisi önemli yer tutmaktadır.⁶²⁵ Tayyazâde, Yavuz Selim döneminde Hazret-i Mevlânâ'nın başındaki zülûflerin taklid edildiğini yazar.⁶²⁶ Tayyazâde, bu zülûflerin nerede kullanıldığını belirtmemekle beraber, bunların asker kiyâfetinde kullanıldığı ihtimali üzerinde durabiliriz.

Yavuz, şâir, filozof ve mutasavvıf bir hükümdârdı. Osmanlı hükümdârları arasında ilim itibâriyle en yükseği Yavuz'dur. Muhyiddin Arabî'ye muhabbeti ve seferleri esnasında Mevlânâ Celâleddin'in türbesini ziyâreti, Yavuz'un Vahdet-i Vücûd felsefesine muhib veya müntesib olduğu kanaâtini uyandırmıştır.. Yavuz

⁶²¹ Bkz. Sâkıb Dede, cüz I, s.139-144; M. Önder, s. 42.

⁶²²A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 152-153.

⁶²³ Bkz. Hoca Sadettin Efendi, c. IV, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, s. 122-367; *Müneccimbaşı Tarihi*, c. II, Tercüman, s. 451-507; Hammer, c. IV, s. 1036-1179; Lamartine, c. III, s. 651-711; Z. N. Aksun, c. I, s. 204-236; Y. Öztuna, c. I, s. 151-185; İsmet Miroğlu, *D.G. B. İslâm Tarihi*, c. X, s. 383-392.

⁶²⁴ Yaşar Yücel-Ali Sevim, *Türkiye Tarihi*, c. II, Ankara 1990, s. 256.

⁶²⁵ Şinasi Altundağ, "Selim I", *İA.*, c. X, s. 433; Y. Öztuna, s. 168.

⁶²⁶ Tayyazâde Ahmed Âta, c. I, s. 95.

Sultan Selim, bu sevginin nişânesi olarak Şam'da Muhyiddin'e türbe yaptırdı, Konya Mevlevî dergâhına da Dutlu suyunu getirtti.⁶²⁷

Celâlzâde'nin "*Selim-nâme*"sinde, Yavuz Sultan Selim'in İran Seferine giderken Konya'da Mevlânâ dergâhını ziyâret edişini şöyle anlatmaktadır: "*Zafer umuduyla sevinçli ve bahtiyâr olarak fakir müslümanlara yardımlarda bulundu. Onun seçkin toprağı, velilerin kaldığı yer olup Karaman ilinin yüzük kaşdır. N'ola Allah'ın nuruna mazhar olup mübarek toprağı velilere ev olsa, bilhassa Mevlânâ'nın olgun kabri, nur yeli olup, her anda nur iner. Mübârek toprağı, anber karışan, Şems-i Tebrizî'nin gönül fetheden makamıdır. Seyretmek kalbe berraklık verip hasta can onda şifa bulur. Cennet-mekân Pâdişah hazretleri, mutlu ileri gelenlerle uğurlu kabirleri ziyâret, kurtuluş için, verimli ruhlarından çeşitli İlâhî zaferlendu.*"⁶²⁸ Yavuz Selim, Suriye Seferine giderken yine Konya'ya uğrayarak Mevlânâ dergâhını ziyâret etmiştir. Celâlzâde bu ziyâreti de şöyle anlatmaktadır: "*Celâleddin Mesnevî sahibi, o ve Mevlevînin gayret tepesi seması olup, tam kurtuluş ve zafer nasip olması için onun ruhundan yardım ve şefkat dilediler. Zikir yapan Mevlevîler şevkle dönüp, ihtiyaca göre Mesnevî okundu. Dua ve niyâzlar edip baş açarak senâlar eylediler. Tarikat ehline sadakalar verip, meliklere ne güzel devlet oldular. Fakiri gümüş ve altunla sevindirip bütün etek ve cepler külçe doldu. Yıkılmış gönülleri onarıp, o şekilde fakirlere ihsan etti ki bütün etek ve cepler külçe gümüş doldu. Eskiden beri Konya veliler burcu olup temiz insanların yeridir. Fetih ve huzurun elde edilmesi için bütün kabirleri ziyâret ettiler.*"⁶²⁹

4.2.2.Yavuz Sultan Selim'in Mevlânâ Dergâhına Hizmetleri

Sultan Selim Han, 923/1517 tarihinde Mevlânâ dergâhına su getirtmekle beraber türbenin yakınında bir şadırvan da yaptırmıştır.⁶³⁰ Şârîh İsmail Ankaravî'ye ait "*Hadis-i Erbâin Şerhi*" adlı eserin, Kilis Mevlevîhânesine vakfedilen bir nüshâsının ilk yaprağında yer alan ve Abdülgâni Gündüz el-Mevlevî tarafından düşürülen bir kayıta, "*Hayrât-ı Sultan Selim Han-ı Evvel der Konya*", yani "*Sultan Selim'in Konya'daki Hayrâtı*" başlığı altında "*Medine-i Konya'da asûde olan*

⁶²⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 305.

⁶²⁸ Celâlzâde Mustafa, *Selim-nâme*, Haz. A. Uğur-M. Çuhadar, Ankara, 1990, s. 367.

⁶²⁹ Celâlzâde, s. 414-415.

⁶³⁰ Tayyazâde Ahmed Âta, c. I, s. 109; Yaşar Yücel-Ali Sevim, c. II, s. 256.

Hz.Monla Hünkâr'ın mezar-ı pür-envar-ı şerifi kurbüne su getirüp bir ali şadırvan bina eyledi. Sene, 923 der Tarih-i Nişancı" cümleleri yer almıştır. Nişancı Tarihinden naklen düşürülen bu kayıta, Yavuz Sultan Selim'in Konya'da Hazret-i Mevlânâ Türbesi yakınına su getirip 923/1517 tarihinde büyük bir şadırvan yaptırdığı anlaşılmaktadır.⁶³¹ Sultan Selim'in bu şadırvanı yaptırıp vakfetmesiyle ilgili olan Vâkıflar Genel Müdürlüğü arşivindeki şahsiyet kaydı ise şöyledir: "Haremeyn-i Muhteremeyne tabi evkaftan Konya'da vaki' merhum ve mağfurun leh Sultan Selim Han Hazretlerinin şadırvânı vakfı".⁶³²

Yavuz Sultan Selim'in Mevlânâ Dergâhına yaptırmış olduğu şadırvanın üstünde şu kitâbe bulunmaktadır:

"Sultan Selim bin Bâyezid oldur reh-i dinde sâid

Şadirevan icrâ edüp dergâh-ı Molla'da revân

Nazırdurur evkafına Darussaâde ağası

Tecdid için irsal edüp Bevvad Süleyman'ı heman

Devrinde şah-ı kişverin sa'yiyle itmama erüp

İlhamile tarihini dedim ana Havz-ı Cinân."⁶³³

III. Murad'ın Konya evkafını tesbit eden defterinde geçen, Yavuz'un Konya'ya getirdiği Dutlu suyu çeşmelerinden biri, türbenin batı kapısı hâricinde Dumlupınar mektebinin önünde iken sonradan yıktırılmıştır.⁶³⁴ Bu defterde çeşme zikredilirken aynen şöyle söyleniyor:

⁶³¹ Mehmed Paşa, *Tarih-i Nişancı*, İstanbul Matbaa-i Amire, 1290, s. 256; Ş. Uzluç, *Mevlânâ'nın Türbesi*, s. 157; İbrahim Ateş, agm., s. 31-32.

⁶³² *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi*, Ankara, Defter 148(9/1), sıra 2095.

⁶³³ Evliya Çelebi, c. III, ss. 21-24; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 154.

⁶³⁴ 1878 senesinde İstanbul'a gelip, burada tercüman ve konsolos sıfatıyla yirmi sene bulunan Fransız diplomat Clement Huart, "Mevlevîler Beldesi Konya" isimli eserinde şunları yazmaktadır: "İki yolun çalıştığı yerde, bir çeşme üzerinde Sultan I. Selim'e ait bir kitâbe gördük. Mısır Fatihî'nin devrinde yazılmış olmasına rağmen Arapça kiâabe, vaktiyle Konya'da çok kullanılmış olan epigrafik stilde meydana getirilmişti. Yazı şudur: "Bu çeşmenin inşâsını, yüce sultan, Allah'ın kâinatta gölgesi, Sultan Bâyezid Han oğlu Şah Sultan Selim Han emretti... (Allah zaferlerini kutlasın) Yıl 926/1520." (Bkz. Clement Huart, *Mevlevîler Beldesi Konya*, Çev. Nezih Uzel, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1978, s. 119.)

"Çeşme der civar-ı Camii Cedid-i Sultan Süleyman"⁶³⁵

Cemâleddin Çelebi'nin yerine geçen Hüsrev Çelebi zamanında, Yavuz Sultan Selim, Mevlevî dergâhına sık sık gidermiş. Bir çok vakıflar tesis etmiş, türbeye su getirtmiş ve adı geçen şadırvanı yaptırmıştır. Bu şadırvanın havuzu, Ulu Ârif Çelebi'ye Kütahya'dan hediye edilen ve Mevlevîler tarafından "Havz-ı Cinân"(Cennet havuzu) adıyla anılan havuzdur.⁶³⁶ Yavuz Sultan Selim, İran seferi sırasında Konya'da ikâmeti esnasında, halka hoş görünecek hareketlere başvurmuş, Mevlânâ Celâleddin'in mezarını ziyâret ederek, fakirlere yüzbin akçe sadaka dağıtmıştır.⁶³⁷ Ayrıca Sultan Selim, Mevlânâ dergâhına getirttiği Dutluk suyunun su yollarının bakımı için Gırvat köyünü vakfetmiş, daha sonra buna Botsa köyünün gelirleri de eklenmiştir.⁶³⁸

4.2.3. Divâne Mehmed Çelebi

Asıl adı Muhammed Semâî olan Divâne Mehmed Çelebi⁶³⁹ 853-936/1449-1530 yılları arasında yaşamıştır. Konya dışında Mevlevîliğin yayılmasını sağlayan İnâs Çelebilerinden olup, Mutaharra Hâtun'un torunu Bâli Mehmed Çelebi'nin oğludur. Mevlevî muhitince özenle yetiştirilen ve babası Muhammed Bâli Çelebi'nin sağlığında ve vefâtından sonra Afyonkarahisar Mevlevîhânesinde şeyhlik makamına geçen ve II. Bâyezid döneminde İstanbul'da açılan Galata Mevlevîhânesinin ilk şeyhliğini yapan Divâne Mehmed Dede, Kalenderîmeşrep Mevlevîliğin Ulu Ârif Çelebi'den sonra en önemli temsilcisi sayılmaktadır.⁶⁴⁰

Sâkîb Dede'nin Sefinesi ve diğer Mevlevî kaynaklarında, Divâne tam bir Kalenderî dervişi olarak gösterilmektedir. Şarap içip esrar çekmekte, sırtında Kalenderî abası ile şehir şehir dolaşmaktadır. Saçlarını, kaşlarını, sakal ve bıyıklarını

⁶³⁵ İ. Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 535.

⁶³⁶ H. Küçük, s. 189.

⁶³⁷ *Mecmua-i Münşeat-ı Feridun Bey*, c. I, İstanbul Matbaa-i Amire, 1274, s. 398; İsmet Miroğlu, "Yavuz Selim Devri", *D.G.B.İslâm Tarihi*, c. X, İstanbul, ty., s. 294; Yılmaz Öztuna, "Selim I", *Türk Ansiklopedisi*, c. XXVIII, s. 341; Yaşar Yücel- Ali Sevim, c. I, Ankara, 1990, s. 238.

⁶³⁸ H. Özönder, *age.*, s. 63.

⁶³⁹ Bilgi için bkz. Nihat Azamat, "Divâne Mehmed Çelebi", *DİA*, c. IX, İstanbul 1994, s. 435-437.

⁶⁴⁰ A. Mevlânâ Celâleddin, s. 64.

Kalenderî usulünce "*çihar-darb*"⁶⁴¹ ettiren Divâne, İran'da Meşhed'e kadar giderek buradaki Şîî zümrelerle yakın ilişki kurmuştur.⁶⁴²

Mehmed Dede'nin tam olarak ne zaman ve hangi maksatla İstanbul'a geldiği bilinmemektedir. Sâkıb Dede'nin yazdıklarından anlaşıldığına göre, Saray, faâliyetlerinden şüphelendiği için onu İstanbul'a çağırmıştır. Çünkü bu dönemde bir Kalenderî dervişi II. Bâyezid'e suikast tertiplemiş ve Sultan kıl payı kurtulmuştur. Mehmed Dede'nin bu suikast ile ilgili olarak sorgulanmak üzere İstanbul'a çağırılmış olabileceği ifade edilmekte ve suçsuz olduğu anlaşılınca İskender Paşa'nın kendisine sahip çıktığı söylenmektedir. Divâne, mutasavvıf ve şâir arkadaşlarıyla birlikte Yavuz Sultan Selim Han ile İran seferine katılmış, daha sonra da Mısır seferine katılarak burada Kahire Mevlevîhânesini açmıştır.⁶⁴³

Rivâyete göre, Divâne Mehmed Çelebi, kırk Bektaşî ve kırk Mevlevî dervişlerini birbiriyle yâren (kardeş) ilan ederek bunlarla Hacca gitmiş,⁶⁴⁴ böylece Anadolu'da sosyal yönden karışıklığı önlemenin ilk adımını atmıştır. Şîîliğin Şah İsmail vâsıtasıyla Anadolu'da tehlikeli boyutlara ulaştığı bir dönemde, Şîî ve Sünnî diye iki gruba ayrılan İslâm alemindeki ikiliği kılıcıyla ortadan kaldırmaya çalışan Yavuz Sultan Selim'in yanında, Sultan Divâne de Tasavvufî yönüyle fikir ve inanç ikiliğini gidermeye ve asgâriye indirmeye çalışmıştır.⁶⁴⁵

Diğer bir rivâyete göre, Hazret-i Mevlânâ'nın değerli eseri "*Divân-ı Kebir*"i gasp eden Şah İsmail'den, mânevî bir işaretle uyandırıldıktan sonra, arkadaşları ile birlikte İran'a giderek geri almış ve Konya Mevlânâ Dergâhına teslim etmiş olduğundan dolayı "Divânî" diye anılmıştır. Diğer bir görüşe göre de "Divânî"

641 "Çihar-darb" dört darbe demektir. Kalenderîlerde, saç, kaş, sakal ve bıyıkların ustura ile traş edilmesi anlamında kullanılmaktadır.

642 Sâkıb Dede, cüz I, s. 32; A. Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 64; E. Işın, c. V, s. 424.

643 Sâkıb Dede, cüz I, s.31-32; Hasan Özönder, "Kahire Mevlevîhânesi", *II.Milletlerarası Mevlânâ Kongresi*, Konya, 1991, s.178.

644 Suraya Faroqhi, s. 205.

645 Yusuf Ilgar, "Afyonkarahisar Mevlevîhanesi", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya, 1996, s. 119-120; Bkz. Mustafa Çıpan, "Mevlevî Şeyhlerinden Divâne Mehmed Çelebi", *VII.Milli Mevlânâ Kongresi*(Tebliğler), 1994, s. 97-106.

divâne kelimesinden galat olarak kendisine lakab olmuştur.⁶⁴⁶ Bütün Mevlevî kaynaklarında Divâne'nin kalendermeşrep olduğu ifade edilmektedir.⁶⁴⁷

Divâne Mehmet Çelebi, Mevlevî şâir Şahidî'nin mürşîdidir. Şahidî, mürşîdi Divâne hakkında bir risâle yazmıştır. Ancak Şahidî, mürşîdi Sultan Divâne'nin çevresinde şarap, hatta esrar içildiğini hiç saklamadan belirtmesinden dolayı, Mevlevîler Şahidî'nin bu eserini saklı tutmaya çalışmışlardır.⁶⁴⁸

4.3. KANÛNÎ SULTAN SÜLEYMAN DÖNEMİNDE MEVLEVÎLİK

4.3.1. Şemsîler ve Zâhid Mevlevîler

XV. ve XVI. asırlarda Anadolu'da ve bilhassa Rumeli'de kaynaşan Şîf-Batınî cereyânı dikkati celbedince, Kalenderîlik ve Bektaşîlik ile kaynaşan ve "Şemsîler" diye anılan Mevlevîlerin bir kısmı aleyhine de yazılar yazılmağa, sözler söylenmeye başlanmıştı. Fakat bunlara karşılık, daha çok olan zâhid Mevlevîlerin mevcudiyeti bu tarîkata karşı şiddetli bir harekete mânî olmuştur. İran Şahlarını meşrû metbû sayan Alevîler, onlar ile bağdaşan Hurûfîler, iktidarı elde etmeye çalışan ve devlet içinde gizli bir devlet olan Hamzavîler⁶⁴⁹ şiddetle tenkîl edilirken, Alevî ve Hurûfî inançları benimseyen Mevlevîler hakkında bile, onlarda bu çeşit bir dâvâ ve hareket taraftarlığı görülmediği için, böyle bir harekete girişilmemiştir.⁶⁵⁰

XVI. yüzyıl Anadolu'sunda, özellikle Batı ve İç-Batı Anadolu'da Muğla, Kütahya, Bursa, Ayasuluğ (Selçuk) gibi merkezlerde, halkının tamamı Mevlevî olan köylerin bulunuşu, bir sonraki yüzyılda muhtelif şehirlerde vezirler, mahallî beyler tarafından Mevlevîhâneler yaptırılması, Osmanlı toplumunda hükümdârından her kademedede yöneticisine ve halka kadar, bu tarîkatın ne derece benimsendiğinin

⁶⁴⁶ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, İstanbul, Matbaâ-i Âmire, 1333, s.79.

⁶⁴⁷ Bkz. Sâkıb Dede, cüz I, s. 15-59; A. Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 101-121; Hasan Özönder, "Afyon Mevlevîhanesi", *V.Milli Mevlânâ Kongresi*, Konya, 1992, s. 97- 107.

⁶⁴⁸ Suraya Rafoqhi, s.216.

⁶⁴⁹ Hamzavîlik, Osmanlı topraklarında doğup gelişen ikinci dönem Melâmîliğin, XVI. Yüzyılda tarîkatı Balkanlara yayan Şeyhi Bosnalı Hamza Bâlî'nin 1561 yılında İstanbul'da idam edilmesinin ardından aldığı isimdir. Üzerindeki siyâsî baskı nedeniyle zamanla gizli bir tarîkat hüviyetine büründüklerinden ötürü tarîkatın tarihî seyrini izlemek hayli zor olmuştur.

⁶⁵⁰ A. Gölpinarlı, "Mevlevîlik", *İ.A.*, c. VIII, s. 69.

örnekleridir. Bu davranışlar, muhtemelen Vezir Çandarlı Ali Paşa zamanından süre gelen bir geleneğin devamıdır.⁶⁵¹

Mevlânâ'nın görüşleri, Osmanlının ihtişam devrinde vaaz ve nasihatlar yoluyla halka intikal ettirilirken, öyle anlaşılıyor ki tarikat çevrelerinde de büyük ölçüde onun görüşleri yayılıyordu. Mevlevî tekkelerinin yanısıra, diğer bazı tarikat tekkelerinde de *Mesnevî*'nin okutulmuş olması bunu göstermektedir. Meselâ XVI. asırda Nakşîlere mensup Emir Buhârî Tekkesinde *Mesnevî* okunup anlaşılmayan yerlerin tekkenin şeyhi tarafından izâh edilmesi, bu durumun önemli bir göstergesidir.⁶⁵²

4.3.2. Kanûnî Sultan Süleyman ve Mevlevîlik

Kanûnî Sultan Süleyman⁶⁵³ da (926-974/1520-1566), Mevlevîliğe karşı sempati duymuş, Mevlânâ Dergâhıyla ilgilenmiş, hizmet etmiş, semâhâne ve mescîdi yaptırmış, bu arada Mevlânâ ve oğlu Veled için de birer mermer sanduka yaptırmış ve Mevlânâ'nın sandukasını babası Sultanü'l Ulemâ'nın üstüne naklettirmiştir.⁶⁵⁴ Osmanlı pâdişahları içinde Mevlânâ dergâhına en fazla ilgi gösterenin Kanûnî olduğu belirtilmektedir.⁶⁵⁵

Kanûnî Sultan Süleyman, 940/1534 yılındaki İran seferi esnasında, Konya'da ikâmetinde, ordusunun muzafferiyetlerinden dolayı Cenâb-ı Hakka şükrederek, tasavvufun büyük şâiri Mevlânâ Celâleddin'in türbesini ziyâret etmiştir. Konya'dan geçen bütün Osmanlı Sultanlarının Mevlânâ türbesini ziyâret etmeleri, ananelerinden biriydi.⁶⁵⁶

⁶⁵¹ N. Göğünç, s.355.

⁶⁵² R. Öngören, s.31.

⁶⁵³ Bkz.. Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, c. I, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 2-306; *Müneccimbaşı Tarihi*, c. II, Tercüman s. 511-595; Hammer, c. IV, s. 1281-1513; Z. N. Aksun, c. I, s. 237-337; Y. Öztuna, c. I, s. 184-253; Feridun Emecen, *D.G. Büyük İslâm Tarihi*, c. X, s. 313-382.

⁶⁵⁴ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, c. III, İstanbul, Dersaadet İkbâl Matbaası, 1314, s.26; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s.134; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.154; Bkz. H. Özönder, .18,19,32,37.

⁶⁵⁵ Yusuf Küçükdağ, "Seyyid Abdülkadir Efendi Vakfiyesi", *III.Milli Mevlânâ Kongresi*, Konya, s.1988, 283.

⁶⁵⁶ Ebü'l Faruk, c. III, s.178; Z. N. Aksun, c. I, s. 274; Cüneyd Harputlu, *Osmanlı Sultanları*, bky, İstanbul, 2008, s. 106.

Kanûnî'nin bulunduğu Dergâh'ta, *Kur'an-ı Kerim* ve *Mesnevî* okutulduktan sonra, dervişler kudüm⁶⁵⁷ ve ney⁶⁵⁸ sadâlarıyla semâ'a başlamışlar. Dervişlerin vecdi ve hareketlerinin sürati, hazır bulunanlara bahşettiği incizap o dereceyi buldu ki, güya Pîr'in kabri dahi bu ateşin semâ'ın cerayânına tutularak birlikte devretmiş ve "*Cihân-ı mânevînin sultan-ı âzamı olan*" Molla Hünkâr'ın hayali, "*Zıllullah fi'l arz*" olan Sultan Süleyman'a İran seferinin güzel neticesini tebşir (müjde) etmiştir.⁶⁵⁹

Sultan Süleyman, bu İran seferi sırasında, Konya'da asûde (huzur içinde) olan Büyük Evliyânın ve özellikle Mevlânâ Celâleddin hazretlerinin mübârek ruhlarından yardım dileyerek Tebriz'e doğru yol aldılar.⁶⁶⁰ Sultan Süleyman, Konya'da Hakk'ın mahrem-i esrârî⁶⁶¹ Mevlânâ hazretlerinin ruh-i şerifleri için, 957/1550'de iki minareli küçük bir cami ve yine Mevlânâ'nın mezarında bir mescîd inşâ ettirmiştir.⁶⁶² Ayrıca bu camii yanında bir semâhâne, bir imâret ve dervişler için hücreler yaptırılmıştır.⁶⁶³ Ankara Vakıflar Umum Müdürlüğü arşivinde bulunan 475 numaralı defterde Mevlânâ dergâhı yanındaki cami için şöyle yazılmıştır:

"*An cemaat-ı hademe-i cami'i şerif-i cedid-i Merhum ve mağfurun leh Sultan Süleyman Han tabe serahü der kurb-ı asitâne-i Hazret-i Mevlânâ*"⁶⁶⁴

Ayrıca Mevlânâ Türbesi Vakfiyesinin başlığı şöyledir: "*Vazife harân-ı asitâne-i türbe-i kutbü'l ârifin fahrü'l vâsiline merhum ve mağfur Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rumî der Konya şüd*"⁶⁶⁵

⁶⁵⁷ Kudüm, Mehter takımlarında, daha çok Mevlevî mûsikisinde kullanılan mâdenî kâseli küçük iki davuldan meydana gelen usûl vurma âleti . (Örnekleriyle *Türkçe Sözlük*, c. II, MEB, Ankara 1995, s. 1773)

⁶⁵⁸ Ney, kamıştan yapılan uzun kaval biçiminde bir çalgı aleti olup, Mevlânâ zamanında ve daha sonra onun yolunu takip edenlerce de, âyinlerin vaz geçilmez bir aleti olmuştur. Mevlevîlikteki semâ' âyinleri Ney eşliğinde yapılmaktadır. Mevlânâ'nın en büyük eseri olan *Mesnevî*'nin ilk konusu Ney hakkındadır. (Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, Çev. Veled İzbudak, MEB, s. 1-2.)

⁶⁵⁹ Hammer, c. V, s. 1405; İ.H.Danışmend, c. II, s.167; M.Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I", *İ.A.*,c. XI, s.116.

⁶⁶⁰ Solakzâde, s.485.

⁶⁶¹ Kendisine sır söylenen kimse.

⁶⁶² İbrahim Peçevî, *Tarih-i Peçevî*, c. I, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1283, s. 426; Mehmed Paşa, *Tarih-i Nişancı*, İstanbul Matbaa-i Âmire, 1290, s. 266; Solakzâde, s. 587; Hammer c. VI, s. 1781-1782.

⁶⁶³ M. Tayyib Gökbilgin, *ag.mad.*, s.148.

⁶⁶⁴ *Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi*, Defter 475, s.7.

⁶⁶⁵ *Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi*, Defter 475, s.7.

Kanûnî, Konya Dergâhına yaptığı hizmetlerin dışında Bağdad'da İmâm-ı Âzam Ebu Hânîfe türbesini de yaptırmış ve bu türbenin yakınında bir cami ile bir imâret inşa ettirmiştir. Ayrıca Abdulkadir Geylanî hazretlerinin türbesini de tâmir ettirmiştir.⁶⁶⁶

Sultan Süleyman, Mevlânâ türbesinin mevcut olan mescidini de yenilemiştir. Mevlânâ türbesinde bulunan 973/1565 tarihli Arapça bir kitabede Kanûnî'nin buradaki makamın ve menzillerin inşâsını emrettiği yazılıdır. Kitâbe şöyledir:

"Emere bi âmele haza-l mekâmi ve-l menazili li Mevlânâ kuddise sırruhu Şah Sultan Süleyman". Meali: *"Allah onun sırrını mukaddes eylesin! Şah Sultan Süleyman, Mevlânâ'nın bu makamını ve menzillerinin yapımını emretti. H. 973 (m.1565)."*⁶⁶⁷

Mevlânâ Dergâhının yanındaki cami inşâsını Kanûnî başlatmış, ancak II. Selim zamanında tamamlanmıştır. Bu sebepten dolayı camiye "Selimiye Camii" denilmektedir.⁶⁶⁸ Kanûnî, Mevlânâ dergâhına yaptığı bu hizmetlerin yanında buraya bir çok vakıflar tahsis etmiştir.⁶⁶⁹ Konya'da Mevlânâ türbe ve külliyesini de tâmir ettiren⁶⁷⁰ Sultan Süleyman'ın adamlarından Ca'fer adlı bir zat, Sütlüce'de bir tekke yaptırmış ve bu münâsebetle o civara *Câ'fer-Abâd* denmiştir. Kanûnî bu tekkeye bir çok değerli kapkacak vakfetmiştir.⁶⁷¹

4.3.3. Şeyhülislâm Çivizâde'nin Mevlevîliğe Muhâlefeti

Kanûnî döneminde, 946/1539 tarihinde Şeyhülislâm olan Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi, Muhyiddin Arabî ve Mevlânâ Celâleddin hakkındaki menfi fikirlerinden dolayı, 949/1542'de azledildi. Şeyhülislâmlık makamından azledilmezlik prensibi böylece ilk defa Çivizâde'nin azliyle bozulmuş oluyordu. Bazı kaynaklar Çivizâde'nin dürüstlüğü ve ilmî yeterliliğinden bahsettikten sonra, bazı

⁶⁶⁶ J.V.Hammer, *Osmanlı Tarihi*, I, Çev. M. Ata, Sad. Abdulkadir Karahan, İstanbul 1991, s. 88.

⁶⁶⁷ Erdoğan Erol, "Mevlânâ Gelince Babası Ayağa Kalktı mı?", *V. Milli Mevlânâ Kongresi*, Konya 1992, s. 88.

⁶⁶⁸ İbrahim Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 533.

⁶⁶⁹ Bk. İbrahim Hakkı Konyalı, *age.*, ss. 680-685.

⁶⁷⁰ Mehmet Tayyib Gökbilgin, *agm.*, s. 148.

⁶⁷¹ Abdülhak Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 124.

konularda çok sert bir tutum takındığını ve alışıla gelenin dışında fetvâlar verdiğini ve azlinin bu yüzden olduğunu belirtir.⁶⁷²

Çivizâde'nin, Muhyiddin Arabî ve Mevlânâ gibi İslâm tasavvufunun en tanınmış şahsiyetlerini aşırı şekilde tenkit etmesi, para vakfı (vakf-ı nükûd) meselesine karşı çıkması, bilhassa abdest alınırken mest üzerine mesh yapılması konusundaki sert muhâlefeti devrin ulemâsının tepkisini çekmiş, Ebussuûd Efendi,⁶⁷³ Şeyhülislâm Çivizâde'nin bazı fetvâlarını Divân-ı Hümâyuna getirerek, ilmî açıdan reddetmiştir. Bu gelişmeleri yakından takip eden Kanûnî Sultan Süleyman, vezirlere emir verip, bu konuları görüşmek üzere ulemâyı toplantıya çağdırmalarını istemiştir. Devrin âlimlerinin müzâkereleri sonucunda, Çivizâde'nin hatalı olduğu kanaatine varılmış ve ferman gereği bu görüşlerini imzalı olarak Pâdişah'a sunmuşlardır.⁶⁷⁴

XVI. asırda Mevlânâ'nın Osmanlı toplumu üzerindeki etkisini, en güzel bir şekilde, Şeyhülislâm Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi ile Kanûnî Sultan Süleyman arasında geçen ve Osmanlı tarihinde ilk defa Şeyhülislâmın azledilmesiyle neticelenen bu olay göstermektedir. Nakledildiğine göre, Çivizâde, Mevlânâ'nın kafir olduğuna dair bir fetvâ yazıp Kanûnî'ye göndermiş, Pâdişah bunun üzerine onu Şeyhülislâmlık makamından azlederek şu dörtlülle cevap vermiştir:

Aşıka ta'n etmezdi hoca-i bisyar-fen,

Ger fûnun-u aşkden bilseydi bir miktar fen,

Şeyhülislamım diyen bir tfl-ı ebcedhan olur,

*Mekteb-i aşkından ol yar edecek izhar fen.*⁶⁷⁵

⁶⁷² Lütfü Paşa, *Tevârih-i Al-i Osman*, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1341, s.390-392.

⁶⁷³ Ebussuûd Efendi için bkz. Faik Reşâd, *Eslâf*, s. 131-134.

⁶⁷⁴ Lütfü Paşa, aynı eser, s. 390-393; Mecdi Mehmed Efendi, *Şakâik-i Nû'mâniye ve Zeyilleri*, c. I Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul, 1989, s. 446-448; Mehmet İpşirli, "Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi", *DİA.*, c. VIII, İstanbul, 1993, s. 348; Hüseyin Akkaya, "XVII. Yüzyıl Osmanlı Devletinde Görülen Fikir Hareketlerinden Kadızâdeliler-Sivasîler Tartışması", *Osmanlı*, c. VII, s.170-177.

⁶⁷⁵ Sâkıb Dede, cüz I, s.41; Reşat Öngören bu dörtlülüğü şöyle takdim etmektedir:

Aşığa ta'n eylemezdi müfti-i bisyar fen,

Fenn-i sırr-ı aşktan bilseydi bir miktar fen,

Şeyhülislamım diyen bir tfl-ı ebcedhan olur,

4.3.4. Mevlânâ Dergâhına Cami

Nişancı tarihinde geçen kayıttan, Kanûnî Sultan Süleyman'ın, Mevlânâ Celâleddin için, mezarı yakınında bir cami yaptırdığı belirtilmektedir. Bu kayıt şöyledir: "*Hayrat-ı Sultan Süleyman Han-ı Gâzi der Konya. Nefs-i Medine-i Konya'da Sultan-ı Mânevî, sahib-i Mesnevî Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Kuddisellahu sirruhü'l aziz için mezar-ı pür envar-ı şerifi kurbünde bir cami-i refi' ve mescid-i müni' bina olundu ki, mütabaat-ı millet-i hanife ve mütabaat-ı şeri'at-ı Muhammedîye eden sufiyân-ı saf-ı meşreb ve muhakkikân sahih mezheplerden gelen intibahı bir sırr-ı libas-ı takvadır. Bunlar evkat-ı hamsede cem' olunup ba'de zar-eda-i feraiz-i salavât ve sünen ve nevafile ve vacibatı lisan-ı kal ve zebân-ı hal ile tevhid-i Melik-i Müte'ale iştiğalden ale't-tevali' fil-yevm ve leyalî hali olmayalar. Sene 975".⁶⁷⁶*

Nişancı tarihinde geçen yukarıdaki kayıttan da anlaşılacağı üzere, Kanûnî Sultan Süleyman'ın, İslâmî esaslara uyan ve Hz. Muhammed'in (s.) yolunda yürüyen temiz sûfilerin beş vakitte farz, vacib, sünnet ve nâfile namazlarını edadan sonra toplanıp, yüce Allah'ın birliğini dile getirerek, zikir ile meşgul olmaları maksadıyla, Konya'da, Mânevî Sultan ve *Mesnevî* sahibi olan Mevlânâ Celâleddin hazretleri için, türbesi yakınında yüce ve sağlam bir cami-i şerif yaptırdığı belirtilmektedir. Diğer taraftan Kanûnî Süleyman'ın, Sultan Veled medresesinin yıkık olan bölümlerini yeniden yaptırıp bu gâye ile vakıflar bağışladığını, Şehabettin Uzluk "*Mevlânâ'nın Türbesi*" adlı eserinde ifâde etmektedir.⁶⁷⁷

Evliyâ Çelebî, Kanûnî Sultan Süleyman devri hayır eserlerini anlatırken, Mevlânâ mâmûresi için şunları yazmaktadır: "*Evsâf-ı Asitâne-i Hâzret-i Mevlânâ, Bina-i Sultan Süleyman Han'dır. Daha nice müluk ve selâtin bu asitâneyi tamir ve termim etmiştir. Süleyman Han Bağdad fethine giderken iki yüz kese masraf koyup Bağdad-ı bihişt abâdı feth edüp gelince evvela Sultan-ı Ülemâ ferzendi Molla Hünkârın sandukalarını zerenduze müstağrak edüp, sim şebekeler ve canib-i erbaasında hüsn-i hat kelam-ı izzetler ve sim evani, şemadan ve buhurdan ve*

Mektab-i aşkında ol yar, idicek izhar fen. (Bkz. Reşat Öngören, "Mevlânâ'nın Osmanlı'ya Etkileri", *İslâm Aylık Mecmua*, Aralık, 1996, s. 31.)

⁶⁷⁶ Mehmed Paşa, *Tarih-i Nişancı*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1290, s.266; Ayrıca bkz. İbrahim Peçevî, *Tarih-i Peçevî*, c.I, Matbaa-i Âmire, 1283, s. 428; Tayyazâde Ahmed Âta, c. I, s. 126.

⁶⁷⁷ Ş. Uzluk, *Mevlânâ'nın Türbesi*, s.157; Ayrıca bkz. İ. Ateş, *agm.*, s.32.

gülabdan, çirağdanlar ile areste ve nice bin zikıymet kanadil ve müsenna mashubat ile pirasta edüp Hazret-i Sultan-ı Ulemânın sandukasını cümleden ve Molla Hünkârınkini ondan alçakça edüp ser-i saadetleri Mevlevî külahları üzere beyaz destar-ı Mevlevîler Keşmirî ve Lahurî şallar ve taylasan-ı sünnet-i Muhammedî ile mehabet ve salabetli öyle kabr-i mevzundur ki Harem-i Şeriften gören adama vehim tari olup adetâ bir dehşet hasıl olur. Kılar, furun, mutbah, darü't-team dahi hayrât-ı Han Süleymandır. Bu tekkenin kurbinde iki minareli bir cami ve bir medrese, bir imaret-i darü'z-ziyafet asar-ı Süleyman Handandır. Bu hayratın hepisi de kargir bina olup kubbâb-ı âliye mebni ve serap nilgün resas-ı hâlis ile mestur binâ-i âzimleridir."⁶⁷⁸

Evliyâ Çelebi Kanûnî'nin yaptırmış olduğu cami için de şunları söylemektedir: "Camii Sultan Süleyman Han birer tabaklı iki minareli, vasi haremlî raras-ı hâlis ile mestur bir cami-i pür-nurdur."⁶⁷⁹ Tayyazâde de "Konya'da Celâleddin-i Rûmî türbe-i şerifeleri civarında bir cami-i refî yaptırdı." diyerek camii'nin yapılışına işaret etmektedir.⁶⁸⁰

4.3.5. Kanûnî'nin Mevlevîliğe Yaptığı Diğer Hizmetler

Kanûnî Sultan Süleyman zamanında (934/1528 sonlarında), Konya'da Mevlânâ Dergâhı şeyhi Lokman Dede'ye bir elbise(came) ile 1000 akçe gönderilmesi, Bağdad Seferi sırasında hem Sadrazam İbrahim Paşa'nın, ardından da Hükümdâr'ın Konya'yı ve Mevlânâ Dergâhını ziyaretleri, Kanûnî'nin Dergâh'a teşrifinde *Kur'an-ı Kerim* ve *Mesnevî* okunması, huzurunda semâ yapılması, zâviyedeki fukara ve dervişlere ihsanda bulunarak gönüllerini alması, burada bir cami ve misâfirhâne yaptırması, Mevlevîlerin de bu devirdeki itibârlarına birer işaret ve çok kuvvetli delillerdir. Yine 960/1552 tarihinde Mevlânâ Celâleddin'in ahfadından Afyonkarahisarlı Şah Mehmed b. Muharrem Efendi, Süleymaniye Medreselerine müderris olarak tâyin edilmiştir.⁶⁸¹ Bu tâyinde de Mevlânâ'nın mânevîyatının etkili olmuş olabileceği muhtemeldir.

⁶⁷⁸ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, c. I, Dersaadet İkdâm Matbaası, 1314, s. 160; Evliyâ Çelebi, c. III, s. 262.

⁶⁷⁹ Evliyâ Çelebi, c. III, s.21.

⁶⁸⁰ Tayyazâde Ahmed Âta, c. I, s.125.

⁶⁸¹ N. Göyünç, *agm.*, s.354.

Mühimme Defterlerinde geçen bazı olaylar da, Kanûnî döneminde Konya'daki Mevlânâ Dergâhıyla yakından ilgilenildiğini göstermektedir. 967/1559 yılında Dergâh Mesnevîhanı'nın yaşlanmasından dolayı, Mahmud Dede İstanbul'a bir arzuhâl göndererek, bu görevin Türbe Camiinde vaiz olan Seyyid Muhyiddin'e verilmesini tâleb etmiş ve tâlebi yerine getirilmiştir.⁶⁸² Yine Şehzâde Selim Konya'da vâli iken, 967/1559'da İstanbul'a gönderdiği bir mektupla, Mevlânâ Hüdâvendigâr Evkâfi müfettişliğinden düşen Haydar'ın yerine Larende'de Sultan İbrahim Vakfı eski mütevellîsi Seyyid Mustafa'nın getirilmesini istemiştir.⁶⁸³

Konya'dan gelen şikâyetler de değerlendirilmekte ve anında tedbir alınma yoluna gidilmekteydi. Nitekim 972/1565 yılında Konya kadısına, İstanbul'dan gönderilen bir hükümlerle, Mevlânâ dergâhında mürîd namıyla toplanıp menhiyât ve fuhşiyâta bulunan bazı kimselerin kisvetlerinin alınıp dergâhtan sürülmeleri emredilmektedir.⁶⁸⁴

4.3.6. Pîrî Mehmet Paşa ve Mevlevîlik

Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman dönemlerinde Veziriâzamlık yapmış olan Aksaraylı Pîrî Mehmed Paşa'nın⁶⁸⁵ (öl. 939/1532) Konya'da Mevlevîler için hanikâh, imâret yaptırdığı ve postnişin evini tâmir ve inşâ ettiği ve buraya pek çok mülkünü vakfettiği belirtilmektedir. Bazı kaynaklarda Pîri Mehmet Paşa'nın Mevlevîlik tarîkatına mensup olduğu ve özel hayatında hep Mevlevî kisvesi giydiği belirtilmektedir. Pîrî Mehmed Paşa, ilmiyle, irfaniyle Osmanlı Devletinde yetişen ender şahsiyetlerdendir. Kanûnî'nin tecrübeli ve dirayetli olan Pîrî Paşa'yı Veziriâzamlıktan alarak, yerine henüz Has odabaşısı olan İbrahim Paşa'yı getirmesi, Osmanlı müverrihleri tarafından tenkit edilmekte, bu icrâatin

⁶⁸² BOA, Mühimme Defteri, sıra 922, c. II, s. 89.

⁶⁸³ BOA, Mühimme Defteri, sıra 624, c. IV, s. 161.

⁶⁸⁴ BOA, Mühimme Defteri, sıra 1050, c. IV, s. 484.

⁶⁸⁵ Pîrî Mehmed Paşa, Cemâleddin Aksarâyî'nin torunu olup, ulemâdan Muhyiddin Mehmed Çelebi'nin oğludur. Doğduğu Konya'da Medrese tahsilini gördükten sonra, II. Bâyezid zamanında İstanbul'a gitmiş, birçok görevlerde bulunmuştur. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferi sırasındaki görüşlerinden dolayı, Pâdişah'ın takdirini kazanmış ve vezirliğe getirilmiştir. Yavuz'un Mısır Seferi dönüşünde, katledilen Yunus Paşa yerine Veziriâzamlığa getirilmiştir. Yavuz'dan sonra üç sene de Kanûnî Sultan Süleyman'ın veziriâzamlığını yaptıktan sonra, kaynaklarda belirtildiğine göre, Pâdişah, ona olan hürmetin ezikliğinden dolayı, onu emekliye ayırmıştır. Kanûnî bu süre içinde de kendisine saygı göstermiştir. 939/1532 senesinde, Kazaskerlik makamına gelmek isteyen oğlu tarafından zehirlenerek öldürüldüğü belirtilmektedir. (Geniş bilgi için bkz. Yusuf Küçükdağlı, *Vezir-i Âzam Pîrî Mehmet Paşa*, Konya, 1994; Z. N. Aksun, c. I, s. 231, 241, 246-247.)

Osmanlı kanunlarına aykırı olduğu söylenmekte ve bu durumun merkezî yönetimin bozulmasının başlangıcı olduğu ifade edilmektedir.⁶⁸⁶

4.3.7. Hüsrev Çelebi'nin Postnişinliği

Cemâleddin Çelebi'nin ölümü üzerine, yerine torunu Hüsrev Çelebî posta oturmuştur. Mevlevî kaynakları, Cemâleddin Çelebi'nin Kadı Mehmed Paşa adında bir oğlu olduğunu, hukuk bilgisinde üstün olduğunu, verdiği fetvâların muhkem ve reddi gâyr-ı mümkün olduğunu yazar ve bu yüzden kendisine Kadı Paşa dendiğini belirtirler.⁶⁸⁷

Hüsrev Çelebi postnişinliği, II. Bâyezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman devirlerine rastlamaktadır. Hüsrev Çelebi zamanında, Yavuz Sultan Selim İran ve Mısır seferine giderken ve dönerken Konya'ya uğrar ve Mevlânâ Dergâhını ziyâret ederdi. Ayrıca Dergâhta onarımlarda bulunur ve dervişlere sadaka dağıtırdı. Ayrıca Dergâha Dutluk suyunu getirdi ve bir şadırvan yaptırdı.⁶⁸⁸ Yavuz Sultan Selim'in Konya'da Şems Türbesi yakınında da 925/1519 tarihli bir çeşmesi olduğu belirtilmektedir.⁶⁸⁹

Hüsrev Çelebi zamanında, Kanûnî Sultan Süleyman'ın da Mevlânâ Dergâhına büyük hizmetleri olmuştur.⁶⁹⁰ Osmanlı Devletinin en güçlü ve yükseliş devrinde Yavuz ve Kanûnî gibi iki büyük pâdişahın devirlerini yaşayan ve onların yakınlığını ve saygısını kazanan Hüsrev Çelebî, bu devirde Dergâha bağlanan zengin vakıflarla göz kamaştırıcı bir hayat sürmüş, Konya'da ve Meram bağlarında köşkler yaptırmıştır. Kendisi şâir, hoşsohbet, güler yüzlü bir şeyh olduğu için çevresinde de çok sevilmiş, o güne kadar kimseye nasip olmayacak şekilde, altmış iki yıl dergâhta şeyhlik yapmıştır. 968/1561 yılında vefât ettiğinde yaşı seksenin üzerindeydi.⁶⁹¹

⁶⁸⁶Bkz. Münecimbaşı Ahmed Dede, c. II, Ter. İsmail Erünsal, s. 504-505; Şerafettin Turan, "Pîrî Mehmed Paşa", *İA*, c. IX, Eskişehir, 1997; Z. N. Aksun, c. I, s. 246-247; Yusuf Küçükdağlı, "Pîrî Mehmed Paşa", *DİA*, c. XXXIV, İstanbul, 2007, s. 281.

⁶⁸⁷ Sâkıb Dede, cüz c. I, s. 121-122; A. Gölpmarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 154.

⁶⁸⁸ Feridun Bey, s. 398; Ş. Uzluk, *Mevlânâ'nın Türbesi*, s. 157.

⁶⁸⁹ M. Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 43.

⁶⁹⁰ Bkz. "Kanûnî Sultan Süleyman ve Mevlevîlik" bölümüne.

⁶⁹¹ A. Gölpmarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 155; M. Önder, s. 44.

4.4. XVI. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA DEVLET ADAMLARININ MEVLEVÎLİĞE HİZMETLERİ

4.4.1. II. Selim ve III. Murad'ın Mevlevîliğe Hizmetleri

Gençliğinde içki kullanan II. Selim⁶⁹², saltanatının (974-982/1566-1574) sonlarında, Halvetî şeyhi Amidî Süleyman Efendi'yi yanına çağırarak, bütün nehiylerden tevbe etmiş ve hastalığına iyi gelir diye, şarap içmesi tavsiye edildiği halde bunu reddetmiştir.⁶⁹³ II. Selim'in Mevlevî tarikatına olan meyli sebebiyle bu tarikatın Saray muhitinde oldukça revaç bulduğu ifade edilmektedir.⁶⁹⁴

II. Selim'in Konya'da Mevlevî dervişlerine hizmet verebilmek için imâretini dergâhın bitişiğine yaptırdığı, Arapça vakfiyesinden anlaşılmaktadır.⁶⁹⁵ İbrahim Hakkı Konyalı, bu imâret hakkında eserinde geniş bilgi vermektedir.⁶⁹⁶

II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde Çelebilik yapan Ferruh Çelebi, oldukça vakarlı bir adam olduğundan, herkesle görüşmez ve her zaman ziyâretçi kabul etmezmiş. Onun bu tutumu öteki çelebiler arasında da iyi karşılanmadığı için, bilahere Saray bu Çelebi'yi azletmiştir. Bundan çok müteessir olan Çelebi üzüntüsünü şu beyitle dile getirmiştir:

Ya Rab bize bir tesliyet-i hatır olur mu?

Yoksa bu fütur ile dem-i ahir olur mu?

Yani, *Ya Rab bizim hatırımızı soran çıkar mı? Yoksa bu kederle mi ömrümüz sona erecek?*⁶⁹⁷

Ferruh Çelebi, özellikle III. Murad'ın büyük takdir ve muhabbetini kazanmış, buna karşılık III. Murad, Konya Mevlevîhânesini genişletmiş, derviş hücrelerini

⁶⁹² Bkz. Peçevî İbrahim Efendi, c. I, Haz. Bekir Sıdkı Baykal, s. 307-356; Hammer, c. V, s. 1808-1907; Lamartine, s. 893-947; Ziya Nur Aksun, c. I, s. 338-368; Y. Öztuna, s. 254-270; Mücteba İlgürel, *D.G. Büyük İslâm Tarihi*, c. X, s. 383-392.

⁶⁹³ Şerafettin Turan, "Selim II", *İ.A.*, c. X, s. 440.

⁶⁹⁴ Kâmil Yılmaz, "Osmanlı Sultanları ve Mutasavvıflar", *Mâverâ Dergisi* Tasavvuf Özel Sayısı, İstanbul, 1984, s. 97.

⁶⁹⁵ *Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi*, Defter 734, s. 87.

⁶⁹⁶ Bkz. İ. H. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 969-980.

⁶⁹⁷ Sakıb Dede, cüz I, s. 153.

yeniden yaptırmış, bu işler yapılırken de bizzat dergâha gelip sohbetlerde bulunmuş, yapılan işlere nezâret etmiştir.⁶⁹⁸ Vaktiyle Mevlevîhânenin cümle kapısında şu kitâbe vardı:

Şehi Sultan Murad Han bin Selim Han

Yapup bu hankaahı urdı bünyad

Olalar Mevlevîler bunda Sâkin

Okuya her seher vird ola irşâd

Görüp dil bu binayı didi tarih

Büyüt-ı Cennet asa aldı abâd.

Son beyti hicri 992 (m.1584) yılını gösteren bu kapı kitâbesinin Yusuf Akyurt adında birisi tarafından kaldırıldığı ifade edilmektedir.⁶⁹⁹ Bu kitâbe hala Mevlânâ Dergâhı avlusunda teşhir edilmektedir.

Konya Mevlânâ dergâhı Matbâh-ı Şerifi, 992/1584'te III. Murad⁷⁰⁰ zamanında, (982-1003/1574-1595) dede hücreleriyle birlikte çeşitli tâmir ve tâdiller görmüştür.⁷⁰¹ Ayrıca III. Murad, Mevlânâ Dergâhının tekkesini yaptırmıştır. Yine III. Murad döneminde de bir çok vakıflar Mevlânâ dergâhına tahsis edilmiştir.⁷⁰² III. Murad'ın diğer önemli bir hizmeti de, Konya dergâhı evkafının tesbit edilerek deftere geçirilmesidir.⁷⁰³

Verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, III. Murad'ın Mevlânâ'ya saygı ve sevgisiyle birlikte Mevlevîliğe de meyli vardır. Haliyle Sultan Murad'ın bu tavrı devlet adamları üzerinde de etkili olmuş, Mevlevîlik onların nezdinde de muteber addedilmiştir. Nitekim III. Murad tarafından İran üzerine serdar tâyin edilen Lala

⁶⁹⁸ Sâkib Dede, cüz I, s. 151-152; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 155-158; H. Küçük, , s. 190.

⁶⁹⁹ A. Gölpınarlı, s. 155-156; M. Önder, s. 341.

⁷⁰⁰ Bkz. Peçevî İbrahim Efendi, c. II, Haz. Bekir Sıdkı Baykal, s. 1-150; Hammer, c. VII, s. 2000-2175; Lamartine, c. IV, s. 949-1014; Z. N. Aksun, c. I, s. 369-422; Y. Öztuna, c. I, s. 270-308; M. İlgürel, c. X, s. 393-401.

⁷⁰¹ Ş. Barihüda Tanrıkorur, "Bir Eğitimin Mimarisi: Mevlevî Matbâh-ı Şerifi", *I.Milletlerarası Mevlânâ Kongresi*, Konya, 1988, s.277-278.

⁷⁰² Geniş bilgi için bkz. İ. H. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 680-685.

⁷⁰³ İ. H. Konyalı, s.535.

Mustafa Paşa, Konya'ya gelerek Mevlânâ Türbesini ziyâret etmiştir. Rivâyete göre *Mesnevî*'den tefe'ülde⁷⁰⁴ bulunmuş ve İskender fütûhatından bahseden bir beytin çıkması üzerine, bu fa'l-i hâyır, yani hayırlı bir işaret olarak addedilmiştir.⁷⁰⁵

918/1512 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırılan Dutluk suyunun şadırvanının, 1004/1595 yılında III. Mehmed zamanında tâmir edilmiş olması, III. Mehmed'in de Konya Mevlânâ Dergâhıyla ilgilendiğini göstermektedir.⁷⁰⁶

4.4.2. Sevâkıb-ı Menâkıb

Mevlânâ'yı menkıbevî olaylar içinde anlatan eserlerden birisi de Hemedanlı Muhammed Celâleddin oğlu Abdülvahhab'ın Farsça olarak yazdığı "*Sevâkıb-ı Menâkıb*" adlı eseridir. Hemedanlı Abdülvahhab, bu eserini Eflâkî'nin *Menâkıbü'l Ârifin* adlı eserinden faydalanarak yazmıştır. Bu eser onun ölümünden sonra Konya Mevlânâ dergâhı dervişlerinden Mesnevîhan Mahmud Dede tarafından Türkçeye çevrilmiştir.⁷⁰⁷

Konyalı derviş Mahmud (Mesnevîhan-ı Hüdâvendigârü'l Mevlevî), meşrebi itibarıyla şeyhi saydığı Mevlevî Şeyh Sinan Dede'nin oğlu Abdüllatif'e intisâb ederek on beş yıl hizmet etmiştir. Sonra Şeyh Abdüllatif, Hac farızasını ifâ için Mekke'ye gitmiş, dönüşünden bir süre sonra ölmüştür. Şeyhinin birâderi Abdülkerim Dede Konya dergâhına Şeyh ve Mesnevîhan olmuştur. Derviş Mahmud, on yedi sene bu zata hizmetten sonra, 983/1575 tarihinde Mevlevî icâzeti ile hilafet almıştır. İkinci şeyhi de ölünce himâyesiz kalmış, 997/1589 tarihinde İstanbul'a gelmiş ve burada Mevlevîliğe dâir eserlerin rağbette olduğunu görmüştür.

Ahmed Eflâkî'nin, mürşidi olan Ulu Ârif Çelebi'nin iltifât ve irşâdlarıyla topladığı "*Menâkıbü'l Ârifin*" adlı eserinden, Abdülvahhab bin Muhammed'ül Hemedanî'nin hazırladığı, kısaltılmış Farsça toplamayı tercüme etmeyi düşünen Mahmud Dede, bu düşüncesini Sultan III. Murad'ın yakınlarından Zeyrek Ağa'ya

⁷⁰⁴ Tefe'ül, fal açmak demektir. Ancak İslam literatüründe bazı hadiseleri ve tevafukları uğurlu saymak olarak kullanılmaktadır. Bir kitabı rastgele açarak ilk tevafuk eden yeri okuyup ona dikkat ederek onu uğurlu ve esas bir ders sayma gibi, olacak şeyi tahmin etmek. Teşe'ümün zıddıdır.

⁷⁰⁵ Z. N. Aksun, c. I, s. 377.

⁷⁰⁶ H. Özönder, *Konya Mevlânâ Dergâhı*, s. 63.

⁷⁰⁶ Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevihanesi*, Haz. Yavuz Senemoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ty., s. 79.

⁷⁰⁷ K. Atik, *Lütfî Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 359.

açıklamıştır. Zeyrek Ağa, bir münâsebetle durumu Pâdişah'a arz etmiş, Pâdişah "Mahmud Dede yine Konya'ya, Mevlânâ Asitânesine varıp, benim için de huzurda dua etsin, gönül huzuru ile tercüme-yi yapsın ve hitamında yine İstanbul'a gelsin" demiştir. Bunun üzerine Mahmud Dede, Konya'ya dönüp çalışmalarına başlamış, 998/1590 tarihinde dokuz bab ve fasılları da bitirerek İstanbul'a getirmiştir. Bir sûretini hattata yazdırmış ve hikâyelere ait yirmi dokuz minyatürle süsledikten sonra, Mevlânâ'ya ilgisi fazla olan Sultan III. Murad'a takdim etmiştir.⁷⁰⁸ Mevlânâ'yı yirmi dokuz minyatür sahnesinde gösteren bu pâdişah nüshâsı, bugün New York'taki Morgon Library'de 476 numarada kayıtlıdır. Mikrofilmi bugün Mevlânâ müzesi arşivinde saklanmaktadır.⁷⁰⁹

4.4.3. Mesnevî Şârihi Şem'i

Şem'i, Üsküp yakınında bulunan Prizrine'de doğdu. Doğum tarihi bilinmemektedir. Kaynaklarda hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. İstanbul'a gelen Şem'i, Mevlevîliğe muhabbeti bulunan vezir Pîrî Mehmed Paşa'nın yardımlarını gördü. Geçimini çoğunlukla ders okutmakla sağladı. Mevlevî tarikatına giren Şem'i, Şeyh Vefa'ya bağlı olan Ali Dede'nin halifelerinden olup Kanûnî Sultan Süleyman döneminin Mutasavvıf şâirlerindendir. Şem'i daha çok *Mesnevî* ve *Hâfiz Divânı* gibi bazı eserlere yaptığı şerhlerle tanındı. İstanbul Üsküdar'da vefât eden ve mezarı Rum Mehmed Paşa Camii yakınında olan Şem'i'nin ölüm tarihini, Bursalı Mehmed Tahir, 1000/1591 gösterir. Ancak Şerhin altıncı cildini 1009/1600 yılında bitirip III. Mehmed'e sunduğuna göre Bursalı'nın vermiş olduğu tarih yanlış olmalıdır.⁷¹⁰

III. Murad zamanında başlanan Şem'i'nin *Mesnevî* şerhi, 1009/1600 yılında bitirilmiştir. Şerhin meydana gelmesine, III. Murad'ın Silahdarağası Hasan Ağa sebep olmuştur. Şem'i beşinci cildin dibacesinde, dördüncü cildin tamamlanması üzerine, 1000/1591 muharreminin birinci Çarşamba günü, III. Murad tarafından tekrar çağrılıp şerhin tamamlanmasını emrettiğini ifâde eder. Bu emir üzerine Şem'i beşinci cilde başlar. Bu cild 1002/1593'te biter. Ancak III. Murad'ın ölümü üzerine,

⁷⁰⁸ A.Süheyl Ünver, *Sevâkıb-ı Menâkıb Mevlânâ'dan Hatıralar*, İstanbul, 1973, s. 2.

⁷⁰⁹ Mehmet Önder, "Mevlânâ'yı Minyatürlerle Anlatan Yazma Bir Eser", *IV.Milli Mevlânâ Kongresi*, Konya, 1991, s. 41.

⁷¹⁰ Nev'izâde Atai, *Şakâyk-ı Nûmâniye ve Zeyilleri*, c. II, s. 332.; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şuâra*, c. I. Anakara, 1989, s. 524-525; Bursalı Mehmed Tahir, c. II, s. 258.

altıncı cildi III. Mehmed adına şerhettiğini belirtir.⁷¹¹ Abdülbaki Gölpınarlı, Şem'i'nin şerhini, yapılan *Mesnevî* şerhlerinin en yetersiz olanlarından biri olduğunu ifade eder.⁷¹²

4.4.4. Yenikapı Mevlevîhânesinin İnşâsı

Yenikapı Mevlevîhânesi, Galata Mevlevîhânesinden sonra, İstanbul'da kurulan ikinci büyük merkezdir.⁷¹³ Ferruh Çelebi'nin ölümünün ardından, III. Mehmed zamanında (1003-1011/1595-1603) Bostan Çelebi makama geçmiş ve onun zamanında Mevlevîlik bir hayli yayılmıştır. Şam'daki zâviye küçük olduğundan oraya şimdiki Mevlevîhâne yapılmış ve Çelebi'den şeyh istenmiştir. Bunu üzerine Bostan Çelebi, Kartal Dede'yi göndermiştir. Ağazâde Mehmed Dede de Bostan Çelebi'ye müntesiptir. Gelibolu Mevlevîhânesi bu zat için yaptırılmıştır. Yenikapı Mevlevîhânesinin inşâsı da Bostan Çelebi'nin zamanına denk gelmektedir.⁷¹⁴

Kalenderhâne camii ve Âbid Çelebi tekkesi sayılmazsa, İstanbul Mevlevîliğinin kurduğu ikinci merkez Yenikapı Mevlevîhânesidir. Yenikapı Mevlevîhânesi, Yeniçeri katibi Malkoç Mehmed tarafından Sultan III. Mehmed zamanında, 1006/1597 senesinde Recep ayında tamamlanmıştır. Bu dergâhın açıcıbaşılığında bulunmuş olan ve Peygamber soyundan olan Seyyid Ahmed Dede'nin ifâdesine göre, ilk âyinde Kemâl Ahmed Dede kürsüye çıkarak *Mesnevî-i Şerif* okumuş, vaaz ve nâsihat etmiş ve bu yüksek mecliste Sadrazam Sûfî Mehmed Paşa ile Yeniçeri ağası Tırnakçı Hasan Ağa hazır bulunmuşlardır.⁷¹⁵ Galata Tekkesi şeyhi ârif ve şâir olan Galip Dede, Yenikapı Dergâhı hakkında şu meşhûr beyti ile medhiye yazmıştır:

Be şehre müjde-i feth-i cediddir Galib!

Yenikapı'da göründü kemâl-i Mevlânâ.

⁷¹¹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 142.

⁷¹² Mevlânâ, *Mesnevî*, I, Çev. Veled İzbudak, Göz. Geç: Abdülbaki Gölpınarlı, önsöz, m-n, İstanbul 1990.

⁷¹³ R. Muslu, s. 313.

⁷¹⁴ Sâkıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân*, Cüz. I, s. 153-154.

⁷¹⁵ Ayvansarâyî Hafız Hüseyin, *Hadikatü-i-Cevâmî*, c. II, Haz. İhsan Erzi, İstanbul, 1987, s. 83; H. Dizdarzâde, s. 264.

Mevlevîhânenin bânîsi Mehmed Efendi, 1012/1603 tarihinde kendi mülkü olan birçok bağ ve bahçeyi dergâhın daha mâmur olması için vakf etti.⁷¹⁶ Vakfiyenin baş taraflarında şu beyitler vardır:

Mevlevîler tekkesin vakf eyleyüp ol ehl-i hayır

Etti çün vakfiyetin ashab-ı meclis istimâ

Lâ cerem pür hâlet ve pür şevk olup cümle şühûd

Halka-i vecde her birisi etti semâ'

Binânın ilk yapılan kısımları, mescîd, semâhâne ve on sekiz hücredir. İsm-i Celâl-Meydan odası ve eski mutfak, Kâtip Mehmed Efendi tarafından yaptırıldı.⁷¹⁷

Mevlevîhânenin yukarı meydan tarafında bir köşk varmış. Bu köşk tekkenin yapılış tarihinden yirmi altı sene sonra, yani 1032/1622 tarihinde Tuğanî (çoşan) Ahmed Dede'nin şeyhliği zamanında, yine Kâtip Mehmed Efendi tarafından yaptırılmıştır.

Dergâh kütüphânesinde bulunan, Seyyid Abdülbâki Dede'nin kendi mecmuâsında, bu köşkün Malkoç Mehmed Efendi isminde bir zatın gayret ve parası ile yapıldığını yazıyor.⁷¹⁸ *Sefine*'de tüccardan ve Mevlânâ'yı sevenlerden Mehmed Efendi'nin dergâh civârında bir ev alıp orada oturduğu ve hatta kızını Ahmed Dede'ye verdiği yazılıdır.⁷¹⁹ Fakat ilk banî Kâtip Mehmed Efendi 1056/1646 senesinde vefât etmiş olduğuna bakılırsa, bu kasrın da kendisi tarafından yapıldığı anlaşılır. Diğer Mehmed Efendi ise sonradan Tuğanî'yi damat edinerek, dergâha bazı teberru ve hücrelerin genişletilmesi ve ilâvesi hususunda hizmetleri görülen başka bir Mehmed Efendi olsa gerek. Bu köşkün kapısı üzerinde bulunan kitâbede, Mevlevî mahlasını kullanan bir şâirin ilk dört mısrası şöyledir:

Sahib-i Cuud-u kerem Malkoç Efendi, kim odur

Mazhar-ı lutf-i Hüdvâvend-i kâdim-i lem yezel

⁷¹⁶ H. Dizdarzâde, s. 258.

⁷¹⁷ Mehmed Ziya, s. 79-80; H. Dizdarzâde, *age.*, s. 260-261.

⁷¹⁸ Malkoç Mehmed Efendi'nin 1562-1563 yıllarında doğduğu tahmin edilmektedir. Babası III. Mehmed dönemi devlet adamlarından İskender Ağa'dır. Mehmed Efendi ve ailesinin "Malkoç" sanıyla anılması, onların akıncı kumandanlarından Malkoçoğlu soyundan gelmelerindedir.(H. Dizdarzâde, s. 260.)

⁷¹⁹ Sâkıb Dede, cüz I, s. 154-155.

Hanikâh-ı Mevlevîde yaptı bir kasr-ı lâtif

Zümre-i ehl-i safaya cayegâh olsa mahâl

Kasrın tamamlamasına Yahya isminde biri de şu tarihi söylemiştir:

Tekkede Malkoç Efendi hayr edip

Yaptım bir kasr-ı müfferih kim beğendi ehl-i asr

Ruh-ı Mevlânâ'dan istimdad edip fir eyledim

Oldu tarihi anın "Lillah-ı" dervişana kasr.⁷²⁰

Kâtip Mehmed Efendi'nin yaptırdığı semâhâne zamanla harap olduğundan, Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın⁷²¹ ilk sadrazamlığında (1144/1731) eski vâziyeti üzere tâmir edildi. Hücreler de harap olduğu için Şeyh Ebubekir zamanında, Sadrazam Nailî Abdullah Paşa tarafından 1168/1754 yılında yeniden yaptırıldı. 1188/1774 tarihinde Sadrazam Büyük İzzet Mehmed Paşa tarafından, Tuğanî Ahmed Dede'nin türbesi genişletilerek tâmir edildi. Gerek semâhâne ve gerek türbe müştemilatı zamanla harap vâziyete geldiğinden, Sultan II. Mahmud Tarafından 1231/1815'te yeniden yapılmıştır.

1232/1816 tarihinde tâmiri biten semâhâne için İzzet Molla tarafından şu tarih düşürülmüştür:

Olmuştu bundan akdem viran bu asitâne

Tecdidi oldu mülhem kalb-i Şeh-i cihâna

Dergâh-ı mürşid-i rûm olsun mu lâne-i buûm

Etmışti çark-ı meşum mürgaane âşiyâne.

Mollaya hurmet etti, tevsie himmet etti.

Hakka ki kerâmet etti ol hüsrev-i yegâne

Mahmud Haan-ı agâh, yani Halifetullah

⁷²⁰ M. Ziya, s. 81-83.

⁷²¹ Hekimoğlu Ali Paşa, 18. yüzyıl Osmanlı Veziriâzamlarındandır. 1689-1758 yıllarında yaşayan Hekimoğlu Ali Paşa III. Ahmed döneminde birçok görevleri başarı ile yerine getirdikten sonra I. Mahmud zamanında Veziriâzam olmuştur. Üç kez bu görevde bulunmuş, görevden alındığı zamanlarda da birçok yerde valilik yapmıştır. Osmanlının başarılı devlet adamlarındandır. (Bkz. Niyazi Akşit, *Tarih Ansiklopedisi*, s. 457-458.)

Devrinde bunca dergâh feth oldu aşkine

Mevlevîhânenin sokak kapısı üzerindeki tarih de şöyledir:

Mevlevîhâneye izzet dedi pirim tarih

Yaptı bu dergehi Sultan-ı cihan Hân Mahmud (1232/1816-17)⁷²²

Mevlevîhâneye yardım edenlerin başında Sultan IV. Murad, Mihrişah Sultan, Sultan II. Mahmud, Sultan Abdülmecid gelmektedir.⁷²³ Ayrıca Mâliye Nezâretinde bulunmuş Abdurrahman Nâzif Paşa, kütüphâne ve sebil yaptırmış, Devlet Kethüdâsı Hâlet Efendi ile Kasapbaşı Şâkir Efendi de bazı bağışlarda bulunmuşlardır. Yine Konya valiliğinde bulunmuş olan Mustafâ Hıfzı Dede Paşa ile sabık Divân Muhasebat Reisi Zühdü Bey'in pederi Mehmet Arif Paşa da bu dergâha epey hizmet etmişlerdir. Âdile Sultan'ın zevci Mehmed Ali Paşa da dergâha sarnıç yaptırmıştır.

Sadrazam Keçecizâde Fuad Paşa'nın hanımı Behiye Hanımefendi buraya yardım edilmek üzere mâliye hazînesine bin lira bırakmıştır. Yine vezirlik yapmış Abdurrahman Nâzif Paşa, Bursa'da oturduğu sırada vaktinin çoğunu Mevlevîhâne geçirir, hatta meydanı süpürürmüş. Dergâhın postnişini Mehmed Efendi, Paşa'ya son derece hürmet ve muhabbet gösterirmiş. Hatta Paşa'ya, kendisinin bu halden kurtulup eskisi gibi itibâr göreceğini keşfedip bildirmiştir. Paşa, bir müddet sonra af edilerek, vezirlik rütbesi iâde ile Mâliye Nezâretine tâyin edilir edilmez, ilk işi Bursa dergâhına ekmek ve diğer malzeme tahsis etmek olmuştur. Abdurrahman Nâzif Paşa, Yenikapı Mevlevîhânesi içerisindeki kendi hayratı olan kütüphânenin bitişiğindeki türbede yatmaktadır.⁷²⁴

Yenikapı Mevlevîhânesi, Abdülmecid'in saltanatı zamanında mükemmel bir şekilde tâmir edildiği gibi, 1280/1863 yılında Sultan Abdülaziz'in saltanatı zamanında, Mısır Valisi Hidiv İsmail Paşa⁷²⁵ kendi cebinden 83.432 kuruş sarfederek hücreleri, harem ve şeyh dâirelerini yaptırmış, semâhâneyi de tâmir ettirmiştir. 1281/1864 senesinde tâmir işi bitince bütün vekiller, şeyhler ve âlimlerin

⁷²² M. Ziya, s. 88-89.

⁷²³ H. Dizdarzâde, s. 259.

⁷²⁴ M. Ziya, s. 90-92.

⁷²⁵ İsmail Paşa, Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın torunu ve İbrahim Paşa'nın oğludur. Mehmed Ali Paşa'nın soyundan gelen Mısır valilerine Hidiv ünvanı verilmiştir. İsmail Paşa'ya hidivlik ünvanını Osmanlı Padişahı, Sultan Abdülaziz (m.1866)vermiştir.(Bkz. Y. Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. I, s. 531-532.)

hazır olmasıyla mevlîd okutulup mukâbele yapılarak yeniden açılmıştır.⁷²⁶ Dergâhın Hidiv tarafından tâmir edildiğini belirten kitâbe, Şeyh dairesinin kapısı üzerinde bulunuyordu. Ancak bu sefer, Pâdişah tarafından yeniden ve mükemmel bir şekilde yapılmasından dolayı, bu kitâbe minarenin altına konulmuştur. Kitâbenin ilk satırlarında şunlar yazılıdır:

Haraba müşerref olmuştu bu âli mevlevîhâne

Huda tamirin ilham etti bir bâni-i zîşana

Mısır Vali-i vâlâsan İsmail Paşa kim

Mücerred, ruh-ı Mevlânâyı şâd etti muhibbâne

Mevlevîhânenin Mısır Hidivi İsmail Paşa tarafından tâmir edilmiş sebebi, Paşa'nın hasta olan kızı Fatma Zeyneb Hanım'ın Şeyh Osman Dede'nin nefesiyle iyileşmesi olarak belirtilmektedir.⁷²⁷

Yenikapı Mevlevîhânesine devam edenlerden, Fuad⁷²⁸ ve Ali Paşalarla⁷²⁹ Mısırlı Kâmil Paşa,⁷³⁰ Prens Mustafa Paşa ve Âdile Sultan'ın zevci Mehmed Ali Paşaların Dede Osman Efendi'ye fevkalâde hürmet ve muhabbetleri vardı. Mehmed Ali Paşa Dergâha bir sarnıç yaptırdığı gibi refikâsı Âdile Sultan da Galata Mevlevîhânesi içinde büyük bir sarnıç yaptırmıştır.⁷³¹

Yenikapı tekkesi, tıpkı Galata Mevlevîhânesinin kuruluşunda olduğu gibi, Mevlevîliğin gittikçe devlet ricâli tarafından ilgi gördüğünü ortaya koymaktadır. Nitekim Yenikapı Mevlevîhânesi, Yeniçeri baş halifesi Malkoç Mehmed Efendi

⁷²⁶ M. Ziya, , s. 93.

⁷²⁷ M. Ziya, s. 93-94.

⁷²⁸ Fuat Paşa (Mehmet, Keçecizâde) 1815-1869 yılları arasında yaşamış, Osmanlı Devletinde, Tanzimat devrinin tanınmış devlet adamlarındandır. Babası, şâir ve aynı zamanda Mevlevî olan Keçecizâde İzzet Molla'dır. Kendisi de Mevlevî olarak bilinmektedir. (Bkz. Orhan F. Köprülü, "Fuat Paşa", *İA*, c. IV, MEB, Eskişehir, 1997, s. 672-681; Niyazî Akşit, *A'dan Z'ye Tarih Ansiklopedisi*, Serhat Dağıtım, İstanbul, 1981, s. 395-396.)

⁷²⁹ Ali Paşa, 1815-1871 yılları arasında yaşamış, Tanzimat devrinin ileri gelen devlet adamlarındandır. Ali Paşa birçok önemli görevlerde bulundu. Yedi kez Hâriciye Nâzırlığına, beş kez de Sadrazamlığa getirildi. Ali Paşa, Fuat Paşa ve Mustafa Reşit Paşa ile birlikte Tanzimat döneminin üç büyüklerindedir. (Bkz. A. H. Ongun, "Ali Paşa", *İA*, c. I, MEB, Eskişehir, 1997, s. 335-340; Niyazi Akşit, s. 46.)

⁷³⁰ Arapkirli olduğu halde, karısı Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın kızı olduğu için kendisine 'Mısırlı' denilmiştir. (Bkz. Yılmaz Öztuna, s. 531.)

⁷³¹ M. Ziya, s. 96-97.

tarafından Kemâl Ahmed Dede (öl. 1010/1601) için yaptırması ve diğer devlet ricâli tarafından desteklenmesi bu durumun bir göstergesidir.

Yenikapı Mevlevîhânesinin ilk şeyhi olan Kemâl Ahmed Dede, Eflakî'nin ünlü eseri "*Menâkibü'l Ârifin*"den yaptığı manzum çevirisiyle de tanınmaktadır. Yenikapı Mevlevîhânesi de, Galata Mevlevîhânesi gibi, kuruluşundan itibaren Konya'daki Çelebîlik makamına bağlı bir merkez haline gelmiştir. İstanbul'da Galata tekkesinden sonra ikinci merkez olan bu Yenikapı Mevlevîhânesi, Bostan Çelebi zamanında, 1005/1597'de faaliyete geçmiştir.⁷³² *Mesnevî* şârihi Ankaravî Rüsûhî İsmail de Bostan Çelebi'nin halifesidir ve aşağıdaki gazelini Bostan Çelebi'yi tasvif için yazmıştır:

"Lillahü'l hamd eyleyüb tecdid-i ahd şanı

Ruşen etti şeb-çerağ evliyâ bürhânını

Bağban-ı ruh-ı perver yani Mevlânây-ı Rûmî

Nevbahar etti yine bağ-ı dem-ü devrânını

Tazelendi zevk-u şevk-ı köhne bezm-i âlemin

Reşk-i firdevs eyleyüp piramen-i büstanını

Dostân-ı Büstanı hoş dimâğ-ı itr edüp

Kuut-ı cân-ı âdem etti nükhet-i irfânını

Nevbetinde isi-i rüy-i zemin oldur ki ider

Feyz-i enfasiyle ihya zümre-i ihvânını

Himmetiyle her biri bir nahle-i esrâr olub

Eymen abâd eyledi anı ona meydanını"⁷³³

4.4.5. Yenikapı Mevlevîhânesinin İlk Postnişini: Kemâl Ahmed Dede

Kemâl Ahmed Dede Akşehirlidir. Gençliğinde Hüsrev Çelebi'nin hizmetinde bulunmuş, onun ölümünden sonra 969/1561'de Ferruh Çelebi'nin hizmetine girmiştir. Ferruh Çelebi bazı şikâyetler üzerine Pâdişah III. Murad tarafından

⁷³²Sâkıb Dede, cüz I, s. 153-160.

⁷³³Sâkıb Dede, cüz I, s.162.

görevden alınca, Şeyhlik makamı on sene Mevlânâ evlatlarından mahrum kalmıştır. Bu gelişme üzerine Kemâl Dede, Konya'yı terk ederek İstanbul'a gitmiştir.⁷³⁴ Yenikapı Mevlevîhânesinin yapıldığı yerin civârında çile⁷³⁵ yeri olan bir çınar ağacının kovuğunda yedi sene kadar oturmuştur.

Dergâhın yeri o zaman Yeniçeri Kâtipliğinden ayrılmış olan Malkoç Mehmed Efendi'nin imiş. Mehmed Efendi her oraya geldiğinde Derviş Kemâl'de bazı feyz ve vecd hâlleri gördüğünden kendisinden bazı isteklerde bulunmuştur. Dede bir kâğıda bazı şeyler yazıp Mehmed Efendi'ye vererek, istediğini elde ettiği güne kadar, bu kâğıttaki yazıları okumaması tembihinde bulunmuştur. Mehmed Efendi de bu tembihe uyarak kâğıdı açmamış. Mehmed Efendi'nin arzusu tekrar Yeniçeri Kâtipliğine dönmekmiş. Mehmed Efendi, eğer arzusuna kavuşursa, Konya dergâhını ziyâret edeceğini, İstanbul'a dönüşte de bir Mevlevîhâne yaptıracağını ahdetmişti. Mehmed Efendi istediği makama tekrar dönünce kâğıdı açıp okumuş. Kâğıtta kendisinin kâtipliğe tekrar tâyin edileceği sene, ay, gün ve saatini belirtilmiş. Dediği gibi çıkınca bahçesinde bir Mevlevîhâne yaptırmaya karar vermiş. Konya Dergâhından rica ederek, yapılan mevlevîhânenin şeyhliğinin Kemâl Dede'ye verilmesini sağlamıştır.⁷³⁶

Kemâl Ahmed Dede, derviş vasıflı biri idi. Vaktinin çoğunu mutfakta çile çekerek⁷³⁷ geçirirdi. Kendisinden dervişlik kıyâfetini terk etmesini isteyenlere, “*Asıl kazanç içtedir, içe girmektedir. Elbisede değildir*” sözü ile karşılık vermiştir. Kemâl Dede'nin çile hizmeti tamamlanınca, Konya Çelebisi kendisine hîlafet menşuru (Halîfeliğe kabul yazısı) göndermiş. Ancak dostları, sikkesi üzerine sarmak üzere kendisine sarıklar hediye ettikçe, o da bunları toplayıp, dostların hediyesi

⁷³⁴ H. Dizdarzâde, , s. 264.

⁷³⁵ Eflâkî'ye göre, Çile'ye girmek isteyen Sultan Veled'e Mevlânâ “*Muhammed'e (s.) mensup olanlar için çile ve halvet yoktur. Bu bizim dinimizde bid'attır.*” demiştir. (Bk. Ahmed Eflâkî, age., II, ss. 337-338.) Sultan Veled de, *Maârif* adlı eserinde çile ile ilgili şunları söylemektedir: “*Çile çıkarmak, enbiyanın adeti değildir. Bu bir bidattır. Evet, dostlar kötü olursa, onlardan bir kenara çekilmek kötü bir iş olmaz. Fakat iyi dostlardan uzaklaşmak cahilliktir. Çünkü, 'Cemaat rahmettir' (H.) buyrulmuştur.*” (Bkz. Sultan Veled, *Maârif*, s. 359-360.)

⁷³⁶ M. Ziyâ, , s. 107.

⁷³⁷ Mevlevî tarikatında, çile (halvet) binbir gündür. Kişi bu süre içinde Dergâhta hizmetle vaktini geçirmektedir. Çileye giren kişi, bu süre içinde tekkede bulunmaya ve orayı izinsiz terk etmemeye mecburdur. İzin almadan dışarı çıkanın çilesi kırılmış olur. Çilesini kıran derviş semâhâneye giremez. Dergâhta hizmette bulunan kimselere “Çile-keş”, çilesini tamamlamış dervişe de “çile çıkarmış” denirdi. (Bkz. S. Eraydın, s.213-214; H. Dizdarzâde, s. 93-94.)

olmak üzere Çelebi'ye hediye edermiş. Ancak Çelebi Efendi ona kendi sarığını gönderince sarmaya mecbur kalmıştı. Bununla beraber yalnız mukâbele⁷³⁸ ve İsm-i Celâl⁷³⁹ okunduğu günlerde destar (sarık) sarar, diğer günlerde sikke üzerine sarık sarmazdı. Ömrünün sonuna kadar yalnız bir sarık ile yetindiği gibi, vasiyeti uyarınca vefâtından sonra o sikke, sandukası üzerine konmuştur. Sikkesi üzerindeki destarı siyaha yakın koyu yeşil renkten idi. Çünkü Çelebiler sikke üzerine koyu yeşil sarık sararlardı.⁷⁴⁰

Kemâl Dede, kendini dünyadan çekerek çilesini kuvvetlendirmekte olduğundan, sevenleri kendisinin evladı olmayışına, yerine kimseyi bırakamayacağına üzülmelerdi. Bu durumu Şeyh öğrendiğinde şöyle demiştir: “*Bir insanın kendisinden sonraya kalan en hayırlı vekili mânevî eseridir, mânâ aleminin önderleridir. Her ne kadar bizim evlâdımız yoksa da ne zararı var? Çünkü yedi Ahmed nöbeti tutacaktır.*” Böylece Dede kendisinde sonra Ahmed isminden yedi kişinin dergâhta şeyhlik yapacağını anlatmak istemiştir.

Kemâl Ahmed Dede, bir mukâbele günü irşâd kürsüsünde, *Mesnevî-i Şerif* okuyarak ahlâkî konuşma yaptığı sırada, alışa gelen dışında, fâni dünyaya vedâ ve asıl ve ezeli sevgiliye ulaşmaya dâir sözlerden sonra, mukâbele esnasında vecd içinde semâ' ederek hazır bulunanlara vedâ etmiş ve semâ' esnasında “*Rabbine dön*” büyük İlâhî emrini işittiğini anlatmak isteyerek dışarı çıkmıştır. O gece sabaha kadar ettiği ibâdet ve zikirden sonra, sabahleyin abdest almış ve biraz sonra da son nefesini vererek Rabbine dönmüştür. Doğumu 996/1558 senesi. Şeyhlik müddeti dört senedir. vefâtı 1010/1601 senesinde vukû bulmuştur.⁷⁴¹

4.4.6. Beşiktaş Mevlevîhânesi

Beşiktaş Mevlevîhânesi, XVII. yüzyılın başlarında açılmıştır. İstanbul'da Mevlevîlik kültürünü yayan merkezlerden biri olması yanında, devlet ileri

⁷³⁸ Mukâbele, karşılaşmak manasına gelir. Mevlevîlerde tarîkat ayinini icra etme mânasında kullanılmıştır.

⁷³⁹ İsm-i Celâl, Mevlevîlikte toplu halde Allah'ı zikretme merasimine denir. (Bkz. M. Önder, *Yüzyıllar Boyu Mevlevîlik*, s. 104-105.)

⁷⁴⁰ M. Ziyâ, s. 107-109; H. Dizdarzâde, s. 264-265.

⁷⁴¹ Ayyansarâyî Hafız Hüseyin, *Hadikatü'l-Cevami*, c. II, s. 83; M. Ziya, s. 110-111.

gelenlerinin kurduğu son Mevlevîhâne olma özelliğini taşımaktadır.⁷⁴² Bu Mevlevîhâne, Veziriâzam Damad Ohrili Hüseyin Paşa tarafından 1622'de, hâlen Çırağan Sarayı'nın bulunduğu yerde inşâ edilmiştir.⁷⁴³

Beşiktaş Mevlevîhânesinin ilk şeyhi Ağazâde Mehmed Hakiki Dede, döneminin Veziriâzamı Ohrili Hüseyin Paşa ile kurduğu yakınlığın yanı sıra, Sultan II. Osman'nın da sevgi ve saygısını kazanmıştı. Beşiktaş Mevlevîhânesi, devlet ileri gelenlerinin devam ettiği bir yer haline gelmişti. Genç Osman olarak da anılan Sultan II. Osman,⁷⁴⁴ orduda yenileşmeye gitmek istediği için, yeniçerilere verilen maâş defterlerini bizzat kendisi kontrol etmeye başlamıştı. Fazladan maâş verildiğini görünce bu durumu düzeltmek istemiş, ancak kışkırtılan bir ayaklanmayla yeniçeriler tarafından türlü hakâretler edilerek, Yedikule zindanlarında öldürülmüştür. Ohrili Hüseyin Paşa da, II. Osman'dan bir gün sonra, yeniden atandığı Veziriâzamlık görevine başlayamadan öldürülmüştür. Bunun üzerine Ağazâde Mehmed Dede Gelibolu Mevlevîhânesine geri dönmüştür.⁷⁴⁵

Gelibolu'da doğan Ağazâde, Anadolu'nun değişik yerlerinde ilim tahsil ettikten sonra Konya'ya gelmiş ve burada Bostan Çelebi'ye intisâb etmiştir. Daha sonra Gelibolu'ya giderek burada kurduğu Mevlevîhânenin⁷⁴⁶ postnişinliğini yapmıştır. 1031/1622 yılında Sadriâzam Arnavut (Ohrili) Hüseyin Paşa, Beşiktaş'ta inşâ ettirdiği Mevlevîhâne⁷⁴⁷ şeyhliği için Mehmed Dede'yi İstanbul'a dâvet etmiş, o da bu dâveti kabul ederek Beşiktaş Mevlevîhânesine postnişin olmuştu. Ancak Hüseyin Paşa'nın ölümünden sonra tekrar Gelibolu'ya dönmüş ve burada 1063/1653 yılında vefât etmiştir. Gelibolu Mevlevîhânesi hazîresine defn olunan Ağazâde Mehmed Dede aynı zamanda Mevlevî şâirlerindedir.⁷⁴⁸

⁷⁴² H. Dizdarzâde, s. 327.

⁷⁴³ M. Baha Tanman, "Beşiktaş Mevlevîhanesi", *DİA*, c. V, İstanbul, 1992, s. 553.

⁷⁴⁴ Bilgi için bkz. Z. N. Aksun, c. II, s. 38-85; Y. Öztuna, c. I, s. 326-331.

⁷⁴⁵ H. Dizdarzâde, s. 327.

⁷⁴⁶ Gelibolu Mevlevîhânesi hakkında bilgi için bkz. Barihüda Tanrıkorur, "Gelibolu Mevlevîhânesi", *DİA*, c. XIV, İstanbul, 1996, s. 6-8.

⁷⁴⁷ Tayyazâde Ahmed Âta, *Tarih-i Ata*, (basıldığı yer ve tarih yok), c. II, s.139.

⁷⁴⁸ Şeyhî Mehmed Efendi, c. III, s. 550-551; Ayrıca bkz. Sâkıb Dede, cüz II, s. 26-37; Esrâr (Muhammed) Dede, *Tezkîre-i Şuâra-i Mevlevîye*, (Konya Mevlânâ İhtisas Kütüphanesi, no:1502) Yazanı: Mehmed İzzet, 1255 s. 8-11.

IV. Mehmed, haftada iki gün Beşiktaş Mevlevîhânesine gider ve “Semâ Âyini”ni izleyip, Dedelere hediyeler dağıtmış. III. Selim ve II. Mahmud da Beşiktaş Mevlevîhânesinin müdâvimlerindendi. III. Selim, kız kardeşi Beyhan Sultan’dan devraldığı Çırağan Sahil sarayını tâmir ettirip genişlettiği sırada, 1804 yılında Beşiktaş Mevlevîhânesini yeniden inşa ettirmiştir. II. Mahmud, aynı Sarayı 1836-1838 tarihlerinde büyütme istediğinde, Mevlevîhâne yine yıktırılmış ve arsası saray arazisine katılmıştır. Bu arada, Mevlevîhâne, bitişikteki Musahib Abdî Bey yalısına nakledilmiştir. 1867 senesinde, Sultan Abdulaziz zamanında sarayın yeniden genişletilmesi üzerine, Mevlevîhâne önce Fındıklı’ya, bir süre sonra da Maçka’da yeni yapılan binâsına taşınmış, ancak buranın dört sene sonra kışlanın genişletilmesi amacıyla yıktırılması üzerine, Mevlevîhâne Baharîye’ye taşınmış ve bundan sonra da Baharîye Mevlevîhânesi olarak anılmıştır.⁷⁴⁹

4.4.7. Ankaravî Rüsûhî İsmail Dede

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Ankara’da doğan İsmail Dede, Tasavvuf yoluna girmeden önce şer’i ilimleri tahsil etti. Arapça ve Farsça’yı bu dillerde eser verecek şekilde ilerletti. Hacı Bayram-ı Veli’nin(öl. 833/1430) kurduğu Bayramîyye⁷⁵⁰ tarîkatına girip şeyhlik makamına kadar yükseldi. Daha sonra tedâvi maksadıyla gittiği Konya’da, Mevlânâ dergâhı şeyhi Bostan Çelebi ile tanışarak, onun teşviki ile Mevlevî tarîkatına girdi.⁷⁵¹ Konya’dan sonra İstanbul’a giderek devrin ilim ve fikir hareketleriyle yakından ilgilendi. İsmail Dede, kısa sürede ilim ve tasavvuf çevrelerine kendini kabul ettirince, 1041/1631 tarihinde Galata Mevlevîhânesinin şeyhliğine getirildi. Ölümüne kadar yirmi bir yıl bu makamda kaldı. 1041/1631 tarihinde vefât eden Rüsûhî İsmail Dede’nin mezarı Galata Mevlevîhânesinin hazîresindedir.⁷⁵²

Rüsûhî İsmail Dede’nin yapmış olduğu *Mesnevî* şerhi çok benimsenmiş ve bu yüzden kendisine "*Hâzret-i Şârih*" denmiştir. Ankaravî, Mevlevîliğin esaslarına sadık, mûtedil ve ehl-i Sünnet ilkelerine bağlı bir mutasavvıftır. Ankaravî’nin *Mesnevî*’yi şerh ederken, geniş ölçüde Muhyiddin Arabî’nin tesirinde kaldığını

⁷⁴⁹ M. Baha Tanman, *ag mad.*, s.554.

⁷⁵⁰ Bkz. S. Eraydın, s.254-258

⁷⁵¹ Esrâr Dede, s.125

⁷⁵² Bursalı M. Tahir, c. I, s. 24-25; İ.H.Uzunçarşılı, c. III/I, s.352; Geniş bilgi için bkz. Erhan Yetik, "Ankaravî İsmail Rüsûhî", *DİA*, c. III, s.211-213.

söyleyen Abdülbaki Gölpınarlı, bu durumun, *Mesnevî*'nin ve Mevlânâ'nın olduğundan farklı anlaşılmasına yol açtığını iddiâ etmiştir.

Ankaravî'nin, aslında *Mesnevî*'nin Mevlânâ'ya ait olmayan yedinci cildini, onun sanarak şerhetmesi tenkitlere sebep olmuştur. Ancak buna rağmen Ankaravî'den sonra gelen *Mesnevî* şârih ve mütercimlerinin, onun inceleme ve yorumlarından geniş ölçüde faydalanmaları, onun Mevlevî tarihindeki önemini ortaya koymaktadır.⁷⁵³

4.4.8. Ferruh Çelebi ve Çelebiler Arasındaki İlk Kavgalar

Hüsrev Çelebi 968/1561 yılında ölünce, yerine kırk iki yaşındaki oğlu Ferruh Çelebi “Çelebilik Makamı”na geçmiştir. Ferruh Çelebi de babası gibi, zengin vakıf gelirleri içinde lüks bir hayat yaşamış ve onun eşrâf evlerine gidip gelişi dedikodulara yol açmıştır. Bu sebeple, Çelebiler arasında ilk kavga bu dönemde başlamıştır. Çelebi'nin Pâdişah nezdinde saygın bir yerinin olması, aslında tasavvuf ilmine, dünya ve âhiret görüşüne, hele Mevlevîliğe karşı olan bir kısım ulemâyı kıskandırmıştır.⁷⁵⁴

Hüsrev Çelebi'nin Çelebilik makamında bulunduğu yıllarda, Saray ulemâsının, Şeyhülislâm Kemâl Paşazâde⁷⁵⁵ ve çevresinin, başlattığı aleyhteki kampanya, çoğu zaman Mevlevî dergâhlarını kapatılma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmış, ancak araya giren Mevlevîliğe yakın kişiler bu tehlikeyi savuşturmuşlardır.⁷⁵⁶

Kanûnî'nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu II. Selim, babasının Mevlânâ dergâhı batısında yaptırmaya başladığı caminin bitmesi için yardımını esirgememiş,

⁷⁵³ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.143; Ankaravî'nin kendisi ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Sâkıb Dede, cüz II, s. 37-44; Nev'izâde Atâî, s.765; Bursalı Mehmed Tahir, c. I, s.24-25; E. Yetik, *ag.mad.*, s.212-213.

⁷⁵⁴ Sâkıb Dede, cüz I, s.150-152.

⁷⁵⁵ Asıl adı Ahmed Şemseddin olan ve 1469-1536 yılları arasında yaşayan İbni Kemâl, dedesi Kemâl Paşa'dan dolayı Kemâlpaşazâde diye de bilinir. Osmanlı'nın ünlü müderrislerindedir. 1526 senesinde, Zembilli Ali Efendi vefat edince, yerine Şeyhülislâm oldu. Ölünceye kadar bu görevde kaldı. Tefsir, fıkıh, hadis, tarih ve edebiyat alanındaki bilgileriyle tanınmaktadır. Osmanlı Devletinin kuruluşundan başlayarak Kanunî döneminin bir kısmını içine alan *Tevârih-i Ali Osman* adlı bir eseri vardır. (Niyazi Akşit, s.486.)

⁷⁵⁶ M. Önder, s.44-45.

ayrıca bir medrese ve imâret de yaptırmıştır. Sultan III. Murad zamanında da Mevlânâ dergâhına ilgi devam etmiştir.⁷⁵⁷

Bütün bunlara rağmen Ferruh Çelebi, Pâdişah III. Murad'ın irâdesiyle Çelebilikten alınarak İstanbul'a sürülmüştür. Sâkıb Dede'ye göre, Ferruh Çelebi, otuz yıllık şeyhlik süresi içinde on sekiz yıl mazul (azl edilmiş, görevden alınmış) kalmıştır. Böylece ilk defa bir Çelebi, Pâdişah irâdesiyle azledilmiştir. Kaynaklar, bu on sekiz yıllık sürelerin ne zaman olduğu ve bu sürelerde kimlerin postnişin olduğu konusunda bir bilgi vermemektedir.⁷⁵⁸ Şikâyetlerin yalnız tarîkatlara karşı olan ulemâdan değil, doğrudan Mevlânâ soyundan gelen çelebilerden de geldiği söylenir. Vakıf gelirlerinin âdil bir şekilde dağıtılmadığı söylentilerinin, Şeyhin azline sebep olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda şâir olan Ferruh Çelebi'nin şiirleri bir divânda toplanmamış, kimi kitaplara girmiştir. Sürgüne gönderildiği sıralarda yazdığı bu şiir *Sefine*'de geçmektedir:

Yarab, bize bir tesliyet-i hatır olur mu?

Yoksa, bir fütur ile dem-i âhir olur mu?

Hoş tut görelim dâmen-i sabrı hele elde

Tağyir-i Hudâ-dâde âdu kadi olur mu?

Ferruh Çelebi 999/1591 yılında ölmüş, yerine büyük oğlu Bostan Çelebi Mevlânâ dergâhı postnişinliğine geçmiştir.⁷⁵⁹

⁷⁵⁷ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 155-156; İ. Hakkı Konyalı, s. 680-685.

⁷⁵⁸ Sâkıb Dede, Cüz I, s.153; A. Gölpınarlı, aynı eser, s.156.

⁷⁵⁹ Sâkıb Dede, Cüz I, 153; A. Gölpınarlı, s. 156; M. Önder, *Yüzyıllar Boyunca Melevîlik*, s. 46.

5. BÖLÜM: XVII. YÜZYILDA MEVLEVÎLİK-DEVLET İLİŞKİSİ

5.1. I. AHMED DÖNEMİNDE MEVLEVÎLİK

5.1.1. I. Ahmed ve I. Bostan Çelebi

Ferruh Çelebi'den sonra, 999/1591 senesinde yerine geçen oğlu Bostan Çelebi İstanbul'da bulunduğundan, o zamanlar şehzâde olan Sultan I. Ahmed'in dostluğunu kazanmış, bu sebeple I. Ahmed⁷⁶⁰ Mevlevî muhibbi olmuştur. Sultan III. Mehmed'in emriyle Konya Mevlevî dergâhı şeyhliğine atanan Bostan Çelebi, I. Ahmed zamanında İstanbul'a gelmiş ve Saray ile olan anlaşmazlığı ortadan kaldırarak vakıf işlerini düzene koymuş, arkasından Konya'ya dönmüştür.⁷⁶¹

Ferruh Çelebi zamanında bozulan dergâh düzenini tekrar sağlayan Bostan Çelebi, dervişleri çevresinde toplamayı başarmış, İstanbul'daki Yenikapı, Beşiktaş ve Kasımpaşa Mevlevîhânelerine şeyhler tâyin etmiştir.⁷⁶² Devrin Pâdişahı Sultan I. Ahmed'in Bostan Çelebi ile arası iyidir. Bu sebepten Mevlânâ dergâhına yardımlarını esirgememekte, Mevlânâ'ya olan bağlılığını şiirle dile getirecek kadar sevgisini belirtmektedir.

Bostan Çelebi'nin şeyhliği 1039/1630 yılına kadar sürmüştür. Onun zamanında Maraş Valisi Mahmud Paşa, Mevlânâ Türbesindeki Mevlânâ'nın sandukasını post dâiresinden ayıran gümüş şebekeyi ve buradaki gümüş eşiği yaptırmıştır. Şöyle ki, Mahmud Paşa, düşman üzerine sefere çıkarken Konya'ya gelmiş ve Mevlânâ'nın Türbesini ziyâret etmiştir. Burada "*Eğer bu seferde zaferle ulaşırsam, buraya bir gümüş kafes yaptırayım*" niyâzında bulunmuştur. Seferinden zaferle dönen Mahmud Paşa vezirliğe yükseltilmiştir. Bu olaydan sonra Mahmud Paşa, kendi imkânlarıyla 1006/1597'de Gümüş Kafesi ve Gümüş Eşiği yaptırdı. Mevlânâ Türbesinin Tilâvet odasından "Huzûr-ı Pîr" denilen kubbeli sahna açılan Gümüş kapı da, 1008/1599 yılında Sadrazam Sokullu Mehmed'in oğlu Hasan Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bostan Çelebi'nin şeyhlik dönemi, Mevlevîliğin en parlak

⁷⁶⁰ Bkz. Peçevî İbrahim Efendi, c. II, Haz. Bekir Sıdkı Baykal, s. 274-334; Lamartine, IV, s. 1050-1087; M. Cavid Baysun, "Ahmed I", *İA*, c. I, MEB, Eskişehir, 1997, s. 161-164; Z. N. Aksun, c. II, s. 5-34; Y. Öztuna, c. I, s. 316-328; M. İlgürel, c. X, s. 419-430.

⁷⁶¹ Sâkıb Dede, s.155-156; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.156.

⁷⁶² M. Önder, s.47.

devresi olmuştur. Bir çok tanınmış şahsiyetler Konya'ya gelerek Çelebiyle görüşmekte, elini öpmekte, duasını almaktaydılar.⁷⁶³

Yine Sultan I. Ahmed zamanında, Mısır'da Vâli olarak bulunan Kulkıran Mehmed Paşa, burada âsâyişi sağlamış ve Kâbe sütunlarının altın ve gümüşten dokunan kuşaklarını oraya göndermiş, "altın oluk"u yenilemiş, Mekke ve Arafât su yollarını, hac yolundaki su kuyularını tâmir ettirmiştir. Mehmed Paşa, ayrıca Kahire'de, Mevlevîhâne yakınlarında dükkanlar inşâ ettirerek, gelirini dergâha vakfetmiştir. Kahire'de yaptığı hizmetlerle halkı memnun eden Mehmed Paşa, İstanbul'a dönünce bu hizmetlerinden dolayı, mükâfat olarak saraya damat edinilmiştir.⁷⁶⁴

Mesnevî şârihi Ankaravî Rüsûhî İsmail Dede, Bostan Çelebi'nin yakın mürîdidir. Bostan Çelebi zamanında, Mevlevîlik Osmanlı topraklarında hızla yayılmıştır. 1039/1630 yılında ölen Bostan Çelebi, Mevlânâ Dergâhında defnedildi. Yerine kardeşi Ebu Bekir Çelebi geçti. ⁷⁶⁵

5.1.2. I. Ahmed'in Mevlânâ Hakkındaki Şiiri

Sultan I. Ahmed de (Saltanatı:1012-1026/1603-1617) ataları gibi Mevlevî tarîkatına sevgisi olmasına rağmen, Halvetîyye'nin bir kolu olan Celvetîyye⁷⁶⁶ tarîkatının pîri olan Aziz Mahmud Hüdâî Efendi'ye (öl. 1038/1658) meyil gösteriyor ve bu zatın sohbetlerine katıldığı ve ona mürîd olduğu rivâyet ediliyor.⁷⁶⁷ Bununla birlikte I. Ahmed'in şiirlerinde Mevlânâ'ya karşı derin saygı ve sevgi duyguları görülür.⁷⁶⁸

Ferruh Çelebi'nin yerine geçen oğlu Bostan Çelebi (öl. 1039/1630), *Sefîne*'ye göre, Sultan I. Ahmed zamanında İstanbul'a gelip evkâf işleriyle uğraşüyor ve muvaffak olup Konya'ya dönüyor, yolda semâ' ederek Türbeye gidiyor. I. Ahmed'in

⁷⁶³ M. Önder, s.48.

⁷⁶⁴ Z. N. Aksun, c. II, s. 25.

⁷⁶⁵ Sâkıb Dede, cüz I, s.125.

⁷⁶⁶ Celvet, yerini, yurdunu terk etmek demektir. Tasavvufta kulun İlâhî sıfatlarla halvetten çıkışına ve Allah varlığında yok oluşuna denir. (Bk. H. Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdâyi ve Celvetîyye Tarikati*, İstanbul 1980; Hasan Kâmil Yılmaz, "Celvetîyye", *DİA*, c. VII, İstanbul, 1993, s. 273-275.)

⁷⁶⁷ Z. N. Aksun, c. II, s. 33; Ayrıca bkz. H. Kâmil Yılmaz, *agm.*, s. 98.

⁷⁶⁸ Erdoğan Merçil, "Ahmed I", c. I, *Meydan Larousse*, s.166.

Bostan Çelebi'ye muhib olduğu ve gördüğü bir rüya üzerine ona pek ziyâde riâyette bulunduğu kaydedilmektedir.⁷⁶⁹

Sultan I. Ahmed'in "Bahtî" mâhlası ile Mevlânâ'ya yazdığı gazeli, onun Mevlânâ'ya olan bağlılığının derecesini göstermektedir:

Mesnevîsin işidüp Hâzret-i Mevlânâ'nın

Güşvar oldu kulağında kelâmı anın

Def-ü ney nale kılup Mevlevîler etti semâ'

Eyledik yine sefâsını bu gün devrânın

Emr-i Mevlâ ile bir himmet ede Mevlânâ

Gele ayağıma kim kelleleri a'danın

Cedd-i a'lalarım himmet edegelmiştir

Ben de umsam ne aceb himmetin ol Sultanın

Bahtıya bendesi ol dergeh-i Mevlânâ'nın

*Taht-ı ma'nide odur pâdşeh-i dünyanın.*⁷⁷⁰

Hüseyin Vassaf, Sefîne-i Evliyâ adlı eserinde "Sultan Ahmed Hân-ı Salis dahi bu yolda izhâr-ı tâzimat eyler" diyerek yukarıdaki şiirin Sultan III. Ahmed'e ait olduğunu kaydediyor.⁷⁷¹ Ancak şiirin I. Ahmed'e ait olduğunun en önemli belgesi, "Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Manzum no:53"teki I. Ahmed'in divânıdır.

Mustafa Kara, "Bursa Şeriyeye Sicilleri (B.S) B 28/221"den naklen, Sultan I. Ahmed 'in 1020/1611'de mevlevîhâne yapılması için Bursa mukataasından 100.000 akçe aktarılmasını emrettiğini belirtir.⁷⁷² Bu duruma göre Ahmed Cunûnî Dede, belirtilen tarihte Bursa'ya gelmiş ve Sultan I. Ahmed'in himmetiyle Mevlevîhâne inşâsına başlamıştır.

⁷⁶⁹ Sâkıb Dede, *Sefîne-i Nefise-i Mevlevîyan*, Mısır Vehbiye Matbaası 1283, cüz I, s. 153-154.

⁷⁷⁰ *I. Ahmed Divanı*, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Manzum no:53.

⁷⁷¹ H. Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, c. I, Haz. M.Akkuş-A.Yılmaz, İstanbul, 1990, s.313.

⁷⁷² Mustafa Kara, "Bursa Mevlevîhanesi ve Ahmed Cunûnî Dede Vakfiyesi", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996, s.155.

Sultan I. Ahmed'in Mevlânâ'ya muhabbeti, Mevlevîlerin nezdinde önemli bir yer tutmaktadır.⁷⁷³ Nitekim Ahmed Remzi el-Mevlevî 1333/1915 tarihinde, Konya'da Mevlânâ dergâhında yazmış olduğu şiirinde, I. Ahmed hakkında şu satırlar geçmektedir:

Gelüp Büstan Efendi, İbnü Ferruh,

Denildi hayr-ı makdem, Şeyh Ferruh,

O Sultan Ahmed-i Evvel kema-kan

*Makam-ı Pir'e çesban didi Büstan.*⁷⁷⁴

Sultan I. Ahmed zamanında, Kahire'de Mevlevîhâne yakınlarında dükkanlar inşa ettirilerek, vâridatı dergâha vakfedildi. Kahire'de bu hizmetleri yerine getiren Kulkıran Mehmed Paşa, İstanbul'a döndüğünde taltif edilerek Hânedân'a damad edinildi.⁷⁷⁵

5.1.3. Şeyh Cünûnî Ahmed Dede

Şeyh Cünûnî Ahmed Dede, Larende'de bir mevlevînin oğlu olarak dünyaya gelmiş, tahsilini burada tamamladıktan sonra Konya'ya gitmiştir. Konya'da medrese tahsiline devam ettiği sırada Mevlevîliğe meyletmiş ve Mevlevî tarikatına fiilen girmiştir. Merkez dergâhta çilesini tamamladıktan sonra Bağdat Mevlevîhânesine gönderilmiş, uzun süre Bağdat Mevlevîhânesinde *Mesnevî* okuttuktan sonra Konya'ya dönmüştür. O sırada Konya'da Çelebilik makamında bulunan Ebubekir Efendi, Cünûnî Dede'den, Bursa'ya giderek bir tekke açmasını rica etmiş, önce yaşlılığını öne sürerek gitmek istememiş, ancak Ebubekir Çelebi, "*Burc-ı Evliyâ olarak bilinen bir yerde Mevlevîhanenin olmaması calib-i dikkat değil midür?*" diye sitem edince, Cünûnî Dede Bursa'ya giderek, yukarıda da ifade edildiği gibi, Sultan I. Ahmed'in himmetiyle, burada güzel bir tekke inşâsına muvaffak olmuştur. 1026/1617 tarihinde yapılan bu tekke için şâir Hayalî Bey şu tarihi düşmüştür:

⁷⁷³ Bkz: BOA, Ali Emiri, I.Ahmed, no:385.

⁷⁷⁴ Hüseyin Vassaf, s.326.

⁷⁷⁵ Z. N. Aksun, c. II, s.25.

Mevlevîhaneyi Cünûnî Dede

Eyledi hu diye diye ihya (h.1026).

Cünûnî Dede yeni yaptırdığı tekkesinde altı yıl postnişinlik yapıp *Mesnevî* derslerini verdikten sonra, 1030/1620'da vefât etmiş ve aynı yerde defnedimiştir.⁷⁷⁶

Çok geniş bir alan üzerine kurulan ve zaman içinde vakıflarla hizmet alanlarını genişleten Bursa Mevlevîhânesinden bugün bir eser kalmamıştır. Bugün su deposu olarak kullanılan bu sahanın bir köşesinde Cünûnî Dede'nin kabri bulunmaktadır. Dergâhın Cünûnî Dede'den sonraki postnişinleri şunlardır: Zihnî Salih Dede, Mehmed Sadık Dede, Atâullah Dede, Ahmed Dede, Salih Dede, Mehmed Dede, Nizâmeddin Dede, Sabri Dede ve 1930 yılında vefât eden Şemseddin Dede.⁷⁷⁷

5.2. IV. MURAD DÖNEMİNDE MEVLEVÎLİK

5.2.1. IV. Murad ve Tuğanî Ahmed Dede

Tuğanî Ahmed Dede, Aksaray'da, evi fakir ve kimsesiz seyyahların misâfirhânesi durumunda olan zengin biri idi. Hakîkatleri aramak ve öğrenmek hususundaki gayretleri sonunda bir gün Mevlânâ Hâzretlerinin türbesini ziyârete giderek, Konya Şeyhi olan Çelebi Efendi'nin sohbet meclisinde çok büyük bir mânevî zevke erince, mâl ve mülkünden, çoluk çocuğundan elini eteğini çeker. Çelebi Efendi'nin eline sarılıp ikrar⁷⁷⁸ verdikten sonra Doğanî veya Tuğanî (çoşan) Dede diye şöhret bulmuştur. Mevlevîlerce "*Allah yolunun girişi Mevlânâ mutfağdır*" inancı gereğince Ahmet Dede, Mevlânâ dergâhında hizmete başlamıştır. Burada çilesini bitirdikten sonra 1010/1600 tarihinde şeyhlik sarık ve kıyâfetiyle Yenikapı Mevlevîhânesine tâyin edilmiştir.

Tuğanî Dede, kısa zamanda herkesin hürmet ve sevgisini kazanmış, bütün Enderun halkı eline sarılarak Mevlevî takkesi giymişlerdir. Mevlevî tarikatına karşı cephe almış olan Kadızâde Mehmed Efendi Konya'da iken, Pâdişah IV.

⁷⁷⁶ Bkz. Esrâr Dede, s.57-63; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, İstanbul Matbaa-i Amire 1333, s.52-53; Faik Reşâd, *Eslâf*, c. I, İstanbul Âlim Matbaası, 1311, s.150-153; Mustafa Kara, "Cünûnî Ahmed Dede", *DİA.*, c. VIII, s.130; Mustafa Kara, "Bursa Mevlevîhanesi ve Ahmed Cünûnî Dede Vakfıyesi", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996, s.155-165.

⁷⁷⁷ Mustafa Kara, *ag.mad.* c. VIII, s.130.

⁷⁷⁸ İkrar vermek: Tarikata girerken şeyhe teslim olmak, inanmak, güvenmek. Mevlevîlikte, dervişliğe söz verme ve hizmete girme. İkrar ancak yetkili bir zata verilir. Buna 'soyunmak' da denir. (Mehmed Ziyâ, s.113.)

Murad'ı⁷⁷⁹ teşvik ederek, kabri açtırıp Mevlânâ'nın cesedini çıkartmak istemişse de bunda muvaffak olamamıştır. Kadızâde yaptığı bu hatası üzerine pişmanlığı dolayısıyla kendisine asabî bir hal gelmiş, bunun üzerine İstanbul'a götürülmüştür. Tuğanî Dede'ye gidip kendisine nefes ettirmek istemişse de, Şeyh Tuğanî bunu reddederek yanına kabul etmemiştir.⁷⁸⁰

Yenikapı Mevlevîhânesi postnişini Tuğanî Ahmed Dede ile IV. Murad arasındaki yakınlık, Sultan'ın Mevlevîliğe olan ilgisini arttırmış ve bu durum Dede'nin, Pâdişah'ın (saltanatı:1032-1049/1623-1640) hürmet ve sevgisini kazanmasına vesile olmuştur.⁷⁸¹

IV. Murad'ın Ahmed Dede'ye olan ilgisini çekemeyen vaiz Küçük Kadızâde Mehmed Efendi, Pâdişah'ı Şeyh'in aleyhine çevirmek için çok çalışmış ise de, gönül halinden anlayan IV. Murad "*Onun gönül semâsı mübârektir. Sağlam yürüyüşü, gönüle hoş gelen konuşmak halindeki düzgünlüğünün âdil şahitleridir*" diyerek dedikoduların kapısını kapatmıştır. Tuğanî (Doğanî) Ahmed Dede'nin ifâde ve fikirlerinin tasvir gücü, ârif ve âlim tavrı herkesi hayran ettiği gibi, Pâdişah IV. Murad'ı da pek ziyâde kendisine bağlamıştı. Pâdişah, birçok zamanlar Şeyhi saraya davet eder, Âyin-i Cem'leri⁷⁸² tertip ettirir ve *Mesnevî-i Şerif* okunduktan sonra huzurunda semâ' ettirirdi.⁷⁸³

Yenikapı Mevlevîhânesine erzak yardımı ve bağışlarda bulunan IV. Murad,⁷⁸⁴ Mevlevîhâne postnişini Ahmed Dede'ye de hediye ve diğer ihsanlarda bulunurdu. Fakat Şeyh, bunlardan hiç birine el sürmez, hatta giydirilen samur kürkleri bile evvela terbiye icâbı kabul eder, sonra "*bu gibi elbiseleri giymek bize yakışmaz, satmak lazım ise de pâdişahların hediyelerini satmak terbiyeye yakışmaz*"

⁷⁷⁹ Bkz. Peçevî İbrahim Efendi, c. II, Haz. Bekir Sıdkı Baykal, s. 373-454; Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmanî*, Haz. Ömer Karayumak, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ty., s. 23-37; Z. N. Aksun, c. II, s. 92-162; Y. Öztuna, c. I, s. 334-349; M. İlgürel, c. X, s. 450-487.

⁷⁸⁰ M. Ziya, s. 114.

⁷⁸¹ H. Dizdarzâde, s. 265.

⁷⁸² Âyin-i Cem, Mevlevîhânelerde yapılan özel bir semâ âyini.

⁷⁸³ M. Ziya, s. 114-115; H. Dizdarzâde, s.265.

⁷⁸⁴ M. Ziya, s. 90; Baha Tanman, "Yenikapı Mevlevîhanesi", *IX. Vâkıf Haftası Kitabı*, İstanbul, 1992, s.94.

diyerek onları Sultan'ın elbiseçibaşısına verirdi. Kendisine para ihsan edildiği zaman da onun tamamını fakirlere dağıtırdı.⁷⁸⁵

Sultan IV. Murad, iltifâtını belirtmek üzere Tuğânî Ahmed Dede'yi sarayın güzel kızlarından biri ile evlendirmek istemiş, fakat Şeyh "*Biz henüz rücûl mertebesine ulaşamadık, bizim için evlenmek nasıl olur?*" diyerek özür beyân etmiştir. Aradan bir müddet geçtikten sonra, Mevlevîliğe sevgisi ve bağlılığı bulunan Hacı Mehmed isimdeki bir tüccar, Mevlevîhâne civârında bir ev alıp şeyhe komşu olmuştur. Bu tüccar, Şeyhin irfan ve kemâline hayran olmuş ve kızını onunla evlendirmiştir. Bu izdivaçtan Dede'nin birkaç kızı olmuşsa da, hepsi küçük yaşta iken vefât etmiştir. Zevcesi ise 'fakirler anası' diye isim yapmış, çok iyi dindar bir kadındı.

Tuğânî Ahmed Dede, çok kıymetli bir Mevlevî şeyhi olduğu için, onun eline sarılan yakınları, dervişleri ve hatta devlet büyükleri, Pâdişah tarafından da hediye ve ihsanlarla memnun edilirdi. Dede, dergâhın zorunlu ihtiyaç ve masraflarından arta kalan parayı cebine atmaz, bu tekkeye gelir getirecek şeyler alınarak vâridatı arttırılırdı.⁷⁸⁶

Tuğânî Dede, İstanbul ve çevresinde, duasının Allah katında kabul edilişi ile öylesine şöhret yapmıştı ki, halkın yüzlercesi kendisine bağlanıp Mevlevî takkesi giymişlerdi. Hatta yeni doğan çocukları huzuruna getirip uğur ve hayır olsun diye Mevlevî sikkesi giydirelirmiş. Şehrin bu halini zamanın irfan sahibi bir şâiri şu kıta ile belirtmiştir:

Stanbulun dahi taze doğani

Olup perverde-i Pir-i Doğanî

Edip pervanesi bebek dil-ü cân

Olur makş-ü nigâri Ten-i Loğâî.

Yenikapı Mevlevîhanesinde otuz sene şeyhlik postunda oturan Tuğânî (Doğanî diye de bilinmiştir.) Ahmed Dede, irfan ve edep yolunun tertemiz suyuna hasret duyanlara *Mesnevî* okuttuğu ve tarikat edep ve usûllerini öğrettiği bir sırada,

⁷⁸⁵ M. Ziya, s.116; Bkz. Sâkıb Dede, cüz II, s.71-75.

⁷⁸⁶ Sâkıb Dede, cüz I, s.165-166; Esrâr Dede, s.189-190; M. Ziya, s.116.

1040/1630 senesinde vefât etmiştir. Mevlevîhâne haziresinde, Kemâl Ahmed Dede'nin sağ tarafında yatmaktadır.⁷⁸⁷

5.2.2. Kâdızâdelilerin Mevlevî Adâbına Karşı Çıkması

IV. Murad devrinde Halvetîler⁷⁸⁸ ve Mevlevîleri "tahta tepenler, düdük çalanlar" diyerek tezyif eden ve bilmediği bu mevzûların lüzumsuzluğunu söyleyen, Birgivi⁷⁸⁹ Mehmed Efendi'nin "*Tarîkat-ı Muhammediye*" adlı eserini kendine dayanak yapan Balıkesirli Doğanlızâde Kadı Mustafa Efendi'nin oğlu vaiz Küçük Kadızâde Mehmed Efendi'ye karşı, Sivasî Abdülmecid Efendi⁷⁹⁰ ve Galata Mevlevîhânesi postnişini Ankaravî Rüsûhî İsmail Dede, evliyâyı inkâr edip, tarîkat aleyhinde bulunanların mülhîd ve zındık olduklarını ileri sürerlerdi.⁷⁹¹

Küçük Kadızâde Mehmed Efendi, 1039/1630 tarihinde Sultan IV. Murad'a,

Hab-ı gafletten uyan ey âl-i Osman bilmiş ol,

*Aç gözün elden gider taht-ı Süleyman bilmiş ol.*⁷⁹²

beytiyle başlayan bir şiiri takdim ederek, İstanbul halkının zevke ve sefâya daldığını, fakat taşrada ahdan ve feryaddan başka bir şey duyulmadığını söyleyerek olumsuzluklara karşı uyarma cesâretini göstermiştir.⁷⁹³

İstanbul'da Sultan Selim Camiinde vaaz eden Kadızâde Mehmed, hatipliği, tok sözlülüğü ve cesâretiyle herkesin dikkatini çekmekteydi. Yıldızı parlayan Hoca, Ayasofya vaizliğine tâyin edildi. Kadızâde'ye uyanlar, onun fikirlerini benimseyenler "Kadızâdeliler" diye anılmaya başlandılar.

⁷⁸⁷ Ayvansarayî Hafız Hüseyin, c. I, s. 83; M. Ziya, s. 118.

⁷⁸⁸ Halvetîlik, Şeyh Sirâceddin Ömer b. Ekmelüddin el- Lahcî el-Halvetî (öl. 800/1397) tarafından kurulmuş bir tarîkattir. Anadolu'da XV. yüzyılda hızla yayılan Halvetîliğin buradaki temsilcileri, Dede Ömer-i Ruşenî, Habib-i Karamanî (öl. 902/1496) ve Muammed-i Erzincanî (öl. 878/1474)'dir. (Bkz. O. Türer, s. 183-186; S. Eraydın, s. 236-240.)

⁷⁸⁹ Birgivi hakkında bilgi için bkz. Emrullah Yüksel, "Birgivi", *DİA*, c. VI, İstanbul, 1992, s. 191-194.

⁷⁹⁰ Hammer, *Devlet-i Osmanîye Tarihi*, c. IX, Müt. Muhammed Ata, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, 1335, s.167; Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, İstanbul, 1341, s.172; Ebü'l Faruk, *Tarih-i Osmanîye*, c.VII, s.56-57.

⁷⁹¹ Şeyhi Mehmed Efendi, *Şakâik-i Numâniye ve Zeyilleri*, c. III, s.59-60; M.Cavid Baysun, "Murad IV", *İ.A.*, c. VIII, s.642; Ayrıca bkz. Ahmed Rasim, *Osmanlı Tarihi*, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul, 1968, s.89-92; Orhan Şaik Gökçay, *Kâtip Çelebi*, Ankara 1982, s.116,271.

⁷⁹² Şiirin tamamı için bk. Ali Emiri, *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, yıl 2, sayı 14, s. 276-282.

⁷⁹³ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.159; Suraya Faroqhi, s.74.

XVII. yüzyıl ortalarına doğru Kadızâdeliler veya Fakılar (Medrese talebeleri) denilen bu mütaassıp zümrenin hücumuna maruz kalan Halvetî, Kadirî ve Mevlevî tekkelerinde serbest âyin icrâsı tehlikeli duruma girmiş ve Ehl-i Tarîk ile Kadızâdeliler arasındaki nefret duyguları İstanbul halkını ikiye ayırmış, saraydaki baltacılar ve diğer bazı saray adamları tarafından himâye gören Fakılar, hükümetin aczinden de istifâde ile, kendileriyle muhâkeme ve mantık üzerine konuşmak isteyen şeyhleri, tekkeleri basmak ve öldürmek ile tehdit etmişlerdir.⁷⁹⁴

Kadızâdeliler, riyâziyeyle ve aklî ilimlerle uğraşmayı câiz görmüyorlar, Hz. Hızır'ın hayatta olmadığını söylüyorlar, tegannî ile Kur'an ve ezan okunmasını da câiz görmüyorlardı. Onlara göre, hutbe okunurken salavat getirmek, sahabeler için "Allah razı olsun" demek bid'attı. Tekkelerde sesli zikir ve semâ' etmek, kabirleri ziyâret etmek, nâfile namazları cemaâtle kılmak, Yezid'e lânet etmek Kadızâdelilerin kabul etmedikleri şeylerdi. Kadızâdelilerin "*El-etek öpmek, ta'zim için eğilmek, tabasbus etmek*" fiillerine karşı çıkmaları beğenilen tek tarafları olmalıdır.⁷⁹⁵

İfâde edildiğine göre, Kadızâde Mehmed Efendi, sırf Sultan IV. Murad'a hoş görünmek için tütünün men'i hakkında şu fetvâyı vermiştir: "*Vakia tütünün hürmeti Şeriât-ı Muhammediyece kat'a es-sübut değildir. Lakin ulu'l emrin men'ine uğradığı için tütün içenler Sultan-ı zamane muhâlefet etmiş olurlar. Sultan'a muhâlefet ise isyân demektir. Asinin katli vacibdir.*"⁷⁹⁶ Sultan IV. Murad döneminde, Göriceci Koçî Bey de "*Koçî Bey Risâlesi*" ile Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu problemlerin ve problemlerden kurtulmanın yollarını bir rapor halinde Pâdişah'a sunmuştur. Ancak IV. Murad, Koçî Bey'den ziyâde Kadızâde'nin etkisi altında bulunduğu için, rapor değerlendirilememiştir.⁷⁹⁷

Kadızâdeliler, hâsım oldukları tarîkat ehlinin devrân ve semâ'larını raks olarak değerlendirip, raksın da haram oluşunu söyleyerek, Müslümanların bunları men' etmelerini vaazlarında telkin ettiklerinden, cahil halkın ekserisi bunların sözlerine uyararak, Halvetîyye'nin, Mevlevîyye'nin ve sâir tarîkat erbâbının düşmanı

⁷⁹⁴ Ebü'l Faruk, c. VII, s.63; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/I, s.354.

⁷⁹⁵ Ebü'l Faruk, c. VII, s.58-59; H. Dizdarzâde, s. 160-162.

⁷⁹⁶ Ebü'l Faruk, c. VII, s. 61.

⁷⁹⁷ Göriceci Koçî Bey, *Koçî Bey Risâlesi*, Haz. Yılmaz Kurt, Ecdâd Yayınları, Ankara, 1994, s. 3.

olmuşlardı. Bu tarikat ehlini tekfirden başka, tekkelerine gidenlerin bile küfürlerine hükmedecek kadar ileri gitmişlerdir. Bu yüzden tarikat erbâbı sinerek, bu mütecâvizlere karşı hükümeti ele almış olan ağaların da bu şüursuz kalabalığa uymaları üzerine, Devrânî⁷⁹⁸ ve Mevlevî tekkeleri âyin yapamaz olmuşlardı.⁷⁹⁹ IV. Murad, Kadızâdeliler ve tarikatçıların münâkaşalarına müdâhele etmeyip, siyâsetine alet olan Kadızâde'yi tutmakla beraber, karşıtı olan Halvetî Şeyhi Abdülmecid Sivasî Efendi'ye de lazım gelen ilgiyi göstermiştir.⁸⁰⁰

5.2.3. Abdülmecid Sivasî

Abdülmecid Sivasî,⁸⁰¹ o tarihlerde Sivas'a bağlı bir kaza olan Zile'de 971/1563 yılında doğmuş, 1049/1639'da İstanbul'da vefât etmiştir. Halvetî şeyhlerinden olan amcası Şemseddin Sivasî'nin yanında tarikat terbiyesi alarak ondan hîlafet almış, Sultan III. Mehmed'in dâveti üzerine İstanbul'a gelip vaaz ve irşâdla meşgul olmuştur.⁸⁰²

Sultan Ahmed Camiinin temel atma merâsiminde dua eden ve mâbedin ibâdete açılması sırasında burada ilk cuma vaazı veren Abdülmecid Sivasî'dir. Sivasî, Sultan I. Ahmed'e sunduğu manzûm şikâyetnâmede, memleket idâresinin bozulduğunu acı bir dille anlatmış, çare olarak da âdaletli davranmayı ve meşverette bulunmayı tavsiye etmiştir. Abdülmecid Sivasî, Sultan IV. Murad zamanında, Osmanlı tarihindeki meşhûr tekke-medrese kavgaları sırasında, Kadızâde Mehmed Efendi'ye karşı tekkeleri savunmuştur. Basılmış bir çok eseri içinde *Mesnevî*'nin Şerhi de bulunmaktadır.⁸⁰³

⁷⁹⁸ Devran, Kadirîlerin oturarak, ayakta ve dönerek yaptıkları zikre denir. (Bkz. O. Türer, s.123.)

⁷⁹⁹ Geniş bilgi için bkz. İ.H.Uzunçarşılı, c. III/I, s.358-359,354-356.

⁸⁰⁰ Ebû'l Faruk, c. VII, s.57; İ.H.Uzunçarşılı, c. III/I, s.358; Ayrıca Bkz. Hüseyin Akkaya, "XVII. Yüzyıl Osmanlı Devletinde Görülen Fikir Hareketlerinden Kadızâdeliler-Sivasîler Tartışması", *Osmanlı*, c. VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.170-177.

⁸⁰¹ Geniş bilgi için bkz. Cengiz Gündoğdu, Mevlânâ Mesnevîsinde "Mânâ Dili", Mesnevînin Türkçe Şerh Geleneği ve Bu Bağlamda Halvetî Şeyhi Abdülmecid-i Sivasî'nin Mesnevî Üzerindeki Çalışmaları, *Tasavvuf Dergisi*, Mevlânâ Özel Sayısı, sayı 14, Ankara, 2005, s. 121-148.

⁸⁰² Şeyhi Mehmed Efendi, s.62-63.

⁸⁰³ Peçevî İbrahim Efendi, c. II, Haz. Bekir Sıdkı Baykal, s. 334-335; Mehmet Demirci, "Abdülmecid Sivasî", *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, İstanbul, 1987, s.14.

5.2.4. IV. Murad ve Ebubekir Çelebi'nin Sürgünü

Sultan IV. Murad, 1044/1635 tarihinde Revan Seferine çıktığı zaman Konya'ya vardığında, burada Selçuklu hükümdarı İzzeddin Keykâvus'un inşa ettirmiş bulunduğu Alâeddin Tepesi üzerindeki iç kaleyi ziyâret için, yalnız başına at sürdü. Buranın ihtiyar muhâfızı olan bir yeniçeri kendisini tanımadığı için, atla girilmemesini ihtar etti ve “*Bre Ağâ! Atdan in, piyâde yürü. Burası Pâdişah kal'asıdır atla çıkılmaz.*” dedi. Sultan, askerin bu arzusuna uydu; kendisine iltifâtlarda bulundu. Bu hâdise, yaşlı yeniçeride ve Osmanlı askerinde kökleşmiş olan devlet şuurunu gösterdiği gibi, Sultan Murad'ın da bu telakkiye verdiği kıymeti anlatmaktadır. Bundan sonra Sultan Murad, Mevlânâ Dergâhını ziyâret eder ve şerefine icrâ edilen âyîn-i şerife iştirak eder. Dergâha yeni vâridatlar tahsis eden Sultan IV. Murad, buradan Erzurum'a doğru yola çıkar.⁸⁰⁴

Sultan IV. Murad 1047/1638 tarihinde, Bağdat seferine çıkarken yine Konya'ya uğrayarak, Mevlânâ Dergâhını ziyâret etmiş, ancak Konya halkı Ebubekir Çelebi'yi Pâdişah'a şikâyet etmiştir. Bundan sonraki gelişmeler, gerek Osmanlı Tarihi kaynaklarında, gerekse Mevlevîlik Tarihi kaynaklarında uzun uzadıya anlatılmıştır. Ancak anlatılanlar birbirini tutmamakta, Osmanlı Tarihçileri gelişmelerden dolayı Sultan Murad'ı haklı gösterirken, Mevlevî kaynakları da Ebubekir Çelebi'yi mâsum göstermektedirler.

Bostan Çelebi'nin vefâtı üzerine yerine kardeşi Ebubekir Çelebi (öl.1093/1683) Konya Dergâhına Postnişin olmuştur. Sâkıb Dede'nin *Sefine*'sine ve Esrâr Dede'ye göre, Kadızâdelilere kapılan IV. Murad, onlar gibi tasavvuf ve sufilere düşmandır. Gerçekte IV. Murad, bazen zulme varacak kadar sertti. Fakat haklı söze gücenmez ve ilim adamlarının haklı mütalaâlarından memnun olurdu. Bu hususta çok misaller gösterilebilir. Meselâ ehl-i tarîkatın aleyhinde olan Kadızâde Mehmed Efendi'nin kısmen tesiri altında kalmasına rağmen, bunun rakipleri durumunda bulunan Sultan Ahmed Camii Vâizi Abdülmecid Sivasî ve Galata Mevlevîhânesi postnişini Rüsûhî İsmail Dede'yi hürmetle dinlerdi.⁸⁰⁵

⁸⁰⁴ Z. N. Aksun, c. II, s. 144-145.

⁸⁰⁵ Ahmed Akgündüz, *Tabular Yıkılıyor* c. I, İstanbul, 1996, s. 65.

Sâkıb Dede'ye göre, Sultan IV. Murad Bağdat seferine giderken Konya'da Mevlânâ'nın türbesine çizmesiyle girmek istemiş, fakat türbedâr mânî olmuş. Kuvveti dillere destan olan Pâdişah, öpmek bahânesiyle türbedârın elini tutmuş, sıkıp kemiklerini kırmak istemiş. Fakat bunu anlayan türbedâr, Pâdişah'ın elini sıkarak aman dedirtmiştir. IV. Murad, tesbihini Mevlânâ'nın mezarına, sandukanın bir çatlağından atmış ve Ebubekir Çelebi'ye mezarın kapısını açtırmak istemiş, Çelebi bunu yapmayınca, IV. Murad kızıp onu İstanbul'a sürgün etmiştir. Tesbihi almak için, Çelebi ailesinden küçük bir çocuğu içeri sokmuşlar, fakat çocuk, dili tutulmuş olarak dışarı çıkmıştır.⁸⁰⁶

Sâkıb Dede'nin *Sefine*'sinde ve Esrâr Dede'nin *Tezkîre*'sinde verilen bu bilgiler Abdülbaki Gölpınarlı tarafından gerçeğe uygun görülmemekte ve bu eserlerde olaya efsânevî bir görünüm verildiğini ifâde etmektedir.⁸⁰⁷ Ayrıca İbrahim Hakkı Konyalı da Sâkıb Dede'nin *Sefine*'sinde geçen IV. Murad ve Ebubekir Çelebi ile ilgili bilgilere itibâr edilmemesi gerektiğini söylemektedir.⁸⁰⁸

Ebubekir Çelebi'nin İstanbul'a sürgün edilmesinin sebepleri, başka kaynaklarda değişik bir şekilde zikredilmektedir. Bunlardan Peçevî İbrahim Efendi'ye göre; Bağdad seferi sırasında Konya'ya uğrayan IV. Murad, Mevlânâ Celâleddin soyundan, Konya Dergâhında postnişin bulunan Bekir Çelebi'nin çok aç gözlü olduğunu ve fukaraya az yemek verdiğini öğrenince, yine aynı aileden Afyonkarahisar'da postnişin bulunan Ârif Çelebi'yi onun yerine getirdi ve Bekir Çelebi'yi İstanbul'a gönderdi.⁸⁰⁹

Nâima tarihinde, Ebubekir Çelebi'nin sürgün olayı daha geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Buna göre, İran seferinde yararlılığı görülen Magrav Bey adında bir Gürcü, Karaman'a Beylerbeyi tâyin edilmiştir. Bu adam kızların saçlarını tıraş ettirip oğlan gibi atlara bindirir ve şehirde gezdirirmiş. Yaptığı zulüm, haddini aşmıştı. Astığı astık kestiği kestik idi. Nihayet Konyalı Seyyid İbrahim Akkaş Emiroğlu, Konyalıları peşine takarak silaha sarılmıştır. Gürcülerin çadırlarını yıkıp

⁸⁰⁶ Sâkıb Dede, s. 166-168; Mustafa Nâima, *Tarih-i Nâima*, c. III, İstanbul Matbaa-i Amire, s.338-339; Esrâr Dede, s.190-191.

⁸⁰⁷ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.158.

⁸⁰⁸ İ. Hakkı Konyalı, s. 655-656.

⁸⁰⁹ İbrahim Peçevî, *Tarih-i Peçevî*, c. I, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1283, s. 444; Hammer, c. XI, s. 241-242; Z. Nur Aksun, c. II, s. 153.

Beylerbeyini Konya kalesine hapsetmişlerdir. Bir fırsatını bulup kaçan Magrav, Halep'te yakalanarak öldürülmüştür. (1039/1630).⁸¹⁰ Bu olayın yaşandığı yıl Ebubekir Çelebi, Çelebilik makamına çıkmış, bu ve bunu müteâkip vak'alarda Çelebi'nin hiç sesi çıkmamış, zulme mânî olmaya çalışmamıştır. Halbuki Çelebi'nin Konya'da büyük nüfuzu vardır. Hakimler, kadılar bile ona danışmadan iş görmezler. Çelebi'nin bu nüfuzu ve tavrı, Pâdişah'a tehlikeli bir gelişme olarak bildirilmiştir.

Pâdişah IV. Murad, 1048/1638'de Bağdad seferine giderken Konya'ya uğrar ve Meram bağlarına gider. Pâdişah'ın gelişi dolayısıyla, Çelebi bir kaç at takdim eder. Yanındaki devlet adamlarına da değişik hediyeler sunar. IV. Murad ihsanı ihsanla karşılar, samur kürkler, altınlar verir. Mevlânâ dergâhının masraflarına karşılık olarak da, civardaki Hıristiyanların vergilerini Çelebilik makamına bağlar ve hanikâhın matbahına her sene suğla gelirinden 1000 kuruş verilmesini suğla voyvodasına emreder.⁸¹¹

Konya halkı, Ebubekir Çelebi'ye, Pâdişah'ın vergilerini hafifletmek için ricada bulunmasını arzu etmişlerdi. Buna karşılık da kendisine bir kaç yük akçe vaad etmişlerdi. Çelebi, Pâdişah'ın ihsanlarını görünce, Konyalıların ricasını unuttur. Artık Çelebi, Pâdişah'tan aldığı fermanla yük yük akçe toplar ve gittikçe zengin olur. Pâdişah'a, Çelebi'nin suiistimalle zengin olduğu bildirilir. IV. Murad, Bağdad seferi dönüşünde derhal evinin aranmasını emreder. Gerçekten de bol miktarda para bulunur. Pâdişah Çelebi'nin asılmasını emrediyorsa da Şeyhülislâm Şâir Yahya'nın şefâatıyla ölümden kurtulur ve İstanbul'a sürülür.⁸¹²

Mâlları müsâdere edilen Ebubekir Çelebi'yi sevmeyenler, onun mâlı daha fazladır deyip Pâdişah'a şikâyet etmişler. IV. Murad Şeyhin karısı Şirzad Hâtun'u huzuruna çağırıp sormuş. Kadın "*Revan seferine giderken Saadetli Hünkârımın verdiği kürkler kaldı, ferman buyururlarsa onları da vereyim*" demiş, Pâdişah da buna inanarak daha fazla direktmemiştir.⁸¹³

⁸¹⁰ Naima, c. III, s. 4-5; A.Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.163.

⁸¹¹ İ.H.Uzunçarşılı, c. III/I, s. 196; İ. Hakkı Konyalı, s. 651.

⁸¹² Nâima, c. III, s. 339; Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, c. II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 415; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 163; İ. Hakkı Konyalı, s. 652.

⁸¹³ Nâima, c. III, s. 340; Ebü'l Faruk, c. V, s. 364; Hammer, c. IX, s. 242; Şeyhi Mehmed Efendi, c. III, s.61.

Ahmed Vefik Paşa'nın *Fezleke-i Tarih-i Osmanî* adlı eserinde Ebubekir Çelebi olayından şöyle bahsedilmektedir: "*Konya'da Çelebi Şeyh Bekir'in aşırı nüfûza kesb edip bütün Karaman eyaletinin mesalihine karışması ve türlü zülm işlemesi dahi cezaya müstahak görülüp onu da bazargâhda i'dam kıldı.*"⁸¹⁴ Ancak Ebubekir Çelebi'nin idam edilmesi hâdisesine diğer kaynaklarda rastlanmamakta, hemen bütün kaynaklar Çelebi'nin İstanbul'a sürgün edildiğini ifâde etmektedirler.⁸¹⁵

İstanbul'a gelen Ebubekir Çelebi, Vezir Bayram Paşa'nın sarayına yerleşmiş, ömrünün sonuna kadar orada kalmış ve ölürken Yenikapı Mevlevîhânesine gömülmüştür.⁸¹⁶

Solakzâde'ye göre de, IV. Murad hem Revan seferine çıkarken, hem de Bağdad seferine çıkarken Konya'ya uğramış, burada Mevlânâ Hâzretlerinin dergâhını ve Şems-i Tebrizî'nin ve sâir evliyânın makamlarını ziyâret ederek, sadakalar verip kurbanlar keserek fukarayı doyurmuştur.⁸¹⁷ Ayrıca şerefine Mevlânâ dergâhında icrâ edilen âyin-i şerife de iştirak etmiştir.⁸¹⁸ IV. Murad'ın 1046/1636 yılında Karahisar-ı Sahib(Afyon)'deki Divâne Mehmed Efendi tekkesi fukarasına taâmiye verdiğiinden de, Pâdişahın Mevlevîlere art niyetle bakmadığı sonucunu çıkarabiliriz.⁸¹⁹

Görüldüğü gibi Sâkıb Dede ve Esrâr Dede gibi Mevlevî yazarlar, Ebubekir Çelebi'yi suçlu görmemekte ve IV. Murad'ın gazabına uğradığını belirtmektedirler. Buna karşılık Osmanlı Tarih kaynakları, Ebubekir Çelebi'yi hatalı görmekte ve onun sürgünü hakkettiğini ifâde etmektedirler. Gölpınarlı da bu meselede Osmanlı Tarih kaynakları gibi düşünmekte ve Sâkıb Dede ve Esrâr Dede gibi Mevlevî kaynakların taraflı düşündüklerini belirtmektedir. Bu meselede kesin bir karara varabilmek kolay olmamakla beraber, Osmanlı Tarih yazarlarının yazdıklarının gerçeğe daha yakın olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Pâdişah IV. Murad'ın, kadızâdelilerin tesiri altında

⁸¹⁴ Ahmed Vefik Paşa, *Fezleke-i Tarih-i Osmanî*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1293, s. 167.

⁸¹⁵ Yaşar Yücel-Ali Sevim, c. III, s. 81.

⁸¹⁶ Nâima, c. III, s. 340; Ebü'l Faruk, c. V, s. 364; Bkz. Hülya Küçük, "Osmanlılarda Tarikatlerin Foksiyonları", *Türkiye Günlüğü*, sayı 45, Mart-Nisan 1997, s. 84-85.

⁸¹⁷ Solakzâde, s. 755; Yaşar Yücel-Ali Sevim, c. III, s. 78.

⁸¹⁸ Z. N. Aksun, c. II, s. 145.

⁸¹⁹ BOA, Ali Emiri, IV.Murad, no:605.

kalmış olabileceği ihtimali de düşünülebilir. Buna karşılık, Mevlevî kaynaklarının verdiği bilgileri de tam anlamıyla doğru olarak değerlendirmek zor görünmektedir. Zirâ vakıf meselesinden dolayı dönemin çelebileri maddiyata oldukça değer verir bir duruma düşmüşlerdir. Netice olarak, IV. Murad'ın sert mizacı olayda etkili olabileceği gibi, Ebubekir Çelebi'nin maddiyata düşkünlüğünün ve halkın güvenini kaybedişinin de bu olaya sebep olabileceği kuvvetle muhtemeldir.

5.2.5. Bazı Tarikat Şeyhlerinin Öldürülmesi

Doğrudan doğruya Mevlevîlikle ilgisi olmamakla birlikte, IV. Murad'ın, muhtemelen Kadızâdelilerin tesiriyle ortaya çıkan ve nüfûz kazanan Şeyhlere karşı nasıl davrandığını öğrenmek için, bazı şeyhlerin katliyle sonuçlanan olaylardan bahsetmek gerekir. Öldürülenlerin çoğu maksadını aşan söz ve icrâatlarda bulunan şeyhlerdir. Bunlardan, 1047/1637'de konağı Üsküdar'da olan ve Pâdişah IV. Murad'a uydurma rüyalar anlatan, bilhassa yeniçerilerin aleyhinde bulunup "*Keçe ve üsküf adını rüzgardan kaldırmanız mühim olmuştur. Alem-i gaybdan bu husus için tenbih ve işaret vardır.*" Diyerek gayb aleminden haber verdiğini söyleyen Kayserili Emir Şeyh öldürüldü.⁸²⁰

IV. Murad, 1048/1638'de Bağdad seferine giderken, Ilgın'da Eskişehir Kadısı orduya gelip, Sakarya Şeyhi diye tanınan ve mehdi olduğunu söyleyen Şeyh Ahmed'i şikâyet etmiştir. Şeyh Ahmed, yetmiş-seksen dervişini Eskişehir'e göndermiş, halkı devlet aleyhine ayaklanmaya dâvet etmişti. Pâdişah bu şeyhi tenkil için Anadolu Beylerbeyi Vardar Ali Paşa'yı yolladı. Fakat yedi-sekiz bin dervîşi ile karşı duran Şeyh, orduyu mağlup etti. Nihâyet muhiplerinden Osman Ağa gönderildi ve Şeyhi aldatıp yakaladı. Şeyh Konya'ya getirildi. Pâdişah "*Sen İsa'yım demişsin, gerçek mi?*" diye sorar. Şeyh "*Ümmet-i Muhammed'denim ve İsa'yı bekleyenlerdenim*" dediyse de dinlenmedi ve öldürülmesi emredildi. İşkenceye maruz bırakılmasına rağmen "of" bile demedi ve neticede öldü.⁸²¹

IV. Murad, ayrıca Diyarbakir'de oturan, İran'da, Erzurum, Musul, Van ve Halep'te binlerce mürîdi olan Urmiye Şeyhi Mahmud'u da bazı şikâyetler üzerine

⁸²⁰ Nâima, c. III, s. 331-334; Ebü'l Faruk, c. V, s. 363.

⁸²¹ Hammer, c. IX, s. 241; Nâima, c. III, s. 336-337; Z. N. Aksun, c. II, s. 152-153; Yaşar Yücel-Ali Sevim, c. III, s. 81.

boğdurdu.⁸²² Peçevî İbrahim Efendi, Şeyh Rûmî de denilen bu Şeyhin, atalarından beri kerâmeti ve evliyâlığı görülen bir aziz olduğunu, Revan seferinde bulunduğunu, memleketler hakkında Pâdişah'a bilgi verdiğini ve Kürtler tarafından çok sayıldığını söylemekte, bu öldürülmeyi Pâdişah'ın bir vefâsızlığı olarak ifâde etmektedir. Peçevî, Pâdişah'ın hâtununun, Şeyhin hanımı ile arasının bozulmasının böyle bir olaya sebebiyet verdiğini de yazmaktadır. Peçevî, ayrıca Şeyhin öldürüldüğü günde Padişah'ın felç olduğunu da söylemektedir.⁸²³

5.2.6. Konya Mevlevîleri ve Abaza İsyânı

Siyâsî hayatta çoğu zaman pasif kalan Mevlevîler, XVII. yüzyılda, Konya'da Abaza isyânına taraftar göründüler. Fakat bu da tamamıyla mevzî bir harekettir ve diğer Mevlevîlerde bu hususta hiç bir faâliyet görülmemiştir. II. Osman'ın katillerini cezalandırmak için ortaya çıkan Abaza Mehmed Paşa'yı, Konya'daki Mevlevîlerin bir kısmı ve Çelebi desteklemiştir. Fakat bu münferit hâdise, Abaza'nın mağlup olup affedilerek tekrar Erzurum'a Beylerbeyi olmasından sonra yatışıp gitmiştir.⁸²⁴

Sâkıb Dede'nin *Sefine*'sinde belirtildiğine göre, Hüseyin Çelebi, Abaza Hasan Paşa isyânında⁸²⁵ gidip kendisiyle konuşarak, Konya'ya girmesini temin etmiştir. Abaza'nın öldürülmesinden sonra, Konya'da Mesnevîhan olan zat, bir başka dervişle İstanbul'a gelip "*Çelebi, Abaza'ya arakiyye giydirdi ve himmet etti*" diye şikâyette bulunmuş, iş incelenip yalan söyledikleri meydana çıkınca, ikisini tek iple boğmuşlardır.⁸²⁶ Yine ifâde edildiğine göre, Abaza isyânının artıkalarını temizlemeye memur olan İsmail Paşa, Konya'da sekiz Mevlevî dervişini huzuruna çağırıp, Mevlevîlikle ilgili mârifetlerini göstermelerini istemiş ve onları sınamak için *Mesnevî*'yi getirtmiştir. Bunlardan biri *Mesnevî*'yi okumuş, biri Ney çalmış, ikisi de semâ' etmiştir. Geriye kalan dördü Mevlevî adabından bir şey bilemeyince, Mevlevî kıyâfetine giren sahtekârlar oldukları gerekçesiyle öldürtülmüşlerdir.⁸²⁷

⁸²² İbrahim Peçevî, Tarih-i Peçevî, c. I, Matbaa-î Âmire, 1283, s.461-462; Nâima, c. III, s.385-392; Mehmed Ali Aynî, s.176.

⁸²³ Peçevî İbrahim Efendi, c. II, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara, 1992, s. 430-432.

⁸²⁴ Bkz. Nâima, c. III, s.196-205.

⁸²⁵ Bkz. Yaşar Yücel-Ali Sevim, c. III, s. 153-157.

⁸²⁶ Sâkıb Dede, cüz I, s. 174-175.

⁸²⁷ A. Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.165.

5.2.7. Ahmed Remzi el-Mevlevî'nin IV. Murad Hakkındaki Şiiri

Ahmed Remzi El-Mevlevî (Akyürek), 1289/1872 senesinde Kayseri'de doğdu. Kayseri Mevlevîhânesi şeyhi Süleyman Âtaullah Efendi'nin oğludur. Son devir şâirlerinden olup, Üsküdar Mevlevîhânesinin son şeyhliğinde bulunan Ahmed Remzi, Rüşdiyeyi Kayseri'de bitirdikten sonra, 1892 yılında İstanbul'a gitti ve bir yıl Divân-ı Muhâsebatta çalıştı.⁸²⁸ Bu arada Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Celâleddin Efendi'ye intisâb ederek semâ' çıkarttı.⁸²⁹ Bir yıl sonra Kayseri'ye dönerek Kayseri İdadisinde “*Ahlâk ve Ulûm-u Diniyye*” derslerinin muâllimliğini yaptı. Bir yandan da Medreselerde bazı derslerle birlikte *Mesnevî* okuttu. Halep Mevlevîhânesini teftişe gittiğinde, Şam, Kudüs, Ayıntap, Urfa ve Kilis şehirlerini gezdi.⁸³⁰

Ahmed Remzî El-Mevlevî, daha sonra İstanbul'a dönerek, 1919 yılında Üsküdar Mevlevîhânesine şeyh oldu. 2 Eylül 1925'te tekkelerin kapanması üzerine Üsküdar Selim Ağa Kütüphânesi baş memurluğuna tâyin edildi. 1926'dan 1937'ye kadar Eski Eserler Kütüphânesinde müşâvir olarak çalıştı. 6 Kasım 1944'te Kayseri'de vefât etti. Cenâzesi Seyyid Bürhaneddin türbesine defnedildi.⁸³¹ Bir çok eserleri bulunan müellifin eserlerinden bazıları şunlardır: *Manzum Kavaid-i Farisî, Tuhfetü's-saimin, Ayine-i Seyyid-i Sırdan, Mûnacaat-ı Hazret-i Mevlânâ, Tuhfe-i Remzi*.⁸³²

Ahmed Remzi el Mevlevî, 1333/1915'te Konya'da Mevlânâ dergâhında yazmış olduğu şiirde IV. Murad hakkında şu satırlar geçmektedir:

Murad-ı Rabi' itdi, azm-i Bağdad

İderdi, Kadızâde fikrin ifsâd.

Gelince Konya'ya, orduy-ı Sultan

Ziyaret kasdın itdi Şah-ı Devrân.

⁸²⁸ H. Dizdarzâde, s. 351-352.

⁸²⁹ Semâ Çıkartmak, Mevlevîliğe yeni girenlerin Semâ yapmayı öğrenmesi demektir.

⁸³⁰ Hasibe Mazioğlu, “Akyürek, Ahmed Remzi”, *DİA*, c. II, İstanbul, 1989, s.304.

⁸³¹ Handan Dizdarzâde, İstanbul'da vefat ettiğini ve Edirnekapı'da defnedildiğini yazmaktadır. (Bkz. H. Dizdarzâde, s. 352.)

⁸³² Hasibe Mazioğlu, s. 304-305.

Fakat teklif-i keşf-i merkad-ı Pir,

Ser-a-ser, ehl-i hali itdi dil-gar.

Cesaret itmedi kimse bu emre,

Gazab gösterdi Sultan Şeyh Bekr'e.

Olup icla Stanbul'a nihayet,

*Ana bin elli iki sal-ı rihlet.*⁸³³

Görüldüğü gibi Ahmed Remzi el Mevlevî, Sâkıb Dede'nin *Sefine*'sinde geçen, IV. Murad ve Ebubekir Çelebi hakkındaki bilgileri doğru kabul ederek olayı şiirleştirmiştir.

5.2.8. Mesnevî Şârihi Sarı Abdullah

Osmanlı âlim ve mutasavvıflarından olan Sarı Abdullah, dinî, edebî, tasavvufî ve siyâsî eserleriyle dikkati çekmiştir. Babası Mağrib Şehzâdelerinden Mahmud Bey'dir. İstanbul'da rağbet gören Mahmud Bey, I. Ahmed'in sadrâzamlarından Halil Paşa'nın kardeşi Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın kızı ile evlendi. Bu evlilikten doğan Abdullah Efendi, Halil Paşa'nın himâyesinde büyüdü. Dönemin bir çok âlim ve şeyhlerinden istifâde etti. Celvetîlik tarîkatının kurucusu Aziz Mahmud Hüdâi'den feyz aldı. Ayrıca Melâmî⁸³⁴ şeyhlerinden İdris Muhtefî'ye intisâb etti. Reisülküttaplığa kadar yükselen Sarı Abdullah, daha sonra Hüdâi dergâhında inzivâyâ çekildi. Uzun süre burada te'lifle uğraştıktan sonra, 1047/1637'de Sultan IV. Murad'ın Bağdad seferine iştirâk etti.

Malumdur ki, o dönemlerde bir çok dergâhta olduğu gibi, Hüdâi dergâhında da *Mesnevî* okunmaktaydı. Bu sebeple, bundan etkilenen Abdullah Efendi *Mesnevî*'yi şerh ederek *Mesnevî* şârihleri arasına girdi. Abdullah Efendi'nin *Mesnevî* şerhi, en

⁸³³ H.Vassaf, s.326; Ali Temizel, *Mevlânâ*, Konya, 2009, s.43-44.

⁸³⁴ Tasavvufun kendi bünyesinden doğan ve onu en çok etkileyen düşünce akımlarından biri olan Melâmîlik, miladî X. Yüzyılda ortaya çıkmıştır. Horasan bölgesinde yaşayan meşhur sûfi Hamdun el-Kasâr (öl. 271/884) tarafından sistemleştirilmiştir. O zamanki adı Melâmetîlik idi. Şekil ve maddî unsurlara önem veren tasavvuf anlayışına tepki olarak ortaya çıkan Melâmetîliğin temel anlayışı, dış görünüşe önem vermekle Hakk'a vasıl olmanın mümkün olmadığı şeklindedir. (Bkz. O. Türer, s. 153-155; S. Eraydın, s. 263-269.

çok beğenilen şerhlerdendir. Abdullah Efendi,1072/1661'de İstanbul'da vefât etti.⁸³⁵

5.2.9. Mevlevî Şair Edirneli Neşatî

Edirne'den yetişen fâzilet sahibi ve ârif Mevlevîlerden olan Neşatî'nin asıl adı Ahmed'dir. Ağazâde Mehmed Dede'nin dervişi ve talebesi olarak yedi-sekiz sene belâğat dersini almıştır. Şeyh Mehmed Dede'nin ölümünden sonra, Konya'ya giderek bir müddet orada kalmıştır. 1081/1670 senesinde Edirne'ye Mevlevîhâne şeyhi olarak dönmüş ve 1085/1674 tarihinde burada vefât etmiş ve Edirne Mevlevîhânesinde defnedilmiştir. Bir çok şâirlere üstad olacak kadar, XVII. asrın en büyük şâirlerindendir. Ölümüne, meşhur Divân Şâiri Nâbî, "Neşatî gitti devrânın" şeklinde tarih düşürmüştür.⁸³⁶

5.2.10. Cevrî İbrahim Çelebi

Asıl adı İbrahim olan Cevrî Dede'nin, İstanbul'da 1004-1009/1595-1600 yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir. Gençliğinde iyi bir tahsil gören Cevrî, Galata Mevlevîhânesi şeyhi İsmail Ankaravî'nin sohbetlerine katıldı. Derviş Abdî-i Mevlevî adlı bir hattattan yazı derslerini aldı. Bir çok eser kaleme aldı.⁸³⁷ Bayramî-Melâmî olduğu da söylenmekle beraber, Mevlevî tarikatına olan intisâbı, bir çok araştırmacı tarafından ifâde edilmektedir. Başlıca eserleri *Mesnevî*'den seçilmiş kırk beyitin her birini beşer beyitle şerh ve izâh eden "*Hall-i Tahkikat*" ve "*Cezire-i Mevlevîye*" tercümesi olan "*Aynü'l-Füyûz*"dur. Hem güzel hem süratli yazar, bir günde bin beyit kaleme aldığı olurmuş. Bu münâsebetle müteaddit *Mesnevî-i Şerif* ile Sarı Abdullah Efendi'nin eserlerinden bir çok kitap ve risâle kaleme almıştır. Yazdığı *Mesnevî-i Şeriflerin sayısı*, Mevlânâ'nın nezri olan on sekizdir.⁸³⁸

Cevrî'nin el yazısıyla yazılmış bir *Mesnevî-i Şerif*'i, Sultan III. Selim tarafından meşhûr şâir Şeyh Gâlib'e hediye edilmiştir ki, buna karşılık Şeyh Gâlib,

⁸³⁵ Şeyhî Mehmed Efendi, c. III, s. 280-281.

⁸³⁶ Şeyhî Mehmed Efendi, c. III, s.569; Ayrıca bkz. Esrâr Dede, s.291-292; Faik Reşâd, c. I, İstanbul, Âlim Matbaası, 1311, s. 162-166; Bursalı Mehmed Tahir, c. II, s. 445; Faik Reşat, *Eslâf*, Haz. Şemsettin Kutlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ty., s. 213-216.

⁸³⁷ Hüseyin Ayan, "Cevri İbrahim Çelebi", *DİA*, c.VII, s. 460.

⁸³⁸ Fâik Reşâd, c. I, s. 78; Bursalı Mehmed Tahir, c. II, s. 126; Hüseyin Ayan, s. 460.

bir teşekkür kasîdesi yazıp Pâdişah'a takdim etmiştir.⁸³⁹ (Bu konu III. Selim bölümünde işlenecektir).

Nâima tarihinde de Cevrî hakkında bilgi verilmektedir. Nâima'ya göre, Cevrî kendi âleminde yaşamayı seven, geçimini güzel el yazısıyla temin eden, Beşiktaş, Galata ve Yenikapı Mevlevîhânelerine çok muntazam devam eden bir zat idi. Gâyet vesveseli olduğundan, denizde kayığa binmekten son derece korkardı. Hatta Galata ve Beşiktaş tekkelerine bir gün önceden yola çıkıp, dostlarıyla karadan Eyüb'e, oradan Kâğıthâne'ye ve oradan da tekkelere yaya olarak varırdı.⁸⁴⁰

Cevrî'nin, zamanın pâdişahı IV. Murad'ın ayaklarındaki ağrının geçmesi üzerine şükrâne olarak yazdığı güzel kasîdesinin ilk üç beyiti şöyledir:

Minnet Allah'a yine Husrev-i Din-i İslâm

Alem-i Ahmed-i Muhtar gibi etti kıyâm

Ser-firâz olsa n'ola rayet-i din-ü devlet

Dest-gir oldu şehen-şaha yine Rabb-ı enâm.

Kadem-i pakine yüz sürdi nesim-i sıhhat

Yaraşur sidre vu Tuba gibi eylerse hırâm...⁸⁴¹

Cevrî divânında, dönemlerini yaşadığı, Sultan III. Mehmed, I. Ahmed ve I. Mustafa hakkında herhangi bir kasîdeye rastlanmıyor. Fakat pâdişahlığı pek kısa süren, şiirden anlayan ve şâirleri seven Genç Osman'ın "Kasrı ve Bağçesi" hakkında bir kasîdesi vardır. Cevrî Çelebi'nin, Murâdî mahlasıyla şiir yazan ve sert bir mizaca sahip olan IV. Murad'ın tahta çıkışına sevindiğini şu beytinden anlıyoruz:

"Şad barekallah kim felek lutf üzre devran eyledi

Kam aldı hep ins u melek dünyaya ihsan eyledi."

Cevrî, IV. Murad hakkında dört kasîde yazmıştır.

⁸³⁹ Şeyhî Mehmed Efendi, c. III, s. 663; Fâik Reşâd, c. I, s. 79.

⁸⁴⁰ Nâima, c. VI, s. 125-127.

⁸⁴¹ Muallim Nacî, *Osmanlı Şâirleri*, İstanbul, Şirket-i Mertebîye Matbaası, 1307, s. 264; Hüseyin Ayan, *Cevrî*, Erzurum, 1981, s. 33.

Sultan İbrahim için de kasîdeler yazan Cevrî, Sultan'ın, Ahmed ve Süleyman adlı şehzâdelerinin doğuşunu da bir kasîde ile kutlamıştır. Sultan İbrahim'in cülûsüne Cevrî şu şekilde tarih düşürmüştür:

"Yazıldı resm-i Osmanî ile teşrifine tarih

Cülûs-ı Pâdişah-ı dâd-ger Sultan İbrahim(sene 1049).'

Sultan İbrahim'in tahttan indirilip yerine çocuk yaştaki Şehzâde Mehmed'in, IV. Mehmed adıyla Osmanlı tahtına oturması üzerine Cevrî şu tarihi düşürmüştür:

"Cihana pâdişah olduk da tarihin Cevrî

Cülûs-ı Han Muhammed eyledi asûde dünyayı (sene 1058)."

Cevrî Çelebi, tarihçi Nâima tarafından "fâsid, zâlim" diye tavsif ettiği Sûfî Mehmed Paşa için yazmış olduğu kasîdede, kendisine "*veliyyü'l vüzerâ*" demektedir. Cevrî, Sûfî Mehmed Paşa'ya yazdığı kasîdeye şu matla' ile başlar:

"Ey sadr-ı veli-mertebe danişver-i ekmel

Vey asaf-ı saf-i dil u ayine-i mükemmel

Hem-hal-i veliyyü'l-fukara Mevlevî-i Rûm

*Hem-nam-ı şehenşah-ı Rüsûl Ahmed-i Mürsel."*⁸⁴²

5.2.11. Sabûhî Ahmed Dede

Yenikapı Mevlevîhânesinde postnişin olan yedi "Ahmed Dede"lerin üçüncüsü olan Sabûhî Ahmed Dede İstanbul'da doğdu. Babası Tokatlıdır. Gençliğinde ilim ve mârifet öğrenmeğe çalışmakla beraber, büyük tarikat şeyhlerinin meclisine devam eder. Mevlevî ve Bektaşî müntesipleriyle sohbet etmekten zevk alırdı. Hatta Ebu Eyyub-el Ensârî türbesinin civârında, hücrede ve yapayalnız oturan Kasım Dede ismindeki Bektaşî fakirine intisâb ederek teslimiyet kemerini takmıştı.⁸⁴³

Kasım Dede'nin vefâtı üzerine Sabûhî seyâhate çıkmış ve Konya'ya uğramıştır. Aşıkların hasret giderdikleri bir yer olan Mevlânâ türbe ve dergâhında gördüğü yüksek mânevî hâller ve kerâmetler duygularını beslediğinden, Bostan

⁸⁴² Geniş bilgi için bkz. Hüseyin Ayan, s. 32-40; Ayrıca bkz. A. Temizel, s. 166-167.

⁸⁴³ Kemer takmak, Bektaşî tarikatının bir usulüdür. bu yola girenler şeyhlerine sadık oluşunun işareti olarak kemer takarlar. (M. Ziya, s. 119)

Çelebi'nin feyiz ve mârifet bahçesine can atıp, dergâhın mutfağında çilesini tamamlamaya muvaffak olduktan sonra, kendisine tekbirlerle sikke giydirilerek, aşıkların arasına katılması sağlanmıştır. Konya'da hücrede bulunduğu sırada, âriflerden biri ona *Mesnevî-i Şerif* ve *Divân-ı Kebir*'i okutup Mevlevîlik usûllerini öğretmişti. İçindeki cevher dolayısıyla az zamanda gerek Farsça gerekse Türkçe şiiirlerle de şâirliğini ispat etmiştir.

Sabûhî Dede'nin tam tertip divânı vardır. Hz. Muhammed'e (s.) yazdığı âşıkâne naâtları ve büyük evliyâlar hakkında da güzel methiyeleri bulunan bir âşk destanıdır. İlim ve mârifet öğrenmek hususunda çok gayret eden, çalışan Sabûhî Dede, Bostan Çelebi'nin sevgi ve ilgisini kazandığı için Şam Mevlevîhânesine şeyh tâyin edildi. "*İhtiyarât*" isimli mesnevîsini Şam'da iken yazmıştır. 844

Sabûhî Dede hareketlerinde teklifsiz, kalender, içi temiz bir derviştî. Çoğu zaman vecd hali galip geldiği için sahralara, ıssız dağlara çıkar, oralarda günlerce kalırdı. Hatta bir keresinde cezbe halinde iken Şam dışındaki dağlara çıkmış, birkaç gün dergâha avdet edememişti. Şeyhin günlerce geri dönmemesinden meraka düşen şeyhler ve dervişler aramaya çıkmışlar, nihâyet ıssız bir yerde, etrafında bir takım vahşî hayvanlar olduğu halde bulmuşlardır. Bu halden çok korkan şeyhlerin durumu üzerine, Sabûhî Dede şu beyti söylemiştir:

Beni mecnûn kıyas eylemen ey vahş-u tuyur

Şere-i âhım irişür, dağılın yanımdan.

Bu beyti okuyunca vahşî hayvanlar ve kuşlar, bir acaip hâl içinde olan Şeyhin yanından çekilip gitmişlerdir. 845

Sabûhî dede'nin fâzileti İstanbul'da duyulunca, bazı kişiler ve dostların Çelebi Efendi'ye yaptıkları rica ve istirahat kabul edilerek, Sabûhî Dede, Tuğânî Dede'den sonra Yenikapı Mevlevîhânesine, 1040/1631 senesinde şeyh olarak tâyin edilmiştir. Sabûhî Dede Yenikapı Mevlevîhânesinde on sekiz senelik şeyhlik sırasında, ahlâkı, fâzileti, yüksek tasavvuf hâl ve bilgisi ile dervişlerin ve erenlerin hürmet ve

844 M. Ziya, s. 119.

845 M. Ziya, s. 120-121.

muhabetini kazanmış, hatta diğer büyük tarikatların fukara ve mensupları kendisine biat ederek sikke giymişlerdir.⁸⁴⁶

Sabûhî Dede'nin dervişleri arasında birisi, gençliğini, yiyip içip, eğlenmek ile geçirmiş iken, Şeyh'e intisâbından sonra, onun hayat veren nefesi, irşâd edici nasihatleri sâyesinde içkiden ve sarhoşluktan vazgeçip, dünyanın girdablı suyundan insanlığın selamet sahliline çıkmıştı. Şeyh, bir gün dostlar ve dervişlerle kıra gitmiş. Yolda bir kişinin hançer elde sarhoş bir halde, şeyhin üzerine gelerek, kendi halini yansıtan bir şiir söylemesini istemiş. Şeyh hiç düşünmeden,

“Hançer elde, tiğ belde, bade serde. Şive-çâk

Şehlevendin, tarz-ı hasım ademi eyler helâk” der.

Sarhoş gencin akli başına gelince, olanları kendisine anlatmışlar. Kendisi bu hâlimden üzülmüş, pişmanlık duyarak, özür dilemek maksadıyla, şeyhe bazı hediyeler takdim ederek elini öper ve ona intisâb eder. İy'şi denilen bu kişi, şeyhinin şiirlerine nâzireler yapabilecek kadar şiirde mesâfe kat eder.⁸⁴⁷

Sabûhî Dede, şiir tarzında, Samedî Dede ve Ruhî-i Bağdadî'yi taklit etmiş, endişe, üzüntü kandili Şûrî Dede ve Yusuf Dede'ye ulaşmıştır. Farsça ve Türkçe tertip edilmiş divânı vardır. Nihâyet 1057/1647 senesinde vefât eden Sabuhî Ahmed Dede, Yenikapı Mevlevîhânesi hazîresinde defnedilmiştir.⁸⁴⁸

5.2.12. Câmî Ahmed Dede

Câmî Ahmed Dede, İstanbul'da doğmuş olup ilmîyye sınıfından bir zatın oğludur. Babasının ölümünden sonra Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Sabûhî Dede'nin hizmetine girmiş, ilim ve mârifet yolunda bütün mâl ve mülkünü feda etmiştir. Az zamanda birçok şeyler öğrenen Câmî Ahmed Dede, Sabûhî Dede'nin vefâtından sonra Yenikapı Mevlevîhânesinin şeyhi olmuştur.(1058/1648).⁸⁴⁹

Câmî Ahmed Dede'de görülen feyiz ve kemâl halleri dolayısıyla, bir çok kimseler muhabbetle hizmetine girmiştir. Şeriât usûllerini, tarikat merâsimlerini

⁸⁴⁶ M. Ziya, s.121.

⁸⁴⁷ Mehmed Ziya, s. 123-124.

⁸⁴⁸ Şeyhî Mehmed Efendi, c. III, s.147-148; Geniş bilgi için bkz. Sakıb Dede, cüz II, s. 76-80; Esrâr Dede, s.164-166; M. Ziya, s.118-127; Ayvansarayî Hafız Hüseyin, *Hadikat'ü- Cevâmi* II, adli eserinde, Sabûhî Dede'nin ölümü için 1054/1644 tarihini vermektedir. Bkz.c. II, s. 83.

⁸⁴⁹ M. Ziya, s. 127-128.

muhâfaza eden kâmil bir şeyh idi. İlk gençlik yıllarında, mânevî aşk dersini şeyhinden aldıktan sonra şeyhlik ile şereflendirilmiş ve *Mesnevî* okuyucusu Ahmed Dede'yi yerine bırakarak seyâhate çıkmıştır. İlk olarak aşıkların pîri olan Mevlânâ'nın türbesini ziyâret etmiştir. Konya'dan Hicâz'a geçerek, Harem-i Şerifi ziyâret etmiş, ardından Şam'a dönmüş, oradan Mısır'a geçmiştir. Ahmed Dede, gezdiği yerlerdeki bütün nebi ve evliyâların türbelerini ziyâret ettikten sonra İstanbul'a dönmüştür. Bu seyâhatten sonra Hacı Ahmed Dede namı ile de şöhret bulmuştur.⁸⁵⁰

Hacı Câmî Ahmed Dede, Farsça şiirler yazmada usta biri idi. Yenikapı Mevlevîhânesinde yirmi dört sene şeyhlik ettikten sonra, m.1671 senesinde vefât etmiştir. Rivâyete göre, Hicâza gitmiş, dönüşte Medine'de vefât etmiştir.⁸⁵¹

5.2.13. Küçük Ârif Çelebi

Küçük Ârif Çelebi, 1047/1637 yılında IV. Murad'ın fermarıyla Konya Mevlânâ dergâhı postnişinliğinden alınıp İstanbul'a sürülen Ebubekir Çelebi'nin yerine getirildi. Afyon Mevlevîhânesi şeyhi olan Küçük Ârif Çelebi ana tarafından Mevlânâ soyundan gelmektedir. Böylece ilk defa Konya Mevlânâ dergâhına doğrudan doğruya Mevlânâ'nın erkek soyundan değil de, "Înâs" denilen kadın soyundan gelen bir çelebi atanmıştır. Küçük Ârif Çelebi'nin şeyhliği beş yıl sürmüş, 1052/1642'de ölünce yerine daha önce dergâhta şeyhlik etmiş olan Ferruh Çelebi'nin torunu Hüseyin Çelebi postnişin olmuştur.⁸⁵²

5.2.14. Hüseyin Çelebi ve "Çelebilik" Makamı Kavgaları

Mevlânâ soyundan Hasan Çelebi'nin oğlu olan Hüseyin Çelebi, Osmanlı Pâdişahı Sultan İbrahim ve IV. Mehmed zamanında Mevlânâ dergâhında şeyhlik yapmıştır. Daha önce Ebubekir Çelebi'nin şeyhlikten alınıp İstanbul'a sürülmesi ve Afyon Mevlevîhânesi şeyhi Ârif Çelebi'nin Konya'da posta oturtulması, "Çelebilik" makamına gelişin bazı kurallarını zedelemişti. Bundan sonra makamda gözü olanlar, bir takım entrikalarla Çelebilik makamına geçmeye çalışmışlardır. Nitekim Hüseyin Çelebi postnişin olduktan sonra, Derviş Çelebi adlı birisi, bir şikâyetçi grubu ile

⁸⁵⁰ M. Ziya, s. 128.

⁸⁵¹ Ayvansrayî Hafız Hüseyin, c. II, s. 83; M. Ziya, s. 129-131.

⁸⁵² Sâkıb Dede, cüz I, s.171-173.

İstanbul'a gitmiş, Mevlânâ dergâhı postnişinliğine kendisinin getirilmesi için girişimlerde bulunmuştur. Ancak kendisine Galata Mevlevîhânesi şeyhliği verilmiş, daha sonra da IV. Murad zamanında Kamanıçe seferine katılmış ve Hacıoğlupazarcığı denilen yerde ölmüştür.⁸⁵³

Sultan İbrahim'in delilik alâmetleri son safhaya ulaştığı günlerde, Konya Çelebisinin kendisine "arakiyye" tekbîrlemesini ve tekbîrlenen arakiyyeyi Pâdişah başında taşıdığı sürece cinlerin yaklaşmayacağı tavsiye edilmiştir. Hüseyin Çelebi, Sultan İbrahim'e arakiyye tekbîrlemek üzere İstanbul'a çağrılmış ve Pâdişah'ın huzuruna alınmıştır. Ancak Sultan İbrahim, arakiyyenin Şehzâde Mehmed'e giydirilmesini istemiş ve bu olay, yakında pâdişahlığın Şehzâde Mehmed'e geçeceği şeklinde yorumlanmıştır. Nitekim kısa bir süre sonra Sultan IV. Mehmed tahta geçince, bu olay Hüseyin Çelebi'nin kerâmeti olarak değerlendirilmiştir.⁸⁵⁴

IV. Mehmed zamanında meydana gelen karışıklıkları gidermek için, geniş yetkilerle sadrazamlığa Köprülü Mehmed Paşa getirilmiştir. Mehmed Paşa isyâncılara karşı çok sert davranmaktaydı. Bu sırada isyâncılardan Abaza Hasan Paşa Konya'yı karargâh olarak kullanmıştır. Bu durum Konya çelebilerini töhmet altında bırakmış, hatta bazıları Hüseyin Çelebi'nin Abaza'ya arakiyye giydirdiğini söyleyerek şikâyette bulunmuşlardır. Ancak durum araştırılmış ve söylenenlerin iftira olduğu anlaşılmıştır. Olaylar sırasında Mevlevîlere zarar verilmemeye gayret edilmiştir.⁸⁵⁵

1069/1659 yılında Köprülü Mehmed Paşa, Anadolu'daki Celâlîleri ortadan kaldırmak üzere Bosnalı İsmail Paşa'yı görevlendirmiştir.⁸⁵⁶ İsmail Paşa, Konya'ya geldiği zaman, Abaza'nın yakalanan adamlarından sekiz kişi kurtulmak için Mevlevî olduklarını ifâde etmişlerdir. İsmail Paşa bunlara "Benim bildiğim Mevlevîler *Mesnevî* okur, ney üfler, semâ' ederler" demiş ve onlardan mârifetlerini göstermelerini istemiştir. Bunlardan biri *Mesnevî* okumuş, biri ney üflemiş, ikisi de semâ' etmiştir. Diğer dördü bunlardan bir şey yapamayınca hayatlarından olmuşlardır. Hüseyin Çelebi'nin son zamanlarında, Kadızâdelilerin tasavvuf ehline

⁸⁵³ Sâkıb Dede, cüz I, s. 175; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.164-165.

⁸⁵⁴ Sâkıb Dede, cüz I, s.176; Mehmet Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, s.52-53.

⁸⁵⁵ Sâkıb Dede, cüz I, s. 175-177.

⁸⁵⁶ Yaşar Yücel-Ali Sevim, c. III, s.158.

karşı olan faâliyetleri hızlanmıştır. 1076/1666 yılında ölen Hüseyin Çelebi'nin yerine, Abdülhalim Çelebi Konya Mevlânâ dergâhı şeyhliğine getirilmiştir.⁸⁵⁷

5.2.15. Şaban Dede ve IV. Murad

Şeyh Şaban, hicri 10. yüzyılda Ayıntab'da (Gaziantep'te) yaşayıp, 1032/1622 yılında aynı yerde vefât eden ve bura Mevlevîhânesinin şeyhliğinde bulunan bir mutasavvıftır. Şeyh'in Gaziantep'teki türbesinin kitâbesinde şunlar yazılıdır:

Destur ya Hazret-i Mevlânâ

Kutb-u azâm Şeyh Şaban merkadidir bu mekân

Her gelen nâil olur matlubuna vakf'ül-merâm

Ger dilersen himmetiyle ber murad olmak anın

Sıdk ile eyle ziyâret kabrini her sübh-i şam. 1032

Şeyh Şaban'nın asıl memleketi tam olarak bilinmiyor. Ancak Türkmen beylerinden Ayıntaplı Yusuf Ağaoğlu Kaymakam Mustafa Ağa, 1048/1638 tarihinde şimdiki Mevlevîhâne ve müstemilatını yaptırdığı zaman, Şaban Dede'nin oğlu Seyyit Şeyh Mehmet Efendi bu Mevlevî tekkesinde postnişin idi.

Mustafa Ağa'nın buradaki cami yararına tanzim ettirdiği 1050/1640 tarihli vakfiyede Şeyh Mehmed'i mütevellî tâyin etmiştir. Bu vesikadan anlaşıldığına göre, Mustafa Ağa, camiden başka semâhâne, Mevlevî dervişleri için 9 oda, Şeyh Mehmet Efendi'nin ikâmeti için büyük bir oda, bahçe, tekke ile yirmi odalı han, yirmi dükkan yaptırıp, bunların gelirini Mevlevîhâne ve mescîde tahsis etmiştir.⁸⁵⁸

Gaziantep'te, Tekke ve Zâviyelerin kapatılmasına kadar babadan oğula geçmek suretiyle, Mevlevî tekkesinde post sahibi olan ve Şeyh Şaban'ın torunlarından olduğu söylenen aile hâlen 'Ocak' soyadını taşımaktadır. Gaziantep Mevlevîhânesine ait han ve dükkanlar, 1900'lerin başında bir yangında tamamen yandığından, son Mevlevî Şeyhi Şeyh Mehmet Münip Efendi tarafından yeniden yaptırılmıştır.

⁸⁵⁷ Sâkîb Dede, cüz I, s. 177-178; A. Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 165; Mehmet Önder, s. 53-54.

⁸⁵⁸ Gaziantep Mevlevîhânesi hakkında bilgi için bkz: Barihüda Tanrıkorur, *Gaziantep Mevlevîhânesi*, *DİA*, c. XIII, İstanbul, 1996, s. 475-477.

Gaziantep'teki bu Mevlevî ailesinden gelen Hasan Ocak, Şeyh Şaban ile Osmanlı Pâdişahı Sultan IV. Murad arasında geçen şöyle bir rivâyet nakletmiştir: Osmanlı Pâdişahı Bağdat seferine çıkarken Şeyh Şaban ile görüşür. Şeyh Şaban Pâdişah'a Bağdat'ı fethedeceğini müjdelir. Bunun üzerine Sultan Murad, Mevlevîhâne ve müstemilatının kapladığı alanı kendisine vererek burada gerekli tesislerin inşasını irâde eder.⁸⁵⁹

5.3. IV. MEHMED DÖNEMİNDE MEVLEVÎLİK

5.3.1. IV. Mehmed ve Münecimbaşı Ahmed Dede

"*Sahâifü'l-Ahbâr*"ın yazarı olan Münecimbaşı, XVII. yüzyılın büyük âlim ve tarihçilerindendir. Babası Lutfullah Efendi, memleketi olan Karaman'da âsâyış kalmadığından Selanik'e gidip yerleşmiştir. Ahmed Dede, 1041/1631 yılında Selanik'te doğdu. İlme karşı büyük arzu duyan Ahmed, bir süre sonra Selanik Mevlevîhânesi Şeyhi Mehmed Efendi'ye intisâb ederek Mevlevî oldu. Tahsiline Mevlevîhânedede başladı. Bir yandan Mevlevî adâb ve erkânını öğreniyor, bir yandan da şeyhinin yazdığı eserleri temize çekiyordu. 1076/1665 yılında, tahsilini tamamlamak için şeyhinden izin alarak İstanbul'a gelip, Galata Mevlevîhânesi şeyhi Aziz Dede'nin hizmetine girdi. Daha sonra Kasımpaşa Mevlevî tekkesi şeyhi Halil Dede'ye intisâb ederek, ondan *Mesnevî*, Hadis, Tefsir, Fıkıh ve Belağat derslerini aldı. Ayrıca Mantık ve Hikmet derslerini de tahsil etti. Hey'et, Riyazîye ve İlm-i Nücûm derslerini de devrin Münecimbâşısı Mehmed Efendi'den aldı.⁸⁶⁰

1078/1667-1668 yılında Münecimbaşı Mehmed Efendi ölünce, Ahmed Dede onun yerine geçti. Hoşsohbet bir kimse olduğundan kısa zamanda IV. Mehmed'in musâhibi oldu. Sultan IV. Mehmed'in⁸⁶¹ saltanatı müddetince (1058-1099/1648-1687) büyük bir itibâr gördü. Bir süre Sarayın Münecimbâşılığını yaptı.⁸⁶² Ahmed Dede'nin vâsıtasıyla Sultan IV. Mehmed, Mevlevî tarîkatına ilgi duydu. Pâdişah

⁸⁵⁹ Cemil Cahit Güzelbey, *Gaziantep Evliyâları*, Gaziantep, 1964, s.102-104.

⁸⁶⁰ Esrâr Dede, s. 11-14; Şeyhî Mehmed Efendi, c. IV, s. 206-207; Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, Camiü'd-Düvel, Haz. Ahmet Ağrakça, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 9-41; Münecimbaşı Ahmed Dede, *Sahâifü'l-Ahbâr*, c. I, Haz. İsmail Erünsal, İstanbul, ty), ss. 13-14.

⁸⁶¹ Bk. Mehmed alife, *Tarih-i Gilmanî*, ss. 53-207; Ziya Nur Aksun, *age.*, c. II, s. 189-252; Yılmaz Öztuna, c., I, s. 357-400; Mücteba İlgürel, c. II, s. 20-77.

⁸⁶² Franz Babinger, s. 258.

artık haftada iki gün Beşiktaş Mevlevîhânesine gider, *Mesnevî* dinler, mukâbelelerde bulunurdu. Bazen Yenikapı Mevlevîhânesi mukâbelelerine de giderdi.⁸⁶³

Sultan IV.Mehmed, 1099/1687'da tahttan indirilince, Münecimbaşı Ahmed Dede de vazifesinden azledilip Mısır'a sürüldü. Daha sonra Hac etmek için Mekke'ye gitti. Mekke'deki Mevlevîhâne'de iki yıl şeyhlik yaptıktan sonra, 1105/1694 yılında Medine'ye geçti ve burada altı yıl boyunca Hadis, Tefsir ve Fıkıh okuttuktan sonra 1112/1700 tarihinde tekrar Mekke'ye döndü. Mekke'de 1113/28 Şubat 1702 yılında vefât etti ve Hazret-i Peygamber'in (s.) zevcelerinden Hazret-i Hatice'nin türbelerinin ayak ucu tarafında bulunan Mevlevî mezarlığında defnolundu. Bir çok eseri olan Ahmed Dede, asıl şöhretini tarih sahasında yazdığı "*Câmiü'd Düvel*" diğer ismiyle "*Sahâifü'l Ahbâr fi Vekâyi'il Asâr*" adlı eseriyle kazanmıştır.⁸⁶⁴

5.3.2. IV. Mehmed Döneminde Üstüvanî

XVII. yüzyıl ortalarına doğru mutasavvıf ve mütekellimin (kelâmcılar) arasında beliren çekişmeler memleket meseleleri üzerinde etkili olmuştur. Kelâmcılar, mesleklerini kabul ettikleri Balıkesirli Vaiz Küçük Kadızâde Mehmed Efendi ve Birgivi Mehmed Efendi taraftarları olmak üzere tanınmış, ötekiler de sufîyye, evliyâîyye ünvanları ile şöhret yapmışlardır. Vaiz Küçük Kadızâde Mehmed Efendi öldükten sonra, Şam'dan İstanbul'a gelmiş ve Ayasofya'da dersiâm niteliği ile sütun dibinde öğretim yapmakta olduğu cihetle "Üstüvanî" lakabı verilmiş olan ve cinâyet suçlusu olduğu söylenen diğer Mehmed Efendi, Kelâmcıların bir rüknü haline gelmişti.⁸⁶⁵

Bostancılar, helvacılar ve saray hâdemesi arasında kazandığı taraftarları vâsıtası ile has odaya kürsü koyarak vaaza başlamıştı. Şöhretli şeyh ve vaizlerden on iki kadarı Üstüvanî Mehmed Efendi'ye uyararak sûfîyye ve evliyâîyye aleyhine ve özellikle Mevlevî ve Halvetî dervişlerinin ney sesleriyle semâ' etmeleri hakkında

⁸⁶³ E. Behnan Şapolyo, s. 271.

⁸⁶⁴ Geniş bilgi için bkz. Sâkîb Dede, cüz II, s.168-173; Esrâr Dede, s.11-14; Bursalı Mehmed Tahir, c. III, s.142-144; Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, Camiü'd Düvel, *Osmanlı Tarihi* (1299-1481), Haz. Ahmed Ağrakça..

⁸⁶⁵ Ebü'l Faruk , c. VII, s.57.

ağır sözlerle konuşmaya başladılar.⁸⁶⁶ Bu iki tarikatın koruyucusu Şeyhülislâm Bahâî Efendi⁸⁶⁷ ise, tütün ve kahvenin bile kullanılabileceğini söyleyerek tasavvuf erbabının zikir şekillerine ve semâ'larına arka çıkmıştır. Ancak onun bu tavrı Kadızâdelilerin hoşuna gitmemiş ve onu azlettirmeye muvaffak olmuşlardır.⁸⁶⁸ Bahâî Efendi, daha sonra 1062/1652 yılında tekrar Şeyhülislamlık makamına getirilmiştir.⁸⁶⁹

Hüseyin Çelebi'nin yerine geçen Abdülhalim Çelebi'nin zamanı, Üstüvanî'nin ikbâl devrine tesadüf eder. Bu sırada Kadızâdeliler güçlü durumda idi. Bahâî Efendi Şeyhülislâm iken, Kadızâdeliler bir nevi zorla raksın ve devrin haram olduğuna dair fetvâyı kendisinden almışlar, tekkeleri basıp dervişlere iman tazeleme teklifine niyetlenmişler, fakat muvaffak olamamışlardır.⁸⁷⁰

Kadızâdeliler, Köprülü Mehmed Paşa'nın (öl.1072/1661) sadaretinin ilk günlerinde (1066/1656 yılı) Fatih Camiinde toplanmışlar, Cuma namazından sonra naat okunurken ayaklanıp gürültüye başlamışlar ve tekkeleri yıkmaya niyetlenmişlerdir.⁸⁷¹ Halkı yanlarına çekmek için "*ümme-i Muhammed olanlar yarın savaş aletleriyle gelsinler*" diye bağırmışlardı. Fakat Köprülü, ulemâ ile meşveret ettikten sonra isyâna sebep olanları öldürtmek için fetvâ almış, Üstüvanî'yi, yandaşı olan Türk Ahmed'i ve Divâne Mustafa'yı Kıbrıs'a sürmüş ve işi yatıştırmıştı.⁸⁷² Üstüvanî Mehmed Efendi, Kıbrıs'tan Şam'a geçmiş ve 1072/1661 tarihinde burada ölmüştür.⁸⁷³

⁸⁶⁶ Bkz. Ebü'l Faruk, c. VII, s. 57-60.

⁸⁶⁷ Geniş bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, Mustafa Uzun, "Bahâî Mehmed Efendi", *DİA*, c. IV, İstanbul, 1991, s. 463-464.

⁸⁶⁸ Nâima, c. V, s. 62-63.

⁸⁶⁹ Ebü'l Faruk, c. VI, s. 299.

⁸⁷⁰ Sâkıb Dede, cüz I, s. 179-180.

⁸⁷¹ Ebü'l Faruk, c. VII, s. 65-66.

⁸⁷² Nâima, c. V, s. 54-55; Ebü'l Faruk, c. VII, s.67-68; Mehmed Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, İstanbul, Vatan Matbaası, 1341, s. 172.

⁸⁷³ Mehmed Ali Aynî, s.172; Bkz. Şeyhî Mehmed Efendi, c. III, s.558-559.

5.3.3. Vanî Efendi ve Semâ'nın Yasaklanması

Van'dan İstanbul'a gelmiş olan⁸⁷⁴ Vanî Efendi, ilim çevresine katılmış ve Sadrazam Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa'nın (öl.1088/1676) sevgi ve saygısını kazanmıştır. Ebü'l Faruk tarihinde, Vanî Efendi için şunlar yazılmaktadır: "*Vanî Efendi ile münâsebat-ı hüsnünde bulunması dahi Fazıl Ahmed Paşa için şeref değildir. Çünkü Efendi'nin seyyiatı adi gözlere çarpacak kadar çok ve mütenevvi idi. Sadareti müddetince ona hulûs ve hürmet eylemeye devam etmesi küçüklüktür. Pek müteassıp görünen iş bu Vanî Efendinin esas akîdesi böyle bozuk idi. Şarab içmek, haram yemek, alel umum menhiyatı tanımamak ile güya iktifa etmez, mahremleri içinde onlar hakkındaki nazâriyatı böyle ifşâ edermiş.*"⁸⁷⁵ Ancak Defterdar Sarı Mehmed Paşa, bir nevi Kadızâdelilerin devamı olan Vanî Efendi için yukarıdaki ifadelerin aksine güzel şeyler zikretmektedir. Ona göre "*Şeyh Vanî, devlet adamlarının hatalarını yüzlerine vurmaktan ictinab etmediğinden Saray çevresinin nefretini üzerine çekmiş ve bu yüzden Pâdişah meclisinden uzaklaştırılmış, Tefsir ve Hadis ilminde eşsiz, güzel ders vermekte mâhir, iyi ahlâklı, zarif, intisâb fenninde bir zat-ı şerif idi.*"⁸⁷⁶

IV. Mehmed de Vanî Efendi'ye kapılmıştı. 1077/1666 yılında Pâdişah bir gün tebdil gezerken Vanî'nin evine uğradı. Bu, Hocanın yıldızının parlayacağına bir alâmet idi. Nitekim öyle de oldu. Bir süre sonra Vanî, Hünkâr Şeyhliği pâyesini kazandı. Haftada iki kere Saraya giderek Pâdişah'ın huzurunda vaaz vermekte ve ders okutmaktaydı.⁸⁷⁷ Vanî'nin ikbâli, mutasavvıflar için bir felaket silsilesinin başlangıcı oldu. O yıl raks ve semâ' yasaklandı. Bilhassa Mevlevîlerin semâ'ı Vanî'yi çok kızdırmaktaydı. Dervişler bu yasağa "Yasağ-ı Bed=1077" (Kötü yasak) terkinini tarih düşürdüler. Ahmed Remzi el Mevlevî bu durumu şöyle dile getirir:

Ebu Bekr'in hafidi zi-ma'ani

Bunun asrındadır Vanî-i canî

⁸⁷⁴ Şeyhi Mehmed Efendi, c. III, s.241.

⁸⁷⁵ Ebü'l Faruk, c. VII, s.176-177.

⁸⁷⁶ Defterdar Sarı Mehmed Efendi, *Zübde-i Vekâyat*, Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara, 1995, s. 210-211.

⁸⁷⁷ Mehmed Raşid, *Tarih-i Raşid*, c.I, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1282, s.134-135; Şeyhî Mehmed Efendi, c. III, s.241; Defterdar, s.210,457; Suraya Faroqhi, s.75.

Semâ'ı itdi men' ol merd-i hasir

*Yasağ bed ki bin yetmiş yedidir.*⁸⁷⁸

1081/1670 yılında Pâdişah IV. Mehmed'in fermanı ile meyhâneler yıktırıldı ve "Hamr Eminliği" lağv edildi. 1088/1677'de Halvetîyye tarikatının Mısıriyye kolunu kuran, Vanî'ye ve Fazıl Ahmed Paşa'ya şiddetli hücumlarda bulunan mutasavvıf Niyazî-i Mısıri (öl. 1105/1694) Limni'ye sürüldü.⁸⁷⁹ 1097/1685 yılında Celvetî⁸⁸⁰ tarikatından Atpazarî Osman Fazlî (öl. 1101/1690), büyük bir cesâretle Pâdişah IV. Mehmed huzurundaki vaazında, âlemin ahvâlini uzun uzadıya anlatmış, bozuk düzeni açıp gözler önüne sermiş, fakat derhal memleketi Şumnu'ya sürülmüştür.⁸⁸¹

Vanî Mehmed, ordu vaizi olarak katıldığı, 1095/1683 yılındaki Viyana muhâsarası neticesindeki bozgunun sonu gözden düşmüş ve Bursa köylerinden Kestel'e sürülmüş, 1097/1685 yılında burada ölmüştür.⁸⁸² Tarikat ehli, bilhassa Hamzavîlerle Mevlevîler, İstanbul'daki Kadıköy Feneri'ne ve Vanîköy'e gitmezler. Çünkü Kadıköy Feneri'nde 1073/1662 yılında sûfi Sütçü Beşir Ağa⁸⁸³ ve kırk mürîdi öldürülmüşlerdir. Buraya hürmetinden gimeyen tarikat ehli, karşıdan fâtiha okuyup geçerler. Vanîköy'ü de, "Vanî-i Cânî" diye andıkları Vanî Mehmed tarafından kurulduğu için lânetlik yer olarak görürler.

Halîm mahlası ile şiirleri de bulunan Abdülhalim Çelebi'nin yerine geçen ve esmerliği yüzünden Kara Bostan Çelebi diye anılan II. Bostan zamanında, Vanî'nin ölümünden bir yıl önce (1096/1684 yılında) semâ'a izin verildi. Semâ'a tekrar izin verilmesine bir çok tarihler düşürüldü. Yenikapı Şeyhi Nacî Ahmed Dede şöyle tarih düşürmüştür:

Guş-ı cana mülhem-i gaybi dedi tarihini

⁸⁷⁸ Hüseyin Vassaf, s.327.

⁸⁷⁹ Şeyhî Mehmed Efendi, c. III, s. 558; Defterdar, s.450.

⁸⁸⁰ Celvetî, yerini yurdunu terk etmek demektir. Tasavvufta kulun İlahî sıfatlarla halvetten çıkışına ve İlahî varlıkta yok oluşuna denir. 1038/1658 senesinde ölen Üsküdarlı Şeyh Aziz Mahmud Hüdâî "Celvetî" tarikatını kurmuştur. (Ahmed Eflâkî, c. I, s. 745.)

⁸⁸¹ Şeyhî Mehmed Efendi, c. IV, s.90; Defterdar, s.203; Ayrıca bkz. Hasan Özönder, "Kıbrıs'ta Mevlevîlik ve Mevlevîhâneler", *VI. Milli Mevlânâ Kongresi*, Konya, 1993, s.108-109.

⁸⁸² Defterdar, s.210-211; Bursalı Mehmed Tahir, c. II, s.50.

⁸⁸³ Beşir Ağa için bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü Yayını, 1931, s.158-160.

*Mevlevîler döndü cana ışk-ı Mevlânâ ile*⁸⁸⁴

Ayrıca Ahmed Remzi el Mevlevî semâ' yasağının kalkışını şu şekilde şiirleştirmiştir:

Gidüp hasretle bin doksanda na-gâh,

Halef oldu ana Büstan agâh.

Bin elli beşde de Büstan-ı Sani,

Cihanı eyledi aşk gülistanı.

Açıldı tekyeler başlandı nağme,

*Bunun devrindedir tarih-i nağme.*⁸⁸⁵

5.3.4. Niyâzî-i Mısırî ve Kadızâdeliler

Mevlevî olmamakla birlikte Kadızâdelilerin fikirlerine karşı çıkıp, tekkelerin büyük bir sıkıntıdan kurtulması yolunda büyük bir hizmet ifâ ettiğinden dolayı, Niyâzî-i Mısırî'den bahsetme ihtiyacını hissediyoruz.

Halvetîyye tarikatının, Mısırîyye kolunun kurucusu olan Niyâzî, 1027/1617 senesinde Malatya'da doğdu. Medrese ilimlerini tahsil ettikten sonra, babası Nakşibendî olmasına rağmen kendisi Halvetîliğe intisâb etti. Diyarbekir, Bağdad ve Kerbelâ'dan sonra mahlâsının kaynağı olan Mısır'a gitti. Daha sonra İstanbul'a dönen Mısırî, Sultanahmet'teki Mehmed Paşa tekkesinde bir müddet kaldı.⁸⁸⁶ Bir süre Anadolu'nun çeşitli şehirlerini gezen Niyâzî-i Mısırî, İstanbul Ayasofya Camiinde okuduğu hutbe ile tekkelerin kapatılmasını tenkit etti. Bunun üzerine Sultan IV. Mehmed ondan etkilenerek tekkelerin açılmasını emretti (1096/1684).⁸⁸⁷

Niyâzî-i Mısırî, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'ya ve Vanî Efendi'ye yaptığı şiddetli tenkitlerden sonra, önce Rodos'a, sonra da Limni'ye sürüldü.⁸⁸⁸ Onbeş yıl Limni'de kalıp Bursa'ya dönen ve şehir kadısıyla geçinemeyen Niyâzî, Sultan II.

⁸⁸⁴A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.168 (İst. Üniv., K.T.Y., 1254, 22.a'dan naklen); Ayrıca bkz. Ayvansarayî Hafız Hüseyin, c. II, s.85.

⁸⁸⁵ Hüseyin Vassaf, s. 327.

⁸⁸⁶ Şeyhî Mehmed Efendi, c. IV, s. 92-93.

⁸⁸⁷ Mehmet Kara, "Niyazi-i Mısırî", *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, s. 158-159.

⁸⁸⁸ Defterdar, s. 450.

Ahmed döneminde müridleriyle Avusturya seferine katılmak için Edirne'ye gitmiş, ancak onun nüfûzundan korkanlar onu Pâdişah'a şikâyet edince, tekrar Limni'ye sürülmüş ve 1106/1694 yılında burada vefât etmiştir. Niyâzî-i Mısrî, Türk Tasavvuf tarihinin en önemli şahsiyetlerinden biri olup vaaz ve şiirleriyle tasavvufî düşüncenin tartışmalı konularını açık bir şekilde dile getirmiştir.⁸⁸⁹

5.3.5. Sultan İbrahim ve Hüseyin Çelebi

Daha önce de ifâde edildiği gibi, Sâkıb Dede'nin *Sefine*'sinde nakledilen bilgilere göre, Sultan İbrahim'in deliliği geçsin diye Pâdişah'a arakiyye tekbîr etmek üzere Pîr Hüseyin Çelebi'yi İstanbul'a çağırılmışlar. Fakat Çelebi huzura girince Pâdişah, arakiyyenin Şehzâde Mehmed'e tekbîr edilmesini emretmiş ve Çelebi bunu pâdişahlığın Mehmed'e geçeceğine yormuş.⁸⁹⁰

Ârif Çelebi'den sonra Çelebilik makamına geçen Ferruh Çelebi'nin torunu Hüseyin Çelebi'nin zamanı, Sultan İbrahim ve Sultan IV. Mehmed zamanlarına denk gelir. Verilen bilgilere göre Hüseyin Çelebi zamanında da çelebiler arasında nifâk ortaya çıkmış ve Hüseyin Çelebi'yi makamdan alıp yerine Derviş Çelebi adında birini geçirmek istemişler ve bu maksatla Derviş Çelebi'yi İstanbul'a göndermişlerdir. Derviş Çelebi bir müddet İstanbul'da kaldıktan sonra Galata Mevlevîhânesine şeyh tâyin edilmiştir. Derviş Çelebi IV. Mehmed zamanında Kamaniçe seferine iştirâk ederken Hacıoğlupazarcığı denilen yerde vefât etmiştir.⁸⁹¹ Sultan İbrahim döneminde (1049-1058/1640-1648) de Mevlevîhânelere maddî yardımlar yapılmıştır.⁸⁹²

5.3.6. Sûfi Mehmed Paşa'nın Mevlevîliği

Mevlevîlik XVII. yüzyıldan itibaren âdetâ bir devlet müessesesi durumuna gelmiş, bu yüzyıldan sonra Osmanlı Devletinde maddî gelir ve ilgi bakımından en şanslı tarikat haline gelmiştir.⁸⁹³ Zaman zaman vezirler, bazan da pâdişahlar bu müesseseye ehemmiyet vermekte, onların nüfûzuna uyan halk da, adeta Mevlevî

⁸⁸⁹ Hüseyin Oral, *Niyazi-i Mısrî*, İstanbul, 1987, s. 20-21; Geniş bilgi için bkz. Mustafa Kara, *Niyâzî-i Mısrî*, Ankara, 1994.

⁸⁹⁰ Sâkıb Dede, cüz I, s. 174-175.

⁸⁹¹ Sâkıb Dede, , cüz I, s. 175.

⁸⁹² Bkz. *BOA*, Ali Emiri, Sultan İbrahim, no:71.

⁸⁹³ Nejat Göyünç, "Osmanlı Devletinde Mevlevîler", *Belleten*, c. LV, sayı 213, Ankara, 1991, s. 353.

dergâhlarına dolup taşmaktaydı. Öldürmesini emrettiği adamın, herhangi birinin şefâatıyla kurtulmasına mânî olmak için namaza duran ve Nâima tarihinde "gayet fâsid ve zâlim koca bâtıl" diye tavsif edilen ve 1058/1648 tarihinde Sultan İbrahim⁸⁹⁴ zamanında veziriâzam olan⁸⁹⁵ Sûfî Mehmed Paşa (öl. 1059/1649), Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Tuğânî (Doğanî) Ahmed Dede'ye mensuptur.

Sûfî Mehmed Paşa, menzûl (görevden alınmış) bulunduğu sıralarda, uzun süre Mevlevîhânelerde oturduğu için "Sûfî" lakabıyla anılmıştır. Nâima tarihinde bu zat için "*Nice zulm-ü fesadâtı edüp sûfîlik yüzünden görünüp halkın mal-ü canına ızrarda rahm etmeyüp salah-u takvası dam-ı tezvîr u riya idi.*"⁸⁹⁶ denilmesi, yalnız onun değil, devrin sûfîliğini istismar edenlerin varlığına işaret etmesi bakımından da önemlidir. Ancak Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmanî* adlı eserinde, Sûfî Mehmed Paşa hakkında şu farklı bilgileri vermektedir: "*Merhum Sûfî Mehmed Paşa'nın hükümeti zamanında, meydana gelen sipahî kavgasının def'inden sonra, gerek sarayda gerekse taşrada Kanûn-u Kadim'e ve Şer'i Şerîfe yapışıp alemin nizam ve intizamı için tam bir ihtimamla çalışıldı. Bundan başka Girit için büyük donanma hazırlayıp, Girit'te bulunan kul taifesine maâşları için, iç hazineden 200 kese kuruş alınıp, Yanuk Ahmed Paşa ile gönderildi. Fakat bundan sonra Padişahımız küçük olduğu için içeride ve dışarıda herkes bir baş çeken asi oldu. Kendi arzularınca hareket edebilmek için Sûfî Mehmed Paşa azl olunup daha sonra katl edildi.*"⁸⁹⁷

Sûfî Mehmed Paşa, devrin meşhur Mevlevî şairi Cevrî Çelebi tarafından da övülmektedir. Cevrî,

"Ey sadr-ı veli-mertebe danışver-i ekmel

Vey asâf-ı safî-dil u âyine-i mükemmel."

diye başladığı kasîde ile Mehmed Paşa'nın meziyetlerini dile getirir. Cevrî, Paşa'nın görev değişikliklerine ve inşâ ettirdiği eserlerine hep tarih düşürmüştür.

⁸⁹⁴ Bkz. Z. N. Aksun, c. II, s. 163-188

⁸⁹⁵ Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmanî*, İstanbul, Orhaniye Matbaası, 1340, s. 21; Bkz. Yaşar Yücel-Ali Sevim, c. III, s. 96-102.

⁸⁹⁶ Nâima, c. IV, s. 408-409; Ebü'l Faruk, c. VI, s. 248-249; Bkz. Osmanzâde Taib Ahmed, *Hâdikâtü'l Vüzerâ*, İstanbul, Ceride-i Havadis Matbaası, 1271, s. 88-89.

⁸⁹⁷ Mehmed Hâlîfe, s. 25; Şeyhî Mehmed Efendi, c. III, s. 59.

Sûfî Mehmed Paşa ile Cevrî'nin dostluklarını perçinleyen husus ise, iki *Mesnevî-i Şerif*'in Paşa tarafından Cevrî'ye yazdırılmış olmasıdır. Cevrî yazdığı bu *Mesnevî*lerden biri için şu tarihi düşürmüştür:

"Salik-i minhec-i ihlâs Muhammed Paşa

Ki odur Hâzret-i Molla'ya muhibb ü dil-bend

Yazdırub cud ile bu Mesnevî-i zibayı

Eyledi kâtibini lütf u keremden hursed

Oldı bu nüshanün itamına tarih-i tamam

Bi- Bedel tarh u zihi Mesnevi-i bimanend.(sene 1056)"⁸⁹⁸

Bir kısım yazarların Sûfî Mehmed Paşa'yı yermesi ve bir kısmının da onu methetmesini Nâima şöyle değerlendiriyor: "*Büyük vezirlerin ve diğer büyük hâkimlerin bütün övülmeye değer ahlâk ve fiillerde, işlerin yürütülmesindeki bütün hareketlerinin beğenilmesi imkânsızdır. Bir vezirin nimetlerini ve ihsanlarını görenler ve onun zamanında bir derece işe karışıp, onun nüfûzundan istifâde edenler, onun iyilik tarafını tutup methederler ve methe layık olan ahvalini yazup dünya durdukça hayır dua ettirmek için eserlerine koyarlar. Amma onun nüfûzundan istifâde edemeyüp mahrum kalanlar, yahut zulüm ve zarar görmüş olanlar daima ayıplanacak tarafına bakup noksanlarını ve ayıplarını yaymak için sözle ve yazıyla kötöleme tarafına giderler.*"⁸⁹⁹

Nâima'nın bu tesbiti, bize tarih kaynaklarında ismi geçen bütün kişilere ihtiyatla bakmamız gerektiğini hatırlatmaktadır. Yukarıda görüldüğü gibi, IV. Murad'ın Ebubekir Çelebi'yi süğün etmesi de, Vanî Efendinin değerlendirilişi de kaynaklarda farklı bir şekilde ele alınmaktadır. Bütün bu durumlar Nâima'nın tesbitinde ne kadar haklı olduğunu göstermektedir.

5.3.7. Şeyh Adem Dede

Antalya'da doğup İstanbul'a gelen ve 1030/1620 yılında Sultan II. Osman'ın Hotin seferine iştirak eden Adem Dede, daha sonra Mevlevîlik tarîkine intisâb etmiş ve 1040/1630 senesinde Galata Mevlevîhânesi şeyhi İsmail Dede'nin hizmetine

⁸⁹⁸ Hüseyin Ayan, *Cevrî*, s.40, 309.

⁸⁹⁹ Naima, c. IV, s. 410-411.

girmiştir. İsmail Dede'nin kısa bir süre sonra vefât etmesi üzerine, Galata Mevlevîhânesi şeyhliğine getirilmiştir. Adem Dede, buradaki yirmi yıllık hizmetinden sonra 1063/1653 yılında Hacca gitmek üzere, deniz yoluyla Kahire'ye gitmiş, aynı yıl burada vefât edince, Kahire Mevlevîhânesinde defn edilmiştir. Adem Dede aynı zamanda Mevlevî şâirlerindedir.⁹⁰⁰

5.3.8. Mevlevî Ressam Mehmed Dede

XVII. yüzyıl Mevlevî ressamlarından olan Mehmed Dede veya Çelebi, şûâra tezkîreleri kadar, Mevlevî menbalarının da bahsettikleri bir sanatkârdır. Tezkîrelerdeki kayıtlar, onun ilk önce, bir müddet hazîne kitâbetinde bulunduğunu, bilâhâre (1058-1098/1648-1687) Münecimbaşı Ahmed Dede vâsıtasıyla, IV. Mehmed'e musâhib olduğunu, fakat bundan sonra tarîkate sülûk edip Mevlevî tarîkatına girdiğini haber verir.⁹⁰¹

IV. Mehmed'in de, diğer Osmanlı Pâdişahları gibi Mevlânâ dergâhına hizmetleri geçmiş ve Mevlevî şeyhlerine yardımlarını esirgememiştir. Nitekim Mevlânâ mâmuresi, 1060/1650 yılında IV. Mehmed'in irâdesiyle, Melek Ahmed Paşa tarafından esaslı bir şekilde tâmir edilmiştir.⁹⁰²

5.3.9. Kârî Ahmed Dede

Kastamonu'lu olan Kârî (okuyucu) Ahmed Dede, güzel ahlâkıyla meşhur, tavırları son derece memdûh bir zat olarak bilinmektedir. Anadolu'dan İstanbul'a gelip Sîpahî Ocağına girmiş, daha sonra da Mevlevîlik tarîkatına girerek Konya'ya gitmiştir. Konya'da, bir süre Çelebi Arif Muhammed Efendi'nin yanında dergâh hizmetinde bulunmuş, daha sonra İstanbul'a dönen Kârî Ahmed Efendi, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Sabûhî Ahmed Dede'nin hizmetine girmiştir. 1078/1668'de Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi olan Ahmed Dede, bu Mevlevîhâne'de ders verdiği için dolayı, Kârî (*Mesnevî* okuyucusu) Ahmed Dede diye meşhûr olmuştur.⁹⁰³

⁹⁰⁰ Şeyhî Mehmed Efendi, c. III, s. 550; Geniş bilgi için bkz. Sâkîb Dede, cüz I, s. 44-45; Esrâr Dede, s.4.

⁹⁰¹ Şahabettin Uzluç, *Mevlevîlikte Resim Resimde Mevlevîlik*, Ankara, 1957, s. 57-58.

⁹⁰² Bkz. BOA, Ali Emiri, IV.Mehmed, c. III, no:8131; Evliyâ Çelebi, c. III, s. 26; İ. Hakkı Konyalı, s. 652.

⁹⁰³ Esrâr Dede, s. 263; Ayvansarayî Hafız Hüseyin, c. II, s.83.

Hacı Ahmed Dede, ölümünden biraz önce, şeyhlik vâzifesinin, mânevî terbiyesinde yetiştirdiği Kârî Ahmed Dede'ye verileceğini söylemiş idi. Kârî Ahmed Dede, Kastamonu'da Halvetî şeyhi olan bir zatın oğludur. O da babası gibi, tahsillerini tamamladıktan sonra, ecdâdının eserine sadık kalarak tasavvuf yoluna girmiş, ayrıca İslâm felsefesi hakkında geniş tetkiklerde bulunmuştur. Kendisine bir rehber bulmak için önce Sofya'ya gitmiş, oradan da İstanbul'a gelmiştir.⁹⁰⁴

Kârî Ahmed Dede, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Hacı Cami Ahmed Dede'ye intisâb etmiş, Şeyhinin vefâtından sonra, ihvân ve dervişler, şeyhliğin kendisine verilmesini istemişlerse de, devlet büyükleri Şeyh İsmail Merkezî adındaki bir zatın şeyh olmasını istemiş ve ricalarını Konya'ya göndermişlerdir. O zaman Çelebilik makamında bulunan Şeyh Hüseyin, önce Şeyh İsmail'in şeyhliğe tâyin belgesini hazırlamış, bir gün sonra da bazı mânevî hallerin zuhûru üzerine, Kârî Ahmed Dede'nin şeyhliği için bir belge tanzim etmiş, her ikisini de bir dervişe teslim etmiştir. Şeyhliğin önce Şeyh İsmail'e verilmesini dervişler üzüntü ile karşılamış, ancak bu zat o gece kalp sektesinden vefât edince, derviş, Şeyh Ahmed Dede için yazılmış şeyhlik belgesini ortaya çıkarmış, böylece Kârî Ahmed Dede, Yenikapı Mevlevîhânesinin postuna oturmuştur.⁹⁰⁵

Kârî Ahmed Dede, ârif ve faziletli, *Mesnevî*'nin en ince gerçeklerini bilen kâmil bir şeyh idi. Dergâhta sekiz sene devam eden şeyhliği sırasında, sadece Cuma namazı ve ziyâret için Eyüp Sultan Camiine gitmek üzere dışarı çıkar, diğer zamanlarını okuma ve ilim tetkiki ile geçirirdi. Osmanlı pâdişahlarının âlimleri himâye hususundaki himmetleri bir tarihî gelenek haline gelmişti. Bundan dolayı Sultan IV. Murad, arasıra Yenikapı Mevlevîhânesine gelir, şeyhe ve dedelere ihsanlarda bulunurdu. Bir tok gönüle sahip olan Şeyh ise, hissesine düşen ihsanı da dervişlerine dağıtarak, gerçekten fakirler hazmetinde olduğunu ispat ederdi. Şeyh'in bu halleri Pâdişah'ın çok hoşuna gider ve Şeyh'e muhabbeti kat kat artardı.⁹⁰⁶

⁹⁰⁴ Sâkıb Dede, cüz II, s. 127-128.

⁹⁰⁵ Sâkıb Dede, cüz II, s. 128-129; M. Ziya, s. 132-133.

⁹⁰⁶ Sâkıb Dede, cüz II, s. 130; M. Ziya, s. 133.

Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa'nın amcasıoğlu Amcazâde Hüseyin Bey ki, sonradan Amcazâde Hüseyin Paşa⁹⁰⁷ diye meşhûr olmuştur. Paşa, babasının Kârî Ahmed Dede'nin dervişi olmasından dolayı, tarîkatı inkâr etmekte iken, Şeyh'te gördüğü feyiz ve fâzilet dolayısıyla, nihâyet ona hayran kalarak, babası gibi şeyhe intisâb ederek, Kubbe-i Hâdra'yı (Yeşil Türbe-Mevlânâ Türbesi) yenilemiş, Mevlânâ kürsüsünü tâmire muvaffak olmuş ve bu yüzden Mevlevîlerin kalbini kazanmıştır.

Kârî Ahmed Dede on iki sene şeyhlikte bulunduktan sonra, 1090/1679 yılında vefât etmiş ve yerine Nacî Ahmed Dede geçmiştir.⁹⁰⁸

5.3.10. Nacî Ahmed Dede

Bursalı olan Nacî Ahmed Dede sanatkârdır. Bursalılar genellikle tarîkat mensuplarına karşı hürmetkâr olduklarından, Ahmed Dede de çoğu vaktini Mevlevîhânedede geçirirdi. O vakit Bursa Mevlevîhânesinde Şeyh Zihnî Salih Dede vardı. Bu zat iyi ahlâkı, fâzileti, irfanı ile şehir halkının hürmet ve muhabbetini kazanmıştı. Birçok kişiler gibi, Derviş Ahmed de buraya devam ede ede mânevî zevk ve neşeye alışarak, Şeyh'in hizmetine girmiş ve Mevlevî sikkesi giymiştir.⁹⁰⁹

Derviş Ahmed, daha sonra İstanbul'a gitti. Burada Galata Mevlevîhânesi şeyhi Ahmed Efendi'den tarîkat usûl ve adâbını tamamen öğrendikten sonra, şeyhi ile birlikte Hacca gitti. Dönüşte, şeyhi Ahmed Efendi Mısır'da vefât edince, kendisi İstanbul'a döndü. Arzî Mehmed Dede'nin hizmetinde bulundu. M.1660 senesinde Beşiktaş Mevlevîhânesine şeyh olarak tâyin edilmiş ise de, m.1662 tarihinde Kırım muharebesine iştirâk etmek üzere İstanbul'dan ayrılınca yerine Yusuf Dede tâyin edildi.

Nacî Ahmed Dede, iki sene sonra (m.1664'te) İstanbul'a dönerek Galata şeyhi Derviş Çelebi'nin, Sultan III. Mehmed'in Eğri seferine giderken, Hacıoğlupazarı'nda vefâtı üzerine, Galata Mevlevîhânesinde şeyhlik postuna oturdu.

⁹⁰⁷ Hüseyin Paşa, Köprülü Mehmed Paşa'nın küçük kardeşi Hasan Ağa'nın oğludur. Amcasının oğlu Fazıl Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı sırasında Amcazâde diye şöhret buldu. M.1697 tarihinden ölüm tarihi m.1702 yılına kadar Sadrazamlık görevinde bulundu. Bu konuda bilgi için bkz: Münir Aktepe, "Amcazâde Hüseyin Paşa", *DİA.*, c. III, İstanbul, 1992, s. 8-9; Ayrıca bkz. Yaşar Yücel-Ali Sevim, c., III, s. 239-242.

⁹⁰⁸ Şeyhî Mehmed Efendi, s. 574; Geniş bilgi için bkz. Sâkıb Dede, cüz II, s. 127-131; Esrâr Dede, s. 263-264; M. Ziya, s. 131-134.

⁹⁰⁹ Sâkıb Dede, cüz II, s. 149; M. Ziya, s. 135.

Ancak m.1671 senesinde Konya'dan gelen emir mucibince bu görevden alındı. Bu sefer, bir süre sonra Yenikapı Mevlevîhânesine şeyh tâyin edildi.⁹¹⁰

Nacî Ahmed Dede, daha Bursa'da iken, bir Müslümana lazım olan dinî bigileri tahsil ettikten sonra Farsça öğrenmiş, *Mesnevî-i Şerif* okumuş, tarikat adâb ve usûlünü öğrenmeye çalışarak ilim ve irfan sahibi olmuştur. Nacî Ahmed Dede, yaratılışındaki mevcut kabiliyet ile, kısa zamanda edebiyât alanında isim yapmıştır. Bir kurtuluş yolu olan Mevlânâ'ya baş eğmesinden dolayı, şiirde 'Nacî' mahlasını kullanmış ve bu isimle tanınmıştır.⁹¹¹

Nacî Ahmed Dede, İstanbul'da zamanın en seçme şeyhlerinden, Şabanzâdelerden olan Galata Mevlevîhânesi şeyhi Arzî Mehmed Dede'nin, Kasımpaşa Mevlevîhânesi ilk postnişini Abdî Dede'nin oğlu Seyyid Halil Efendi'nin ile Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Kârî Ahmed Dede'nin mârifet dolu sohbetlerine devam etmiştir. Günden güne feyzini, ilim ve irfanını arttıran Nacî Ahmed Dede, Konya Dergâhı postnişini Pîr Hüseyin Çelebi'nin takdirini kazanarak şeyhlik sarığı sarmıştır. Evvela (m.1662) Beşiktaş şeyhliğine, Kârî Ahmed Dede'nin vefâtı üzerine (m.1679'da) de Yenikapı Mevlevîhânesine şeyh olarak tâyin edilerek Ahmedlerin altıncısı olmuştur.⁹¹²

Nacî Dede, akâid ve İslâm felsefesinde, Türkçe ve Farsça şiirlerinde üstünlüğünü kabul ettirmiştir. Üstün ahlâk sahibi oluşu, ölçülü tavır ve hareketleriyle ulemâ içinde kendini tanıtmıştır. Hasılı, isim ve şöhreti İstanbul'un ilim ve tasavvuf çevresinde yayılmış, dâvet edilmesi gereken bir zat haline gelmiştir. Yenikapı Mevlevîhânesinde şeyh olduğu zaman içinde, belirli zamanlarda Fatih Camiinde *Mesnevî-i Şerif* okur ve cemaâtin İslâm felsefesi hakkındaki sorularına cevap verir, onları aydınlatırdı. İlim ehli ile mutasavvıfların bir çok konuda birbirine muhâlif oldukları bir zamanda Fatih Camiinde bir dervişin ders vermesi, onun ne kadar fâziletli bir kişi olduğunun göstergesidir.⁹¹³

Şeyh Nacî Dede, Fatih Camiinde sadece İslâm akâidini değil, *Mesnevî-i Şerif*'i okuyor, tarikatın usûl ve adâbını da uzun uzun anlatıyordu. Zamanın icâbı olarak,

⁹¹⁰ Ayvansarayî Hafız Hüseyin, c. II, s. 85.

⁹¹¹ M. Ziya, s. 136.

⁹¹² M. Ziya, s. 136-137; R. Muslu, s. 346-347.

⁹¹³ M. Ziya, s. 136-137.

orada toplanan aykırı fikirlerdeki talebe-i ulûm ve diğerk fâzilet sahibi kişiler, Dede'nin derslerini can kulağıyla dinleyip faydalanmaya çalışıyorlardı.

Nacî Ahmed Dede, ihtiyarlığı sırasında *Mesnevî* okuyucusu Bolvadinli Ahmed Dede'yi kendisine vekil tâyin edip şeyhlik hizmetini terk ederek, tamamen inzivâyâ çekilmiş, 1137/1724'de ölünce, Mevlevîhâne hazîresinde defnedilmiştir.⁹¹⁴

5.3.11. Yusuf Nesib Dede

Nacî Ahmed Dede'den sonra, Seyyid Yusuf Nesib Dede Yenikapı Mevlevîhânesi postnişini olmuştur. Konya'dan İstanbul'a göç eden Yusuf Nesib, burada bazı vezirlere intisâb etmiş, Sadrazam Siyavuş Paşa'ya hocalık etmiştir. Sultan IV. Mehmed'in tahttan indirilmesi sırasında (1099/1687), meydana gelen fitne ve fesâd üzerine, kendisinin velinimeti olan zatların hakâretlere marûz kalmasına üzülerak Mısır'a gitmiş, burada Müneccimbaşı Ahmed Dede ile birlikte, o vakit Mısır Mevlevîhânesinde şeyh olan Mevlevî tarîkatı büyüklerinden Kıbrıslı (siyahî-zenci) Mustafa Dede'nin edep ve irfan meclisine can atmıştı. Orada sikke giymiş ve bir kaç sene fakirlere ve dervişlere ve feyiz almaya talip olanlara *Mesnevî-i Şerif* okutmuştur. *Mesnevî* anlatışındaki düzgün ifâde ve edâsı ile dersleri büyük rağbet görmüştür.⁹¹⁵

Felsefe ve Tasavvufta üstün bilgi sahibi olan Seyyid Nesib, aritmetik öğrenmeye, Selanikli Seyyid Halil Efendi'nin talebesi olan, sonradan Pâdişah IV. Mehmed'n baş müneccimi ve nedimi olarak sohbetlerinde bulunan, eski arkadaşı Müneccimbaşı Ahmed'in yanında başladı. Buarada bir müddet kalıp heyet (astronomi) ilmine ait bilgiler edindikten sonra, 1106/1694 senesinde II. Bostan Çelebi ile Hac fârizasını yerine getirdikten sonra Konya'ya dönmüşlerdir.⁹¹⁶

II. Bostan Çelebi, Seyyid Nesib Dede'nin fâziletini takdir ederek evvela kendisini *Kârî-i Mesnevî* tâyin etmiş ve sırasıyla, Ankara (m.1612), Şam (m.1614) ve Mısır Mevlevîhânesine şeyh tâyin edilmiştir. Sadreddin Çelebî zamanında ise 1122/1710 senesinde Konya'ya çağrılarak '*Ser Tarîk*' (Baş tarîkatçı) hizmetine alınmıştır. Bir sene sonra da (1123/1711) Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhliğine tâyin

⁹¹⁴ Sâkîp Dede, cüz II, s. 149-151; Esrâr Dede, s. 297-298; Şeyhî Mehmed Efendi, c. IV, s. 423; Ayvansarayî, c. II, s. 85; M. Ziya, s. 134-138

⁹¹⁵ M. Ziya, s. 142-143.

⁹¹⁶ Ayvansarayî, c. II, s. 85; R. Muslu, s. 348-349.

edilmiştir. Burada üç sene sonra, 1126/1714 senesinde vefât etmiştir. Kabri Mevlevîhânenin hazîresindedir.⁹¹⁷

5.3.12. Ârîfî (Peçevî) Ahmed Dede

Yenikapı Mevlevîhânesine postnişin olan Ahmedlerin yedincisidir. Rûmeli'de Peç isimli kasabada oturan Uşşakîyye⁹¹⁸ tarîkatı şeyhlerinden Mustafa Efendi adında bir zatın oğludur. Çocukluğunda akâid ilmini, usûl ve merâsimleri, tarîkat kaidelerini kendi memleketindeki Mevlevîhânedeki, Şeyh Musullu Hafız Mehmed'den görüp öğrenmiştir. Hafız Mehmed Efendi'nin vefâtından sonra, yerine geçen Arap Halil ve İbrahim Dede Efendilerin sohbetlerinde bulunan ve Halvetîyye tarîkatı bahçesinde çalışan Mevlevî bahçevanlarının terbiyesi ile gerçekten mânevî terakkilerde bulunmuştur.

Bir süre sonra doğum yeri olan Peç'te Mevlevî Tekkesine şeyh olmuştur. Burada şeyhliğindeki iyi hal ve ahlâkı ile herkesin kalbini kazanmaya muvaffak olmuştur. Memleketin durumunun günden güne kötüye gittiğini gören Ahmed Dede, bütün mâlını paraya tahvil ederek oradan hicret etmiştir. Gerçekten iki-üç ay sonra Peç, uzun ve şiddetli muharebelerden sonra Avusturya'nın (Nemçelilerin) eline geçmiştir.⁹¹⁹

Derviş Ahmed Dede, fâzilet erbâbı olduğundan, onun hatırlanması için adına Filibe'de de bir Mevlevîhâne yaptırılarak şeyhliği kendisine verilmiştir. Burada Şeyhlik vâzifesini yapmakta iken, Mehmed Sadreddin Çelebi tarafından, m.1714

⁹¹⁷ BOA, Ali Emiri, IV.Mehmed, III, no: 9204; Ayvansarayî, c. II, s. 85; Bursalı Mehmed Tahir, c. II, s. 450-451; Şeyhî Mehmed Dede, c. IV, 426; Esrâr Dede, s. 298-299; M. Ziya, s. 142-149; Hasan Özönder, *Kahire Mevlevîhanesi*, II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi, Konya, 1991, s.175-183; Sâkıp Dede, cüz II, s. 224-226.

⁹¹⁸ Buharalı Hasan Hüsameddin tarafından kurulan Uşşakîyye tarîkatı Halvetiyye'nin kollarındandır. Önce Kübreviyye ve Nurbahşiyye'ye meyleden Hasan Hüsameddin Efendi, daha sonra Anadolu'ya gelerek, Erzincan'da rastladığı Halvetî Şeyhi Ahmed Semerkandî'ye intisab etti. Şeyhinden hilafet aldıktan sonra Uşak'a gelip yerleşir ve "Uşşakkî" diye meşhur olur. Manisa'da bulunan Şehzâde Murad'ın şeyhe hürmeti büyüktü. Şehzâde, III. Murad olarak tahta geçince Şeyh'i İstanbul'a davet etti ve buarada halkın alakasından dolayı Kasımpaşa'da irşâda başladı. Aşırı ilgiden rahatsız olan Şeyh, Pâdişahın izin alarak Hacca gitti. Dönüşe Kahire'de vefât etti (m.1592). Cenâzesi İstanbul'a götürülüp Kasımpaşa'da defnedilmiştir. Uşşakîyye, Cemaliyye ismiyle devam etmiştir. (M. Demirci, *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, s. 205.)

⁹¹⁹ Peç, 950/1548 tarihinde Kanûnî Sultan Süleyman tarafından fethedilmiştir. 1009/1600 senesinde Sultan III. Mehmed Zamanında Beç şehrinde 2200 Müslüman vardı. Camisi, medreseleri ve tekkesi meşhurdur. Evliyâ Çelebî'nin rivayetine göre, Mevlevîhânesini Yakovalı Hasan Paşa yaptırmıştır. Diğer bir rivâyete göre de, burasını Sultan IV. Murad'ın damadı ve sadrazamı Melek Ahmed Paşa yaptırmıştır. Seksen kadar hücresi, geniş semâhânesi, süsü ve muhteşem mihrâbı ve müstemilatı varmış. Tekke Hasan Paşa Camiine bitişik imiş. (M. Ziya, s. 150.)

tarihinde Yenikapı Mevlevîhânesinin Şeyhliğine atanmıştır. Yerine, Nuri Dede Filibe'ye şeyh olmuştur. Rivâyet edilir ki, Ârifî Dede, Cuma günü Mevlevîhânedan çıkıp de Yenikapı mahallesindeki Evliyâ Efendi Camiine girinceye kadar, arkasında bulunan dedelerin, dervişlerin bir ucu henüz dergâhın kapısından çıkmakta olurlarmış.

“Lâle Devri“ diye bilinen dönemde yaşayan Ârifî Dede, Melâmîliği yeniden canlandırmıştır. Bu dönemde, başta Nevşehirli Damad İbrahim Paşa ve onun yakın arkadaşı şâir Nedim gibi Melâmîler,⁹²⁰ Kadızâdelilerin oluşturduğu medrese baskısının ardından, şiir, mûsikî ve sohbet üzerine kurulu estetik bir yaşantı üslûbunun doğmasına zemin hazırlamış, Mevlevîlik de Ârifî Ahmed Dede'nin şahsında bu ortama katılmıştır.⁹²¹ Şiirlerinde Ârifî mahlasını kullandığı için Ârifî Ahmed Dede olarak meşhûr olan Şeyh, 1137/1724 senesinde vefât etmiştir. Kabri Yenikapı Mevlevîhânesinin hazîresinde yer almaktadır.⁹²²

5.3.13. Sâkîb Mustafa Dede

Endülüs'ten İzmir'e göç eden ve ticaretle uğraşan bir ailenin çocuğu olan Sâkîb Dede, tahsil için İstanbul'a gelerek, Fâtih Medresesinde, dönemin meşhûr âlimi Köprülüzâde Mustafa Efendi'nin derslerine devam etmiştir. Mevlevîliğe duyduğu ilgiden dolayı, Bursa'ya giderek kısa zamanda Farsça'yı öğrenmiştir. Daha sonra Konya'ya giderek Elmalılı Halil Efendi'nin sohbetlerine katılmıştır. Sakîb Dede, buradan icâzet alarak İstanbul'a gitmiş ve bir süre Fâtih medreselerinde müderrislik yapmıştır. Tasavvufa olan meyli nedeniyle, Edirne'ye giderek Siyahî Mustafa Dede'nin talebesi olmuştur. Buradan da icâzet aldıktan sonra, İstanbul'a dönerek Galata Mevlevîhânesi postnişini Gavsî Ahmed Dede'nin hizmetine girmiştir. Sonra Mısır'a gitmiş ve dönüşünde Kütahya Mevlevîhânesi postnişini olmuştur. 1148/1735'te ölene kadar bu vâzifesine devam etmiştir.⁹²³

Mustafa Sâkîb Dede, aynı zamanda Mevlevî şâirlerindedir. Mürettep divânından başka, tanınmış Mevlevîlerin menâkıbını ihtiva eden "*Sefine-i Nefise-i*

⁹²⁰ Melâmîlik için bkz. Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 263-269; Osman Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s. 153-155; M. Kara, "Melâmîye", *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, s. 137-138.

⁹²¹ R. Muslu, s. 349.

⁹²² M. Ziya, s. 149-152; H. Dizdarzade, s.267.

⁹²³ Hasan Özönder, "Kütahya Mevlevîhânesi" *Selçuk Üniv. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya 1996, s. 69-89; R. Muslu, s. 324-326.

Mevlevîyân" adlı eseri, Mevlevîlik tarihi bakımından önemli bir eserdir. Sâkîb Dede bir müddet Konya Mevlevîhânesinde bulunduktan sonra, 1102/1690-1691'de Kütahya Mevlevîhânesine şeyh oldu.⁹²⁴ "*Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyan*" adlı üç cüzlük eserinde, Mevlevî dervişlerinin menkıbelerini toplamıştır. Eserde bu tarikat mensuplarından yüz kırkının kimi kısa, kimi uzun biyografileri bulunmaktadır.⁹²⁵

Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân adlı eserin birinci cüzü, *Menâkıbü'l-Ârifin*'in bittiği tarihten, yazarı Sâkîb Dede'nin kendi zamanına kadar Konya'da Mevlânâ dergâhına şeyh olan Çelebilerin hâl tercemelerine aittir. Bu kısma Karahisar ve Kütahya Mevlevîhânelerinin kurucuları olan ve ana tarafından Mevlânâ soyuna mensup olan Çelebilerin hâl tercemeleri ile başlar. İkinci cüz muhtelif tekkelerde şeyhlik edenlere, üçüncü cüz de Mevlevîler arasında tanınmış dervişlere aittir. Sâkîb Dede, tabakât kitaplarına uyup, birinci ve ikinci cüzlerin son kısımlarında Mevlevî kadınlarının hâl tercemelerini de yazar. Metin büyük kıtada 645 sahifedir. Mısır'da 1283/1866 tarihinde Matbaa-i Vehbiyye'de basılmıştır.⁹²⁶

5.3.14. Buhûrîzâde İtrî Efendi

Ünlü Mûsikî bestekârı olan İtrî'nin, bazı kaynaklarda Mevlevî olduğu şeklinde bilgiler bulunmaktadır. Kesin bilinmemekle birlikte, 1630-1640 yılları arasında İstanbul'da doğduğu tahmin edilmektedir. Buhûrîzâde lakabıyla tanınmış, şiirlerinde de "İtrî" mahlasını kullanmıştır. Sultan IV. Mehmed döneminde (m.1648-1687) sarayda mûsikî hocası ve hânende⁹²⁷ olarak görev yaptı. Kaynaklarda IV. Mehmed'in onu sık sık saraya dâvet ederek bestelediği eserleri bizzat kendisinden dinlediği kaydedilmektedir.

Hükümdar IV. Mehmed'in huzurunda icrâ edilen küme fasıllarına hânende olarak katılan İtrî, bu dönemde kendi isteği üzerine Esirciler Kethüdâlığı⁹²⁸ ile görevlendirildi. Onun bu görevi, esirler arasındaki kabiliyetli ve güzel sesli gençleri bulup yetiştirmek ve geldikleri ülkelerin mûsikîsi hakkında bilgi edinmek amacıyla

⁹²⁴ Esrâr Dede, s. 46.

⁹²⁵ Franz Babinger, s. 295-296.

⁹²⁶ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 15-16.

⁹²⁷ Şarkıcı, şarkı söyleyen, ses sanatçısı.

⁹²⁸ Kethüdâ, zenginlerin ve devlet adamlarının işlerini yapan kimseye denir. Osmanlılarda esirlerle devlet adına ilgilenen kimselere "Esirciler Kethüdâsı" denirdi.

istediği rivâyet edilmektedir. Şeyhî, Sâlim, Safâyî gibi tezkîre müelliflerine göre, Itrî bu görevde iken veya ayrıldıktan kısa bir süre sonra vefât etmiştir.

Itrî Efendi'nin ölüm tarihi, bazı kaynaklarda 1123/1711, bazı kaynaklarda da 1124/1172 şeklinde verilmektedir. Defnedildiği yer hakkında da kesin bilgi bulunmamaktadır. Son dönem kaynaklarında Itrî'inin, Câmî Ahmed Dede'nin (öl. 1078/1667) şeyhliği esnasında Yenikapı Mevlevîhânesine devam ettiğini, âyinlerde aldığı ruhanî neşe ile Mevlevî olduğunu ve Mevlevîhâneye gelen üstâdlardan da faydalandığını, dervişlerden ney üflemeği öğrendiğini ifâde edilmektedir.⁹²⁹

⁹²⁹ Nuri Özcan, "Itrî Efendi, Buhûrîzâde", *DİA*, c. XIX, İstanbul 1999, s. 220-221; *İslâm-Türk Ansiklopedisi*, "Itrî", c. I, Tercüman Aile ve Kültür Yayınları, İstanbul 1987, s.314.

6. BÖLÜM: XVIII. YÜZYILDA MEVLEVÎLİK-DEVLET İLİŞKİSİ

6.1. II.AHMED DÖNEMİNDE MEVLEVÎLİK

6.1.1. II. Ahmed ve Mevlevîlik

Uzunçarşılı, Pâdişahların kıyâfetinden bahsederken, II.Ahmed'in⁹³⁰ (saltanatı:1102-1106/1691-1695) Mevlevî şeyhi kıyâfetini giydiğini belirtir. Silahdâr tarihi, c.II, s.640'tan verdiği bilgiye göre, Diyarbekir vâlisi olup sadârete tâyin edilen Hacı Ali Paşa Edirne'ye geldiği zaman, II. Ahmed, Mevlevî şeyhi kıyâfetinde, başında sikke ve üzerinde kafesî destar, elinde asa ile tesbih ve boynunda ridâ (şal) ve arkasında hırkası ile, Sadrazamın şehre gireceği Solak Çeşmesi tarafına gitmiştir. Maiyetindeki silahdâr, çuhadâr, rikabdâr ağaları da Hacı Bektaş köçekleri kıyâfetinde idiler.

Pâdişah II. Ahmed'in, tebdil-i kıyâfetle, Sadrazam'ın alayını seyre geldiği gizlice Sadrazam'a bildirilmesine rağmen, Ali Paşa bunu bilmezlikten gelmiş, Pâdişah'ın hizasına gelince selâm verip "Dede Sultan hu, bizi duadan unutma" diye zarifâne bir îmâdan sonra bir avuç altın göndermiştir. Dede Sultan kıyâfetindeki Pâdişah, ayağa kalkarak, kendisine selâm veren Ali Paşa'nın selâmını alıp, "İhtiyacımız yok, hemen özünü yokla aşık" diye mukâbele ederek parayı iâde etmiştir.⁹³¹

6.1.2. Kara Bostan Çelebi

Kara Bostan Çelebi, 1057/1647 senesinde Konya'da doğmuştur. Tarîkat eğitimini babası, Mevlevî şeyhlerinden Abdülhalim Efendi'den almıştır. 1091/1680'de babası vefât edince, otuz üç yaşında iken posta geçmiştir.⁹³²

Sultan II. Ahmed'in, şâir, bestekâr, hattat ve müellifliği ile birlikte Mevlevî de olduğu ifâde edilmektedir. II. Ahmed zamanında, Konya'da postnişin olan Kara Bostan Çelebi'den halk şikâyetlerde bulunmaktaydı. Bunun üzerine II. Ahmed, sürülmesini emretti. Ferman o yıl Hacca gitmesi tarzında yazıldı. Kara Bostan

⁹³⁰ Bkz. M. Cavid Baysun, "Ahmed II", *İA*, c. I, MEB, Eskişehir, 1997, s. 164-165; Z. N. Aksun, c. II, s. 268-279; Y. Öztuna, c. I, s. 406-408; M. İlgürel, c. XI, s. 91-97

⁹³¹ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde Saray Teşkilatı*, s. 59-60.

⁹³² R. Muslu, s. 315

Çelebi bunun üzerine Hacca gitti.⁹³³ Bostan Çelebi Hacdayken dergâh vakıflarına el atıldı. Çelebilere verilen Kudüs pâyesi kaldırıldı. Hacdan dönen Çelebi, bu sefer Karaman vâlisinin tensibiyle Kıbrıs'a sürüldü. Kara Bostan Çelebi sürgündeyken amcası Celâl Çelebi postnişinliğe geçtiyse de aczi yüzünden on sekiz gün sonra azl edildi. Yerine Bostan Çelebi'nin oğlu Sadreddin Çelebi geçirildi.⁹³⁴

Kıbrıs'ta kırk gün kalan Bostan Çelebi, aff-ı şahâneye mazhar olup tekrar makamına döndü. Büyük bir merâsimle karşılandı. Sâkıb Dede, kendisinin de karşılayanlar arasında olduğunu yazar. Rivâyete göre, Sarayın güvenine sahip olduğu bir sırada, II. Bostan Çelebi ve talebeleri, ibâdet ve tâatla meşgul oldukları bir sırada, gece yarısı devlet adamlarından biri, Şeyhülislâm'ın emâneti olarak mühürlü bir torba getirmiştir. Torbanın içerisindeki mektupta, kendisine sıkıntı veren sivil ve askerlerin vâzifeden azledilecekleri ve yerlerine uygun göreceği kimselerin tâyin edileceği bildirilmiştir. Çelebi'nin ömrünün son yıllarında kendisinden hoşnut olmayanlar kendisini şikâyet etmiş, ancak Dârüsaâde Ağası Yusuf Ağa'nın yardımlarıyla Padişah III. Ahmed tarafından kendisine ihsanlarda bulunulmuştur. II. Bostan Çelebi 1118/1706 senesinde Konya'da vefât etmiştir.⁹³⁵

6.2. II. MUSTAFA, III.AHMED DÖNEMİNDE MEVLEVİLİK

6.2.1. II. Mustafa ve Mevlevîlik

Kara Bostan Çelebi'nin son yıllarında, Konya'da meydana gelen deprem yeşil kubbede tahrîbat yapmıştı. Çelebi kendi imkânlarıyla tâmir ettirmek istediye de, pâdişahların eseridir diye Saraya durum arz edildi. Sultan II. Mustafa⁹³⁶ (öl. 1115/1703) tâmirini emretti.

Amcazâde Hüseyin Paşa da, (öl.1100/1688)⁹³⁷ babası Hasan Ağa ile, Yenikapı şeyhi Karî Ahmed Dede'den arakiyye giymiş bulunduğu için dolayı, kendisinin de yardımında bulunmasına izin vermesini Pâdişah'a rica etti. Müsâade edilince, on sekiz kese, ayrıca da hırka masrafı olarak dervişlere verilmek üzere üç kese gönderdi. Kara Bostan Çelebi, "Onlar malla yardım ettilerse biz de bedenle

⁹³³ Bkz. Ayvansarayî, c. II, s.85.

⁹³⁴ Şeyhî Mehmed Efendi, c. IV, s. 415.

⁹³⁵ Sâkıb Dede, cüz I, s. 187-188; Esrâr Dede, s. 28-29; R. Muslu, s. 315-316.

⁹³⁶ Bkz. Z. N. Aksun, c. II, s. 280-301; Y. Öztuna, c. I, s. 209-426; M. İlgürel, c. XI, s.98-114.

⁹³⁷ Osmanzâde Taib Ahmed, s.124-125.

hizmet ederiz" deyip tâmirde âmelelerle çalışıp, âmelelere ihsanlarda bulundu. Kubbe bitince, Sâkîb Dede,

"Görün kâmil de olmuş nuh kîbâb-ı altafi mina.1110 h."(1698)

mısrâmı tarih düşürdü.⁹³⁸ Ayrıca Sâkîb ve Nesib Dedelerin ve Nâbî'nin tarih manzûmeleri yazdıkları bu tâmirat, Kadızâde olayı günlerine rast gelmektedir.⁹³⁹

6.2.2. III. Ahmed ve Mevlevîlik

Mevlânâ'nın görüşleri, Osmanlılar döneminde pek çok önemli zevât tarafından nesilden nesile aktararak devam etmiştir. Özellikle *Mesnevî*'sinin III. Ahmed (1115-1143/1703-1730)⁹⁴⁰ zamanında, Damad İbrahim Paşa tarafından yaptırılan medresede okunmasına karar verilmesiyle, Mevlânâ'nın fikirleri medrese çevrelerinde yaygınlık kazanmaya başlamıştır.⁹⁴¹ Yine XVIII. yüzyılın tanınmış Mevlevî şâirlerinden Süleyman Mehmed Nahifî, *Mesnevî* tercümesi için uzun uzun çalışmış, bir aralık yarıda kalan bu tercüme, Sultan III. Ahmed'in ve Damad İbrahim Paşa'nın destek ve teşvikleriyle tamamlanmıştır.⁹⁴² Yine bu devirde Ressam Levnî, Sultan II. Mustafa ve Sultan III. Ahmed zamanlarında Sarayın husûsî ressamlığını yapıyordu. Levnî'nin Mevlevîlik sujelerinde çalışan bir ressam olduğu bilinmektedir.⁹⁴³

Rivâyete göre, Baltacı Mehmed Paşa (öl. 1123/1711), Mevlevî şeyhi Kara Bostan Çelebi'nin oğlu Sadreddin Çelebi'ye müntesiptir. III. Ahmed'e kadar şehzâdelere arakiyye tekbr edilirmiş, III. Ahmed devrinde bu durum ihmal edilmiştir.⁹⁴⁴ Bir süre sonra bu işlemin yeniden başlaması için Konya'ya ipek arakiyyeler gönderilmiş ve Sadreddin Çelebi, 'keçe arakiyye lazımdır' deyince bunlar İstanbul'a geri gönderilmiştir. Daha sonra İstanbul'a giden Sadreddin Çelebi,

⁹³⁸ Sâkîb Dede, cüz. I, s. 194-195; İ.H.Konyalı, s.652.

⁹³⁹ Hasan Özönder, "Mevlânâ Türbe ve Külliyesinin...", s. 20-22.

⁹⁴⁰ Bk. Enver Ziya Karal, "Ahmed III", *İA*, c. I, MEB, Eskişehir, 1997, s. 165-169; Z. N. Aksun, c. II, s. 302-344; Y. Öztuna, c. I, s. 427-436; M. İlgürel, c. XI, s. 115-136.

⁹⁴¹ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul, 1939, s. 133-135; R. Öngören, s.31-32; R. Muslu., s. 569.

⁹⁴² Abdurrahman Şeref, *Tarih-i Devlet-i Osmanîye*, c. II, İstanbul, 1312, s. 275; Nihad Sami Banarlı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, c. II, İstanbul, 1983, s.780.

⁹⁴³ Şehabettin Uzluğ, *Mevlevîlikte Resim Resimde Mevlevîlik*, Ankara, 1957, s.62.

⁹⁴⁴ Sâkîb Dede, cüz I, s.198; M. Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 57-58; R. Muslu, s. 569.

şehzâdelere arakiyye tekbîrlemiş, dönüşünde Akşehir'de hastalanmış ve kısa bir süre sonra Konya'da vefât etmiştir.⁹⁴⁵ Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yaptığımız araştırmada, III. Ahmed'in tahtta bulunduğu 1123/1711 tarihli bir belgeye göre, Konya'da Mevlânâ âsitânesinde hücrenişin olan dervişlerin şem'-i rızvan ve traş bâhalarının cizyedâr tarafından para olarak dörder akçe hesabıyla değil, üçer akçe hesabıyla verilmesi emredilmiştir.⁹⁴⁶ Bu belgeye göre, dervişlere verilen paralarda eksilme yapıldığı görülmektedir.

Sultan III. Ahmed ve bazı devlet adamlarının tarîkat şeyhleriyle münâsebetleri iyi bir şekilde devam ederken, taşradaki bazı idârecilerin şeyhlere karşı tavrı tam tersi bir durum arzedelebilmektedir. Bu gibi durumlarda, devletin ileri gelen yöneticileri olaya duyarsız kalmamakta ve gereken incelemeler yapılmaktaydı. Konya'da devlet görevlisi bazı şahıslar, Mevlânâ Dergâhı şeyhi Kara Bostan Çelebi'ye sıkıntı verdiği gerekçesiyle azledilmişlerdir. Ancak daha sonraları Bostan Çelebi'nin Saray ile olan münâsebetleri bozulmuş ve vefâtından kısa bir süre önce Kıbrıs'a sürgüne gönderilmiştir. Kıbrıs'ta kırk gün kaldıktan sonra aff-ı şâhâneye mazhar olup tekrar makamına dönmüştür.⁹⁴⁷ Bu durum ve bazen dervişlere verilen paralarda eksilmeye gidilmesi durumları, devlet ricâli tarafından çok ilgi gören çelebilerin 'dokunulmaz' olmadıklarını, gerektiğinde cezalandırılacaklarını göstermektedir.

6.2.3. Sadreddin Çelebi

Sadreddin Çelebi, babası Kara Bostan Çelebi Hacca gittiği ve Kıbrıs'a sürüldüğü zaman babası yerine vekâleten Dergâh'a postnişin olmuştur. Babasının ölümünden sonra, 1117/1706 senesinde ikinci defa Çelebilik makamına geçmiş oldu. Sadreddin Çelebi zamanındaki en önemli olay, onun Osmanlı şehzâdelere arakiyye tekbîrlemek üzere İstanbul'a dâvet olunuşudur. Yaşlı Çelebi bu dâvete uyararak İstanbul'a gitmiş, şehzâdelere arakiyye tekbîrlemiş ve 1123/1711 Haziranında Konya'ya dönerken Akşehir'de hastalanmış, Konya'ya geldikten bir kaç gün sonra da ölmüştür.⁹⁴⁸ Sadreddin Çelebi'nin ölümüyle Çelebilik makamı için

⁹⁴⁵ Sâkıb Dede, cüz.I, s.199; A. Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s.169.

⁹⁴⁶ BOA, Cevdet Evkaf, no:215.

⁹⁴⁷ Sâkıp Dede, cüz I, s.183; Şeyhî Mehmed Efendi, c. II, s.415, R. Muslu, s. 582-583.

⁹⁴⁸ Sâkıb Dede, cüz I, s. 198; M.Önder, s. 57-58.

post kavgaları olmuş, neticede Kara Bostan Çelebi'nin küçük amcası Abdurrahman Çelebi'nin oğlu Mehmed Ârif Çelebi postnişin olmuştur.⁹⁴⁹

6.2.4. Hattat Süleyman Nahifî

İstanbul'da dünyaya gelen ve devrin meşhûr hattatlarından hattatlık dersi alan Nahifî, 1100/1688 senesinde elçilikle İran'a giden Mehmed Paşa'nın maiyyetinde bulundu. 1130/1718'de İbrahim Ağa (Müteferrika) ile yine elçilik göreviyle Macaristan'a gönderildi. Macaristan dönüşünde bir müddet devlet hizmetinde çalıştıktan sonra Hacca gitti. Dönüşte Konya'ya uğrayıp Hazret-i Mevlânâ Türbesini ziyâret etti ve İkinci Bostan Çelebi'ye intisâb ederek Mevlevîlik tarikatına girdi. Daha sonra Kasımpaşa Mevlevîhânesi şeyhi Mehmed Dede Efendi'den hilafet aldı ve Kasımpaşa Mevlevîhânesine şeyh oldu. 1151/1738 yılında İstanbul'da vefât etti.⁹⁵⁰

Manzûm *Mesnevî-i Şerif Tercemesi* adını yaşatmağa Süleyman Nahifî sebep oldu. Bir çok eser sahibi olan Nahifî, Sultan III. Ahmed ve Damad İbrahim Paşa'dan destek almıştır.⁹⁵¹

On sekiz bin beyitlik *Mesnevî*'nin ilk beyitin tercümesi şöyledir:

Dinle neyden kim hikayet etmede

Ayrılıklardan şikayet etmede

Der: Kamışlıktan kopardılar beni

*Nalişim zareyledi merd ü zeni*⁹⁵²

⁹⁴⁹ Sâkıb Dede, cüz I, s. 199; R. Muslu, s. 569.

⁹⁵⁰ Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, İstanbul, Şirket-i Mertebiye Matbaası, 1307, s. 101; Faik Reşâd, *Eslâf*, c. II, İstanbul, Âlim Matbaası, 1312, s. 32.

⁹⁵¹ Abdurrahman Şeref, c. II, s. 275; Nihat Sami Banarlı, s. 780; A. Temizel, s. 105.

⁹⁵² Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, Çev. Veled İzbudak, (Göz. Geç. Abdülbaki Gölpınarlı) s. 1, İstanbul, 1990; Bursalı Mehmed Tahir, c. II, s. 455-456; Muallim Naci, c. III; Ayrıca bkz. Fındıklılı İsmail Efendi, *Şakâik-i Numâniye ve Zeyilleri*, c. V, Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul, 1989, s. 142-144; Faik Reşat, *Eslâf*, Haz. Şemsettin Kutlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ty., s. 277-279.

6.2.5. Pendarî Karî Ahmed Dede

Tahminen 1037/1627 yılında Bolvadin'de doğan Ahmed Dede'nin babası, Bolvadin Mevlevîhânesi şeyhlerinden Veliyüddin Efendi'dir. Kendisi de Bursa Mevlevîhânesinde Mevlevî sikkelerini giydi ve çile çıkardı. Burada zamanın geçerli ilimleri üzerinde de çalıştı. Zâhirî ilimlerde⁹⁵³ mesâfe alan Derviş Ahmed, tasavvuf ve hakikat ilimlerinde de tam bilgi sahibi olmak gâyesiyle İlâhî sırları (ilm-i ledün) öğreten büyük tarikatlerin sohbetlerine devam etmeğe başlamıştır. Nihâyet Bursa Mevlevîhânesi şeyhi, Salih Dedezâde Şeyh Mehmed Ârif Efendi'ye bağlanarak Mevlevî külâhı giymiş, sonra Mevlânâ mutfağında ikrâr vermiş ve çilesini tamamlamıştır. Sonra Bursa'dan İstanbul'a giderek, Galata Dergâhı şeyhi Gavsî Ahmed Dede'nin hizmetine girerek dergâha aşçıbaşı olmuştur.

Pendarî⁹⁵⁴ Ahmed Dede, bir süre sonra Edirne'ye giderek Muradîye Mevlevîhânesinde Şeyh Mehmed Dede'nin meclisine devam ederek feyiz almış ve bu tekkede oturduğu müddetçe, eski büyük âlimlerin kıymetli eserlerini okuyup tetkik ederek, irfanını arttırmaya çalışmıştır.

Edirne'den tekrar İstanbul'a dönen Ahmed Dede, Yenikapı Mevlevîhânesinin bir köşesine çekilmiş, burada imamlık ederek ve *Mesnevî* okuyarak zaman geçirmiştir. Geçmiş hizmetleri ve iyi ahlâk ve faziletine binaen şeyhlik makamına layık ikinci Kârî Ahmed Dede ve yedinci Ahmed olmak arzu ve gayreti, diğer dergâhlardaki şeyhlikleri kabul etmesine engel olmuş ve Nacî Ahmed Dede kendisini veliahd ve işlerine vekil tâyin ederek vekâleten Yedinci Ahmed ve ikinci Karî Ahmed olmuş ise de, asâleten şeyhliğe ömrü vefâ etmemiştir. Ahmed Dede'nin vefâtıyla Ahmed isminde şeyhliğe layık kimse kalmadığından dergâh şeyhliği bir süre boş kalmış, nihâyet Konya'da Seyyid Nesib Yusuf Dede, Sadreddin Çelebi tarafından m.1712 tarihinde Yenikapı Mevlevîhânesine Şeyh tâyin edilerek İstanbul'a gönderilmiştir.

⁹⁵³ Süffilikte zâhirî ilim, okuma ve öğrenmeyle elde edilen akli ve nakli ilimlerdir. Zâhirî ilim, Şeriât ilmi, bâtnî ilim ise Hakikat ilmidir. (Bkz. O. Türer, s. 237-239.)

⁹⁵⁴ Esrâr Dede, tezkîresinde, Ahmed Dede'nin temiz elbise giymekle meşhûr olmasından dolayı kendisine "Pendarî" dendiğini ve hatta bu manadan haberi olmayanlar "Pendarî"yi Ahmed Dede'nin lakabı sandıklarını belirtiyor. Pendarî kelimesi lügatte 'gurur' mânasına geldiği için bazılarının bu mânayı düşündüğü, ancak kendisinin elbiselerine itina gösterdiği ve temiz giyinmiş olması ile tanındığı için bu lakapla tanındığı anlaşılıyor. (M. Ziya, s. 138-139.)

Pendârî Ahmed Dede'nin "*Sefine-i Nefise-i Mevlevîyân*"ın yazarı olan Mustafa Sâkîb Dede'nin Mevlevîliğe intisâbında yardımcı olmuştur. 1120/1708 yılında seksen bir yaşında iken vefât etti. Kabri Yenikapı Mevlevîhânesinin hazîresi içinde bulunmaktadır.⁹⁵⁵

6.2.6. Mesnevîhan Mehmed Dede

Konyalı olan Mehmed Dede, gençliğinde zamanını iyi değerlendirmiş, ihtisasını en çok edebiyât alanında yapmıştır. Hocasından aldığı feyiz ve özel çalışmaları sonucu Arapça ve Farsça da öğrenerek, fâzıl kişiler arasında yerini almıştır. Üstün kabiliyetinden dolayı, Hacı Ebubekir Çelebî tarafından, Mevlânâ dergâhında Mesnevîhanlık görevine getirilmiştir. Böylece akranı arasında sıvrılmış ve Ârifî Dede'nin vefâtında, 1137/1724 tarihinde Şeyhlik sarığı sarıp elbisesini giymiş ve Yenikapı Mevlevîhânesine şeyh olmuştur. Burada on bir sene şeyhlik yaparak, ilim ve fâzileti ile, çok dürüst ve iyi ahlâkı ile çevresinin muhabbetini kazanmıştır. Şeyhin yaşadığı asır, usûl, edeb ve tarîkatın fâziletindeki inceliğin gereği gibi takdir olunduğu mutlu bir devre olduğundan, Şeyh de himmet ve irfanı ile dergâhta birçok ârif ve fâzıl talebe yetiştirmiştir. 1148/1735 senesinde vefât eden Mesnevîhan Mehmed Dede'nin kabri Yenikapı Mevlevîhânesi hazîresindedir.⁹⁵⁶

6.2.7. Safiyullah Musa Dede

Trablusşam dergâhı Şeyhi Atinalı Celâl Ali Dede'nin oğludur. 1092/1681'de doğan Musa Dede'nin on bir erkek kardeşi vardır. Hepsisi de Trablusşam'da doğmuştur. Arapça ve Farsça bilimlerini ve edebiyâtı babasından okuyan Musa Dede, babası 1114/1702'de vefât edince, kardeşleriyle Şam'dan Mısır'a gitmişler. Mısır'da bazı Mevlevî ihvândan ders okudukları gibi, Abdulgânî-i Nablusî'den de hadis ilmini tahsil etmişlerdir.⁹⁵⁷

Musa Dede, 1120/1708 senesinde Halep Mevlevîhânesi şeyhliğine tâyin edilmiştir. Bu dergâhta on altı sene Mevlevîlik tarîkatına hizmet etmiştir. Safi Musa Dede, 1136/1723'te Hacı Mehmed Ârif Çelebi'nin şeyhliği zamanında, Kasımpaşa

⁹⁵⁵Sâkîb Dede, cüz I, s. 150; M. Ziya, s. 138-141; Bkz. Muharrem Bayar, "Bolvadin Mevlevîhânesi ve Pendârî Kaarî Ahmed Dede", *S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996, s. 228-230.

⁹⁵⁶M. Ziya, ss. 152-153; H. Dizdarzade, s. 270; R. Muslu, s. 350.

⁹⁵⁷M. Ziya, s.153; R. Muslu, s. 340.

Dergâhına gönderilmiş, 1144/1731 senesinde de Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi olmuştur. Bu âlim ve fâzıl olan zat, şeyhliğinde dervişlere ve dışarıdan gelen ilim taliplerine *Tefsir-i Beyzâvî* ve *Mesnevî*'den dersler vermiştir. Devlet tarafından matbaada basılan *Van Kulu Lugatı* 'nın da tashihini yapmıştır.⁹⁵⁸

Safiyullah Musa Dede, Yenikapı Mevlevîhânesinde on üç sene devamlı şeyhlik vazifesi yapmıştır. 1157/1744 senesinde vefât etmiştir. Kabri Yenikapı Mevlevîhânesinin hazîresinde bulunmaktadır.⁹⁵⁹

6.2.8. Fasîh Dede

XVII. yüzyılın sonlarına doğru İstanbul'da doğan Fasîh Ahmed Dede⁹⁶⁰ "Dukakinzâde" ismiyle de tanınmaktadır. Mevlevî şâirlerinin ileri gelenlerindedir. Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın hazîne kâtibi iken, İlâhî aşkın câzibesini ile Mevlânâ yolunu seçip, "*bir gün cezbe-i İlâhî kendüye galip ve fakr-ü fena mesleğin tâlib ü râğib olup devlethâne-i sadr-ı â'zamiden rücû ve küful eyleyüp*" Galata dergâhında Mevlevî şeyhi Gavsî'ye intisâp etti. Fasîh Dede'nin mezarı Galata Mevlevîhânesindedir.⁹⁶¹

Mevlevî müntesibi sanatkârlardan olan Fasîh Ahmed Dede, Sultan III. Ahmed'in tahttan indirildiği Patrona Halil isyânını yaşamış ve Sultan I. Mahmud'un⁹⁶² (saltanatı: 1143-1168/1730-1754) tahta çıkışında tarihler söylemiştir. Fasîh Dede, III. Ahmed'in azlini ve yeğeni I. Mahmud'un tahta çıkışını zikreden şiirlerinden bir tanesini buraya alalım:

Bir aded hamd-ü sipas ola Cenâb-ı Hak'ka

Verdi nageh bize bir Pâdişeh-i zat-i sütud

Zorbalar mel'anetin başlayacak icraya

Dud-u ah-ı zuafa etti semavata suûd

Patrona'yı şecaât ile aktarma edip

⁹⁵⁸ M. Ziya, s. 154.

⁹⁵⁹ Ayvansarayî Hafız Hüseyin, c. II, s. 85; M. Ziya, s. 155; H. Dizdarzade, s. 270.

⁹⁶⁰ Bkz. Mustafa Çıpan, "Fasîh Ahmed Dede", *DİA*, c. XII, İstanbul, 1995, s. 213-214.

⁹⁶¹ Esrâr Dede, s. 255a; Bursalı Mehmed Tahir, c. II, s. 366-367; Muallim Nacî, s. 172-173.

⁹⁶² Bkz. Z. N. Aksun, c. II, s. 345-376; Y. Öztuna, c. I, s. 437-444; M. İlgürel, c. XI, s. 137-146.

Parlattı karaya düşürüp oldu na'bud

Ettiler Yeni Saray içre gazây-ı ekber

Guyyiya hun-ı aduv oldu o yerde bir rud

Kırcak zorbaları didi Fasîh tarih

*Arşa asdı bu kılıncın yed-i Sultan Mahmud*⁹⁶³

6.2.9. I. Mahmud ve Mevlevîlik

Tekkelere yeni postnişin atandığında, Padişah'ın huzurunda resmî merâsimle hil'at giydirilmesi, bu tarihe kadar rastlanan bir husus olmamakla birlikte, 1159/1746 senesinde, Yenikapı Mevlevîhânesine postnişin olarak tâyin edilen Seyyid Ebubekir Dede için bir merâsim tertiplendiğini görüyoruz. Ebubekir Dede'nin, İstanbul'a gelişinin kırkıncı gününde, Sultan I. Mahmud tarafından saraya dâvet edilmiş ve huzurunda âyin icrâ edilerek dualar okunmuş, arkasından da kendisine hil'at giydirilmiştir.⁹⁶⁴

Sultan I. Mahmud dönemine ait, 1151/1739 tarihli bir arzuhâl ile Mevlânâ sülâlesinden Ulu Ârif Efendi evkâfindan, Karahisar-ı Sahib'te (Afyonkarahisar) kâin Mevlevîhâne evkâfının tevliyet tevcihi yapılmıştır.⁹⁶⁵ Ayrıca 1147/1735 tarihli bir İ'lam'a göre; Konya'daki Mevlânâ dergâhı yakınındaki Sultan Selim Camiinde dersiâm olan Mehmed Efendi'nin vâzifesini ifâ etmediği, bu sebeple fakr u zarûret içinde olan ve bu göreve talip olan Ali ve Süleyman adındaki kişilere vâzife verilmesi hakkında Konya kadısı tarafından İstanbul'a arz gönderilmiştir.⁹⁶⁶ I. Mahmud döneminin sadrazamlarından Hekimoğlu Ali Paşa'nın da derviş zümreleriyle yakınlığı olduğu bilinmektedir. Paşa, İran seferinde gösterdiği başarı nedeniyle 1144/1731 senesinde Sadrazam olunca, aynı yıl, Kerestecizâde Mesnevîhan Mehmed Dede'nin postnişinliği döneminde, Yenikapı Mevlevîhânesi semâhânesini eski mimârî üslûbuna bağlı kalarak yeniden inşâ ettirmiştir.⁹⁶⁷

⁹⁶³ Ş.Uzluk, s.64-65; Bkz. Şeyhî Mehmed Efendi, c. IV, s.243-245; Mustafa Çıpan, "Mevlevîlik Yolunda Fasîh Ahmed", *VI.Millî Mevlânâ Kongresi* (Tebliğler), Konya, 1993, s.119-129.

⁹⁶⁴ R. Muslu, s.571.

⁹⁶⁵ BOA, Cevdet Evkaf, no:7971.

⁹⁶⁶ BOA, Cevdet Maarif, no:6675.

⁹⁶⁷ E. Işın, c. VII, s. 478; R. Muslu, s. 585.

6.2.10. Kütahyavî Ebubekir Dede

Ebubekir Dede 1117/1705 yılında Kütahya'da doğdu. Babası Halvetî şeyhlerinden Ahmed Efendi'dir. Gençliğinde *Sefine-i Nefise-i Mevlevîye* müellifi İzmirli Mustafa Sâkîp Dede'nin terbiyesine girmiş, ondan feyiz ve irfan almıştır. Ebubekir Efendi, otuz yaşına kadar tahsil gördükten sonra, kendinden öncekilerin eserlerini okuyup tetkik etmiş ve mükemmel bir insan olarak ortaya çıkmıştır. Terbiyecisi Sâkîp Dede gibi, feyiz ve irfandan nasibini alan Ebubekir Efendi, otuz yaşını geçtiği sırada, 1159/1746 senesinde Hacı Ebubekir Çelebî tarafından Yenikapı Mevlevîhânesine şeyh olarak tâyin edilerek İstanbul'a gönderilmiştir.

Seyyid Ebubekir Dede, İstanbul'a gelişinin kırkıncı gününde saraya dâvet edilmiş ve Sultan I. Mahmud'un huzurunda âyin icrâ ederek dualar okumuş ve kendisine hil'at giydirilmiştir. Bu dönemde Ebubekir Dede, Melâmîlerden Habeşîzâde Zâim Ağa'nın sohbetlerine katılmış ve tekkeyi Melâmîmeşrep Mevlevîlerin merkezi haline getirmiştir.⁹⁶⁸ Bu dergâhta otuz sene şeyhlik yaparak dervişleri dâimâ hak yoluna ve mârifete sevk etmiştir. 1181/1775 senesinde vefât ederek, Mevlevîhâne hazîresinde defnedilmiştir.⁹⁶⁹

Ebûbekir Dede'nin şeyhliği döneminde, Yenikapı Mevlevîhânesi, 1168/1754 ile 1188/1774 yıllarında iki defa tâmir edilmiştir. Birinci tâmir, Ârif Ahmed Dede'nin damadı ve Yenikapı Mevlevîhânesi müntesiplerinden Sadrazam Abdullah Nâilî Paşa tarafından yaptırılmıştır. İkinci tâmirat ise, belirtilen tarihlerde, Sadrazam olan İzzet Mehmed Paşa tarafından yaptırılmaya başlanmış, babası Ebubekir Dede'nin yerine geçen Ali Nutkî Dede zamanında bitirilmiştir.⁹⁷⁰

⁹⁶⁸ R. Muslu, s. 328.

⁹⁶⁹ M. Ziya, s.156-157.

⁹⁷⁰ R. Muslu, s. 328-329.

6.3.III.MUSTAFA DÖNEMİNDE MEVLEVİLİK

6.3.1. III. Mustafa ve Mevlevîlik

Osmanlı Pâdişahlarından III. Mustafa⁹⁷¹ (1171-1187/1757-1774) diğer Osmanlı pâdişahları gibi tarikat farkı gözetmeksizin şeyhlere karşı sıcak davranmış ve onlara gereken yardımlarda bulunmuştur. III. Mustafa'nın Mevlevîliğe katkısını Galata Mevlevîhânesinin tâmirinde görüyoruz. Tophâne yangınında yanan Galata Mevlevîhânesi, zamanın pâdişahı Sultan III. Mustafa'nın emriyle yeniden yaptırılmış ve 1179/1765 yılında tamamlanarak tekrar zikre açılmıştır.⁹⁷² İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yaptığımız araştırmada, III. Mustafa dönemine ait Mevlevî vakıfları ile ilgili bazı belgelere rastladık. Bunlar özetle şöyledir:

Belge I: 1186/1772 tarihli bu belgeye göre, Galata Mevlevîhânesi meşihât ve mesnevîhanlık vâzifesinin uhdesine tefviz olduğuna dair Çelebi Abdülhalim Efendi tarafından Gavsî Ahmed Dede'ye bir nâme yazılmıştır.⁹⁷³

Belge II: 1181/1768 tarihli bu belgeye göre, Edirne'de Sultan Murad Mevlevîhânesi vakfî mülhâkatından Atik camiinde imâmet ve hitâbet tevcîhi yapılmıştır.⁹⁷⁴ Yine aynı tarihte Larend'e bulunan Hz. Mevlânâ'nın validelerinin türbesinin tâmiri için iki bin kuruş tahsis edilmiştir.⁹⁷⁵

Belge III: 1180/1767 tarihli belgeye göre, Beşiktaş Mevlevîhânesi fukara taâmiyesine mahsus İzmirlioğlu Hamza Bey evkafından, Balıkesir'de Tarakçı mevrâası vakfının, mevrâadâr ve tevliyet cihetlerinin tevcîhi yapılmıştır.⁹⁷⁶

Belge IV: 1177/1764 tarihli belgeye göre, Kasımpaşa Mevlevîhânesine Filibe nezâreti mukatâası mahsulünden taâmiye olarak, muhassas bulunan yevmî bir kile pirincin, altı aylığı olan yüz seksen kile pirincin gönderilmesi istenmiştir.⁹⁷⁷

⁹⁷¹ Z. N. Aksun, c. II, s. 384-418; Y. Öztuna, c. I, s. 445-454; M. İlgürel, c. XI, s. 151-176.

⁹⁷² H. Küçük, s. 142-143; R. Muslu, s. 571.

⁹⁷³ BOA, Cevdet Evkaf, no: 887.

⁹⁷⁴ BOA, Cevdet Evkaf, no: 1662.

⁹⁷⁵ BOA, Cevdet Maarif, no: 331.

⁹⁷⁶ BOA, Cevdet Evkaf, no: 1845.

⁹⁷⁷ BOA, Cevdet Evkaf, no: 1949.

Belge V: 1175/1762 tarihli bir hüccete göre, Konya'da Mevlânâ Celâleddin'in Asitânesi dervişlerinin mum ve traş bâhası mukâbili, muhassas cizye istirdâdı akçasının, Cizyedâr Abdülbâki Ağa'dan Şeyh II. Ebubekir Efendi'nin aldığı tasdik edilmektedir.⁹⁷⁸

Belge VI: 1179/1765 tarihli bir temessük arzına göre, Konya'da Mevlânâ dergâhında, Mirabiyeli Konya sucubaşılığı mukatâasından, ocaklık olarak muhassas 1246 kuruş alınmıştır.⁹⁷⁹

Belge VII: 1179/1765 tarihli bir hüccete göre, Konya'da Mevlânâ Asitânesi hücrelerindeki dervişlerin mum ve traş bâhaları olarak, oranın cizyesi malından ocaklık suretiyle muhassas senevî otuz sekiz bin kûsûr akçe alınmıştır.⁹⁸⁰

Belge VIII: 1171/1758 tarihli hüküm tezkeresine göre, Konya'da Mevlânâ dergâhı vakfı tevliyeti, Hidayetzâde Derviş Ahmed Efendi'ye tevcih edilmiştir.⁹⁸¹

Belge IX: 1181/1768 tarihli belgeye göre, Selanik Mevlevîhânesi dervişanına verilecek nâfaka ve elbise parası tesbit edilmiştir.⁹⁸²

Belge X: III. Mustafa dönemine ait diğer bir belgeye göre, Konya'daki Sultan Selim Camiinde Mevlânâ sülâlesinden, Bayram Çelebizâde vakfından dersiâmlık ve neşr-i hadis cihetlerinin tevcihi yapılmıştır.⁹⁸³

Bütün bu belgelerden, Mevlevîliğin III. Mustafa döneminde devlet nezdinde hareketli bir devir geçirdiğini anlıyoruz.

6.3.2. Mehmed Ârif Çelebi ve Mevlevîliğin Yayılması

Otuz beş yıl boyunca (1123-1159/1711-1746) Konya Mevlânâ dergâhında şeyhlik yapan Mehmed Ârif Çelebi zamanında, Osmanlı Devletinin hâkim olduğu topraklarda yeni Mevlevîhâneler açılmış, Mevlevîlik Anadolu dışında Arap ülkelerine, Rumeli, Sırbistan ve Macaristan'a kadar yayılmıştır.

⁹⁷⁸ BOA, Cevdet Evkaf, no: 9314.

⁹⁷⁹ BOA, Cevdet Evkaf, no: 11768.

⁹⁸⁰ BOA, Cevdet Evkaf, no: 18976.

⁹⁸¹ BOA, Cevdet Evkaf, no: 27439.

⁹⁸² BOA, Cevdet Evkaf, no: 30951.

⁹⁸³ BOA, Cevdet Maarif, no: 2207.

Konya'daki Çelebîlik makamı, Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'den sonra babadan en büyük oğula geçirdi. Zamanla aile arasında vakıf gelirlerinin paylaşılması yüzünden anlaşmazlıklar çıkmış, postnişin tâyini, yine gelenekler gözetilerek Pâdişah irâdesine bağlanmıştı. Konya Mevlânâ dergâhına postnişin olacak çelebi, "*Dergâh Zabâtânı*" denilen dergâh ileri gelenlerinin toplu önerisi ile Şeyhülislâm'a arz edilir, onun tasdikinden sonra Pâdişah irâdesine sunulurdu. Pâdişah da bu atamayı uygun görürse Çelebi olacak kişi törenle makamına otururdu.⁹⁸⁴

1123/1711 yılında Sultan III. Ahmed'in irâdesiyle Çelebilik makamına geçen Mehmed Ârif Çelebi, Mevlânâ dergâhının batı bitişiğindeki Sultan Veled Medresesini (Monla-i Cedid Medresesi) tâmir ettirerek ek yapılarla büyütmüş, burasını çelebi çocukları için bir okul haline getirmiştir. Ayrıca dergâhın kuzeyindeki çelebi misâfirhânesi de onun zamanında yapılmıştır. 1159/1746 yılında ölen Mehmed Ârif Çelebi'nin yerine oğlu Ebubekir-i Sâni Çelebi (II.Ebubekir) postnişin oldu.⁹⁸⁵

6.3.3. Şâir II. Ebubekir Çelebi

"Gâribî" takma adıyla şiirler de yazan⁹⁸⁶ II. Ebubekir Çelebi'nin postnişinliği zamanı, bir takım siyâsî çalkantılar ve iç kargaşalar içinde geçer. Çelebi'nin erkek çocukları kendisi sağ iken ölmüş, bu yüzden Çelebilik makamı sağlığında tartışmalara konu olmuştur. Ayrıca, Çelebi'nin Konya'da devlet işlerine karışması, Sarayın tepkisini çekmiş, bu yüzden de bir köşeye çekilmesi ve yerine Mesnevîhan Seyyid Alizâde'nin vekil bırakılması emredilmiştir. Bu olaylar sırasında, Ebubekir Çelebi'nin Karaman vâlisi Çerkez Hasan Paşa ile de arası açılmış, yeniçerileri vâlinin aleyhine kışkırtmıştır. 1190/1776 yılında bir îdam fermanının yerine getirilmesine karşı olan Ebubekir Çelebi, çevresine topladığı kişilerle mahkemeyi basmış, Konya'da büyük bir isyân başlatmıştı. Ancak olay bastırılmış, Çelebi'nin

⁹⁸⁴ Nejat Göyünç, "Osmanlı Devleti'nde Mevlevîler", *Belleten*, c. LV, sayı 213, Ankara, 1991, s.355.

⁹⁸⁵ M. Önder, s. 58-59; R. Muslu, s. 317.

⁹⁸⁶ A. Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.170.

İdam fermânı Şeyhülislâm tarafından önlenecek, 1190/1776 yılı Temmuzunda Manisa'ya sürülmesi sağlanmıştır.⁹⁸⁷

Bir süre Manisa'da sürgün kalan II. Ebubekir Çelebi, daha sonra affedilerek Konya'ya dönmüş, 1200/1785 yılında Konya'da ölmüştür. Ebubekir Çelebi'nin ölümüyle postnişinliğe Mevlânâ'nın kadın soyundan Mesnevîhan Seyyid Alizâde, ayrıca erkek soyundan Karaman Mevlevîhanesi şeyhi İsmail Çelebi oğlu Hacı Mehmed Çelebi talip olmuştur. İkisi de İstanbul'a çağrılarak, Sarayın arz odasında Sadrazam Şahin Ali Paşa ve devlet ileri gelenlerinin huzurunda teker teker dinlenmiş, sonunda postnişinlik delikanlılık çağında bulunan Hacı Mehmed Çelebi'ye verilmiştir.⁹⁸⁸

6.4. I.ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE MEVLEVÎLİK

6.4.1. I.Abdülhamid ve Çelebi Tayinleri

I. Abdülhamid'in⁹⁸⁹ saltanatı zamanında (1187-1203/1774-1789) ve Şahin Ali Paşa'nın sadrazamlığı sırasında, II. Ebubekir Çelebi'nin ölümü üzerine, Konya'da Mevlevî şeyhi olmak isteyen çelebilerin dâvâları mesele olunca, Sadrazam vâziyete el koymak zorunda kalmıştır (1199/1785). Sadrazam Şahin Ali Paşa, başlangıçta şeyh olmak isteyenleri huzura çağırmıştır. Bunlardan Mesnevîhan Seyyid Alizâde ile Karaman şeyhi İsmail Çelebioğlu Hacı Mehmed Çelebi'ye sorular sormuştur. Sadrazam önce Mesnevîhan'a "*Sen mal-i kesire maliksin ve cerrar tabiatlısın, sen olmazsın*" dedikten sonra Karaman şeyhine de "*Sen zaleme gürûhundansın ve ulu'l emre itaat etmiyenlerdensin, sen de olmazsın*" demiştir.⁹⁹⁰ Sonra geride duranlar kimlerdir diye sormuş "*Erkek evlattandır*" demeleri üzerine Sadrazam: "*Kel İsmail Çelebi oğlu Şeyh El-hac Mehmed (Emin) Efendi sen müstehaksın*" diyerek ferace

⁹⁸⁷ Bkz. M. Çağatay Uluçay, "Sürgünler", *Belleten*, c. LX, Ankara, 1951; R. Muslu, s.317-318.

⁹⁸⁸ BOA, Cevdet Evkaf, no:1203; M.Önder, s. 60-61; Ayrıca bkz. İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nde İlmîye Teşkilâtı*, Ankara, 1988, s. 212.

⁹⁸⁹ Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. I-II, Haz. Dünder Günay-Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1993; Z. N. Aksun, c. II, s. 419-461; Y. Öztuna, c. I, s. 437-445; M. İlgürel, c. XI, s. 166-176.

⁹⁹⁰ Uzunçarşılı'dan alınan bu bilgilerde bir karışıklık göze çarpmaktadır. Zirâ, ilk ifâdelerden, ilk iki kişinin göreve alınmadığı anlaşılıyor. Ancak son gelen cümlelerden Karaman Şeyhi'nin oğlu Hacı Mehmed Çelebi'nin, yani ikinci adayın Çelebilik makamına getirildiği anlaşılmaktadır. Çünkü sadece iki aday vardır. Bu duruma göre, Sadrazam'ın "Sen zaleme guruhundasın ve ulu'l-emre itaat etmeyenlerdensin sen de olmazsın" dediği kişiye Çelebilik görevi verilmiştir. Diğer kaynaklar da bunu doğrulamaktadır.

giydirip onu Çelebiliğe tâyin etmiştir. Bunlar arz odasından çıktıktan sonra, Mesnevîhan taraftarı olanlar, münâsebetsiz sözler sarf etmeleri üzerine, Şahin Ali Paşa, Mesnevîhan'ı âvanesiyle birlikte Manisa'ya sürgün etmiştir.⁹⁹¹ Şüphesiz, XVIII. yüzyılda Çelebilik makamına olan bu ilginin sebebi vakıflar idi.

İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki, 1202/1788 tarihli bir takrire göre, Sultan I. Abdülhamid döneminde, Konya'da Mevlânâ türbesi kurbundaki Sultan Selim Camiinin tâmiri için, ihsan buyurulan on bin kıyye kuruşa ilâve olarak, dört bin kuruşun kifâyet etmediğinden, muktâzi altı bin kuruş daha verilerek ihsanın tamamlanması dile getirilmiştir. Bu talebe 1204/1790 yılında III. Selim tarafından cevap verilmiştir.⁹⁹² Yine 1201/1787 tarihli bir Hatt-ı Hümâyûna göre Mevlânâ'ya on sekiz altın nezredilmiş ve bu para İstanbul'daki Mevlevî tekkelerindeki fukaraya dağıtılmıştır.⁹⁹³

6.4.2. Mesnevîhan Hoca Neş'et

Asıl adı Süleyman olan Hoca Neş'et, Sultan III. Ahmed ve Sultan I. Mahmud'un nedimliklerinde bulunan, şiir ve mûsikîde de meşhûr olan Hacı Ahmed Refi' Efendi'nin oğlu olarak, 1148/1735 yılında Edirne'de dünyaya gelmiştir. Refi' Efendi Edirne'den dönüşünde, “Kaftan Ağalığı” görevi ile Hicâza giderken oğlunu da beraberinde götürmüştür. Hacdân dönüşte Konya'ya uğradıkları zaman, orada Çelebi Efendi'den uğur âlameti olarak Mevlevî sikkesi giymiş olduğu gibi, Nakşibendî tarîkatı şeyhlerinden Bursalı Şeyh Emin Efendi'den de tarîkata dâhil olma iznini almıştır.⁹⁹⁴

İstanbul'a gelişlerinde babasını kaybeden Neş'et Efendi, kendisini ilme vererek Dâyezâde Cudî Efendi'den Farsça derslerini almaya başlamıştır. Kendisi bundan sonra Molla Gürânî semtindeki evinde inzivâ içinde yaşamış, arzu edenlere Farsça ve *Mesnevî-i Şerif* dersleri vermekle günlerini geçirmiştir. Neş'et, kısa zamanda Mesnevîhanlıkla şöhret bularak, İstanbul'un parmakla gösterilen Farisî muallimi olmuştur.⁹⁹⁵ Talebelerinden şiir yazmaya kabiliyeti olanlara birer mahlas vermek

⁹⁹¹ İ. H. Uzunçarşılı, s. 212.

⁹⁹² BOA, Cevdet Evkaf, no:18952, 25829; Ayrıca bkz. Cevdet Evkaf, no:28874.

⁹⁹³ BOA, Hatt-ı Hümayun, no:863.

⁹⁹⁴ Faik Reşâd, *Eslâf*, c. II, s. 79-84; R. Muslu, s.334.

⁹⁹⁵ Bursalı Mehmed Tahir, c. II, s.361-362.

Hoca Neş'et'in adeti idi. Bunlardan en fazla teveccühünü kazananlara bir de "Mahlas-nâme" yazıp hediye ederdi.

Hoca Neş'et'in Divânında yirmiye yakın mahlasnâme vardır ki, bunlardan en çok özenilerek yazılanları Şeyh Gâlib, Reisülküttab Pertev Efendi, Beylikçi İzzet Bey, Hoca Vahyî adlarına olanlardır. Hoca Neş'et Şeyh Gâlib'e "Es'ad" mahlasını verirken şu mahlasnâmeyi yazmıştır:

Neş'et dedi piran zebanından edip guş

Mahlas ana "Es'ad" ne saadet bu ne şandır.

Hoca Neş'et'in vefâtı "*Neş'et Efendi göçdü cinân ola menzili*" mısraından anlaşıldığı üzere 1222/1808 tarihindedir.⁹⁹⁶

6.4.3. Adana'daki Vakfın Gelirinin Asitâneye Verilmesi

Konya'daki dergâhta yaşayan dervişlere zaman zaman çeşitli yardımlar yapılmaktaydı. Meselâ, bitişiğindeki imâretten dervişlere yemek gönderildiği bilinir. 1123/1711'de Adana Valiliği yapan Adanalı Bayramzâde Mehmed Paşa⁹⁹⁷ bir han yaptırmış ve bu hanın geliri vakıf tarafından Konya'daki Asitâne'de bulunan dervişlere, senede kırk top kirpas (keten kumaş) alınması için tahsis olunmuştur. Ancak bir süre sonra han harab olmuş, dervişlere kirpas gönderilmesi keyfiyeti de 1188/1774'den itibaren son bulmuştur. Şikâyetler üzerine Ekim 1196/1782'de durum Pâyitahta intikal eder. O tarihlerde Konya'da şeyh olan Ebubekir Çelebi, durumun düzeltilmesini arz eylemiştir. Bunun üzerine 1198/1784 Şubat ortalarında ikinci bir fermanla, Adana valisinden ve kadısından ihtilâfin çözülmesi istenmiştir. Neticede han, Adana ayanından ve dergâh-ı ali kapıcıbaşlarından Hasan Paşazâde Mirü'l-Hac Ali'ye kîraya verilmiş, vakfın şartlarına uyulması da bu zat tarafından taahhüd olunmuştur.⁹⁹⁸

⁹⁹⁶ Sâkıb Dede, cüz II, s. 96-99; Muallim Nacî, s. 64-65; Faik Reşat, *Eslâf*, Haz. Şemsettin Kutlu, s. 311-314.

⁹⁹⁷ M.Süreyya, *Sicil-i Osmanî*, c. IV, s. 208.

⁹⁹⁸ Nejat Göyünç, *agm.*, s. 357.

6.5. III. SELİM DÖNEMİNDE MEVLEVİLİK

6.5.1.III. Selim ve Mevlevîlik

Osmanlı pâdişahlarından, ‘Selim Dede’ imzasını kullanacak kadar Mevlânâ’ya muhabbet gösteren ve Mevlevîliğe en fazla ilgi gösteren III. Selim⁹⁹⁹ tahta geçince (saltanatı:1203-1222/1789-1807), Mevlevî tekke ve zâviyelerinin şeyhlik ve mütevelliliğine, eski düzene aykırı olarak el uzatanların kayıtlarının silinmesini ve bundan böyle de meşihâtnâmelere göre ve kimlere aitse berâtlarının yenilenmesini emretmiştir. Bütün çelebilerin eskiden olduğu gibi askerî hizmetten istisna edildiği bildirilmiştir.¹⁰⁰⁰

Abdülvahid Çelebi, III. Selim’in tahta geçmesinden sonra, "*Sülâle-i Mevlânâ’dan bulunan kaffe-i zükûr ve inâs dâiyân ve zuâfa ile beraber heman türbe-i pir’e şitab ve muvazabat-ı daimesinde bulunduğumuz daâvât-ı mafruza-i tezâyüd-i ömr-ü şevket-i Hazret-i Hilafet-Penâhi, ref’-i barigâh-ı Cenâb-ı vehhab kılınmış*" olduğunu mabeyn başkatipliğine bir telgrafla bildiriyordu. Çelebilerin zükûr ve inâs koluyla, Abdülkadir Geylanî sülâlesinin askerlikten muâf olup olmadığı sualine karşı Serasker Rıza Paşa, bu muâfiyetin, 686/19 Mart 1287’den itibaren, ilk defa olarak Mevlânâ evladına âdiyetini mabeyne tezkîre ile bildiriyordu.¹⁰⁰¹

6.5.2. III. Selim’den Mevlevîlere Âtiyyeler

‘Selim Dede’ imzasıyla Mevlevîliğe müntesip olduğunu gösteren III. Selim’in tahta çıkışından sonra, Mevlevîlere Pâdişahattan atıyyeler eksik olmuyordu. Meselâ, Nâsır Abdülbaki Dede’ye 1215/1800 yılında bin kuruş "*atiyye-i hümâyun*" gelmiş, Mehmed Dede’yle Hamamîzâde İsmail Dede’ye 1215/1800’de Huzur-ı Hümâyûna kabul edilip her ikisine de yüz otuzar kuruş atıyye verilmiş, Amasya şeyhi Mehmed Efendi’ye aynı yılda, dergâhın tâmiri için Pâdişah tarafından dokuz yüz kuruş ihsan edilmiştir. Yine III. Selim, Beşiktaş dergâhını tâmir ettirmiş,¹⁰⁰² şeyh dâiresi ile hücrelerin on iki tanesini şuha makatlarla (minderlerle) döşetmiş, mukâbeleye

⁹⁹⁹ Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. II-III, İstanbul 1993; Z. N. Aksun, c. III, s. 5-95; Y. Öztuna, c. I, s. 462-476; Rifat Uçarol, *D.G. Büyük İslâm Tarihi*, c. XI, Çağ Yayınları, İstanbul, 1993, s. 233-319.

¹⁰⁰⁰ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 258; R. Muslu, s. 575.

¹⁰⁰¹ A. Gölpınarlı, s. 258-259.

¹⁰⁰² *Asım Tarihi*, (Tarih-i Asım), c. II, İstanbul, Ceride-i Havadis Matbaası, ty., s. 215.

başlandığı gün, beş İstanbul Mevlevîhânesi şeyhine ve dört misâfir şeyhe ellişer kuruş ihsanda bulunmuş, Ermenak şeyhi, evini tâmir ettirmek için arz-ı hâl vermiş, Pâdişah tarafından atıyye-i hümâyûna nâil olmuştur. Kısacası bu dönemde Mevlevîler devlet ileri gelenlerinden bol yardım ve ilgi görmüşlerdir.¹⁰⁰³

6.5.3. Konya'daki Sultan Selim Camiinin Tâmiri

1204/1790 tarihli bir "Hüküm"e göre Rikâb-ı Hümâyûn Kaymakamı Vezir Mustafa Paşa'nın iş'arı üzerine, Konya'daki Mevlânâ Türbesi ile yakınındaki Sultan Selim Camiinin tâmiri için, icâb eden kuruşun, Rikâb-ı Hümâyûndan tazminine emir verilmiş ve mesârif için 5500 kuruş havâle edilen mahalden tahsil edilmiştir.¹⁰⁰⁴ 1208/1794 tarihli bir berât ile de, Konya Mevlânâ dergâhındaki dervişlere yağ mumu ve traş bâhaları gönderilmiştir.¹⁰⁰⁵

1212/1798 tarihli bir arzuhâle göre, Kasımpaşa Mevlevîhânesine taâmiye tahsisi hakkında Pâdişah'ın bir Hatt-ı Hümâyûnu yayınlanmıştır.¹⁰⁰⁶ Dervişlere yardım edilmekle yetinilmemiş, kendilerinin vefâtından sonra yetimlerine de yardım edilmiştir. Meselâ, Hanikâh-ı Mevlevîye Neyzenbaşısı Derviş Mehmed'in yetimlerine, İstanbul Gümrüğü mukattaasından Hatt-ı Hümâyûnla kırk akçe tahsis edilmiştir.¹⁰⁰⁷

Mevlevî dergâhlarına maddî yardımlarını esirgemeyen III. Selim, dergâh âmensuplarının şeriâta muhalif hareketlerine de anında müdâhele etmiştir. Bununla ilgili olarak iki belgeyi inceleme imkânını buldum. Bunlardan 1212/1798 tarihli bir "inhâ"ya göre, Tokat Mevlevîhânesi imâmı, inkâra sapıp namazı terketmesinden dolayı görevinden alınmış ve imâmlık vazifesi Derviş Mehmed adlı bir zata tevcih edilmiştir. Yine 1215/1801 tarihli bir "takrir"e göre, Kayseri'deki Vezir-i Âzam Bayram Paşa Mevlevîhânesi Şeyhî Mehmed Dede, şeriâta ve Mevlevî tarikatına

¹⁰⁰³ Bkz. *BOA*, Cevdet Evkaf, no:4602, 11117.; Christoph K. Neuman, "19'uncu Yüzyıla Girerken Konya Mevlevî Asitânesi ile Devlet Arasındaki İlişkiler", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996, s.172-176.

¹⁰⁰⁴ *BOA*, Cevdet Evkaf, no:25829; Ayrıca bk. *BOA*, Cevdet Maarif, no:980, 2290; *BOA*, Cevdet Mâliye, no:23632.

¹⁰⁰⁵ *BOA*, Cevdet Evkaf, no: 15474, 16455, 28307.

¹⁰⁰⁶ *BOA*, Cevdet Evkaf, no: 26955.

¹⁰⁰⁷ *BOA*, Cevdet Evkaf, no: 30813.

muhâlif hareket ettiğinden, görevinden azledilerek yerine Abdulkadir Dede tâyin edilmiştir.¹⁰⁰⁸

Konya'daki Mevlânâ Türbesinin kubbesini tâmir ettiren¹⁰⁰⁹ ve aynı zamanda hattat olan III. Selim'in yazdığı bir Kur'an-ı Kerim Mevlânâ Türbesine gönderilmiştir.¹⁰¹⁰ Bir Mevlevî dervişi olarak bilinen III Selim, tasavvufun kolu kanadı altına girmek ve Mevlevîliği de hükümdârlık müessesesinin kolu kanadı altında tutmak gibi bir çifte imtiyâz yüzünden, bu tarikatın cemiyet safları arasında, felsefesi, mûsikîsi ve şiiriyle bir buhar gibi yayılmasına sebep olmuştur.¹⁰¹¹

6.5.4. III. Selim'in Mevlevîliğe ve Bektaşîliğe Yaklaşımı

Bazı iddialara göre, III. Selim Yeniçeri ocağını iyice zayıflatmak için Mevlevî tarikatına ilgi göstermiştir. Böyle yapmakla, Hacı Bektaş-ı Veli'yi kendilerine pîr olarak tanıyan Yeniçeri Ocağına, Bektaşîlik yerine, âdetâ Mevlevîliği ikâme etmek istemiş ve Bektaşî geleneğini ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. III. Selim'in Mevlevîliği benimsemekle, ileride Nizâm-ı Cedid ordusuna da Mevlânâ'yı pîr olarak kabul ettirmek yolunu tutmuş olabileceği ifâde edilmektedir.¹⁰¹² Eğer bu düşünce doğru olarak kabul edilirse, III. Selim'in Mevlevîliğe yaklaşımını tamamen siyâsî olarak değerlendirmek zorunda kalırız. Ancak duygusal yanları hayatının bir çok safhasına aksetmiş olan Sultan Selim'in tamamen siyâsî hareket ettiğini kabul etmek mümkün görülmemektedir. Zira böylece, Sultan'ın mânevîyattan yoksun bir insan olduğunu kabullenmiş olacağız ki, bu durum hayatının her safhâsına mânevîyat sinmiş Osmanlı gerçeğini de inkâr etmek mânâsına gelecektir. Kısacası III. Selim'in Mevlevîliğe yaklaşımı ard niyetlerden arınmış mânevî bir hâdise olarak değerlendirilebilir. Bu durumun, bozulmuş olan askerî düzenin ıslâhı için Mevlevîliğin kurallarından faydalanmayı engellememesi gerekir. Dolayısıyla III. Selim'in de Mevlevîliği Bektaşîliğe bir alternatif ocak olarak düşünmüş olması, onun sadece bu maksatla Mevlevîliğe yaklaştığı anlamına gelmemesi gerekir.

¹⁰⁰⁸ BOA, Cevdet Evkaf, no: 11963, 19374.

¹⁰⁰⁹ A. Cevat Eren, "Selim III", *İ.A.*, c. X, s. 457.

¹⁰¹⁰ E. Behnan Şapolyo, s.360.

¹⁰¹¹ Semiha Ayverdi, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, İstanbul, 1978, c. II, s. 246.

¹⁰¹² Ali Alparslan, *Şeyh Gâlib*, Ankara, 1988, s.1-2.

6.5.5. III. Selim'in Mevlevîlik Anlayışı

Sultan III. Selim'in Mevlevî muhibbi olması, "İnsânlar idarecilerinin dini üzeredir." deyimi gereğince, halkın da, kimi samîmiyetle, kimi de özenerek bu tarîkate girmesine sebep olmuştur. Çoğu devlet ricâli ve büyükleri, dâirelerinde birer kişi de olsa Mevlevî bulundurur, her nereye varılırsa Mevlevî sikkesi görülür ve toplantılarda ney sesleri sık sık işitilirdi. Bu sıralarda 'Nizâm-ı Cedit' projesi rağbette idi. Bektaşîlik tarîkatına bağlı oldukları bilinen Yeniçerilik¹⁰¹³ sistemi kaldırılmak isteniyordu. Bektaşî tarîkatına karşılık, tarîkatlardan birinin öne geçmesi o zamanın hükmüne göre normal idi. Nizâm-ı Cedit'e uygun bir tarîkat düşüncesine Mevlevî tarîkatı uygun görülmüş ve bu düşünce kabûle mazhar olmuştur.

Sultan III. Selim, tahta geçtiği ilk günlerde, Hazret-i Mevlânâ ile çevresinde yatan büyük velilerin örtülerini yenilemiştir. Yeni örtüler Konya'ya getirilip sandukaların üzerine konduğu günlerde, Nemçe (Ziştovi) sulh antlaşması yapılmıştır. Sonra Galata Mevlevîhânesindeki tâmiratın sona ermesi, Kaptan Paşa (Küçük Hüseyin Paşa)'nın Akdenizden dönüşü, âdet-i nezr-i Mevlevî üzere on sekiz parça küçük-büyük korsan aktarmasıyla geldiği günlere rast gelmiş olması, Mevlevî düşüncesinin yayılmasını arttırmıştır.¹⁰¹⁴

Şimdiye kadar gelmiş-geçmiş bütün Osmanlı Pâdişahlarından en çok Mevlevîliğe yakın olan Sultan III. Selim, tasavvufun mânevî kolu kanadı altına girmek ve Mevlevîliği de Saltanatın himâyesi altına tutmak gibi bir yaklaşımla, Mevlevîliğin toplum içinde, felsefesi, mûsikîsi ve şiiri ile yaymasına sebep olmuştur.¹⁰¹⁵ Görüldüğü gibi her siyâsî ve askerî olayın Mevlevîlik tarîkatıyla olan bir ilişkisi bulunmakta ve bu durum gittikçe tarîkatın, Saraya yakın görünmek isteyen çevrelerin nezdinde kabûl görmesine sebep olmaktadır.

6.5.6. Mevlânâ Türbesine Yeni Örtüler

Sultan III. Selim Han, Devlet işleriyle birlikte hayır işlerini de ihmal etmiyordu. Konya'da Allah'ın sevgisine mazhar olan Mevlânâ hazretlerinin ve

¹⁰¹³ Mehmed Murad, *Tarih-i Ebü'l Faruk-Tarih-i Osmaniye*, c. I, Dersââdet, Matbaa-i Âmidi, 1325, s.73.

¹⁰¹⁴ Cevdet Paşa , *Tarih-i Cevdet*, c.V, Dersââdet, Matbaa-i Osmaniye, 1309, s.322 ve sonrası; Ayrıca bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet Osmanlı Tarihi*, c. III, İstanbul, 1993, s.1589.

¹⁰¹⁵ Semiha Ayverdi, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, c. II, İstanbul 1993, s. 246; R. Muslu, s. 579.

çevresinde defnedilmiş olan Mevlevî tarîkatı büyüklerinin türbelerinin astar ve örtüleri eskimişti. Bu durum Mevlânâ'ya ve Mevlevîliğe büyük sevgisi olan Sultan III. Selim'e arzedilince, Pâdişah adı geçen merkâd-ı mubârekenin yeni örtülerle örtülmesini, eskilerin de Hâzine-i Hassa'da muhâfaza edilmesini emir buyurdu. Üzerindeki ayetler güzel bir şekilde işlenmiş, değerine bâha biçilmez büyük bir örtü, başı üzerine örtülmek için bir kisve ve bir kapı perdesi, ayrıca Mevlânâ'nın çevresinde defnedilmiş velilerin türbeleri için türlü çeşit atlastan örtüler yapıldı ve Konya'ya gönderildi. Bunların hepsinin masrafı 10 bin kuruş tutmuştu. Bu para eski Pâdişah Sultan III. Mustafa vakfından ödendi.¹⁰¹⁶ Bu konu ile ilgili olarak Sadrazam'ın arzına, III. Selim kendi hattıyla şöyle cevap vermiştir: "*Ravzâi mutahhara kisve-i şerifesi mesârifi vakf-ı Hamidiye'den, Mevlânâ Türbesi pûşîdeleri mesârifi pederim merhumun vakfından verile...*"¹⁰¹⁷

1205/1790 yılında sandukalar için gönderilen örtüler münâsebetiyle Şeyh Gâlib yazdığı terci' ile Sultan Selim'i şöyle övüyordu:

Müceddid olduğu Sultan Selim'in din ü dünyaya

Nümayandır bu nev pûşidesinden kabr-i Monla'ya.

Şeyh Gâlib yukarıdaki beyitle, Sultan Selim'in hem dini hem de dünyayı yenileyen bir pâdişah olduğunu ve bunun Mevlânâ'nın kabrine hediye ettiği bu yeni örtüden belli olduğunu ifâde etmektedir. Bu şiir, Şeyh Gâlib ile Pâdişah'ın birbirilerini tanımalarının başlangıcı olmuştur.¹⁰¹⁸ Şeyh Gâlib, Sultan Selim'in, dünyayı yenileyen bir pâdişah olduğunu ifâde etmekle, yapılan yenilikleri, dolayısıyla "Nizâm-ı Cedid"i desteklediğini de belirtmiş olmaktadır.

Şeyh Gâlib'in yukarıdaki beyiti, Şâirin bir terci'-i bendinin terci' beyitidir. III. Selim'in Mevlânâ türbesine göndermek üzere hazırlattığı pûşîdeye, yani sandukanın üzerine örtülecek örtüye işlenmek üzere, şâirler tarafından bu beyit beğenilip seçilmiş ve örtüye işlenmiştir. Bu örtü II. Abdülhamid zamanına kadar sandukanın üzerinde kalmış, bu devirde yapılan başka bir örtüyle değiştirilerek

¹⁰¹⁶ Ahmed Cevdet Paşa, c.VI, s.73.

¹⁰¹⁷ BOA, Hatt-ı Hümâyûn, no:9884; Ayrıca bkz. BOA, Hatt-ı Hümâyûn, no:10218, 10218A, 11229.

¹⁰¹⁸ Mustafa İsen, *Ötelerden Bir Ses*, Ankara, 1997, s.289.

kaldırılmıştır.¹⁰¹⁹ Teşhirde bulunan III. Selim'in hediye ettiği pûşîde, bez üzerine deri kaplama işlemelidir. Deri üzerine çekilen atlasa nakış ve yazılar zevkle işlenmiştir. Süsler arasında Fâtiha, İhlâs sureleri, Kelime-i Tevhid, Fetih suresinden ayetler ile Peygamberimizin (s.) isimleri yer almıştır. Kenar bordüründe ise, Pâdişah künyesinin yanısıra, hattatı olan "*Ebu Bekir Ali*", sol köşesinde ise sanatkârı "*es-Seyyid el-Hac Ahmed*" isimleri bulunmaktadır. Zamanla yıpranan bu pûşîde yenisiyle değiştirilmiştir.¹⁰²⁰

III. Selim zamanında ayrıca Mevlânâ türbesi de tâmir edilmiştir. Bu tâmire Şeyh Gâlib şöyle tarih düşürmüştür:

Kalem tarihini levh-i ezelde yazdı kim Gâlib

Bina-yı Han Selim bu kubbe-i mina-yi Mevlânâ(1213).¹⁰²¹

6.5.7. Mevlevî Şâiri Şeyh Gâlib

Şeyh Gâlib, 1171/1757-1758 tarihinde İstanbul'da Mevlevîhâne Kapısı (Mevlânâkapı) civarındaki bir evde doğmuştur. İlk tahsilini babası Mustafa Reşid'den gören Gâlib, Farsça üstâdı olarak tanınan ve bir çok şâire Farsça okutan, Mevlevî ve Nakşî olan Neş'et Süleyman'dan da faydalanmıştır. Yirmi dört yaşından itibaren Divân-ı Hümâyun kaleminde bir müddet hizmet vermiş, aynı yaşlarda divânını tertib etmiştir.¹⁰²² Gâlib, küçük yaşta ilim ve fenne çalışarak, yaradılışındaki Allah vergisi istidât ile, az süre içinde Arabî ve Farisî'de akranlarının üstüne yükselmiştir. Hırs, hevasını ve dünya rütbelerini terk edip Tasavvuf yoluna girmiştir. Mevlevî dergâhında derviş kılığına girip çilesini tamamlamak üzere, II.Ebubekir Çelebi'nin son zamanlarında (1198/1784) Konya'ya gidip çileye girmiştir.¹⁰²³

Gâlib'in annesi ve babası ayrılığına dayanamayıp, Çelebi Efendi'den bir yolunu bulup yollaması için ricada bulundular. Bunun üzerine Çelebi, Gâlib'e

¹⁰¹⁹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.171.

¹⁰²⁰ Hasan Özönder, *Konya Mevlânâ Dergâhı*, Ankara, 1989, s.15.

¹⁰²¹ İsmail Yakıt, "Mevlevîlikte ve Mevlevîhânelerde Ebced Hesabının Rolü", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, s.33.

¹⁰²² Abdülbaki Gölpınarlı, *Şeyh Galib Divân'ından Seçmeler*, c. I-II, İstanbul, 1971.

¹⁰²³ Esrâr Dede, s. 224-225; Cevdet Paşa, c. IV, s. 315; Abdurrahman Şeref, *Tarih-i Devlet-i Osmaniye*, c. II, s. 278; Bursalı Mehmed Tahir, c. II, s.351-352; Bilgi için bkz. R. Muslu, s. 333-338.

"Maksadınız Allah'ın yarattığı her şeyden elinizi çekmek ve Allah'a yaklaşımdır. Ama gürbette fikara gibi giyinip, çile çekme zorluklarına katlanmak hüner değildir. Merdlik doğum yeriniz olan İstanbul'a varıp yakınınızda bulunan Yenikapı dergahında bulunup, alışarak içine karıştığınız akran ve emsal ve dostlar arasında bu işi yapmaktır, dervişlik yolu ile çileyi tamamlamaktır." diyerek zârif davranışı ile ona doğruyu gösterip, İstanbul'a göndermiştir. O da gelip yapılan uyarmaya göre Yenikapı Mevlevîhânesinde postnişin olan Seyyid Ebubekir Efendi elinden niyâbet alarak, tam bin bir gün alışılâgelen çileyi tamamlamıştır.

Çilesini Ali Nutkî Dede'nin (1219/1804) şeyhliği zamanında bitiren Gâlib, Sütlüce'de XVI. yüzyıl Mevlevî büyüklerinden Yusuf Sineçak'ın¹⁰²⁴ kabrine bakan evine çıkmış ve burada bir süre münzevî bir hayat yaşamıştır. Numan Bey'in (1205/1790) azli üzerine, Galata Mevlevîhânesine şeyh tâyin edildikten sonra, sekiz yıl kadar bu dergâhın şeyhliğinde bulunmuş ve h.1213 Receb ayının 27. Cuma gecesi (04.01.1799) kırk iki yaşında iken vefât etmiştir. Şeyh Gâlib yüksek şeyhlik yolunda ilim ve mârifet ile meşhur olup anılmıştır. Aslında mahlası "Es'ad" iken zamanında şiir yazarlardan bazılarına benzemekten çekinerek, sonradan "Gâlib" mahlasını almıştır.¹⁰²⁵

Şeyh Gâlib'in "*Der-vasfî Cenâb-ı Şerif-i Hazret-i Pîr-i Dest-gir Kaddesellahu Sirrehu'l-Aziz*" başlıklı Mevlânâ ile ilgili kasidesi şöyledir:

Görünse her ne taraftan cemâl-i Mevlânâ

Gelir zebânlara ism-i Celâl-i Mevlânâ

Celâl-i din olur Allah hakkı Celle Celâl

Görüdü kudret-i Mevlâ misâl-i Mevlânâ

Makam-ı fakra şeh ü taht-ı saltanatda fâkir

Tamâm-ı cem'-i şu'ûdur hısâl-ı Mevlânâ

Hazâr secde avâlim semâna hayrân

Ne devr mazharıdır vecd ü hâl-i Mevlânâ

¹⁰²⁴ Yusuf Sineçak için bkz. Esrâr Dede, s.312-320; Bursalı Mehmed Tahir, c. I, s.201.

¹⁰²⁵ Cevdet Paşa, c.VI, s.316; Muallim Nacî, s.118; Abdülbaki Gölpınarlı, *Şeyh Gâlib Divânından Seçmeler*, c. I-II; N. Yüce s. 61.

Yüzünde zâhir anun nûr-ı pâk-i şemsü'l-aşk
Gözünde Hazret-i Şems'in hayâl-i Mevlânâ
Hulûl ü vahdet ü mahv u fena bekâ sanma
Visâlden ötedir ittisâl-i Mevlânâ
Hazâr bendesi var da 'vî-i Ene'l-Hak'da
Sened elindeki ba'zı makâl-i Mevlânâ
Semâ' edip giremez çarha âfitâb dahi
Sehergeh eylemese rûy-mâl-i Mevlânâ
Bu şehre müjde-i feth-i cediddir Gâlib
*Yeni kapuda görünmek kemâl-i Mevlânâ*¹⁰²⁶

6.5.8. Şeyh Gâlib'in Eserleri

Gâlib Efendi'nin müretteb divânı ve *Hüsn-ü Aşk*¹⁰²⁷ adında bir manzûmesi ve Mevlevî şâirlerine mahsus "*Tezkîretü's-Şuâra*"sı ve tasavvufla ilgili bir risâlesi ve Yusuf Sineçak'ın "*Cezire-i Mesnevî*"sine şerhi vardır. Vefâtına tarih olmak üzere Vak'anüvis Nuri Bey'in oğlu müderrislerden Mehmed Nebil Efendi, "*Göçdü Gâlib Dede ya hu deyip ehl-i hâle*" mısırâmı söylemiştir.¹⁰²⁸

Mevlevîler arasında yaygın olan bir rivâyete göre, III. Selim'in de dergâhta olduğu bir gün, Pâdişah *Mesnevî*'nin Şeyh Gâlib tarafından okutulmasını istemiş. Gâlib, Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi olan ve Rusûhî'nin şerhini "*El Menhecü'l-Kavi fi Şerhi'l-Mesnevî*" adıyla Arapça telhis eden Yusuf Dede'nin (öl.1232/1817) huzurunda, *Mesnevî* kürsüsüne çıkmış, konuşmaya başlayacağı sırada Yusuf Dede kendisine bakmış, bunun üzerine Gâlib hiç bir şey söyleyemeden kürsüden inmiş ve

¹⁰²⁶ Muhsin Kalkışım, Şeyh Gâlib Divânı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1994, s. 55-56.

¹⁰²⁷ Hüsn-ü Aşk hakkında bilgi için bkz. Necmettin Türinay, "Klasik Hikayenin Son Merhalesi: Hüsn-ü Aşk", *Şeyh Gâlib Kitabı*, İstanbul, 1995, s.87-122; Şerif Aktaş, "Bir Anlayışın Romanı: Hüsn-ü Aşk", *Şeyh Gâlib Kitabı*, s.123-130; Victoria Holbrook, "Galib'in Hayalinde Renk ve Yorumu", *Şeyh Gâlib Kitabı*, s.131-141; İskender Pala, "Gâlib Vardur Şeyh Gâlib'den İçeru", *Şeyh Gâlib Kitabı*, s.161-174; Talat Sait Halman, "Şeyh Gâlib ve Divan Şiirinin Değeri", *Şeyh Gâlib Kitabı*, s.187-198; A. Schimmel, s.280.

¹⁰²⁸ Bkz. Nihat Sami Banarlı, c. II, s.770-778; M. Kalkışım, s.13-40; Beşir Ayvazoğlu, "Şeyh Galib'in Hayatı", *Şeyh Gâlib Kitabı*, s.15-31; Ekrem Işın, "Mevlevîliğin Osmanlı Modernleşmesindeki Yeri ve Şeyh Gâlib", *Şeyh Gâlib Kitabı*, s.49-56.

o gün hastalanmış, bir müddet sonra da vefât etmiştir. Buna benzer bir kaç rivâyet Şeyh Gâlib'in vefâtı hakkında zikredilmektedir.¹⁰²⁹

6.5.9. Galata Mevlevîhânesinin Tâmiri

Galata Mevlevîhânesi, İstanbul'daki Mevlevî asitânelerinin hepsinden eski idi. İçerisinde *Mesnevî*'yi şerh eden Ankaravî İsmail Efendi ve sair aziz kimselerin türbeleri olduğu halde, son derece harâb ve belki de baykuşların yuvası haline gelmişti. Sultan Selim ise Mevlevî tarîkatına girmiş ve Gâlib Efendi'ye fazlasıyla hayran olmuştur.¹⁰³⁰ Şeyh Gâlib 1204/1790'da Galata Mevlevîhânesine şeyh olunca, harab durumda olan tekkenin tâmiri için, aşağıdaki kasîde ile III.Selim'e talepte bulunmuş:

Gönül bir beyt-i ma'mur u safadır aşk mimârı
Yatır amma ki şimdi başka bami başka dıvarı
Şikest olmuş kederden öyle bir ayine-i esrâr
Ederken gıpta-keş süretgerân-ı Çin ü ferhârı
Rasatgâh-ı Aristodan nümüdar olmuş ol hâne
Ki ya'ni seyr eder sükkanı seyr-i çarh-ı devvarı
Bulunmaz zir-i sakf-ı asumanda böyle virâne
Ser-a-ser müşteridir zühredir gülmiş ü mismârı
O rütbe hurdegar oymuş ki kirman tahta-i ferşin
Eder pür-neng ü noksan dest-i fahri-i makaskârı
Ne viran dide-i ehl-i basiretdir ana revzen
Aceb mi ankebuti perdelerden olsa astarı
.....
Cenab-ı Han Selim ma'delet-güster ki devrinde
Olur tanzim dehrin çok bina-yı na-be-hencarı

¹⁰²⁹ Geniş bilgi için bkz. Esrâr Dede, s. 224-240.

¹⁰³⁰ Cevdet Paşa, c. VI, s. 317; Asım, s. 173, 213; Ayrıca Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet Osmanlı Tarihi*, c. III, İstanbul, 1993, s. 1671.

"Galata Mevlevîhânesi ta'mir olunmak için Hüdavendigâr-ı Esbak Şehid Sultan Selim Han Hazretleri huzurlarına takdim olunan kasîde-i ra'nâlarıdır." diyerek takdim edilen bu kasîde otuz altı beyitten ibarettir.¹⁰³¹

Sultan Selim bu talebe olumlu cevap vermiş ve dergâh bütün müstemilatıyla yenilenmiş,¹⁰³² ayrıca güzel bir şadırvan, bir süre sonra da Pâdişah için bir "Hünkâr Mahfeli" yapılmıştır. Sarayın bu ilgisi devlet erkânını da harekete geçirmiş ve kısa süre içinde Galata Mevlevîhânesi içilecek tatlı suya kavuşturulduğu gibi, bütünüyle elden geçirilerek, Cennet bahçelerini andıran bir mekân haline getirilmiştir. Sultan Selim'in tâlimatıyla Reisülküttab Mehmed Râşid Efendi, uzak yerlerden dergâha su getirerek Sultan Selim'i memnun etmiştir.¹⁰³³ Galata Mevlevîhânesi tâmiratı 1206/25 Şubat 1792'de başlamış ve 1206/29 Temmuz 1792'de bitmiştir. 1206/4 Ağustos 1792 tarihinde Şeyh Gâlib,

"Yapdı bu dergâhı pak ü hem cedit

Bin iki yüz altıda Sultan Selim."

beytiyle biten bir tarih kaleme almış ve on sekiz beyitlik olan tarih, Galata Mevlevîhânesi kapısına yazılmıştır.¹⁰³⁴ Ayrıca Sultan II. Mahmud da 1232/1817 tarihinde Yenikapı Mevlevîhânesini yeniden tâmir ettirmiştir.¹⁰³⁵

6.5.10. III. Selim-Şeyh Gâlib Dostluğu

III. Selim, Şeyh Gâlib ile dostluğu ilerlettikten sonra, dergâhın faâliyetlerine daha rahat devam edebilmesi için yeni vakıflar tesis etmiştir. Başlangıçta resmî olarak başlayan III. Selim ile Şeyh Gâlib arasındaki ilişkiler, giderek başka bir şekil almış ve her ikisi de aslî rollerinden sıyrılarak ortak zevklere sahip, ortak duyuş kabiliyetleri olan iki dost gibi görülmeye başlamışlar ve bu münâsebeti Gâlib'in ölümüne kadar sürdürmüşlerdir.¹⁰³⁶ Aslında bu alakada asıl rol değıştiren III. Selim, şiiri, mûsikîsi, incelikleri, kısacası bütün güzellikleri ile hayatın

¹⁰³¹ Şeyh Gâlib, *Divân*, İstanbul Üniversitesi, ty., no:401; Ayrıca bkz. M. Kalkışım, s. 71-73.

¹⁰³² Cevdet Paşa, c. V, s.260.

¹⁰³³ Şehabettin Uzluğ, "Galata Mevlevîhânesi ve Şeyh Ahmed Celâleddin Baykara Dede Efendi", *III.Milli Mevlânâ Kongresi*, Konya, 1989, s.289.

¹⁰³⁴ Bkz. M. Kalkışım, s.116-117.

¹⁰³⁵ Ayvansarayî Hafız Hüseyin, c. II, s. 85.

¹⁰³⁶ Bkz. Faruk K.Timurtaş, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, İstanbul, 1981, s.242-245.

sıkıntılılarından sığınılacak bir ada konumundaki Mevlevîhâneyi ve orayı varlığıyla daha da güzelleştiren, anlamaştırın Gâlib'in dünyasını bir ilticagâh olarak görmüştür. Orada artık III. Selim, iç ve dış gâilelerle sarsılan dünyanın en büyük ülkesinin pâdişahı değil, Gâlib'in kendisini anlayan bir arkadaşı, bir dostu hüviyeti ile bulunuyordu. Mesela Pâdişah bütün protokol kâidelerini bir yana bırakarak yalnız mukabele günlerinde değil, zamanlı zamansız dergâha geliyor, buna karşılık Gâlib de teklifsizce saraya girip çıkıyordu.¹⁰³⁷

Pâdişah çeşitli vesilelerle Gâlib'i memnun edecek faâliyetlerden geri kalmıyordu. Bir gün şâir ve hattat Cevrî'nin kaleminden çıkmış derecede motivasyon unsuru olan ve eserlerini yazarken "*Esrârımı Mesnevî'den aldım*" diyerek asıl ilhâm kaynağı olarak tanımladığı, kendisi için böylesine önemli bir eser olan *Mesnevî*'yi Pâdişah'ın ona sunması, şâiri iyi tanımasının ve onu yüceltmesinin bir örneği olarak algılanabilir. Şâirin bu ihsandan ne kadar memnun olduğunu, teşekkür için kaleme aldığı kasîdeden kolayca anlaşılır:

Bana Sultan Selim-i kamver kam-ı cihân verdi

Bütün dünya değer bir genc-i has u raygan verdi

Ne genc amma ki her bir cildi bir gerdun-ı pür-envar

Bu hak-ı bi-karara nüv tıbak-ı asuman verdi

Nice eyyam idi hasrettim ol gencine-i gayba

Ker'emler kıldı el-hak hem kerametten nişan verdi

Hudâ âlimdir ancak şübhesiz keşf-i zamir etdi

Hilafet hükmün ol zıll-ı İlâhî bi-güman verdi

Aceb bir Mesnevî-i pür-baha kim Cevrî hattıyla

Dil-i uşşak-ı zara cevri-gerdundan eman verdi

.....

Bütünü yirmi üç beyitten ibâret olan bu kasîde "*Hudâvendigâr-ı Esbâk Sultan Selim Han Merhum Sahib-i Divan Şeyh Gâlib Dede Efendi Hazretlerine, Cevrî*

¹⁰³⁷ Mustafa İsen, s. 290; Bkz. Hüseyin Ayan, "Şeyh Galib'te Mevlânâ Sevgisi", *V.Milli Mevlânâ Kongresi*, Konya, 1992, s.49-55.

Hattıyla Bir Mesnevî-i Şerif Teberrük Buyurduklarında Teşekkürü Havi Olan Kasîdedir" şeklindeki bir girişle takdim edilmektedir.¹⁰³⁸

Sultan III. Selim, 1209/1794 tarihinde çıkardığı bir fermanla, Mesnevîhanların tayin iznini Şeyh Gâlib'e vermişti ki, bununla onu bütün *Mesnevî* şeyhlerinin üstünde bir dereceye yükseltmiş oluyordu. Buna karşılık Şeyh de Sultan'a kasîdeler sunuyordu. Toplam olarak Gâlib, III. Selim için on kasîde, yirmi altı tarih, bir terci' ve bir kısa *Mesnevî* kaleme almıştır.¹⁰³⁹ Gâlib gibi tasavvuf vadisindeki bir Mevlevî dedesinin, devrin Pâdişahıyla ilgili olarak bu kadar sayıda şiir kaleme almasının sebebi, maddî alaka ile izâh edilmemelidir.

6.5.11. Saray Mensupları ve Şeyh Gâlib

Gâlib'in Sultan III. Selim'le olan bu dostâne ilişkileri, Sarayın diğer mensuplarına da yansımış ve şâir, Mihrişah Valide Sultan ve Sultan'ın kız kardeşleri olan Beyhan ve Hadice Sultanların da dikkatlerini çekmiştir. Hatta bu hanım sultanların Gâlib'e "Pamuk Şeyhim" diye hitap ettikleri rivâyetler arasındadır. Bunların da ötesinde sözlü gelenekte anlatılagelen öyle bir rivâyet daha vardır ki, bu da Osmanlı tarihinde sadece Gâlib için söz konusudur.

Anlatılanlara göre Gâlib, Padişah'ın kız kardeşi Beyhan Sultan'a aşiktir. Ancak bu söylenti bir rivâyetten öteye gitmemiştir. Nitekim Gâlib'den önce yaşamış bazı Osmanlı şâirlerinin de, hanedan mensubu hanım sultanların yaptırdıkları eserler için tarihler düşürdükleri bilinmektedir. Benzer alakalar dolayısıyla Gâlib de Mihrişah Valide Sultan için altı tarih manzûmesi kaleme almıştır. Hadice Sultan için de benzer bir tarih manzûmesi yine Gâlib divanında yer almaktadır.¹⁰⁴⁰ Bütün bunlardan çıkan sonuç, Gâlib'in başka hiç bir şâire nasip olmayacak kadar Sarayla içli dışlı olduğudur.¹⁰⁴¹

¹⁰³⁸ Esrâr Dede, s. 65-65; Fâik Reşâd, c. XI, s.79; Bkz. M. Kalkışım, s. 77-78.

¹⁰³⁹ Bkz. Mine Mengi, s. 222-227; R. Muslu, s. 576.

¹⁰⁴⁰ Mustafa İsen, "Osmanlılarda Devlet-Sanat İlişkisi ve Bu İlişkinin III.Selim'le Şeyh Gâlib'deki Görüntüsü", *Şeyh Gâlib Kitabı*, İstanbul, 1995, s.42-44.

¹⁰⁴¹ Geniş bilgi için bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, "Şeyh Gâlib", *İ.A.*, c. II, s. 462; Nihat Sami Banarlı, s. 770-771; Mine Mengi, s. 222-226; Hasan Hüsrev Hatemi, "Şeyh Gâlib Devri Bilim ve Kültür Çevresi", *Şeyh Gâlib Kitabı*, s. 45-50; M.Orhan Okay, "Gâlib Dede'nin Dramı", *Şeyh Gâlib Kitabı*, s.77-83; Faruk Kadri Timurtaş, *Tarih İçindeki Türk Edebiyatı*, İstanbul, 1981, s. 242-245; Hüseyin Ayan, "Şeyh Gâlib'te Mevlânâ Sevgisi", *V. Millî Mevlânâ Kongresi*, Konya, 1992, s. 49-55.

Şeyh Gâlib'in "mücerret" yani hiç evlenmemiş olduğu biliniyorsa da, Muallim Cevdet tarafından bulunan bir fermânda, İstanbul Gümrüğü mukatâasından otuzar akçe gündelik tahsis edilen Ahmed, Mehmed Mecid ve Zübeyde adlarında üç çocuğundan bahsedilmektedir.¹⁰⁴²

Saray muhitinde pek az rastlanan III. Selim-Gâlib yakınlığını bazı kişiler çekemedikleri için, III. Selim'in sohbet esnasında Gâlib'in dizine yattığını ve şâirin de Padişah'ın kız kardeşi Beyhan Sultan'ı sevdiği hususunda söylentiler yaydılar. Hakikatte bunların sebebi, Sultan'ın onu sevmesi; Şâirin de hem III. Selim'e hem de kız kardeşi Beyhan Sultan'a medhiyeler yazması idi.¹⁰⁴³

Başta III. Selim olmak üzere, Saray mensupları Mevlevîhânelere yardımlarını eksik etmemişlerdir. Bunlardan III. Selim'in annesi Mihrişah Vâlide Sultan (öl. 1220/1805), Yenikapı mevlevîhânesine fodla, yağ, pirinç ve sair malzeme tahsis etmek suretiyle yardımda bulunmuştur.¹⁰⁴⁴

6.5.12. Şeyh Gâlib ve Nizâm-ı Cedid Hareketi

III. Selim'in başlattığı "Nizâm-ı Cedid" teşebbüsünü, Galata Mevlevîhânesi şeyhi Gâlib Dede desteklemiş ve,

"Müceddid olduğu Sultan Selim'in din ü dünyaya

Nümayandır bu nev-puşidesinden kabr-i Monla'ya"

beyiti ile sahip çıkmıştır. Ancak Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhi Mehmed Çelebi "Nizâm-ı Cedid"e muhâlefet etmiştir.¹⁰⁴⁵

Osmanlı Sultanları, IV. Murad'dan III. Selim'e kadar, gerek çecelebilik makamını işgâl edenler, gerekse başka Mevlevî şeyhleri ve Mevlevîler, siyâsî hayatta anılacak herhangi bir hâdisede müsbet veya menfî mühim bir rol sahibi olmamışlardı. Yalnız III. Selim zamanında, Mehmed Emin Çelebi Konya müftüsüyle beraber, Nizâm-ı Cedid'e muâriz kesiliyor. Yıllarca süren bu muhâlefet, III. Selim'in Mevlevîliğe ve Türk Divân Edebiyatında gerçekten yenilik timsali olan

¹⁰⁴² Beşir Ayvazoğlu, s.24; R. Muslu, s. 576.

¹⁰⁴³ Beyhan Sultan'a söylenen kasideler için bkz. Ali Alparslan, *Şeyh Gâlib*, Ankara, 1988, s. 7.

¹⁰⁴⁴ M. Ziya, s.90; Baha Tanman, "Yenikapı Mevlevîhanesi", *IX. Vâkıf Haftası Kitabı*, İstanbul, 1992, s. 94-95.

¹⁰⁴⁵ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.171; İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet/Tekke Münasebetleri*, İstanbul, 1989, s.130-131.

Gâlib Dede'ye karşı beslediği sevgi ve bunlardan ziyâde kendisinin mülâyim meşrebi yüzünden bir tenkille¹⁰⁴⁶ neticelenmiyor.¹⁰⁴⁷

Kuruluşundan modernleşme hareketlerinin ilk başlangıç tarihi olarak kabul edilen XVIII. yüzyıla kadar, Osmanlı idâresinin, taşra yönetimindeki merkezîyetçi tarîkat temsilcileri sayılan şeyh aileleri ve bu arada çelebiler ile yakın siyâsî münâsebetlere girdiği söz konusu mahallî güç odakları, devletin vilâyetlerdeki resmî kadroları olarak görülmüştür. Bu çerçevede devlet tarafından bahsi geçen ailelere ve çelebilere tahsis edilen büyük ölçekli vakıf gelirleri ile vergi muâfiyetleri, hem merkezîyetçi tarîkatları ve bu arada Mevlevîliği iktisâdî yönden güçlendirmiş, hem de mânevî otorite ile siyâsî otorite arasındaki bütünleşmeyi sağlamıştır. Ancak bu durum III. Selim reformlarıyla değişim sürecine girmiştir.¹⁰⁴⁸

6.5.13. Esrâr Dede ve Tezkîresi

Galata Mevlevîhânesi hücrenişinlerinden olan Esrâr Dede,¹⁰⁴⁹ Şeyh Gâlib zamanında yaşamış ve aralarında fevkalâde dostluk tesis edilmiştir. Mevlevî şâirlerinin hal tercemelerini hikâye eden *Tezkîre-i Şu'âra-i Mevlevîyye* adlı eseri, Mevlevîlik tarihi bakımından önemlidir.¹⁰⁵⁰ Şeyh Gâlib hakkında rubâileri vardır. Aşağıdaki beyit, onun irşâdının minnettari olduğunu itiraf eder:

Şeyhim reh-i Mevlevîde Gâlib oldu

*Feyz-i nefsi âleme vahib oldu.*¹⁰⁵¹

Ayrıca Esrâr Dede'nin vefâtında, Şeyh Gâlib'in kendisine yazdığı ilk beyti şöyledir:

Kan ağlasın bu dide-i dür-barım ağlasın

Ansın benim o yar-i vefa-darım ağlasın

¹⁰⁴⁶ Tenkil, uzaklaştırma, kovma, cezalandırma anlamlarına geliyor.

¹⁰⁴⁷A. Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 271.

¹⁰⁴⁸ Ekrem Işın, "Mevlevîliğin Osmanlı Modernleşmesindeki Yeri ve Şeyh Gâlib", *Şeyh Gâlib Kitabı*, s.53.

¹⁰⁴⁹ Bkz. Hasan Aksoy, "Esrâr Dede", *DİA*, c. XI, İstanbul, 1995, s. 432; R. Muslu, s. 338-339.

¹⁰⁵⁰ Bkz. Gönül Ayan, "Esrâr Dede Tezkîresinde Mevlânâ Sevgisi", *VII.Milli Mevlânâ Kongresi* (Tebliğler), Konya, 1994, s.35-42.

¹⁰⁵¹ Esrâr Dede, s. 1-4.

Şâir Surirî'nin¹⁰⁵² "*Hayflar göz yumup Esrâr Dede sırr oldu*" tarihinden anlaşıldığı üzere 1211/1796-97 tarihinde vefât etmiştir. Kabri Galata Mevlevîhânesi mezarlığında Fasîh Dede'nin yanındadır.¹⁰⁵³

Mevlevîlik tarihi bakımından önemli bir eser olan Esrâr Dede'nin *Tezkîre-i Şuâra-i Mevlevîyye* adlı eseri, Mevlevî şâirlerine ait bir tezkîredir. Galata Mevlevîhânesi şeyhi ve Esrâr Dede'nin mürşidi olup 1214/1799'de ölen meşhûr şâir Gâlib Dede'nin topladığı ve seçtiği Mevlevî şâirlerine ait şiirlere, şâirlerinin hâl tercemeleri de ilâve edilmek suretiyle meydana gelmiştir. Dede, bunu kitabın önsözünde belirtir ve şeyhi Gâlib'in, Sâkıb Dede'nin *Sefîne*'sinden sonraki halifelerle şeyhlerin ve dervişlerin de hâl tercemelerini yazmayı emrettiğini söyler. Abdülbaki Gölpınarlı, *Sefîne-i Nefise-i Mevlevîyân* gibi, *Tezkîre-i Şuâra-i Mevlevîyye*'nin de tarihî bir tenkîde tabii tutulmadıkça, faydalanmanın mümkün olmadığını söylemektedir. Esrâr Dede'nin önemli bir eseri de şiirlerinin toplandığı divânıdır. Şiirlerinde "*Esrâr*" mahlasını kullanmıştır. Ayrıca, *Mübâreknâme-i Esrâr*, *Fütüvvetnâme-i Esrâr*, *Rubâiyyât* ve *Lûgat-ı İtalyan* adlı eserlerinden bahsedilmektedir.¹⁰⁵⁴

Esrâr Dede'nin de Şeyh Gâlib gibi, Sultan III. Selim'e muhabbeti ve bağlılığı olduğu bilinmektedir. Onun bu muhabbeti, bazılarınca sû-i te'vil edilmiş ve Esrâr Dede için "*Sultanın Kulu*" denilmiştir. Esrâr Dede, eleştirilere bir gazelinde şöyle demiştir:

Ne Süleyman ne Selim'in kuluyuz,

Hazret-i Rabb-i Rahîm'in kuluyuz,

Hüsrev-i âleme yok minnetimiz,

*Öyle bir şâh-ı Kerîm'in kuluyuz.*¹⁰⁵⁵

¹⁰⁵² Surirî, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış ünlü bir şâir ve müverrihtir. Bilgi için bkz. Bursalı Mehmed Tahir, c. II, s. 225-226.

¹⁰⁵³ Franz Babinger, s.347-348; Ayrıca bkz. Hasan Aksay, "Esrâr Dede", *DİA*,c. XI, s.432-434.

¹⁰⁵⁴ R. Muslu, s. 339.

¹⁰⁵⁵ Esrâr Dede, s. 1-35; R. Muslu, s.578.

Esrâr Dede *Tezkîre*'si, Ali Enver adlı bir zat tarafından kısaltılarak yeniden yazılmış ve "*Semâ'-hâne-i Edeb*" ismi ile 1309/1891-1892 tarihinde İstanbul'da Âlem Matbaasında basılmıştır.¹⁰⁵⁶

6.5.14. Çelebî Mehmed Emin Efendi'nin Muhâlefeti

XVIII. yüzyılın sonlarındaki dalgalanmaların, Çelebilik makamı üzerindeki ilk etkisi, III. Selim'in kişiliğinde sembolleşen Nizâm-ı Cedid'e karşı gösterilen şiddetli muhâlefettir. 1199-1230/1785-1815 tarihleri arasında Çelebilik görevini üstlenen Mehmed Emin Çelebi, devlet tarafından tanınmış imtiyâzların birer birer elinden alınması, vakıf gelirlerinin kısıtlanması üzerine, tepkisini, Mevlevîlik adına yenilik aleyhtarlığı şeklinde göstermiştir. Kendisi bir Mevlevî olan III. Selim bu tavra ses çıkarmadığı, hatta Konya'da Mehmed Emin Çelebi'nin öncülük ettiği ufak çaplı bir ayaklanmayı müsâmaha ile karşıladığı bilinmektedir.

Bu karmaşık siyâsî ortamda Şeyh Gâlib, Galata Mevlevîhanesi postnişini olarak, mensubu bulunduğu Mevlevîliğin baş temsilcisi Mehmed Emin Çelebi'nin değil, yeniliklerin öncüsü III. Selim'in yanında yerini almıştır.¹⁰⁵⁷ İki Mevlevî yetkilisinin aynı harekete karşı gösterdikleri farklı tepki, aynı müesseseler içinde bile bütünlüğün bozulduğunun ve bir çözülüş ve çöküntü yaşandığının ilk işaretleri olarak değerlendirilebilir.¹⁰⁵⁸ Ayrıca bu durum, maddî menfaate dayalı yaklaşımların mânevî fonksiyon icrâ etmesi gereken müesseseleri ne derece zayıflattığını ve asıl görevlerinden ne kadar uzaklaştırdığını göstermesi açısından da kayda değerdir.

Mehmed Emin Çelebi yukarıda görüldüğü gibi, Sultan I. Abdülhamid döneminde Çelebilik makamına geçmiş ve III. Selim devri boyunca, ondan sonra da dokuz sene olmak üzere, toplam takriben otuz sene bu makamda kalmıştır. (1199-1230/1785-1815).¹⁰⁵⁹ Mehmed Çelebi, III. Selim'in yeniliklerine muhâlefet göstermesine rağmen Osmanlı idârecileri ona karşı sert uygulamalarda bulunmamışlardır.

¹⁰⁵⁶ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 16; Geniş bilgi için bkz. Hasan Aksoy, "Esrâr Dede", *DİA*, c. XI, s. 432-434.

¹⁰⁵⁷ Ekrem Işın, *agm.*, s. 54.

¹⁰⁵⁸ İrfan Gündüz, s. 131.

¹⁰⁵⁹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 171.

22 Zilhicce 1218/1804 tarihli, doğrudan doğruya Çelebi'ye hitâben yazılmış bir fermanla, Konya'da bazı aşıklık adamların, Pâdişah'ın emrine aykırı harekete geçtikleri cihetle, bunların te'dibi ve düzene konması, Karaman Beylerbeyi Abdurrahman Paşa'ya yazılmıştır. Mehmed Emin Çelebi'nin bu kargaşa zamanında şehirde bulunmaması için, Karahisar'a yahut Kütahya'ya gitmesi tensib ve bu hususta da kendisine mektup yazılmış olduğu halde gitmemesine şaşılmaktadır. Ayrıca Pâdişah da bunu emrettiğinden, kendisine isnad edilen bu isyândan uzak kalması için emir gelir gelmez hemen yukarıda adları geçen iki şehirden birine gitmesi tavsiye olunmaktadır.¹⁰⁶⁰ Fermanla "*Sülâle-i tâhire-i Mevlânâ'dan olan Şeyhin zarar-dide olmamasına dikkat ve itina gösterilmesi*" emredilmektedir.¹⁰⁶¹ Bu sıralarda Çelebiye suikast düzenleyen iki kişi de Kıbrıs'a sürülmüştür.¹⁰⁶² Ayrıca Abdurrahman Paşa'ya (öl. 1233/1818) 8. Zilhicce'de bir ferman gönderiliyor. Paşa'ya Çelebi ile Müftü'nün bu isyâna ön ayak oldukları, asker yollandığı ve Cebbarzâde Süleyman Bey'in de yardıma memur olduğu bildiriliyor.¹⁰⁶³

Diğer bir vesika, Nizâm-ı Cedid aleyhine vuku bulan isyâna ait Karaman vâlisi Abdurrahman Paşa'ya yazılan mektuptur. 29 Zilhicce 1218/1804 tarihinde yazılan bu mektupta Abdurrahman Paşa'nın, Konyalıların asker yazılmasına karşı geldiği bazı kimselerin hücum edip savaşa kalkıştıkları, Çelebi'nin de bunda büyük dahil bulunduğ, Abdurrahman Paşa'nın, Konya'nın iki saat mesâfede Kavak Köyünde oturduğu, Çelebi'nin Konya'dan sürülmesini ve asilerin te'dibine emir verilmesini istediği anlaşılıyor. Buna cevaben yazılan mektupta, "*Menşe-i ihtilal Çelebi Efendi olduğundan evvel be evvel mümaileyhin Konya'dan def' olunması lazimedden ise de mümaileyh sülâle-i tâhire-i Mevlânâ'dan olduğundan*" kendisine bir zarar gelmeden ve kendiliğinden Karahisar'a yahut Kütahya'ya gitmesi hakkında mektup yazıldığı, Müftüye de Şeyhülislâm tarafından emir gönderildiği ve binaenaleyh Konya'ya, savaşız girmenin münâsib olacağı, ancak buna imkân bulunmazsa zora kalkışılması bildiriliyor.¹⁰⁶⁴

¹⁰⁶⁰ İstanbul Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Hatt-ı Hümayun*, no:12008; Ayrıca bkz. *BOA*, Cevdet Dahiliye, no:6455.

¹⁰⁶¹ *BOA*, Hatt-ı Hümayûn, no:12010.

¹⁰⁶² *BOA*, Hatt-ı Hümayûn, no:12010.

¹⁰⁶³ *BOA*, Hatt-ı Hümayûn, no:1950.

¹⁰⁶⁴ *BOA*, Hatt-ı Hümayûn, no:12010; Ayrıca bkz. *BOA*, Cevdet Zaptiye, no:728.

Yine başka bir belgeden, Sadriazam Yusuf Ziya Paşa'nın (öl. 1233/1818) Çelebi'ye Nizâm-ı Cedid işine karışmaması, Karahisar'a yahut Kütahya'ya gitmesi hakkında mektup gönderdiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁶⁵ 15 Zilhicce tarihli bir vesikadan Konyalıların Abdurrahman Paşa'yı şehre almadıkları anlaşılmaktadır. 24 Şevval 1218/1804 tarihinde Aladağ Ayanına, Hadım Müftüsü vâsıtasıyla ve Müftüye hitâben asilere yardım edilmemesi hakkında gönderilen emirden anlaşılıyor ki bu isyân bir yıl kadar sürmüştür.¹⁰⁶⁶

Konya Mevlevîlerinin Nizâm-ı Cedid'e karşı çıkmalarının sebebi, 8 Rebiülahir 1216/1801 tarihli bir Hatt-ı Hümayundan kısmen anlaşılabilir. Adı geçen Hatt-ı Hümayûna göre Mehmed Çelebi'nin, Çelebilik makamının nüfûzuna dayanarak, Sultan Selim ve Sultan Alâeddin Camilerine vakfedilmiş bulunan arazi üzerine kurulmuş olan Sille ve Tat köylerinden yılda 506 kuruş istemiştir. Halbuki bu köyler halkı camilerin bakımına tâyin edilmişler, ellerinde de vergi vermelerini gerektiren toprak ve mülkleri de bulunmamaktadır. Sadece Mevlânâ dergâhı vakfının şartları arasında, yıldan yıla dergâh mensuplarına elli araba odun vermeleri zikredilmiş, bunun üzerine Pâdişah da elli araba odun verildikten sonra Çelebi'nin köylülere istemek hakkı olmadığını bildirmiş ve bunu böylece Karaman vâlisine emretmiştir.¹⁰⁶⁷

Bütün bu gelişmeler neticesinde Mehmed Emin Çelebi yine görevinde kalmış ve asitânesine dokunulmamıştır. Bu da gösteriyor ki, uzun bir geçmiş ve büyük bir mânevî otoriteye dayanan Mevlânâ sülâlesinden gelenlerin, tepki çeken bu muhâlefete rağmen, o yıllarda durumları pek sarsılmamıştır.

Konya olayları ile ilgili İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki 1950 nolu Hatt-ı Hümayûn'daki Abdurrahman Paşa'nın mektubunun metni şöyledir:

"Devletlu, inayetlu, ebhetlu, atıfetlu, re'fetlu, veliyyünni'me, kesirü'l-lütf vel kerem efendim Sultanım Hazretleri,

¹⁰⁶⁵ BOA, Hatt-ı Hümayûn, no: 12010.

¹⁰⁶⁶ BOA, Hatt-ı Hümayûn, no:1950b,1950c.

¹⁰⁶⁷ Hasan Küçük, s.200; Ayrıca bkz. Christoph K. Neuman, "19. Yüzyıla Girerken Konya Mevlevî Asitânesi ile Devlet Arasındaki İlişkiler", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, s. 167-179.

Üsküdar ocağına Beyşehir sancağından ba ferman-ı celiliyesi matlub buyurulan piyade asakiri mürur eden zilhicce-i şerifin nihâyet yirmi üçünde ihraç ve ba'dehu Konya üzerine hareket edeceğim. Keyfiyeti bundan akdemce hakipaye veliyinni'meye ifade ve iş'ar olunmuşdu. Keyfiyeti tahririnden sonra Şeyh Efendi'nin nefyi emri ve müteakiben Konyalı bu çakerlerini derun-ı şehre da'vet ve inadlarında yine ısrar ederler ise me'murun ile üzerlerine varılıp tertib-i cezalarına ikdam olunmesini havi tehdidi munderic ve kullarına hitab-ı bardesi mübarek Hatt-ı Hümayûn mehabet-i mekrun ile ma'kul emr-i ali i'ta buyrulduğunu muhtevi Konyalı'ya hitab-ı emr-i ali zuhur ve derhal derun-u şehre irsal olunub, şöyle ki bu iki kıt'a emr-i ali şanileri ketm olunmayub beynennas kıraat olunması hususu tahriren ve takriren ahali-i Konya'ya girmek gibi tavih ve tehdit olunmuşdu. Zikrolunan emr-i alileri mahkemede mumâileyh Şeyh Efendi hazır olduğu halde beynel ahali kıraat olunarak ehl-i irfan zümresi ayaklanub Müfti Efendi'yi önlerine alub nezd-i kullarına vurud iktizay-ı hale göre taraf-ı kullarından emniyet-i iltimas etmeleriyle şu maslahata sehven gelsin deyü mukaddema inâyet buyurulan emirnâmelerinden talim buyurulduğu vechiyle cümleye emniyet buyurilişi verilub derun-ı şehre duhul için şehre kurb-ı Silleye biavnullahi taala mah-ı muharremin beşinci vusul ve nuzulunun ertesi yevm-i isneyn alal seher Şeyh Efendi dahi inde çakeriye gelüb bazı müzâkere olunduk de mahall-i ma'muresine gitmeyi ittihaz-ı şehre beraberce gidelim deyü tevkif ettirilüb avn-ı inayet-i Bari ve yümn-i himem-i seniyye-i velinni'me ile bir iki üç gün zarfında derun-u şehre duhul olunacak olmakla ba'ded duhul Efendi mumâileyhin mahall-i ma'muresine gitmesi hususu ne vechile rabtegir olmayan ifade ve tahrir olunacağı ve Sille'ye vurudumdan bir gün mukaddem Deli İsmail bir kaç erazil ile firar etmiş olduğu ve Cebbarzâde Süleyman Bey Hazretleri Konya hususuna me'mur buyurulmuş olduğuyla Finike taraftan varılması münâsip olduğu ve zahire hususu teşkil olacağı isti'lamini şamil Yeşilbaş İbrahim Ağa yediyle taraf-ı kullarına Müfti ve ahali geldikten sonra bir kıt'a kaimesi zuhur etmiş olduğu ve mumâileyh inde kullarında tevkif ettirilmiş olub maslahatine suret-i kesb eder ise tahriratı iade ettirileceği ve gerçi derun-u şehre duhul etmek muktazi lakin Şeyh ve Müfti Efendilerinin takririne göre derun-u Sarayda bir hasır dahi kalmayıp bütün yağma etmişler. Mümkün mertebe olsun ziyade mefruşat lazım değil diyerek mumâileyhimaya ibram olunduğu ve zikr-i salif asakirken dahi mahiyetleri verilirken ihraç ve ocakları tarafına ba's ve tesyar olunmuş olduğu ve

maslahat-ı me'muriyetim bu hali kesb ettiği ifadesiyle tecdid-i ubudiyetimi havi iş bu arzuhal-ı çakeranem terkimine ve hake pay-ı hacet revay-ı veliyyinni'amelerine takdimine cür'atim olmuşsa inşaallahu Taala reside-i hüsn-ü nevam-ı inayet-i veliyyinni'amelerine buyurulub muhat ilm-i alim aray-ı rahimaneleri buyurulduk de öteden berü mazhar olageldiğim hüsn-ü inzar-ı inâyet-i asar veliyyinni'maneleriyle kullarına menzur buyurulması babından emr ve ferman devletlu, inayetlu, ebhetlu, atufetlu, re'fetlu, veliyyinni'me, kesirü'l-lütf vel ikram Efendim Sultanım Hazretlerinindir. Fi 7 Muharrem sene 1219."1068

Sadrazam'ın Pâdişah'a Abdurrahman Paşa'nın mektubunu arzı:

"Karaman Beylerbeyisi Abdurrahman Paşa kullarının makarr-ı hükümeti olan Konya'ya idhaline dâir şimdiden ne vecihle o emr-i şerife ve tahrirat-ı ekide neşr-u tesyar olduğu ve tarafının ıslahıyla maslahatın teshili için dahi her tarafa mukeddemat-ı dil feribane ile nigun tedabire nisbet kılındığı ma'lum-u Hümayunleridir. Şimdi Paşay-ı mumâileyhin duhulu çün Çelebi Efendi ve Müfti ve sair vücuh-ı memleket kendüye gelüb idhâli sureti te'sir-i enfas-ı kudsiyeleriyle suhulet kesb etmiş olduğunu natık Paşa mumâileyhin iş bu kâimesi zuhûr etmekle mefhum ve mezayasına nazâran şimdiye dek duhûl etmiş olacağı me'mul ve maslahat-ı merkume şiddet kesb etmişken bu güne suhuletle hitamı, mahza yümn-ü tevcih Cenab-ı Hilafet penâhileri asarından olmakla yine tarafına iktizâsına göre nesâyih ve vesâyay-ı nâfiayı cami-i tahrirat ile te'kid olunacağı muhat ilm-i alileri buyuruldukta ferman Hazret-i Velil emrindir."

Pâdişah III. Selim'in arz ile ilgili Hatt-ı Hümayûn'u:

"Benim Vezirim, bu suretle olduğuna hat eyledim. Çelebi Efendi'nin ihrâcı artık iktizâ eylemez. Süldir olmasın."1069

Belgelerden anlaşılıyor ki Çelebi istediği gibi hareket etmek istiyor ve buna mânî olacak düzenlemelere karşı cephe almaktan çekinmiyor. Muhtemelen Sultan III. Selim'in teşebbüslerini köksüz ve geçici sayıyor ve bütün bu mülâhazalar ve menfâat kaygısı, Nizâm-ı Cedid'i değil nizamsızlığı tercih etmesine sebep oluyor. Fakat, Sultan Selim, Çelebi'ye hiç bir şey yapmayarak onu makamında bırakıyor.

1068 BOA, Hatt-ı Hümayûn, no: 1950

1069 BOA, Hatt-ı Hümayûn, no:2037.

Bunda Çelebi'nin nüfûzundan çekinmenin payı olmakla beraber, Şeyh Gâlib ile arası pek iyi olan III. Selim'deki derin Mevlânâ sevgisinin ve şark müziğinin nağmeleriyle sınırları gevşeyen ıslahatçının ruhî zaafının da payı vardır denilebilir.¹⁰⁷⁰ Çelebi'nin bu fütûrsüz hareketlerinin temelinde, Sultan Selim'in Mevlevîliğe karşı olan ilgisinin suiistimali de olabilir. Pâdişah'ın Mevlevîlerle içli-dışlı olması ve onun Mevlânâ'ya olan sevgi ve saygısı, Çelebi'yi âdetâ şımartmıştır. Pâdişahın kendilerine karşı zecri tedbirlere başvurmayacağından emin olması da onu bu tür, başkaldırı anlamına gelen hareketlere itmiş olabilir.

6.5.15. III. Selim ve Mevlevî Mûsikîsi

Daha şehzâdeliğinde mûsikîyle uğraşmaya başlayan III. Selim, Mevlevîliğe olan eğilimi dolayısıyla da mûsikîye büyük önem vermiş, tambur ve ney çalmada üstâd seviyesine ulaşmıştır. Aynı zamanda bestekârlıkta da kabiliyeti olduğunu ispatlamış ve "*Sûzî-dilâra*", "*Şevk-i dil*", "*Buselik*" ve "*Şevk-ı târab*" adlarını taşıyan yeni makamlar bularak bunlardan bir çok Mevlevî âyini, peşrev, yörük semâî ve saz semâîleri bestelemiştir.¹⁰⁷¹

Mûsikîşinâs, şâir ve Mevlevî olan III. Selim'in Şeyh Gâlib'e meftûn oluşu, Mehmed Emin Çelebi'nin Nizâm-ı Cedid'e karşı Konya isyânını adeta tertip ve idâre etmesine rağmen Mevlevîliğe bağlılığını gevşetmemiş, bu Pâdişah'ın devrinde Mevlevîlik münevver zümre içinde en yüksek mevkiyi almış, Mevlevîhâneler tâmir edilmiş, vakıfları çoğaltılmış, bir çok kişiler Mevlevîliğe intisâb ederek teveccüh kazanmaya çalışmışlardır.¹⁰⁷²

Sultan Selim, Mevlânâ'nın Divânından seçtiği beyit ve rubâilere, Gâlib'in bir rubâisini de katarak, *Sûzî-dilâra* makamından bir âyin besteleyerek Mevlevî mûsikîsine bir âyin daha katar. Pâdişah III. Selim, Mevlevîhânelere sık sık gider, şeyhlere ve dervişlere ihsanlarda bulunurdu. Pâdişah'ın bu bağlılığı bir çok kişiyi Mevlevîhânelere çekmekteydi. Zamanın meşhûr bestekârı ve III. Selim'in müsâhibi

¹⁰⁷⁰ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, ss. 173-174; Ahmet Yaşar Ocak, "Türkiye Tarihinde Merkezi İktidar ve Mevlevîler", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, s. 22.

¹⁰⁷¹ Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi*, İstanbul 1990, s. 265.

¹⁰⁷² A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 249.

Mevlevî Ahmed Ağa, Hicaz, Nihâvend ve Sâba makamlarında birer âyin bestelemiş, bunlar Mevlevîhânelerde okunmaya başlanmıştır.¹⁰⁷³

Mevlevî tarîkatına intisâb etmiş olan ve Şeyh Gâlib'ten yakın ilgi gören Ahmed Ağa, tarîkat terbiyesini Yenikapı Mevlevîhânesinde aldı. Galata Mevlevîhânesinde Şeyh Gâlib'in dostluğunu kazanarak onun bazı şiirlerini besteledi.¹⁰⁷⁴ Ahmed Ağa, kendisi de büyük bir bestekâr olan III. Selim'den yakın ilgi görerek bir süre sonra "Musâhib-i Şehriyâri"ler arasına alındı. Hatta III. Selim'in bestelediği *Sûzî-dilâra* Mevlevî âyininin, bizzat Sultan tarafından Ahmed Ağa'ya meşk edildikten sonra Galata Mevlevîhânesinde okunduğu söylenir. Ahmed Ağa, musâhiblik görevinde iken 1209/1794 yılında öldü ve Galata Mevlevîhânesi hazîresine defnedildi.¹⁰⁷⁵

6.5.16. Şeyh Gâlib'in III. Selim'i Öven Baharîye Kasîdesi¹⁰⁷⁶

1. Ale's-sabah ki aheng-i nağme etti hezâr

Açıldı feyz-i muhabbetle hatır-ı gülzâr

2. Çemen çemen gül-i nerkisle zeyn olup âlem

Açıldı gönlü gözü gülşenin erişti behar

.....

.....

20. Çemende cem' olup emlak-i alem-i melekut

Yeşil libas ile saf saf durur katar katar

21. Gürüh-i hazret-i ervah sebz-puş olmuş

Dem-i bülend ile gül-banglar olur tekrar

22. Meğer kudumunu teşyi'imiş bu cemiyet

Sitanbul azmini etmiş o mah-ı pür-envâr

¹⁰⁷³ İsmail Hami Danişmend, *İzâhlı Osmanlı Kronolojisi*, c. IV, s. 76-77.

¹⁰⁷⁴ Samiha Ayverdi, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, c. II, s. 258.

¹⁰⁷⁵ M. Ziya, s. 166-167; Nuri Özcan, "Ahmed Ağa, Vardakosta", *DİA*, c. II, s. 41-42.

¹⁰⁷⁶ Şeyh Gâlib, *Divân*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, ty., no:401, s. 16-18.

- 23.Keşide kamet-i Tubi hiram-ı alem-i gayb
Güzide sancak-ı zi şan-ı Seyyid'ül-Ebrâr
- 24.Kef-i kifayet-i Sultan Selim'edir kasdı
Odur emanet-i kübra budur emanet-gâr
- 25.Zuhur o server-i sahib-zuhura şimdi olur
Hüner-verane bu hasretle geçti leyl ü nehâr
- 26.Bu baht-ı devlete üç dane Şeh Selim erdi
Biri gazub u birisi halim-i bi-zinhâr
- 27.Budur o şahların salisi selim ü kerim
Egerçi hilm ü gazebeden de mâyesi bisyâr
- 28.O Pâdşah ki dünyaya zat-ı can gibidir
Dua-yı devletin eyler şeb ü seher tekrar
- 29.O Pâdşah ki hulk-ı kerimi vermiştir
Cihana revank-ı enfas-ı evliyâ-yı kibâr
- 30.Hidiv-i ma'delet-ara dilir-i Rüstem-gir
Ki baz-ı himmeti simurgu saymaz elde şikâr
- 31.Adalet etti zamanında alemi sır-ab
Behar mevsimi güya ki ebr-i gevher-bâr
- 32.Kimin liyakati var şimdi zulme zerre kadar
Ederken âlemi ruşen o mihr-i lem'a-nisâr
- 33.Eya şehenşeh-i Sahib-Zaman u Dara-fer
Senin inâyetin oldu bu güft ü güya medâr
- 34.Zamanlar oldu ki kadr-i hüner kem olmuş idi
Gelip kemal-i keremle sen eyledin izhâr
- 35.Bu бага laklaka-i laklak eylemişti hücum
Kalıp kafeste nihan tuti-i şeker güftâr

36. *Ne günler etti güzel kim sukutumuzla bile*

Ederdik ilm ü hüner nisbet olsa istigfâr

37. *Açıldı gonce-i amalimiz bi-hamd'illah*

Hudâ'ya şükr-i firavan ola bezar hezâr

38. *O bir hikâye-i dur u dırazdır Gâlib*

Duaya başla yakışmaz duacılar niksâr

39. *Ne dem ki feyz-i behar ile şâd ola Gülşen*

Ne dem ki hak ede buy-i nesimi müşk-i Tatar

40. *Güşade hurrem ola gül gibi müsellemler*

Hemen vücud bula hatırında her ne ki var.

6.5.17. III. Selim'i öven Bahariye kasidesinin açıklaması

1. Bülbül seher vakti çileyip şakımaya koyuldu; sevgi feyziyle bolluğuyla gül bahçesinin hatırı açılıp saçıldı.

2. Alem, çimen-çimen nergis çiçekleriyle bezendi de gül bahçesinin gönlü, gözü açıldı ve bahar mevsimi gelip çattı.

.....
.....

20. Melekut âleminin melekleri, yeşillikte, yeşil elbiseyle saf-saf, katar-katar toplanmışlar.

21. Ruhlar topluluğu, yeşiller giymiş; yüce seslerle tekrar tekrar gülbanglar çekiyorlar.

22. O nurlarla dolu Ay, İstanbul'a gitmeyi kararlaştırmış olsa bu topluluk onu karşılayıp geçirmek için olacak.

23. O gayb âleminin boy atmış yüce Tuba ağacı gibi salınan hayırlı kişilerin milletinin seçilmiş şanlı sancağının (Tuba, Cennette kökü yukarıda dal ve yaprakları aşağıda olan bir ağaç).

24. Dileği, Sultan Selim'in liyâkatlı eline geçmektir; çünkü o sancak, büyük bir emanet, emanet sahibi ise O (Sultan Selim).

25.Meydana çıkıp âlemi nizama sokmak, şimdi onun hakkıdır; bunun hasretiyle hüner sahipleri, nice geceler, nice günler geçirdiler.

26.Bu devletin bahtına üç tane Selim adlı pâdişah geldi; birisi hiddetli, birisi hiç zulmetmeyen yumuşak huylu.

27.O pâdişahların üçüncüsü ise, yumuşak huylu ve hiddetli oluştan da payı olmakla beraber hem ayıptan arınmış olan, hem lütûf ve ihsan sahibidir.

28.O, öyle bir pâdişah ki kendisi, sanki dünyaya can olmuş; alem, gece gündüz onun duasını tekrar tekrar söyleyip durmaktadır.

29.O, öyle bir pâdişah ki güzel, yüce huylu, dünyaya en büyük velilerin, Allah dostlarının nefeslerini vermiştir.

30.Adaleti bile benzeyen yüce pâdişah Rüstem'i bile alt eden kahraman; himmeti (kudreti) öyle bir doğan kuşu ki zümrüduankayı bile avlasa, onu eline düşmüş bir av saymaz (Rüstem, İran mitoloji tarihinde kahramanlığı ile tanınmış bir kişidir).

31.Adalet onun zamanında âlemi suya doyurdu, her anı yeşertti, o, sanki inciler yağdıran bahar çağındaki bulut.

32.O parıltılar saçan güneş, âlemi aydınlatırken kimin, zerre kadar zulmeymeye gücü yeter?

33.Ey zamanın sahibi Dara gibi parlayan pâdişahlar pâdişahı, bu konuşmaya, bu sözleri söyletmeye, senin yardımın senin lütfun sebep oldu (Dara, İran'ın büyük hükümdarlarındanır.Edebiyâta pâdişahlar övülürken bu hükümdâra benzetilir).

34.Zamanlar oldu ki hünerin değeri azaldı; sen geldiğinde, son derecede lütûflarla o değeri meydana çıkardın.

35.Bu bahçeye leylek lalakası saldırmıştı; şeker gibi tatlı dili duduysa kafeste gizlenmiş kalmıştı.

36.Öyle günler geçti susmamızla bilgiden, hünerden (âdetâ) istiğfar eder, bilginizi, hünerlerimizi gizledik.

37.Allah'a hamd olsun ki umutlarımızın goncası açıldı; Allah'a binlerce, binlerce şükürler olsun.

38.Gâlib! O, uzun ve sonsuz bir hikayedir; duaya başla, çünkü beceriksiz duacılar pek çok.

39.Gül bahçesi, baharın feyziyle her nefeste neşelendikçe toprak, yelin kokusunu her nefeste Tatar ülkesinin miskine döndürdükçe, (miskin elde edildiği misk keçileri, Tatarların oturduğu Hıta (Huten) bölgelerinde bulunduğu buralara Tatar ülkesi de denilir).

40.Açılıp neşelensin, gül gibi meydana çıksın, gönlünde ne varsa, hepsi de hemen oluversin, meydana gelsin.¹⁰⁷⁷

6.5.18. Ali Nutkî Dede

Seyyid Ali Nutkî Dede, Kütahyavî Seyyid Ebubekir Efendi'nin oğlu ve Seyyid Nâsır Abdülbaki Efendi'nin biraderidir. Esrâr Dede ile aynı devir ve zamanda yaşamıştır. 1176/1762 senesinde Mevlevîhâne bitişindeki evde dünyaya gelmiştir. Amcası oğlu halife Sahih Ahmed¹⁰⁷⁸ tarafından eğitilen Ali Nutkî, sekiz yaşında Kur'an'ı okumaya başlamış, on dört yaşına kadar bütün İslâm kaidelerini bilecek kadar tahsil görmüştür.

Ali Nutkî, on dört yaşında iken babası Ebubekir Efendi'nin vefâtı üzerine (1189/1775), Ebubekir b. Arif Çelebî tarafından Yenikapı Mevlevîhânesine şeyh olarak tâyin edilmiştir. Bu sırada Sahih Ahmed Dede, bir taraftan dergâhın işlerini yürütüyor, diğer taraftan kendisine emanet edilen genç şeyhin tâlim ve terbiyesiyle uğraşıyordu. Ali Nutkî Dede reşit çağına erişince bütün vaktini mânevî ilimlerin tahsiline ayırmaya başlamıştı.

Mevlevî büyüklerinden Galata Dergâhı şeyhi ince ve hassas kalpli şair Gâlib Dede'yi Mevlevîliğe kazandıran işte bu Seyyid Ali Nutkî Dede olmuştur. Gariptir ki, Yenikapı dergâhının aşçıbaşısı olup, kendini amcazâdesi Ali Nutkî Efendi'nin tâlim ve terbiyesine adayan Seyyid Sahih Ahmed Dede'yi, bazı ailevî nedenlerden dolayı, dergâhtan uzaklaştıran yine talebesi Ali Nutkî Dede'dir.

Ali Nutki Dede'nin edebiyât ve mûsikî alanında ün yapmış bir çok kişinin yetişmesinde büyük emeği geçmiştir. Bunlar arasında Konya'da başladığı çilesini, İstanbul'da Ali Nutkî Dede'nin yanında tamamlayan Şeyh Gâlib, ile haftanın belirli

¹⁰⁷⁷ Ali Alparslan, *Şeyh Galib*, Ankara 1988, s.43-47.

¹⁰⁷⁸ A. Temizel, s.76.

günlerinde dergâha devam eden Hamamîzâde İsmail Dede zikredilebilir.¹⁰⁷⁹ Ali Nutkî Dede, Mevlevî dervişlerinin hayatını “*Derfter-i Dervîşân*“ adı verilen bir deftere yazmış, kendisi ölünce yerine geçen Abdülbaki Dede, bu deftere isimler ilâve etmiştir.¹⁰⁸⁰

Seyyid Ali Nutkî Efendi, bu dergâhta otuz sene şeyhlik etmiştir. Bu müddet zarfında iyi tavır ve hareketleri herkesin hürmet ve teveccühünü kazanmıştır. 1219/1805 senesinde vefât eden Ali Nutki Dede, diğer dedeler gibi Mevlevîhâne hazîresinde defnedilmiştir.¹⁰⁸¹

6.5.19. Abdülbaki Nâsır Dede

Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Kütahyalı Seyyid Ebubekir Efendi'nin ikinci oğlu ve Ali Nutkî Efendi'nin küçük kardeşi olan Nâsır Dede, 1179/1765 senesinde Mevlevîhânenin yakınındaki baba evinde doğdu. Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Selahaddin Dede'nin de babasıdır. İlk tahsilini babasından aldıktan sonra Arapça, Farsça ve dinî ilimler öğrendi. Şâir ve mûsikîşinâs olan Dede, ağabeyi Ali Nutkî Dedenin şeyhliği zamanında Kütahya Mevlevîhânesinin neyzenbaşılığında bulundu. Esrâr Dede'nin muasırındır. Hatta Esrâr Dede onun şiire olan ilgisinden bahisle, “*İnşaallah üç senede divân sahibi olur*“ temennisinde bulunmuştur.

Abdülbaki Dede, az zamanda şiirde his, aşk ve vecd'e sahip bir edip olduğunu göstermiştir. Dergâhın vakıf işlerine bakma görevi, Kadiasker Mekkîzâde Mustafa Asım Efendi'nin arzı ile 1229/1813-14 senesinde Abdülbaki Efendi'ye tevdi edilmiştir. Pederi Ebubekir Efendi'nin vefâtından sonra dergâhtaki hücrelerine çekilerek bir müddet Arapça, Farsça ve Türkçe edebiyât kitapları okumuş ve 1209/1794'te evlenmiştir. Bundan sonra vaktinin büyük bir kısmını dostları ve dervişler arasında geçirmiş, bir kısmını da dergâha bitişik evinde Eflâkî Dede'nin menâkibini tercüme ile geçirmiştir.

Kardeşi Ali Nutkî Dede'nin 1219/1804 senesinde vefât etmesiyle Hacı Mehmed Çelebi tarafından sikke ve destarlanarak Yenikapı Mevlevîhânesine şeyh olarak tâyin edilmiştir. Abdülbaki Dede bu dergâhta on yedi sene, çok iyi bir şekilde

¹⁰⁷⁹ Nuri Özcan, “Ali Nutkî Dede”, *DİA*, c. II, İstanbul, 1989, s. 421-422; Bkz. R. Muslu, s. 329-333.

¹⁰⁸⁰ Nuri Özcan, “Defter-i Dervîşân”, *DİA*, c. IX, İstanbul 1994, s. 90-91.

¹⁰⁸¹ M. Ziya, s. 158-160; A. Temizel, s. 73-74; Bkz. R. Muslu, s. 329-333.

şeyhlik vazifesini yürütmüştür. 1236/1820 senesinde vefât etmiş, dergâh hazîresinde defnedilmiştir.

Abdülbâki Nâsır Dede'nin 9 Cemaziyelahir 1209/20.12.1794 tarihini taşıyan ve bir mûsikî, nazâriyât ve usûl kitabı olan "*Tetkik u Tahkîk*" adlı eseri, Pâdişah III. Selim'in emriyle yazılmıştır. Abdülbaki Nâsır Dede, bu durumu kitabının başında şöyle yazmaktadır: "...*Cenâb-ı humâyunlarının maârif-i adidede ve ba-husus bu fende sahib-i yed-i tula olub, ehl-i marifete rağbeti ve kadirhanlığı bu fakiri dahi teşvik idüb, nazârîyye ve ameliyye-i mûsikîde tahrîre arzu düştü*", cümlesinin devamında "...*musâhib-i haslarından Seyyid Ahmed Ağa'nın meclisinde bu sohbet güzâr eyledikte, ol dahi Pâdişah-ı saadetpenâhın rağbet-i şerifleri ile şuru'a teşvik ve ba'dehu emr-i hümâyunları ile te'kid eyledi.*" Denmektedir. Bu ifâdelerden anlaşılıyor ki, Pâdişah "*Tetkik u Tahkîk*"in yazılması için Abdülbaki Nâsır Dede'yi sadece teşvik etmemiş, aynı zamanda "*emr-i humâyûnları*" ile görevlendirmiştir.¹⁰⁸²

Abdülbâki Nâsır Dede, 1209/1794 senesinde bitirdiği "*Tetkik u Tahkîk*" adlı eserini Pâdişah'a takdim etmiştir. Kitabı tetkik eden III. Selim, yeni bir takım terkiblerin daha vücûda getirildiğini belirterek, onların da bu kitaba eklenmesini irâde buyurmuş, Abdülbaki Dede de, Pâdişah'ın emrettiği zeyli 1210/1794 tarihinde tamamlamıştır.

Abdülbaki Nâsır Dede'nin bir Mevlevî dervişi iken kaleme alıp dönemin Pâdişah'ı III. Selim'e sunduğu, mûsikî nazâriyâtı ve usûlune ait "*Tetkik u Tahkîk*" isimli eseri, Türk mûsikîsine damgasını vuran büyük üstâdların, hemen tamamına yakınının tekke menşeli olduğunu belirtmesinin yanında; devletin çöküşüne paralel olarak tedennî eden tekke ve zâviyelerin, bir zamanlar pâdişahları etkileyecek tarzda, her birinin güzel sanatların bir dalında temâyüz eden birer kültür ocağı olduğunu göstermektedir.¹⁰⁸³

Abdülbaki Nâsır Dede'nin "*Tercüme-i Menâkibü'l-Ârifin*" adlı eseri, Ahmed Eflâkî'nin "*Menâkibü'l-Ârifin*" adlı Farsça eserinin tercümesidir. Kitap aslına sadık kalınarak kelime kelime tercüme edilmiştir. Seyyid Ahmed Dede'nin teşvikiyle

¹⁰⁸² M. Ziya, s. 161-163; Nazif Öztürk, "Eş-Şeyh Nasır Abdülbaki el-Mevlevî ve Tetkik u Tahkik'i", *IX. Vâkıf Haftası Kitabı*, Ankara, 1992, s.70; A. Temizel, s.29.

¹⁰⁸³ Bursalı Mehmed Tahir, c. I, s.130; N.Öztürk, *agm.*, s.70-71.

1208/1793 tarihinde tercümesine başlanan eser, 1212/1797'de bitirilerek III. Selim'e takdim edilmiştir.¹⁰⁸⁴

6.5.20. Recep Hüseyin Hüsnü Dede

Abdülbaki Dede'nin oğludur. 1225/1811 senesinde doğmuştur. Abdülbaki Dede'nin vefâtı üzerine Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhliği, kardeşi Abdurrahim Efendi'ye verilmesi lazım gelirken, kendisi bir cezbe hâletinde bulunmamasından dolayı, 1236/1820 senesinde şeyhlik Recep Hüseyin Hüsnü Dede'ye verilmiştir. Bu zat doğruluğu, fâzilet ve ahlâkıyla tanınmıştı. Dokuz sene devam eden şeyhliği sırasında şeriât ve tarîkat usullerine fazlasıyla saygısı olduğundan herkesin hürmet ve teveccühünü kazanmıştı. Zevcesinden ayrıldıktan sonra verem olmuş ve yirmi sekiz yaşında, 1245/1829 Ramazanı sonunda vefât etmiştir.¹⁰⁸⁵

6.5.21. Abdurrahim Dede

Seyyid Ebubekir Efendinin oğludur. 1183/1769 senesinde doğmuştur. Gâyet etkili ve çok güzel bir sesi olduğu gibi, mûsikîye de son derece meyli vardı. Önce dergâhın küdumzenbaşılığında bulunmuştur. Aşık mizaçlı bir gönlü vardı. Kardeşinin oğlu Recep Hüsnü Dedenin vefâtı üzerine 1245/1829 senesinde Mehmed Said Hemdem Çelebî tarafından Yenikapı Mevlevîhânesine şeyh tâyin edilmiştir.¹⁰⁸⁶

Abdurrahim Dede, şiir ve mûsikîde ilerlemiş, mûsikîde çağının üstâdlarından olmuştur. Onun üstâdça himmetinin büyüklüğü ile, Galata Mevlevîhânesi küdumzenbaşısı Derviş Mehmed, az zaman zarfında, mûsikî biliminde edindiği hüner ve bilgi ile şöhretini etrafa yaymış, hatta derviş Mehmed'in kıymetli ahbablarından Sultan III. Selim'in musâhibi Ahmed Ağa, Derviş Mehmed'den etkilenmiş, o da bu suretle gelip Mevlevîliğe intisâb etmiştir.¹⁰⁸⁷

Musâhip Ahmed Ağa'nın mûsikîye doğuştan istidat ve meyli vardı. Mevlevî olduktan sonra bütün mûsikî hünerini Mevlevî makamlarına sarf edip, *Hicâz*, *Nihavend* ve *Sâba* makamında üç gazel âyin bestelemiş ve çoğunu gönül ehli

¹⁰⁸⁴ M. Ziya, s. 161-164; Nazif Öztürk, *agm.*, s.69; Bkz. Nuri Özcan, Abdülbaki Nasır Dede, *DİA*, c. I, İstanbul, 1988, s. 199.

¹⁰⁸⁵ M. Ziya, s.164-165; Nuri Özcan, Abdurrahim Dede, *DİA*, c.I, İstanbul, 1988, s. 288-289.

¹⁰⁸⁶ M. Ziya, s. 165-166

¹⁰⁸⁷ M. Ziya, s. 167.

Pâdişah huzurunda okuyarak Pâdişah'ın gönlünde bir sevgi husûle getirmiştir. Pâdişah III. Selim bu taşkın muhabbetin aşk ilham eden sonucu olarak, *Rast* makamı kollarından *Sûzî Dilârâ* isimli yeni bir makam meydana getirerek bir âyin sırasında bestelemiştir.

Abdurrahim Dede aşk ve neşve içinde olduğu halde, Yenikapı Mevlevîhânesinde iki sene kadar şeyhlik vazifesini yürüterek, 1247/1831 senesinde vefât etmiştir. Mevlevîhâne hazîresinde defnedilmiştir.¹⁰⁸⁸

6.5.22. III. Selim ve Hamamîzâde İsmail Dede Efendi

İstanbul'da doğan (1191/1778) ve babası hamam işletmeciliği yaptığı için Hamamîzâde adıyla tanınan İsmail Dede, ilk öğrenimini yaptığı sırada sesinin güzelliği sebebiyle "İlâhîcibaşı" olmuş, mûsikî dersleri veren Anadolu kesedârı Uncuzâde Mehmed Efendi'nin talebeleri arasına katılmıştır. İlk mektepten sonra yedi yıl Uncuzâde'nin derslerine devam ettiği gibi, Defterdarlık Muhâsebe kaleminde de göreve başlamıştır. Bir yandan da Yenikapı Mevlevîhânesinde, Şeyh Ali Nutkî Dede ve şeyhin kardeşi Abdülbaki Nâsır'dan ders almaktaydı. 1212/1798'de Muhâsebe Kalemindeki görevinden ayrılmış ve tekkede çileye girmeye karar vermiştir. Bu sırada bestelediği *Bûselik "Zülfündedir benim baht-ı siyahım"* şarkısı geniş ilgi uyandırmıştır.¹⁰⁸⁹

Mûsikîşinâs olduğunu ifade ettiğimiz III. Selim, Yenikapı Mevlevîhânesinde çile çeken Hamamîzâde İsmail Dede'yi¹⁰⁹⁰ dergâhtan Saraya aldırmıştır. Bu sıralarda İsmail'in mûsikî dehâsı İstanbul'un mûsikî meraklıları arasında yayılmıştı. İsmail Efendi'deki istidâdı sezen Sultan III. Selim, onunla görüşmek istedi. İşte bu istek "Dede Efendi" denen dehânın meydana çıkmasını sağladı. Pâdişah Sultan Selim, musâhiblerinden bir ağayı Yenikapı Mevlevîhânesine gönderdi. Ağa, Yenikapı Şeyhi Nutkî Dede'ye Sultan'ın irâdesini tebliğ etti. Şeyh "*İrâde-i şahaneleri baş üstüne, ancak İsmail çilededir. Gece haricte kalamaz. İstirhâm ediyorum, herhalde akşam ezanından evvel dergâha iâde edilsin ki çilesi kırılmasın, emeklerine yazık olur.*" dedi. Musâhib Ağa, İsmail'i geceye dergâha yetiştirmek için,

¹⁰⁸⁸ M. Ziya, s. 168-169.

¹⁰⁸⁹ Semiha Ayverdi, c. II, s.259-260; Yılmaz Öztuna, *Dede Efendi*, Ankara, 1996, s.2-8.

¹⁰⁹⁰ Hamamîzâde hakkında bilgi için bkz. Nuri Özcan, "İsmail Dede Efendi, Hamamîzâde", *DİA*, c. XXIII, İstanbul, 2001, s.93-95.

hemen Sultan'ın onu kabul etmesini sağladı. Sultan Selim, *Bûselik* şarkıyı iki defa üst üste Dede'ye okuttu. Sultan onu dikkatle dinledi, sonra da bir kere atıyye vererek refâkat altında Yenikapı Mevlevîhânesine geri gönderdi.¹⁰⁹¹ 1215/1800'de böylece huzur-ı hümayuna kabul edilen genç Dede'ye 130 kuruş atıyye verildi.¹⁰⁹²

Bundan sonra Yenikapı Mevlevîhânesinin mukabele günleri, semâ'dan sonra İsmail Dede'nin hücresi mûsikî meraklısı ziyâretçilerle dolup taşmaya başladı. "*Ey Çeşm-i ahu*" diye başlayan *Hicâz Nakış* bestesi şöhretini arttırdı. Bu eserini Pâdişah'ın huzurunda okuyup takdirini kazandı. Şeyhi Ali Nutkî Dede gibi, III. Selim'in de ümidlerini boşa çıkarmayan genç İsmail Dede'nin, haftada iki defa Saray fasıllarına katılması için irâde çıktı. Bu suretle Saray hanendeleri arasına katıldı. "*Müşâtak-ı Cemâlin*" diye başlayan *Sûzinâk* beste ile Pâdişah'a şükranlarını duyurdu. Hamamîzâde İsmail Dede'nin yetişmesinde III. Selim'in büyük yardımları vardır. Dede, Sultan'dan "*Musâhib-i Şehriyârî*" ünvanını aldı. III. Selim tahttan indirilince yirmi dokuz yaşındaki İsmail Dede'nin "*Musâhib-i Şehriyârî*"liği de son buldu.¹⁰⁹³

6.5.23. Ahmed Ağa (Vardakosta)

Enderun ağalarından ve ayrıca Pâdişah III. Selim'in yanında bulunarak sohbetlerine katılmakla görevlendirilmiş kişilerden olduğu için, Musâhib Ahmed Ağa ve boylu-poslu olduğu için de Vardakosta (İtalyanca *guardacosta* kelimesinden bozulma) Ahmed Ağa lakaplarıyla anılmaktadır. Amasya'da doğmuş, küçük yaşta İstanbul'a gitmiş ve saraya alınmıştır. Mûsikîdeki temel bilgilerini Enderun'da aldı. Mevlevî tarîkatına intisap ettikten sonra Galata ve Yenikapı mevlevîhânelerine devam ederek tarîkat terbiyesini aldı. Galata Mevlevîhânesinde Şeyh Gâlib'in dostluğunu kazanarak, onun bazı şiirlerini besteledi. Kendisi de büyük bir bestekâr olan Sultan III. Selim'den yakın ilgi görerek *Musâhib-i Şehriyârî* oldu. III. Selim'in bestelediği *sûzidilârâ* Mevlevî âyininin, bizzat Sultan tarafından Ahmed Ağa'ya meşkedildikten sonra Galata Mevlevîhânesinde okunduğu söylenir. 1209/1794 tarihinde ölen Ahmed Ağa, Galata Mevlevîhânesinde defnedilmiştir.¹⁰⁹⁴

¹⁰⁹¹ Yılmaz Öztuna, *Dede Efendi*, s.6-7.

¹⁰⁹² A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.259.

¹⁰⁹³ Y. Öztuna, *Dede Efendi* s.8; Bkz. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.457,458,459; Semiha Ayverdi, c. II, s.260-261.

¹⁰⁹⁴ Nuri Özcan, "Ahmed Ağa Vardakosta", *DİA*, c. II, İstanbul, 1989, s.41-41.

6.5.24. Üsküdar Mevlevîhânesi

Üsküdar Mevlevîhânesi, Şeyh El-Hac Sultanzâde Numan Dede tarafından m.1793 yılında Üsküdar, İmrahor semtinde, Ayazma Mahallesiinde kuruldu. Bu Mevlevîhâne bir zâviye şeklinde idi. Zâviyelerde belirli günlerde Mevlevî âyini yapılmakla birlikte çile çıkarılmaz ve eğitim verilmezdi. Daha çok belirli şehirlerin yol üstlerine konaklama amacıyla yapılmışlardı. Numan Dede, Yiğit Ali Paşa'nın oğludur.

Numan, Mevlevîliğe duyduğu sevgi nedeniyle Konya Dergâhına gidip çile çıkarmıştır. Bundan sonra Galata Mevlevîhânesine postnişin olarak atanmış, burada dört yıl görev yaptıktan sonra, 1790 yılında Bostan Çelebi tarafından görevden alınmıştır. Buna çok üzülen Numan Dede, Kasımpaşa Mevlevîhânesini kuran ağabeyi Sırrı Abdî Dede'yi örnek alarak, Üsküdar'daki evini onarmış ve Mevlevîhâne haline getirmiştir. Sekiz yıl Üsküdar Mevlevîhânesinin şeyhliğini yürüten Numan Dede, 1798 yılında, (Şeyh Gâlip Dede ile aynı günde) vefât edince kurduğu bu Mevlevîhânedede defnedilmiştir.¹⁰⁹⁵

Sultan III. Selim zamanının yaşandığı 18. yüzyılın sonlarında, Üsküdar'da oturan üç Numan Bey vardı. Bunlardan biri adı geçen Mevlevî Numan Dede idi. Bir diğeri çavuşbaşılıktan azledilerek Edirne'de vefât etti. Mevlevî olan Numan Dede, silahşörlüğü bırakıp Galata şeyhi olmuştu. Oradan azledilince Üsküdar'daki evini tekke yaparak bir kaç yıl âyin yaptıktan sonra orada vefât etti. Biri de İsmail'de vefât eden Selanikli Numan Bey'dir. O zaman bazı zârif kimseler,

"Üsküdar'da vardır üç Numan evi

Dünyevî ve Uhrevî ve Mevlevî"

deyip, uhrevî ile Selanikli Numan Bey'i kastetmişlerdi. Bunların vefâtlarından sonra yine zurefâdan biri:

Üsküdar'da kalmadı Numan evi

¹⁰⁹⁵ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet Osmanlı Tarihi*, c. III, İstanbul, 1993, s. 1670; H. Dizdarzade, *İstanbul Mevlevîhaneleri*, s. 345-346.

Dünyevî ne Uhrevî ne Mevlevî. demiştir.¹⁰⁹⁶

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan 1240/1824 tarihli bir "sened"e göre, Mevlevî şeyhlerinden Numan Bey'in, Üsküdar'da yeniden binâ eylediği Mevlevîhâne vakıflarından Tire'deki Mahmudlar Çiftliği, 4500 kuruş ile seneliği kiraya verilmiştir.¹⁰⁹⁷

6.5.25. Pâdişahların Mevlevîhânedeki Karşılması

Pâdişahların bazen Mevlevîhânelere gittiği bilinmektedir. Tekkelerde Pâdişahın karşılması belirli kurallara bağlıydı. Pâdişahın gelmekte olduğu evvelce bir yaverle tekkeye haber verilir, tekkenin şeyhi ve meydancı resmî hırkalarını giyerek pâdişahı kapıda karşılardı. Şeyhin elinde buhurdan bulunurdu. Pâdişah, selâmlık dairesindeki şeyh odasına girince, şeyh buhurdanı¹⁰⁹⁸ meydancıya verir ve pâdişahla görüşürdü. Bu sırada pâdişahın elini tutar, biraz eğilerek ağzına götürür, pâdişah da aynı zamanda eğilerek bir anda birbirlerinin elini öperlerdi. Şeyh ve pâdişah, aynı zamanda otururlar, ondan sonra meydancı¹⁰⁹⁹ kapı yanında ayakta ve niyâz vâzîyetinde beklerdi.

Mevlevî şeyhlerinin pâdişahı yerden selâmlamaları, saray teşrifatınca ve pâdişahın emriyle oturmaları gibi adetler yoktu. Pâdişah meydancının delaletiyle şeyh odasına gelirdi. Pâdişah Mevlevîhânedeki ayrılırken de yine şeyh ve meydancı, buhurdanla pâdişahı dış kapıya kadar uğurlarlardı.¹¹⁰⁰

6.6. XIX. YÜZYIL VE SONRAKİ DÖNEMDE MEVLEVÎLİK TARİKATI HAKKINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME

6.6.1. II.Mahmud Döneminde Mevlevîlik

Osmanlı Devletindeki Mevlevîlik faaliyetleri en yoğun olarak XVIII.ve XIX. yüzyılda görülmüştür. XVIII. yüzyıl çalışma alanımız içine girdiği için o dönemdeki Mevlevîlik faaliyetleri hakkında bulabildiğimiz bütün kaynak ve belgeleri

¹⁰⁹⁶ Cevdet Paşa, c. VI, s. 131-132; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet-Osmanlı Tarihi*, c. III, İstanbul, 1993, s. 1516-1517.

¹⁰⁹⁷ BOA, Cevdet Evkaf, no:28316; R. Muslu, s. 354-355.

¹⁰⁹⁸ Dinî merasimlerde yakılan güzel kokulu maddelerin dumanı olan tütsü için kullanılan kap.

¹⁰⁹⁹ Mevlevî tekkelerinde misafirleri karşılayan, meydanı (âyin yapılan yeri) açan ve ayini idare eden kimse.

¹¹⁰⁰ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, ss. 422-423.

değerlendirmeye çalıştık. Ancak XIX. yüzyıldaki Mevlevîlik konusunda başka bir doktora çalışması yapıldığı için, bu dönem hakkında fazla detaya girmeyeceğiz. Ancak XIX. yüzyıl çalışmamızın tabii bir uzantısı olduğu için, bu dönem hakkında bulduğumuz belgeleri, detaylara girmeden, genel bir bakışla değerlendirmeyi uygun gördük.

XVIII. yüzyılın sonunda Osmanlı tahtına geçip, XIX. yüzyılın başlarında, Kabakçı Mustafa isyânıyla tahttan indirilen III. Selim'i tekrar tahta geçirmek için, ayândan Alemdâr Mustafa Paşa harekete geçmiş, ancak bu sırada III. Selim'in yerine tahta geçmiş olan IV. Mustafa, yerini sağlamlaştırmak maksadıyla III. Selim'i öldürtmüştür. Alemdâr Mustafa Paşa, III. Selim'i tahta geçirmeye muvaffak olamayınca, onun yerine II. Mahmud'u (1223-1255/1808-1839) tahta geçirir. Sultan II. Mahmud¹¹⁰¹ da, III. Selim gibi Mevlevîlik tarîkatına büyük ilgi göstermektedir. Sultan II. Mahmud'un ilk devrinde meşhur Hâlet Efendi, devletin tek sözü geçer adamı olduğu gibi, Mevlevîliğin de tek temsilcisi gibi idi.¹¹⁰²

Hâlet Efendi, Osmanlı Devletinin karma karışık olduğu bu devirde, bilhassa Yeniçeri Ocağına dayanmış ve Pâdişah'ın üzerindeki nüfûzunu, zekasıyla idâme ettirebilmek için, düşmanlarını ortadan kaldırmaya çalışmıştır.¹¹⁰³ Gâyr-i Müslimler üzerinde de baskı uygulayan Hâlet Efendi'nin, düşmanlarını yıldırma için adam öldürmekten çekinmediği ifâde edilmektedir.¹¹⁰⁴ Sultan Mahmud'un Yeniçeri Ocağını kapatmasına mânî olmaya çalışan Hâlet Efendi, nihâyet gözden düşmüş ve Konya'ya sürgün edilmiş,¹¹⁰⁵ ardından da boynu vurulmuştur. Gövdesi Mevlânâ türbesinin ön tarafındaki avluya gömülürken, başı da Kulekapısı (Galata) Mevlevîhânesinde, kendisine hazırlattığı mezara defnedilmiştir.¹¹⁰⁶ Hâlet

1101 Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. III-IV, Üçdal Neşriyat; Z. N. Aksun, c. III, s. 111-236; Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 479-500; Rifat Uçarol, c. XI, s. 355-415.

1102 *Asım Tarihi*, c. II, s.140; Ayrıca bkz. Hasan Özönder, "Kütahya Mevlevîhanesi", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996, s.69-79.

1103 Cevdet Paşa, c. XI, s.94-95, ayrıca c. XII, s.55-56.

1104 Cevdet Paşa, c. XI, s.43-45; Bkz. Ahmed Râsim, *Osmanlı Tarihi*, IV, Konstantiniye, Matbaa-i Ebu Ziya, s.1327-1330, 1727-1741; S.Ayverdi, c. II, s.291-292.

1105 Tayyazâde Ahmed Âta, *Tarih-i Âta*, c. III, İstanbul, 1293, s.104.

1106 Cevdet Paşa, c. XII, s.57-58.

Efendi'nin kötü akibeti, Mevlevî tarikatı aleyhine bir icrâata sebep olmamıştır.¹¹⁰⁷ Hâlet Efendi'nin Mevlevîliğe olan katkı ve hizmetleri Mevlevî kaynaklarda çokça zikredilmektedir. Hâlet Efendi'nin nüfûzu Mevlevîliğe olan ilgiyi arttırmıştı. Bu bakımdan Mevlevîlerin Hâlet Efendi'yi sevmeleri normal karşılanmaktadır.¹¹⁰⁸

II. Mahmud döneminin Mevlevî muhiplerinden biri de şâir Keçecizâde İzzet Molla'dır.¹¹⁰⁹ Hançerli Bey adındaki bir zatın İzzet Molla'yı Hâlet Efendi'ye takdim etmesi üzerine, Molla, Hâlet Efendi aracılığıyla Sultan II. Mahmud'un huzuruna girmiştir. 1236/1820'de Galata kadılığına getirilen İzzet Molla, Hâlet Efendi'nin nüfûzunu kaybetmesinden sonra sürgünlere maruz kalmıştır. Nitekim Mevlevîliğe intisâbı bulunan ve devrin tanınmış şâiri olarak da bilinen Keçecizâde İzzet Molla¹¹¹⁰ herkes idam edilen Hâlet Efendi aleyhinde konuşurken, o lehinde bir beyit yazmış ve bu yüzden Keşan'a sürülmüştür.¹¹¹¹ Daha sonra da Sivas'a sürgün edilmiş ve bir müddet sonra orada vefât etmiştir.¹¹¹² Kemiklerinin kalıntısı 1335/1917 tarihinde İstanbul'a getirilerek Mustafa Bey Mescidi avlusunda defnedilmiştir.¹¹¹³

Bu dönemde zikredilmesi gereken diğer bir kişi de, Mevlevî mûsikîsi ustalarından Hamamîzâde İsmail Dede Efendi'dir. III. Selim'in tahttan indirilmesi üzerine, Dede Efendi, Saraydan Yenikapı Mevlevîhânesine sığınmıştır. Dede Efendi'nin mukâbele günlerinde dergâh dolup taşardı. Dede Efendi, dergâhtaki bu faâliyetleri yanında II. Mahmud'un sarayında, Enderun'da büyük mûsikî faâliyeti göstermekteydi. İsmail Dede Efendi, son âyini olan "*Ferâhfeza*"yı II. Mahmud'un arzusu üzerine bestelemiş ve İstisanî olarak ilk mukâbelesi Yenikapı'da değil, hasta

¹¹⁰⁷ Ahmed Râsim, c. IV, s.1793-1794; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.271; M. Önder, *Mevlânâ Şehri Konya*, s.41.

¹¹⁰⁸ A. Gölpınarlı, *aynı eser*, s.253.

¹¹⁰⁹ İzzet Molla hakkında bilgi için bk. Naci Okçu. "İzzet Molla, Keçecizâde", *DİA*, c. XXIII, İstanbul, 2001, s. 561-563.

¹¹¹⁰ Keçecizâde İzzet Molla için ayrıca bkz. Fevziye Abdullah Tansel, "Keçecizâde İzzet Molla", *Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul, 1963, s.131-151.

¹¹¹¹ Cevdet Paşa, c. XII, s. 59-60.

¹¹¹² Tayyazâde Ahmed Âta, c. III, s.117.

¹¹¹³ Bursalı Mehmed Tahir, c. II, s. 320-322.

olan Pâdişah'ın sarayına yakın Beşiktaş Mevlevîhânesinde¹¹¹⁴ (1255/3.4.1839) yapılmıştır.¹¹¹⁵

Ramazan aylarında, Terâvih namazında *Acem-Aşirân* makamından bir ilâhî müezzinbaşı tarafından okunup, aynı makamdan İmam-ı Şehriyârî'nin (Saray imamı) Pâdişah huzurunda Kur'an okuması Saray geleneği idi. Dede Efendi bu vesile ile, Pâdişah huzurunda bestelediği fâsıla, II. Mahmud'un şerefine "*Sultani-yegâh*" adını verdi. Bu vesile ile II. Mahmud uzun zamandır kullanılmayan pek sevdiği *Ferâh-Fezâ* makamının da yeni eserlerle canlandırılması için İsmail Dede'yi teşvik etti. Bunun üzerine Dede, bu makamdan bir çok eser besteledi.¹¹¹⁶

II. Mahmud, Hamamîzâde İsmail Dede'yi dinlemek için sık sık Beşiktaş Mevlevîhânesini ziyâret ederdi. Dede'nin bir Terâvih namazı vaktinde, hemen oracıkta besteleyip okuduğu ilâhî, Sultan Mahmud'u oldukça etkilemiştir. İsmail Dede'yi dinlemek için hemen her Çarşamba Beşiktaş Mevlevîhânesine gelen Sultan II. Mahmud, yine bir gün büyük sanatkârdan bir "*Ferâh-Fezâ*" Âyin-i Şerif'i ister. Nihayet bu sanat abidesinin Beşiktaş Mevlevîhânesinde okunacağı gün gelir. Mahşer gününü hatırlatan kalabalığın toplanıp mukâbele saatini beklediği an, hiç beklenmedik bir haber gelir: "*Pâdişah hastadır, vakti gelince mukabeleye başlanıp kendisine intizar olunmamasını irâde etmiştir*". Fakat bu haberin sıkıntılı havası çok sürmez ve ölümün kapısına dayandığı Hükümdâr, hasta yatağından kalkıp mukâbelede bulunmak ve *Ferâh-Fezâ* âyini dinlemek üzere Mevlevîhânenin kapısından içeri girer.¹¹¹⁷

Sultan Mahmud, mânevî makamı beşerî mevkie üstün tuttuğunu her haliyle belli etmekteydi.¹¹¹⁸ Bir gün dergâhta Dede Efendi'den *Nevâ Âyini* dinleyen Sultan II. Mahmud, eseri için Dede'yi tebrik etti. Fakat görevinin Saray'da olduğunu, günlerini Mevlevîhâne geçirmemesini istedi. İsmail Dede, ancak arada bir Yenikapı Mevlevîhânesine gitmek iznini alabildi. Fakat Pâdişah, sikkesini Sarayda giymesine izin vermeyip, Dede'ye sarıklı kavuk ve Enderûn subaylarına mahsus

¹¹¹⁴ Bilgi için bkz. M. Baha Tanman, "Beşiktaş Mevlevîhanesi", *DİA*, c. V, s. 553-554.

¹¹¹⁵ Y. Öztuna, *Dede Efendi*, s. 11-12.

¹¹¹⁶ Semiha Ayverdi, c.II, s. 262-263; Y. Öztuna, *Dede Efendi*, s. 14-15.

¹¹¹⁷ Samiha Ayverdi, *Boğaziçinde Tarih*, İstanbul, 1982, s. 185-186.

¹¹¹⁸ Semiha Ayverdi, s.186.

üniforma giydirdi.¹¹¹⁹ Hamamîzâde İsmail Dede Efendi, III. Selim ve II. Mahmud devirlerinde "*Fâsl-ı Hümâyûn Hanendesi*" ve "*Musâhib-i Şehriyâri*" olmuş, bu durumunu I. Abdülmecid zamanında da korumuştur. Nihâyet İsmail Dede, Hac görevini ifâ etmek için gittiği Mekke'de hastalanmış ve burada vefât etmiştir.(1262/1846). Mezarı Mekke'dedir.¹¹²⁰

Yenikapı Mevlevîhânesi, iki kere II. Mahmud'un emri üzerine tâmir edildi.¹¹²¹ III. Selim zamanında Nizâm-ı Cedid'e karşı çıkan Hacı Mehmed Emin Çelebi, son zamanlarında, henüz dokuz yaşında bulunan oğlu Mehmed Said Hemdem Çelebi'ye hîlafet verip yerine geçirmiş, bu tâyin resmîyet kazanması için de Hâlet Efendi'ye bir mektup yollamıştır. Mehmed Çelebi, bu mektup tarihinden biraz sonra ölmüş (1230/1815), oğlu Said Hemdem Çelebi, hîlafeti için dokuz Çelebiyle İstanbul'a gitmiştir. Sultan II. Mahmud'un bir Hât-ı Hümâyûnuyla Said Hemdem Çelebi'ye Çelebilik görevi verilmiştir.¹¹²² Hemdem Çelebi'ye, 1230/1815 tarihinde Çelebilik tevcih edilmiş ve Dergâha da Ferruh Çelebi, müdür tâyin olunmuştur.¹¹²³ Hemdem Çelebi, 1282/1865-1866'de Rusya harbine katılmak üzere İstanbul'a gelmiş ve dervişleriyle Nurullah Paşa'nın (öl.1257/1841) mâiyetine memur olmuşlardır.¹¹²⁴

Said Hemdem Çelebi, yaşadığı süre içinde zaman zaman şehirdeki sosyal olaylara karışırdı. Said Çelebi'nin bir olayda aynı adama karşı iki farklı muâmele göstermesi, ancak zamanın karışık ortamı ile izâh edilebilmiştir. Çünkü bu tarihlerde çıkar grupları büyük faâliyet içinde bulunmaktadır.¹¹²⁵ Said Çelebi, ayrıca 1244/1828 yılında Sadarete bir mektup göndererek, Konya mütevellisi Cemâleddin

¹¹¹⁹ Y. Öztuna, *Dede Efendi*, s. 12.

¹¹²⁰ İ.Hami Danişmend, c. IV, s. 137.

¹¹²¹ Ayvansarayî, c. II, s. 85; Baha Tanman, "Yenikapı Mevlevîhanesi", *IX.Vâkıf Haftası Kitabı*, s.95; Tayyazâde Ahmed Âta, c. III, s. 184; Y. Öztuna, s. 17-18; B.Tanman, *agm.*, s. 99.

¹¹²² BOA, Hatt-ı Hümâyûn, no: 31768.

¹¹²³ BOA, Cevdet Evkaf, no: 12818.

¹¹²⁴ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 174-175; M. Önder, s. 338.

¹¹²⁵ Bu konuda geniş bilgi için bk. Muhiddin Taş, "Konya Çelebilerinin Şehir Hayatındaki Sosyal Rolü Üzerine Bir Deneme", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996, s. 297-302.

Efendi'nin azledilmesini istemektedir. Hatt-ı Hümâyûnla Şeyh'in istediği yerine getirilmiştir.¹¹²⁶

Dönemin önemli şahsiyetlerinden olan Osman Selâhaddin Efendi, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhliğine, 1247/1831 senesinde getirilmiştir. Osman Selâhaddin Dede m.1882 tarihine kadar dergâhta *Mesnevî* okutmuştur. Şeyh, Sultan Abdulaziz'in hal' edilişinde alakası olduğu ve V. Murad'ın tahta çıkışında hizmeti geçtiği sebebi ile, bazı kişilerin tahrikiyle hakkında mânevî tacizcilik yapılmaya başlandı.¹¹²⁷ Osman Efendi ender yetişen irfan ve iktidar sahiplerindendir. Sultan II. Mahmud döneminden Sultan II. Abdulhamid dönemine kadar, 57 sene Yenikapı Mevlevîhânesinde şeyhlik yapmıştır.¹¹²⁸

Şeyh Osman Dede, hiçbir zaman devlet işlerine karışmamış, ancak devlet büyükleri onun siyâsî tavsiyelerinden faydalanmışlardır. Bu durum Mevlevî camiasının genel karakteridir. Osman Efendi'nin gençliği yıllarında Yenikapı Mevlevîhânesi, büyüklerin, âlim ve âriflerin toplantı yeri idi. Bunlardan biri de Mithat Paşa idi. Mithat Paşa dergâhın müdâvimlerindendi. Paşa'nın Şeyhe son derece hürmet ve muhabbeti vardı. Bir gün sohbet esnasında Şeyh, Paşa'nın tabiatındaki sertliği kast ederek kendisine "*Pâdişahların muhterem mevkiler sebebiyle kendilerine yapılacak ikâzların yumuşak bir dille ifadesi, siyâset ve şeriâtın gereğidir.*" Demesi kendisinin irfan anlayışına delildir. Osman Efendi, gerek Sultan Mahmud'un ve gerekse Sultan Abdülmecid'in pek çok teveccüh ve iltifatlarını kazanmıştı.¹¹²⁹

Sultan V. Murad'ın tahttan indirildiği gün büyük şeyhler ve ulemâ tahta çıkan Sultan II. Abdülhamid'e biât etmek için, adet üzere Topkapı Sarayına dâvet edilmişlerdi. Herkes Fetvây-ı Şerifi bekliyordu. Fetvânın gecikmesi o zaman Şeyhülislâm olan Hayrullah Efendi'yi biraz telaşa düşürdü. Bu hâli bilen Osman Efendi Şeyhülislâm'a hitaben "*İçtima-i ümmet fetvâ değil midir?*" demiş ve bunun üzerine biat merâsimi başlamıştı. Şeyhin bu sözleri üzerine Pâdişah eğilip Osman

¹¹²⁶ BOA, Hatt-ı Hümâyûn, no: 26721.

¹¹²⁷ M. Ziya, s. 169-179.

¹¹²⁸ M. Ziya, s. 175-176.

¹¹²⁹ M. Ziya, s. 180-182.

Efendinin alnını (bir rivâyete göre elini) öpmüştür.¹¹³⁰ Osman Efendi, Mithat Paşa'nın şehzâde Abdülhamid ile görüşmesine aracı olmuştur.¹¹³¹

Sultan II. Abdülhamid tahta geçtikten sonra, Şeyh Osman Efendi'den Sarayda *Mesnevî* okumasını istemiştir. Fakat bu *Mesnevî* dersi ancak bir defa gerçekleşmiştir. Şeyhin bilinen ahlâk ve fâziletinden dolayı Pâdişah tarafından hürmet görmesi, Saray ileri gelenlerinden bazılarını rahatsız etmiştir. Muhâlifler Sultan Abdülaziz'in hal' edilişi olayında Mithat Paşa ile Şeyh arasındaki ilişkiden bahsederek telkinlerde bulunuyorlardı. Şeyh Osman, bu gelişmeler üzerine saraya bir iki defa daha giderse de, Pâdişahla görüşürülmez ve üzüntülü bir şekilde Saraydan ayrılır. Nihâyet ihtiyarlığı öne sürülerek dergâhta oturup zikir ile meşgul olması irâde olunur.¹¹³²

Bir seferinde, Yenikapı Mevlevîhânesine ziyâret için gelen II. Mahmud'a, dervişler tarafından özel bir karşılama merâsimi yapılır. Tekkelerin tavrına yakışmayan bu nevi hareketlerden sıkılan Şeyh Abdülbaki Dede (öl.1235/1820), bir fırsatını bularak durumu Pâdişah'a arz etmek ister. Yine böyle bir ziyâret dönüşü, mukâbele-i şerifenin bitimini müteakip, memnuniyetini belirtmek üzere Şeyh'in yanına gelen Pâdişah, garkolduğu mânevî zevkten dolayı Şeyh'e teşekkür eder. Şeyh de bu fırsatın geldiğine inanarak Pâdişah'a: "*Ne olur efendim, bir daha böyle bu dergâha gelmeyin*" dediğinde, ummadığı sözler karşısında irkilen ve şaşkına dönen Pâdişah, birden kendini toparlayarak: "*Şeyhim, beni bab-ı Mevlânâ'dan mı kovuyorsun?*" deyince Şeyh Abdülbaki Dede: "*Hayır Devletlüm! Bu kapıdan kimse kovulmaz. Lakin siz gelince dervişlere para dağıtıyor, hediyeler veriyorsunuz. Bu durum onları dervişlik yerine, dünya-perest yapıyor. Sizden istirhamım bir daha bu dergâha Sultan Mahmud olarak değil, Mahmud Efendi olarak gelin. Hatta her zaman buyurun gelin.*" diye cevap verir.¹¹³³ Pâdişah, Şeyh'in maksadını anlayıp "*eyvallah*" demiş ve Şeyh'i haklı bulmuştur.¹¹³⁴

Osmanlı Devletinde Mevlevîler kadar nüfûzlu bir tarikat olan Bektaşîlik ortadan kalkınca ve bilhassa fes kabul edilince, hükümet dindarlığını ispat için

¹¹³⁰ M. Ziya, s. 183-184.

¹¹³¹ M. Ziya, s. 185.

¹¹³² M. Ziya, s. 186-188.

¹¹³³ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 422-423; Abdülbaki Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul, 1969, s. 163-164.

¹¹³⁴ A. Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, s.164.

keşfedilen sahâbe ve şehit türbelerini tâmire; çeşmeler, camiler, tekkeler yaptırmaya; eskilerini tâmir ettirmeye ve bu arada, bilhassa Mevlevîliğe ehemmiyet vermeye başlamıştır.¹¹³⁵ II. Mahmud, Yeniçeri Ocağını ortadan kaldırmaya karar verdiği zaman, belki toplumun tarîkatlara olan duygu ve bağlılığını birden sarsmamak için, belki de içten gelen bir samîmiyetle koyu bir Mevlevî olmuştur. Bununla beraber ulemânın fetvâlarına da dayanarak Bektaşîliği de tamamen ortadan kaldırmaya çalışmış ve tekkelerini de bütün teşkilâtıyla beraber Nakşibendîlere vermiştir.¹¹³⁶ Yeniçeriliğin ilgâsının ardından, bu ocakta miralay rutbesiyle temsil edilen Bektaşî şeyhliğine son verilmekle birlikte, ruhsal kurumunun orduda temsiline son verilmemiştir. Aynı temsil bu defa "*Asâkir-i Mansure-i Muhammedîye*" bünyesinde ve mareşal rütbesiyle bir Mevlevî şeyhi tarafından icrâ edilmeye başlanmıştır.¹¹³⁷ II. Mahmud, tekke tâmirleri, sebiller, camiler ve çeşmelerin inşâ ve imârına ayrı bir önem vermiştir.¹¹³⁸

Yeniçeriliğin ilgasından sonra, durumun görüşülmesi için yapılan toplantıya bir çok tarikat şeyhi ile birlikte Mevlevî tarikatından; Galata Mevlevîhânesi Şeyhi Kudretullah Efendi, Kasımpaşa Mevlevîhânesi Şeyhi Ali Efendi, Beşiktaş Şeyhi Abdülkadir Efendi de katılmıştır. Sultan II. Mahmud'un kafes arkasından nezâret ettiği bu istişâre toplantısı, Şeyhülislâm Tahir Efendi'nin şu mânidar ve de İlmîyyenin Sûfîyyeye bakış açısını gösteren sözleriyle açıldı: "*Hacı Bektaş Veli ve sair pirân-ı i'zâm ve e'izze-i kîrâm (k.s.) hepsi ehlullah olup onlara kat'an bir diyeceğimiz yoktur. Şeriatta mekruh olan, tarîkatta haram menzilesinde olduğu halde, bazı cahiller 'Bektaşîlik' namı ile, heva-yı nefisine tebe'an, ferâizi eda değil, belki tahlil-i muherramat ve istihfaf-ı ibadat ile kafir oldukları şayi' ve mütevatir olmakla, meşâyih-i turûk-ı âliyye'den olan sizler ne dersiniz?*"¹¹³⁹

Tarîkat erbâbı ile ilgili mes'elelerin, bizzat meşâyih tarafından çözümlenmesini isteyen bu konuşma, Devlet ve İlmîyyenin Sûfîyyeye karşı tutumunu gösterdiği kadar, meşâyihin, devlet ve ulemâyaya nisbetle bir nevi istiklâl denebilecek mânevî muhtâriyetini de tebarüz ettirmektedir. Büyük tarikat şeyhlerinin bu soruya cevabı

¹¹³⁵ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.175.

¹¹³⁶ Hasan Küçük, s.196.

¹¹³⁷ Yaşar Nuri Öztürk, *Tarihi Boyunca Bektaşîlik*, İstanbul, 1995, s.193.

¹¹³⁸ İrfan Gündüz, s.153.

¹¹³⁹ Cevdet Paşa, c. XII, s.181-182; İrfan Gündüz, s.140-141.

ise, Yeniçerilerin içerisinde bulunan ve onları destekleyen Bektaşîyye mensuplarının durumlarını, herşeyleri ile ifâde edebilecek kadar özlü ve nettir: "*O taife ile ülfetimiz olmadığından, durumlarını ve tutumlarını bilmeyiz.*" Arkasından da bazıları: "*Üsküdar'da bu gibi dini inkâr edenlerin olduğu, sınırı aşacak derecede duyulmaktadır*" diye Bektaşîlerin sergiledikleri kötü davranışları söylediler.¹¹⁴⁰ Neticede toplantıda alınan karar gereği Bektaşî ileri gelenleri çerçitli yerlere sürgün edildiler.¹¹⁴¹

Hayalî diye meşhûr olan Said Efendi, zevki ve hissi yerinde bir Mevlevî idi. III. Selim zamanında Saray'a intisâb eden Said Efendi, bir ara İstanbul'dan Adana'ya gönderilmiş ve II. Mahmud pâdişah olduktan sonra tekrar İstanbul'a gelmiştir.¹¹⁴² II. Mahmud, 1246/1831 yılında seyahate çıktığı bir sırada Gelibolu'ya uğramış ve burada Mevlevîhâne'yi ziyâret etmiş ve başta yanından ayırmadığı Müezzınbaşısı Hamamîzâde İsmail Dede Efendi olmak üzere, devrin ünlü mûsikîşinâslarına Mevlevîhânedeki âyin ve semâ' icrâ ettirmiştir.¹¹⁴³ Gelibolu'dan sonra Edirne'ye geçen Sultan Mahmud, bir Cuma namazından sonra, Selimiye Camiinde İsmail Dede Efendi'ye naâtlar okutmuştur. Yine tebdilen, II. Murad'ın yaptırdığı Mevlevîhâne'ye giderek Şeyh Abdî Dede'yi ziyâret eden Pâdişah, öğle namazını burada kılmış, ardından da mâiyetindeki müezzinlere âyinler icrâ ettirmiştir.¹¹⁴⁴

Konya'daki Mevlânâ dergâhı ve çevresi II. Mahmud zamanında esaslı bir şekilde tâmir görmüştür.¹¹⁴⁵ Mevlânâ mâmûresinin kible kapısı üzerinde II. Mahmud'un "*adli*"li güzel bir tuğrası vardır. Bu tâmir sırasındaki çiniler Kütahya'dan getirilmiştir.¹¹⁴⁶ Konya'da Mevlânâ türbesi üzerindeki yeşil çinilerin

¹¹⁴⁰ Cevdet Paşa, c. XII, s.182; Bkz. *Asım Tarihi*, c. II, s.251-254.

¹¹⁴¹ Cevdet Paşa, c. XII, s.183; İrfân Gündüz, s.141; Yeniçeri Ocağının lağı hakkında bkz. Sahaflar Şeyhîzade Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, İstanbul Süleyman Efendi Matbaası, 1293.

¹¹⁴² Tayyazâde Ahmed Âta, *Tarih-i Âta*, c. III, İstanbul, 1293, s.193-196; Şehabettin Uzlu, *Mevlevîlikte Resim...*, s.68-69.

¹¹⁴³ Abdülkadir Özcan, "II.Mahmud'un Memleket Gezileri", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul, 1991, s.363.

¹¹⁴⁴ Abdülkadir Özcan, *agm.*, s.366-367; Ayrıca bk. Abdülkadir Özcan, "II.Mahmud'un Yurt İçi Gezileri", *XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, IV, s.1600-1601.

¹¹⁴⁵ BOA, Hatt-ı Hümayûn, no:27471, 27471A, 27471B, 27471C.

¹¹⁴⁶ BOA, Cevdet Evkaf, no:28000; İ. H. Konyalı, s. 653-654; Geniş bilgi için bkz. Yusuf Küçükdağ, "1251 H./1835 M. Tarihli Mevlânâ Türbesi ve Çelebi Efendi Konağı Tamir ve İnşâsı Defteri", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996, s.182-183.

tâmir muhtaç bir hale geldiği Pâdişah II. Mahmud'a arz edilince, tâmir edilmesi için irâde çıkar.¹¹⁴⁷ Sultan Mahmud, 1225/1810 yılında Galata Mevlevîhânesine gitmiş, Mevlevî şeyhlerine de atıyyeler lütfetmiştir.¹¹⁴⁸ Yine Sultan Mahmud, Yenikapı Mevlevîhânesine gittiğinde dervişlere bağışlarda bulunmuştur.¹¹⁴⁹ 1252/1836 tarihli bir arz tezkeresinden, Kasımpaşa Mevlevîhânesine ayda dört yüz kuruş taâmiyenin II. Mahmud'un irâdesiyle tahsis edildiğini öğreniyoruz.¹¹⁵⁰

Sultan II. Mahmud, Galata, Yenikapı ve Beşiktaş Mevlevîhânelerine devam ederdi. Yenikapı'da mukâbelede bulunduğu bir gün, Hamamîzâde İsmail Dede'ye "*Ferâh-fezâ'yı ne derece sevdiğimi bilirsin, bu makamdam da bir âyin-i şerif bestelersen çok memnun olurum*" der. Dede, Pâdişah'ın arzusunu yerine getirir. *Ferâh-fezâ*, Dede'nin yedinci ve sonuncu âyini oluyor. Bu sırada Sultan Mahmud'un gittikçe ağırlaşan hastalığı (verem) açığa çıkmıştı. Bu hastalık halinden dolayı, mukâbelelerini hep Yenikapı'da icrâ eden Dede'nin yedinci ayini olan "*Ferâh-fezâ*"yı Beşiktaş Mevlevîhânesinde okuması için *İrâde-i Seniyye* çıktı.

Beşiktaş Mevlevîhânesi Saray'a bitişik olduğu için ve Sultan Mahmud'un yorulmaması için böyle bir seçim yapılmıştı. Yenikapı Mevlevîhânesine bağlı olan Hamamîzâde'nin pek bu durumdan memnun kalmadığı ifâde edilmektedir. İsmail Dede'nin, kendisine o derece itibâr eden hükümdârına haksız davrandığı görülmektedir. *Ferâh-fezâ* âyini tasavvuf duygularını terennüm ettiği ve bir dahinin eseri bulunduğu için fevkalâde değerlidir. *Ferâh-fezâ*'nın ilk takdîrîkârı şüphesiz II. Mahmud olmuştur.¹¹⁵¹

1255/ 3 Nisan 1839'da Beşiktaş Mevlevîhânesinde büyük bir kalabalık toplanmıştı. Çünkü mukâbeleye Sultan Mahmud da katılacaktı. Herkes merakla Pâdişah'ı bekliyordu. Ancak çok rahatsız olan Sultan Mahmud, Mâbeyn Başkâtibinin emriyle dergâha bir yâverini gönderdi. Yâver, Beşiktaş Şeyhi Mehmed Kadri Dede'ye: "*İnhirâf-ı mizâc-ı Hümâyûnları münâsebetiyle Zat-ı Şahane'nin*

¹¹⁴⁷ BOA, Hatt-ı Hümâyûn, no:26851; Tayyazâde Ahmed Ata, c. III, s.190-191.

¹¹⁴⁸ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 259 (Nazif Paşa, Defter-i Dervişân, 63'a).

¹¹⁴⁹ BOA, Cevdet Evkaf, no: 2132; Baha Tanman, s. 96.

¹¹⁵⁰ BOA, Hatt-ı Hümâyûn, no:27178, 27455, 27356; İsmail Yakıt, *agm.*, s.33,36; Bkz. BOA, Cevdet Evkaf, no:604, 5943, 7433, 10292, 11889, 12821, 12913, 15083, 19193; *Hâtt-ı Hümâyûnlar*, no:27455, 27455B, 27832.

¹¹⁵¹ Y. Öztuna, *Dede Efendi*, s. 18-19; S. Ayverdi, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, c. II, s. 262-263.

mukâbelede bulunacakları şüphelidir. Ma'a-haza Ferâh-fezâ âyininin bu gün herhalde okunması muktezay-ı İrâde-i Seniyyeden bulunmaktadır" diyerek Pâdişah'ın emrini tebliğ etti. Herkese büyük teessür çöktü. Şeyhin emriyle mukâbele başladı. Na't-han tam başlamıştı ki, Sultan Mahmud dergâhtan içeri girdi. Hünkâr mahfilindeki sedire oturdu. Herkes bu durumdan dolayı pek sevindi. Mukâbele büyük şevkle icrâ edildi. Pâdişah'ın çehresi her nağmede biraz daha yumuşadı. Âyin bitti. Sultan Mahmud İsmail Dede'yi mahfiline çağırarak şöyle dedi: "*Dedem, çok rahatsızdım, gelemeyecektim. Gelmekle çok isabet etmişim. Ferâh-fezâ Ayini bana iksir-i hayat gibi tesir etti. Hamd olsun âdetâ iyileştim.*"¹¹⁵² Bu durumdan da anlaşıldığı kadarıyla, II. Mahmud sadece siyâsî maksatlarla değil, mânevî bir bağla da Mevlevîliğe bağlıdır.

Dede, Pâdişah'ın ağırlaşan hastalığından müteessir oldu. O gün aldığı atiyeye gerçekten şahâne idi. Şimdiye kadar verdiği en ağır kesesini ihsan eden Pâdişah, âdetâ büyük dâhî ile maddî bakımdan da hesaplaşmak istedi. Nitekim dergâhta bulunan bütün Mevlevîlere büyük ihsanlar dağıttı. Bu da Sultan Mahmud'un muhibbi bulunduğu Mevlevî tarikatına vedâi idi. Ayin gününden üç ay sonra Sultan Mahmud vefât etti.¹¹⁵³

Hamamîzâde İsmail Dede Efendi'nin daha genç çağdaşı olan Neyzen İsmail Dede¹¹⁵⁴ (1223-1276/1808-1860) çoğu zaman Hamamîzâde ile karıştırılmıştır. Bu zat Galata Mevlevîhânesi Şeyhi Kudretullah Dede'ye bağlanıp çile çıkararak "Dede" olmuştur. Dergâhın neyzenbaşısı olarak şöhret yaptı. Hemdem Çelebi, Dede'ye Mevlevîhânelerde "*Neyzenbaşılık*" verilmesini emretti. Sultan II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid'den büyük teveccüh gördü. Mısır valisi Abbas Paşa tarafından Mısır'a dâvet edildi. Kahire Mevlevîhânesinde de neyzenbaşılık yaptı. Daha sonra İstanbul'a döndü. Serbest mizaçlı, karpisli ve yüksek makam sahiplerine laubâli davrandığından adı "Deli Dede"ye çıkmıştı.¹¹⁵⁵

¹¹⁵² Y. Öztuna, *Dede Efendi*, s. 20; S. Ayverdi, *Boğaziçinde Tarih*, s. 185-186.

¹¹⁵³ Y. Öztuna, s.20-21.

¹¹⁵⁴ Neyzen İsmail Dede için bkz. Nuri Özcan, "İsmail Dede Efendi, Deli", *DİA*, c. XXIII, İstanbul, 2001, s. 92-93.

¹¹⁵⁵ *Türk Ansiklopedisi*, "İsmail Dede Efendi" Maddesi, c. XX, s.305; Y. Öztuna, *Dede Efendi*, s.57-58.

6.6.2. I. Abdülmecid Döneminde Mevlevîlik

Sultan I. Abdülmecid¹¹⁵⁶ de (1255-1277/1839-1861) babası gibi Mevlevîleri çok seviyordu. Bu yüzden Mevlevî Hemdem Çelebi'nin bir dediği iki olmuyordu. Hemdem Çelebi, 1273/1856'da Sadrazam'a gönderdiği bir mektupta, damatları Rasih ve Hüseyin Efendilere birer kaymakamlık verilmesini rica etmiş, dilediği yerine getirilmişti. Aynı yıl içinde İstanbul'a gelmiş, Hırkâ-i Şerif'i ziyâret etmiş ve Pâdişah tarafından kabul edilmişti.¹¹⁵⁷

Sultan Abdülmecid tahta geçince, Çelebilik makamında olan Hemdem Çelebi bir berât göndererek bağlılığını bildirmiştir. Çelebi'nin Sultan Abdülmecid'e göndermiş olduğu "*tecdid-i berât*"ına dair dâhiliye irâdesi bulunmaktadır.¹¹⁵⁸ Sultan Abdülmecid, Hemdem Çelebi'ye büyük iltifat yapmıştır. Pâdişah, Çelebi ile bahçede beraber gezecek kadar ona yakınlık göstermiştir.¹¹⁵⁹ Hemdem Çelebi, 1275/1858 yılında, Yenikapı Şeyhi Osman Efendi'nin, yerine bir vekil tâyin ederek, Konya'yı ziyâret etmesine Pâdişah'ın izin ve müsaâde buyurması için, Sadrazam Ali Paşa'ya bir mektup göndermiştir. Böyle bir seyahat için neden Pâdişah'tan izin alındığı sorusu akla geliyor. Ancak arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre, kendisine izin verilmekle birlikte bu seyahat için yirmi beş bin kuruş İhsân-ı Şâhâne'den verilmesi emredilmektedir. Bu olay ile ilgili dâhiliye irâdesi arşivde bulunmaktadır.¹¹⁶⁰ Aynı yılda, Şeyh Osman Efendi'nin Konya'daki evinin inşâat masrafı, Pâdişah'ın bir irâdesiyle Mâliye Nezâreti tarafından ödenmiştir.¹¹⁶¹

II. Mahmud karlı, tipili bir havada, yanında Şehzâdeler Abdülmecid ve Abdülâziz'in de bulunduğu halde Yenikapı Mevlevîhânesine gelmiş, kendisini kapıda karşılayan Osman Dede'ye şehzadeleri göstererek "*Şeyh Efendi*" demişti, "*Bu havada bizi sizin gönlünüz çekti. Bunlar olsaydı gelemezlerdi*". Abdülmecid Efendi bu sözü unutmamıştı. Dem geçmiş, devran geçmiş, Abdülmecid pâdişah olmuştur. Abdülmecid de pâdişahlığı zamanında tıpkı babasının devrindeki gibi karlı, tipili bir

¹¹⁵⁶ Bkz. Z. N. Aksun, c. III, s. 237-415; Y. Öztuna, c. I, s. 501-529.

¹¹⁵⁷ BOA, Dâhiliye İrâdeleri, no:20, 23.

¹¹⁵⁸ BOA, Dâhiliye İrâdeleri, no:463.

¹¹⁵⁹ İsmet Kayaoğlu, "Çağdaş Mevlevî Bilgin ve Edib Veled Çelebi İzbudak", *VI.Milli Mevlânâ Kongresi* (Tebliğler), Konya, 1993, s. 53.

¹¹⁶⁰ BOA, Dâhiliye İrâdeleri, no:26863.

¹¹⁶¹ BOA, Dâhiliye İrâdeleri, no:26793.

havada Yenikapı'ya gitmiş ve kendisini karşılayan şeyhe, "*nasıl şeyh efendi, hani ya Peder, 'bunlar olsaydı gelemezlerdi' demişti, gelebildik mi?*" demiştir.¹¹⁶² Sultan Abdülmecid, Osman Selâhaddin Dede'ye muhtelif zamanlarda atiyeler vermiştir.¹¹⁶³

Sultan Abdülmecid pâdişah olunca, bir gün dönemin meşhûr Mesnevîhanı olarak bilinen Hacı Hüsâm'ı görmek ister. Bir kaç haber gönderdiyse de Şeyh gelmez. Bunun üzerine Pâdişah Abdülmecid, "*müsaâde buyururlarsa ben geleyim*" der. Fakat Hacı Hüsâm her defasında "*duasıyla meşguluz*" der ve kabul etmez. Bu devirde bir tarikat şeyhinin bir pâdişahın teklifini reddedebilmesi, tarikatların fonksiyonları açısından önemlidir. Çünkü pâdişah artık bu durumu sineye çekmekten başka bir duruma başvurmamaktadır.¹¹⁶⁴ Çırağan Sarayının yerinde vaktiyle İstanbul'un en meşhûr Mevlevîhânesi olan Beşiktaş Mevlevîhânesi vardı.¹¹⁶⁵ Dolmabahçe Sarayının inşâsından sonra, Sultan Abdülâziz tarafından Beşiktaş Mevlevîhânesini de içine almak suretiyle Saray yapılmıştır.¹¹⁶⁶ Burası da yıkılınca Pâdişah Abdülâziz, yerine evvela Maçka'da sonra da Bahariye'de geniş bir arazi ile beraber ihşanda bulunarak Mevlevîhânenin orada ihyâsını sağlamıştır.¹¹⁶⁷

Evliyâ Çelebi'nin: "*Deniz kıyısında olup, denize bakan yüksek bir Mevlevîhanedir ki, İstanbul'da ve başka şehirlerde benzeri yoktur. Şimdiki ustalar bu Mevlevîhanenin laal renkli sanatkârane kubbesine benzer kubbe yapamazlar. Semâhanenin meydanı baştan başa ceviz levhalarla süslü ve üç tarafı billur ve nefes taşları ile nakışlıdır. Mübârek şeyhi Hasan Dede'dir...*" diye hakkında bilgi verdiği¹¹⁶⁸ Beşiktaş Mevlevîhânesi, kuruluşundan itibaren zengin bir tasavvuf ve

¹¹⁶² M. Ziya, s.183.

¹¹⁶³ BOA, Cevdet Maârif, no: 4871; Ayrıca bk. BOA, Dâhiliye İrâdeleri, no: 4713; BOA, Cevdet Mâliye, no: 965.

¹¹⁶⁴A. Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, s.164.

¹¹⁶⁵ Selda Ertuğrul, "Çırağan Sahilsarayı", *DİA*, c. VIII, s.304.

¹¹⁶⁶ Şehabettin Uzluk, "Galata Mevlevîhanesi ve Şeyh Ahmed Celâleddin Baykara Dede Efendi", *III.Milli Mevlânâ Kongresi*, Konya, 1989, s.297.

¹¹⁶⁷ Münevver Ayaşlı, *Dersaadet*, İstanbul, 1975, s.99-100; Geniş bilgi için bkz. M. Baha Tanman "Bahariye Mevlevîhânesi", *DİA*, c. IV, İstanbul 1991, s. 471-473; M.Baha Tanman, "Beşiktaş Mevlevîhânesi", *DİA*, c. V, s. 553-554.

¹¹⁶⁸ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, c. I, Dersaadet, İkdâm Matbaası, 1314, s. 450.

kültür ortamına sahip bulunmuş, IV. Mehmed, III. Selim ve II. Mahmud başta olmak üzere hükümdârların ilgi ve yardımlarını görmüştür.¹¹⁶⁹

Yenikapı Mevlevîhânesi, Sultan Abdülmecid'in saltanatı zamanında tâmir edilmiştir.¹¹⁷⁰ Yine Sultan Abdülmecid Yenikapı Mevlevîhânesine çeşitli erzak bağışlarında bulunmuş¹¹⁷¹ ve onun irâdesiyle Kasımpaşa Mevlevîhânesi de tâmir edilmiştir.¹¹⁷² 1274/1858 tarihinde Sultan Abdülmecid, Kasımpaşa Mevlevîhânesi şeyhi Ali Rıza Dede'ye ve Beşiktaş Şeyhi Nazif Dede'ye maâş tahsis etmiştir.¹¹⁷³ Ahmed Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanım'ın yazdığına göre, Murad Molla Tekkesi'nin şeyhi Mesnevîhan Mehmed Murad, yaptırmakta olduğu Mesnevîhânenin inşaatının bitmesi üzerine, 1260/1844'de binânın açılışının yapıldığı gün, Sultan Abdülmecid Han da hazır bulunmuştur.¹¹⁷⁴ Afyon Mevlevîhânesi de 1259/1844'de yıkılınca, Sultan Abdülmecid tarafından yeniden inşâ edilmiştir.¹¹⁷⁵ Bursa Mevlevîhânesi ve Gelibolu Mevlevîhânesinin kitabelerinde de Sultan Abdülmecid'in adı geçmektedir.¹¹⁷⁶

Kütahya Mevlevîhânesi tâmir kitâbesinden yine Mevlevîhânenin Sultan Abdülmecid tarafından 1257/1841'de tâmir ettirildiğini anlıyoruz.¹¹⁷⁷ Galata Mevlevîhânesi semâhânesinin kitâbesinde de Sultan Abdülmecid'in adı geçmektedir.¹¹⁷⁸ Galata Mevlevîhânesinin inşaat masrafiyla ilgili “*Dâhiliye İrâdesi*” bulunmaktadır.¹¹⁷⁹ Yine, Çelebi Hemdem Efendi'nin İstanbul'a gelmesi ve Arif Paşa konağında misafir edilmesiyle ilgili *Dâhiliye İrâdesi* vardır.¹¹⁸⁰

¹¹⁶⁹ M.Baha Tanman, “Beşiktaş Mevlevîhanesi”, s.554.

¹¹⁷⁰ BOA, Dâhiliye İrâdeleri, no:6298, 9590; Bk. Mehmed Ziya, s.92; B.Tanman, *agm.*, s.99.

¹¹⁷¹ BOA, Dâhiliye İrâdeleri, no:4867, 27447, 27763; Bkz. M. Ziya, s.90; M. B. Tanman, *agm.*, s.96.

¹¹⁷² BOA, Dâhiliye İrâdeleri, no:25800; BOA, Meclis-i Vala, no:20229.

¹¹⁷³ Bkz. BOA, Dâhiliye İrâdeleri, no:3478, 4572, 4728, 10189, 12000, 13571, 26498, 26593.

¹¹⁷⁴ Fatma Aliye Hanım, *Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı*, Sad. Metin Hasırcı, İstanbul, 1994, s.46.

¹¹⁷⁵ BOA, Dahiliye İradeleri, no:6509, 9312, 14264; Yusuf İlgar, "Afyonkarahisar Mevlevîhanesi", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996, s.108-109.

¹¹⁷⁶ İsmail Yakıt, s.34-35; Bkz: BOA, Dâhiliye İrâdeleri, no:6092.

¹¹⁷⁷ BOA, Dâhiliye İrâdeleri, no:1315.

¹¹⁷⁸ Bk.. BOA, Dâhiliye İrâdeleri, no:5314, 12863, 29849; *Meclis-i Vâla*, no:17013. (Bu kitâbe hâlen "Divan Edebiyatı Müzesi" olarak faaliyet gösteren Mevlevîhanenin semâhane kapısı üzerinde durmaktadır.); İsmail Yakıt, s.36.

¹¹⁷⁹ BOA, Dâhiliye İrâdeleri, no:23883.

¹¹⁸⁰ BOA, Dâhiliye İrâdeleri, no:24898.

İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivinde (BOA) Sultan Abdülmecid'e ait olan, başta Konya dergâhı olmak üzere, diğer dergâhların tâmiri için de birçok Dâhiliye İrâdesi bulunmaktadır.¹¹⁸¹ 1273/1857 tarihli diğer bir Dâhiliye İrâdesiyle İzmir Mevlevîhânesi şeyhinin İrâde-i Seniyye gereğince maâşını arttırılmaktadır.¹¹⁸² Ayrıca 1275/1859 tarihli bir arızadan, Konya Dergâhı vakıflarının imtiyâzlarının, bütün Mevlevî zâviyeleri vakıflarına teşmil edildiğini anlamaktayız.¹¹⁸³

6.6.3. Sultan Abdülaziz Döneminde Mevlevîlik

Sultan Abdülaziz¹¹⁸⁴ de (1277-1293/1861-1876) ataları gibi Mevlevîliğe karşı sevgi beslemektedir. Sultan, Mesnevîhan Hâce Hüsâm'ı görmek istemiş ve onu saraya dâvet etmiştir. Daha önce Sultan Abdülmecid'in dâvetine icâbet etmeyen Şeyh, Sultan Abdülaziz'in dâvetine de kulak asmaz. Bir gün Pâdişah Hâce Hüsâm'ı yolda görmüş ve "*Seni emirü'l mü'minin çağırır, şer'an emrine uymak gerektir*" diye haber göndermiştir. Gözleri ama olan Şeyh, emri duyunca sesin geldiği tarafa dönüp "*Efendinize haber verin, ben onu emirü'l-mü'minin tanımıyorum*" diyerek uzaklaşmıştır. Pâdişah sesini çıkarmaz. Bu hâdiseden bir kaç gün sonra Sultan Abdülaziz hal' edilince bu şeyhin kerâmetine hamledilmiştir.¹¹⁸⁵ Konya'da Mevlânâ mâmuresi Abdülaziz zamanında bazı tâmirler geçirmiştir.¹¹⁸⁶ 1277/1861 tarihli bir Dâhiliye İrâdesinden Hâlep Mevlevîhânesinin de Sultan Abdülaziz döneminde tâmir edildiğini anlamaktayız.¹¹⁸⁷

Sultan Abdülaziz döneminde tertip edilmiş "*Münşeât-ı Asım Bey-1286(1870)*" ile "*Münşeât-ı Azizîye Fi Asâr-ı Osmanîye-1284(1868)*" adlı eserlerde Mevlevî çelebilerine ve muhiblerine yazılmış mektuplara tesadüf edilmesi, o devir Mevlevîlerinin, sosyal hayatın ayrılmaz bir parçası olduklarını ortaya koymaktadır.¹¹⁸⁸ "*Pertev Paşa Merhumun Muhibbân-ı Mevlevîyeden Bir Zata*

¹¹⁸¹ BOA, Dâhiliye İrâdeleri, no:25038.

¹¹⁸² BOA, Dâhiliye İrâdeleri, no:23543.

¹¹⁸³ BOA, Bâb-ı Ali Evrak Odası, Mektubi Kalemî, VIII, no:1980, 2790.

¹¹⁸⁴ Bkz. Z. N. Aksun, c. III, s. 416-460, ayrıca c. IV, s. 5-158; Y. Öztuna, *Osmanlı Tarih,i* c. I, s. 530-546.

¹¹⁸⁵ A. Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, s.164-165.

¹¹⁸⁶ BOA, Dâhiliye İrâdeleri, no:39799.

¹¹⁸⁷ Bk. BOA, Dahiliye İradeleri, no:34077, 34432, 32425, 32775, 33050, 33106, 34699, 35529.

¹¹⁸⁸ Çelebizâde İsmail Asım, s.246-247.

Mektub-ı Belîğânesi"¹¹⁸⁹ başlık ile derc edilen bir mektupta, Mevlevîlere ve Mevlevîliğe saygı ve sevgi ifâdeleri edebî bir üslûpla yer almaktadır. "*Münşeât-ı Asım Efendi*" adlı eserde Mevlevîlik ile ilgili birçok mektup bulunmaktadır. *Münşeât-ı Azizîye*'de de Şeyh Gâlib'in Semâ' ile ilgili bir manzûmesi yer almaktadır.¹¹⁹⁰

Said Hemdem Çelebi'nin vefâtı üzerine(1276/1859), oğlu Mahmud Sadreddin Çelebilik makamına getirilmiştir.¹¹⁹¹ Onun dergâh şeyhliği sırasında, 1283/1867'de Konya'da büyük bir yangın çıkmış, Konya çarşısı ile çarşı içindeki Yüksek Cami ile Kapı Camii tamamen yanmıştı. Sultan Abdülaziz ve annesi Pertevniyal Vâlîde Sultan'ın yardımı ile Yüksek Cami yerine şimdiki Aziziye Camii yaptırılmıştır. Ayrıca Dergâhta tâmire ihtiyaç duyulan başka yerler de tâmir edilmiştir.¹¹⁹² Sadreddin Çelebi'ye ve biraderlerine Mecidiye nişânı tevcih edilmiştir. Sadreddin Çelebi 1298/1881'de ölünce yerine kardeşi Manisa Mevlevîhânesi şeyhi Fahreddin Çelebi geçmiştir.¹¹⁹³

6.6.4. II. Abdülhamid Döneminde Mevlevîlik

Sultan II. Abdülhamid¹¹⁹⁴ tahta geçtikten sonra, (saltanatı:1293-1327/1876-1909) Osman Selâhaddin Dede'den *Mesnevî* okumaya başlamış ve kendisine maâş bağlamış, sarayda haftada bir iki gün gelip ders vermesini de emretmişti. Fakat bu kâmil Şeyhten ancak bir defa ders okumuştur. Pâdişah'ın Şeyh'e fevkalâde itibâr ve hürmet göstermesi, Saray ileri gelenlerinden bazılarınca hoş görülmemiş ve Şeyh hakkında olumsuz bir hava estirilmiş idi. Şeyhi çekemeyenler kendisi aleyhinde konuşuyorlar ve "*bu sivri kulaklının burada ne işi var*" diye küçümsüyorlardı. Mithat Paşa'ya yakın olması Şeyh'in değerini düşürmüştü. Bu gelişmeler üzerine ihtiyarlığı nazara verilerek dergâhta oturup zikir ile meşgul olması irâde edildi. Bu

¹¹⁸⁹ *Münşeât-ı Azizîye Fi Asar-ı Osmaniye*, Haz. Hacı Nuri Efendi, (İstanbul)Vezir-i Hanî Matbaası, s. 23-24.

¹¹⁹⁰ *Münşeât-ı Azizîye*, s.79.

¹¹⁹¹ BOA, Dâhiliye İrâdeleri, no:28518, 28524; A. Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, s. 176-177.

¹¹⁹² BOA, Dâhiliye İrâdeleri, no:34077.

¹¹⁹³ Mehmet Önder, s.65-66.

¹¹⁹⁴ Bkz. Z. N. Aksun, c. IV, s. 204-487; Y. Öztuna, c. I, s. 550-630.

Pâdişah irâdesi üzerine Osman Efendi ölünceye kadar Yenikapı dergâhından dışarı çıkmamıştır.¹¹⁹⁵

Sultan Abdülhamid'in tahta geçirilme töreninde bulunan Mevlevî Osman Efendi, Pâdişah'ın derin minnetini kazanmıştır. V. Murad'ın tahttan indirilmesine dair fetvâ Saray'a gelmemiş, Şeyhülislâm telaşa düşmüş, bu sırada Osman Dede, "*İcma-i Ümmet fetva değil midir?*" demiş, bu söz üzerine fetvâ beklenmeden II.Abdülhamid'e bey'at edilmiştir.¹¹⁹⁶ Mithat Paşa'nın akıbeti, Sarayın Yenikapı Mevlevîhânesine ve bu münâsebetle de bütün Mevlevîlere karşı görüşünü değiştirmiştir.¹¹⁹⁷ Osman Dede'nin oğlu Celâleddin Dede zamanında Yenikapı dergâhı, yönetimin kapatmadığı, fakat en fazla korktuğu ve dâima göz altında bulundurduğu bir yerdi. Veliahd Reşad Efendi de Osman Selâhaddin Dede'ye mensuptur.¹¹⁹⁸ Şeyh Osman Selâhaddin Dede'nin defin mâsrafı için II. Abdülhamid hazîne-i hassasından iki bin kuruş yollanmış ise de, bu para Şeyh'in vâsiyeti gereğince bu hizmete sarf edilmemiştir.¹¹⁹⁹

Sadreddin Çelebi'nin 1298/1881'de vefâtı üzerine, yerine büyük kardeşi ve Manisa Mevlevîhânesi şeyhi Fahreddin Çelebi getirilmiştir. Fahreddin Çelebi, ancak bir yıl postnişin olmuş, 1299/1882'de ölünce yerine kardeşi Mustafa Safvet Çelebi geçmiştir.¹²⁰⁰ Mustafa Safvet Efendi de 1304/1887 yılında ölünce yerine kardeşi Abdülvahid Çelebi geçmiştir.¹²⁰¹ Aşırı âlevî inançlara sahip olduğu söylenen ve bu yüzden takibata uğrayan Abdülvahid Çelebi, bilhassa iyi kalpliliği ve cömertliği ile ün salmıştır.¹²⁰² Abdülvahid Çelebi'ye karşı uygulanan Saray'ın baskılı tutumunun temelinde etrafın yanlış telkinleri olduğu ifade edilmektedir. Çelebi, devamlı göz altında tutulmuştur. Çelebi Efendi'nin çok kalenderce hallerinin bu şüpheye kuvvet vermiş olduğu tahmin edilebilir. Bu olaydan çok müteessir olan Abdülvahid Çelebi, "*Biz Mevlevîlerin bu Osmanlı Devletine ve Hanedâna sadakat*

1195 M. Ziya, s. 186.

1196 M. Ziya, s.183-184.

1197 A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.272-273.

1198 M. Ziya, s.183-184.

1199 M. Ziya, s.217.

1200 A. Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, s.177.

1201 M. Önder, s.66.

1202 A. Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, s.177.

ve bağılılığımız çok eskidir. Bu husus tarih geleneklerine geçmiştir. Bilemem neden bağılılığımız bu şekilde yansıtılıyor." diyerek üzüntüsünü belirtmiştir. Baskılar arttığında Şeyh Abdülvahid görevinden istifa ederek Saraya bir telgraf çekip, "Bütün Mevlevî ailemle birlikte ferman buyurulacak yere göç etmeye hazırız" demiştir.¹²⁰³

Abdülvahid Çelebi'nin yerine oğlu Abdülhalim Çelebi geçmiştir.¹²⁰⁴ Abdülhalim Çelebi yaklaşık üç yıl bu makamda kalmış,¹²⁰⁵ ancak hususî hayatı tezvirlere yol açtığından 1327/1909'da azledilip yerine Necib Çelebi oğlu Veled Çelebi tâyin edilmiştir.¹²⁰⁶ Mevlevîlerin çoğu, Veled Çelebi'nin inâs kolundan olduğunu, yani ana tarafından Mevlânâ soyuna mensup bulunduğunu söylerler. Veled Çelebi ise, baba tarafından çelebi olduğunu hep ileri sürmüştür. Eğer ana tarafından Mevlânâ soyundan olduğu doğruysa, Sultan Veled'den itibâren inâs kolundan makama geçen ikinci çelebidir.¹²⁰⁷ Birincisi, IV. Murad zamanında Ebubekir Çelebi'nin görevden alınması üzerine, Afyon'dan getirilip Çelebilik makamına oturtulan III. Ârif Çelebi'dir.

Mevlevîliğin Osmanlı Devleti ile Saraydaki ve devlet adamları nezdindeki nüfuzunu bilen İttihat ve Terakki yetkilileri, Mevlânâ Dergâhına kendilerine yakın bir şeyhin tâyini için harekete geçmişlerdir. Bu gâye ile II. Meşrutiyetin başlarında, Konya Mevlânâ Dergâhı postnişini Abdülhalim Çelebi'ye, önce Abdülhamid'in hal'i için "cebren" telgraf çektirilmiş, bilâhâre kendisi azledilerek yerine, kendilerine yakın hissettikleri Veled Çelebi'yi (İzbudak) tâyin ettirmişlerdir.¹²⁰⁸ Veled Çelebi'nin dokuz sene süren şeyhliğine karşılık, kendisi, "*hak ve hakikatın inkişâfına intizâr*" ile mücâdelesine devam eden Abdülhalim Çelebi, Haydarîzâde İbrahim Efendi'nin Şeyhüslâmlığında, Meşihât'a müracaatla, mağduriyetinin giderilmesini istemiştir. Abdülhalim Çelebi dilekçesinde, Mevlânâ'nın erkek evladları arasında bir seçim yapıldığını ifâde etmiş ve kendisinin ekseriyetin reyini aldığını Şeyhüslâmlığa bildirmiştir. Daha sonra bununla da yetinilmemiş, seçim işi Mevlevî

¹²⁰³ M. Ziya, s.202-203; M. Önder, s.67-68.

¹²⁰⁴ BOA, Evkaf İrâdeleri, no:3281(2925).

¹²⁰⁵ BOA, Evkaf İrâdeleri, no:553(3133).

¹²⁰⁶ BOA, Evkaf İrâdeleri, no:1852(3201); BOA, Meşihât İrâdeleri, no:97/1621.

¹²⁰⁷ A. Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, s.177.

¹²⁰⁸ BOA, Meşihât İrâdeleri, no:97/1621.

çelebilerine teşmil edilerek, onların da reylerine müracaat edilmiş, yapılan oylama sonunda Veled Çelebi'nin on iki oyuna karşılık Abdülhalim Çelebi, elli yedi oyla tekrar Mevlânâ dergâhı postnişinliğine hak kazanmıştır. Bu durum bir dilekçe ile Şeyhülislâmlığa bildirilmiş ve Abdülhalim Çelebi, dokuz sene sonra, tekrar Mevlânâ dergâhı postnişinliğine tayin edilmiştir.¹²⁰⁹

II. Abdülhamid, Mevlânâ'ya bağlı olmakla birlikte, dönemin Mevlevî şeyhlerinin siyâsetle uğraşmasını istemezdi. Bu sebepten dolayı, Mevlevî tarikatına bağlı olan Veliahd Reşâd Efendi'nin Çelebilerle olan münâsebetlerinden endişe duymaktaydı.¹²¹⁰ Ancak buna rağmen Mevlevî meşâyihine ve dergâhlarına gereken ilgiyi göstermiştir. Meselâ ilk Meclis-i Meşâyih azalığına Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Selâhaddin Dede seçilmiştir.¹²¹¹

Divâne Mehmed Çelebi'nin türbesinin bulunduğu Afyon Mevlevî dergâhı, II. Abdülhamid döneminde yanmış ve aynı dönemde tâmir görmüştür.¹²¹² Bu tâmir için II. Abdülhamid 14.000 altın harcamıştır.¹²¹³ Sultan Abdülhamid *Divân-ı Kebîr*'in, h.1327/1910 tarihli bir el yazmasını mükemmel bir şekilde tâmir ettirerek Afyon Mevlevîhânesine hediye etmiştir. Bu eser halen Afyon kütüphânesindedir.¹²¹⁴ Divâne Mehmed Çelebi'nin yanında bulunan büyük sanduka, babası Aba-puş-ı Veli'ye (Bali Mehmed Çelebi) aittir. Bu sanduka kırmızı kadifeyle örtülüdür. Bu pûşîde 1310/1891'de II. Abdülhamid tarafından hediye edilmiştir.¹²¹⁵ Konya Mevlânâ dergâhı II. Abdülhamid zamanında (1307/1889'de) tamir edilmiştir.¹²¹⁶ Günümüzde Mevlânâ ile oğlu Sultan Veled'in sandukalarını örtmekte olan pûşîde II. Abdülhamid'in armağanıdır.¹²¹⁷ Bu şekilde Mevlevî

¹²⁰⁹ İrfan Gündüz, s. 212-213.

¹²¹⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, Ankara, 1988, s. 300; Bkz: John Robert Barnes, "Osmanlı İmparatorluğunda Tarikatlar", Çev. Celal Türer, *Türkiye Günlüğü*, sayı 45, Mart-Nisan, 1997, s. 121.

¹²¹¹ İ. Gündüz, s. 205-206.

¹²¹² A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 361.

¹²¹³ Yusuf İlgar, s. 113.

¹²¹⁴ Celaleddin M.Bakır Çelebi, "Osmanlı Hanedanında Mevlevîlik, Mevlevîhaneler", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996, s.15.

¹²¹⁵ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.362; H. Özönder, Afyon Mevlevîhanesi, s.104.

¹²¹⁶ İ. H. Konyalı, s.654; H. Özönder, s.38.

¹²¹⁷ BOA, Mâliye İradeleri, no:313/2805, 831/2660; H. Özönder, *age.*, s.15.

dergâhlarıyla ilgilenen II. Abdülhamid'in aslında Kadirîye tarîkatına bağlı olduğu ifâde edilmektedir.¹²¹⁸

Konya dergâhı postnişini Sadreddin Çelebi 1298/1881'de vefât edince, bütün Mevlevî ileri gelenleri, Şeyhülislâm'dan, o sırada Manisa Mevlevî dergâhı şeyhi olan Sadreddin Çelebi'nin biraderi Fahreddin Çelebi'nin postnişinliğe tâyinini rica etmişlerdi. Sultan II. Abdülhamid'in fermanı ve Şeyhülislâmın fetvâsı ile bu istekleri yerine getirilmiş, Fahreddin Çelebi büyük bir törenle Konya'ya gelerek Mevlânâ postuna oturmuştur.¹²¹⁹

II. Abdülhamid devrinde İzmir Mevlevîhânesi şeyhi Nuri Dede ile Tokadîzâde Şekip Efendi'nin, orada yayınlanan Hizmet gazetesinde Abdülhamid yönetimine karşı, hürriyet taraftarı yazılar yazdıkları, bu sebeple "*erbab-ı mefşedetten*" diye Bitlis'e sürüldükleri bilinmektedir.¹²²⁰ Ancak buna benzer hadiseler siyâsî nitelikli olduğundan, II. Abdülhamid'in Mevlevîliğe karşı bir tavır içinde olduğunu göstermemektedir.

Sultan II. Abdülhamid döneminde, İstanbul'daki Mevlevîhânelere de ilgi gösterilmiş, Kasımpaşa Mevlevîhânesi tâmir edilmiştir.¹²²¹ Kasımpaşa Mevlevîhânesinin duvarı 1322/1905 yılında diğer bazı kısımları da 1325/1908 yılında tekrar tâmir edilmiştir.¹²²² Ayrıca 1326/1909 yılında Galata Mevlevîhânesinin tâmir edilmiş olduğunu görüyoruz.¹²²³ Diğer yandan 1321/1904 yılında Eskişehir Mevlevîhânesine çeşitli gıda yardımı yapılmış, 1324/1907'de de Kasımpaşa dergâhı postnişinliğine tâyin olunan Mehmed Şemseddin Efendi'ye maâş tahsis edilmiştir.¹²²⁴

Yenikapı Mevlevîhânesine getirilen Mehmed Celâleddin, Mesnevîhan Osman Dede'nin oğludur. Babasından *Mesnevî*, Tunuslu Mustafa Efendiden de *Fütûhât-ı*

¹²¹⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. IX, Ankara, 1996, s.109.

¹²¹⁹ M. Önder, *Mevlânâ Şehri* s.339.

¹²²⁰ Nejat Göyünç, s.356; Ayrıca bk. Nejat Göyünç, "Mevlevîlik ve Sosyal Hayat", *II.Milletlerarası Mevlânâ Kongresi*, Konya, 1991, s.95-101.

¹²²¹ BOA, Evkaf İrâdeleri, no:531, 2246(810), 2414(180).

¹²²² BOA, Evkaf İrâdeleri, no:532(2219), 528(2740).

¹²²³ BOA, Evkaf İrâdeleri, no:56(2919).

¹²²⁴ BOA, Evkaf İrâdeleri, no:371(2038), 925(2428); Ayrıca bkz. BOA, Mâliye İrâdeleri, no:2291/1834, 3029/539.

Mekkîye ve Buharî-i Şerif derslerini okudu. M.1858'de babasından icâzet aldı. Babasının ihtiyarlığından dolayı, Şeyh Celâleddin, 1861'de yirmi iki yaşında iken babasına vekâleten Mukâbele ve İsm-i Celâl okumaya başladı. 1886'da babası Osman Selâhaddin'in vefâtı üzerine, Celâleddin Efendi Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi olmuştur. Celâleddin Dede Efendi, dönemin şartlarından kaynaklanan baskıcı yöntemlerden etkilendi ve faâliyetleri kontrol altında tutuldu. Nihayet Şeyh Celâleddin Efendi, şeyhliğinin yirminci yılında ve altmış bir yaşında, dergâhın on dokuzuncu şeyhi olarak 30 Mayıs 1908 tarihinde vefât etti. Mevlevîhânenin hazîresinde defnedildi.¹²²⁵

6.6.5. V. Mehmed Reşad Döneminde Mevlevîlik

Sultan V. Mehmed Reşad, Veliahdlık yıllarını hep *Mesnevî* okuyarak geçirdiği için Mevlevîliğe intisâb etmiştir.¹²²⁶ Yenikapı Mevlevîhânesinin müdâvimi Mehmed Reşad, döneminin postnişini Celâleddin Dede Efendi'ye, Mevlevîhânedede (1324/Kasım 1906) meydana gelen yangından dolayı bir tesellî mektubu yazmakla yetinmiş, ancak 1327/1909'da tahta çıktıktan sonra Mevlevîhânenin yanar bölümlerini tekrar yaptırmıştır.¹²²⁷ Sultan Mehmed Reşad'ın Hâzine-i Hassa'dan ihsan ettiği on bin lira dergâhın yeniden inşâsına sarfedilmiştir.¹²²⁸

Sultan Reşad, Veliahdlığından beri Osman Selâhaddin Dede'ye bağlı ve hürmetkârdı. Yanmış bulunan Yenikapı ile birlikte Bahariye Mevlevîhânesini de tâmir ettirdi. Sultan Reşad Rumeli'ye yaptığı seyahat sırasında, Selanik Mevlevîhânesinde, huzurunda Mevlevî mukâbelesi yapılmış, bundan zevk alan Sultan, "*Şeyh Osman Dede'nin mukabelesi gibi ruhaniyetli ve neşeli bir mukabele oldu*" demiştir.¹²²⁹ Sultan Reşad, Şehzâdeliğinin büyük bir kısmını tettebbu ile geçirmiş; tasavvuf, tarih ve bilhassa *Mesnevî* ile meşgul olmuştur.¹²³⁰

¹²²⁵ M. Ziya, s.192-197.

¹²²⁶ İ. H. Danişmend, c. IV, s.380.

¹²²⁷ M. Ziya, s.220.

¹²²⁸ M. Ziya, s.225; B. Tanman, s.96; Ş.B.Tanrıkorur, s.284.

¹²²⁹ M. Ziya, s. 190.

¹²³⁰ Z. N. Aksun, c. V, s. 257.

Sultan Reşad, Konya ve Afyon'daki dergâhların eksikliklerini gidermiştir.¹²³¹ Veled Çelebi hatıralarında, Sultan Reşad'ın kendisine çok iltifat ettiğini belirtir.¹²³² Tahta geçtiğinde, V. Mehmed Reşad'a Abdülhalim Çelebi kılıç kuşatıyor. Bu hâdis, Sultan Reşad'ın Mevlevî olduğunun ve İttihatçıların siyâseti istikâmetinde hareket ettiğinin göstergesidir. Çelebi, kılıç alayı münâsebetiyle İstanbul'a gelmiş, İstanbul'da kaldığı müddetçe kendisine, Enderûn'da bir dâire tahsis edilip, hizmetine bakmak üzere iki kişi görevlendirilmiştir.¹²³³ Kılıç kuşanma merâsimi Eyüp'te Hazret-i Eyyüb el Ensârî Türbesinde yapılmıştır.¹²³⁴ Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre, iddîa edildiği gibi başka hiç bir Osmanlı Pâdişahına Mevlevîler kılıç kuşatmamıştır. İlk ve son olarak V. Mehmed'e, Mevlevî Abdülhalim Çelebi kılıç kuşatmıştır. Bunun da Sultan'ın Mevlevî olmasından kaynaklandığı ifade edilmektedir.¹²³⁵

Tarîkat mensuplarını yanlarına çekmek isteyen İttihatçılar, Mevlevî çelebisini İstanbul'a çağırmaları ve Pâdişah'a kılıç kuşattırmaları, Mevlevîleri tutmak siyâsetinin bir tezahürüydü. Sultan Reşad'a kadar hiç bir çelebinin pâdişahlara kılıç kuşattığı yolunda sahih bilgi bulunmamaktadır. Son kılıç kuşanan Pâdişah Vahideddin'dir ve Abdülhalim Çelebi'ye, çektiği telgraftan dolayı güvenmiş bulunduğundan, irâdesiyle, o sırada İstanbul'a gelmiş bulunan Şeyh Sunûsî tarafından kılıç kuşanmıştır.¹²³⁶

Veled Çelebi, Sultan Reşad'ın Mevlevîliğini ve kendisine yakınlığını hatıralarında anlatırken, İttihat ve Terakki mensuplarının kendilerine karşı olan tutumundan ve dergâhların ihyasına taraftar olmadıklarından da bahseder.¹²³⁷ Veled Çelebi'nin ifâdesine göre, o dönemde Osmanlı idâresini ellerinde tutan İttihatçılar, tarîkat büyüklerinin nüfûzlarından istifâde etmeye çalışmakta, fakat tarîkat merkezleri olan dergâhların ihyasını istememektedirler. Bu da İttihatçıların tarîkatlara karşı samîmi olmadıkları sonucunu ortaya koymaktadır.

¹²³¹ İ. H. Konyalı, s. 654; H. Özönder, s. 17; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 361; Hasan Özönder, "Afyon Mevlevîhanesi", *V. Mevlânâ Kongresi*(Tebliğler), Konya, 1992, s. 101.

¹²³² İsmet Kayaoğlu, s. 53; (Veled Çelebi İzbudak, "Hatıralarım", *Canlı Tarihler Dizisi*, İst., 1946, 71'den naklen).

¹²³³ A. Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, s. 276-277.

¹²³⁴ Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, İstanbul, 1965, s. 222; Z. N. Aksun, c. V, s. 277.

¹²³⁵ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 276.

¹²³⁶ A. Gölpınarlı, s.277.

¹²³⁷ Z. N. Aksun, c. V, s.260-261.

1330-1331/1912-1913 Balkan Savaşı yıllarında Mevlevîhâneler, hastahâne, yardım toplama ve dağıtma merkezi gibi maksatlar için kullanılmıştır. Doktor ve hastabakıcı olan dervişler fiilen çalışmaya başlamıştır.¹²³⁸ 1330/ 30 Ekim 1912 tarihini taşıyan yardım isteme amaçlı genelge doğrultusunda çalışmalara başlanır. Bu genelgelere Mevlevîhânelerden ilk gelen cevaplardan birisi Urfa'dandır. Urfa Mevlevîhânesi Şeyhi Hüseyin Hüsâmeddin, 1330/28 Kasım 1912 tarihli yazısında Urfa'dan 12 mecidîye toplandığını ve bu paranın Galata Mevlevîhânesine gönderildiğini bildirmektedir.¹²³⁹ Mevlevîhâneler Vatanın uğradığı felâket karşısında, ilk asırların anlayışına benzer bir tavırla, devlete, orduya yardıma koşmuşlardır.¹²⁴⁰

İttihat ve Terakki Cemiyetinin üç önemli isminden biri olan Cemal Paşa, Bahriye Nâzırı olmasına rağmen, IV. Ordu kumandanlığına tâyin edilince, Konya'da Mevlânâ dergâhını ziyâret etmiş ve yapılan mukâbelede bulunmuştur. Burada postnişin Veled Çelebi ile görüşmüş ve kendisinden gönüllü bir Mevlevî müfrezesiyle Mısır seferine iştirâkını talep etmiştir.¹²⁴¹ Bunun üzerine I. Dünya Harbinde Mevlevîlerden bir gönüllü alayı kurulmuştur.

Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhinin kumandası altındaki bu alay, 1915'te Mısır fatihi Yavuz Sultan Selim'in türbesini törenle ziyâret etmiş, sonra İstanbul'dan hareket etmiştir. Bu Mevlevî alayı, Kanal Harekâtına katılmak üzere Konya-Haleb-Şam yoluyla gitmek istemişlerdi. Ancak bu Mevlevîlerin bir kısmı Şam'da kalmış,¹²⁴² dedelerin bazıları hastalanıp ölmüş, bazıları Medine'ye, Mekke'ye gidip ziyâretlerde bulunmuşlar ve İttihatçıların dinî heyecanı tâhrik maksadıyla ilan ettikleri cihâd-ı ekberlerine destek olmak istemişlerdir. Ancak bu teşebbüs insan kaybindan başka bir sonuç vermemiştir.¹²⁴³ Ayrıca İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhânesinin, Balkan Harbinde ve daha sonra Çanakkale muharebeleri döneminde (1333/1915), yaralı Osmanlı gazileri için hastahâne haline getirildiği

¹²³⁸ Caner Arabacı, "Balkan Harpleri Sırasında Mevlevîhaneler", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996, s. 251,253; Bkz. *Mevlânâ Müzesi*, Dosya no:53, Belge no:1.

¹²³⁹ Bkz. *Mevlânâ Müzesi*, Dosya no:89, Belge no:1.

¹²⁴⁰ Geniş bilgi için bkz. C. Arabacı, s. 251-255.

¹²⁴¹ Z. N. Aksun, c. VI, s. 346.

¹²⁴² İ. H. Danişmend, c. IV, s. 427.

¹²⁴³ A. Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, s. 277-278.

bilinmektedir.¹²⁴⁴ I. Dünya Harbindeki mağlubiyetin akabinde, İttihat ve Terakki hükümetinin iktidarı elden bırakması üzerine, İttihatçıların adamı olarak bilinen Veled Çelebi de çelebilikten azledilmiş, yerine tekrar Abdülhalim Çelebi tâyin olmuştur.¹²⁴⁵

Abdülbâki Gölpınarlı, I. Dünya Harbinin bittiği günlerde yazılmış olan Abdülhalim Çelebi'nin bir mektubunu yayınlamıştır. Veled Çelebi ile Abdülhalim Çelebi arasındaki rekâbeti göstermesi ve o günkü idâre ile olan münâsebetlerini ortaya koyması açısından önemli olan bu mektubun, İstanbul'u işgâl eden kuvvetlerin kumandanına yazıldığı ifâde edilmektedir.¹²⁴⁶ Abdülhalim Çelebi, bu ikinci tâyininde, çecelebilik makamında bir yıl kalmış, 1920'de makama Âmil Çelebi tâyin edilmiş, onun ölümü üzerine üçüncü defa yine Abdülhalim Çelebi posta oturmuştur. 1925'te tekrar azledilmiş, yerine ikinci defa Veled Çelebi tâyin edilmiş, tekkeler bu zatın zamanında kapatılmıştır.

Abdülhalim ve Veled Çelebi¹²⁴⁷ T.B.M.M.'ne mebus seçilmişlerdir.¹²⁴⁸ Cumhuriyetin ilanından sonra, 1925'te, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki tarikatların kapanmasına karar verilmiştir. Tarikatların, tekke ve türbelerin kapanması ile ilgili olarak, Büyük Millet Meclisine bir kanun lâyihası sunulmuş, bu lâyiha kabul edilerek resmîyet kazanmış, bu suretle, neşri tarihinden itibaren yürürlüğe giren bu kanun, 13 Kanunuevvel 1341'de Resmi Gazeteyle neşir ve ilan edilmiştir. (Kanun sayısı 243, K. no.677. Üçüncü Tertip Düstur, Ankara Devlet Mat. 1944, c.VII, s.113)

Abdülhalim Çelebi'nin vefâtından sonra oğlu Muhammed Bakır Çelebi, Çelebilik makamını Halep'te tesis etmiş, Türkiye sınırları dışındaki Mevlevî tekkelerini bu makama bağlamaya muvaffak olmuş, fakat Hatay meselesinde Türkiye lehine faâliyeti, Suriye hükümeti tarafından casuslukla vasıflandırılarak, 1937'de Türkiye'ye gelmiş bulunan Çelebi'nin Suriye'ye dönmesine müsaâde

¹²⁴⁴ Nejat Göyünç, s. 356.

¹²⁴⁵ A. Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, s.278; Nejat Göyünç, *agm.*, s. 356.

¹²⁴⁶ Adı geçen Mektup için bkz. A. Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, s. 278-280. (Bu konu ile ilgili mektubun kurşun kalemle yazılmış orijinal nüshası, Rüşhi Baykara tarafından Abdülbaki Gölpınarlı'ya verilmiştir.)

¹²⁴⁷ Veled Çelebi için bkz. Nevin Korucuoğlu, *Veled Çelebi İzbudak*, Ankara, 1994.

¹²⁴⁸ Mehmet Demirci, *agm.*, s.18-19.

edilmemiştir. Muhammed Bakır Çelebi'nin ölümüne kadar kardeşi Şemsülvahid Çelebi kendisine vekâlet etmiş, 1943'te İstanbul'da vefâtı üzerine Vahid Çelebi'nin çelebilîği de tasdik olunmamıştır. Esasen mandater Fransız hükümetinden sonra teşekkül eden Suriye devleti, 1944'te tekkeler ve zâviyeler hakkında kararlar almış, böylelikle Mevlevîlikle beraber Çelebilik makamı da tarihe intikal etmiştir.¹²⁴⁹

¹²⁴⁹ A. Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, s.180-181.

SONUÇ

"Kendi ayran çanağım önümde oldukça, and olsun kimsenin balını düşünmem bile. Azıksızlık ölümle kulağımı bursa bile hürriyeti kulluğa satmam."¹²⁵⁰ diyen Mevlânâ, pâdişahlara ve beylere fazla iltifat etmeyen, hür fikirli ve insanı insan olarak seven bir gönül adamı idi. Büyük mütefekkirin etrafında toplananlar, bilhassa sanatkârlar ve işçilerdi. Mevlânâ, kendi emeğiyle yaşayan halk tabakasına, hep ellerinin emeğiyle yaşamının önemini anlatmıştır. Bununla birlikte Mevlânâ, döneminin siyâsî kavgaları içine girmemiş, herkesle iyi geçinmeye çalışmış, insanları irşâd etmeye çalışmış, yeri gelince zamanın yöneticilerini yanlışlıklarından dolayı ikâz etmiş ve halka hizmet için onları teşvik etmiştir.

Mevlânâ'nın yolunu devam ettiren ve Mevlevîlik tarikatını sistemleştiren oğlu Sultan Veled ve torunu Ulu Ârif Çelebi zamanında da, Mevlânâ'nın siyâsî olaylara bulaşmama ilkeleri devam ettirilmiş ve sadece insanları irşâd yolundaki faaliyetlerini sürdürmüş, tarikatın geniş alanlara yayılması için çalışmışlardır. Mevlânâ'dan sonraki ilk devirlerde muhtelif yerlerde kurulan tekkeleri, beyler, paşalar, sultanlar değil, bizzat Mevlevî halifeleri kurmaktaydı. Ancak sonraki şeyhler ve başta çelebiler, vakıflar yüzünden zengin zümreye dayanacaklar, kavgalara girişecekler ve birbirleriyle uğraşacaklardı.

Mevlevîliğin, ilk zamanlarda köylere kadar yayılmasının sebeplerinden biri ve belki birincisi, Mevlevî şeyhlerinin halk ile içiçe oluşlarıdır. Bu durum bir çok Mevlevî köyünün meydana gelmesine sebep olmuştu. Ancak XVII. yüzyıldan itibaren Mevlevîlik köyden kasabaya, kasabadan şehre çekilmeye ve kendi içine gömülmeye başlıyor. Vakıf müessesesi, Mevlânâ dergâhı başta olmak üzere, Mevlevîliği yüksek zümrenin nüfuzu altına alıyor ve Mevlânâ'nın düşüncelerinin halka mal olması hareketini âdetâ felce uğrattıyor.

XVII. yüzyıldan sonra tekkeler, beyler ve vezirler tarafından yapılmaya başlanmaktadır. Ancak yine de bazı tekkeler Mevlevî dedeleri tarafından inşâ edilmekte idi. Fakat bunlar münferit hadiseler sınıfına girmekte ve artık köylerde Mevlevîhânelere ve Mevlevî köylerine pek rastlanmamaktadır. Böylece vakıf yüzünden, "*Makâm-ı Meşihât*" Mevlevîleri nüfuzu altına almaya başlamıştı. Artık

¹²⁵⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, *Rubailer*, İstanbul, 1964, s.144.

çelebi ve şeyhlerin tâyini için önceleri "*Meşihât-ı Ulya*" makamının ve sonraları "*Meclis-i Meşâyih*"in tasdik ve tasvibi şart olmuştu. Şeyhülislâmın tâyin işlerine müdâhelesi, Mevlevîlerin inançlarını yoklamak ve liyakatlarını ölçmek bakımından olmamış, evkaf dolayısıyla bir nevi teâmül haline gelmişti. Dergâhlar, vezirler ve beyler tarafından yapıldığı gibi, tâmirleri de pâdişahların emriyle, mâsrafi hazineden karşılanmak üzere yapılmaktaydı.

Mevlevîlerin, sonradan "*Şems Kolu*" denen kısmı halkla bağdaşmış, Mevlevî köylerinin meydana gelmesine sebep olmuştu. Ancak ulemâ, yani medrese çevreleri, Mevlevîlerin bu taşkın zümresini hoş görmüyordu. "*Şems Kolu*" denilen bu zümre bir miktar batınî inançlara ve Alevî temayüllere sahip olmuşlar, hatta Bektaşîlerle birleşecek kadar onlara yanaşmış ve hurûfi kanaatlarını benimsemişlerdi. Fakat buna rağmen adı geçen zümre bile Alevîler gibi İran siyâsetinin etkisi altına girmemiş, Anadolu'daki iktidarları hedef gösterecek bir hareketin içinde görünmemişlerdir. Bunun sebebi de Mevlevîlerin, Alevîlerden daha mistik oluşları ve görünüşte Sünnî tanınmaları ve nihâyet Mevlevîlerin içinde Sünnî ve zâhid bir diğer zümrenin bulunmuş olması idi. Bu ikinci zümre iktidarlara ters düşmeyen bir hayat tarzını benimsemişlerdi. Vakıflar, tâmirler, inşâlar, ihsanlar, âtiyyeler, hükümetin bu tarîkat erbâbının arasındaki iç kavgalara müdâhelesi ve Mevlevîliğin artık yüksek zümrenin mistik ve idealist, fakat her şeye rağmen insanî ve müsâmahalı zevkini temsil edişi, bu tarîkatı ister istemez, yavaş yavaş halktan koparmıştır.

Mevlevîlik, başlangıçta olduğu gibi, Mevlânâ'nın ölümünden sonraki çelebiler devirlerinde de, devletin siyâsî sahnesinde daima önemli roller oynamayı başarmış bir tarîkattır. Anadolu birliğinin kurulmasında, bilhassa Osmanlı Devletinin inşâsında, Mevlevî tarîkatının rolü büyük olduğu gibi, İslâm âleminin uyanışında direkt veya dolaylı tesiri de derin olmuştur. Mevlânâ'nın Pakistan Devletinin mânevî mimârı Muhammed İkbâl'in üzerindeki tesiri, yukarıdaki görüşlerin bir göstergesidir.

Mevlevîlik XIV. yüzyılın ilk yarısından itibaren Anadolu'da etkisini göstermiş, Osmanlı Devletinin kuruluşundan sonra da hızlı bir şekilde bu devletin hudutları içinde yayılmıştır. Kuruluşundan modernleşme hareketlerinin ilk başlangıç tarihi olan XVIII. yüzyıla kadar, Osmanlı idâresinin taşra yönetiminde bulunanlar, merkezîyetçi tarîkat temsilcileri sayılan şeyh aileleriyle ve bu arada çelebilerle yakın

siyâsî ilişkilere girdiği görülmüştür. Mahallî güç odakları haline gelen tarikât şeyhleri, bir nevi, devletin vilâyetlerdeki resmi kadroları haline gelmiştir.

Bu çerçevede devlet tarafından bahsi geçen ailelere ve çelebilere tahsis edilen büyük miktardaki vakıf gelirleri ile vergi muâfiyetleri, merkeziyetçi tarikâtları özellikle de Mevlevîliği iktisadî yönden güçlendirmiş, bununla da mânevî otorite ile siyâsî otorite arasında bütünleşme sağlanmıştır. Ancak bu durumda, XVII. yüzyıldan itibaren bazı değişiklikler meydana gelmiştir.

Konya'daki Çelebilik makamının, II. Osman'ın katlinden sonra merkeze karşı ayaklanan Abaza Mehmed Paşa'ya taraftar oluşu, önemsiz olmakla birlikte, bu konudaki ilk örnektir. Aslında bu dönemdeki siyâsî dalgalanmaların Çelebilik makamı üzerindeki ilk şiddetli etkisi, III. Selim'in kişiliğinde sembolleşen “*Nizâm-ı Cedid*” hareketine karşı oluşan muhâlefettir. Ancak bu hareket de, idârî kadro ile Mevlevîler arasında bir soğumaya sebep olmamış, kısa bir süre sonra unutulup gitmiştir.

Mevlânâ'nın görüşleri, Osmanlı'nın ihtişam devrinde vaaz ve nâsihatlar yoluyla halka intikal ettirilirken, öyle anlaşılıyor ki, diğer tarikât çevrelerinde de büyük ölçüde görüşleri yayılıyordu. Mevlevî tekkelerinin yanı sıra, diğer bazı tarikât tekkelerinde de *Mesnevî*'nin okutulmuş olması bunu göstermektedir. Mesela XVI. Yüzyılda, Nakşî tarikâtına mensup Emir Buhârî tekkesinde *Mesnevî*'nin okunması ve anlaşılmayan yerlerin tekkenin şeyhi tarafından izâh edilmesi, bunun önemli bir göstergesidir.

XVII. yüzyıla kadar Anadolu'da, özellikle Batı va İç Batı Anadolu'da, Muğla, Kütahya, Bursa, Ayasuluğ(Selçuk)'da halkının tamamı Mevlevî olan köylerin bulunuşu, muhtelif şehirlerde vezirler, mahallî beyler tarafından Mevlevîhâneler yaptırılması, Mevlevîliğin Osmanlı toplumunda ne derece yaygın ve müessir olduğunun delilleridir. Bu yayılma ve devlet adamları tarafından desteklenmesinde, tarikâtın sevgiye dayanan insancıl tutumunun büyük payı olduğu muhakkaktır.

Mevlevîlik tarikâtının, Osmanlı Devleti zamanında yalnız Anadolu'da değil, Balkanlarda ve Arap ülkelerinde yayılması, zaman zaman dergâhların vezirler tarafından yaptırılarak vakıfların tahsis edilmesi, bunların bir kısmının devlet eliyle tâmiri veya yeniden yapılması cihetine gidilmesi, Mevlevîliğin Osmanlı Devlet adamları nezdinde ne derece yaygın ve tesirli bir tarikât olduğunu göstermektedir.

Tarîkatlar içerisinde, devlet erkânını en yakından ilgilendiren ve bu ilgiyi uzun sürdürmeyi başaran Mevlevîlik olmuştur. Özellikle XVII. yüzyıldan itibaren, Mevlevîlik âdetâ resmî bir devlet kurumu haline gelmiştir. Nitekim zaman zaman pâdişahlar, vezirler, beyler ve paşalar Mevlevîliğin sempatisini kazanmada yarış halinde olmuşlardır.

Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman dönemlerinde Veziriâzamlık yapmış olan Aksaraylı Pîrî Mehmed Paşa'nın Konya'da Mevlevîler için yaptırmış olduğu hanikâh, imâret ve postnişin evini tâmir ve inşâ etmesi ve buraya pek çok mülkünü vakfetmesi bir örnektir. Yine çeşitli kaynaklarda zâlim diye suçlanan Veziriâzam Sûfî Mehmed Paşa'nın Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Doğanî Ahmed Dede'ye bağlı olması bu iddaya ikinci bir delildir.

Osmanlıların Mevlânâ dergâhına olan büyük alakasını, fikri yapının yanısıra siyâsî ve içtimâî düşüncelerin bir icâbı olarak da izâh edilmiştir. Zira Mevlevîlik Osmanlı devlet yapısında önemli rol oynamıştır. Bu durumdan olmalıdır ki, Konya dergâhı gibi mâmureler hukûken pâdişaha ait eserlerden sayıldıkları için, pâdişahın izin alınmadan herhangi bir müdâhelede bulunulamazdı. Tâmir ve genişleme talepleri üzerine Saray gerekli tahkîkâtı yaptırır ve gerekli mâsrafi tesbit ettikten sonra ilgililere gerekenin yapılması için emirler verirdi. Saraydan habersiz onarım harcamalarına da kimse katkıda bulunamazdı. Bu durum Mevlevîlik ve Sarayın ne derece içiçe olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

Osmanlı Devletinin yıkılmasına kadar pâdişah ve devlet ileri gelenlerinin Mevlevîlere destekleri devam etmiştir. Sağlanan maddî imkânlarla ekonomik problemleri halledilen Mevlevîler, özellikle yüksek zümre nezdinde üç kıtada hizmet verme imkânını bulmuşlardır. Ancak yukarıda da ifâde edildiği gibi, bu durum Mevlevîliği gittikçe halktan uzaklaştırmıştır.

Konya'dan geçen bütün Osmanlı pâdişahlarının Mevlânâ dergâhını ziyâretleri bir an'âne idi. Geçilen bütün şehirlerde evliyâ ve büyük zatların, pîrlerin türbeleri daima ziyâret edilegelmiş, bu, hem ora ahâlisinin telakki ve düşüncelerine hürmet, hem de kendi inanç ve imanlarının zarurî bir icâbı olarak yapılagelmiştir.

Osmanlı devlet teşkilâtında, mânevî önderlerin ve tarîkat pîrlerinin, dolayısıyla tasavvufun tesirleri çok fazla olduğu için, ziyâretler, ifâsı zarurî bir vecibe niteliğinde idi. Bunun içindir ki halk nezdinde, hem devlet hem de reisi mukaddesti.

Bir pîre nisbet edilen ordu teşkilâtında da, tamamen ruhanî ve lahutî bir atmosfer vardı. Bu sebeple evliyâullahın türbelerinin ziyâreti, askerler için mânevî bir moral kaynağı idi. Zaman zaman tarîkat mensuplarının münferit hataları, hiç bir zaman tarîkatların kendilerine mal edilme hatasına düşülmemiştir.

Siyâsî hayatta daima pasif kalan Mevlevîlik, yukarıda da ifâde edildiği gibi, XVII. yüzyılda Konya'daki Çelebi, Abaza Mehmed Paşa İsyânına taraftar görünmektedir. Fakat bu tamamen mevzî bir harekettir ve diğer Mevlevîlerde bu hususta hiç bir faâliyet görülmemiştir. Esasen Abaza İsyânı, halkın ızdırabından, devlet ricâlinin zulmünden, vergilerin ağırlığından dolayı çıkmamış, Osmanlı pâdişahı II. Osman'ın katillerinin cezalandırılması için meydana gelen bir ayaklanmadır. Abaza'nın mağlup olup, affedilerek tekrar Erzurum'a Beylerbeyi olmasından sonra bu hâdise yatışıp gitmiştir.

IV. Murad'dan III. Selim'e kadar Çelebilik makamını işgâl edenler ve Mevlevî şeyhleri ile diğer Mevlevîler, siyâsî hayatta anılacak herhangi bir hâdisede müsbet veya menfî mühim bir rol sahibi olmamışlardır. 1785-1815 tarihlerinde Çelebilik görevini yürüten Mehmed Emin Çelebi'nin “Nizâm-ı Cedid“e muhâlefet ettiği görülmektedir. Ancak Mehmed Emin Çelebi'nin devlet tarafından tanınmış imtiyâzlarının birer birer elinden alınması, vakıf gelirlerinin kısıtlanması üzerine, tepkisini Mevlevîlik adına Nizâm-ı Cedid aleyhtarlığı şeklinde göstermiş olabileceği de düşünülmektedir. Mevlevîliğe büyük ilgi duyan III. Selim'in bu tavra karşı ses çıkarmadığı, hatta Konya'da Mehmed Çelebi'nin öncülük ettiği ufak çaplı bir ayaklanmayı dahi müsâmaha ile karşıladığı bilinmektedir.

Bu karmaşık siyâsî ortamda Şeyh Gâlib, Galata Mevlevîhanesi postnişini olarak, mensubu bulunduğu Mevlevîliğin baş temsilcisi Mehmed Emin Çelebi'nin değil, yeniliklerin öncüsü III. Selim'in yanında yerini almıştır. Bu hâdise, III. Selim'in Mevlevî muhibbi olmasından ve Mevlevî Şâir Gâlib Dede'ye olan sevgisinden dolayı, Mevlevîlik ve Mevlevîler aleyhine bir cereyân meydana getirmeden yatışmıştır. Tanzimattan sonra Sultan Abdülaziz'in hal'inde ve II. Abdülhamid'in cülûsunda ve hürriyet hareketlerinde Mevlevîliğin değil, yine Yenikapı Mevlevî şeyhi Osman Salahaddin ve oğlu Mehmed Celâleddin dedelerin şahsî tesirleri olmuştur. Bu hâdiseler de Mevlevîlik aleyhinde topyekün bir olumsuz havanın meydana gelmesine yol açmamıştır.

XIX. yüzyılda, başta III. Selim ve II. Mahmud olmak üzere, yüksek zümrenin Mevlevîliğe teveccühü, âyinlerin de fazlaşmasına sebep olmuş ve âyinlere bizzat pâdişahlar katılmışlardır. Pâdişahların tekkeye gelmesi belli bazı kurallara bağlı idi. Pâdişahlara saygıda kusur edilmezdi; ancak bu saygı mânevî liderler olan şeyhlerin izzetleri kırılmadan gösterilir, bilmukabele pâdişahlar da onlara saygı göstermekte geri kalmazdı. Ayrıca Mevlevîlerin protokolde de yerleri vardı. Özellikle bayram günlerinde vâki ziyâretlerde Mevlevî şeyhleri de bulunmaktaydı.

Osmanlı Devletinde XVIII. yüzyılda, maddî gelir bakımından en şanslı tarîkat, Mevlevîlik olmuştur. Ancak gerek III. Selim'in gerekse II. Mahmud'un Mevlevî dergâhlarını kolları kanatları altında tutmalarına rağmen bu tarîkat müessesesinin Osmanlı Devletinin kuruluşundaki ruhundan o ateşli dinamizminden hayli fire vermiş ve zayıflamış olduğu gözlemlenmektedir.

Bazı araştırmacı ve tarihçiler, III. Selim ve II. Mahmud'un Mevlevîliğe olan yaklaşımını siyâsî olarak değerlendirmektedirler. Çünkü Yeniçeri Ocağı lağv edilmek istenmekte ve bu ocağın müntesibi olduğu Bektaşîliğe karşı Mevlevîlik orta yere çıkarılmaktadır. Bu görüş bir dereceye kadar doğru kabul edilse bile, adı geçen pâdişahların Mevlevî dergâhlarından mânevî feyz almadıklarını iddîa edebilmek mümkün değildir. Kısacası mesele sadece siyâsî değildir, mânevî ciheti de bulunmaktadır.

Osmanlı Devletinin son zamanlarında, İttihat ve Terakki Cemiyetinin Mevlevîleri siyâsî maksatları için kullanmaya çalıştıklarını görebilmek mümkündür. Zira onlar görünüşte Mevlevî şeyhlerine ilgi göstermiş, fakat tekkelerin ihyasına taraftar olmamışlardır.

Mevlevîlik kültür ve sanat tarihimizle de yakından ilgilidir. Mevlevî tekkeleri âdetâ devrin "*Güzel Sanatlar Akademisi*" gibi çalışmışlardır. Gıdasını Kur'an'dan alan Mevlânâ'nın oluşturduğu ekol ve açtığı çağır, düşüncelerini duyan, çağrısına uyan derviş, dost ve sempatanlarının ilgi, ihtirâm, ihtimâm ve insicâmlarıyla dünyanın dört bir yanına ulaşmıştır. Mevlevîliğin diğer tarîkatlardan farklı olarak daha ziyâde elit zümrede rağbet görmesinde, sanatkârlar, şâirler ve mûsikîşinâslar ile olan yakın alakanın da etkisi vardır. Özellikle Türk Tasavvuf ve Türk Sanat Müziğinin doğup gelişmesinde bu tarîkatın büyük rolü olduğu bilinmektedir. Yine

Mevlevîlik, günümüzde diğer tarîkatlardan farklı olarak, bilhassa Türkiye’de nisbeten folklorik bir renk kazanmıştır.

Her yıl Konya'daki Mevlânâ Müzesinde tertip edilen Mevlânâ ihtifallerine pek çok kimse iştirak etmektedir. Şîî, Melâmî ve Kalenderî gibi tarîkatlardan bazı unsurların karıştığı Mevlevîlik, tarih boyunca aşk ve cezbeğe ağırlık veren ve İslâm'ın gayr-i müslimler tarafından tanınmasına sebep olan bir rol da üstlenmiştir.

Ne yazık ki son zamanlarda Mevlevîlikle ilgili meydana gelen gelişmeler, hayatiyeti kalmayan bir müesseseye yeni bir ömür temininden uzak, geçici ve zamana tabi hâdiseler olarak değerlendirilmektedir. Her ne kadar elit zümreye dayanmanın ve tabanı ihmal etmenin neticesi olarak, Mevlevîlik bir çok geleneğiyle tarihe karışmışsa da, buna karşılık Mevlânâ, insancıl felsefesiyle, tarîkatlar üstü dünya görüşüyle, samîmi ve ihlâslı şiirleriyle ve örnek mânevî hayatıyla her asırda yaşayacak gibi görünmektedir.

Mevlânâ bir zevk, bir neşe, bir şiir ve imandan kaynaklanan bir enerji kaynağı halinde bütün insanlığa mal olmuştur. Bu bakımdan, Mevlevîlik tarih sayfaları arasında kalsa bile, Mevlânâ inancı ve fikirleri ile tarih ve mekân hatlarıyla sınırlanmayacak kadar, her zaman yaşayacak ve her insanın daima sığınabileceği bir şefkat kucağı durumunda olacaktır. Kısacası asrımızda Mevlânâ bir tasavvufî tarîkle değil cihanşümûl eserleriyle yaşamaktadır.

Mevlevîlik tarîkatının hayatiyeti Osmanlı Devletiyle birlikte altı yüz yıl boyunca devam etmiş ve bu devletin tarihe karışmasıyla birlikte, tekke ve zâviye gibi maddî dinamiklerini kaybetmiştir. Ancak Mevlânâ'nın mânevî dinamikleri olan fikirleri, eserleri vâsıtasıyla tarih boyunca hayatiyetini devam ettireceği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman Şeref, *Tarih-i Devlet-i Osmaniye*, c. II, İstanbul, 1312.
- Acun, Hakkı, “Manisa Mevlevîhânesi”, *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara, 1992.
- Ağırakça, Ahmet, “Ahilik”, *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, c. I, İstanbul, 1990.
- Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme*, c. I-II, Haz. Erdoğan Merçil, İstanbul, 1977.
- Ahmed Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, Dersaadet Kanaat Matbaası, 1331.
-, *Tarih-i Cevdet*, c. I-XII, Dersaadet Matbaa-i Osmaniye, 1309.
- Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdat-Osmanlı Tarihi*, I-VI, İstanbul, 1993.
- Ahmed Rasim, *Osmanlı Tarihi*, IV, Konstantiniyye Matbaa-i Ebu Ziya, 1327-1330.
-, *Osmanlı Tarihi*, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul, 1968.
- Akay, Nimetullah, “Anadolu Selçuklularında Dinî Hayat ve Tasavvuf”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı 108, İstanbul, Aralık 1995.
-, “Anadolu Türk Tarihinde Ahilik Müessesesi”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı 122, İstanbul, Şubat 1997.
-, “Selçuklu Türklerinin İslâm Kültürüne Büyük Katkısı”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı 136, İstanbul, Nisan 1988.
- Akdağ, Mustafa, *Türkiye İktisadi ve İçtimai Tarihi*, I, İstanbul, 1995.
- Akgündüz, Ahmed, *Tabular Yıkılıyor I*, İstanbul, 1996.
-, “Ebüssuûd Efendi”, *DİA*, X, İstanbul, 1994.
- Akkaya, Hüseyin, “XVII. Yüzyıl Osmanlı Devletinde Görülen Fikir Hareketlerinde Kadızâdeliler-Sivasîler Tartışması”, *Osmanlı*, VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- Aksoy, Hasan, “Esrar Dede”, *DİA*, XI, İstanbul, 1995.
- Aktaş, Hasan, “Modern Türk Şiirinde Mevlânâ Vizyonu ve Misyonu”, *Tasavvuf Dergisi*, Mevlânâ’ya Armağan Sayısı, sayı 20, Ankara, 2007.

- Aktepe, Münir, "Amcazâde Hüseyin Paşa", *DİA*, III, İstanbul, 1992.
- Ali Asgar Hikmet, *Camî Hayatı ve Eserleri*, Çev. M. Nuri Gençosman, MEB Yayınları, İstanbul, 1994.
- Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, İstanbul, ty.
- Alparslan, Ali, *Şeyh Gâlib*, Ankara, 1988.
- Altıntaş, Hayranî, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara 1991.
- Altundağ, Şinasi, "Selim I", *İA*, X.
- Anbarcıoğlu, Meliha, "Mevlana Celale'd-Din-i Rumi'nin Hayat ve Ölüm Hakkında Düşünceleri", *Doğu Dilleri Dergisi*, II, sayı 3, Ankara, 1977.
- Andre Miquel, *İslâm Medeniyeti*, Haz. Ahmet Fidan, Gerçek Hayat, İstanbul, 2003.
- Arabacı, Caner, "Balkan Harpleri Sırasında Mevlevîhaneler", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996.
- Arnold, T.V., *İntişar-i İslâmiye Tarihi*, Ter. Halid Halil, İstanbul Yeni Matbaa, 1343.
- Asım, *Tarih-i Asım*, II, İstanbul Ceride-i Havadis Matbaası, ty.
- Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı*, I-II, MEB Yayınları, İstanbul, 1972.
-, *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı* (14. yüzyıl), MEB Devlet Kitapları, İstanbul, 1977.
- Aşkar, Mustafa, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- Ateş, İbrahim, "Hz.Mevlana Dergahı ile İlgili Vakıf ve Vakfiyeler", *IX.Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara, 1992.
- Atik Kayhan, *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- Ayan, Hüseyin, "Şeyh Galib'de Mevlana Sevgisi", *V. Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, Konya, 1992.
-, "Cevri İbrahim Çelebi", *DİA*, VII.
- Ayan, Gönül, "Esrâr Dede Tezkiresinde Mevlânâ Sevgisi", *VII.Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, Konya, 1994.

- Ayaşlı, Münevver, *Dersaadet*, İstanbul, 1975.
- Ayini, Mehmet Ali, *Tasavvuf Tarihi*, İstanbul Vatan Matbaası, 1341.
- Aykut, A. Sait, "İbn Batûta", *DİA*, XIX, İstanbul, 1999.
- Ayvansarayı, Hafız Hüseyin, *Hadikatü'l Cevami*, I-II, Haz. İhsan Erzi, İstanbul, 1987.
- Ayvazoğlu, Beşir, "Şeyh Galib'in Hayatı", *Şeyh Galib Kitabı*, İstanbul, 1995.
- Ayverdi, Semiha, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, I-II, İstanbul, 1975-1978.
....., *Boğaziçinde Tarih*, İstanbul, 1982.
- Azamat, Nihat, "Hac-ı Bayram-ı Veli", *DİA*, XIV, İstanbul, 1996.
....., "Divâne Mehmed Çelebi", *DİA*, IX, İstanbul, 1994.
....., "Evhadüddin-i Kîrmânî", *DİA*, XI, İstanbul, 1995.
- Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1992.
- Banarlı, Nihad Sami, *Türk Edebiyatı Tarihi*, II, İstanbul, 1983.
- Baron De Tott, *Türkler (18. Yüzyılda)*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ty.
- Barones, John Robert, "Osmanlı İmparatorluğunda Tarikatlar", *Türkiye Günlüğü*, Çev. Celal Türer, sayı 45, Mart-Nisan, 1997.
- Batuk, Cengiz, "Reddiye/Polemik Geleneği ve Mevlânâ'nın Hıristiyanlık Anlayışı", *Tasavvuf Dergisi*, Mevlânâ'ya Armağan sayısı, sayı 20, Ankara, 2007.
- Bayar, Muharrem, "Bolvadin Mevlevîhanesi ve Pendari Kaari Ahmed Dede", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996.
- Baykara, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara, 1985.
- Bayrak, M. Orhan, *Türk İmparatorlukları Tarihi*, Bilge Karınca, İstanbul, 2006.
- Bayraktar, Mehmet, *Kayserili Dâvûd (Dâvûdu'l-Kayseri)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
....., "Davudu'l-Kayseri ve Osmanlı İlim Geleneği", *Osmanlı*, VII.

- Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- Bayram, Mikâil, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya, 1991.
-, *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, NKM, İstanbul, 2012.
-, *Selçuklular Zamanında Konya'da Dinî ve Fikrî Hareketler*, NKM, İstanbul, 2008.
- Baysun, M.Cavit, "Murad IV", *İA*, VIII, MEB, Eskişehir, 1997.
-, "Ahmed I", *İA*, I, MEB, Eskişehir, 1997.
-, "Ahmed II", *İA*, II, MEB, Eskişehir, 1997.
- Bolay, S. Hayri, "Klasik Dönem Osmanlı Düşüncesi ve Osmanlıda Tehafüt Tutkusu", *Osmanlı*, VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- Brockelmann, Carl, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Çev. Neşet Çağatay, Ankara, 1992.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İstanbul Matbaa-i Amire, 1333.
- Cebecioğlu, Ethem, Hacı Bayram-ı Veli, Ankara, 1991.
-, "Psiko-Tarih Açısından Farklı Rûhî Tekâmül Mertebelerinin Mevlânâ'nın Anlaşılmasındaki Rolü-Metodolojik Bir Yaklaşım", *Tasavvuf Dergisi Mevlânâ Özel Sayısı*, sayı 14, Ankara, 2005.
-, "Hz. Mevlânâ Üzerine Genel Bir Değerlendirme" *Tasavvuf Dergisi*, Mevlânâ'ya Armağan Sayısı, sayı 20, Ankara, 2007.
- Celal-zade Mustafa, *Selim-Nâme*, Haz. A.Uğurlu-M.Çuhadar, Ankara, 1990.
- Celaleddin M. Bakır Çelebi, "Osmanlı Hanedanında Mevlevilik, Mevlevihaneler", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996.
- Cihan, Ahmed, *Osmanlı İlmiye Sınıfı*, birey, İstanbul, 2004.
- Claude Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Gelişi*, Çev. Y. Yücel-B. Yediyıldız, Ankara, 1988.

Clement Huart, *Mevlevîler Beldesi Konya*, Çev. Nezihe Uzel, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1978.

Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara, 1989.

....., "Anadolu'da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evran" *Belleten*, XLXI, Ankara, 1982.

....., "Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları", *Belleten*, XL, Ankara, 1976.

Çağrııcı, Mustafa ve diğerleri, "Gazâlî", *DİA*, XIII, İstanbul, 1996.

Çelebi, Celâleddin, "Çelebi Efendi", *DİA*, VIII, İstanbul, 1993.

Çelebizade İsmail Asım Efendi, *Münşeat-ı Asım Efendi*, Haz. Sahafzade Es'ad Efendi, İstanbul, 1286.

Çelebi, Nilgün, "Fih-i Ma-Fih'i Okumak", *II.Milletlerarası Mevlana Kongresi (Tebliğler)*, Konya, 1991.

Çetinkaya, Bayram Ali, "Benlik Duvarından Kerpiç Koparmak" Şems-Mevlânâ Dostluğu (Benliğin Kaybolduğu Dostluk), *Tasavvuf Dergisi Mevlânâ Özel Sayısı*, Ankara, 2005.

..... "İkiz Ruhlar"ın Konuşma Dili: Semâ, *Tasavvuf Dergisi*, Mevlânâ'ya Armağan Sayısı, sayı 20, Ankara, 2007

Çıpan, Mustafa, "Mevlevî Şeyhlerinden Divane Mehmed Çelebi", *VII.Milli Mevlana Kongresi (Tebliğler)*, Konya, 1994.

....., "Mevlevîlik Yolunda Fasih Ahmed Dede", *VI.Milli Mevlana Kongresi (Tebliğler)*, Konya, 1993.

....., "Fasih Ahmed Dede", *DİA*, XII, İstanbul, 1995.

Çoruh, Şinasi, *Emir Sultan*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ty.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, İstanbul, 1971.

Defterdar Sarı Mehmed Efendi, *Zübde-i Vekayiat*, Haz. Abdulkadir Özcan, Ankara, 1995.

- Demirci, Mehmet, "Türkiye'nin Çağdaşlaşma Sürecinde Tarikatlar", *Türkiye Günlüğü*, sayı 45, Mart-Nisan 1997.
-, "Abdülmecid Sivasi", *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, İstanbul, 1987.
- Derviş Ahmed Aşıkî, *Aşık Paşazâde Tarihi*, Haz. Cemil Çiftçi, Mostar Dergisi, İstanbul, 2008.
- Dizdarzade, Handan, *İstanbul Mevlevihaneleri*, İstanbul Belediyesi, İstanbul, 2010.
- Döğen, Şaban, *Risâle-i Nur ve Tarikat*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 1998.
- Dursun Bey, *Tarih-i Ebü'l Feth*, İstanbul, 1330.
- Düzen, İbrahim, *Aziz Neseî'ye Göre Allah, Kainat ve İnsan*, Ankara, 1991.
-, "Mevlânâ'nın Tasavvufî Görüşüne Göre İnsan", *V.Milli Mevlana Kongresi (Tebliğler)*, Konya, 1992.
- Ebu'l Hasan En-NEDVÎ, *Hz. Mevlânâ*, Çev. Yusuf Karaca, İstanbul, 2007.
- Edirneli Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, Haz. Atsız, İstanbul, ty.
- Eflaki, Ahmed, *Ariflerin Menkıbeleri*, Çev. Tahsin Yazıcı, I-II, MEB, İstanbul, 1995.
- Emecan, Feridun ve diğerleri, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I-II, İstanbul, 1994.
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, 1981.
- Eren, A.Cevat, "Selim III", *İA.*, X.
- Ergin, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul, 1939.
- Erol, Erdoğan, "Mevlana Gelince Babası Ayağa Kalktı mı?", *V.Milli Mevlana Kongresi (Tebliğler)*, Konya, 1992.
- Ertuğrul, Selda, "Çırağan Sahil Sarayı", *DİA*, VIII.
- Es-Sabunî, Nureddin, *Maturidîye Akaidi*, Ter. Bekir Topaloğlu, İstanbul, 1978.
- Esrâr (Muhammed) Dede, *Tezkîre-i Şuâra-i Mevlevîye*, Yazanı Mehmed İzzet 1255,(Konya Mevlânâ Müzesi İhtisas Kütüphanesi, no:1502).
- Evliyâ Çelebi, *Seyahatname*, I-III, Dersaadet İkdâm Matbaası, 1314.

- Fahri, Macit, *İslâm Felsefesi Tarihi*, Çev. Kasım Turhan, İklim Yayınları, İstanbul, 1992,
- Faik Reşad, *Eslâf*, c.I-II, İstanbul Alim Matbaası, 1311-1312.
-, *Eslâf*, Haz. Şemsettin Kutlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ty.
- Fatma Aliye Hanım, *Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı*, Sad. Metin Hasırcı, İstanbul, 1994.
- Fazlu'r-Rahman, *İslâm*, Çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, Selçuk Yayınları, Ankara, 1996.
- Feridun Bey, *Mecmua-i Münşeât-ı Feridun Bey*, I, İstanbul Matbaa-i Amire, 1274.
- Feridüddin Atar, *Tezkîretü'l-Evliya*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1984.
- Fevzi Abdullah, "Keçecizade İzzet Molla", *Fuad Köprülü Armağanı (Kitabı)*, İstanbul, 1953.
- Fındıklılı İsmail Efendi, *Şakaik-ı Numaniye ve Zeyilleri*, V, Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul, 1989.
- Franklin Lewis, *Mevlânâ*, Çev. Gül Çağalı Güven-Hamide Koyukan, Kabalcı, İstanbul, 2010.
- Fürüzanfer, Bediüzzaman, *Mevlânâ Celâleddin*, Ter:Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul, 1963.
- Gordlevski, V., *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev. Azer Yaran, Ankara, 1988.
- Gökbilgin, M.Tayyib, "Süleyman I", *İA*, XI.
- Gökyay, Orhan Şaik, *Katib Çelebi*, Ankara, 1982.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, 1983.
-, *Mevlânâ Celâleddin*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1952.
-, *Fîhi Mâ Fih ve Mecâlis-i Seb'a'dan Seçmeler*, Ankara 1985.
-, *Şeyh Galib Divânı'ndan Seçmeler*, İstanbul, 1971.
-, *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul, 1969.
-, *Tasavvuf*, İstanbul, 2009.

-, *Rubailer*, İstanbul, 1964.
-, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İkılâp Yayınları, İstanbul, 2008.
-, *Melamîlik ve Melamîler*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayını, 1931.
-, "Şeyh Gâlib", *İA*, XI, İstanbul, 1979.
-, "Mevlevîlik", *İA*, VIII, İstanbul, 1979.
-, "Bayramîye Tarîkatı", *İA*, II, İstanbul, 1979.
- Güngör, Erol, *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, İstanbul, 1982.
- Gönül. Ali, *Selçuklular Tarihi*, I-II, Emek Matbaası, Manisa, 2007.
- Göriceli Koçi Bey, *Koçi Bey Risâlesi*, Haz. Yılmaz Kurt, Ecdâd Yayınları, Ankara, 1994.
- Göyünç, Nejat, "Osmanlı Devletinde Mevleviler", *Belleten*, LV, sayı 213, Ankara, 1991.
-, "Mevlevilik ve Sosyal Hayat", *II.Milletarası Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, Konya, 1991.
- Gündoğdu, Cengiz, "Mevlânâ Mesnevîsinde Mânâ Dili", *Tasavvuf Dergisi Mevlânâ Özel Sayısı*, sayı 14, Ankara, 2005.
- Gündüz, İrfan, *Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri*, İstanbul, 1989.
- Gürdoğan, Ersin Nazif, "Mevlana Dünyaya Açılan Anadolu", *İslâm Aylık Mecmua*, Aralık, 1996.
- Gürer, Dilaver, "Mesnevî'de 'Peygamber' Kavramı ve Peygamberler", *Tasavvuf Dergisi Mevlânâ Özel Sayısı*, Ankara, 2005.
- Güven, Rasih, "Mevlana Djalal Al-Din Al-Rumi And Shams-i Tebrizi", *Doğu Dilleri Dergisi*, I, sayı 2, Ankara, 1966.
- Halaçoğlu, Yusuf, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", *D.G.B. İslâm Tarihi*, XII, İstanbul, 1993.
-, "Anadolu", *DİA*, III, İstanbul, 1992.

Hammer, B.J.V., *Osmanlı Devleti Tarihi*, Ter. Mehmed Ata-Haz. Çevik-Kılıç, I- VI, İstanbul, 1983.

....., *Devlet-i Osmanîye Tarihi*, Müt. Muhammed Ata, IX, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1335.

Halman, Talat Said, "Şeyh Galib ve Divan Şiirinin Değeri", *Şeyh Galib Kitabı*, İstanbul, 1995.

Harputlu, Cüneyd, *Osmanlı Sultanları*, bky, İstanbul, 2008.

Hatemi, Hasan Hüsrev, "Şeyh Galib Devri Bilim ve Kültür Çevresi", *Şeyh Galib Kitabı*, İstanbul, 1995.

Hitti, Philipe, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, I-III, Ter. Salih Tuğ, İstanbul, 1978.

Hoca Saadeddin, *Tacü't Tevârih*, I-V, İstanbul Matbaa-i Amire, 1279.

Holbrook, Victoria, "Galib'in Hayalinde Renk ve Yorumu", *Şeyh Gâlib Kitabı*, İstanbul, 1995.

Ilgar, Yusuf, "Afyonkarahisar Mevlevîhanesi", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi (Tebliğler)*, sayı 2, Konya, 1996.

Işın, Ekrem, "Mevlevîliğin Osmanlı Modernleşmesindeki Yeri ve Şeyh Galib", *Şeyh Gâlib Kitabı*, İstanbul, 1995.

....., "Mevlevilik", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, V-VII. İstanbul, 1994,

İbn Batuta, *İbn Batuta 'ya Göre Anadolu 'nun Sosyal-Kültürel ve İktasadî Hayatı İle Ahilik*, Haz. Mehmet Şeker, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

(İbrahim Peçevi), *Tarih-i Peçevi*, İstanbul Matbaa-i Amire, 1283.

İbşiroğlu, Mehmet, "Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi", *DİA.*, VIII, İstanbul, 1993.

İlgürel, Mücteba, "Evliyâ Çelebi", *DİA*, XI, İstanbul, 1995.

....., *D.G. Büyük İslâm Tarihi*, XI, Çağ Yayınları, İstanbul, 1993.

İnal, Tuğrul, "Gerard De Nerval'in İstanbul Seyahati", *X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, V, Ankara, 1994.

- İnalçık, Halil, *Devlet-i Âliye*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.
-, "Murad II", *İA*, VIII.
- İpşirli, Mehmet, "Çelebi", *DİA*, VIII, İstanbul, 1993.
-, "Çivizâde Muhyiddin Mehmet Efendi", *DİA*, VIII, s. 348-349.
-, "Anadolu", *DİA*, III, İstanbul, 1992.
- İsen, Mustafa, *Ötelerden Bir Ses*, Ankara, 1997.
-, "Osmanlılarda Devlet-Sanat İlişkisi ve Bu İlişkinin III. Selim'le Şeyh Galib'deki Görüntüsü", *Şeyh Galib Kitabı*, İstanbul, 1995.
- İzbudak, Veled Çelebi, *Hatıralarım*, İstanbul, 1946.
- Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I, Çev. Nilüfer Epçeli, Yedi Tepe Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kaak, Othman, "Mevlânâ Celâl-ed Dine", *Doğu Dilleri Dergisi*, I, sayı 3, Ankara, 1969.
- Kabaklı, Ahmet, *Mevlânâ*, İstanbul, 1975.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, MEB, İstanbul, 1992.
-, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, Ankara, 1984.
-, "Selçuklular", *İA*, X, İstanbul, 1980.
- Kalkışım, Muhsin, *Şeyh Galib Divanı*, Ankara, 1994.
- Kara, Mustafa, "Bursa Mevlevîhanesi ve Ahmed Cununi Vakfiyesi", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996.
-, "Cununi Ahmed Dede", *DİA*, VIII, İstanbul, 1953.
-, "Niyazi Mısri", *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, İstanbul, 1987.
-, "Tasavvuf", *D.G.B.İslam Tarihi*, XIV, İstanbul, 1993.
-, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul, ty.
- Karahan, Abdülkadir, *Türk Kültürü ve Edebiyatı*, İstanbul, 1992.
-, *Dr.Muhammed İkbâl ve Eserlerinden Seçmeler*, İstanbul, 1974.
-, "Mutasavvıf Şair Olarak Mevlânâ", *İslâm Aylık Mecmua*,

- Aralık, 1996.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, VIII, Ankara, 1988.
-, *Osmanlı Tarihi*, IX, Ankara, 1996.
-, "Ahmed III", *İA*, I, MEB, Eskişehir, 1997.
- Kayaoğlu, İsmet, "Çağdaş Mevlevi Bilgin ve Edib Veled Çelebi", *VI. Milli Mevlana Kongresi (Tebliğler)*, Konya, 1993.
- Kazıcı, Ziya, "Ahi Evran", "Ahilik", *DİA*, II, İstanbul, 1989.
- Kelabâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, Ter. Süleyman Uludağ, İstanbul, 1982.
- Kerim el-Aksarayı, Mahmud bin Muhammed, *Musameretü'l Ahbar*, Haz. Osman Turan, Ankara, 1969.
- Kıvami, *Fetihnâme-i Sultan Mehmed*, Haz. Franz Babinger, İstanbul, 1955.
- Kılıç, Cevdet, „Mevlânâ Bağlamında Felsefeye ve Filozoflara Dışardan Bir Bakış“, *Tasavvuf Dergisi*, Mevlânâ'ya Armağan Sayısı, sayı 20, Ankara, 2007.
- Kılıç, M. Erol, "Ekberiyeye", *DİA*, X, İstanbul, 1994.
- Koçkuzu, Ali Osman, "Mevlânâ Celâleddin Rûmî-i Belhî-i Konevî Üzerine Düşünceler", *Tasavvuf Dergisi Mevlânâ Özel Sayısı*, Ankara, 2005.
- Korucuoğlu, Nevin, *Veled Çelebi İzbudak*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.
-, "Veled Çelebi Mevleviliği Anlatıyor", *Erdem*, VIII, sayı 23, Ankara, 1996.
- Konyalı, İ.Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya, 1964.
- Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1984.
-, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara, 1991.
-, "Ahmet Yesevî", *İA*, I, İstanbul, ty.
-, "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, VII, Ankara, 1943.
- Köprülü, Orhan F., "Bacıyân-ı Rum", *DİA*, IV, İstanbul, 1991.

-, "Fuad Paşa", *İA*, IV, MEB, Eskişehir, 1997.
- Köymen, M. Ali, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara, 1982.
-, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, I-II, İstanbul 1985.
- Kufralı, Kasım, "Gazzali", *İA*, IV, İstanbul, ty.
- Kurt, Hüseyin, "Dr. Hüseyin Kurt İle Söyleşi", *Tasavvuf Dergisi*, Mevlânâ'ya Armağan Sayısı, Sayı 20, Ankara, 2007.
- Kurnaz, Cemal, Mustafa Tatçı, "Hüseyin Vassaf", *DİA*, XIX, İstanbul, 1999.
- Kuşeyri, Abdülkerim, *Er-Risaletü'l Kuşeyriye*, Beyrut, h.1413-m.1993.
-, *Tasavvufun İlkeleri (Risale-i Kuşeyriye)*, Çev. Tahsin Yazıcı, II, İstanbul, 1978.
- Küçük, Hasan, *Osmanlı Devleti'ni Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri Tarikatlar*, İstanbul, 1980.
- Küçük, Hülya, "Osmanlılarda Tarikatların Fonksiyonları", *Türkiye Günlüğü*, sayı 45, Mart-Nisan İstanbul,1997.
-, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2011.
-, "Mevlevî Hanım Halifeler ve Şeyhler", *Tasavvuf Dergisi*, Mevlânâ'ya Armağan Sayısı, sayı 20, Ankara, 2007.
- Küçük, O.Nuri, *Mevlânâ ve İktidar*, Konya, 2007.
-, *Mevlânâ'ya Göre Mânevî Gelişim*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2010.
- Küçük, Sezâi, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Simurg Yayınları, İstanbul, 2003.
-, "Yrd.Doç.Dr. Sezai Küçük ile Söyleşi", *Tasavvuf Dergisi*, Mevlânâ'ya Armağan Sayısı, sayı 20, Ankara, 2007.
- Küçükdağ, Yusuf, *Vezir-i Âzam Piri Mehmed Paşa*, Konya, 1994.
-, "Piri Mehmed Paşa", *DİA*, XXXIV, İstanbul, 2007.
-, "Seyyid Abdülkadir Efendi Vakfiyesi", *III.Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, Konya, 1988.

-, "1251 H./ 1835 M. Tarihli Mevlana Türbesi ve Çelebi Mehmed Efendi Konağı Tamir ve İnşası Defteri", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996.
- La Baronne Durand De Fontmagne, *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977.
- Lapidus, Ira M., "Tasavvuf ve Osmanlı İslam Toplumu", *Türkiye Günlüğü*, Çev. Celal Türer, sayı 45, Mart-Nisan, 1997.
- Louis, Massignon, "Tasavvuf", *İA*, XII/11, İstanbul, 1988.
- Latîfi Tezkiresi*, Haz:Mustafa İsen, Ankara, 1990.
- Lokman Dede, *Menâkıb-ı Mevlânâ*, Haz. Halil Ersoylu, TDK Yayınları, Ankara, 2001
- Lütfü Paşa, *Tevârih-i Al-i Osman*, İstanbul Matbaa-i Amire, 1341.
-, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Haz. Kayhan Atik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- Mahmud Şevket, *Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriye*, İstanbul Matbaa-i Harbiye, 1325.
- Mazıoğlu, Hasibe, "Akyürek, Ahmed Remzi", *DİA.*, II, İstanbul, 1989.
- M. Aziz Ahmet, *Siyasî Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu*, Haz. Tansu Say, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ty.
- Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmani*, İstanbul Orhaniye Matbaası, 1340.
-, *Tarih-i Gilmânî*, Haz. Ömer Karayumak, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ty.
- Mehmed Murad, *Tarih-i Ebü'l Faruk-Tarih-i Osmaniye*, I-II, Dersaadet Matbaa-i Amidi, 1325.
-, *Tarih-i Ebü'l Faruk-Tarih-i Osmaniye*, III-IV, Dersaadet Matbaa-i Amidi, 1326.
-, *Tarih-i Ebu'l Faruk-Tarih-i Osmaniye*, V-VI, Dersaadet

Matbaa-i Amidi, 1329.

....., *Tarih-i Ebü'l Faruk-Tarih-i Osmaniye*, VII, Dersaadet Matbaa-i Amidi, 1332.

Mehmed Paşa, *Tarih-i Nişancı*, İstanbul Matbaa-i Amire, 1290.

Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevihanesi*, Haz:Yavuz Senemoğlu, Tercüman 1001

Temel Eser, İstanbul, ty.

Mecdi Mehmed Efendi, *Şakaik-ı Numaniye ve Zeyilleri*, I, Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul, 1989.

Mengi, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 1995.

Merçil, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara, 1993.

....., "Ahmed I", *Meydan Larousse*, I.

Mevlânâ, *Mesnevî*, I-VI, Çev. Veled İzbudak, Gözden Geçiren: Abdülbaki Gölpınar, MEB Yayınları, İstanbul, 1990.

....., *Mesnevî*, V-VI, Çev. Tâhirü'l-Mevlevî, Haz. Selahattin Tuna, Kırkambar Kitaplığı, İstanbul, 2011.

....., *Fîhi Mâ fih*, Çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu, MEB Yayınları, İstanbul, 1990.

....., *Mevlânâ'nın Rubailer*, Çev. M. Nuri Gençosman, MEB Yayınları, İstanbul, 1994.

....., *Divan-ı Kebir'den Seçmeler*, I-II, Çev. Mithat Baharî Beytur, MEB Yayınları, İstanbul, 1990.

Miquel, Andre, *İslâm ve Medeniyeti*, I, Çev. A.Fidan-H.Menteş, Ankara, 1991.

Miroğlu, İsmet, "Yavuz Selim Devri", *D.G.B:İslam Tarihi*, X, İstanbul, ty.

Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, İstanbul Şirket-i Mertebiye Matbaası, 1307.

....., *Osmanlı Şairleri*, Haz. Cemal Kurnaz, Ankara, 1986.

Muinüddin b. Mustafa, *El-Ma'nevi el-Muradi* el-Müntehab Minel-Mesnevi er-

Reşadi, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Ulu Cami,1664-1665.

- Mu'inüddin b. Mustafa, *Mesnevi-i Muradiye*, Haz:Kemal Yıldız, Ankara, 1982.
- Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (18. Yüzyıl), İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.
- Mustafa Naima, *Tarih-i Naima*, I-VI, İstanbul Matbaa-i Amire, 1283.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l Vukuat*, Sad. Neşet Çağatay, I, Ankara, 1987.
- Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Sahaifü'l Ahbar-Müneccimbaşı Tarihi*, Mütercimi Ahmed Nedim, c.III, İstanbul Matbaa-i Amire, 1285.
-, *Sahaifü'l Ahbar-Müneccimbaşı Tarihi*, Haz. İsmail Erünsal, I-II, İstanbul, ty.
- Münşeat-ı Aziziye fi Asar-ı Osmaniye*, Haz. Hacı Nuri Efendi, Vezirhani Matbaası İstanbul, 1284.
- Münşeat-ı Asım Bey*, Haz:Sahaf Es'ad Efendi, İstanbul, 1284.
- Neumann, Christoph K., "XIX.Yüzyıla Girerken Konya Mevlevî Asitanesi ile Devlet Arasındaki İlişkiler", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996.
- Neşri, Mehmed, *Kitab-ı Cihannüma*, Haz. Unat-Köymen, I, Ankara, 1949.
-, *Neşri Tarihi*, Haz:M.A.Köymen, II, Ankara, 1984.
- Nev'izade Atai, *Şakaik-ı Numaniye ve Zeyilleri*, Haz. Abdülkadir Özcan, II, İstanbul, 1989.
- Nureddin Es-Sabunî, *Maturidîyye Akaidi*, Ter. Bekir Topaloğlu, İstanbul, 1978.
- Nursî, Said, *Mesnevî-i Nuriye*, YAN, İstanbul, 1998.
-, *Sözler*, YAN, İstanbul. 2001.
- Ocak, Ahmet Yaşar, "Türkiye Tarihinde Merkezi İktidar ve Mevleviler", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996.
-, *Babailer İsyanı*, İstanbul 1980.
-, "Hacı Bektaş-ı Veli", *DİA*, XIV, İstanbul, 1996.
-, "Anadolu", *DİA*, III, İstanbul, 1991.
-, S. Faruki, "Zaviye", *İA*, XIII, İstanbul, 1986.

-, "Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Tekkelerinde Dinî Tasavvufi Eğitime Genel Bir Bakış", *I. Din Eğitimi Semineri Dergisi*, Ankara, 1981.
-, "Fütüvvetnâme", *DİA*, XIII, İstanbul, 1996.
- Okay, M.Orhan, "Galib Dede'nin Dramı", *Şeyh Galib Kitabı*, İstanbul, 1995.
- Okumuş, Ömer, "Cami, Abdurrahman", *DİA*, VII, İstanbul, 1993.
- Okçu, Naci, "İzzet Molla, Keçecizâde", *DİA*, XIII, İstanbul, 2001.
- Ongunsu, A. H., "Ali Paşa", *İA*, I, MEB, Eskişehir, 1997.
- Oral, Hüseyin, *Niyazî-i Mısrî*, İstanbul, 1987.
- Osmanzade Taib Ahmed, *Hadikatü'l-Vüzerâ*, İstanbul Ceride-i Havadis Matbaası, 1271.
- Ögke, Ahmet, "Dünya Mevlânâ Yılı Münasebetiyle", *Tasavvuf Dergisi*, Mevlânâ'ya Armağan Sayısı, sayı 20, Ankara, 2007.
- Önder, Mehmet, *Mevlânâ Şehri Konya*, Ankara 1971.
-, "Konya'da Mevlânâ Dergahı Arşivi ve Mevlevihaneleri", *IX.Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara, 1992.
-, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, Ankara, 1992.
-, "Mevlânâ'yı Minyatürlerle Anlatan Yazma Bir Eser", *IV.Milli Mevlânâ Kongresi*, Konya, 1991.
- Öngören, Reşat, "Mevlânâ'nın Osmanlıya Etkileri", *İslâm Aylık Mecmua*, Aralık, İstanbul, 1996.
- Örnekleriyle *Türkçe Sözlük*, 1-IV, MEB, Ankara, 1995-1996.
- Özaydın, Abdülkerim, "Harizm", *DİA*, XVI, İstanbul, 1997.
- Özatilla Alişan, *Hak Âşığı Mevlânâ Celâleddin*, Konya, 1968.
- Özcan, Abdülkadir, "II.Mahmud'un Memleket Gezileri", *Prof. Dr.Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul, 1991.
-, "II.Mahmud'un Yurt İçi Gezileri", *XI.Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, IV, İstanbul, 1991.

- Özcan, Nuri, "Ahmed Ağa Vardakosta", *DİA.*, II, İstanbul, 1989.
-, "Abdülbaki Nasır Dede", *DİA.*, I, İstanbul, 1988.
-, "Abdurrahim Dede", *DİA.*, I, İstanbul, 1988.
-, "Ali Nutki Dede", *DİA.*, II, İstanbul, 1989.
-, "İsmail Dede Efendi, Deli", *DİA.*, XXIII, İstanbul, 2001.
-, "İsmail Dede Efendi, Hamamîzâde", *DİA.*, XXIII, İstanbul, 2001.
-, "İtrî Efendi, Buhurîzade", *DİA.*, XIX, İstanbul, 1997.
-, "Defter-i Dervîşân", *DİA.*, IX, İstanbul, 1994.
- Özçelik, İsmail, *Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler*, Ankara, 1993.
- Özdemir, İbrahim, *Mevlânâ ve Konfüçyüz*, Konya İl Kültür Müdürlüğü, Konya, 2008.
- Özköse, Kadir, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin Düşünce Dünyası", *Tasavvuf Dergisi*, Mevlânâ'ya Armağan Sayısı, sayı 20, Ankara, 2007.
- Özönder, Hasan, "Mevlana Türbe ve Külliyesinin Tamir ve İlaveler Kronolojisi", *Selçuk Dergisi*, sayı 2, Konya, 1988.
-, "Afyon Mevlevihanesi", *V. Milli Mevlânâ Kongresi*, Konya, 1992.
-, "Kahire Mevlevihanesi", *II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi*, Konya, 1991.
-, "Kütahya Mevlevihanesi", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996.
-, "Kıbrıs'ta Mevlevîlik ve Mevlevîhaneler", *VI. Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, Konya, 1993.
-, *Konya Mevlânâ Dergâhı*, Ankara, 1989.
- Özköse, Kadir, "Mevlânâ Düşüncesinde Firkat ve Vuslat", *Tasavvuf Dergisi Mevlânâ Özel Sayısı*, Ankara, 2005.
- Öztuna, Yılmaz, *Dede Efendi*, Ankara, 1996.

-, "Selim I", *Türk Ansiklopedisi*, XXVIII.
-, *Osmanlı Devleti Tarihi*, I-II, Faisal Finans Kurumu Yayını, İstanbul, 1986.
- Öztürk, Nazif, "Eş-Şeyh Nasır Abdülbaki el-Mevlevi ve Tetkik u Tahkik", *IX.Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara, 1992.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Tarihi Boyunca Bektaşilik*, İstanbul, 1995.
- Peçevî İbrahim Efendi, *Tarih-i Peçevî*, I, Matbaa-i Amire, 1283.
- Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, I-II, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul, 1993.
- Pala, İskender, "Galib Vardır Şeyh Galib'den İçeru", *Şeyh Galib Kitabı*, İstanbul, 1995.
-, "Edebi Çehresiyle Mevlevihaneler", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996.
- Raşit, *Tarih-i Raşit*, I, İstanbul Matbaa-i Amire, 1282.
- Ritter, H., "Mevlânâ Celaleddin Rumi", *İA*, VIII. İstanbul, 1979.
- Sahaflar Şeyhizade Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, İstanbul, 1241.
- Sâkib Dede, *Sefine-i Nefise-i Mevleviyan*, Mısır Vehbiye Matbaası, 1283.
- Salih Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi*, Haz. Cem Zorlu, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.
- Sevgi, H. Ahmet, "XIII. Asırda Anadolu'da Fikrî ve Tasavvufî Hareket", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri, 1986.
- Sevim, Ali, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Ankara, 1993.
- Seydî Ali Reis, *Mir'atü'l-Memalik*, Haz. Necdet Akyıldız, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ty.
- Schimmel, Annemarie, *Tasavvufun Boyutları*, Çev. Ender Güral, İstanbul, 1982.

- Sipehsâlâr, Ferîdûn Ahmed-i Sipehsâlâr, *Risâle-Mevlânâ ve Etrafindakiler*, Çev. Tahsin Yazıcı, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1077.
- Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi*, İstanbul Mahmud Bey Matbaası, 1297.
- Sultan Veled, *Rebanâme*, Müt. Niğdeli Hakkı Eroğlu, Çev. Amber Güneysel, Haz. İsmail Koçak, Konya İl Kültür Müdürlüğü, İstanbul, 2001.
-, *Maarif*, Çev. Meliha Anbarcıoğlu, MEB, İstanbul, 1991.
- Surayı Faroqhı, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, Çev. Elif Kılıç, İstanbul, 2005.
- Şahinoğlu, M. Nazif, "Bahâeddin Veled", *DİA*, c.IV, İstanbul, 1991.
- Şapolyo, Enver Behnan, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, İstanbul, 1961.
- Şeker, Mehmet, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, Diyanet İşleri Bakanlığı Halk Kitapları, Ankara, 1987.
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1996.
- Şen, Muharrem, "Eva De Vitray Meyorovitch'e Göre Mevlânâ", *Selçuk Dergisi*, sayı 2, Konya, 1988.
- Şeyh Galib, *Divan*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, ty, 401.
- Ş.Sami, *Kamus-ı Türkî*, I-II, Dersaadet İkdâm Matbaası, 1317.
- Şeyhi Mehmed Efendi, *Şakaik-ı Numaniye ve Zeyilleri*, c.III-IV, Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul, 1989.
- Taescher, Frans, "İslâm'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri", *Belleten*, XXXVI, Çev. Semahat Yüksel, Ankara, 1972.
- Taneri, Aydın, *Türk Devlet Geleneği*, İstanbul, 1993.
-, *Mevlânâ Ailesinde Türk Milleti ve Devleti Fikri*, Ankara, 1987.
-, "Harizmşahlar", *DİA*, XVI, İstanbul, 1997.
-, "Celâleddin Harizmşah", *DİA*, VII, İstanbul, 1993.

- Tanrıkorur, Ş.Barihuda, "Bir Eğitimin Mimarisi: Mevlevi Matbah-ı Şerifi", *I.Milletlerarası Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, Konya, 1988.
-, "Gelibolu Mevlevîhanesi", *DİA*, XIV, İstanbul, 1996.
-, "Gaziantep Mevlevîhanesi", *DİA*, XIII, İstanbul, 1996.
- Tanman, Baha, "Yenikapı Mevlevihanesi", *IX.Vakıf Haftası Kitabı*, İstanbul, 1992.
-, "Galata Mevlevîhanesi", *DİA*, XIII, İstanbul, 1996.
-, "Abid Çelebi Tekkesi", *DİA*, I, İstanbul, 1988.
-, "Beşiktaş Mevlevîhanesi", *DİA*, V, İstanbul, 1992.
-, "Bahariye Mevlevîhanesi", *DİA*, V, İstanbul, 1992.
- Taş, Muhiddin, "Konya Çelebilerinin Şehir Hayatındaki Sosyal Rolü Üzerine Bir Deneme", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996.
- Tayyazade Ahmed Ata, *Tarih-i Ata*, I, İstanbul, 1291.
-, *Tarih-i Ata*, II, tarih ve baskı yeri yok.
-, *Tarih-i Ata*, III, İstanbul, 1293.
- Tenik, Ali, *Ahmed Kuddûsî*, Ukde, Ankara, 2001.
-, "Dr.Ali Tenik İle Söyleşi" *Tasavvuf Dergisi*, Mevlânâ'ya Armağan Sayısı, sayı 20, Ankara, 2007.
- Timurtaş, Faruk K., *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, İstanbul, 1981.
- Togan, Zeki Velidi, "Abdurrahman Cami", *İA*, I, İstanbul, ty.
- Topaloğlu, Nuri, *Selçuklu Devri Muhaddisleri*, DİB. Yayınları, Ankara, 1988.
- Turan, Şerafettin, *Türk Kültür Tarihi*, İstanbul, 1990.
-, "Selim II", *İA*, X, İstanbul, 1979.
-, "Piri Mehmet Paşa", *İA*, IX, Eskişehir, 1997.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993.
-, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, I-II, Boğaziçi Yayınları,

İstanbul, 1996.

....., *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, TTK Yayınları

İstanbul, 1988.

....., *Selçuklular ve İslâmiyet*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993.

....., *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1971.

....., *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1980.

....., "Celâleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, XII, Ankara, 1948.

....., "Alâeddin Keykubat", *İA*, VI, İstanbul, 1977.

Tümer, Günay, "Budizm", *DİA*, VI, İstanbul, 1992.

Türer, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, İstanbul, 1995.

....., "Prof.Dr. Osman Türer ile Söyleşi", *Tasavvuf Dergisi*, Mevlânâ'ya

Armağan Sayısı, sayı 20, Ankara, 2007.

Türinay, Necmettin, "Klasik Hikayenin Son Merhalesi: Hüsn-ü Aşk", *Şeyh Galib Kitabı*, İstanbul, 1995.

Türk Ansiklopedisi, "İsmail Dede Ankaravi" Maddesi, XX.

....., "İsmail Dede Efendi" Maddesi, XX.

Uludağ, Süleyman, *Fahrettin Razi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

....., "Halvetiyye", *DİA*, XV, İstanbul, 1997.

....., "Prof.Dr. Süleyman Uludağ İle Söyleşi", *Tasavvuf Dergisi*,

Mevlânâ'ya Armağan Sayısı, sayı 20, Ankara, 2007.

Uşaklıgil, Halit Ziya, *Saray ve Ötesi*, İstanbul, 1965.

Uzluk, Şehabettin, *Mevlânâ Türbesi*, Konya, 1946.

....., *Mevlevilikte Resim Resimde Mevlevilik*, Ankara, 1957.

....., "Galata Mevlevihanesi ve Şeyh Ahmed Celeddin Baykara Dede Efendi", *III.Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, Konya, 1989.

- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I-XI, Ankara, 1994.
-, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, Ankara, 1988.
-, *Osmanlı Devletinde Saray Teşkilatı*, Ankara, 1988.
- Ünver, A.Suheyl, *Sevakıb-ı Menakıb* Mevlânâ'dan Hatıralar, İstanbul, 1973.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi*, Defter no:148(9/1), sıra 2095 nolu şahsiyet kaydı.
-, Defter no:734, sayfa 85.
-, Defter no:747, sayfa 178-181, 481-501.
-, Defter no:475.
- Varlık, M.Çetin, "Anadolu Beylikleri", *D.G.B. İslâm Tarihi*, X, İstanbul, ty.
-, "Germiyanogulları", *DİA*, XIV, İstanbul, 1996.
- Vassaf, Hüseyin, *Sefine-i Evliya*, Haz. M. Akkuş-A. Yılmaz, I, İstanbul, 1990.
- Veled, Sultan, *İbtida-name*, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara, 1976.
- Yakıt, İsmail, "Mevlevilikte ve Mevlevihanelerde Ebced Hesabının Rolü", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996.
- Yaşar, Selâhaddin, *Mevlânâ*, Yeni Asya Neşriyatı, İstanbul, ty.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Fahredden er-Râzî", *DİA*, XII, İstanbul, 1995.
- Yazıcı, Tahsin, "Arif Çelebi", *DİA*, III, İstanbul, 1992.
- Yazıcıoğlu, Sait, "Osmanlı Beylik Dönemi Anadolusunda Düşünce ve İlim Hayatı", *IV. Vakıf Haftası Dergisi*, Ankara, 1986.
- Yeğin, Abdullah, *Yeni Lûgat*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1975.
- Yetik, Erhan, "Ankaravî İsmail Rusuhî", *DİA*, III.
-, "Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Hayata Bakışı", *Tasavvuf Dergisi* *Mevlânâ Özel Sayısı*, Ankara, 2005.
- Yılmaz, H.Kamil, *Aziz Mahmud Hüdayi ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul, 1980.
- Yılmaz, Hasan Kamil, "Celvetiyye", *DİA*, VII, İstanbul, 1993.

-, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, 1994.
-, "Osmanlı Sultanları ve Mutasavvıflar", *Mavera Dergisi*, Tasavvuf Özel Sayısı, İstanbul, 1984, s.92-98.
-, "Eğitimde Gönül Faktörü Mevlânâ Örneği", *Tasavvuf Dergisi Mevlânâ Özel Sayısı*, Ankara, 2005.
-, "Mevlânâ ve Mesajı" *Tasavvuf Dergisi*, Mevlânâ'ya Armağan Sayısı, sayı 20, Ankara, 2007.
- Yınanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul, 1944.
- Yurtsever, M. Murat, "İsmail Hakkı Bursevî", *DİA*, XXIII, İstanbul, 2001.
- Yuvalı, Abdulkadir, *İlhanlılar Tarihi I Kuruluş Devri*, Kayseri, 1994.
- Yüce, Abdülhakim, *Razi'nin Tefsirinde Tasavvuf*, İzmir, 1996.
-, Tasavvufta İnsan-ı Kâmil ve Mevlânâ, *Tasavvuf Dergisi Mevlânâ Özel Sayısı*, Ankara, 2005.
- Yüce, Nuri ve diğerleri, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, II. İstanbul, 1998.
- Yücel, Yaşar-Sevim, Ali, *Türkiye Tarihi*, II-III, İstanbul, 1990.
- Yüksel, Emrullah, "Birgivi", *DİA*, VI, İstanbul, 1992.
- Yüksel, Hakan, "Tokat Mevlevîhânesi", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya, 1996.

ARŞİV BELGELERİ

İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Hatt-ı Hümayûn, no: 1950, 1950B, 1950C, 2037, 12010, 12008, 863, 26851, 17242, 27178,27356, 27455, 27455A, 27455B, 27471, 27471A, 27471B, 27471C, 27832, 26721B, 9884, 10218, 10218A, 11229.

Cevdet Evkaf, no: 604, 887, 1142, 1162, 1845, 1949, 2105, 2132, 4602, 5943, 7433, 7971, 9314, 10292, 11117, 11768, 11889, 11963, 12818, 12821, 12913, 15083, 15474, 16455, 17654, 18952, 18976, 19193, 19374, 25829, 26935, 27439, 28000, 28307, 28316, 28874, 30427, 30813, 30951.

Cevdet Maarif, no: 331, 980, 2207, 2290, 4871, 6675.

Cevdet Zaptiye, no: 728, 769.

Cevdet Dâhiliye, no: 6455.

Cevdet Mâliye, no: 9065, 23632.

Dâhiliye İrâdeleri, no: 20, 23, 463, 960, 1315, 2120, 2368, 2975, 3478, 4242, 4487, 4532, 4572, 4713, 4728, 4834, 4867, 4881, 5314, 5751, 5797, 6092, 6298,6509, 6531, 7045, 7218, 7540, 8205, 8474, 8525, 8530, 8576, 8681, 9208, 9312, 9590, 10189, 10470, 10557, 10696, 10908, 11225, 11593, 11723, 12000, 12008, 12275, 12863, 12864, 13140, 13571, 14140, 14226, 14264, 14416, 15929, 16064, 23543, 23883, 24658, 24898, 25038, 25105, 25106, 25147, 25208, 26793, 26863, 26481, 25466, 25800, 26498, 27014, 27763, 27837, 27857, 27866, 28005, 28121, 28127, 28518, 28524, 28551, 29849, 30762, 31431, 31768, 34077, 34342, 32425, 32774, 33050, 33106, 34699, 35171, 35529, 39326, 39609, 39799.

Evkaf İrâdeleri, no: 531, 2414(180), 2246(810), 371(2038), 532(2219), 925(2482), 528(2740), 56(2919), 3281(2952), 553(3133), 1852(3201).

Ali Emiri Tasnifi: IV. Mehmed, c.III, no:9204, 8131; I.Ahmed, no: 385; IV.Murad, no: 605; Sultan İbrahim, no: 71.

Mâliye İrâdeleri, no: 313/2805, 831/2660, 2291/1834, 3029/539.

Mühimme Defterleri, no: c.II, sıra 922, s.89; c.IV, sıra 624, s.61; c.VI, sıra 1050, s.484.

Meclis-i Vak'a, no: 17013, 20229.

Meşihât İrâdeleri, no: 97/1621.

Mektubî Kalemi; c.VIII, sıra 1980, 2790; c.IV, sıra 916; c.VII, sıra 629; c.X, sıra 924,1561, 2436; c.XI, sıra 1320.

Yıldız Mütenevvi Evrakı, no: 6463/313.

Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Defter no:148(9/1), sıra 2095 nolu şahsiyet kaydı.

Defter no:734.

Defter no:747.

Defter no:475.

ÖZGEÇMİŞ

1956 yılında Mardin’de doğdu. 1977 yılında Diyarbakır İmam Hatip Lisesinden mezun oldu. 1982 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümünden (Tarih Bölümünden Umumî Türk Tarihi ve Yeniçağ Tarihi sertifikalarını alarak) mezun oldu. 1983-1993 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı bünyesindeki liselerde öğretmenlik yaptı. 1993-2004 yılları arasında Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Öğretim Görevlisi olarak çalıştı. 1995 yılında Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde, Genel Türk Tarihi Bölümünden “Anadolu Selçuklularında Eğitim Müesseseleri” konulu Yüksek Lisans tezini bitirdi. 1997-1998 yıllarında iki dönem Gaiantep Polis MYO’da, 2011-2013 yıllarında dört dönem Hasan Kalyoncu Üniversitesinde Öğretim Görevlisi olarak derslere girdi.